HASAN İZZETTİN DİNAMO

KUTSAL İSYAN

MİLLİ KURTULUŞ SAVAŞININ GERÇEK HİKAYESİ

2

Kurucusu
KEMAL KARATEKİN

TEKİN YAYINEVİ

HASAN İZZETTİN DİNAMO
KUTSAL İSYAN / İkinci Kitap

Belgesel Roman

© Tekin Yayınevi
TÜRKÇE YAYIN HAKLARI

Kapak Tasarım
ERKAL YAVİ

Redaktör
CEMİL ACAR

Basım
Mayıs 2012

Baskı ve Cilt
Yaylacık Matbaası
Litros Yolu, Fatih Sanayi Sitesi, No: 12
Topkapı / İstanbul
Tel: (0212) 567 80 03
Sertifika No: 11931

www.hasanizzettindinamo.com

TEKİN YAYIN DAĞITIM SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Ankara Cad. Konak Han 43
Cağaloğlu - İstanbul
Tel: (0212) 527 69 69 - 512 59 84 Fax: (0212) 511 11 22
http:// www.tekinyayinevi.com
E-posta: info@tekinyayinevi.com
Sertifika No: 12336

ISBN: 978-975-478-050-5 (Tak. No.)
ISBN: 978-975-478-056-7 (2. Cilt)

Hasan İzzettin Dinamo

KUTSAL İSYAN

MİLLİ KURTULUŞ SAVAŞININ GERÇEK HİKÂYESİ

II

TEKİN YAYINEVİ

GURURUN GÖZYAŞLARI

Mustafa Kemal'in Anadolu'ya gideceği haberi haremi karıştırdı. En başta Vahidettin bozum olmuştu. Kızının yüzünü ona göstermeye razı olduktan sonra da "Arslan Yeleli Paşa", evlenmeye yanaştığını bildirir bir haber, bir işaret göndermemişti. Demek ki bu evlenme önerisi, sarayın şerefiyle oynanmasına meydan vermişti. Bunu düzeltmek ve sarayın şerefini kurtarmak gerekiyordu.

Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçmek için harıl harıl hazırlanırken İstanbul sosyetesinin kulağı delikleri, birbirlerine şöyle fısıldıyorlardı:

— Biliyor musunuz? Mustafa Kemal, padişahın küçük kızı Sabiha Sultan'la evlenmek istemiş, fakat saray razı olmamış. Paşa çok işret ediyor, onun için bir sarhoşa saraydan kız veremeyiz diyerek paşanın isteğini geri çevirmişler!

Bu dedikodu, son günlerde döndü dolaştı Mustafa Kemal'in kulağına dek geldi, o da gülerek:

— Elbette, dedi. Tilki erişemediği üzüme koruk diyecek.

*

* *

Mustafa Kemal, şu salonda bir ay önce geçen olayı şimşek hızıyla bir kez daha düşünmüş, yaşayışın bu denli çabuk tarih oluşuna, geçmişe doğru uzaklaşıp tarih karakteri alışına bir kez daha şaşmaktan kendini alamadı. Şu sırada kalbini ve kafasını sarsan öyle gürbüz heyecanların boyunduruğu altındaydı ki bir zavallı Sabiha Sultan'ın bu kocaman senfoni içinde ne değeri olabilirdi? Devlerle güreşmeye, ejderhalarla boğuşmaya giden bir masal kahramanının bütün gerçek duyguları onu boyunduruğu altına almıştı.

Son olarak Prenses Şivekâr'ın elini tuttu:

— Allahaısmarladık hanımefendi, dedi. Şimdiye kadar size çok zahmetler verdik. Bakalım bir ölüm-dirim savaşına gidiyoruz. İnşallah sağ kalır da dönersek yine şu rahat salonda çene çalmak imkânını buluruz.

Prenses Şivekâr'ın gözleri sulanmıştı:

— Size, Çanakkale'dekinden, Anafartalar'dan daha büyük zaferler dilerim. İnşallah, bu zavallı memleketi kurtarmak size mukadder olacaktır. Yolunuz açık olsun! Dedi.

Mustafa Kemal, prensesin elini öperek merdivenlerden hızlı hızlı indi.

*

* *

Mustafa Kemal, Beyoğlu'nun göbeğinde demir gibi güçlü apartmanların omuz omuza verdiği Bursa Sokağı'nda bir apartmanın önünde arabadan indi. Geniş merdivenlerden çıktı ve bir dairenin zilini çaldı. Burası, Mustafa Kemal'in Balkan Savaşı'nda şehit düşen çok içten subay arkadaşı Ömer Lütfi'nin dul karısı Madame Corinne'in eviydi.

Kapıyı, doğrudan doğruya Madame Corinne açtı. Bu, yirmi beş - otuz yaş arasında görünen mat esmer tenli güzel bir kadındı. Yüzünde büyük bir üzüntü okunuyordu. İlk sözü:

— Ou êtes Vous, Kemal? "Nerdesiniz, Kemal?" oldu.

Evet, her Allah'ın günü buraya Şişli'den sonra, bu ikinci savaş karargâhına uğrayan Mustafa Kemal, dünden beri nerdeydi?

— Şimdi, Prenses Şivekâr'dan geliyorum. Biliyorsun, yumurta kapıya geldi. Eşle, dostla vedalaşıyorum. Evde kimse var mı?

— Yok.

Madame Corinne, bunu der demez, Mustafa Kemal'in göğsüne düştü. Hızlı hızlı soluyordu. Mustafa Kemal, başını geriye doğru itti. Onun güzel iri gözlerine baktı, kadın ağlıyordu.

Fransızca konuşmaya başladı:

— Demek, o gün, o gitmeni istediğim, fakat hiçbir vakit gelmesini istemediğim gün geldi. Yine gideceksin. Sofya'ya

gittin, bekledim. Çanakkale'ye gittin bekledim. Doğuya gittin bekledim. Suriye'ye gittin bekledim. Şimdi de Anadolu'ya gidiyorsun, bekleyeceğim. Demek, ömrüm hep böyle beklemekle geçecek. Seni ne çok sevdiğimi bilirsin, Kemal. Dünden beri heyecanla, sabırsızlıkla seni bekliyorum. Bir yandan bu İtilâf Devletleri'nin sana son günde bir oyun etmeleri aklıma geldikçe kalbim duracak gibi oluyor. Hayatımızda seveceğimiz insan o denli az ki. Onları da felek ancak birkaç gün, bir kış güneşi gibi gösterip sonra kalın bulutların arkasında yitiriyor. Gidiş yarın mı?

— Evet, yarın vapura binmiş olacağız.

Hâlâ kapının önündeydiler. Kadıncağızın kolları hâlâ Mustafa Kemal'in boynundaydı. Mustafa Kemal:

— Kapının önünde durmayalım, ansızın birisi gelir, dedi.

İçeri, boş bir salona girdiler. Karşı duvarda Mustafa Kemal'in bir resmi vardı. Bu, yeni diktirdiği paşa giyneğiyle çektirip Rauf Bey'e de "Kardeşim Rauf Bey'e" diye yazarak verdiği resmin bir eşiydi. Madame Corinne' ye agrandisman yaptırılmıştı.

Salonda bir kanepeye yan yana oturdular. Mustafa Kemal, bu eve öyle alışmıştı ki birdenbire buradan nasıl ayrılıp gideceğini düşünmeye başladı. Adsız bir acının, içini ateşten bir kurt gibi gizliden gizliye kemirdiğini duydu. Şişli'deki eve taşındığından beri dinlenmek, gözden ırak olmak için hep buraya geliyor, akşamlara, gece yarılarına dek burada oturup gizli bir karargâhta çalışır gibi çalışıyordu. Kendisini delice sevdiğini bildiği güzel bir kadının huzur verici bakışları karşısında oturmak, gevşemek ve düşünmek ne güzel şeydi. Gelgelelim, yarın artık onu da yitiriyordu.

Mustafa Kemal, kadının uzun parmaklı sanatçı ellerini avuçlarına almış, okşuyordu.

Corinne, gözlerinde birikip kirpiklerini ağırlaştıran yaşları silebilmek için ikide bir elinin birini kurtarıyor, parmaklarının tersiyle yaşları siliyor, gözleri Mustafa Kemal'in gözlerinde, başını onun omzuna yaslayarak yavaşça hıçkırıyordu:

— Savaş, savaş, savaş! Bıkmadı mı insanoğlu artık bu kanlı oyunlardan? Kocamın başını Balkan Savaşı yedi. O günden beridir dünya yeni yeni savaşlar içinde çalkandı durdu. İnsanoğlu, ana kuzuları şöyle bir salonda, bir ağaç altında, bir akarsu başında rahat ve kaygısız oturarak sevişemedi. İşte, tam seni yanı başımda duyduğum sırada kanlı yolculuklar yine almış götürüyor seni. Ama biliyorum ki bu kez haklı bir dava için, yurt ve millet kozları için gidiyorsun. Fakat biz zavallı kadınlar, arkada ne yapacağız? Hangi cılız mutluluklarla avunacağız? Öyle anlıyorum ki bu son görüşmemizdir. Felek bize bu birkaç günü de çok gördü.

— Gitmeliyim, aziz Corinne, gitmeliyim. Vatanın bu korkunç ve ümitsiz hali, senin tatlı güzelliğini bile çoğu zaman bana unutturuyor. Senden uzakta bulunduğum günler hep seninle kaçamak da olsa yaşadığımız güzel saatleri düşüneceğim ve bunları birer mutluluk demeti olarak kalbimin en gizli köşelerinde kıskançlıkla saklayacağım. Sen, şimdiye kadar hayatıma girmiş olan en gerçek, en kültürlü ve ince kadınsın. Nasıl unuturum seni ben sevgili Corinne?

Bu sırada zil çaldı. Madame Corinne, çabucak saçını başını toparlayarak fırladı. Gelen, küçücük oğlu Reşat'tı. Mustafa Kemal, hemen onu dizine oturtarak cebinden çıkardığı kocaman bir çikolatayı eline sıkıştırdı. Bu sırada Madame Corinne, piyanonun başına geçti ve tuşlardan acı çığlıklar çıkarmaya başladı. Paris konservatuarında çok ustalaşmış olan bu on parmak, şimdi acıklı ve isyan dolu notalara değil, feleğin başına birer darbe gibi iniyordu sanki. Mustafa Kemal, onu bir süre arkadan seyrettikten sonra kalkıp yanına gitti. Genç kadının müziğe kattığı ruhunun ateşli dalgalarını kendi ruhunun boşluğunda da duydu. Bu bir veda müziğiydi ve ancak sevilen ve yitirilmek üzere olan insanlar için çalınırdı.

Biraz sonra Madame Corinne'in babası Luigi Paşa, annesi ve kız kardeşi Edith de geldi. Hepsi de kendileri gelmeden önce geçmiş olduğunu anladıkları acıklı sahneyi sezdiler ve sessizce birer yana oturdular. Metapsişik ve teozofi meraklısı

olan Edith, (Sonradan Müslüman olup Edibe adını alacaktır.) Mustafa Kemal'in yanına giderek elini sıktı:

— Yolculuk yarın mı?

— Yarın.

— Tanrı hayırlı etsin! Sizi hiç mi hiç unutmayacağız.

— Ben, sizleri unutur muyum sanıyorsunuz?

Daha çok kalmadı. Epeyce görüşeceği kimse vardı.

Hepsiyle vedalaşarak kapıya yöneldiğinde Madame Corinne onu kapıya dek götürdü. Mustafa Kemal, gözlerinde bir sıra yaş parlayan kadına büyük bir özlemle bir daha baktı ve iki eliyle tuttuğu her iki elini de öperek koşar gibi merdivenleri indi. Merdivenlerin dibine vardığında kulaklarına kadın hıçkırığına benzer bir ses ilişti. Sonra bir araba bulmak üzere caddeye doğru yürüdü. Bu uzun süren lirik hikâye de burada bitmişti.

Intellicens Servis, Mustafa Kemal'in, Madame Corinne'in Bursa Sokağı'ndaki evinde kimi işler çevirdiğini elbette biliyordu. Ancak Mustafa Kemal, Samsun'a ayak basıp da bütün düşman dünyaya karşı ayaklanınca Madame Corinne'in evinin bir Kuvayı Milliyeci yuvası olduğunu sanan İngilizler, burasını basacaklar, Mustafa Kemal'in duvarda asılı büyük resmini indirmesi için Madame Corinne'i sıkıştıracaklar, yalnız bunu başaramayacaklardır. İngiliz subayları, Mustafa Kemal'le herhangi bir bağlantı kurarsa durumunun çok fena olacağını söyleyerek genç kadını tehdit edecekler, yinelenen bu tehdit ve tedirginliklere dayanamayan Madame Corinne, İtalya'ya kaçmak zorunda kalacak, Mustafa Kemal'in ölümünden sonra 1941'de yeniden Türkiye'ye gelecek ve 1946 da İstanbul'da ölecektir.

*

* *

Mustafa Kemal, Bekirağa Bölüğü'ndeki ziyareti bitirmiş Rauf Bey'le yan yana kurulmuş, Cevat Abbas'ı karşılarına almış, bir lando ile Şişli'ye dönüyordu. Araba, Divanyolu'ndan inmiş, Sultanahmet tramvay durağına varmıştı ki Mustafa Kemal'in

gözleri, orda, elinde bir demet leylâkla bekleyen genç bir kadının gözleriyle karşılaştı. Bu, Fikriye idi. Harbiye-Aksaray tramvayını beklediği anlaşılıyordu. Mustafa Kemal, arabacıya:

— Biraz durur musun, ahbap! Dedi.

Araba, tam Fikriye'nin önünde durdu. Mustafa Kemal, eliyle arabayı işaret ederek:

— Durmayın, binin, eğer bizim eve gidiyorsanız! Dedi.

Fikriye, bu bulunmaz denk gelişe şaşırmıştı:

— Evet, size gidiyordum.

— Haydi, bin öyleyse.

Fikriye, Cevat Abbas Bey'in yanındaki boş yere oturmak isteyince Rauf Bey'le Mustafa Kemal de yerlerinden doğruldular ve başköşeyi ona vermek istediler. Mustafa Kemal, kendi yerini vermek istediği halde Rauf Bey, Cevat Abbas Bey'in yanına oturmakta direndi, böylece Fikriye de Mustafa Kemal'in yanına düştü. Araba Köprü'ye vardığında Rauf Bey'le Cevat Abbas Bey indi. Mustafa Kemal, onun elini sıkarken:

— Raufçuğum, dedi. Yarın sabah eve uğra da rıhtıma birlikte otomobille iner, ayaküstü olsun son defa birkaç lâf ederiz.

— Hayhay, Paşam!

— Cevat Bey, sen tabii akşama evdesin!

— Evet, Paşam!

— Haydi, şimdi ikinize de uğurlar olsun. Çek arabacı, Şişli'ye!

Lando, atların ayaklarından çıkan ritmik gürültüyle Bankalar Caddesi'nden geçerek Şişhane'ye doğru ilerliyordu. Mustafa Kemal de, Fikriye de susuyordu. Yalnız, Fikriye'nin yüzünde tatlı bir mutluluğun tonları, derinden gelen üzgünlüğün ateşten çizgiler bırakan izleriyle birbirine karışıyordu.

Sözü ilk önce Mustafa Kemal aldı:

— Eee, Fikriye Hanım, kim bilir bir daha ne zaman görüşeceğiz? Askerlik bu işte! Bakarsın bir gideriz, gidiş o gidiştir.

— Allah etmesin, Paşa Ağabey! Öyle demeyin!

— Fakat inan ki benim içimin dediğine göre işler yine de benim istediğim gibi olacak ve biz bir daha, birçok defa daha

görüşmek imkânını bulacağız. En çok korktuğum, annem. Kalbi de zayıf, bari ayrılık saatinde kadıncağıza bir şey olmasa. Biliyorum, yüreğine inecek. Ama biz de gitmek mecburiyetindeyiz. Sen de bu gece bizde kal da anneme bir şey olursa bir yardımın olur.

— Zaten kalmaya gidiyordum. Fakat Paşa Ağabey, siz de çok iyi biliyorsunuz ki Zübeyde Hanım teyzem benden hiç hoşlanmıyor. Makbule Hanım ablamsa bana hiç yüz vermiyor.

— Her zaman dediğim gibi sen annemin surat etmesine bakma. Onların bütün korktuğu seninle evlenmemdir. Hâlbuki böyle zamanlarda insan evlenmenin rüyasını bile göremez. Nerde ölüp, nerde kalacağım belli olmazken evlenmeyi nasıl düşünebilirim ben? Fakat anneme sorarsan padişahın kızı Sabiha Sultan'la evlenmeliymişim. Bir padişahın kızı reddedilmezmiş. Biliyorsun, saraydan bana gelen teklifi. Çok şükür, onu da başımıza yeni bir iş açmadan kapayabildik. Şimdi, bütün düşüncemiz kapağı Anadolu'ya atabilmek. Gitme saatleri yaklaştıkça içtiğim sigarada, yediğim yemekte tat bulamaz oldum. İçtiğim sular bile zehir gibi geliyor bana.

Araba, Beyoğlu'nun ana caddesini geçmiş Şişli'ye doğru yol alıyordu. Taksim'in yüksek duvarlarla çevrili futbol sahasından bağırıp çağırmaların yarattığı büyük bir uğultu geliyordu. Demek ki orda maç vardı. Kapıda, içeri girememiş bir sürü seyirci ve polisler bekliyordu.

Fikriye, Şişli'deki eve yaklaştıkça daha çok heyecanlanmaya başlamıştı. Bir şeyler söylemek istiyorsa da hepsi boğazında düğümlenip kalıyordu. Mustafa Kemal, onun kendisine tatlı tatlı sokuluşunu, solurken heyecanla göğsünün inip kalkışını, kumral saçlar püsküren başını usulca omzuna yaslayışını büyük bir mutlulukla izliyordu.

— Fikriye, yeniden evlenmeyi düşünüyor musun? Böyle bekâr yaşayamazsın.

— ...

— Çok da güzelsin. Senin mesut olmanı ne kadar isterdim. Hiç güvendiğim bir kimse yok ki seni evlendirerek bu koca şehirde böyle yalnız başına bırakmayayım.

— Ben, hiçbir vakit, hiçbir kimseyle evlenmeyeceğim, Paşa Ağabey. Siz, bunu yakından biliyorsunuz, Paşa Ağabey! Benim zarım atılmıştır. Kalbimde hiçbir erkeğe yer yoktur. Ben bundan sonra hiçbir erkeği mesut edemem. Bekleyeceğim. Belki bir gün kalbimin buzları çözülürse birisiyle evlenirim.

Araba, eve yaklaşıyordu. Mustafa Kemal, arabacıya durmasını söylemedi. Araba, Şişli'yi geçti. Arabacı, dönüp Mustafa Kemal'e baktı. O:

— Hürriyeti Ebediye Tepesi'ne! Dedi.

Araba, iki yanı küçük gazinolarla dolu yoldan ilerleyerek mermer abidenin bulunduğu meydanda durdu. Mustafa Kemal, arabacıya:

— Bekle! Dedi. Sonra Fikriye'yi elinden tutarak abidenin bulunduğu yere götürdü. Gözleri bulutlanmıştı.

— İşte, şu timsalini gördüğün hürriyet uğruna ne belâlar savuşturduk. Şimdi, o hürriyeti yine kaçırdık. Hem adamakıllı kaçırdık, Fikriye Hanım. Anadolu dağlarına doğru kaçıp gitmiş olan o beyaz kanatlı hürriyet ve sulh güvercinini bulmaya gideceğim.

— Beni de götürün, Paşa Ağabey! Sizin bir hizmetinizde bulunurum. Size savaşta hemşirelik yaparım.

— Ne diyorsun, Fikriye Hanım? Hani belki bir yere, bir mekâna gidip yerleşeceğimi bilsem, seni de istedikten sonra alıp götürebilirdim. Fakat biz, bir yığın bilinmezliklere, tehlikelere, uçurumlara doğru gidiyoruz. Çok çetin mücadele yılları var önümüzde. Eğer bir şehirde biraz karar kılar gibi olursak haberleşiriz, seni yanıma alırım. Senin bana aileden gelme bir bağlılığın da vardır. Yoksa başka hiçbir kadını yanıma sokmaya cesaret edemem. Sen, annemleri hiç yalnız bırakma. Biliyorsun, yine Akaretler'deki eve taşınacaklar. Bizim enişte Mecdi Bey, iyi adamdır. Daha çok ona sığınırsın. Ben, enişteyle hep haberleşeceğim. Bana o kanalla haber, selâm gönderebilirsin. Bir yere yerleşir yerleşmez de hemen seni aldırırım. Ah, keşke hayatta evlenebilsem! Senin gibi güzel, ahlâklı

ve iyi yürekli bir kadından başkasını mı düşünürdüm? Fakat dediğim gibi Türkiye meselesini istediğim biçime sokmadan evlenmeyi katiyen aklıma getiremem. İşte, yine söylüyorum. Hayatta evlenmem mukadderse yalnız ve yalnız seninle evlenirim.

Bu sırada çevrelerine bakınca birkaç Çingene karısının gülerek kendilerine baktığını gördüler.

— Ne istiyorsunuz, kız?

Biri yayvan sesiyle sırnaştı:

— Güzel Paşacığım, falınıza bakayım. Allah bağışlasın, nişanlınız mı, sevgiliniz mi? Ne güzel, ne şirin bir de kız bulmuşsunuz. Haydi, ver beş kuruşcağız da hemen falınıza bakayım.

Mustafa Kemal, cebinden bir gümüş beş kuruşluk çıkarıp çimenlerin üzerine attı:

— Haydi, bak bakalım ne diyor falımız?

Kadın çiçekli şalvarının verdiği rahatlıkla hemen yere oturdu. Kirli bir mendilin üzerine bir avuç fasulye dökerek fala bakmaya başladı.

— Sen bir kumandansın belli, ama kumandanların da paşasına benzersin. Senin falın, bu fasulyelerin söyleyeceği en güzel faldır. Sen, devlet kapılarının en büyüğünden girip çıkacaksın. Şu güzel kız, eğer karın değilse eğer sevgilinse bil ki benim güzel fasulyelerim ona hem imreniyor, hem de acıyor. Seni dünyada şu güzel hokka ağızlı kızcağızdan daha çok seven bir kadın çıkmayacak.

Fikriye, yüzü mutluluktan parlayarak Mustafa Kemal'in yüzüne kaçamak bakışlar fırlatıyor, onun da hoşnut bir gülümseyişle falcıya baktığını görüyordu.

Mustafa Kemal:

— Haydi, gidelim Fikriye, dedi. Fal filân dinleyecek vaktimiz kalmadı.

Çingene karısını fasulyeleriyle baş başa bırakıp arabaya atladılar. Fikriye, başını Mustafa Kemal'in omzuna yaslamış, çevresindeki yeşillikleri, kol kola, yan yana gezen sevgilileri

seyrediyor, gözlerindeki acı mutluluk parıltısı çoğu zaman, gözyaşlarını andırıyordu.

Eve yaklaşmışlardı:

— Ben sizi hiç unutmayacağım ve her zaman arayacağım, Paşa Ağabey! Sizinle nasıl haberleşeceğiz?

— Günü gelince ben sana bir işaret salarım. İleride kadınların korkusuzca oturabileceği bir yer yaratabilirsek seni aldırtmaya çalışırım. Kim bilir memlekette bundan sonra ne gümbürtüler kopacak. Bu arada her şey, benim hayatım bile tehlikeye girebilir. Gerek annemler, gerekse senin için şimdilik en elverişli ve tehlikesiz yer İstanbul'dur. Aklın başında olsun, ben istemedikçe katiyen kalkıp Anadolu'ya geçme.

— Peki, geçmem. Sizin işaretinizi beklerim Paşa Ağabey. Eve geldik, birkaç adımlık yer kaldı. Ben inip yürüyeyim, siz eve yalnız gidiniz.

Fikriye indi, kalabalığa karıştı. Lando ilerledi.

ANADAN AYRILIŞ

Cennet, anaların ayakları altındadır.

-Hz. Muhammet-

Mustafa Kemal, o gün son ayrılık ziyaretlerini yaparak eve döndü. Karşısına çıkan kız kardeşi Makbule'ye:

— Makbuş, dedi. Bu akşam eve kimse gelmeyecek. Ben annemin odasında yemek yemek istiyorum. Onun karyolasının karşısında bana bir yer sofrası hazırlattır. Bu gece sizinle dertleşmek istiyorum.

— Mühim bir şey mi var, ağabeyciğim?

— Yarın gideceğim.

— Nereye?

— Gideceğim işte, nereye olduğunu sorma. Hayat bu. Belki ölürüm, gelemem. Size söyleyeceklerim var bu akşam!

Makbule evin üst katında, sokağa bakan şahnişli odadaki annesinin karyolasının karşısında yere ufak bir sofra kurdurdu. Sininin yanına, tam annesinin karşısına düşen yere rahat bir minder koydurdu. Sininin üzerindeki gümüş tepside püreli rosto ile yumurtalı ıspanak yemekleri duruyordu.

Mustafa Kemal, annesinin odasına çıktığında meraktan çatlayan kız kardeşi, ona kapıyı açarak içeri buyur etti.

Sokağa bakan bu aydınlık şahnişli odaya kapıdan girilince annesinin karyolası sola düşüyordu. Odada bu karyoladan başka bir küçük masa ile bir de kanepe takımı vardı ki odanın bütün eşyası da hemen hemen bunlardı. Zübeyde Hanım, gündüzleri çoğu zaman şahnişteki rahat minderinde oturarak caddeyi seyreder, eğlenirdi. Yalnız bugünlerde keyfi pek yerinde değildi. Bir zamandır kalp hastalığından rahatsızdı.

Mustafa Kemal, odaya girince hemen gitti, annesinin elini öptü. Makbule'nin hatırını sordu ve sonra minderine rahatça bağdaş kurup oturdu. Yemeğini yemeye başladı. İştahsız görünüyordu. Yemeğe çatalıyla şöyle kenarından dokunuyor, lokmalar sanki ağzında büyüyordu. En sonra, yiyemeyeceğini anlamış olacak ki çatalını elinden bıraktı. Kız kardeşiyle annesinin gözleri merakla onu süzüyordu. Paşanın gözleri alev alev yanıyor, çok heyecanlı olduğu halinden anlaşılıyordu.

Belki sonrasız ayrılacağı annesinin karşısında birden bire çocukluk, ilk gençlik ve gençlik anılarının saldırısına uğradı. Annesinin karşısında bu anıları bir kez daha yıldırım gibi yaşadı.

Vodina Kasabası'nın batısındaki dağlık yerlere Tesalya'nın fethinden sonra Anadolu'dan Türkmen aşiretleri götürülüp yerleştirilmiş ve oraların Türkleştirilmesine çalışılmıştı. Bunların Konya Türkmenleri olduğu iyice anlaşılmış gibidir.

Yerliler, sonradan otuz köylük geniş bir alanı kaplayan bu göçmenlere Konyalının bozulmuş biçimi olan Konyar adını vermişlerdi. Bir söylenişe göre de bunlar Söke dolaylarından

göç etmişlerdi. Bu Türkmen aşiretlerinin yerleştikleri yerler Sarıgöl Nahiyesi ve dolaylarıydı.

İşte bu, Sarıgöl Türkmenlerinden birkaç aile kalkıp Selanik toprağına varmış ve oraya atla iki saat çeken Langaza Kasabası'na yerleşmişti.

Selanik'e yerleşen bu aileler, eski Anadolu kılıklarını hiçbir vakit sırtlarından atmamışlardı.

Selanik'e yerleşen bu ailelerden birinin Feyzullah adlı bir çocukları vardı. Bu, Hacı Sofular Ailesi'nin çocuğuydu.

Feyzullah, delikanlılık çağına gelince Ayşe adında bir kızla evlenmişti. İşte Mustafa Kemal'in annesi Zübeyde, bu evlilikten dünyaya gelmişti. Ona önce okuma-yazma öğretmişler, Kur'an ezberletmişlerdi. Bundan dolayı da onu "Molla Zübeyde" diye çağırmaktaydılar.

Zübeyde, Hacı Sofular Ailesi'nin biricik çocuğu değildi. İki de erkek kardeşi vardı. Hasan, Langaza'da aşçılık, Hüseyin ise Rapla köyünde Selanik eşrafından Hacı Süleyman Bey'in Çalı Çiftliğinde subaşılık yani çiftlik kâhyalığı yapıyordu.

Zübeyde, iri yarı, alımlı ve güzel bir kız olarak göze çarpmaya başlamıştı. Artık, evin işlerine de yardım ediyordu. Bir gün yorgan kaplarken, iğne dizine batmıştı. Kimse bunu çıkaramayınca kızcağızı bir arabaya koyup Selanik'e götürmüşlerdi. İşte, orda bu güzel kızı gören iri yarı, sarı bıyıklı ve sarı saçlı bir adam ona âşık olmuş, hemen gidip Hacı Sofugillerden isteyivermişti.

Zübeyde'nin anası Ayşe ise dayatmış:

— Vermem de vermem, benim evlendirecek kızım yok, demişti.

Ali Rıza da kızın üstüne düştükçe düşmüştü.

Ali Rıza Efendi de, yine Anadolu'dan Rumeli'ye geçmiş Yörük ailelerinden Hafız Ahmet Efendi'nin oğluydu. Hafız Ahmet Efendi kızıl saçlı, kızıl sakallı bir adam olduğundan "Kırmızı Hafız" diye adlandırılmıştı. Küçük Mustafa, teninin ve saçlarının rengini olduğu gibi dedesiyle babasından almıştı.

Mustafa Kemal'in babası Ali Rıza Efendi'nin Rukiye adlı bir kız kardeşi, Salih adlı bir de erkek kardeşi vardı.

En sonra, Ayşe Hanım razı olur gibi olmuş:

— Sırmalı kaftan isterim, sırmalı fotin isterim! Diye tutturmuştu.

Ali Rıza Efendi'nin gümrük muhafaza memurluğundan aldığı maaş üç altın liraydı. Bununla, periler padişahına özgü düğün giderini nerden bulup yapabilirdi?

En sonra, Zübeyde'nin üvey dayısını bularak onun aracılığıyla Ayşe'nin gönlünü yapıvermişti. Zübeyde, kendisinden yirmi yaş büyük olan Ali Rıza Efendiyle evlenmiş ve mutlu bir yuva kurmuşlardı.

Zübeyde'nin Mustafa, Fatma, Ahmet, Makbule ve Naciye adlarında beş çocuğu olmuş, Mustafa ile Makbule'den başkası, birbiri ardınca ölmüştü.

Zübeyde Hanım, bu yüzden Mustafa'sını her şeyden ve herkesten kıskanır olmuştu. Ona gözbebeği gibi bakıyordu.

Mustafa Kemal'in doğduğu ev, Selanik'in en işlek bir yerinde Sanayi Mektebi'nin karşısında, İslahane Caddesi üzerinde büyük bahçeli bir evdi.

Bu evi Ali Rıza Efendi yaptırmıştı. Ali Rıza Efendi'nin bundan başka beş evi daha vardı. Bu evlerin dördü, Mustafa Kemal'in doğduğu evin yakınında, beşincisi ise Ahmet Subaşı Mahallesi'ndeydi.

Ali Rıza, evlendikten sonra bağırsak veremine yakalandı, tam üç yıl çekti, sonra Zübeyde'yi genç yaşında dul bırakarak gitti. Makbule ile Naciye, Ali Rıza'nın bu hasta yıllarında dünyaya gelmişti.

Selanik, Mustafa Kemal'in çocukluğunun unutulmaz cennetiydi. Yaşayış zincirini meydana getiren anı halkaları, her zaman altın değildi. Bununla beraber yine de altın değerindeydi. Şimdi, annesinin karşısında bu yer sofrasının başında çocukluğunun ve ilk gençliğinin filmi, hızla oynamaya başlamıştı. Karanlık ufuklarına doğru korkmadan yürüdüğü geleceğin, korkunç uçurumlar gizleyen tuzaklarında yitip gidebilirdi. Bu yüzden karşısındaki annesine bağlı çocukluğu, o zaman geride kalan tek hazine olacak, anneciği onun cephe yaşayı-

şıyla değil ancak bunlarla avunacaktı. Bu bir avuç çocukluk anısı, şu sırada belki de bunun için gözlerinin önüne lirik ve ıslak bir dumanla perdeliyordu.

Biricik kız kardeşi Makbule de şu sırada ruhunda kaynayan lirik ılıcayı meydana getiren aziz varlıklardan biriydi. Bütün çocukluk anıları, hemen hemen onunkilerle birleşiyordu.

Mustafa Kemal'in unutulmaz anılarından ilki, okul sorunuydu. Annesiyle babası her Allah'ın günü kendi yanında bunun için sert tartışmalar yapıyorlardı. Bunlara tartışma değil de çekişme demeliydi. Zübeyde Hanım, oğlunun "Mahalle Mektebi"ne gitmesini ve ilâhilerle okumaya başlamasını istiyor, bunun için de diretip duruyordu. Babası Ali Rıza Efendi ise yeni açılan modern Şemsi Efendi Okulu'na gitmesini istiyordu. Bu okul, Avrupa usulü üzere okutuyor ve uyanık ana-babalar, çocuklarını hep buraya gönderiyordu. Ali Rıza Efendi, en sonra bir düzenle karısının inadını kırdı. Böylece Mustafa da normal bir okuma yaşayışına girdi. Babası, bir gün küçük Mustafa'yı elinden tutup geleneksel "Mahalle Mektebi"ne götürdü, ilâhilerle derse başlattı. Birkaç gün sonra da oradan alıp Şemsi Efendi İlkokulu'na yazdırdı.

Ali Rıza Efendi'nin ölümü, henüz büyük bir biriktirme yapamamış olan aileyi çok güç durumda bırakmıştı. Zübeyde Hanım'ın eline çok az bir emeklilik maaşı geçiyordu. Bu, geçimlerini sağlayabilmekten çok uzaktı. Mustafa'nın okul giderleri de işe karışınca dayanılmaz bir durum meydana gelmiş, Zübeyde Hanım tası tarağı toplayıp erkek kardeşi Hüseyin'in Langaza dolaylarındaki Rapla köyünde kâhya (subaşı) olarak çalıştığı çiftliğe taşındı.

Burda tam bir köy yaşayışı içindeydiler. Hele yaz günleri, küçük Mustafa, bir köy çocuğundan ayırt edilmez görevler görüyordu. Büyük bir bakla tarlasının ortasındaki küçük bir kulübede kız kardeşi Makbule ile akşamlara dek karga kovmaya çalışıyordu. Ne var ki bu iki yavrunun çaldığı tenekeler, attığı çığlıklar, zamanla işe yaramaz olmuş ve zeki kargalar, tarlayı haraca kesmiş ve kulübeyi kaplamışlardı. Bir akşamüstü, yi-

yecek baklanın bolluğuna ve tüneyecek damın rahatlığına dayanamayan bir sürü karga, iki çocuğa meydan okurcasına kulübenin çevresini ve damını sardılar. Mustafa, zorba hayvanları kovmak için davranınca kulübenin damı çöktü, Makbulecik altında kaldı. Mustafa, bir yandan elindeki değneği ve ceketiyle kargaları kış kışlamaya, bir yandan da çöküntü altında ağlayıp çığlıklar atan kardeşini kurtarmaya çalışıyordu. Böylece yaşayışının başlangıç yıllarında sevdiği bir insanı kurtarışın unutulmaz tadını tatmıştı.

Ne var ki burda da hem kendi geleceği, hem de Mustafa'nın cahil kalacağı kaygısı Zübeyde'nin yüreğine çöreklendi, Selanik'te oturan teyzesinin evine sığınmayı uygun buldu. Mustafa, bu kez Hacı Şükrü Efendi Rüştiyesi'ne yazdırıldı. Ne var ki burda Kaymak Hafız denen bir öğretmen, bir arkadaşıyla gürültü ettiğini bahane ederek Mustafa'yı vücudundan kan çıkıncaya dek patakladı. Bu olay, ölünceye dek küçük Mustafa'nın aklından çıkmayacak ve bunu andıkça içten bir öfke duymaktan kendini alamayacak, bu hocayı ömrü oldukça affetmeyecekti.

Mustafa, bu dayak olayından sonra, bu okula gitmemek için ayak diremiş, Fatma Hanım da onun bu isyanını haklı bulmuş, onu hemen okuldan alıvermişti.

Mustafa, bu okula giderken giymek zorunda kaldığı giynekten de hiç hoşlanmıyordu. Selanik kılığı olarak Elifiye denen bir şalvar giyiyor, beline kırmızı bir kuşak sarıyor, başına da ciğer gibi kıpkırmızı bir fes geçiriyordu. Askerî okul öğrencilerinin ve subayların giydiği fiyakalı ve süslü giyneklere bayılıyor, bunları günün birinde giymeye can atıyordu.

Bu güzel giyneğe en kestirme yoldan kavuşmak için Askeri Rüştiye'ye girmenin gerektiğini anlamıştı. Annesine de yalvarıp duruyordu. O da oğlunun asker olmasını istemediğinden onun yalvarıp yakarışlarına kulak asmıyordu. Onu bir bakkalın yanına çırak vermeyi düşünüyordu. Ne var ki küçük Mustafa, evlerinde kiracı olan Binbaşı Kadri Bey'e yalvardı. O da onun askerliği çok sevdiğini görerek Askerî Rüştiye'ye girme-

sini sağladı. Zübeyde Hanım buna çok üzüldü. Yalnız, o günlerde gördüğü güzel bir rüya, onu bu üzüntüden kurtardı. Zübeyde Hanım, güya elinde bir altın tepsiyle bir minareye çıkar. Rüyadan anlayanlar bunu Mustafa'nın parlak bir geleceğe aday olduğu biçiminde yorumladılar. Zübeyde Hanım buna çok sevindi. Çocuğun asker olmasına razı oldu.

Mustafa, artık dünyada kavuşulması en zor saydığı nesneye, parlak askerî öğrenci üniformasına kavuşmuştu. Şimdi, bu göz kamaştıran parlak giynek, onu her yandan mutluluk gibi sarıyordu. "Lâcivert çuhadan göğsünde tek sıra ay yıldızlı sarı düğmeler parlayan dar bir ceket, ceketin kol kapaklarının üzerinde birer parmak kalınlığında üç sıra yeşil şerit, dar ve yeşil zırhlı bir pantolon, sol kaşının üstüne doğru eğilmiş top püsküllü askerî bir fes." Bu, düşlerine giren giyneğin ta kendisiydi. Mustafa, artık Selanik'in sokaklarında önemli bir insan gibi yürüyordu. İdeal bir giynekle birleşen gençlik gururu yanında çok yakışıklı oluşu, ona imrenilen bir özellik veriyordu. Eski okul ve mahalle arkadaşlarının gözünde o, erişilemeyene erişmiş bir talihliydi. Bu okulda bütün yaşayışınca yanı başında görmekle mutluluk duyacağı geleceğin şu ünlü insanları da okuyordu: "Salih (Bozok), Demir Ali, Nuri (Conker), Fethi (Okyar), Fuat (Bulca) ve İsmail Sait."

Okulda üç ayda bir özel sınavlar yapılıyor, sınıf birincilerinden beş öğrenciye çavuşluk rütbesi veriliyordu. Bu sınavı da kazanıp koluna üç sıra çavuş nişanı taktıktan sonra Mustafa, paşalığa şunun şurasında ancak birkaç adımlık yol kaldığı kanısına varmıştı.

Zübeyde Hanım, işler yoluna girer gibi olduğu bir sırada, yaşayışlarına bir destek olsun diye emekli Albay Ragıp Bey'le evlendi. "Moralı Lord Abbas" diye tanınan ve çok zengin bir aileden olan Ragıp Bey, sürekli göçler yüzünden zenginliğini yitirmiş gibiydi. Bu evlenme Mustafa'ya bir şamar etkisi yapmıştı. Hem annesine, hem de üvey babasına karşı sanki kin beslemeye başlamıştı. Durmadan somurtuyor, söz dinlemiyor, hem kendi yaşayışını, hem de onlarınkini zehir ediyordu. An-

nesini Ragıp Bey'den bütün gücüyle kıskanıyordu. Bu tatsız ve güçlü duygu, Mustafacığı bütün yaşayışı boyunca bırakmayacaktı.

İşte, bu aşırı duygular, Mustafa'yı öyle boyundurukladı ki, bir gün yeni evliler, çocuğun pılı pırtısını toplayıp halasının evine kaçtığını gördüler. Mustafa, ondan sonra bir süre orda kaldı.

1895 yılında henüz ondört yaşında Rüştiye'yi bitiren Mustafa, Manastır Askerî İdadisi'ne gönderildi. Orda mutlu bir okul yaşayışı başlamıştı. Bursa Askerî İdadisi'nden sürgün olarak gelen ilerinin ünlü hatip ve şairi Ömer Naci ile canciğer arkadaş olmuşlardı. İkisi de yer gibi kitap okuyordu. Yalnız, ilk günlerde sahip oldukları kitap hazinelerini karşılaştırdıklarında Mustafa Kemal, yenik düşmüştü. Şundan ki kendisindeki Ahmet Mithat Efendi'nin saçma sapan romanlarına karşılık Ömer Naci'de bir yığın değerli klâsik vardı.

Ömer Naci, ona ilk dersi şöyle vermişti:

— Öyle şeyler okumak ayıptır, tarih oku!

Ömer Naci'nin etkisi altında kalan Mustafa Kemal, Türkçede tercümelerini bulamadığı klâsikleri aslından okuyabilmek için Fransızca öğrenmeye karar verdi. Yaz günleri tatilini Selanik'te annesinin yanında geçiriyordu. Bu da ona oradaki Frère'ler Fransız Okulu'na gidip Fransızca dersi almak olanağını sağlıyordu. O yaz öyle sıkı çalışmıştı ki yeni yılın dersleri başladığında okuduğunu nerdeyse anlar bir duruma gelmişti. İdadiye o yıl atanan bir Türkçe öğretmeni, Mustafa Kemal'le Ömer Naci'nin edebî kitaplar ve şiirlerle uğraştığını görünce kaşlarını çatmış ve:

— Siz, asker olacaksınız, demişti. Edebiyat ve kitabet size göre değildir.

Böylece iki arkadaş, boş günlerde kuytulara, ıssız yerlere çekilip birbirine sürekli sözler söyleyerek hatiplik egzersizleri yapmak zorunda kalıyorlardı.

Abdülhamit, okulu hafiyelerle doldurmuştu. Sık sık "muzır" yayınlar okuyanlar yakalanıp okuldan atılıyor, hem de pek

uzak yerlere sürgün ediliyordu. Buna karşın gençler, korkusuzca en korkulacak davranışlara, aleve atılan pervaneler gibi atılıyorlardı. Korku, bu genç insanlarda hiçbir vakit sürekli konuk olamıyordu.

1897 de patlak veren Türk-Yunan savaşında Mustafa Kemal, henüz on yedi yaşında bir askerî lise öğrencisiydi. İki millet arasındaki bu savaş, sanki dişle tırnakla yapılıyordu. Yunanlılarda olduğu gibi Türklerde de büyük bir kaynaşma vardı. Her iki yanda da kutsal savaş ilân edilmiş gibiydi. Bu sırada orduda olduğu gibi askerî ortaokul ve liselerde de ulusal duygular kontrolün dışına çıkmak üzereydi. Yunanlıların Girit Adası'na asker çıkarmış oldukları haberi bütün gençliği çığırından çıkarmıştı. Ufacık çocuklar bile askere yazılmak için gönüllü bürolarına koşuyorlardı. Mustafa Kemal, caddeden uzun diziler olarak geçen ve yüzleri gülen gönüllülere bakarken içi gidiyordu. Ah, yaşı uygun olsaydı da o da onların arasına karışarak gitseydi.

Bir cuma günüydü. Mustafa Kemal, Ömer Naci ile istasyona gitmişti. O gün istasyonda yapılacak törenle gönüllüler cepheye uğurlanacaktı.

İki kafadar istasyona varınca şaşırmışlardı. Türlü kılıklara bürünmüş, türlü renkte külâhlı, sikkeli, takkeli takım takım insanlar sıralanmış, başlarında tarikatların şeyhleri, törene hazırlanmışlardı. Şehrin bütün halkı onları çevrelemiş, merakla bakıyorlardı. Tören başlayınca kıyamet kopmuştu. Coşkun tarikat ayinleri başlamıştı. Her tarikat, kendi geleneklerine göre ayin yapıyordu. Bir yanda neyler çalınıp Mevleviler meydanda fır dönüyor, bir yanda davullar, dümbelekler, zurnalar çalınıyor, bir yanda da kor olmuş kömürle tepelenmiş toprak mangallarda nar gibi kızarmış lâle denen uzun sivri demirleri yarı çıplak iri yarı Rufailer, bunları dilleriyle yalıyor, yine kızgın şişleri vücutlarının şurasına burasına daldırıp çıkarıyorlardı. Ya Allah, hu Allah! Sesleri, gök gürültüsü gibi patlıyordu. Coşkunluğun son kertesine çıkarak bayılıp kaskatı kesilerek yerlere uzanan gönüllü müritleri ayıltmak için şeyhler, eğilip

avuçlarının içini onlara koklatıyorlar ve bu sırada mürit ve dervişlerine birer tanrı gibi böbürlenerek, büyüklenerek hükmediyorlardı.

Hele bu son sahneler. Mustafa Kemal'i tiksindirmişti. Ömer Naci de onun gibi bu davranışlardan tiksinmişti.

Mustafa Kemal'e:

— Mustafa ne dersin, bu hazreti pir uğruna çarpışmaya gidenlere, bu şişlere, bikirlere? Diye sordu.

— Ne diyeyim, yüz kızartıcı bir hal, insanın askerlik onuruna, şerefine dokunuyor. Bunları defetmek, geldikleri yere çevirmeli. Şu bayılanlar, bir daha ayılmasalar da millet bu mahlûklardan kurtulsa! Bunlar harp etmeye değil, çapula gidiyorlar. Bu pislik kolay temizlenmez, ordudan başlamak lâzım. İlk önce, çanta sistemi sökülüp atılmalı.

— Kadro işi bu Kemal! Kadro gençleştikçe çantalar boşalır, tıpkı benim para çantam gibi.

Bu şakaya gülümseyen Mustafa Kemal, yine ağırbaşlıca:

— Hayır, dedi. Bütün yapı çürük, bugünkü vaziyette ufak bir sarsıntı yeter. Evet, her şeyi ordu yapacak, bu muhakkak. Fakat vatan vazifesi, yalnız sınır boylarında değildir. Vazifelerin yalnız bir kısmını yapmakla iş bitmez. Vatan, bir bütündür. Vatanın içi de bizim için bir sınır boyu sayılmalıdır ve bu olacaktır. Biz, günü gelince imkânları, şartları hazırlayacağız. Her şeyin başında teşkilât gelir. Bak, şu şeyhlere bir kere. Teşkilâtlı bir avuç insan, bir lâhzada bunların hakkından gelir. Bardak dolmuştur. Taşmak için birkaç damla bekliyor.

Mustafa Kemal, o gün istasyondaki rezilce töreni gördükten sonra okula döndüğünde içi içine sığmıyordu. Bir şeyler yapmanın gerektiğine inanıyordu. Savaş, ancak askerlerin işiydi. Böyle çapulcularla savaş kazanılamazdı. Hemen o gece kararını verdi. Okuldan bırakmadıkları için kaçarak cepheye gidecek, bir er olarak çarpışanların arasına katılacaktı.

Ertesi sabah, en içten arkadaşlarıyla helâlleşerek Yunan sınırına doğru yol çıktı. Issız dağ yollarına düştü. Yunan sınırını geçti. Akşama doğru bir köye rastlamıştı. Hem biraz bir

şey yemek, hem de geceyi geçirmek için rastgele bir kapıyı çaldı.

Kapıyı açan orta yaşlı bir kadın, lâmbanın ışığında bu askerî lise öğrencisine şaşkınca baktı ve sonra ona sarılarak:

— Mustafa! Diye bağırdı, sen ne arıyorsun burda?

Mustafa Kemal de şaşırmış, sonra kadıncağızı tanımıştı. Bu, Selanik'te kendi evlerinin yanında oturmuş, Zübeyde Hanım'la komşuluk etmiş bir Bulgar kadınıydı.

Kadıncağız, yeniden sordu:

— Ne arıyorsun burda? Nereye gidiyorsun?

— Cepheye, Yunanlılarla harp etmeye.

Mustafa Kemal'in kamını doyurup o gece onu evinde konuk eden iyi yürekli Bulgar kadını, geri çevirmek için çalıştı. Bunu da başardı. Mustafa Kemal, okula döndükten sonra tam bir çocukluk yapmış olduğunu iyice anlamış ve iyi kadıncağıza içinden binlerce teşekkür etmişti. Yoksa o gitseydi, hem cephede gereğince işe yaramayacak, hem de bayağı bir sinek gibi kırılıp gidecekti.

*

* *

Mustafa Kemal'in, kültür yapabilmek için Frêre'ler okuluna giderek Fransızcasını ilerletmeye çalışması bile bir hadise olmak üzereydi. Bir askerî lise öğrencisinin Fransız okuluna gidip gelmesinden kuşkulanılmış, hemen İstanbul'a, Saray'a jurnal edilmişti. Manastır Askerî İdadisi Müdürlüğü ile Selanik Emniyet Müdürlüğü tetikteydi. Üstüne bunca jurnaller yapılmış olan Mustafa Kemal ise bu sırada ateşli bir hastalıktan Manastır Askerî Hastanesinde yatıyor; hemen yanı başındaki yatakta da hasta bir subay süsü verilmiş bir hafiye uzanıyordu. Oğlunun ateşler içinde yattığını işiten Zübeyde, büyük bir üzüntü ve kaygıya kapılmıştı. Hemen aile dostu olan Manastır Askerî Hastanesi Başhekimi Muhsin Bey'e başvurmuş ve:

— Oğlum ağır hastalanmış, verem olmuş; hemen getirtiniz, ben burada bakacağım! Diye ağlayarak yalvarmıştı.

Ateşler içinde yanarak annesinin evine gelen Mustafa, tehlikeli anlar geçiriyor, doktorların biri gelip, biri gidiyordu. Biraz

kendine gelen Mustafa Kemal'i yeni bir üzüntü almıştı. Askerî hastanede baygın yatarken baba yadigârı saatini çalmışlardı.

— Buna hâlâ yanıyorum, babamın taşıdığı saatti, diye uzun zaman bu saate yanıp duracaktı.

Zavallı Mustafa Kemal, başında ne oyunların döndüğünü bilseydi, o zaman bu saate o denli yanmaya vakit bulamazdı.

Tam o günlerde, Zübeyde Hanımgillere garip bir konuk geldi. Evdekilerin hiçbiri bu gözleri fıldır fıldır dönen adamı tanımıyordu. Adam, Mustafa Kemal'in babalığı Ragıp Bey'le bir odaya kapanmış, kahvesini içtikten sonra baklayı ağzından çıkarmıştı:

— Efendim, mahdumunuz Mustafa Kemal Efendi, Manastır Askerî İdadisi'nde okuduğu halde Allah ömürler versin, bir de Fransız Mektebine ne maksatla giriyor?

Demek İstanbul, bunun karşılığını istiyordu. Ragıp Bey de:

— Ne maksatla olabilir, efendim? Dedi. Başkaları Fransız Mektebi'ne veya diğer mekteplere ne maksatla gidiyorlarsa o da öyle gitmiştir. Mustafa Kemal'in Fransızcası zayıf, gelişi güzel ders alacağına Fransız Mektebine gitmiş. Bunda anlaşılmayacak ne var?

Ragıp Bey, böylece uzun uzadıya konuşmuş, hafiyeyi en sonra kandırabilmiş, bu işi de tatlılıkla kapayabilmişti.

*

* *

Mustafa Kemal, Manastır Askerî İdadisi'nde kimi öğretmenlerce çok seviliyordu. Bunlar onda büyük ve alışılmamış bir zekâ görüyorlardı. O, aritmetik öğretmeni Yüzbaşı Mustafa, Fransızca öğretmeni Yüzbaşı Naki, jimnastik öğretmeni Yüzbaşı Hasip Beylerin en gözde öğrencisiydi. Hele Mustafa Bey, onun aritmetikte gösterdiği yeteneği olağanüstü buluyordu.

Bir gün sınıfta Mustafa Bey ona:

— Oğlum, demişti. İkimizin de adı bir. Bu, böyle olmayacak. Arada bir fark bulunmalı. Bundan sonra senin adın Mustafa Kemal olsun.

O günden sonra da Mustafa'nın adı, Mustafa Kemal oldu ve öğretmenler başta olmak üzere herkes onu bu yeni adıyla çağırmaya başladı. Çok sert bir öğretmen olan Mustafa Bey, birinciden, ikinciden çok kendine güvenene değer veriyordu. Bir gün sınıfta şöyle dedi:

— Aranızda kendine kimler güveniyorsa kalksın! Onları müzakereci yapacağım!

Öğretmenin gözüne girmek için işi, fedakârlık isteyen askerce görevlerden biri olarak alan yeteneksiz bir sürü arkadaşı ayağa kalkınca Mustafa Kemal, bu çerden çöpten kişiler arasında bulunmamak için ayağa kalkmadı.

Ne var ki bu Abdurrahman Çelebiler arasında görünmek utancına katlanmaktan çekinen Mustafa Kemal, bunların en kötülerinden birinin müzakeresi altına düşünce yaptığı yanlışlığı hemen anladı ve ayağa kalkarak:

— Ben, bundan daha iyi müzakerecilik yaparım! Diye bağırdı ve müzakereciliği hemen üzerine aldı.

*

* *

Yatılı okulda okuyan gençlerin aşklarına olanaksızlıklardan çokça hülya, düş ve sevmek hırsı karıştığından böyle bir ortamda bir sevgi olayı bu tutkuya yakalananı her zaman aşırılıklara sürükler. Manastır Askerî İdadisi'nin yatılı öğrencisi Mustafa Kemal, tatilde Selanik'e döndüğünde on sekiz yaşının doyumsuz ve gürbüz heyecanlarına tatlı tatlı karşılık veren ak tenli güzel bir Rum kızına tutuldu. Türk kızlarının son kerte kapalılığı, onu cennet hazları ararken daha gerçekçi olmaya zorlamış; Rum kızını, kafes arkalarından kendisini gözetleyip göğüs geçiren bir yığın kıza üstün tutmuş ve onunla evlenmeye karar vermişti. Selanik'in o güzel ve ay ışıklı yaz gecelerinde güzel, sıcakkanlı Rum kızının ona ikram ettiği gerçek tatlarla dolu öpüşler, başını döndürmüştü. Şimdiye dek cennete bu denli yaklaştığını hiç duymamıştı. Yalnız kendi mahallesinde oturan bu güzel kızla onu birbirinden ayıran aşılmaz gelenek uçurumları vardı. Ne var ki Mustafa Kemal

de, genç kız da bunları ayırt edebilecek durumda değildi. Yalnız vücutlarının ve gönüllerinin dilleri konuşuyor, gerek Rum ve gerekse Türk ailelerin yaptıkları dedikodulara boş veriyor, ölünceye dek birlikte yaşamak için dudak dudağa and içiyorlardı.

Evet, bütün geleneklere, göreneklere ve bütün dünyaya meydan okuyarak bu subay adayı Türk genciyle Rum kızı evlenecekti. Bir akşam bir kuytuda en ateşli antlarla kararlarını vermişlerdi. Mustafa Kemal, kızı Manastır'a kaçıracak orada evleneceklerdi. Ertesi gün, hemen Manastır'daki en yakın arkadaşlarına haber salarak bir oda tutmalarını bildirdi ve bu oda da tutuldu. Şimdi, Selanik'te tatilin bitimini bekleyerek Rum kızının gerçeğin tatlı sıcaklığıyla ürperen güzelliği karşısında sabırsız saatler geçiriyordu.

Rum-Türk bütün mahalleliler bu serüveni biliyor ve sonucunu ilgiyle bekliyorlardı. Hele Zübeyde Hanım'la Ragıp Bey ve Mustafa Kemal'in dayısı Hüseyin Ağa, bu kaçış hikâyesi üzerinde titizlikle duruyor ve tetikte bulunuyorlardı. Mustafa Kemal'in dayısı, genç kızın evine gidip kaçış işini açtı ve bunu engellemek için birlikte tedbir almalarını istedi.

Mustafa Kemal'le genç kızı Manastır'a götürecek tren gelmiş, istasyonda puflayıp duruyor, Mustafa Kemal peronda kızı bekleyerek dokuz doğuruyordu. En sonra kampana çaldı. Mustafa Kemal, umutsuzlukla vagona atladı. Tekerlekler raylar üzerinde dönmeye başladığında bile bir umudu vardı. Kız köşe başından birdenbire çıkıverebilirdi. Mustafa Kemal'in umutsuzluktan çakmak çakmak üzüntü saçan mavi genç kurt gözleri, bu sırada uğurlayıcılar arasında Hüseyin dayısının sert ve otoriter bakışlarıyla karşılaştı. Demek ki kızı evde bıraktıran dayısıydı. İşte, o sırada elinde bir Tanrı gücü olsaydı bütün dünyayı ve insanları bir anda tuz-buz edebilirdi.

*

* *

Mustafa Kemal, gerek askerî ortaokul ve gerekse askerî lisede çok şiir okuyan, şiir yazan, hitabetle uğraşan bir genç ol-

duğu halde bu zengin iç dünyasını hayran bakışlarla kendisini kovalayan bir sürü genç kıza -kurum ve çalım belâsı yüzünden- bir türlü gösterememişti. Kitabının yaprakları arasına duygulu ve ürkek bir genç kız elinin bırakmış olduğu mini mini bir karanfilin serüvenini bile otuz-kırk yıl aklında tutan son kerte duygulu ve hırslı bir gencin, kendini vererek âşık olmasını önleyen kurum, herhalde lânetlenmeye değer bir engeldi. Bu, son kerte kendini beğenmişlik, biraz doğuştan geliyorsa daha çok da bir erkek kedi gibi yalnız ve münzevi yaşamayı sevmesinden ya da böyle yaşamak zorunda kalışından ileri geliyordu. Doğuştan da onda bunu besleyen bir nitelik vardı.

Herkesi kendinden aşağı görüyordu. Eğer, öbür insanları da kendisiyle denk görebilmenin sınırlarına birazcık yaklaşmış olsaydı yine de ateşli ilk gençlik ve gençlik aşklarının o bulunmaz cennetinde imrenilecek günler ve saatler yaşayabilirdi. Onda bu saatleri ve günleri sürükleyecek hem güçlü bir dış güzellik, hem de süratli atılımlar yaparak yükselen bir iç güzellik vardı. İşte, bunca zengin niteliklere karşın gururunun kalesinde bir gedik açamaması yüzünden mahallesinde kendisine açık birer estetik bahçe gibi bekleyen bir sürü güzel kızı ellere bırakmak zorunda kalmış ve yaşayışı süresince ancak o günlerin ufacık tefecik kırıntı serüvenleriyle doyunmuştu.

Bir tanrı yavrusu gibi güzel, yakışıklı ve çalımlı Mustafa, Askerî Rüştiye'de okumaya başladıktan sonra yakın komşulardan birinin kızı Müjgân türlü bahanelerle, aslında Mustafa'sını görebilmek üzere sık sık Zübeyde Hanımlara girip çıkıyordu. Onun kendisine vurgunluğundan habersiz, onunla salt kendisi ilgileniyor sanıyor ve onun iri, kapkara gözlerinin yumuşak, baygın bakışlı uçurumlarında çok tatlı serüvenler arıyordu. Rüştiye arkadaşı Nuri'ye (Conker) her Allah'ın günü bu güzel gözlerden söz ediyor, onun başını şişiriyordu. Nuri, oğlanın bu kıza adamakıllı yangın olduğunu anlamıştı. Ne var ki kurumundan, çalımından da geçilmiyordu.

Nuri en sonra ona akıl verdi:

— Mustafa, dedi. Zübeyde teyzem gitsin de Müjgân'ı sana istesin. Şimdiden nişanlanırsınız, zabit çıktıktan sonra da evlenirsiniz.

Mustafa, hemen kurumuna belki inebilecek bir darbeyi hesaplayarak arkadaşına şu karşılığı verdi:

— Ben onu beğendim, ama bakalım, o beni beğenip sevecek mi? Birbirimizle anlaşabilecek miyiz? Şimdiden böyle bir işe kalkışmak doğru değil. Belki reddederler.

İşte, Müjgân hikâyesi de böylece bitmişti.

*

* *

Mustafa Kemal'in evinin yanındaki evlerden birinde Nadire adlı güzel, veremli bir kızcağız oturuyordu. Bütün ciğerlerini veremin kemirdiği insanlarda olduğu gibi Nadire'de de güzel bir erkeğin aşkıyla yanıp tutuşmak özlemi vardı. Bunu da en sonra bulmuş gibiydi. Her yaz tatilinde Manastır'dan annesinin yanına dönen Mustafa Kemal, uzun boyu, mavi gözleri, altın sarısı saçları ve parlak üniformasıyla sokağı aydınlatarak geçerken Nadire ak perdeleri aralayarak yüzünü cama dayıyor, yüreği bir kuş gibi çırpınarak onun geçişini seyrediyordu. O sırada yanında bulunan kendinden daha küçük kız arkadaşlarına Mustafa Kemal'i gösteriyor:

— Mustafa Bey hiç de öteki arkadaşlarına benzemiyor, diyordu.

Gerçi öteki kızlar da yaşlarının küçüklüğüne karşın Mustafa Bey'in nasıl bir altın madeni olduğunu biliyorlar, onların da ona içi gidiyordu. Ne var ki Nadire abla, daha büyük olduğundan Mustafa Bey'i sevmek hakkını ona bağışlar görünüyorlardı. Onun, Mustafa Bey'e olan bu hayal dolu, gerçek üstü ve son kerte temiz aşkından çok duygulanan küçük arkadaşları Nadire ablaya bir iyilik yapmayı kararlaştırdılar. Onun ateşli aşkını Mustafa Bey'e duyuracaklardı. Bu iş için de bir elçi seçtiler. Bu yine Zübeyde Hanımların komşusu güzel, canlı bir kız olan Hatice idi. Hatice, uluorta zamanlarda Zübeyde Hanımlara girip çıkabiliyordu. Bu yüzden de, bu göreve göre biçilmiş kaftandı.

Mustafa Kemal, yine Manastır'dan dönmüş, yine anlı şanlı, sokaklarda dimdik yürüyor, pencerelerin ardında kendisi için çırpınan düş dolu yürekleri aklına bile getirmiyordu.

Günlerden bir gün Hatice, annesiyle birlikte Zübeyde Hanımlara oturmaya gelmişti. Hatice ile Mustafa Kemal, yüzce tanışıyorlardı. Ne var ki yan yana, baş başa bir çift lâf etmiş değillerdi. Karşılaştıklarında birbirlerine gülümseyerek geçerlerdi. Mustafa Bey'in onu çok sempatik bulduğu belliydi.

Hatice, aklında Nadire ablanın elçiliği, diken üstünde oturuyor, Mustafa Bey'i nasıl ve nerde kıstırarak istenilen lâfları ona ileteceğini bilemiyordu. Gerek kendi annesinin, gerekse Zübeyde teyzenin yanında böyle bir elçiliğin sözü bile olamazdı. Nasıl? Nasıl?

İşte o, böyle kıvranıp dururken fırsat, tıpış tıpış yürüyerek kendi ayağıyla onun yanına gelmişti. Annesi, Zübeyde Hanım'dan bir şey istemiş, o da istenen şeyin üst katta olduğunu söylemişti. Elbette, söylenen şeyi yukarı kattan gidip getirmek de Hatice'ye düşmüştü.

Hatice, Mustafa Kemal'in üst kattaki odalardan birinde oturduğunu biliyordu. Şimdi de mutlaka ordaydı. Merdivenlerden sanki uçarak yukarı çıktı. Mustafa Kemal'in odasının kapısı ardına dek açıktı. Ne aksi iş! Aklına bir şeytanlık geldi. Sofadaki karanfil saksılarından birinden bir sap karanfil kopardı. Mustafa Bey'in odasına girdi ve bunu gidip açık tarih kitabının üstüne bıraktı. Oda sanki Mustafa Bey ile dolu gibiydi. Çevresine dikkatlice baktı. Mustafa Kemal'in battaniyesi buruşuktu. Demek ki yoruldukça giynekleriyle bunun üstüne uzanıyordu. Karyolanın başucundaki tahta masada defterleri, kalemleri, kitapları duruyordu. Şimdi, sandalyenin tam önündeki tarih kitabının üzerinde de kıpkırmızı bir karanfil! Bu karanfili buraya koymak sakın bir suç olmasındı! Bunun üzerinde daha çok düşünemedi. İstenen şeyi alarak bir karaca çevikliğiyle merdivenleri atlayarak indi. Sanki birisi arkasından kovalıyor gibiydi.

Annesi, Hatice'nin böyle soluk soluğa geldiğini görünce:

— Neden koştun o kadar, deli kız? Dedi.

Aradan çok geçmeden Mustafa Kemal, sokak kapısını açarak geldi. Konuk odasına girerek annesiyle konuk bayanın ellerini öptü. Hatice'nin elini sıktı ve genç kızın elini, elinin içinde bir akçakavak yaprağı gibi çırpınır buldu. Bunu, birçok mahalleli kızın kendisine karşı duymakta olduğu o gizli ve söylenemeyen sempatiye yordu. Doğal bir şeydi bu.

Sonra:

— Kusura bakmayın, dedi. Ben yukarı çıkıp biraz ders çalışacağım, diyerek çıktı.

Mustafa Kemal, biraz sonra geri dönmüş, yüzünde gizli bir gülümseme ve sağ elinde kırmızı bir karanfil, kapının aralığında duruyordu. Hatice'nin yanakları da utancından karanfil gibi kızardı. Yalnız, bunu ayırt edebilen bir tek Mustafa Kemal oldu.

Hatice'nin vicdanına bir ateş düşmüştü. O, Nadire ablaya çalışacağına, bilmeden kendi hesabına çalışmıştı. Üzerine aldığı elçilik görevini pek kötü yaptığını düşünüyor, ağlamaklı oluyordu. Neyse ki, Mustafa Bey kapının eşiğinden bir arkadaşını göreceğini söyleyerek çekilip gitti de Hatice de biraz kendine gelebildi.

Mustafa Bey, Nadire ablanın evinin önünden geçerken hoşnut, elindeki karanfili kokluyor ve Hatice'yi düşünerek gülümsüyordu.

Hatice, ertesi gün başından geçenleri Nadire ablaya anlattı, ondan özür diledi. Arkadaşlarına da bir daha kendini böyle çok nazik işlere koşmamalarını söyledi. Bir şey değil, Mustafa Bey'den çok hoşlandığı halde artık onun bulunabileceği hiçbir yere sokulamıyordu. Bir gün Zübeyde Hanım'ın evlâtlığı Vasfiye'den çok ilginç bir haber aldı. Zübeyde Hanım, onu Mustafa Bey'e istemiş, annesi de vermemişti. Hiç böyle anlı şanlı bir delikanlıdan kız esirgenir miydi? Esirgenmişti işte.

Karanfil işini kendi kendine pek büyüten ve süsleyen Mustafa Bey, artık İstanbul'dan "Harbiye'den" Hatice'nin annesine mektup yazıyor, sonuna da şunları katıyordu: "Hemşiremiz Hatice Hanım'a da mahsus selâmlar ederim."

Hatice'nin annesi, okuma-yazma bilmediğinden mektubu ona Hatice okuyordu.

Mustafa Kemal, İdadiden sonra Harbiye'yi bitirmiş, sonra Erkânı Harp Okulu'nu bitirerek çakı gibi bir kurmay yüzbaşı olmuştu. Yirmi dört yaşındaydı. Zübeyde Hanım, Hatice'nin annesine başvurarak bir kez daha Mustafa Kemal için istedi, ne yazık ki bunda da ret cevabı aldı. Nedeni vardı. İşe bir piçlik karışmıştı. Haticelerin saray adamlarından bir yaşlı tanıdıkları, bir gün şöylece onların kulağını bükmüştü:

— Aman, ne yapıyorsunuz? Mustafa Kemal Bey'in istikbali çok karanlıktır. Kaç defa hakkındaki jurnalleri ben okudum.

Hatice'nin annesi bu sözleri işitince ürkmüş, bu işe razı olur gibi olduğu halde vazgeçerek bir başka isteyenle hemen Hatice'nin sözünü kesivermiş ve yıllarca sürüklenip gelen bu tertemiz gönül serüvenine de son vermişti.

Nadire ablaya gelince, bu veremli kızcağız, sonradan bir kâtiple evlendirilmişse de çok yaşamamış, Mustafa Bey'in sarışın hayaliyle birlikte yitik dünyalara sürüklenmişti.

Mustafa Kemal, ancak 50 yaşında, yirmi beş yıl sonra Hatice'nin karanfili kendi hesabına değil de Nadire ablasına konduğunu işitince gerçekten şaşırmıştı. Demek ki yaşamak, hep kendi kendine gelin güvey olmasından meydana gelmiş uzun bir aldanış zincirinden başka bir şey değildi.

*

* *

Harbiye okulu öğrencisi Mustafa Kemal ve onun Selanik'te en içten iki arkadaşı eczacı okulu öğrencisi Ahmet Numan ile mühendislik okulu öğrencisi Asaf (İlbay), o yaz tatili pek eğlenceli geçirmekteydiler. Gündüzün rutubetli ve boğucu sıcaklarını bir gölgede pusarak geçiren bu üç kafadar, akşam karanlığı bastıktan sonra kol kola ava çıkıyor, Mithat Paşa Caddesi ile Kasımiye Camii arasındaki piyasa bölgesinde gece yarılarına dek bir aşağı bir yukarı dolaşıp duruyorlardı. Günler, ramazan ayına rastladığından teravih namazını cümbür cemaat kıldıktan sonra sokağa fırlayan üç arkadaş, hemen Odeon Tiyatrosunun bitişiğindeki kafeşantana damlıyorlardı.

Bu üç gencin bu uzun yaz geceleri repertuarını genel olarak bu çalgılı kahvede çalışan üç Romanyalı güzel kız kardeş dolduruyordu. Mustafa Kemal'le arkadaşları, bu tatlı esmerleri aralarında bölüşmüşlerdi. En büyük kız kardeş Fani, Mustafa Kemal'e; Toni, Asaf'a; Janet de Ahmet Numan'a düşmüştü. Bu seçimi gençlerden çok kızlar yapmıştı.

Üç kafadar, sık sık bu kafeşantana geliyor, kimi zaman saatlerce burada kalıp kızlarla eğleniyor, kimi zaman da onları kollarına takıp piyasa bölgesinin karanlıklarına dalıyor ve orada aşkın gerçek şöleninde romantik aşk duygularına, hasta ve veremli aşk serüvenlerine meydan okuyorlardı. Yolların karanlığı ve boşluğu on dokuz yaşındaki insanlara bir gerdek odası gibi lütufkâr davranıyordu.

Bu içkili, aşklı ve mutlu gençlik şöleninde birdenbire bir yer boşalmıştı. Yaşamaya karşı en hırslı bir çömez sevgisi ve bağlılığı duyan Mustafa Kemal, bir akşam gelmemişti. Ramazan da, tatil de bitmek üzereydi. Gençler, bardaktaki son damlayı bile içmek için büyük bir susuzluk duyuyorlardı. Bu davanın su katılmamış örneği olan Mustafa Kemal, nerdeydi? Çok merak etmeye başlamışlardı. Hasta olup olmadığını anlamak isteyen arkadaşları, Zübeyde Hanımlara uğradılar.

Zübeyde Hanım da onların derdine deva olamadı. Yalnız, bildiği şuydu: Oğlan, gündüzleri geç vakit evden çıkıyor ve geç vakit dönüyordu. Kadıncağız, bu süre içinde onun nerde bulunduğunu bilmiyordu. İki arkadaşı sevindiren şey, Mustafa Kemal'in hasta filân olmayışıydı. İki arkadaş, Mithat Paşa Caddesi'nde ona rastlamak umuduyla birkaç gün daha dolaştılarsa da görünmedi.

Bir akşam, yine teravih namazından sonra Asaf ile Ahmet Numan, Kasımiye Camii'ne doğru gidiyorlardı. Osman Hoca Okulu'nun karşısındaki sokak başında duydukları bir kılıç şakırtısı, kalplerini umutla çarptırdı. Mustafa Kemal, gezintilere kılıcını takarak çıkıyordu. Gerçekten Mustafa Kemal, biraz sonra karşılarına dikilmişti. Durgundu. Bu durum, arkadaşlarının ilgisini daha çok kamçılamıştı. Kol kola girdiler.

— Yürüyelim, arkadaşlar! Dedi.

Vardar Kapısı dolaylarındaki kafeşantanlardan birine gitmek üzere bir arabaya bindiler.

Konuşmaksızın gidiyorlardı. Ahmet Numan, bu uğursuz sessizliği bozmak isteyerek:

— Yahu, ne oluyoruz? Dedi. Bu sessizlik neden? Hiç beklemediğin bir zamanda karşına çıkışımız suç mu oldu? Anlat bakalım, bu karanlık sokakta ne işin var? Ne arıyorsun? Senin başından bir şeyler geçti galiba?

Mustafa Kemal, zoraki gülümsedi:

— Bir yerde oturalım da anlatırım.

Romanyalı kız kardeşlerin çalıştığı kafeşantana gittiler. Onlar, içeri girince üç güzel kız kardeş, hemen koşup masalarında yerlerini aldılar. Fani, Mustafa Kemal'e sokulmuş, bu neşesizliğinin nedenini sorup duruyor, ötekiler fıkır fıkır kaynıyorlardı. Bu sırada kafeşantana, arkasında iki Arnavut fedai ile bir binbaşı girdi. Doğruca Mustafa Kemal'lerin masasına gitti. Türkçe ve Arnavutça karışığı bir dille:

— Lâkırdı yok, gitmek var, hayde! Diye bağırdı.

Delikanlılar, onun ne demek istediğini güçlükle anladılar:

"-Bu kızlarla konuşmayacaksınız ve buradan çıkıp gideceksiniz!" demek istiyordu.

Ahmet Numan da onu öykünerek:

— Niçin be beyim? Diye sordu.

— Yok, var başka lâf!

Delikanlılar, sırtlarındaki bu resmî giyneklerle bir olay çıkarmaktan çekiniyorlardı. Binbaşı da bu durumu bildiğinden bindikçe dallarına biniyordu.

Yanlarındaki masalardan birinde sivil bir zenci oturuyordu. Bu, Selanik Jandarma Alay Kumandanıydı. O da bir vukuat çıkmaması için delikanlılara sessizce çekilip gitmelerini salıkladı.

Bu kez de Mustafa Kemal horozlandı:

— Bir şartla arzunuza uyarız, dedi. O da buradan çıkıp gitmelidir. Padişahın yaveri resmî kıyafetle kafeşantanda oturamaz.

Jandarma kumandanı, kanun erleri aracılığıyla Arnavut Binbaşıyı da buradan uzaklaştıracağını söyledi. Mustafa Kemal'le arkadaşları homurdanarak çıkıp gittiler. Padişahına da, istibdadına da, yaverine de okkalı okkalı sövüp sayarak yüreklerini yelpazelemeye çalıştılar.

Sonra, her zamanki piyasa yerinde, Mithat Paşa Caddesi'yle Kasımiye Camii arasında canları sıkkın gezmeye başladılar. O zaman, Mustafa Kemal'in merak ettikleri hikâyesini dinlediler. Bu bir gönül serüveniydi.

Mustafa Kemal, ta Rüştiye'den beri kafeslerin arkasında ak bir güvercin gibi çırpınarak kendisini gözetleyen bir komşu kızıyla onun ağabeyine ders veriyordu. Bu, Şevki Paşa'nın kızıydı. Paşa, Asafların da aile dostuydu.

Demek ki durum buydu. İki arkadaşı da bu kızı tanıyordu:

— Hayırlısı olsun! Dediler.

Artık, evlerine dönüyorlardı.

Ahmet Numan:

— Yarın akşam nerede buluşacağız? Diye sordu.

Mustafa Kemal:

— Galiba geceleri buluşamayacağız artık, dedi. Zaten gidilecek yer de pek yok. Çalgılı kahvelerde de tat kalmadı. Gündüzleri buluşuruz.

O gece, iki arkadaşı da Mustafa Kemal'in burnundan yakalandığını anlamışlardı.

Asaf'la Ahmet Numan, ertesi hafta, Mustafa Kemal'i ancak bir iki kez görebildiler. Mustafa Kemal'in iftar yemeklerini öğrencilerinin evinde yiyip, sahur vaktine dek orada yanladığını da öğrenince yalnız kaldıklarını anladılar. Yalnız ortada tek bir gerçek vardı Mustafa Kemal, seviyordu ve mutluydu. Ta ortaokul günlerinden beri kafes arkasından görmeye çalıştığı sevgilisinin dizi dibine dek sokulabilmişti.

Tatil, hızla geçiyordu. Serbest günlerin ucu okul günlerine değmek üzereydi. Mustafa Kemal, yıllardır plâtonik bir özlem içinde uzaktan seyrettiği, birkaç gündür de soluğunu yüzünde duyarcasına yanına sokulabildiği sevgilisiyle baş başa bir gün

yaşamayı kurmuş ve kızı da kandırmıştı. Ramazan Bayramı'ndan önce anlaşmışlardı.

Bayram gürültüsünden yararlanarak felekten bir gün çalacaklar, kem gözlerden uzak sevişeceklerdi. Bayramın üçüncü günü Telli Çeşme karşısındaki Yüksek Kahve Gazinosunda buluşmak üzere hazırlanan Mustafa Kemal, günlerini iple çekiyordu. Yüksek Kahve denen bu ağaçlar içindeki gazino, Islahhaneden inerken İdadî Mektebi'nin dolaylarında İdadî Çeşmesi denen yerdeydi. Ünlü Beyaz Kulenin yanında ve kenarına Emlâki Şahane yapılarının sıralandığı geniş caddenin başlangıcında bulunmaktaydı.

Gazinonun ıssız bir köşesinde, bir ağaç altında bir masanın başında oturan Mustafa Kemal, kalbi küt küt atarak sevgilisini bekliyordu. Gelmemesi değil de, gelmesi bir sürpriz olacaktı. Şundan ki bu genç kız çok sıkı bir göz hapsinde yaşıyordu ve şimdiye dek hiçbir delikanlıya böyle randevu vermiş değildi. O, ancak hülyalarında ve düşlerinde sevgilisiyle buluşup sevişen romantik ve plâtonik sever tiplerindendi.

Mustafa Kemal'in kaygısı boşunaydı. Kız, bir canavarın önünden kaçan bir insan gibi dal dal titreyerek Mustafa Kemal'in yanına geldi ve hemen:

— Mustafa, bırak ben eve gideyim, çok korkuyorum! Diyerek yalvarmaya başladı.

Genç kızın, tanıdık biri görecek diye ödü kopuyordu. Durmadan çevresine ve geldiği yola bakıyor, hep eve dönmek istiyordu. Ne var ki Mustafa Kemal, yıllarca özlemini çektiği bu güzel kızı bir kez olsun öpüp koklamadan, kolları arasında sıkmadan bırakmak istemiyordu. Bin dereden su getiriyor, bayramın son gününün bir iki saatçiğini baş başa geçirmelerini istiyordu. En sonra, onu kimsenin görmeyeceği kapalı bir yere götürmeye karar verdi.

Genç kızı arabaların durduğu meydana götürdü, kapalı bir arabaya bindiler. Mustafa Kemal, arabacıya Floka Gazinosuna çekmesini söyledi. Bu gazino, sonradan Abdülhamit II.'nin hapsedildiği güzel Alâtini Köşkü'nün yanında bulunuyordu.

Mustafa Kemal, garsonlarla görüşerek gazinonun küçük bir odasını kendilerine ayırttı ve hemen genç kızı oraya götürdü. İşte, en sonra, körpecik bir ortaokul öğrencisi olduğu günden beri özleyip durduğu bu güzel kızla şimdi baş başa ve iç içe gibiydi. Onu canına sokmak istiyor, sözlerini şaşırıyordu. Tatil de, bayram da, kırk yılda bir gelen öğretmenlik de işte bitmişti. Belki bir daha hiçbir vakit ele geçiremeyeceği bir fırsat, şimdi bir altın yemiş gibi avucunun içindeydi.

Genç kız, Mustafa Kemal'in öpme-sıkma isteği karşısında birdenbire bir granit gibi direnmişti. Hayır, ancak evlenmeleri koşuluyla sevişebilirlerdi. Evlenmekse genç Mustafa Kemal'in aklının kıyısından bile geçmiyordu. Evlenmek, bir Harbiye öğrencisi için ölüm değil de neydi? Bunca büyük ve sonsuz gelecek düşleri olan bir genç, nasıl olur da evlenerek bunların hepsini ölüme mahkûm edebilirdi? O, evlenmek değil yalnızca dev gibi sevişmek istiyordu. Aşk, dünyada her şey değildi. Aşk, ancak ideal yolunda yürürken dinlenilecek serin bir subaşıydı. Bu serin ve tatlı subaşı için de bütün bir yaşayış feda edilemezdi. Şu sırada evlenemeyeceğini, evlenmeyi hiç düşünmediğini söyleyince genç kız, ağlamaya başlamıştı. Evlenmek istemeyen bir genci anlayamıyordu. Evlenmek, her şey değil miydi? Hele uzun yıllardan sonra, ona bu denli yanaşmışken!

Mustafa Kemal'in bütün mantığı genç kızın yumuşacık ve temiz evlenme duygularının duvarında kırılıyordu. Mustafa Kemal subay çıkıncaya dek o, nasıl beklerdi? Mustafa Kemal'in günlük yaşama formülü, genç kızın aşktan önce evlenme isteyen granitten isteği karşısında yenilmişti. Genç kız içinde çapraşık duyguların ve düşüncelerin boğuştuğu Mustafa Kemal'e ıslak kirpiklerinin arasından içinin olanca dargınlığı ve güzel düşlerinin olanca kırıklığıyla bakarak elini uzattı:

— Allahaısmarladık!

Sonra, koşarcasına odadan çıktı gitti.

Mustafa Kemal, ölünceye dek bir daha geri dönmeyecek olan sevgilisinin arkasından doluksamış gözlerle baktı. Sev-

menin bu korkunç güzelliği önüne dikilmiş ve yenilmesi güç engeller ve aşılması güç duvarlar vardı.

En güzel bir sevgiye ve sevgiliye mal olan evlenmeye karşı büyük bir tiksinti duydu. Onu sık sık yenmeye çalıştığı halde bu tiksinti, yaşayışının sonuna dek bir ideale ulaşma çabasının perde arkasında sürüp gidecekti.

Bu kızcağız, daha sonra büyük bir kaza geçirmiş, yüzünün yarısı berbat olmuştu. Mustafa Kemal, onu böyle görünce içinde acı bir büyüklük canlanmış ve onunla evlenmek önerisinde bulunmuş, bu kez de güzelliğini yitirmiş olan eski sevgili, onunla evlenmeyi kabul edememişti. Bu bir acıma jestinden başka bir şey değildi. Mustafa Kemal, genç kızın dünyasına doyamadan ölüp gittiğini öğrenmek acısına da katlanmak zorunda kaldı.

*

* *

Mustafa Kemal, Manastır Askerî Lisesi'ni bitirmiş, Selanik'e annesinin yanına dönmüş, İstanbul'a, Harbiye'ye gitmeye hazırlanıyordu. Akşamlara dek odasına kapanıyor, durmadan okuyor, yazıp çiziyordu.

Eskisinden daha ağırbaşlı olmuştu. Annesiyle kız kardeşi de onun bu durumuna şaşıyordu. Yalnız akşamları odasından çıkıp aşağı, annesinin odasına iniyor, beraber oturuyorlardı.

Bir akşam böyle oturup konuşurken sözü bir ara siyasete getirmiş, taze bir yara gibi kanayıp duran Girit Adası trajedisi üzerinde söz açmıştı:

— Hocalarımızdan biri, Girit'i kaybedişimizin millet hayatında bir dönüm noktası teşkil ettiğini ve bunun başka hâdiselere yol açacağını, çünkü bu felâketin devletin temelini sarstığını söylemişti. Bu lâf boş değil! Demiş, sonra kendisi bu sözlere şunları katmıştı:

— Anlıyorum ki Türk milleti birçok haksızlıkla uğraşmak mecburiyetindedir. Bizim başka milletlerden hiçbir eksiğimiz yok. Cesuruz, zekiyiz, çalışkanız, yüksek maksatlar uğruna ölmesini biliriz, fakat zamanını beklemek ve mutlaka kuvvetlenmek lâzım.

Mustafa Kemal, en sonra 1899 yılı Mart'ının 13'üncü günü, annesinin kaygılı bakışları ve acı gözyaşlarıyla uğurlanarak İstanbul'a yollandı. Artık Harbiye öğrencisiydi.

Zübeyde Hanım, kaygılar, tasalar içinde oğlunun ilk mektubunu bekliyordu. İstanbul korkunç, netameli bir şehirdi. Hele Harbiye'nin barut fıçısı olduğu söylentileri, zavallı ananın uykularını kaçırıyordu. Oğlunun orada boş duracağını hiç aklı kesmiyordu. Yalnız oğlunun, havadan sudan söz ederek yazdığı mektuplar onun yüreğine soğuk su serpiyordu. Oğlan, minarelerden, kubbelerden, adalardan söz ederek bayağı İstanbul'un güzelliklerine hayran bir şair gibi mektuplar yazıyordu. Hiç olmazsa Erkânı Harp Okulu'na dek annesine rahat bir soluk aldırmayı kurmuşa benziyordu.

Ne var ki bu havaî mektupların arkasında yoğun bir ihtilâle hazırlık çalışması Harbiye'de Mustafa Kemal'in bütün boş zamanlarını yutuyordu. Askerî okullar müfettişi Zülüflü İsmail Paşa, Zübeyde'nin sevgili oğlunu pek yakından göz hapsine aldırmış, hürriyetçi düşünceleri, hoş görüyor diye okul müdürü Ali Rıza Paşa'yı da, padişaha yakınmıştı.

Mustafa Kemal, okulda adım adım izleniyordu. Daha sonra, Erkânı Harbiye'yi bitirdiğinde bir pansiyonda hafiyelerin baskınına uğrayarak tutuklanıp hapse atılacak ve üç ay çok kötü bir hapislik süresi geçirecek olan Mustafa Kemal için ufak ölçüde uyarıcı ilk olay Harbiye'de geçti:

Bir gün Mustafa Kemal, Ömer Naci ve bir arkadaşları daha, boş buldukları veteriner sınıfına girmiş, Paris'ten yeni gelmiş Fransız gazetelerini okuyorlardı. Bu sırada sınıfın kapısı birdenbire açılmış ve okul müdürü Rıza Paşa, palas pandıras içeri girmişti. Önlerindeki gazeteleri toplamaya vakit bulamayan gençler ayağa fırlayıp dikilmekten başka bir şey yapamamışlardı. Rıza Paşa, onların önündeki ecnebi gazeteleri daha uzaktan görmüş, arkasından gelenleri elinin bir işaretiyle oldukları yerde durdurmuş ve gençlerin yanına sokularak gazeteleri şöyle bir karıştırmış, hepsinin de yasak gazeteler olduğunu görmüştü. Üç arkadaşa:

— Sizin dersiniz yok mu, neden böyle havaî şeylerle uğraşırsınız? Dedikten sonra nöbetçi subayına da:

— Bunlara birer izinsiz veriniz! Diyerek çıkıp gitmişti.

Rıza Paşa, gazeteleri almadığından Mustafa Kemal ve arkadaşları bunları arkadaşlarına dağıtmışlardı. Rıza Paşa, Cumartesi günü Mustafa Kemal'i çağırtmış:

— Oğlum, demişti, geçen gün mekâtibi askeriye müfettişi İsmail Paşa beni padişahın huzurunda tahtie etti. Güya bu mektepte ahrarane neşriyat almış yürümüş. Ben, böyle bir şeyin vücudunu külliyen inkâr ettim. Sizler de mektep dâhilinde kitaplarınızdan başkasının görünmemesine mukayyet olun.

Mustafa Kemal:

— Emredersiniz. Bir daha böyle şeyleri kimse görmez, demiş, tam dışarı çıkmaya hazırlanırken Rıza Paşa arkasından şöyle seslenmişti:

— Geçen günkü izinsizinizi affediyorum!

Mustafa Kemal, ilerde dünyayı birbirine katan büyük işler başardıktan sonra bile bu dokunaklı sahneyi anacak ve şu güzel sözleri söyleyecekti:

"— İnkılâpları yapanlar, kendilerini hazırlayan isimsiz kahramanları inkâr ederlerse bir gün gelir öbür nesiller de onları inkâr edebilirler."

*

* *

Yaşayışın bir mantığı vardı. Sıkı bir aşamanın bir noktasında yaşayışın bütün ilgili anıları yoğunlaşarak birikiyor ve orada kumullaşıyordu. Mustafa Kemal, ölüme dek gidebilecek bir yolun başlangıcında ve en kritik bir yaşayış parçası içinde, diriminin en güçlü anlamlarından biri olan hasta annesi karşısında onunla ilgili zengin ve içli anıların, bir oğul arı kalabalığıyla kendisine saldırdığını görmüş ve bir süre susarak "bu her dem lirik" kervanın gelip geçmesini beklemişti.

Annesiyle kız kardeşini daha çok merakta bırakmak istemeyen Mustafa Kemal, sözlerine şöyle başladı:

— Anneciğim, dedi. Ben yarın gidiyorum. Buraların da Selanik gibi olmak ihtimali var. Elimden ne gelirse onu yapaca-

ğım. Fakat bu işte tehlike çoktur. Bana hakkını helal et. Sen de bunları iyi dinle Makbuş, işler fenaya dönerse sakın buradan ayrılmayın. Bütün paranızı sarf ederseniz, paranız biterse halılarınızı, kıymetli eşyanızı satarsınız. Bir kere daha söylüyorum, ne olursa olsun yola çıkmaya kalkmayacaksınız. Muvaffak olamazsam zaten sizi öldürürler, o zaman elbet ben de ölmüş olurum.

Bu sözler hasta annesi için de, kız kardeşi için de korkunç bir anlam taşıyordu. İki kadın da şaşırmış kalmışlardı. Zübeyde Hanım'ın dua eder gibi ince ve keskin dudakları titriyordu. Makbule'nin boğazı kurumuştu. Dili tutulmuş gibiydi. İki kadın da büyülenmiş gibi bu mavi gözleri garip bir alevle yanan genç adama bakıyordu.

Zübeyde Hanım'ın bu büyülenmişe benzeyen şaşkın hali, çok sürmedi, vücudu titreyip sarsılmaya ve elleriyle, kalbini bastırmaya başladı.

Mustafa Kemal ile Makbule, kalkıp tutuncaya dek anneleri bayılmıştı bile. Bu sırada dışarıdaki arkadaş kadınları ve Fikriye içeri koştular. Hemen pencereleri açtılar, Zübeyde Hanım'ı kucaklayarak sofaya çıkardılar. Mustafa Kemal, heyecanlı konuşmasının bu sonucu verişine pek üzülmüştü. Nerdeyse bütün soğukkanlılığını yitirmek üzereydi. Sözlerinin anlamını yeğnikletmek için boşuna uğraşıyordu.

— Anne! Diyordu. Merak etme, bu kadar üzülme! Ben size en kötü ihtimali anlattım. Muvaffak olmak ihtimali de kuvvetlidir. Tekrar buraya dönerim. Sizi yanıma aldırırım. Üzülme! Üzülme!

Mustafa Kemal, hemen emir eri Halit'i, evin eski gediklisi Doktor Rasim Ferit'e koşturdu.

Doktor Rasim Ferit Bey, tam zamanında yetişti ve bu şiddetli krizi tehlikeli bir hal almadan önleyebildi.

Zübeyde Hanım, biraz kendine gelip de rahat soluk almaya başladığında Mayıs sabahının ilk ışıkları pencereleri tatlı bir maviye boyamıştı.

Böylece ayrılık zamanı da gelip çatmıştı. Mustafa Kemal, ayrılık dakikalarının acısını şefkatin ve sevginin şiirinde boğ-

mak için annesinin yatağına oturdu. Onu iki koluyla sardı. Onun ellerini ve yüzünü birçok kez öptü, öptü.

— Anne, bana hakkını helâl et! Diye tekrarlarken Zübeyde Hanım'ın gözlerinden yaşlar akıyor ve bu yaşlar, oğlu için hayır dualar eden ihtiyar dudaklarını ıslatıyordu.

Makbule, artık hiçbir şey söyleyecek, konuşacak durumda değildi. Annesiyle ağabeyinin yarattıkları bu yüksek sevgi ve şefkat tablosunu sessizce seyrediyordu.

Mustafa Kemal, artık kalkmıştı. Gitmek üzereydi. Yeniden annesinin ellerine sarıldı, onları üst üste birkaç kez öptü. Annesi, oğlunun boynuna sarılmıştı. Sanki onu hiç bırakmak istemiyordu. Çaresiz, en sonra kolları aşağı düştü. Mustafa Kemal, bu andan yararlanarak hemen kapıya doğruldu.

Makbule, alt kata inmekte olan ağabeyinin arkasından fırlayınca Mustafa Kemal, merdiven başında duruvermişti. İkisinin gözleri bir an karşılaştı. İkisinin gözlerinde de sıtmalı ışıklar yanıyordu.

Mustafa Kemal:

— Niçin konuşmuyorsun, Makbuş? Dedi. Niçin bana öyle bakıyorsun?

Kız kardeşi, yaşlı gözleriyle ona bakıyordu.

— Ağabeyciğim, ne konuşayım? Muharebeye giderdin, bilirdim. Terfian giderdin, bilirdim. Bir vazifeye giderdin, bilirdim. Fakat bugün ne için gidiyorsun? Nereye gidiyorsun? Benim aklım durdu bu gidişe?

Mustafa Kemal, kız kardeşini bağrına basarak:

— Evet, Makbuş. Dedi. Merak etme, bunu da bilirsin, inşallah!

Sonra merdivenleri sanki atlayarak indi. Kız kardeşi alt katta, merdiven başında durakalmıştı. Erkek arkadaşları varken aşağı inmemesi evin geleneklerindendi.

Mustafa Kemal, arkadaşlarıyla üstü açık otomobille uzaklaşırken annesiyle kız kardeşi ve öbür ev halkı, pencerelere üşüşmüş, yaşlı gözlerle onları uğurluyorlardı. Evde herkes ağlıyordu.

Zübeyde Hanım, birdenbire değişmişti. Gözyaşlarını beyaz başörtüsünün uçlarıyla kuruladıktan sonra Makbule'ye döndü ve sert bakışları ve emreden sesiyle ona şöyle dedi:

— Sen asker kardeşisin! Ayıp, ağlanır mı hiç askerin arkasından? Üzüntünü kimseye belli etme. Misafirlere şerbet ez. Memleketi için giden insan ölse bile ardından ağlanmaz!

Makbule'nin hıçkırıkları, bu sözlerden sonra daha çok sürmedi. Kalktı, geceden beri evde bulunan yakın dostlarına, hanım ve akrabalarına yürek serinletici şerbet ezmek için dışarı çıktı. Çevresini alan kadınlar arasında kuru gözleriyle sessizce oturan Zübeyde Hanım, oğlunun gideceği yere sağ salim gitmesi için içinden dualar ediyor, dudakları kıpır kıpır kıpırdıyordu.

BANDIRMA VAPURU
ya da
YENİ ARGONOTLARIN SEFERİ

İnsan onlar için dövüşmeye fırsat bulamazsa fikirler yaşamaz.

-Thomas Mann-

Mustafa Kemal, Galata rıhtımında Rauf Bey ve bir iki arkadaşıyla otomobilden indiğinde öbür arkadaşlarının tam kadro orada beklediklerini gördü.

— Vapura niye binmediniz, ne bekliyorsunuz burada? Diye sordu.

— Vapur uzakta paşam, motorla gideceğiz! Diye karşılık verdiler.

Mustafa Kemal'se vapurun rıhtıma yanaşmış olduğunu sanıyordu. Arkadaşlarını gözden geçirdi. Hepsi de tam yolculuğa uygun biçimde giyinmişlerdi. Fesli, kalpaklı, avcı biçimi ceket ve pantolonluydular.

Rauf Bey, sabahleyin erkenden Mustafa Kemal'e uğramış ve ona, kulağına çalınmış kötü bir haber getirmiş ve aralarında şöyle bir konuşma geçmişti.

Rauf Bey:

— Paşam, çok güvenilir bir yerden mevsuk bir haber aldım. İngilizler sizin Anadolu'ya geçeceğinizi haber almışlar. Fakat şimdilik ses çıkarmayarak yola çıkmanızı bekliyorlarmış, yolda bindiğiniz Bandırma Vapuru'nu batıracaklarmış. Yalan, doğru bilmem. Ben de başkasının yalancısıyım. Fakat çok dikkatli olmalısınız, paşam.

Mustafa Kemal'in gözleri kısıldı, dişleri sıkıldı. Yanaklarının kasları oynamaya başladı, yüzü ağardı, sonra kıpkırmızı kesildi ve yakın arkadaşına şöyle karşılık verdi:

— Dün akşam da ismini bildirmeyen ve bir dost olduğunu bildiren birisi, bana telefon ederek aynı şeyleri söylemişti. Burada esir gibi yaşamaktansa Karadeniz'de batmayı tercih ederim!

— Yalnız kaptana tavsiye ediniz, bir rota üzerinde ya da alışılmış bir rota üzerinde gitmesin.

Şimdi de rıhtımda bir kenara çekilmiş bu haber üzerinde konuşuyorlar, Mustafa Kemal bütün soğukkanlılığına karşın kaygılı görünüyordu.

Rauf Bey'den başka rıhtımda birçok uğurlayıcı daha vardı. Hepsinin akraba, aile ve arkadaşı gelmişti. Hepsinin yüzünde gizli bir korkunun saklanamayan izleri göze çarpıyordu. Bunlar, yolcuların nereye gittiğini biliyordu.

Mustafa Kemal ile arkadaşları, uğurlamaya gelenlerin ayrı ayrı ellerini sıkıyor ve hepsini yakın zamanda Anadolu'da beklediklerini söylüyordu.

Bu sırada ince uzun boylu, mavi parlak gözlü genç bir adam koşarak Mustafa Kemal'in yanına geldi:

— Ne o Nevzat?

— Şu paketi getirdim paşam, evde unutmuşsunuz.

Bu, gerçekten, Mustafa Kemal için çok değerli bir paketti.

Nevzat (Tandoğan) Bey, o sırada Amavutköy komiseriydi ve Mustafa Kemal'in yakın adamları arasındaydı.

Mustafa Kemal'le arkadaşlarının ellerini sıkanlar arasında birkaç da genç ve uyanık gazeteci vardı. Tasviri Efkâr'dan bir gözü özürlü ve Mustafa Kemal'in Sofya Ataşemiliterliğinden beri tanıdığı Arif Oruç, "İstiklâl" gazetesinden Salâhattin Güngör, "İdrak"ten Sadettin, "Yenigün"den Kemal Ragıp ve Kemal Salih, "Sabah" gazetesinden iri yarı, esmer, genç ve yakışıklı Nizamettin Nazif, bunlar arasındaydı.

Mustafa Kemal, bir ara Rauf Bey'e, bir ihtilâlci kaygısıyla:

— Raufçuğum, dedi. Şimdi nerdeyse Mehmet Ali (Dâhiliye Nazırı) gelir. Sen, hemen git!

Rauf Bey'le sarılıp öpüştüler ve Rauf Bey ayrılıp gitti. Biraz sonra da Dâhiliye Nazırı geldi.

Uğurlayıcıların hem kaygılı, hem umutlu bakışları altında motora binip Kızkulesi açıklarında demirleyen küçük Bandırma Vapuru'na yollanan bu idealist yolcular grubu, emirlerine verilen bu cılız, köhne ve zavallı vapura yaklaştıklarında düş kırıklığına uğradılar. Mustafa Kemal, bir denizci değildi ise de bu köhne geminin Marmara'nın dalgalarına bile dayanamayacağını ilk bakışta anladı. Hiç kimseye bir şey söylemedi. Arkadaşlarının cesaretini kırmaması gerekti.

Vapura binerek eşyalarını kamaralarına yerleştirmiş, güverteye çıkmışlardı. Güzel, güneşli bir Mayıs ikindisiydi. Boğaz'ın hiç kesilmeyen rüzgârı, denizi yeğnik ak köpükleriyle Marmara'ya doğru sürüyordu.

Mustafa Kemal, vapurun bir an önce kalkması için can atıyordu. Akşam sular kararmadan Boğaz'dan çıkmak gerekiyordu. Ne var ki bir süre daha bekleyeceklerdi. Bu sırada vapura İtilâf subaylarını taşıyan bir motor yanaşmıştı. Subaylar çevikçe gemiye tırmanıyorlardı. Bu, İtilâf kontrol heyeti idi. Mustafa Kemal, ilkin kim olduklarını anlamadığından içinden: "İşte, Rauf Bey'in dediği çıktı. Karadeniz'e kadar sabredemediler. Herhalde bizi tevkife geliyorlar" düşüncesini geçirerek yüksek sesle bunların niçin geldiklerini ve ne istediklerini sordu.

Heyetin, silâh ve cephane aramaya geldiğini anlayınca da içi rahatladı ve onlara:

— Vazifenizi yapın, neticesinden beni haberdar edin! Dedi ve olayı merakla izleyen arkadaşlarına Dolmabahçe önünde demirlemiş savaş gemilerini göstererek şunları söyledi:

— Bunlar, işte böyle. Yalnız demire, çeliğe ve silâh kuvvetine dayanırlar. Maddeden başka bir şey bilmezler. İstiklâl ve hürriyet uğruna mücadeleye azmetmiş bir milletin kudret ve kuvvetini idrakten acizdirler. Biz, silâh ve cephane değil, ideal ve iman götürüyoruz.

Kontrol heyeti, bütün gemiyi araştırdıktan sonra, Mustafa Kemal'i selâmlayarak vapurdan ayrıldı ve vapur da kalktı. Müfettişlik kurmay başkanı Kâzım (Dirik), yardımcı kurmay Yarbay Arif (Ayıcı), harekât şubesi şefi, siyasal ve millî propaganda ile görevli Hüsrev (Gerede), Topçu kumandanı Binbaşı Kemal (General Kemal Doğan), sıhhiye başkanı Dr. İbrahim Tali ve yardımcısı Yüzbaşı Dr. Refik (Saydam), Erkânı Harbiye mülhakı Yüzbaşı Mümtaz ve İsmail Hakkı, Üsteğmen Arif Hikmet, emir subayı Üsteğmen Hayati, Yüzbaşı Ali Şevket, Başyaver Cevat Abbas, Yaver Muzaffer (Kılıç), karargâh kumandanı Yüzbaşı Mustafa, iaşe subayı Abdullah, şifre kâtipleri Faik ve Memduh Beyler, bir de karargâh doktoru vapurdaydılar.

Yalnız bu değerli insan grubundan başka vapurda iki kişi daha vardı ki kaderleri bunlarla atbaşı bir gidiyordu. Bunlardan birisi Sinop'a yeni mutasarrıf olarak atanmış genç yönetici Mazhar Tevfik, öteki de vapur kalktıktan sonra ambara inerek Yaver Mazhar'ın keşfettiği Albay Refet (Bele) idi.

Yaver, ambara indiğinde yarı karanlık içinde bir sürü atın dönüp kendisine baktığını görmüş ve bu atların kimin ve neyin nesi olduğunu bilmediğinden meraka düşmüştü. Biraz ötede bacak bacak üstüne atmış ufak tefek sivil giyinmiş bir adamın fosur fosur sigara içtiğini görerek ona doğru ilerleyince şaşkınlığı daha çok artmıştı. Bu, Albay Refet Bey'den başkası değildi. Burada ne işi vardı? Hikâye şu idi:

Refet Bey, Mustafa Kemal'in eski tanıdığı arkadaşlardandı. Gerek Pera Palas'ta, gerekse Şişli'deki evde birçok kez idea-

listçe konuşmuşlukları vardı. Bu arada memleketin kurtarılması üzerinde varılmış prensip kararları da vardı. Mustafa Kemal, Dokuzuncu Ordu müfettişi olarak Anadolu'ya geçerken Refet Bey'i öteki arkadaşları gibi karargâhına alamamıştı. Böyle olduğu halde yine de beraberce Anadolu'ya geçmeye sözleşmişlerdi. Tıpkı Rauf Bey'le olduğu gibi o da hiçbir memuriyeti ve sıfatı olmaksızın bayağı bir yolcu gibi Mustafa Kemal'in grubuna katılarak Anadolu'ya geçecekti.

Mustafa Kemal, ayın on beşinde Kalamış'ta oturan Refet Bey'e haber göndermiş, ayın on altısında Bandırma Vapuru'yla Samsun'a yollanacağını ve kafileye katılmasını istemişti. Bu haberi alan Albay Refet Bey, çok heyecanlanmış ve sevinmiş, hemen Mustafa Kemal'in adamına şu haberi ona iletmesini söylemişti:

— Yarın, on sekiz hayvanımla beraber vapura bineceğim.

Gerçekten de sözünde duran Albay Refet Bey, ertesi gün, on sekiz hayvanıyla rıhtıma gelmiş ve herkesten önce hayvanları vapura taşıtarak kendisi de göze çarpmamak için gidip ambarda, atlarının yanı başında oturarak tehlikeli saatlerin geçmesini beklemeye başlamıştı. İşte onun burada olabileceğini hiç aklına getirmeyen yaver, gerçekten apışıp kalmıştı.

İstanbul işgal edildiğinde, Albay Refet Bey, Filistin'de bulunuyordu. İzzet Paşa, sadrazam olunca onu Umum Jandarma Kumandanlığına atayarak İstanbul'a çağırmıştı. İstanbul'a gelen Refet Bey, doğruca sadrazamın katına çıkmıştı. Ahmet İzzet Paşa, çok güç durumda olduğunu ve kendisine yardım etmesini istemişti. Evet, İstanbul işgal edilmişti ve Türkiye her gün biraz daha ateşten bir boyunduruğa sokulmaya çalışılıyordu. Memleketi çok gezmiş ve görmüş olan bu genç asker, her yeni olaydan bir anlam çıkarıyor ve memlekette kimi kıpırtıların başladığını seziyordu. Bunun için de Jandarma Genel Kumandanlığı gibi bulunmaz bir fırsatın eline geçmesinden yararlanmaya ve Mustafa Kemal'le baş başa vererek gerekli bölgelere silâh ve cephane göndermeye başlamıştı. Bu işi

açıktan açığa yapıyordu. İtilâf Devletleri, jandarmadan o denli korkmuyorlardı. Jandarmanın tensikine kendileri de karıştıklarından bu kuvveti yozlaştırmak yolundaydılar. Böylece, jandarma örgütü kimi bölgelerde millî düşünceye aykırı unsurların katılmasıyla düşman bir güç halini almak tehlikesini gösteriyordu. Refet Bey, bu psikolojik durumdan yararlanıyor, istediği bölgeye istediğince silâh gönderebiliyordu.

Refet Bey, vapur kalktıktan sonra ambardan çıktı, Mustafa Kemal'in yanına gitti. Mustafa Kemal, bu değer verdiği arkadaşının sözünde durarak geldiğini görünce çok sevinmişti. Hele ambarda atların yanında gizlendiğini öğrenince keyifli keyifli gülmekten kendini alamadı.

Vapur, Üsküdar önünde yatan ve örme direkleriyle bütün öbür düşman savaş gemilerinden ayrılan Kılkış'ın yanından geçerken bütün idealist yolcular, bu Yunan savaş gemisine hınçla ve kinle baktılar. Dolmabahçe'nin önünden geçerken uzun kurşunî namluları saraya çevrilmiş dev gibi İngiliz dretnotlarını meydan okur gibi süzdüler. Hemen hepsi biraz önce Mustafa Kemal'in bunları göstererek söylediği güzel sözleri anmıştı. Evet, bu çelik külçelerine karşı, kafa ve imanla dövüşülecekti. Yolcuların gözleri sapsarı ikindi güneşinin aydınlattığı Boğaz tepelerindeki top top yeşilliklerde, bütün güzelliğiyle açmış mor erguvan ağaçlarında dinleniyordu. Bütün Boğaz tepeleri alabildiğine yeşillikle örtülmüştü. Masmavi gökyüzü sıcak tonlarıyla bu tepeleri çevreliyor, durgun bir doğa tablosu halinde gittikçe geriliyor, arkada kalıyordu. Bu eşsiz doğa dekoru içinden geçip Karadeniz'e doğru uzaklaşan yolcuların içleri, gereğince durgun değildi. Hemen hepsinin düşünceleri arasında, Rauf Bey'in getirdiği kötü haber, engerekler gibi sürünüp duruyordu. Beykoz önünde yatan kocaman İngiliz Iron Duck zırhlısı üzerinde İngiliz denizcileri karınca gibi kaynaşıyor ve aralarında iri Buldok köpekleri dolaşıyordu.

Refet Paşa, Mustafa Kemal'in kafasını adamakıllı kurcalayan vapurun Karadeniz'de batırılması düşüncesine büsbütün ortak olmuyordu. Onun düşüncesine göre yolculuğun en tehli-

keli bölümü Boğaz'dan çıkıncaya dek geçirilecek olanıydı. Karadeniz'e çıktıktan sonra iş daha kolaylaşacaktı. Gemi, Anadolu kıyısına yakın olarak gitmeli ve bir kişi de dürbünle arkayı durmadan gözetlemeliydi. Uzak-yakın bir savaş gemisi tehlikesi baş gösterince gemiyi hemen baştankara edip karaya sığınmalıydı.

Mustafa Kemal, Refet Bey'in bu düşüncesini çok doğru bulmuştu. Rauf Bey de aşağı yukarı aynı düşünceyi salıklamıştı.

Gemi, Beykoz burnunu döndüğünde Karadeniz'in hatırı sayılır serinlikteki rüzgârı yüzlerine çarptı. Hiç kimse Boğaz'dan çıkıncaya dek kamarasına girmeye istekli değildi.

Küçük Bandırma teknesi, Karadeniz boğazına yaklaştıkça akşam olmaya, sular kararmaya başlamıştı. Anadolu Kavağı'nda İtilâf kontrol heyeti, bir kez daha vapuru durdurup silâh aradı, bulamayınca da yol verdi. Bütün idealist yolcular, bu ikinci araştırmada titremişlerdi. Acaba burda tutuklanıp götürülecekler miydi? Böyle bir şey olmadı. Tekne, ırmak gibi akan boğazın mor, hatta mürekkep gibi kararan hışıltılı sularını göğüsleyerek Karadeniz'e çıktı.

Saat akşamın sekiz buçuğuydu. Vapur iyice sallanıyordu. Karadeniz'in serin rüzgârı, şimdi soğumuş, fırtınaya dönmüş, dalgalar kabarmaya ve Bandırma'yı bir fındıkkabuğu gibi oynatmaya başlamıştı. Artık, Anadolu yakası bile biçimsiz bir koyu karanlık yığını gibi görünüyordu. Hava, güvertede oturulmayacak kadar soğuduğu halde hiç kimse kamarasına girmek istemiyordu.

Hemen hepsi, kalın asker kaputlarına sarındılar ve boyun atkılarını boyunlarına atarak gece yarısına dek güvertede oturup dertleştiler. Gece yarısından sonra, hem fırtına ve soğuk daha çok arttı, hem de yolcuların mideleri sallantıdan altüst olmaya başladı. Birçoğu kusuyor, sonra kamarasındaki yatağına sığınıyor ve orda korkunç bir bulantı ile boğuşmaya hazırlanıyordu. En dayanıklı olanlar bile daha çok dayanamamış, yataklarına serilmişlerdi.

İçlerinde kusmayan, denizin bütün bu korkunç zulmüne dayanan yalnız Mustafa Kemal kalmıştı. Gece yarısına doğru kaptanın yanına çıktı ve tatlı tatlı konuşarak ona gereken talimatı vermek istedi. Kaptan İsmail Hakkı Dursun, küçük teknelerde çalışa çalışa sertleşmiş, hırpalanmış, büyük umutları kalmamış, yirmi yedi yıllık namuslu bir denizciydi. Yüzü somurtkandı.

Mustafa Kemal, kaptanın babacanlığına sığınan tatlı ve yumuşak bir sesle:

— Karadeniz'de bu kaçıncı seferinizdir, kaptan? Diye sordu.

— Marmara'dan dışarı ilk çıkışımdır, Paşam!

— O halde, bu denizin tehlikeli noktalarını bilir misiniz? İcabında nerelere yanaşabiliriz?

Kaptan harita üzerinde göstererek:

— Paşam, şu Kerempe Burnu'nu geçersek tehlikeyi kısmen atlatmış oluruz, dedi.

— Fırtına pek şiddetli, değil mi?

— Evet, Paşam.

— Peki, hangi rotayı takip ediyorsunuz?

Kaptan hâlâ somurtkandı, şimdi biraz da öfkeliydi:

— Ne rotası, Paşam? Dedi, Allah'a sığındık gidiyoruz işte!

— Peki, ama niçin böyle gidiyoruz?

Kaptan öfkesini belli ederek şöyle konuştu:

— Hareket için iki gün evvel emir verdiler. Gemiyi gözden geçirdim. Birçok noksanları var. Ben bu gemi ile yola çıkmam dedimse de kimseye söz dinletmek mümkün olmadı. Elde pusula yok, parakete bozuk, böyle bir geminin rotası olur mu?

Mustafa Kemal de bu kez daha çok ciddileşmiş ve sertleşmişti:

— Demek devamlı tehlike içindeyiz? Dedi ve harita üzerinde sigaradan daha çok sararmış parmağıyla göstererek kaptana şu talimatı verdi:

— Bu normal rotayı takip etmeyeceksiniz. Kayalara çarpmamak şartıyla, mümkün olduğu kadar sahili takip eden bir

rota ile gideceksiniz ve icabında gemiyi bilâ tereddüt sahile vuracaksınız.

— Gemiyi feda ettikten sonra istediğiniz noktaya çıkarız, Paşam.

— Evet, icap ederse istediğimiz yere gideceğiz!

Mustafa Kemal'in kafasını kurcalayan sorular bitmemişti:

— Kaç mil gidiyoruz, kaptan?

— Paşam, sekiz-on mil ama havaya bakar.

— Ne havası?

— Yani, deniz olur da dalgaların üstünde bocalarken pervane havada boşu boşuna dönerse pek yol alamayız.

Mustafa Kemal, gümüş tabakasından kaptana bir sigara ikram etti, bir de kendisi yaktı. Artık, kaptanın yanından ayrılmak gerektiğini anlamıştı. Onun da her arkadaşı gibi başı dönüyor, midesi bulanıyordu. Kaptana uğurlu yolculuklar dileyerek kamarasına indiğinde aynaya baktı, yüzü yorgunluktan yemyeşil kesilmişti. Kusmamak için giyneğiyle arka üstü yatağına uzandı. Dün akşamdan beri midesinin bomboş oluşuna şükretti ve uyumaya çalıştı.

17 Mayıs günü de fırtına, dalgaları dağlar gibi yuvarlayarak esip durdu. O gün, akşam saat dokuz buçukta İnebolu'ya vardılar. Vapur burda duramadı. Dalgalar korkunçtu. İnebolu'nun yürekli kayıkçıları bile vapura yanaşamadılar.

Mustafa Kemal, vapurda ilginç bir yolcu bulmuştu. Bu, yukarıda da söylediğimiz gibi, Sinop'a yeni atanmış olan ve görevine giden Mazhar Tevfik Bey'di. Genç mutasarrıf, hukuku bitirmiş, Üsküdar Polis Müdürlüğü yapmış, uyanıkça bir adamdı. Mustafa Kemal, onunla uzun uzun konuşup görüştü. Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin bu adamını büyüleyerek kendi düşüncelerine yatırdı. Daha da ileri giderek ona özel bir şifre verdi ve onunla ilerde haberleşebilmek olanağı da sağlamaya çalıştı.

18 Mayıs 1919 sabahı küçük Bandırma Vapuru, Sinop Limanı'na girdi. Şiddetli bir gün doğusu esiyordu. Kocaman dalgalar, eline geçirebildiği her şeyi karaya atmak, kayalara çar-

pıp parçalamak için iblisçe bir hevese kapılmışa benziyordu. Limana zorla sığınmış birkaç büyük yelkenli, fındıkkabuğu gibi dalgaların üzerinde oynuyor, demir tarayarak her an kıyıdaki kayalara bindirip parçalanmak tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyorlardı. Genç mutasarrıf, yeni tanıştığı ve hepsinde de gizli bir ideal ateşi sezdiği arkadaşlarının ve Mustafa Kemal'in ellerini büyük bir sıcaklıkla sıkarak güç belâ karaya çıktı.

Resmî, gayri resmî Sinoplular iskeleye birikmiş, yeni mutasarrıflarını bekliyorlardı. Mazhar Tevfik, vapurdaki değerli yolcuyu Sinoplulara anlatmış ve onu karaya çağırmalarını söylemişti. Böyle değerli bir konuğu kaçırmak istemeyen Sinoplular, mutasarrıfça yazılan bir çağrı ile Mustafa Kemal dışarı çağrıldı. Ne var ki Mustafa Kemal, bütün öbür yol arkadaşları gibi denizin hışmına uğramış, bayağı hastalanmıştı. Dışarı çıkamadığından bir kartvizitin arkasına yazdığı bir iki cümlecikle Sinoplulardan özür dilemek zorunda kaldı. Hastalıktan başka karaya çıkmasını önleyen önemli nedenler de vardı. Arkadan gelmek tehlikesi olan İngiliz torpidosu ya da torpidoları, sonra karada bir tertiple tutuklanmak korkusu bunda rol oynuyordu.

Yalnız, bu arada bir hevese daha kapılmıştı:

Acaba Sinop'a çıkarak karadan Samsun'a kolayca gidilebilir miydi? Böylece de İngilizlerin şerrine uğramak korkusundan büsbütün kurtulabilirlerdi. Yaptığı incelemede kara yolculuğu, hem çok güç, hem de çok uzun olacaktı.

Vapur, mutasarrıfı bıraktıktan sonra yine yola çıktı ve 19 Mayıs 1919 sabahı saat altıda, direğine Ordu Kumandanlığı forsu çekilmiş olduğu halde Samsun Limanı'na demirledi. Samsun, yamaçlara tırmanmış ak badanalı evleriyle yemyeşil tepelerin eteğinde ve masmavi bir gök altında bir kartpostal gibi güzeldi.

Bütün idealist yolcularda şimdi hem büyük bir sevinç, hem de korku başlamıştı. Bir yandan şehrin görünüşünü gözden geçirip kendilerini gelip alacak motoru beklerken, bir yandan da Fenerbumu'ndan ansızın çıkıverecek bir İngiliz torpidosu

sürprizine yakalanacaklar diye ödleri kopuyordu. Onlar da mitolojinin Argonotları gibi ülkelerine hürriyet getirecek tılsımı bulmak üzere kalkıp bu şehre gelmişlerdi. Yason ve arkadaşları da memleketlerinin kurtuluşu için aynı deniz yolunu geçerek kurtuluşun tılsımı olan altın yapağıyı arayıp bulmaya gelmişlerdi.

Samsun'daki tümenden Binbaşı Mahmut Ekrem Bey, vapura geldi ve yolcuları motora çağırdı. İlkin Mustafa Kemal, kaptanla helâlleşerek motora atladı, sonra bütün arkadaşları bindiler. Durgun ve duru Karadeniz, sabah güneşinin serptiği altın yağmuru altında titreşiyordu. Masmavi bir gökyüzü ve yemyeşil Anadolu tepeleri ve bunların ardında mor duman yığınlarına benzeyen Anadolu dağları, bu sabırsız yolcuları çağırıyor gibiydi.

Bir kez ayakları sağlam karaya bassın ondan sonra İngiltere'nin bütün dretnotları onlara vız gelirdi. Motorcunun yardımıyla ilk karaya çıkan Mustafa Kemal oldu. Tuzlu sularla ıslanmış kırık iskele tahtalarının üzerinde durarak arkadaşlarının çıkışlarına baktı. Sonra gözlerini yine şehre çevirdi. Onların gelişini, iskelenin ucunda bekleyen birkaç resmî memurdan başka hiç kimse görmüşe benzemiyordu. Öyle ya buradan ne paşalar gelmiş, ne paşalar gitmişti. Enver Paşa'yı da, Alman paşalarını da buradan geçerken çok görmüşlerdi. Mustafa Kemal, bu tasasızlığa yüreği sızlayarak bakıyordu. Hiç kimseye kızmıyordu. Halk, ona düşman olmasın, onu taşlamasın yeterdi. O bu halkı, bu mübarek Anadolu halkını kutsal bir hamur gibi yoğuracak, ona yeni bir ruh, bir ölmezlik katacak ve onu korkunç düşmanlar üzerine yürütecekti. Mustafa Kemal'in gözleri ışıl ışıl yanıyordu.

Hepsi dışarı çıktıktan sonra:

— Haydin, arkadaşlar! Dedi. Artık karada bize ölüm yok!

Mustafa Kemal, yirmi yaşında bir delikanlı gibi yürümeye başladı. Bütün arkadaşlarının yüzlerinden de sevinç saçılıyordu. Mübarek Anadolu toprağına ayaklarını basmışlardı. Artık korkmuyorlardı, bundan sonra korkacak olan düşmanlardı.

Mustafa Kemal'in hürriyet düşü, artık gerçeğin kırmızı granit kayalıklarına ilk adımını atmıştı. Burada kazanacağı zaferlerle onun hürriyet düşleri, etten, kemikten, kandan ve candan yeni bir millet gerçeğine ulaşacaktı...

SAMSUN TRAJEDİSİ

Tanrı, hürriyeti ancak arayanlara verir.

-Webster-

Uzun tahta iskeleden ayrılıp da ilk kez Samsun toprağına ayakları değen Mustafa Kemal'in kulakları dibinde askerî bir bando bir asker marşı çalarak gümbürdemeye başladı. Samsun mutasarrıfı Ethem Bey, yüzünde takma bir gülümseme ile Mustafa Kemal'e doğru ilerleyerek elini sıktı:

— Şehrimize hoş geldiniz, Paşam!

Mustafa Kemal, baktı. Bu içi geçmiş eski memur tiplerinden biriydi. Sezdiğine göre de ancak Ferit Paşa'ya ve düşmanlara hizmet edebilirdi. Zaten Mustafa Kemal'i de Vahidettin'in yaveri ve bir Ordu Müfettişi olduğu için karşılamaya gelmişti. Mutasarrıftan sonra, Askeri Kumandan, Belediye Reisi, Polis Müdürü Refik Bey (Koraltan) mektupçu ve başkaca hükümetin ve şehrin ileri gelenleri, sırasıyla Mustafa Kemal'in ve arkadaşlarının ellerini sıktılar.

Mutasarrıf Ethem Bey, bir akşam önce muhasebe-i hususiye müdürü Osman Bey'i çağırarak şöyle demişti:

— Osman Bey, İstanbul'dan bir paşanın riyasetinde bir heyet-i teftişiye geliyor. Bunları misafir edecek bir yer bulmak lâzım. Zaman da malûm, kimseden bir fedakârlık isteyemeyeceğimiz için meseleyi aramızda halletmeliyiz. Ümidim sizde! Yarın sabahtan itibaren bu işle meşgul olunuz.

Osman Bey, bu işin içinden çıkabilmek için bütün gece düşünmek zorunda kalmış, en sonra buna bir çare bulabilmişti.

Bu teftiş heyeti için en uygun yer olsa olsa Mıntaka Palas Oteli olabilirdi. Sabahleyin erkenden yataktan fırlayan Osman Bey, hemen gidip otelin sahibini bulmuş ve onunla bir anlaşmaya varmıştı. Gelgelelim, bu otelde de bu önemli heyeti ağırlayacak hiçbir eşya yoktu.

Oteli kiralayıp anahtarlarını cebine indiren muhasebe-i hususiye müdürü, bütün memurların evlerinden karyolalar, yataklar, yorganlar, mutfak takımları toplayarak orasını oturulacak hale getirmiş ve dairelerden de masalar, sandalyeler ve başka gerekli eşyayı taşıtarak yüzünün akıyla bu işin içinden çıkıvermişti.

Çilekeş Samsun halkı, elbette gelenlerin kim olduğunu bilmiyordu, bilemezdi de. Samsun'da bir İngiliz yüzbaşısının emrinde bir İşgal kuvveti vardı. Bu yabancıları şehirden kovmaya gücü yetmeyen Türk paşalarının ne anlamı vardı? İsterse, bir yerine bin tane gelsindi!

Hiçbir Samsunlu artık böyle şatafatlı paşa giyneklerine pul vermiyordu. Şehrin sokaklarında dişinden tırnağına dek silâhlı Pontosçu Rum çeteleri dolaşıyor ve bunlara hiç kimse bir şey yapamıyordu. Bu yüzden deniz kıyısında işleriyle güçleriyle uğraşan yarı aç balıkçılar, kayıkçılar ve hamallar, bu sarışın paşaya ve arkadaşlarına dikkatle bakmayı düşünmediler bile.

Mıntaka Palas, iskeleye çok yakın olduğundan Mustafa Kemal önde, arkadaşlarıyla karşılayıcılar arkada olduğu halde oraya dek yayan yürüdü.

Otelde hepsi soyunup döküldüler, yıkandılar ve kendilerini bekleyen daha güç görevler için elden geldiğince dinlendiler. Mustafa Kemal, ilk iş olarak annesine bir telgraf çekerek sağ salim Samsun'a ayak bastığını ve sıhhatte olduğunu bildirdi. Aradan ancak bir saat geçmişti ki Mustafa Kemal'in Şişli'deki evden beri yanında getirdiği ve çok güvendiği emir eri Halit, koşarak paşanın kapısını çaldı.

— Ne var Halit?

— Torpido gelmiş, Paşam.

— Hangi torpido, çocuk?

— Zahar, sizi yakalamak isteyen torpido!

Mustafa Kemal, hemen dürbününü alarak balkona koştu. Gerçekten de kıçında kocaman bir İngiliz bayrağı görünen bir İngiliz savaş gemisi Samsun Limanı'na demir atıyordu. Baktı: Vefalı küçük Bandırma teknesi, Refet Bey'in on sekiz atıyla öbür yüklerini boşaltmış, Çaltı Burnu açıklarında dumanlar savurarak Trabzon'a doğru yol alıyordu.

Şimdi, bütün Argonotlar, onun çevresini almış, garip duygularla torpidoyu seyrediyorlardı.

Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal'in Samsun'a doğru yola çıkışı İngiliz Intellicens Servis'ince haber alındığında sorumlu İngiliz kumandanları haklı olarak heyecana kapılmışlardı. Çanakkale'de General Hamilton'u bozgundan bozguna uğratanın o olduğunu pekiyi biliyorlardı.

İstanbul'da Karadeniz Ordusu Başkumandanı General Milne'in etekleri tutuşmuştu. Hemen Harbiye Nezareti'ne bir mektup göndermişti. Bu mektup, Mustafa Kemal'in Samsun toprağına ayak bastığı 19 Mayıs'a rastlıyordu. General Milne, bu mektubunda şöyle diyordu:

"Harbiye Nezaretine, 19 Mayıs 1919.

Devletlû Efendim Hazretleri, Dokuzuncu Ordu'nun bir teşkilât icabı olarak lâğvedildiği anlaşılmışken Dokuzuncu Ordu kıtaatına bir müfettiş-i umumi ve Dokuzuncu Ordu için dahi bir Erkânı Harbiye Reisi ile büyük bir Erkânı Harbiye heyetinin neden dolayı Sivas'a izam olunmakta olduğunun anlaşılamadığını zatı âlinize iş'ar eylemekle mübahiyim.

Bu zabitanın ne gibi vezaifi ifa edeceklerini ve mutasavver tensikat mahiyetinin neden ibaret olduğunun lütfen izah buyrulmasını istirham eylerim.

Karadeniz Ordusu
Başkumandanı
General Milne"

Mustafa Kemal'in beraber çalışmak için anlaşmış olduğu Cevat ve Kâzım Paşalarla Basri adlı birinin imzaladığı bir karşılık da General Milne'nin mide bulantısını geçirecek durumda değildi.

"General Milne Cenaplarına,

Harbin devamı esnasındaki ordu kumanda teşkilâtı, memleketin her tarafında lağvedilmişti. Fakat vâsi bir mıntıkaya dağılmış bulunan kıtaatın nezaret-i aciz-i namına olarak her türlü hallerini teftiş ve verilen evamirin derece-i tatbiklerini görmek için tıpkı Konya'daki Yıldırım Kıtaatı Müfettişliği gibi olmak üzere Üç ve On Beşinci Kolordular için de Dokuzuncu Ordu kıtaatı müfettişliği ihdas olunmuştur. Bu müfettişlik fazla olarak o havalideki esliha, sürgü kollarıyla kamaların surat-i şevkine ve hiçbir asayişsizliğin meydana gelmemesine gayret edecektir.

İşbu vezaifi ifa için uzunca seyahatler yapacak olan bu müfettişliğe tezkirelerinde zikir buyurulduğu gibi ne Sivas ve ne de ahar ve daimi bir mevki gösterilmediğini arz ile kesbi-şeref eylerim.

Basri-Kâzım-Cevat"

Bu yazışma - çizişme Haziran ayında ve daha sonraları da sonuçsuz olarak sürüp gidecekti.

Karada tutuklanmak korkusuna kapılan kimi arkadaşlarına Mustafa Kemal, kandırıcı sözlerle bu işin olamayacağını anlattı. Durum kritikti. Şehirde küçük İngiliz kuvvetinin yanı sıra evlere gizlenmiş silâhlı Pontos çeteleri ve henüz hiçbir şeyden haberi olmayan kaygısız bir Türk kalabalığı vardı. Bir an önce işe koyulmak ve şehirdeki askerî sivil örgütleri ele geçirip güvenlerini koruyacak bir hale getirmeliydi.

Ufak bir kahvaltı edip hükümet dairesine gittiler. Mutasarrıf Ethem Bey, odasında onları alıkoydu ve Mustafa Kemal'in Türk-Rum kavgası üzerine sorduğu sorulara hiç de Türkleri kayırmayarak karşılık verdi. Tam anlamıyla İzmir'in Kanbur İzzet'i tipinde bir eskimiş memurdu. Samsun gibi önemli bir yerde bu adamın zararlı olacağını anlayan Mustafa Kemal, hemen İstanbul'a bir yazı yazarak Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey'den onun yerine daha genç birinin gönderilmesini istedi. Genç idare adamları, hangi partinin adamı olursa olsun kolay yola geliyordu. İlk örnek Sinop mutasarrıfı Mazhar Tevfik'ti.

Mustafa Kemal, işlerin sağlam adımlarla ilerlemesi için ilk önce en yakın askerî birliğin ele geçirilmesi gerektiğine inanıyordu. Samsun'da bulunan On Beşinci Tümen kumandanının kendi düşüncelerine karşıt düşünceler taşıdığını hemen anlamış ve Sivas Kolordu Kumandanlığı için getirdiği Albay Refet Bey'i Tümen Kumandanlığının makamına oturtuvermişti. Böylece Samsun, şu anda onların elinde demek oluyordu.

Bundan sonra, Samsun'un asayişiyle ilgili kişileri yokladı. Bunlardan polis müdürü Refik Bey ile hükümet doktorunun çok uyanık ve tam kendi istediği biçimde insanlar olduğunu gördü. Refik Bey, (Koraltan) arkadaşlarıyla Pontos tehlikesine karşı bir örgüt kurmaya çalışıyor ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni destekliyordu. Mustafa Kemal, bu keşfine ne denli sevinmişse polis müdürüyle arkadaşları da genç paşanın tam istedikleri gibi çıkışına sonsuz sevinmişler ve onun yanından ayrılmaz olmuşlardı. Mustafa Kemal, Samsun Limanı'nda kendisini yakalamaya gelen İngiliz torpidosunu gördükten sonradır ki sevgili arkadaşı Rauf'un ne denli doğru söylediğini anlamış ve artık açıktan açığa millî propagandasına başlamıştı.

Artık hemen bütün arkadaşlar, ok yaydan çıkmış olduğundan onun gibi inançlı sözlerle karşısındakilere umut aşılamaya çalışıyorlardı.

Refik Bey, Mutasarrıf Ethem ve Tümen Kumandanı üzerinde Mustafa Kemal'i uyarmış ve Batum'dan Sinop'a dek Pontosçuluğun nasıl bir yangın gibi yayılmaya başladığını pek yakın bilgisine dayanarak anlatmıştı.

Samsun, güzel Samsun, eskiden beri çileli bir şehirdi. Buğday yetiştirecek tarlaları kıttı. Mısır yetiştirecek suyu yoktu. Doksan Üç Savaşı'nda Kırım'dan gelen göçmen Tatarlar, bu şehri ilk kez adamakıllı darlığa düşürmüştü. Deniz kıyısının gümüş kumsalları üzerine kurulan şerit gibi bir sıra tahta barakalarda barınan Kırımlılar, halleri vakitleri biraz düzelince Samsun'un yamaçlarındaki Rum ve Ermeni mahallelerine yakın yerlerde küçük tuğla evler yapmış, deniz kıyısını boşaltıp

gitmişlerdi. Arkasından Balkan Savaşı çıktı. Samsun, bir kez daha göçmen kafileleriyle dolup taştı. Bu aç, yoksul, kırmızı kuşaklı, yeldirmeli, sarışın Avrupalı kardeşler, yoksul Samsun'un güzel görünüşüyle bir türlü doyamadılar. Tatar kardeşlerinin boşaltıp kaçtığı evlerde açlıktan ve hastalıktan kırılıp giderken Birinci Dünya Savaşı çıktı. İşte o zaman çileli Samsun en korkunç günlerini yaşamaya başladı. Rus ordularının eline geçen Trabzon bölgesi insanları, göçmen olup yollara düştüler. Tifüsten, koleradan, veremden ve sıtmadan kırıla kırıla Samsun'a vardılar. Öldürücü hastalıklar, açlıktan bir deri bir kemik kalmış Samsunluları sinekler gibi kırıp geçirmeye başladı. Rumlar ve Ermeniler, Samsun'un bu mutlu ve zengin insanları, daha önce İtilâf hükümetlerince kötü yollarda Türkiye aleyhine kullanılmak istendiklerinden yerlerinden oynatılmışlardı. Şehrin nüfusu çoğalır gibi oluyorsa da her gün yüzlerce ölü taşıyıp kazılmış çukurlara atan çöp arabaları, bunların sayısını azaltıp duruyordu. Yeni doğmuş yavrular, sütsüzlükten çabucak dönülmez yolculuğa çıkıyor, erkekleri cephelerde can veren ev kadınları, ölü çocuklarını, bahçelerinde ya da sahipsiz topraklarda kazdıkları çukurlara gömüyorlardı. Takatsiz mezar işçileri, derin çukurlar kazamadığından ölüler aç köpeklerin pençeleriyle çıkarılıp parçalanıyor ve iştahla yeniyordu. Issız mezarlıklarda sahipleri kaybolmuş sürülerle köpek, karanlık geceleri korkunç ulumalarıyla dolduruyor, mezbahanın dolaylarında yuvalanmış serseri köpekler, kudurarak hem birbirlerini, hem de oradan geçen yolcuları parçalıyorlardı. Ormanlarda da kudurmuş kurt, çakal ve tilkiler dolaşıyor, yolları şehre uğrayınca köpeklerle bir ölüm-dirim savaşına tutuşuyorlardı. Samsun Belediyesi, kuduzun önüne geçmek için on yaşındaki çocukların eline zehirli et parçaları veriyor, her yanda zehirlenmiş köpekler, kıvranıp duruyor, kuduz salgınının ve köpek ulumalarının ardı arkası bir türlü kesilmiyordu.

Bu da yetmiyormuş gibi Rus savaş gemileri, çileli Samsun'u kaç kez topa tutmuş, birçok canlara kıymış ve yoksul halkın yüreğini ağzına getirmişti.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Samsunlular, tam anlamıyla bitkin bir haldeydiler.

Rusya'da patlayan Bolşeviklik İhtilâli, Trabzon bölgesinden Rus Ordusu'nun çekilip gitmesini sağlamış ve oradan gelmiş olan göçmenlerin sağ kalanları memleketlerine dönmüşlerdi.

Yalnız, dağlarda Pontosçu Rum çeteleri kuvvetlenmeye başlamış, şehri çepeçevre çevirmişlerdi.

Suyu, Murat Irmağı'nın kaynaklarına yakın yerlerden kapalı arklar yoluyla gelen Samsun halkı, yeni bir korkuyla karşı karşıya gelmeye başlamıştı. Halk, aç olduğu gibi susuz da kalmaya mahkûm olmanın yolu üzerindeydi. Her gün, halkın ağzında dolaşan söylentilere göre Rum ve Ermeni çetelerinin suları zehirleyeceğinden korkuluyor, bu yüzden birçok günler halk, susuz kalmak pahasına çeşmelerden su doldurmaktan çekiniyor, şuradaki buradaki su sızıntılarından yararlanarak su gereksinimini gidermeye çalışıyordu.

Şehrin bütün işe yarar erkekleri, Enver Paşa'nın Allahüekber Dağları'ndan aşırmaya çalıştığı o yüz bin kişilik meşhur ordu ile kar fırtınaları içinde ya da Muş'ta, İran, Ermenistan sınırlarında ve karlı buzlu Erzurum yaylalarının korkunç soğuğu altında donmuş, yeryüzü güneşinin tatlı ışıklarından ve yeşil köylerinin mutlu güzelliklerinden yoksun bir karanlığa gömülüp gitmişlerdi. Şehrin bedel verebilen varlıklı birkaç bin kişisinden gayrı her ev, erkeklerinin en yiğitlerini o sonsuz karanlığa yolcu etmiş, şimdi de kimsesiz ve umarsız, açlığın, hastalıkların, zehirlenmek, dağda bayırda tutulup öldürülmek korkusunun elinde yardımsız kalmış inleyip duruyorlardı.

Cephelerde, ancak çoluk çocuklarını felâketlere emanet edebilmek için can veren yiğit Samsun erkeklerinin çocukları, sokaklardan toplanarak Ermeni mahallesinin boş okul ve evlerinde kurulan Darüleytam adlı öksüz yurtlarına doldurulmuş, bu kez de orada açlık ve yoksulluktan öldürülmek üzere yüzüstü bırakılmışlardı. Ayrı ayrı iki Darüleytam'da kız ve erkek olarak iki bin çocuk kapatılmış, sadece umutla yaşatılmaya çalışılıyordu. Açlıktan ne yapacağını şaşırmış bu çocukların

en güçlüleri, en acar ve afacanları duvarlardan atlayarak hırsızlıkla kamını doyurmak için şehre dağılıyor, tutularak yeniden getiriliyor ya da açlık şehitlerinin çocukları Darüleytamların sayısını arttırmak üzere toplanıp buraya depo ediliyordu. Bin öksüz kızın sayısı son günlerde hızla azalmaya başlamıştı. Şehrin paralı erkekleri için bunlar ucuz birer zevk matahı haline geldiğinden bol bol evlâtlık alınıyordu. Gözü açık kimi kadın ve erkek kişilerin elinde bir gelir kaynağı haline getiriliyorlardı.

Savaş bitip de hükümet büyükleri sınır dışına kaçtıktan sonra, Darüleytamlar birdenbire bir maden ocağı gibi çökmüştü. Bin kızdan kala kala yirmi otuz kişi, erkek öksüzlerden de yüze yakın çocuk kalmıştı. Ancak, Darüleytamları besleyen tahsisat birdenbire kesilmiş, İstanbul'dan, Rusya'dan ve dağ başlarından dönen Rumlar ve Ermeniler, eski evlerine, kiliselerine, okullarına sahip çıkmaya, Türk öksüzlerini kapı dışarı ederek buralara Rum ve Ermeni öksüzlerini yerleştirmeye başlamışlardı.

En son kalan kırk elli kişilik bir çocuk grubunu açlıktan kurtarmak üzere Samsunlu tüccarlar davranmış, onların başlarına Cevat adlı genç bir adam koymuş, yiyecek ve içeceklerini vererek onları ölümden kurtarmaya çalışmışlardı.

İşte Mustafa Kemal, Samsun'a ayak bastığında, dört korkunç savaş yılında can veren sayısız Türk askerinin öksüzlerinden arta kalan birkaç kız ve erkek çocuk, belediyenin karşısındaki medreseye kapatılmış durumdaydı.

*

* *

Mustafa Kemal, belediye reisinin ziyaretine giderken belediyenin önünde bir facia ile karşılaştı. Ayaklarının parmakları patlak postallarından dışarı fırlamış, üstü başı paramparça, açlıktan avurtları çökmüş, gözlerinde umutsuzluğun iki uçurum gibi derinleştiği bir Türk askeri gördü. Ne var ki o, paşayı görmüyor, bayağı yüksek sesle ağlıyordu. Belediyesinin ve askerî gücünün kasası tamtakır olan çileli Samsun, bu sokak-

ta kalmış çilekeş askere yardım edecek durumda değildi. Memleketine dek gidecek parası olmadığı meydandaydı. Nerden terhis edilmişse ortada bırakılmış sayısız askerciklerden birisiydi. Sesli sesli ağlıyordu. Bu ağlayış tonunda umutsuzluk ve umarsızlığın acı izleri seçiliyordu. Mustafa Kemal, bütün bunları bilmekle beraber onun önünde durdu ve:

— Asker ağlamaz arkadaş, dedi. Sen ne ağlıyorsun?

Askercik, o denli kendinden geçmişti ki, Mustafa Kemal'le arkadaşlarını da oradan gelip geçen bayağı yolcular sanmış, hiç aldırış etmemişti. Mustafa Kemal'in sesi onu uyandırdı. Başını kaldırdı. Bu sesi ve bu yüzü tanıyordu. Bu Çanakkale'deki kumandanı Miralay Mustafa Kemal'in kendisiydi. Askercik şaşırmıştı. Dikkatle baktı. Karşısındaki şimdi bir paşaydı. Demek ki paşa olmuştu. Yanık yüzünde birdenbire donakalmış gözyaşlarıyla kafasını kaldırmış, bu içi gülümseyen ve kendisini anlayan şefkat dolu mavi gözlere bakıyordu. Dilini yutmuş gibiydi. Mustafa Kemal sorusunu yineledi:

— Söyle, niye ağlıyorsun?

Askercik, yanık sesiyle:

— Düşman memleketi bastı, hükümet beni terhis etti. Silâhımızı elimizden aldılar. Toprağıma giren düşmanı şimdi ben ne ile öldüreceğim? Dedi.

Mustafa Kemal, derin ve tatlı sesiyle:

— Üzülme, çocuğum, dedi. Gel benimle.

Sonra, Cevat Abbas Bey'e:

— Cevat Bey, dedi. Biraz sonra fırka karargâhına gittiğimizde Binbaşı Mahmut Ekrem Bey'e söyle, bu çocuğu tepeden tırnağa silâhlandırsınlar. Bu bizim yeni ordumuzun ilk askeridir.

Mustafa Kemal, belediye başkanının ziyaretinden sonra tümen karargâhına gitti. Tümen kumandanı üzerinde gereken bilgiyi almıştı. Hemen yanında götürdüğü Albay Refet Bey'i onun makamına oturttu ve subay kadrosunu toplayarak memleketin kurtuluş tarihinin bugünden başladığını müjdeledi. Sonra, mutasarrıf Ethem Bey'i yerinden uzaklaştırarak İstan-

bul'dan yeni mutasarrıf Hamit Bey gelinceye dek onun makamına da vekil olarak yine Refet Bey'i geçirdi.

İki-üç gün içinde Mustafa Kemal'in Samsun'a neden geldiği her yana yayılmış, umutsuz başlar doğrulmaya başlamıştı. Müdafaa-i Hukuk üyeleriyle de sıkça görüşen Mustafa Kemal ve arkadaşları İç Anadolu'ya geçmek için gerekli örgütlerini hızla ilerletmeye çalışıyorlardı.

Bu kıyı şehri, kendileri için her an umulmadık tehlikeler yaratabilir ve bütün umutları, iş haline gelmeden boğup öldürülebilirdi. İlk alâmetler de görünmeye başlamıştı.

Albay Refet Bey'in, makamına gidip oturduğu On Beşinci Tümen kumandanı, sonradan Mustafa Kemal'in yolunda yürüyenlere katıldığı ve Kurtuluş Savaşı'nda generalliğe dek yükseldiği halde o günlerde ona ve arkadaşlarına karşı olduğu ve emrindeki birliklerle yakın birlikleri ona karşı ayaklandırmaya çalıştığı haber alınmıştı. Refet Bey'in tümene el koyması, bu kötü belkiyi ortadan kaldırmıştı.

Hemen bunun arkasından yeni bir tehlike kapıyı çalıvermişti. Hemen ertesi gün, Samsun Limanı'nda yeni bir İngiliz torpidosu demir atmış ve motorla karaya çıkan bir İngiliz Binbaşısı, Tümen Kumandanlığında Refet Bey'in karşısına dikilivermişti. Mustafa Kemal'le arkadaşlarının Anadolu'ya neden geçtiği artık İstanbul hükümetince de, İngilizlerce de biliniyordu. İngiliz Binbaşısı, Mustafa Kemal'le birlikte hepsinin İstanbul'a dönmelerinin kendileri için hayırlı olduğunu söyledikten sonra torpidonun kendilerini götürmeye hazır olduğunu da sözlerine katmıştı.

Refet Bey, her şeyi göze almış bir ihtilâlci olarak konuşmanın artık görevi olduğunu anlamıştı:

— Gösterdiğiniz alâkaya çok teşekkür ederim, ama ben deniz yolculuğunu hiç sevmem ve rahatsız olurum. Zira biliyorum ki evvelâ İstanbul'a, oradan da Malta'ya göndereceksiniz!

İngiliz Binbaşısı, Türk Albayının verdiği bu karşılığa şaşmıştı:

— Galiba siz benimle alay ediyorsunuz! Dedi.

Refet Bey ayak ayaküstüne atmış olarak dudaklarında zehir gibi bir gülümsemeyle:

— Ne sandındı, tabii alay ediyorum! Diye karşılık verdi.

Sonra daha ağırbaşlı, hatta korkutucu bir ses ve yüz mimikleriyle sözlerini şöyle sürdürdü:

— Bana bak Binbaşı, derhal burasını terk edecek ve gemine binerek geldiğin yere gideceksin! Yoksa hemen seni tevkif ederim ve asarım!

Refet Bey, blöf yapmıyordu. Artık onu hiç kimse alıkoyamazdı.

Samsun'da kaldığı sürece, Mustafa Kemal'in sadece günleri değil saatleri bile doluydu. Masasının başında oturup durmaksızın direktifler veriyordu, mektuplar yazıyor, önemli bir şeyler hazırlıyor, masasının başından kalkınca da hemen sokağa fırlıyor, Müdafaa-i Hukuk'a koşuyor ve orda ortamını etkileyebilecek kişilere yeni düşüncelerini aşılamaya çalışıyordu. İki-üç gün içinde halkın artık pek güvenmediği bir paşa üniforması altından sevimli, cana yakın ve sempatik bir adam, halkı tanıyan ve onun en ince tellerine dokunabilen bir halk adamı çıkıvermişti. Çok nazikti, kendisine bir çay, bir kahve ya da bir iskemle getirene:

— Zahmet verdik, evlât. Çok teşekkür ederim, diyor ve kolaylıkla gönül alıyordu.

Bir yerde oturunca, hemen memleketin şimdiki acıklı durumundan söz açıyor ve kurtuluş olanaklarını halkın anlayabileceği bir mantıkla ve dille açıklamaya çalışıyor, onu dinleyenlerin yüzleri hemen umut ışıklarıyla parlıyor, aydınlanıyordu. Mustafa Kemal'in idealist karargâh arkadaşları da kendilerinden medet uman kulaklara:

— İyi olacak, iyi olacak, bu kara günler geçecek! Diye iyimserlik ve umut dağıtıyorlardı.

Artık, şehir bu mavi gözlü paşa ile adamlarının Samsun'a neden geldiklerini öğrenmişti. Onlar öğrendiği gibi İstanbul'daki devlet adamlarıyla padişah ve İngilizler de öğrenmişti. Bunun için Mustafa Kemal'in karargâhının yerleştiği Mınta-

ka Palas Oteli'nin çevresinde şüpheli gölgeler dolaşmaya başlamıştı. Damat Ferit'in İtilâf ve Hürriyet Partisi'nden hafiye kılıklı adamlar ve İngiliz casusları, Mustafa Kemal'le adamlarını adamakıllı göz hapsine almışlardı. Onu Samsun'dan öteye sağ geçirmemek için de karanlıkta kimi hazırlıklar yapılmakta ya da düşünülmekteydi. İlkin İstanbul hükümetince diplomatik yollardan onun İstanbul'a çağrılıp ele geçirilmesi için sıtmalı bir çalışma başlamıştı.

Bu denli önemli bir görevle Mustafa Kemal çapında bir Generalin Anadolu'ya gönderildiğini öğrenen İngilizler, büyük bir telâşa kapılmışlar, hemen işe koyulmuşlardı. Mustafa Kemal'in arkasından yola çıkarılan İngiliz torpidosu, elleri boş geriye dönünce İngilizler, Babıâli'yi adamakıllı sıkıştırmaya, hırpalamaya başladılar.

Gerek Vahidettin, gerekse onun nazırları, şekerlemeye benzer tatlı dillerle Mustafa Kemal'i İstanbul'a çağırıyorlardı. Telgraf üstüne telgraf geliyor, hepsinde de avlayıcı bir dil kullanılıyordu. Mustafa Kemal, gelen telgrafları acı acı gülümseyerek okuyordu. Bu paçavralara karşılık vermeyi aklından bile geçirmiyordu. Yine de bu telgraflar gelip durdu.

Mustafa Kemal, o kurtuluş ufkuna doğru atılmış altın ok, Akdeniz'e değinceye dek şaşmadan yoluna gidecekti.

Mustafa Kemal, Samsun'a ayak basar basmaz, Erzurum'daki On Beşinci Kolordunun kumandanı olarak kendisinden bir ay önce Anadolu'ya geçip görevi başına gitmiş olan Kâzım Karabekir'e bir telgraf çekti. "Türkiye'nin genel durumunun almakta olduğu tehlikeli gidişten pek çok üzüldüğünü, millet ve memlekete borçlu olduğumuz en son vicdan görevini yakından ortaklaşa çalışma ile en iyi yapabileceği kanısıyla bu son memuriyeti kabul ettiğini, bir an önce Erzurum'a gitmek isteğinde olduğunu, yalnız Samsun bölgesinin durumu asayişsizlik yüzünden kötü bir sonuca gitmek tehlikesi gösterdiğinden oralarda birkaç gün kalacağını bildirmiş, sonra da oraca kendisini ilgilendirecek haberler varsa bunları hemen bildirmesini dilemişti."

Bundan sonra, Ankara'da Yirminci Kolordu kumandanı Ali Fuat Paşa'ya da bir telgraf çekmiş ve Samsun'a geldiğini ve onunla daha sıkı haberleşme istediğini, İzmir olayları üzerinde daha kolaylıkla alabileceği haberleri kendisine iletmesini dilemişti.

Mustafa Kemal'in ilk günden beri gerek kendi düşüncelerine yatkın Müdafaa-i Hukukçulardan, gerekse uyanık hükümet adamlarından ve halktan edindiği bilgiye göre Samsun, topun ağzındaydı. Pontosçular, Samsun'u ateşten bir kıskaç içine almışlar, şehrin içinde birçok noktalarda da yuvalanmış, gittikçe daha çok güçlenmeye, daha çok silahlanmaya çalışıyorlardı. Pontos Ordusunun sayısı ve silâhı her gün biraz daha artıyor, işkencelerle öldürdükleri Türklerin ve yaktıkları köylerin sayısı ise sayılamamaya başlıyordu. Samsun hükümetine, yabancıların karışması yüzünden asayiş kurulamıyor ve adalet mekanizması işleyemiyordu.

Mustafa Kemal, Samsun'a gelmeden önce Pontosçular üzerine oldukça genel bilgiler alabilmişti. Bu birkaç gün içinde polis müdürü Refik Bey ve arkadaşlarından öğrendikleri, tüylerini diken diken etmişti. Kendisi bir Rumeli çocuğuydu. Balkanlardaki korkunç komitecilik üstüne derin denebilecek bilgisi vardı. Anadolu'daki Rum ve Ermeni hemşehrilerimizin kurduğu çeteler, vahşet ve dehşette onlara taş çıkartacak bir şiddetle çalışıyorlardı.

Mustafa Kemal, Avrupa'ya kurtların kuzu ve kuzuların da kurt olarak tanıtıldığını dehşetle görüyordu. Buradan İstanbul'a giden haberler, büsbütün tersineydi. Rum çetecilerinin Türklere yaptığı işkenceler, Türklerce Rumlara yapılıyor kanısı uyandırılıyordu.

Mustafa Kemal, Anadolu'da karşılaşacağı güçlükleri daha önceden hesaplamış ve bunların nedenlerini ve şimdiki güçlerini iyice incelemişti. Bundan dolayı, bu belâlı Pontos sorunu üstüne de epeyce bilgisi vardı. Yunan Kilisesinin ta İstanbul'un fethinden bu yana Türkiye aleyhine korkunç bir kampanya açtığını biliyordu. "Büyük Yunanistan" ve Bizans dava-

sını salt Yunan Kilisesi yüklenmiş gibiydi. Yunan Kilisesi de Yunanistan'da değil Türkiye'nin başkenti olan İstanbul'da bulunuyordu. İşte, bu yüzden de çok etkili çalışabiliyordu. Fatih'in yaptığı tek yanlışlık, bu kiliseyi Yunanistan'a yolcu etmeyişiydi. Bizans Kilisesinin az zaman sonra, Yunan Kilisesi haline geleceğini düşünebilmek, elbet yirmi üç yaşında bir Fatih için biraz güç ve çapraşık bir sorundu.

Bizans Kilisesi, fetihten önce Müslümanlık aleyhine korkunç savaşlar açmış, fetihten sonra da bu savaşı Türklere karşı yöneltmişti. İşte, bu andan beridir ki Büyük İskender'in ele geçirdiği ya da sadece üzerinde askerce bir yürüyüş yaptığı bütün toprakları, Büyük Yunanistan hülyası için at oynatılacak bir meydan olarak ele aldılar. Bu yüzden de Bizans Kilisesi papazları, "Büyük Yunanistan" hülyasının birer gönüllü fedaisi haline geldiler ve zehirli, korkunç propagandalarıyla Küçük Asya'da rahatça yaşayan bir avuç Hıristiyan Türk azınlığını, zaman zaman Müslüman Türkler çoğunluğu aleyhine kışkırttılar ve ortalığı kana boyadılar.

Yunanistan'ın bağımsız bir devlet oluşundan sonra Fener Patrikhanesi de Bizanslılıktan çıkmış bu devletin Türkiye'deki bir ileri mevzii, bir ileri karakolu haline gelmişti. Bu din yuvası, 1904 den sonra hızla siyasal bir bozgunculuk ocağı halini almaya başlamıştı. 1908 Meşrutiyet Devrimi, bu ocağın doludizgin çalışması için gereken ortamı sağlamış, 1910 yılında tam kötülük yapabilecek bir güç niteliği kazanmıştı.

Venizelos'un Yunanistan'da bir güç olarak meydana çıkması, yani başvekil olması üzerine artık bir saldırı gücü olmuştu. Artık, Patrikhane, Yunanistan'ın Türkiye'de bir koçbaşı, bir vurucu kuvveti derecesine yükselmişti. Bizans İmparatorluğu'nun yeniden dirilebilmesi için Patrikhane en önemli bir köprübaşı olarak ele alınıyordu. Patrikhane, Yunan Devleti'nin kasasından beslenerek propaganda gücünü günden güne daha çok arttırmış, mutluluktan başka hiçbir isteği olmayan Küçük Asya insanlarının belki de en mutlu azınlığını felâket ve tehlike saçan mutsuz ve tehlikelerle çevrili birer ada haline

getirmişti. Venizelos'un 1909 da söylediği sözler, çok acı, çok tehlikeli sonuçlar doğurabilecek güçteydi.

"Patrikhane, Yunanistan'ın emrine girmelidir. Bu suretle birleşmiş bir Patrikhanenin ileride millî davalarda rolü pek büyük olacaktır."

Bu söz etkisini göstermiş. Fener müfritleri Bizans hülyasını gerçeğe çok yaklaşmış olarak görmeye başlamışlardı. Artık, Patrikhane kendisine inanan zavallı insan yığınlarını doğrudan doğruya ihtilâle çağırıyordu. Türkiye'de henüz güçlü bir hükümet kurulamamıştı. Bunun üzerine, yine de bu tehlikeli havayı anlayan Türk hükümeti, Patrikhanenin çevresini askerî bir kordon altına almıştı.

Venizelos, başvekil olmadan önce, bir kez gizlice İstanbul'a gelmiş, Fener Patrikhanesinin dolaylarında bir Rum'un evinde bir süre saklanmış ve ilerde yapılacak ihtilâl için direktifler vermişti. Başvekil olduktan sonra da sadece kurulmuş cehennem makinesini ateşlemek için düğmesine basmak yetmişti.

1919 yılında, İtilâf Devletleri Donanması İstanbul'a girince çalışma hızlanmış, ilk elde Karamanlı Patrik uzaklaştırılarak yerine Doroteos getirilmişti. Önceden elde bulunan bütün örgütler aktif bir hale getirilmeye başlanmıştı. Patrikhanenin özel örgütü, Siloloz kulübü, Zografyon ve Zapyon Liseleri, Rum kulüpleriyle adalardaki okullar, öksüz yurtları ve hastaneler, Rumca gazeteler seferber edildi.

Bu kuruluşların başlarındaki siviller uzaklaştırılarak yerlerine asker kişiler, tecrübeli subaylar getirildi. Bu tanınmış adlar arasında Kanelopulos, Albay Kanamakis, Komaris vardı. Bu üç asker ve politikacı, İstanbul'daki stratejik noktalara gelip yerleşir yerleşmez arkalarından milyonlarca lira sökün etti. Üç milyon lira Yunan Hükümetinin kasasından çıkarak pasaportsuz Türkiye sınırlarından içeri girdi, arkasını Amerika'daki Yunan asıllı milyoner ve milyarderlerin gönderdiği dört milyon drahmi kovaladı. Fener Patrikhanesi artık, kendini küçük bir devlet bütçesine sahip görmeye ve korkusuzca silahlanmaya

başlamıştı. Patrikhanenin kapısına bağımsızlığını gösteren Bizans'ın çifte kartallı bayrağı asıldı... Patrikhane, artık güçlü bir Rum Ortodoks vurucu gücü haline gelmişti. Kolları Türkiye'nin yedi köşe dört bucağına erişiyordu.

İşte onun gölgesinde doğan cinayet âşıkı yaratıklardan biri de Etniki Eterya denilen kurum olmuştu. Bunun merkezi Yunanistan'daydı. Patrikhane, Yunanistan'ın bir ileri karakolu haline geldikten sonra onun yardımıyla Türkiye'de de bunun bir şubesi açıldı. Bu örgüt kurulur kurulmaz Türkiye'de suçsuz insanların kanları akmaya başladı. Bu siyasal cinayetler 1822 den bu yana tam bir yüzyıl boyunca durmaksızın süregeldi. Artık Rumca gazeteler de bu örgütün etkisinde ve sayfalarından masum kanları sızarak çıkıyordu. Bu ölüm, kan ve cinayet örgütü 1918'de yeniden gözden geçirilmiş ve daha aktif hale getirilmişti. Kurul doğurmuş, birçok insan yiyen dev yavruları türemişti. Rum Basın Kurulu, Rum Millî Savunma Kurulu, Rum Trakya Kurulu, Rum Göçmenler Kurulu, Rum Tacirler Kurulu, Rum Küçük Asya Kurulu, Rum Edebiyat Kurulu ve Rum İzcilik Örgütü...

Bunların hepsi Patrikhaneye bağlıydı. Yunan Kızılhaçı, Atina ve Selanik bankaları, bu örgütlerin kasalarını hiç boş bırakmıyordu. Etniki Eterya'nın bu insan yiyen yavruları, yiyecekleri başların işaretini, yukarıda adlarını söylediğimiz üç siyasal ve askerî baştan alıyorlardı. Bu kollar, hem cinayetler işliyor hem de Türk aslından gelen Anadolu Hıristiyanlarına hızla Yunanca öğretiyorlar, askerlik bilgileri verip onlardan gizli ordunun elemanlarını hazırlamaya çalışıyorlardı.

Gizil cinayet örgütünün en önemli kollarından biri Basın Kurulu idi. Toplantılarını çoğu zaman Yunan Konsoloshanesinde yapıyordu. Sekiz üyesi vardı ki bunlardan beşi yerli Rumlardan, üçü de Yunanlılardandı. Yenilerden Votiras, Necologos gazetesinin sahibiydi. Pandazitis, Zografyon Lisesi öğretmenlerindendi, Votiras'ın kardeşi Makridis de bunlardan biriydi. Eklisyastiki Alitya dergisi de bütün öbür siyasal gazetelerin taşkın ihtilâlci diliyle yayın yapıyordu. Oysa o sadece

Patrikhanenin dinsel düşüncelerini yayınlaması gereken bir dinî dergiydi. Basın Kurulu, şimdiye dek yapılmış ve yapılmakta olan cinayet ve katilleri yeter bulmayarak ölüm ve terör kampanyasını yeniden hızlandırmaya karar vermiş ve işe koyulmuştu. Bu kampanya sonucunda İtilâf Devletleri'nin yardımıyla İstanbul Cezaevi'nde ve başka yerlerde mahkûm ve tutuklu bulunan bütün Rum ve Ermeniler serbest bırakıldı. Bunların sayısı beş yüzü aşkındı. Bunların hemen hepsi, cinayet gruplarına ve kurulmuş çetelere katılarak işe koyuldular. 1918'den 1919'a dek yüzü aşkın cinayet işleyerek ellerini kana boyadılar.

Basın Kurulu bu kez, İzcilik Grubunu ele alıp onu da az zamanda silâhlı ve vurucu bir güç haline getirdi. Beş yüzer öğrenciden üç asker bölüğü kurulmuştu. Bölük kumandanı olarak her bölüğün başında birer Yunan Yüzbaşısı ile üçer Yunan Teğmeni bulunuyordu. Zaman geçtikçe bu örgütler tehlikeli bir biçimde gelişti durdu.

Patrikhanenin kurduğu en korkunç siyasal örgüt, Pontos Kurulu idi. Karadeniz kıyılarını Batum'dan Sinop'a dek kapsayan bu hayal ülkesi için en korkunç, en vahşiye cinayetler işlenmeğe başlamıştı. Bu "Büyük Yunanistan" Megali (Megalo) İdeası'nın bir parçası olan bir toprak parçası olarak ele alınmıştı. Kastamonu, Çankırı, Yozgat, Sivas, Gümüşhane, Tokat, Amasya, Trabzon vilâyetlerini içine alan Pontos Hükümeti içinde oturan Türk-İslâm herkesin kanı helâldi. Sebil gibi içilebilir, akıtılabilirdi.

Pontos Hükümetinin merkezi Samsun olacağından Pontos çetelerinin en azgınları, en beceriklileri ve en iyi kasapları hep bu bölgede toplanmış, yakıyor, yıkıyor, kesiyor, doğruyor, öldürüyorlardı. Patrikhane, İzmir'in Yunanlılarca işgalinden sonra Pontos Devleti'nin sınırlarını açıkça gösteren haritayı bastırmış ve Anadolu'daki bütün Metropolitlere göndermişti. Parola da hazırdı. İstanbul'da Ayasofya Kilisesi'nin kubbesi üzerine Yunan bayrağının asılmasından bir dakika sonra Samsun kıyılarında da Pontos bayrağı dalgalanmaya başlayacaktı.

Fener Patrikhanesi'nce silâhlandırılan Rum Pontos çetelerinin başında en korkunçları Bafra bölgesindeki Nebyan çeteleri geliyordu. Nebyan bölgesindeki on bir Rum köyünde bin on iki ev vardı ve bu evlerin hepsinde altı bin iki yüz yirmi sekiz kişi yaşamaktaydı. Bu nüfusun hemen hemen bin beş yüzü silâh tutacak durumdaydı. Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de seferberlik ilân edilir edilmez bütün bu köyler ayaklanmıştı. Ayaklanmada Türklerin ilk verdiği kurbanlar arasında Kazakçı Mermer köyünden iki köylü vardı. Çeteciler, bu iki Türk köylüsünü sırt sırta bağlamışlar, sonra üzerlerine gaz dökerek yakmışlardı. Sonra, bir jandarma eri, kıtasına giden bir asker, tarlada çalışan bir kadın öldürüldü. Çeteciler, hem kadın ve kızların ırzına geçiyor, sonra da onları öldürüyorlardı. Bu cinayetler, bir süre teker teker yapılmış, sonra toplu öldürmelere geçilmişti. İlk toplu öldürme olayı Çağsun köyünde meydana gelmişti. Bu köy, Nebyan bölgesindeki on bir Rum köyünün arasına sıkışmış altı Türk köyünden biriydi. Bu altı Türk köyünde ancak iki bin kişi yaşıyordu. İşte Pontosçu çeteciler ilkin bu Türk köylerinden en büyüğü olan Çağsun'a saldırdılar. Baskın çok ansızın olmuştu. Köy, baştanbaşa yakılıp yıkılmıştı. Bu yıkımdan bir tek ev kurtulmamıştı. Evlerde ele geçirdikleri bebeklerden yatalak ihtiyarlara dek bütün köylüleri köyün meydanına sürüp götürerek orda korkunç bağırış çağırışlar, yalvarışlar ve inleyişler arasında süngüleyerek öldürdüler. Kurşun onlarca çok değerliydi. Bıçak ve süngü ne güne duruyordu? O gün, Çağsun'dan kurtulabilenler, ancak herhangi bir iş için evlerinden uzağa gitmiş olanlardı.

Pontos çetelerini artık kan tutmuştu. Öldürme iştahları korkunç bir dereceye yükselmişti. Kuşça ve Boyalı, Türkmenler köylerini de aynı biçimde yakıp yıktılar ve bütün ele geçirdikleri Türk köylülerini kanlı bir iştahla boğazladılar. Bu köylülerin bir bölüğünü süngü ve bıçakla parça parça doğradılar, geri kalanını gaz dökerek evlerinde ya da meydanlarda yaktılar ve karşılarında mataralarla şarap içtiler. Parçalanan ve yakılan köylülerin sayısı üç yüz altmış yediydi.

Türkiye, dünya savaşından kötü bir yenilgiye uğrayarak çıkınca Pontos çetelerine artık gün doğmuştu. Savaşın başında henüz bir hükümet otoritesi varken bu yürekliliği ve vahşiliği gösteren Nebyan çeteleri, artık büsbütün örgütlenerek birer kasap korkusuzluğuyla meydana atılmışlardı. Şimdiye dek yalnız Rum köylüleri çetelere katılıyor, Bafra'nın içindeki Rumlar bunlara katılmaktan uzak duruyorlardı. Bırakışma olur olmaz Bafra'nın içinden de üç Rum bu silâhlı çetelere katıldı. Bu bir parola oldu. Artık, çete kurmak işi Rum köylülerinin işi olmaktan çıktı ve bütün köylüler ve kasabalılar Nebyan Pontosçu çetelerinin yanı başında yer aldılar. Hepsi tepeden tırnağa silâhlanan bu halk, artık Nebyan bölgesinin dışında da serüven aramaya başladılar.

Türk hükümeti, artık sadece bir addan başka bir şey değildi. Dayanaksız ve desteksiz kaldığını anlayan Türk halkı, tam anlamıyla korkuya kapılmıştı.

Nebyan çeteleri, bütün Bafra ve Samsun ormanlarına dehşet saçıyorlardı. Karanlık gecelerde önlerine gelen Türk köylerine yaptıkları baskınlarda bütün insanları boğazlıyor, yükte hafif pahada ağır ne bulurlarsa alıp götürüyorlardı. Her türlü işe yarar hayvan, yağma edilerek sürülüp götürülüyordu. Bu ilk kısa taarruzda Nebyan bölgesi dışında tam yirmi iki çiftlik ve han yaktılar. On kızın ırzına geçtiler. Oruç köyünü yakıp yıktılar ve taş üssünde taş bırakmadılar. Bundan sonra, yeniden yakıp yıkma dalgası geldi. Yirmi yedi Türk köyünü yaktılar. Bütün hayvanlarını ve taşınabilen bütün eşyalarını alıp götürdüler. Kalu, Ada, Ağlar köylerinin bütün hayvanlarını, bütün eşya ve mallarını; İnke, Garip ve Kuyumcu köylerinin bütün hayvanlarını yağma ettiler. Alaçam köyünü bastılar, yirmi altı hayvan, yirmi beş at ve bin üç yüz yirmi liralık da eşya kaldırdılar. Bunlardan başka Nebyan bölgesi dışındaki Almazsa köyünden kırk, Çal köyünden kırk beş, Çarin köyünden yetmiş beş, Terzili'den dört, Engiz'den üç, İngazi'den yirmi beş evi bütünüyle yaktılar. Nebyanlılar kısa aralıklarla tam beş yüz Türk köyünü yakmış oldular. Nebyan çeteleri, bununla da

kalmadılar. Nebyan bölgesinin batısına düşen Kapıkaya'ya indiler ve Kızılırmak'ta Vezir Köprü'den Bafra'ya işleyen kayıklardaki bütün malları yağmaya başladılar.

Hükümetin bunlarla uğraşacak ne jandarması, ne de askeri vardı. En sonra postun elden gideceğini anlayan bu bölgedeki Türk köyleri, başlarının çaresine bakmaya karar verdiler. Pek sık ve yan yana bulunan bu Türk köylerinin çıkardığı silâhlılar, ilk kez Pontosçu yağmacılara silâhla karşı koydular.

Bütün bu bölgeye dehşet salan Nebyan çeteleri, yirmi grup halinde çalışıyordu ve hepsi de Trabzon metropoliti Hrisantos'tan emir almaktaydılar. Bu çetelerin reisleri de şunlardı: Bafra'nın Kelek köyünden İstavri, Samsun'un Taflan köyünden Lefter, Havza'nın Küpçüdağı köyünden Piç Vasil, İstavri ile birlikte çalışan Aleko, Osmanbeyli köyünden Piço, Samsun'un Kurukökçe köyünden Andon, Balık köyünden Endik, Karapınarlı köyünden Piç İlya, öbür adıyla (Kara İlya), Kirazlı köyünden Taşçıoğlu Kara Siva, Bafra'nın Yayla köyünden Kel Sava, Samsun'un Eğribel köyünden Anastas ve dayısı Anastas, Aynıdere köyünden Balcıoğlu Deli Yani, Havza'nın Elmalıca köyünden Eleni Çavuş, Baraltı köyünden Fali, Samsun'un Beylik köyünden Sarı İstil, Kapıkaya köyünden Kavaklıoğlu Yuvan ve yeğeni Todoroğlu Agapiyus, Alacam köyünden Gördükoğlu Simyon, Ayındere köyünden Timuroğlu Yani, Bakırpınar köyünden İstavri, Zümbül köyünden Todoroğlu.

Bu çete reislerinin emrinde iki bin tutarında çeteci vardı. Bunlar gerçekten Bafra'nın ve Samsun köylerinin iflahını kesmişlerdi. Nebyan çetelerinin cinayetleri, Samsun bölgesindekinden sayıca çok olduğu halde cinayetlerin kaliteleri ve inceliği bakımından Samsun bölgesininkinden aşağıydı.

Samsun köylerinden Güney ve Bilarca'da yirmi dört kadın ve erkek toplu olarak süngülenip delik deşik edilerek öldürülmüş, beş yüz kadar da ev yakılmıştı. Duayeri ve Kabibaşalan köylerinde yirmiye yakın insan öldürülmüş, yirmisi de ağır yaralanmıştı. Samsun'un merkez kazası içindeyse elli bir kişinin canına kıyılmıştı.

Çarşamba ve Terme Ermeni ve Rumları birlikte eşkıyalığa çıkmışlar, üç yüz otuz beş ev, iki cami, iki okul, yirmi iki samanlık yakmışlar, iki kişiyi de öldürmüşlerdi. Amasya'da Rum eşkıyaları yirmi beş kişiyi öldürmüşlerdi. Bu cinayetlerin işlendiği on yedi köyde yüz ev yakılmış, Sığırçobanı köyünden geçen altı Türk askeri tüyler ürpertici bir biçimde öldürülmüştü. Pontos Kurulu'nun merkezi olan Merzifon ve dolaylarında Rum çeteleri, birçok Türkü öldürmüş, evleri yakmış, köyleri barınılmaz hale getirmişlerdi.

Bu çeteler, soydukları eşya, altın mücevherat ve parayı kendilerinde alıkoymuyor, emri altına girdikleri metropolitlere gönderiyorlardı. Metropolitlikler, bu parayı kurulmuş ya da yeni kurulacak olan Pontos örgütlerine harcıyorlardı. Metropolitliklerce para yardımı yapılan kimi çeteler, Orta Anadolu'nun kapısında dolaşmakta ve durmadan adam öldürmekteydi. Amaçları ya oralarda oturan nüfusu öldürerek bitirmek ya da korkutup göç ettirmekti. Lâdik'te işlenen cinayetler, bu kanlı trajedinin kızıl halkalarından biriydi. Lâdik dolaylarında kadın-erkek karışığı bir Rum çetesi, Küpecik köyünü basmışlar ve bir saat içinde tam yetmiş kişiyi türlü işkencelerle bağırta bağırta öldürmüşlerdi. Bu çeteler, öldürmeye vakit bulamadıkları birçok köy kadınını dağlara sürükleyip götürmüşler ve orada ırzlarına geçtikten sonra öldürüp kurda kuşa yem olarak bırakmışlardı, bunların ölümü de çok korkunç olmuştu. Hepsini birbirine bağlayarak yakmışlardı.

Bu çeteler, evleri ve tarlaları yakmışlar, paraları soymuşlar, bütün hayvan sürülerini alıp götürmüşlerdi.

Alıp götürdükleri yetmiş kişinin mücevherat ve parasının tutarı kırk yedi bin dört yüz liraydı.

Lâdik cinayetlerinden sonra Gümüşhacıköy, Gümüşmadenköy, Havza, Tokat, Erbaa, Zara cinayet dalgası sökün etmişti. Rum eşkıyaları ve disiplinli Pontos çeteleri üç ay içinde tam üç bin yüz altmış Türk'ü işkenceler içinde öldürmüşlerdi.

İşte, bütün Anadolu metropolitleri, Türklerin Rumlara yapmakta olduğu vahşice cinayetler diye İtilâf Devletleri'ne bu

olayları bildiriyorlardı. Mustafa Kemal de, sözüm ona bu cinayetleri işleyen Türkleri cezalandırmak için Samsun ve bölgesini teftişe gönderilmişti. Mustafa Kemal, gerek polis müdürü Refik Bey'den, gerekse Müdafaa-i Hukuk kurumu üyelerinden ve onların tanıştırdığı zulüm görmüşlerden edindiği yeni bilgiler karşısında şaşırıp kalmıştı. Burda bir şeyler olduğunu biliyordu ise de bu denli korkunç ve tüyler ürpertici olayların geçebileceğini hiç aklından geçirmemişti. Hazır bu bilgiyi edinmişken zulme uğramış olan yakın köylerden birisine gidip köylüyü dinlemek isteğini gösterince polis müdürü, askerî erkân ve arkadaşlarıyla bir kafile halinde Yenice köyüne yollandı. Mayıs, Samsun'un taşını toprağını sıcak bir yeşile boyamıştı. Kırlarda sürülerle serçeler otluyor, erkek tarla kuşları, kendisinden hiç umulmaz güzellikte aşk türküleriyle esmer bir incir yaprağı gibi havada salınarak uçuyor ve kimi zaman kanatlarını sık sık çırparak aşağıdaki yeşillik içinde dişisini arıyordu. Yol kenarları sapsarı, apak çiçek serpintileri ya da kümeleriyle örtülüydü. Beyaz çiçek serpintisi, köylünün koyungözü dediği papatyalardı. Samsun'un bodur meşeler ve çamlarla örtülü dağları üzerindeki mor bir duman halindeki hava, sıcaktan tatlı dalgalarla titriyordu.

Mustafa Kemal aldığı yeni bilgilere göre, şimdi her yeşil kümenin içinde, her yeşil çamın ve meşe fidanının ardında bir Pontos eşkıyasının pusu kurduğunu düşünüyordu. Bu güzel doğayı böyle zehirli bir mantar haline getirenlere lanet ediyor ve bütün bunların ayıklanıp bu güzel memleket doğasının temizlenmesini artık bir gün sorunu olarak görüyordu.

Yenice köyüne arabalarla vardıklarında sıtmalı, soluk benizli, üstleri başları paçavralar içinde insanlarla karşılaştılar. Bir çimenlikte bağdaş kurarak oturdu. Köylüler, ürkek ürkek, kararmış, çürümüş meşe kütükleriyle yapılmış karanlık evlerinden çıktılar ve kadın-erkek onun çevresinde bağdaş kurdular. Mustafa Kemal, tatlı sesiyle onlara sorular soruyor, ya bir kadın ya da bir erkek, yerine göre bunlara karşılık veriyordu. Pontosçular, her köy gibi Yenice'nin başında da ekşimişlerdi.

Tepelerde ecel gibi dolaşıyor, onlara soluk aldırmıyorlardı. Dağdan odun getiremez, hayvanlarını otlatamaz olmuşlardı. Bütün gece, ormanlar silâh sesinden inim inim inliyordu. Kadınlar, bunları inleyerek anlatıyorlardı. Çocukların karınlarını davul gibi şişiren sıtmadan daha korkunç bir afetti, bu gâvur eşkıyalar!

Mustafa Kemal, o kanıya gelmişti ki, bütün Karadeniz dağları bu haldeydi ve bu Türk köyleri biraz daha sahipsiz kalırsa az zaman içinde kökleri temelli kazınabilirdi. Onlara kendilerini korumak için silâhlanmalarını ve onları, onların kullandıkları usulle yok etmeye çalışmalarını salıkladı ve çok yakın bir zamanda yeniden kurulacak hükümet kuvvetlerinin bu dağ başlarını kuzu ile kurdun yan yana gezebileceği bir hale getireceğini anlattı.

Memleketi her yandan boyunduruk altına almaya başlayan düşmanlar ne denli güçlü olursa olsun günün birinde hepsinin kovulacağını ve bu günün, bu mutlu günün başlamış bile olduğunu anlattıkça umutsuz, sefil yüzlere bir aydınlık yayılıyordu. Bu onlara, kaderin pek yakına getirir gibi göründüğü mutlak ölümden kurtuluşun tatlı müjdesi gibi görünüyordu.

Mustafa Kemal, arkadaşlarıyla şehre döndükten sonra, doğruca Mıntaka Palas'a gitmiş, yemeğini yemiş, kahvesini içiyor, birkaç kişiyle oturmuş konuşuyordu. Belediyenin önünde bulup da silâhlandırdığı asker, otelin kapısında nöbet bekliyor, içeri sinek uçurmuyordu. Dışarıdan onun sesi:

— Yasah, diyon sana, ulan! Diye birkaç kez yineleyince Cevat Abbas, tabancasını çekerek kapıya koştu.

Karşısında orta yaşlı, iri yarı, kara gözlü, esmer, palabıyıklı, halktan bir adam duruyordu. Daha çok doğulu bir Kürt hamala benziyordu. Bıyıkları o denli karaydı ve öyle parlıyordu ki onları yanmış fındıkla boyadığı kanısını veriyordu.

— Ne arıyorsun burada?

— Mustafa Kemal Paşa'yı göreceğim!

— Ne yapacaksın Paşa'yı?

— Ona söyleyeceklerim var.

— Nedir söyleyeceklerin? Bana söyle, ben ona söylerim.

Konuşmasından Kürt olduğu anlaşılan adam, mutlaka içeri girmek istiyordu. Yaver, en sonra önüne düşerek onu Mustafa Kemal'in oturduğu odaya götürdü.

— Sizi bir vatandaş görmek istiyor, Paşam.

— Gelsin görelim.

Bu adamın durumunda bir gariplik olduğu herkesçe görülüyordu. Hepsi dikkatle ona bakıyor ve her davranışını göz hapsinde bulunduruyorlardı.

Mustafa Kemal:

— Gel bakalım. Evlât, bir arzun mu var? Diye sordu.

— Var Paşam, zatınıza söyleyeceklerim var!

— Haydi, çekinme, söyle öyleyse!

Adam, boğazını temizledikten sonra:

— Paşam, dedi. Bana zatınızı vurmak için vazife verdiler.

— Peki, öyleyse vur beni. Yap vazifeni, haydi!

— Aman Paşam! Sen vurulacak adam mısın? Sen, baş tacı olmaya lâyıksın.

Sonra ceketinin iç cebinden yepyeni bir tabanca çıkarıp masanın üstüne bıraktı:

— İşte Paşam, bana verdikleri tabanca. "Git, o vatan millet haini, padişahımızın düşmanı olan paşayı vur." Dediler. Ben de zatınızı öyle sanarak öldürmeye karar verdim. Üç gündür arkanda dolaşıyorum. Bütün düşüncelerim alt üst oldu. Meğer beni aldatmışlar! Az kalsın milletin babasını vuracaktım. Senin, hemşehrilerle konuşmalarını dinledim, baktım ki sen yalnız bizi düşünüyorsun. Bizi düşmanların elinden kurtarmak istiyorsun. Asıl hain onlar, o senin düşmanın olacak namussuzlar, ben de artık sendenim, Paşam!

Mustafa Kemal, bu kendi kendine gelip, kendi kendine giden tehlikeye şaştı kaldı. Daha önce, bu çeşit suikast olaylarıyla birkaç kez karşılaştığı için şaşkınlığı uzun sürmedi.

— Al tabancanı, sok beline evlât. Dedi. Sen de artık benim askerim sayılırsın. Tabancasız, silâhsız olursak Pontosçular hepimizi gelip keser.

Kürde bir de kahve ısmarladı ve kendisini unutmamasını söyledi. Adam, kahvesini içtikten sonra tabancasını alıp cebine soktu ve Mustafa Kemal'in ellerini birkaç kez öperek çıkıp gitti. Mustafa Kemal, bunun üzerine bir sigara yaktı, arkadaşlarına da birer tane verdi. Yüzü gülüyordu. Seviniyordu. Bu olay da anlatmıştı ki halk, onun dilinden anlıyordu. Halk onun dediklerini, kendi içinin yankısı olarak buluyordu. Halk, bir kurtarıcı bekliyordu. Mustafa Kemal, Samsun'dan ayrılmak için acele ediyordu. Gitmeden önce de Samsun'da Pontosçulara karşı tertibat almak, teşkilât kurmak istiyordu. Şunun için de Havza'ya doğru yola çıkmadan önce, Refet Bey'in kurmay başkanı eski sınıf arkadaşı Yarbay Mehmet Arif Bey'i Samsun'un Kırak köyüne örgüt yapmak üzere bıraktı.

KORKU RÜZGÂRI

Kötülüklerin ilki ve en büyüğü, haksızlıkların cezasız kalmasıdır.

-Eflâtun-

21 Mayıs 1919 günü Bandırma İskelesine yanaşan Gülnihal Vapuru'ndan iri yarı, uzun boylu, geniş omuzlu, kumral, menekşe gözlü, yiğit görünüşlü, yakışıklı bir subay indi. Bu, İzmir'de Nadir Paşa'nın şerefini çamurlara buladığı On Yedinci Kolordunun kumandanı vekilliğine ve Elli Altıncı Tümen kumandanlığına yeni atanmış Kurmay Albay Bekir Sami Bey'di.

Bekir Sami Bey, çok tecrübeli, zeki ve akıllı kumandanlardan biriydi. Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkasya'da, Irak'ta Beşinci Seferî Kuvvet ve Elli İkinci Tümen kumandanlıklarında bulunmuştu. Ağırbaşlı, namuslu ve yurtsever bir askerdi. Doğru İstanbul'dan geliyordu. İstanbul hükümetinin son in-

sancıl ve milletçi ilgilileri boşta bekleyen en güçlü subay kadrosunu birer bahaneyle Anadolu'ya geçirmeye çalışıyordu. İşte Bekir Sami Bey de bu güçlü kumandanlardan biriydi.

Rauf Bey, Anadolu'ya geçmek hazırlıkları yaparken, bu tanıdığı ve sevdiği arkadaşının atanma işini de ele alarak Cevat Paşa'nın yardımıyla çabuklaştırmıştı. Bekir Sami Bey, Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'yla helâlleşmek için Nezarete gitmiş ve nazırın pek sempatik yüzüyle karşılaşmıştı:

— Gittiğiniz yerde ne yapacaksınız paşam? Diye sordu.

— Vatan neyi emrederse onu!

Bu söz üzerine Şevket Turgut Paşa'nın gözlerinden yaşlar boşanmaya başlamıştı. Ağlıyordu. Zayıf yüzünün etleri oynuyor, yaşlar sigara dumanından sararmış bıyıkları üzerinde çiğ taneleri gibi titriyordu, elini uzatıp Bekir Sami Bey'in iri ve kuvvetli elini sıkarak:

— Allah muvaffak etsin, oğlum. Dedi. Erleri ve subayları toplayınız, fakat bir mecburiyet olmadıkça Yunanlılarla çarpışmamaya dikkat ediniz.

Bekir Sami Bey, Nezaret'ten ayrılırken içinde aynı sıcak gözyaşlarının tadını duyuyordu.

Gülnihal Vapuru'ndan Albay Bekir Sami ile birkaç kişi daha inmişti. Yaveri Yüzbaşı Salâhattin Bey de yanı başındaydı. Vapurda Ödemişli Avukat İnceoğlu Hamit Şevket ve Turgutlu Askerlik Şubesi'ne yeni atanan Yüzbaşı Süleyman Süruri ile yolculuk etmiş ve onları millî davada görevlendirmişti.

Hamit Şevket İnce, İstanbul'da göz doktoru Esat Paşa'nın kurduğu Millî Ahrar Partisi'yle ilgiliydi ve Ödemiş'e Yunan işgali aleyhinde daha zorlu işler yapabilecek durumdayken, bu partinin bastırdığı nüfus istatistiklerini dağıtmaya gidiyordu.

Bekir Sami Bey, onun işgal aleyhinde bir direnme yaratmaya çalışırsa daha büyük bir iş yapacağını söyledi. Yüzbaşı Süleyman Süruri Bey'e ise doğrudan doğruya yapılacak işler üstüne emirler verdi.

İşte, otuz beş-kırk arası görünen genç Albayla arkadaşları, iskeleden ayrılıp da şehre girdiklerinde gözlerine inanamadı-

lar, şaşırıp kaldılar. Kasabanın epeyce kalabalık olan Rum ve Ermeni hemşehrileri, evlerini baştanbaşa kocaman mavi-beyaz Yunan bayraklarıyla donatmışlardı. Sıcak ve masmavi Mayıs havası içinde bu mavi-beyaz bayrakların hışıltısından ve sokaklarda bayramlık giyneklerini giymiş Rum ve Ermeni topluluklarından başka bir şey yok gibiydi. Rum ve Ermeni gençleri sokaklardan kol kola şarkılarla geçiyor ve Bekir Sami ile arkadaşlarına alaycı bakışlarla bakıyor, ıslık çalarak uzaklaşıyorlardı. Bekir Sami Bey, doğruca hemşehrisi Çerkez Hasan Bey'in evine indi. Bu çılgınlığın nedenini sordu. Meğer İzmir'in Yunanlılarca işgali onlarda Bandırma'nın işgali umudunu uyandırmıştı. Bu yüzden hepsi her saat Bandırma'nın da işgalini beklemekteydiler. Gece-gündüz halkın gözleri denizin ufuklarında dolaşıyor ve her yaklaşan savaş ya da yolcu gemisini bir işgal gemisi olarak görüyor, şapkalarını sevinçten havaya fırlatıyorlardı.

Bekir Sami Bey, hemen o gün şiddetli bir emir vererek yabancı milletin bayraklarını indirtti ve buranın Türk yurdunun bir parçası olduğunu bildirerek taşkınlıklara bir son verilmesini istedi. Bayraklar, hemen indirildi ve sokaklarda yine Türk-Müslüman başları görünmeye başladı.

21 Mayıs gecesi, Bandırmalı Hasan Bey'in evinde uzun saatler yurtseverce konuşmalar yapıldı. Bekir Sami Bey, Çerkezlerin ileri gelenlerini ve bunlar arasında Ethem Bey'in ağabeyi Çerkez Reşit Bey'i de çağırtmıştı. Reşit Bey gelmemiş, eniştesi Hafız Hakkı Bey'i göndermişti. Gerek Reşit Bey, gerekse küçük kardeşi Ethem Bey, İttihat ve Terakki'nin, Teşkilâtı Mahsusasında çalışmaktaydılar. Bırakışma olur olmaz her aktif İttihatçı gibi onlar da yeni hükümetçe kovalanmaya başlamışlardı.

Ethem Bey, eski arkadaşlarıyla dağa çıkmış, büyükçe bir çete kurmuştu. Savaştığı kuvvet, Ferit Paşa Hükümetinin adamları, İtilâf ve Hürriyetçilerdi. Ethem Bey, Bandırma ve Manyas bölgesinde adını duyurmuş, hatta kaymakamları kovarak yenisini atayacak hale gelmişti.

Daha önce İzmir Valisi Rahmi Bey'in küçük oğlunu kaçırmış ve ondan fidye olarak pek çok altın almış ve çocuğu babasına göndermişti. İşte bu parayla, çetesini büyütmeye çalışıyordu.

Bunu Rauf Bey de, Bekir Sami Bey de yakından biliyordu. Hatta İzzet Paşa Hükümeti zamanında Ethem Bey için şikâyetler o denli çoğalmış ve öyle önüne geçilemez olmuştu ki Rauf Bey, Ethem Bey'in uslu durması için aracı olacağını adamıştı. Bunun için Bekir Sami Bey, Bandırma'ya doğru yola çıkmadan önce Rauf Bey ile derin derin konuşmuş ve bu bölgede direnme noktaları meydana getirmek için Ethem'in çetesinden yararlanmayı da düşünmüşlerdi. Ethem Bey, gerilla çalışmalarında çok tecrübe sahibiydi. Anadolu sınırları dışında, birçok yerlerde yıllarca bu usulle savaşmış ve Türk ordusunun genel durumuna yardımcı olmaya çalışmıştı.

Reşit Bey, Bandırma ve Manyas bölgesinde toplayacağı bütün atlıları kardeşi Ethem'in emrine vererek Manisa'ya göndermeye söz verdi.

Gece geç vakit, yatmadan önce bir karar daha verilmişti. Yarın camide bir toplantı yapılacak ve Bandırma'da bir direnme örgütü kurulmasına çalışılacaktı.

Bandırma'da örgütlenme düşüncesi, ilk kez Bekir Sami Bey'in kafasından çıkmıyordu. Burada bir süreden beri direnme düşüncesi çevresinde tohumlar ekilip duruyordu. Bandırma'da bulunan Kayseri mutasarrıfı Kemal Bey'le İzmir Şark Mektebi Müdürü Necati Bey (Saruhan Mebusu), halkı uyandırmaya çalışmaktaydılar.

Ertesi gün Bekir Sami Bey ve onun gibi düşünen ileri gelenlerden bir grup, camide toplandılar ve toplanan halkı uyarmaya çalıştılar. Bekir Sami Bey, kollarını kavuşturarak beklememelerini, Yunanlıların ve yerli Rumların yapacağı zulüm ve işkencelerin kucağına gözü kapalı atılmamalarını, elden geldiğince çabuk ve hızlı bir örgütlenme ve silâhlanmanın ilk önce yapılacak akıllıca bir iş olduğunu anlattı. Yoksa hepsini İzmir'deki gibi korkunç boğazlanmanın beklediğini söyledi.

O konuşurken orda bulunan Bandırma Tümen Komutan Vekili ve Kalem Reisi de yemedi, içmedi, tümene döner dönmez İstanbul'a, Harbiye Nezaretine: "On Yedinci Kolordu Kumandan Vekili Bekir Sami Bey'in memlekette fitne çıkardığı" üstüne bir jurnal telgraf çekti.

İzmir'den gelen son tren, kimi kişiler ve bunların ağzından da korkulu haberler getirmişti. İzmir'den kaçıp kurtulabilen pek az genç ve subay, yüzlerinden umutsuzluk, kin ve tiksinti akarak Bandırma'da inmişlerdi. Bunlardan biri de Kurmay Albay Köprülülü Kâzım Bey'di. Onun anlattığına göre bin kişilik bir Yunan kuvveti 21 Mayıs'ta Çekel ile istasyonu arasında yürüyüş halinde görülmüştü. Bu kuvvet, bugün Menemen'i ele geçirebilirdi. Ayvalık-Kuşadası arasında elli-altmış kilometrelik bir bölgenin Yunanistan'a verilmiş olduğu söyleniyordu. Ayrıca, bütün Aydın bölgesinin de Yunanlılara peşkeş çekildiği inanılır söylentiler arasındaydı. Bir haftadır, Yunan vapurları durmadan İzmir'e asker boşaltmaktaydılar. Dökülen asker sayısının yüz bin kişiye çıkarılacağı da bu söylentiler arasındaydı. Yine bu söylentilere göre İzmir'e Yunanistan'dan Yunan jandarma kuvvetleri de gönderilmek üzereydi. Bekir Sami Bey, aldığı bu haberleri hemen şifreli bir telgrafla Harbiye Nezaretine bildirdi. Artık onun için Bandırma'da yapılacak başka iş kalmamıştı. 23 Mayıs 1919'da Bandırma'dan ayrılarak Manisa'ya yollandı. Yanında birkaç da önemli yol arkadaşı vardı.

Köprülülü Albay Kâzım (General Kâzım Özalp), ilkokul öğretmeni Vasıf (Vasıf Çınar), Ödemişli Avukat İnceoğlu Hamit Şevket, Kara Osmanzade Hamdi, Erkânı Harbiye birinci sınıf öğrencilerinden Emirganlı Faruk Beyler, aydın bir yol arkadaşı grubu olarak ona katılmışlardı.

Bekir Sami Bey'le arkadaşları bir olaya daha şaşırıp kalmışlardı. Çoğu Rum olan tren memurları, şimdiden Yunan üniforması giymişlerdi. Yolcular, bütün yol boyunca gözlerine inanamayarak bakıyorlardı. Sanki yabancı bir memleketin topraklarından geçiyorlardı! Bütün istasyonlara ve yollardaki önemli yapılara Yunan bayrağı çekilmişti. Demek ki düşman,

buralarda her an beklenmekteydi. Yol boyları, yaban lâlelerinden kıpkırmızı kesilmişti. Doğa, insanların hırslarından ve küçüklüklerinden uzakta, dağa taşa en güzel halılarını sermiş, yaşıyor, soluyor ve toprağı yaşanası güzellikleriyle beziyordu.

Hayvanlar, ağaçlar, otlar, çiçekler, akarsular, hep kendi havasındaydı. Hepsi Mayıs'ın bağışladığı cennet saatlerinin sıtmalı ve kaygısız yaşama çabası içindeydi.

Yalnız pılı pırtısını, eski püskü çullarını kağnılara, göçmen arabalarına yüklemiş kadın erkek, çoluk çocuk, tedirgindi; korku rüzgârının buzlu soluğuyla ruhları üşümüş, geriye doğru kaçmaya başlamışlardı. Güneş batarken küçük yolcu grubu Balıkesir'e varmıştı. Balıkesir istasyonunda heyecanlı haberler dolaşıyordu. Yunanlıların birkaç saat önce Manisa'ya girdiği söyleniyordu. Artık Manisa'ya doğru yolculuğu göze almak, apaçık tehlikenin gözüne gitmekti. En iyisi Akhisar'da trenden inip oralarda çabucak örgütlenmeye çalışmaktı.

Sabaha karşı Akhisar'da trenden indiler. Avukat İnceoğlu Hamit Şevket'le, Karaosmanzade Hamdi Beyler yolculuklarını ötelere dek uzattılar. Bekir Sami Bey, Akhisar'da Manisa'nın işgali üstüne duyduğu haberin doğru olmadığını anlayarak yeni bir umuda kapıldı. Yalnız Manisa ile telgraf haberleşmesi yapılamıyordu.

Akhisar istasyonu da ötekiler gibi Yunan bayraklarıyla kaplanmıştı. Hele kasabanın sokaklarına girdiklerinde buranın da tıpkı Bandırma gibi yakın bir Yunan işgali beklediğini görerek çok üzüldüler. Bütün dükkânların ve evlerin ön yüzleri Yunan bayraklarıyla süslenmişti. Yalnız Rum evleri değil, Türk zenginlerinin ve eşrafının evleri de mavi-beyaza boyanmıştı. Sanki bin yıllık bir Hıristiyan şehrine girmiş gibiydiler. Genç albaylar ve arkadaşları sersemlemişlerdi. Adımları birbirine dolaşarak yürüyorlardı. Hele şehre girilecek yerde Yunan ordusunun altından geçeceği bir zafer takını da görünce çileden çıktılar. Tıpkı Bandırma'da olduğu gibi bütün Akhisar Rumları sokaklara dökülmüştü. En güzel giyneklerini giymiş genç kızlar ve delikanlılar, sokaklardan dans ederek geçiyor ve bu

genç ve iri gövdeli Türk subayıyla arkadaşlarına dik dik bakıyorlardı. Demek ki Yunan ordusunun Akhisar'da görünmesi de saat hatta an meselesiydi.

Bekir Sami Bey, doğruca postaneye gitti. Telgraf memurlarının uzun çabalarından sonra Manisa'yı bulabildi. Manisa mevki kumandanı Zeki Bey'le makine başında konuştu. İlk iş olarak, Yunan ordusu gelmeden önce orada bulunan bütün değerli silâhların Salihli'ye kaçırılmasını emretti.

Zeki Bey, elde sekiz dağ obüs topu, dört makineli tüfek, bol sayıda tüfek ve cephane bulunduğunu, yalnız bunları Salihli'ye götürecek eratın bulunmadığını, hepsinin savuşup gittiğini söyledi. Halk korku içinde, yalnız kendi canını koruyabilmek kaygısı içinde çırpınıyordu. Bunun için de yardım etmelerine imkân göremiyordu. Elde bulunan pek az sayıdaki subay ve eratla bütün bu silâhları kaçırmanın imkânı yoktu.

Bekir Sami Bey de ayak diredi ve bu silâhlardan en önemlilerinin olsun geriye kaçırılması için emir verdi ve ona ayrıca kimi kolaylıklar da salıkladı. Bekir Sami Bey ve arkadaşları, postaneden çıkıp da kasabaya şöyle bir alıcı gözle bakarak geçtiklerinde bayağı tiksinti duydular. Bütün varlıklı Türkler, Rumların koltukları altına sokulmuş, zoraki gülümsemelerle yaltakçılık edip duruyordu. Şehre girecek Yunan ordusunun hışmından, zulmünden de ancak böylece kurtulacaklarını sanıyorlardı. Mal ve mülkleri daha çok gayrimenkul üzerinde olduğundan kıyıp bırakamıyor, bunları kurtarabilmek kaygısıyla da Yunan bayrağıyla Rum hemşehrilerinin iyilikseverliğine güveniyorlardı. Dikkat ettiler, bütün terzi dükkânları harıl harıl Yunan bayrağı dikmeye uğraşıyorlardı. Kasabanın fakir Türk mahallelerinde Yunan bayrakları seyrekleşiyor ve siliniyordu. Zaten çoğunun bir Yunan bayrağı alacak parası yoktu.

Bekir Sami Bey, akşamüstü Manisa mevki kumandanı Ahmet Zeki Bey'den bir telgraf aldı. Bunda Harbiye Nezareti'nin yurtsever bir adamından kendisine verilen emirden dem vuruyordu. Menemen'i işgal eden Yunan kuvvetleri, oradaki bütün silâhları ve cephaneleri "hâdisesiz" ele geçirmişlerdi. Oysa

devletin Yunanlılara kaptıracak tek bir silâhı ve fişeği olmadığı ve bu gibi tehlikeler karşısında bulunan yerlerdeki silâh ve cephanelerin ve topların kurnazca güvenli yerlere taşınmaları ve böylece silâhların düşmana teslimi gibi alçakça olaylara meydan verilmemesi emrediliyordu.

Menemen'deki silâhların da İzmir'dekiler gibi düşmanın eline geçmesi, genç Albayın içini öfkeli bir üzüntüyle doldurmuştu. Şimdi, topun ağzında Manisa vardı. Manisa'daki paha biçilmez sayısız silâh ve cephanenin başında kopacak kıyamet de yaklaşıyordu. Mevki kumandanının ağlamaklı sözleri onun ruhunu acı bir kuşku ile dolduruyordu. Gerçekten de olan olmuştu. 24 Mayıs'ta Bekir Sami Bey'e gelen telgrafta beceriksiz mevki kumandanı Zeki Bey şöyle dert yanıyordu:

Makineli tüfekler ve toplar, erat azlığı yüzünden halkın yardımıyla Manisa'nın dışına dek taşınabilmişti. Manisa'daki İngiliz kontrol subayı, bu tek varlık, bunların götürülmesini önlemek için davranmıştı. Bunun için de kumandan, bir sızıltıya meydan verilmemesi için makineli tüfeklerle topların yeniden şehre getirilmesi için emir vermişti. Geceleyin fırsat bulursa yeniden bunları kaçırmaya çalışacağını söylüyordu. Elde erat bulunmadığından halkla bu işin başarılması pek güç olacaktı. Zaten yardım etse etse birkaç saatlik yol için yardım edecekti. Bu kadarcık bir silâh kaçırılabilse bile tüfek ve milyonla fişek ve pek çok ağır silâh olduğu yerde kalmak tehlikesiyle baş başaydı. Ayrıca iki yüz yataklı asker hastanesi de taşınamayacak durumda olduğundan yerli yerinde kalacaktı.

Bunları bildiren Manisa kumandanı, ondan kolaylık sağlayacak bir emir bekliyordu ve bu emir de görünüşe göre hiçbir vakit verilemeyecekti. Manisa, beklendiği gibi Yunan ordusunca işgal edilmiş ve olacaklar olmuştu. Oradan kaçıp gelenlerden ve olayları gözleriyle görmüş olanlardan biri Bekir Sami Bey'e bu yeni trajediyi şöylece özetledi:

" —21 Mayıs 1919'da Yunanlılar Manisa'yı işgal ettiler. İlk önce bir piyade alayı ile bir süvari bölüğü geldi. Hâdisesizce karakollara girdiler. Altmış Sekizinci Alay'ın birinci taburu ile

Elii Dokuzuncu Topçu Alayı Karargâhı ve erkânı kasabaya gittiler, oradan da Alaşehir'e geçtiler. Yunanlılar, demiryolunu izleyerek Menemen'den Manisa'ya geldiler."

İzmir işgal edildiğinden beri Manisa'da halk ikiye ayrılmıştı. Bir kısmı Topçu Alayı ile Piyade Taburunu halk kuvvetleriyle takviye ederek Menemen sırtlarında savunmaya geçilmesini istiyordu, öbür kısmı ise hâdisesiz olarak memleketin Yunanlılara teslim edilmesini ileri sürüyordu. Buna sebep olarak da Piyade Taburu ile Topçu Alayının erleri kaçıp gitmişlerdir, beş-on askerle savunma yapılamaz deniyordu.

İngiliz ve Fransız irtibat subayları da:

"Bu işgal geçicidir, nafile yere müdafaa edip kan dökmeyiniz." Biçiminde propaganda yaptıklarından silâh patlatmamak düşüncesinde olanlar çoğunluğu teşkil ediyorlardı.

Mutasarrıf ile belediye üyelerinden Hafız ve taraftarları ve eşraftan Kâmil bu düşüncedeydi. Nurettin Paşaca kurulmuş olan Cemiyet-i İslâmiye'ye başkanlık eden Manisa müftüsü ise savunma yanlısıydı. Bekir Sami Bey'den ayrılıp oraya gitmiş olan İzmirli Vasıf (Çınar) Bey de halkı savunmaya kışkırtmak için çalışıyordu. Vasıf Bey'in düşüncesinde olanların en ateşlisi Bahri Bey ise İşgal ordusuna tuz-ekmek götürmek ve teslim olmak isteyen eşraf ve ileri gelenlerin saldırısına uğramış ve şehirden kaçıp gitmek zorunda kalmıştı. Böylece mutasarrıf ile yerli Rum ve Türk halkı, hep birlikte Manisa'ya giren Yunan ordusuna ellerinde beyaz bayrak, tuz ve ekmek olduğu halde karşılayıcı çıkmışlardı. Yunan ordusu, tıpkı kendi memleketinin şehirlerinden birine girer gibi çiçekler, zitolar ve şarkılarla karşılanmış ve kulakları bir başka Osman Nevres'in olsun bir tek silâh sesini işitmemişti.

Böyle kuzu kuzu teslim olan Manisa'da birkaç gün sonra ilk acıklı Yunan trajedileri oynanmaya başlamış, Yunan askerleri, Rumlara kötülük ettikleri söylenen birçok Türkü sürmüş ya da öldürmüşlerdi. Sağda solda gizlice öldürülen 15-20 Türkün ölüleri bulunup şehrin meydanına getirilmiş ve İngiliz-Fransız irtibat subaylarının gözleri önünde fotoğrafları çekilmişti.

İlk karşı koyma, "Kasaba" kasabasının batısındaki Ahmetli dolaylarında Altmış Sekizinci Alay'ın birinci taburu ile Elli Dokuzuncu Topçu Alayı subaylarınca yapılmış ve Yunanlılar, burada esir ettikleri altı Türk subayını götürüp Kasaba'da öldürmüşlerdi. Burada düşmana ilk kurşunu atan subay ve eratın başında Yüzbaşı Süleyman Sürüri vardı.

Albay Bekir Sami Bey, Akhisar'da bir otele yerleşmiş, telgrafçıların yurtsever elleriyle sağa sola umut dağıtıyor, bir direnme, karşı koyma ruhu aşılamaya çalışıyordu. İlk olumlu sesler de duyulmakta gecikmemişti. Ayvalık'taki Yüz Yetmiş İkinci Alay'ın kumandanı Ali Bey (Çetinkaya), Mayıs'ın 24'ünde Bekir Sami Bey'e bir telgraf çekerek, Ayvalık Rumlarının taşkınlıklarını önleyecek en şiddetli tedbirleri aldığını, yedekteki bütün ağır ve yeğnik silâhları gerilere güvenli yerlere taşıttığını, Yunanlılarca yapılacak her türlü tecavüz davranışına karşı her şeyi göze aldığını, alayın moralinin çok güçlü olduğunu bildirmiş ve gene Albayı çok sevindirmişti. Köprülülü Kâzım Bey (Özalp) ile birlikte her saat doğacak olaylara karşı tetikte bulunuyor ve baş başa tedbirler düşünüyorlardı.

Bergama Esliha ve cephane komisyonu başkanı Üsteğmen Nuri Bey'in telgrafı da çifte albayları çok sevindirmişti. Bu ana-baba gününde Bergama'daki Üsteğmen Nuri ile cephanelikleri kimin umurundaydı? Bu altın yürekli subay, kendiliğinden davranıvermişti.

"Manisa'nın işgal haberi katî olarak burada deveran etmektedir. İki yüz kişilik bir teşkilât yapılmıştır. Cephaneler hakkında vaziyet almak üzere işgalin sahih olup olmadığının iş'arını makine başında beklediğim maruzdur."

Bekir Sami Bey'in Bandırma'da tohumunu serptiği millî kımıldama başlamıştı. Manyas ve dolayları Çerkezleri Reşit, Tevfik ve Ethem Beylerin işe başlamasıyla yavaş yavaş silahlanmaya ve atlı olarak yirmişer otuzar kişilik gruplar halinde gene Albaya katılmaya hazırlanıyorlardı.

Ali Bey, Ayvalık'ta bir cephe tutuyordu. Bekir Sami Bey, Bergama-Akhisar çizgisinin güneyine düşen asker birliklerinin

de geriye çekilmesi için emir vermişti. Bunların ileride çekirdek olabileceğini düşünüyordu. Böylece Ayvalık-Bergama-Salihli genel çizgisi üzerinde ilk direnme ve karşı koyma perdesinin kurulabileceğini düşünüyordu. Bu güvenlik perdesinin arkasındaysa örgütlenmek olanağı doğmuş olurdu.

— Çünkü diyordu, ilk patlayacak silâh, düşmanı durduracak, şaşırtacak ve geride çalışmak için zaman kazandırabilecektir.

Bekir Sami Bey, Albay Kâzım Bey ile otelde oturmuş, böylece hayaller kuruyor ve ruhu iyimserlikle dopdolu olduğu halde gülümsüyordu. Bu sırada otele doğru büyük bir kalabalığın geldiğini gördü. Bunların, şehrin ileri gelenleri, zenginleri ve eşrafı oldukları giyim-kuşamlarından, iyi beslenmiş, biraz da otoriter kişiler olduklarından anlaşılıyordu. Başlarında da Akhisar Kaymakamı vardı.

İki genç Albay, birbirlerine bakarak gülümsediler ve anlaştılar. Mutlaka Akhisar çoğunlukla düşmana karşı koymaya karar vermişti. Kasabanın bu zengin ve ağırbaşlı temsilcileri, kaymakamın arkasına düşerek ancak bu iş için kendilerini ziyarete gelebilirlerdi. İki Albay, bayağı seviniyordu. Kâzım Karabekir'in doğuya gittiğini, Mustafa Kemal'in Samsun'a ne niyetle çıktığını, Rauf Bey'in birkaç gün sonra Anadolu'ya ne niyetle çıkacağını artık ikisi de yakından biliyorlardı. Mersinli Cemal Paşa, Konya'da aynı yurtsever dava uğrunda çalışmak için hazırlık yapıyordu. Ali Fuat Paşa, Ankara'nın göbeğine yerleşmiş, altın bir direnme çekirdeği halinde bütün kumandanlarla anlaşmaya çalışıyordu. Anadolu'nun dört bir yanı kurtuluşu düşünen güçlü subay kadrosu ile örülmeye başlamıştı. Onların kaderine de memleketin batısı ve en tehlikeli bölgesi düşmüştü. Bu yurtsever halk, mutlaka onlara yardım edecekti. Akhisar'ın eşrafı ile kaymakamı, ziyarete geldiklerini söyleyerek iki Albayın çevresinde oturdular. Sigaralar sarıldı, kahveler ve çaylar ısmarlandı, Bekir Sami Bey, sözü alarak:

— Arkadaşlar! Dedi. Yunanlılar, alabildiklerine ilerleyecekler ve vardıkları yerlerdeki Türk varlığını, İslâm varlığını yok

edecekler. Buna Balkanlarda ve daha önce Yunanistan'da terk ettiğimiz Türk varlığının bugünkü hali şahittir. İstanbul kabinesi ve onun başındakiler haindir. Yunanlılarla birlikte işbu işgal ve imha siyasetini terviç ediyorlar. Bize düşen namus borcu, vatan borcu, din borcu, ırk borcu bu düşmana karşı koymak ve bu işe İstanbul muhalefet ederse onu da tanımamaktır. Mamafih, ufak bir karşı koyma, bütün mukadderatımızı kurtaracaktır.

Kaymakam ve eşraf bu sözleri hiçbir renk vermeden dinliyorlardı. Bundan yüreklenen Albay Köprülülü Kâzım Bey de İzmir'de gözünün önünde geçmiş faciaları bir bir anlattı ve sözlerini şöylece bitirdi:

— Yerli Rumlarla uyuşmak ve anlaşmak, Yunanlılar tarafından Türklere yapılacak zulümleri durduramayacaktır.

Ondan sonra, Vasıf Çınar Bey (ki Manisa'nın işgalinden sonra kaçarak yine Bekir Sami Bey'in yanına gelmişti) çok güzel ve dokunaklı bir konuşma yaptı ve sözlerine şu sözle son verdi:

— Ey ileri gelenler, ey memurlar ve köylüler, sizi Allah yolunda cihada davet ediyorum!

Bu sözlerden sonra artık, bütün dinleyicilerin arslanlar gibi kükreyeceğini ve Akhisar'ı bir arslanlar kalesi gibi düşmanın karşısına dikmek için davranacağını bekliyordu. Akhisar'a kollarını sallayarak girmek isteyen düşman, kurşun yağmurları altında nasıl şaşıracak, nasıl girecek fare deliği arayacaktı! İlk yurtsever sözleri söyleyecek ağzı dikkatle araştırıyordu. Elbette, bunu söylese söylese en yaşlı, en saygı değer hemşehri söyleyecekti. Gerçekten de gelen heyet arasından en yaşlı bir kişi, ayağa kalktı ve konuştu:

— Efendim, bizler karıyız, dedi. Hükümet bir şey yaparsa ne âlâ, yapmazsa, biz sizin dediklerinizi yapamayız. Hatta yarın Yunanlılar buraya geldikleri zaman, bugün buradaki görüşmemiz bile bizim için bir felâket sebebi olacaktır. Namus, din, vatan ve ırzı hükümet düşünsün. Bizim alnımıza ne yazıldıysa biz ona razıyız!

Bekir Sami Bey ve arkadaşlarının başından aşağı sanki birer teneke kaynar su dökülmüştü! Şaşırmış, donmuş kalmışlardı. Bu an, korkunç bir andı. Bir Türk vatandaşının böyle bir söz söyleyebileceğine ölseler inanmazlardı.

Bekir Sami Bey'in şaşkınlığı uzun sürmedi, öfke ve hışımla yerinden doğruldu ve gür sesiyle:

— Haydi, hepiniz defolun buradan! Diye bağırdı.

Kaymakam, başta olarak hepsi başları önlerinde çekilip gittiler. Demek ki korku rüzgârı buralara da yetişmiş ve ilkin varlıklı Türkleri buzlu soluğuyla titretmeye başlamıştı.

Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin, bütün subayları İttihatçı sayan zehirli propagandaları da onları temelli felce uğratmıştı. Malmülk ve can kaygısından başka her şeyi unutmuşlardı. Buraları da, yerli Rumlara ve gelecek düşmana yaltaklanarak koruyabileceklerine inandırılmışlardı.

Bekir Sami Bey'in düş kırıklığı büyük olmuştu. Korku dağları beklemeye başlamıştı. Demek ki düşman ordusunun yaklaştığı her köy, kasaba ve her şehir bu berbat durumdaydı.

İki Albay ve arkadaşları için Akhisar, bir kurt kapanı olabilirdi. Bunun için daha güvenilir bir yer bulmalıydılar.

Köprülülü Albay Kâzım Bey, bırakışmadan önce buraların en önemli ve en sayılan bir adamı olan Halit Paşa'yı bulmaları gerektiğini anlattı. Halit Paşa, sivil bir paşaydı ve Manisa'nın köklü ailelerinden Karaosmanoğulları'ndandı. Akhisar-Manisa-Kasaba dolaylarında İttihat ve Terakki Partisi'nin en çok sözü geçen adamı olan Halit Paşa, Hürriyet ve İtilâf Partisi hükümetince şiddetle kovalanıyordu. Bunun için de silâhlı adamlarıyla dağa çekilmişti. Yerli Rumlar da Hürriyet ve İtilâfçılar gibi düşmanıydı. Hepsi elbirliğiyle bu güçlü düşmanlarını kıstırıp dünyadan silmeye çalışıyorlardı. Burda karşı koymak için yapılması düşünülen millî örgüt, ancak onun yardımıyla yapılabilirdi.

Bekir Sami Bey'in düş kırıklığı büyük olmuştu. Korku bulurmak için adam saldı.

Genç Albay, bir çıkmazdan kurtulmak için bir çare bulduğuna inanırken akşama doğru Akhisar Kaymakamının yap-

maya cesaret ettiği bir alçaklık tüylerini diken diken etti. Vasıf Çınar Bey'le Yüzbaşı Faruk Bey, tren istasyonundaki Fransız subaylarına, kaymakamca bozguncu olarak tanıtılarak tutuklattırılmak istenmişti. Bekir Sami Bey, forsunu kullanarak bunu önledi ve bu iki arkadaşını İstanbul'a doğru yola çıkarmayı uygun buldu. Vasıf Bey, İstanbul'da ilgililere gereken bilgileri de verecekti.

Bekir Sami Bey'le Kâzım Bey karşılıklı oturmuş, öfkeden tir tir titreyerek konuşmaya çalışıyorlardı. Türk milletinden birkaç kişinin olsun kendilerine çıkardığı bu güçlükten tiksiniyorlardı. Akhisar karanlığa gömülmüştü. İnce bir bulut tabakası ardında ağır ağır ilerleyen yusyuvarlak ay, saatler ilerledikçe kapkara bir bulut tabakasıyla örtülmüştü.

Hâlâ otelin penceresi önünde oturmuş, fısıltıyla konuşuyor, Halit Paşa'yı bekliyorlardı. Yüzlerine serin bir rüzgâr da çarpınca yağmur yağacağını anladılar. Gerçekten de yatsıdan sonra çise biçiminde bir bahar yağmuru başladı. Sokaklardan el ayak çekildi. Sinsi, düşmanca bir gece önünde titrememeye çalışarak yağmurun usul usul yağışını dinliyorlardı. Ay gittikçe koyulaşan kalın bulutların arkasında seçilmeyecek hale gelmiş, gece tam zifirî bir gece oluvermişti.

Bir ara otelin önünde birkaç silâhlı gölge belirince Halit Paşa'nın geldiğini anladılar. Gaz lâmbasının sarı ışığında odaya üç adam girdi. Üçü de tepeden tırnağa silâhlıydı ve göğüslerinde çapraz fişeklikler, ellerinde mavzer, bellerinde tabancalar vardı. İlk odaya giren Halit Paşa'ydı. Otuz beş yaşlarında esmer ve yiğit görünüşlü bir adamdı. Öteki iki kişi de muhafızlarıydı. Giynekleri ve silâhları ıslaktı. Yüzlerinde yağmur damlaları parlıyordu. Oturup konuştular ve yapılacak işler üzerinde anlaştılar. Halit Paşa'nın sözünün geçtiği Akhisar, Manisa, Kasaba dolaylarından gönüllüler toplanacak, bunlar nizamî kuvvet artıklarıyla birleşerek bir vurucu kuvvet haline getirilecek, gereken yerde Yunanlılara saldıracak, olmazsa savunmada iş görecekti.

Bu karara vardıktan sonra küçük bir kafile olarak bir düşman şehrinden kaçar gibi Akhisar'dan çıkmaya davrandılar.

Güçlükle bulunabilen kiralık iki ata Bekir Sami Bey'le Kâzım Bey bindi. Emir subayları da kağnıya kurularak yağmur altında ve vıcık vıcık çamur içindeki yollarda düşe kalka ilerlemeye başladılar. Yanlarında birkaç başıbozukla önlerinde atlı olarak Halit Paşa ve muhafızları gidiyordu. Yağmur, ahmakıslatan türünden bir yağmurdu. Saatler geçtikçe paltolarından giyneklerine, iç çamaşırlarına dek işlemişti. Atlar bayırlarda ve çukurlarda tökezleyip yuvarlanıyordu. Kağnı da bir iki kez tekerlendi. Böylece sabaha dek çetin bir yürüyüş yaptılar.

Karanlık gökyüzünden zorla süzülen şafak, yollarını birazcık olsun aydınlatmaya başlamıştı ki geniş bir derenin çağıltısıyla birlikte bu derenin kenarına kurulmuş bir köyle yüz yüze geldiler. Bu, Kuyucak köyüydü. Sabahla beraber yağmur dinmişti. Bir köy ocağı başında üstlerini başlarını kurutarak biraz şekerleme kestirip dinlendiler. Köy halkı Halit Paşa'yı pekiyi tanıyordu. Biraz dinlenip sıcak birer çorba içtiler. Sonra Halit Paşa, çevreye adam salarak bu gece Belen köyünde bulunacaklarını, nice eli silâh tutan adam varsa orda kendilerine kavuşmalarını buyurdu.

Bekir Sami Bey'le, Kâzım Bey, sevinçlerinden uçuyorlardı. Hiç olmazsa Akhisar'da uğradıkları başarısızlığı böylece kapayacaklardı. Akhisar memur ve eşrafının korkaklığı yüzünden kurulamayan millî örgütün kurulması, artık saat sorunuydu. Halit Paşa gibi sevilen ve sayılan bir adam, ellerinin altında oldukça umutlu işler başarmak hiç de olmaz görünmüyordu. Köylüler, adamın bir dediğini iki etmiyorlardı. Halit Paşa'nın öbür köylere saldığı bu köylüler, çakı gibi, mert görünüşlü, çevik, atik kişilerdi. Halit Paşa'nın karşısında tam bir asker gibi uysaldılar. Yalnız ayrılıp görevlerine giderken onun elini eteğini öpmeleri, elbette askerliğe sığmazdı. Bu, doğrudan doğruya Derebeylik sisteminin basit bir geleneğinden başka bir şey değildi.

Halit Paşa, Bekir Sami ve Kâzım Beylerle arkadaşlarını yanına alarak öğleden biraz sonra, yola çıktı. Geceki yağmur, çoktan dinmiş, tatlı bir bahar güneşi çıkmıştı. Atlarının nalları

altında kırmızı, mor yaban lâlelerini, ak papatyaları ve hızla boy atmakta olan otları ve çayırları ezip çiğneyerek gidiyorlardı. Halit Paşa'da daha şimdiden bir kumandan davranışı vardı. Zarar yoktu, keşke daha onun gibi sekiz-on kumandan bulunsaydı bu bölgede. Kollarını sallayarak Türk şehirlerine giren düşmanı epeyce acı sürprizlerle karşılaştırmak kolaylaşırdı.

Kuyucak köyü, artık arkada kalmıştı. Halit Paşa'yı uğurlayan son köylüler, küçük tepelerin üstünde ufacık tefecik görünüyorlardı. Epeyce yol almışlardı. Bu yolculuk, geceki korkunç yolculuğa benzemiyordu. Önlerinden çayır kuşları havalanıyor, tane tane pırlantalar gibi sesler dökerek bulut halinde uzaklaşıyorlardı. Tarla kuşları kâküllerini kısarak havalanıyor, inci inci aşk türküleri söyleyerek ak bulutlara doğru yükseliyorlar, kuytu ağaçlıklarda erkenci bülbüller geceki konsere hazırlık yaparcasına şakıyorlar, barışsever leylekler, güdük söğütlerin üzerindeki yuvalarında takırdıyor, çavuş kuşu ile guguk kuşları, uzaktan uzağa boğuk sesli borularını öttürüyor, üveyikler, yemiş bahçelerinde ılık sesleriyle dem çekiyorlardı.

Güneş, artık batıya doğru hızla kaymaya başlamıştı. Belen köyüne varmışlardı. Köy, sanki bayram yapıyordu. Bütün kadın, kız, erkek, çoluk çocuk ayaktaydı. Koca bir kalabalık toplanmış, Halit Paşa'yla arkadaşlarını bekliyordu. Gerçekten çok güzel, çok dokunaklı bir karşılayıştı bu. Yağız bir ata binmiş ve eline kırmızı-beyaz renkli ve bu renkler üzerinde ayetler yazılı bir bayrağı tutan bir kadın, bu kalabalığın önünde ilerliyor, arkasından da boğazlarına dek çaprazlama fişeklikler ve silâhlarla donanmış köylü yiğitler, ilâhiler söyleyerek geliyordu. Bekir Sami Bey'le arkadaşlarının, bu Türk ve savaşçılık ruhuna uygun görünüş, gözlerini yaşartmıştı. Ne güzel şeydi. Akhisar'daki bozgunla bunun arasında hiçbir benzerlik yoktu. Artık, savaşa hazır olabilirlerdi. Konuklar, köyün büyükçe bir evine indiler. Gördükleri bu güzel davranıştan ruhları coşmuş, umutsuzluğun eğdiği başları dikilmişti.

Bekir Sami Bey, peykeye bağdaş kurarak kalpağını çıkardı ve geniş alnındaki terleri kocaman elinin tersiyle silerek Kâ-

zım Bey'e gülümsedi. O da, İzmir trajedisi gibi korkunç bir olayı gözleriyle gören bir adam olarak bu köyde gördüklerine Bekir Sami Bey gibi sevinmişti. Karakaşlarının altında derine kaçmış yeşil ve zeki gözlerinin içinde cıvıl cıvıl umut ve sevinç kaynaşıyordu. Tam birer sigara sarmışlardı ki köylüler birer ikişer gelerek konukları selâmladıktan sonra yere bağdaş kurup oturdular. Yüzlerinde demin dışarıda gördükleri iyimserlikte yiğit ve kabadayı görünüşten bir iz yoktu.

Halit Paşa, odada değildi. Evin dışında, çevresini sarmış olan bir köylü topluluğuyla önemli bir şeyler konuşuyordu. Halit Paşa'yla odaya birkaç köylü daha girdi. Onlar da selâm verip namaza durur gibi yerde ayaklarının üstüne oturdular. Güneş batmıştı. Ev sahibi, küçük bir gaz lâmbasını yakarak ocağın üzerindeki çıkıntıya koydu. O zaman Bekir Sami Bey, yeni gelen köylülerle Halit Paşa'nın yüzünde de karamsar bir hava estiğini gördü. Burda da garip bir olay geçiyordu, ama bakalım neydi? Köylüler, öteden beriden tatsız tatsız konuşuyor, asıl içlerini sızlatan şeyden nezaket olsun diye olacak, hiç konuşmuyorlardı. Halit Paşa, durumu öğrenmişti. Haberin köylülerce verilmesini istiyordu. Köylülerden biri:

— Miralayım, dedi. Haber aldık ki Yunan gâvuru dün Turgutlu'yu, Kasaba'yı, Manisa'yı almış. Bu yerlerden köyümüz ancak beş-altı saatliktir, belki de birkaç saat sonra burdadır.

Köylüler bu söz üzerine hep bakıştılar ve başlarını salladılar. Bekir Sami Bey ve arkadaşları, bundan şu anlamı çıkarmışlardı:

"Yunanlılar birkaç saat sonra Belen'e gelirler de erkekleri dağa çıkmış görürlerse hem bütün köyü yakarlar, hem de çoluk çocuğu davar boğazlar gibi boğazlarlar."

Bekir Sami Bey'le Kâzım Bey, Halit Paşa'nın yüzüne baktılar. Adamcağız, arpacı kumrusu gibi düşünüyordu. Köylüler, içlerini dökmeye, sızlanmaya başlamıştı ki onların bu ruh durumunu daha önce dışarıda öğrenmiş olan Halit Paşa, daha çok içindekileri gizleyemedi. Köylülere Uşak, Eskişehir ve İstanbul'a giden en kestirme yolları sormaya başladı.

Bekir Sami Bey'le Kâzım Bey az kalsın şaşkınlıktan küçük dillerini yutuyorlardı. Arkadaşları da aynı büyük şaşkınlık içindeydiler. Ne diyeceklerini bilemiyor, yalnız seyrediyorlardı. Halit Paşa ayağa kalkmıştı bile. Yüzünden düşen bin parça olmuştu. Çok karşıt duygularla örülmüş yüz çizgileriyle örtülü yüzünde hiçbir dostluk anlamı kalmamıştı.

İlk karşı koyma gücü olarak bin piyade ile bin atlıyı çıkaracağını söyleyen yiğit adam bu muydu? Bütün bu altın gibi umutlar yine suya mı düşüyordu? Artık Anadolu'da hep bu çeşit korkup sinmeler, er meydanından kaçmalarla mı karşılaşacaklardı? Genç Albay, On Yedinci Kolordu kumandan vekili olduğu günden beri başından pek garip olaylar geçmeye başlamıştı, daha da geçeceğe benziyordu.

Bekir Sami Bey'le arkadaşları ne diyeceklerini, ne yapacaklarını bilemeyerek bir köylülere, bir Halit Paşa'nın birdenbire çökmüş haline, bir de birbirlerine bakıyorlardı.

En sonra Halit Paşa, Bekir Sami Bey'le arkadaşlarına bakarak çok üzgün bir sesle:

— Ben gidiyorum! Dedi.

Bekir Sami Bey'le arkadaşları, hemen hep bir ağızdan:

— Paşam, nereye gidiyorsunuz? Diye sordular.

— İstanbul'a!

Bekir Sami Bey, şaşkınlık içinde:

— Nasıl olur, paşam? Dedi.

Halit Paşa, bitkin bir ses ve üzgün bir yüzle:

— Artık her şey bitmiştir, dedi. Başımızın çaresine bakalım.

— Pekâlâ, siz gidebilirsiniz. Bari bize Salihli'ye kadar bir kılavuz veriniz.

Bekir Sami Bey baktı. Halit Paşa'nın bu korkuya ve paniğe tutulmuşa benzeyen hali, Belen köylüleri üzerinde bir yıldırım etkisi yapmıştı. Hepsinin ağızları açılmış, gözleri yuvarlaklaşmıştı. Hepsi, birer ikişer başlarının çaresine bakmak üzere savuşup gitmişti. Odada, evin sahibi olan köyün ağasıyla Halit Paşa, iki adam ve bir de konuklar kalmıştı.

Herkesin çekilip gittiğini gören ağa, Bekir Sami Bey ve arkadaşlarına tehdit edici bir ses tonuyla:

— Efendiler! Dedi. Buradan bir ayak önce uzaklaşınız! Yunanlılar, bu gece buraya gelirler. Hem sizi öldürürler, hem de sizin yüzünüzden bizi de yok ederler. Biz, size kılavuz da veremeyiz. Siz, bir ayak önce geldiğiniz yere dönünüz, canınızı kurtarırsınız!

Bekir Sami Bey ve arkadaşları, bu köy ağasının sesinde hem doğal bir korkunun, hem de Hürriyet ve İtilâf Partisi bozgunculârının melun propaganda kokusunu duydular. Ağanın bu sözlerinden sonra Halit Paşa ile adamları gitmek üzere kapıya yönelince Bekir Sami Bey atıldı:

— Nereye gidiyorsunuz, Paşam? Biz bu karanlıkta yalnız başımıza yolumuzu bulamayız. Kurda kuşa yem oluruz. Yunanlıların içine düşeriz. Siz buraları karış karış bilirsiniz. Bari bize siz kılavuzluk ediniz. Yine Akhisar'a gidelim.

Bekir Sami Bey'in en büyük üzüntüsü, yanlarında bir tek silâhlarının olmayışıydı. Halit Paşa, bu söz üzerine, onlara bir saatlik bir yolculuk için kılavuzluk etti. Karanlıkta bir kez geçmiş oldukları bu kır yollarında güç belâ Kuyucak köyünü bulabildiler. Köyde onları ilkin köpekler karşıladı. Sonra köyün bekçisi onları köy ağasının evine götürdü. Ölü gibi yataklara serildiler. Sabahleyin birer tas tarhana çorbası içerek yine atlarına bindiler.

Akhisar'a vardıklarında öğle olmuştu. Yunan bayrakları dalgalanan kasabada bir hoca yanık sesiyle ezan okuyor ve müminleri camiye çağırıyordu. Bekir Sami Bey'le arkadaşlarının gözlerine önemli bir değişiklik çarpmıştı. Herkes onları görünce, savuşuyor, hızlı hızlı yolunu değiştiriyordu. Simitçiler, kundura boyacıları onları görünce simit tablalarını ve boya kutularını alıp kaçıyorlardı. Bu tıpkı eski cüzzamlılara karşı halkın yaptığı davranışa benziyordu.

Bekir Sami Bey, arkadaşlarını doğruca hükümet konağına götürdü. Mayısın 26'sı olmuştu. Bekir Sami Bey hâlâ tutunacak bir dal bulamamıştı.

Albay Kâzım Bey de hemen o gün gelen trene atlayarak kendini hiç olmazsa bir tümen kumandanı olarak tayin ettirmek üzere İstanbul'a yollandı.

Bekir Sami Bey, arkadaşlarıyla kaymakamın odasına girip yerleşti. Onların hükümete geldiğini gören kaymakamla memurlar birer yana savuştular ya da onların yanına hiç uğramadılar. Jandarmalar bile tıpkı karantinaya tutulmuş vebalılar gibi onlardan kaçıyor, seslenişlerine, çağırışlarına karşılık vermeden uzaklaşıyorlardı.

Bekir Sami Bey orda bulduğu kimi küçük memurlara ve jandarmalara parasıyla aşçıdan ekmek ve yemek getirmelerini söylediyse de hiçbiri yerinden kımıldamadı. Çarşıdan yiyecek almaya giden yavere hiç kimse yiyecek bir şey satmak istemedi. Onun geldiğini gören fırıncı, dükkâncı, bakkal ve aşçı dükkânını, çabucak kapayıp uzaklaşıyor, kapamaya vakit bulamazsa dükkânını yüzüstü bırakıp savuşuyordu. Hiç kimse onlara parasız ya da parayla bir şey vermek istemiyordu.

Bekir Sami Bey, bütün ömrünce bundan daha acıklı bir şeyle karşılaşmadığını düşünüyordu. Akşam olmuştu. Hava serindi, hükümet konağının sandalyeleri üstünde geceyi geçiremezlerdi. Kalkıp, hükümetin yanındaki bir otele gittiler. Otelci, onları içeri alamayacağını söyleyerek geri çevirdi. Yiyecek bir yana, yatacak bir yer bulsalardı bari. Ne yazık ki koca Akhisar'da zorla girip oturdukları hükümet konağından başka her yer, yüzlerine kapanmıştı. Bu, onları bütün bütün çileden çıkarmıştı. Yapılacak başka bir şey yoktu. Yüz geri edip yine hükümet konağına döndüler.

Oturmuş, aç, yorgun, arpacı kumrusu gibi düşünmekteler-ken iyi yürekli bir memleket çocuğu, bir jandarma eri, yanlarına yaklaşarak gizlice kendilerine yemek getirmek istediğini söyleyince çok sevindiler. Bu er, sanki onlara cennetin kapısını açmış gibiydi.

Manisa'dan Bekir Sami Bey'e bir rapor getiren Yüzbaşı Rasim Bey, yemekle beraber onların sevincini arttırmıştı. Sayıları, yani kendileri gibi düşünenler bir kişi daha artmıştı.

26-27 Mayıs gecesi gelip çatmıştı. Döşemeyi güzelce süpürerek kaputlarına sarınıp yattılar ve ertesi sabah hemen Salihli'ye yollandılar.

DUMANLI DAĞ BAŞI VE GÜMÜŞ DERE

Birbirimize vereceğimiz işaret ileri, daima ileridir.

-Atatürk-

Mıntaka Palas Oteli'nin önünde Almanlardan kalma üstü açık, eski püskü bir Benz otomobiliyle birkaç da çift atlı yaylı araba duruyordu. Askerler hızlı hızlı bavul ve çantalar taşıyıp yerleştiriyorlardı. Paşa, bugün erkenden Samsun'dan ayrılacaktı. Benz, büyük hırıltılar ve gürültülerle çalıştırılmaya başladığında, Çaltı Burnu üzerindeki gök parçasında henüz doğacak güneşin pembeliği bile yoktu. İlkin karargâhın çoğunluğu, yaylılara üçer kişi olarak bindiler ve otomobilden arkada kalmamak için Kadıköy'le İlyas köyün üstündeki düzlükte kurulmuş olan Samsun kışlalarının hemen yanı başından geçmekte olan yola dizildiler.

Biraz sonra, Mustafa Kemal, göğsünde "Yaver-i Hazret-i Şehriyarı" kordonları olduğu halde külot pantolonlu ve çizmeli olarak otelden çıktı.

Yaşlıca bir Hıristiyan yurttaş olan şoför, otomobilin kolunu çeviriyor, yaşlı Benz hırıldayıp duruyor, benzin bir türlü görevini yapamıyordu. Mustafa Kemal, şoförün yanındaki yere oturdu. Arkaya da Dokuzuncu Ordu Kurmay Başkanı Kâzım (Dirik), heyeti sıhhiye başkanı Refik (Saydam) ve Doktor İbrahim Tali Beyler oturdu.

Şoför, en sonra otomobili çalıştırabildi. Otomobil, büyük bir gürültüyle bozuk kaldırımlar üzerinde sarsılıp sıçrayarak ve

içindekileri hoplatarak yaylıların biraz önce geçtiği yolda ilerlemeye başladı.

Samsunluların yüreğinde ufak da olsa bir umut ışığı yanmaya başlamıştı. Bunun için onu tanıyanlar ya da adını işitenler onu güleç yüzleriyle selâmlıyorlar, Mustafa Kemal de onlara en sevimli selâmlarıyla karşılık veriyordu.

Samsun'un içinden kışlaya çıkan yol çok dikti.. Otomobil, dikçe yokuşlarda boyun eğmiyor, binicileri oracıkta bırakmaktan hoşlanıyordu. Hemen şoförden başka hepsi iniyor, iterek öksürüklü Benz'i yokuş yukarı çıkarmaya çalışıyordu. Böyle olduğu halde, bu tek Benz'den başka birkaç tane daha bulabilselerdi atlı arabalardan daha iyiydi. Almanlar, Samsun'da bıraka bıraka ancak bu külüstür arabayı bırakmışlardı.

Kışlalara çıktıklarında, sarı badanalı koğuşların bomboş ve sahipsiz, oracıkta beklediğini gördüler. Bu sarı kışlalar, dört savaş yılı içinde bir genç insan deposu görevi görmüş, buradan, birkaç aylık kısa bir eğitimden sonra ne yiğit Karadeniz uşakları, yürütülerek Erzurum-Sarıkamış cephesine sürülmüş ve bunlardan geriye ancak birkaç yüz kişi dönebilmişti. Enver Paşa'nın Sarıkamış fatihliği uğruna Allahüekber Dağları'nın kar tipileri arasında gömdüğü yüz bin delikanlının önemli bir bölümü, bu yeşil kıyıların yeşil gözlü çocuklarıydı. Mustafa Kemal, bu bomboş kışlalara baktıkça bir zamandan beridir gözleri doluyordu.

Düzlüğü aşmadan önce bir kez daha dönüp Samsun'un panoramasını ve masmavi denizini gözden geçirdi.

Artık, General Milne'nin sözü bu dağlarda geçmezdi. Yolcuların önlerinde ufak tepelerle fundalıklı, ağaçlıklı yemyeşil Samsun Dağları yükseliyordu. Gidecekleri yol, yeni yağan yağmurla çamur içindeydi. Kırmızı topraklı yolun birçok çukurcuklarında hâlâ gece yağan yağmurdan arta kalmış gümüş gölcükler parlıyordu. Bu, aslına bakılırsa yoldan çok bir sel yatağını andırıyordu. Yılankavi kıvrılarak yeşil tepeler arasından geçiyor, derin tekerlek izleri ve at fışkılarıyla damgalanmış bulunuyordu.

Tam ormanlık bölgeye girilecek yerde öbür arkadaşların bindikleri yaylılar mola vermişti. Buradan öteye toplu olarak gideceklerdi. Ya hep beraber ölecekler ya hep beraber kalacaklardı. Silâhlıysalar da kalabalık bir Pontos çetesinin pususuna düşerek toptan can vermek tehlikesi her zaman vardı.

Otomobille yaylılar bir küçük konvoy olarak yemyeşil çamlar, meşeler ve pınallarla süslenmiş tepelerin arasından geçerken önlerinden çığlıklarla parlak ve kara tüylerle örtülü sülün gibi uzun gövdeleriyle karatavuklar uçarak geçiyor ve bir çam fidanının körpe tepesine konarak sallanıyordu. Türlü alacalı iri kuşlar, ürkek ve vahşi uçuşlarıyla birdenbire havalanıyor, yolculara bir sürpriz havası yaratıyorlardı.

Bu dağlar tekin değildi: Her çamın, her kayanın ardından bir Pontosçu grup çıkabilir ve yürekleri salt yurt kurtarma umudunun sıcaklığıyla dolu bu sarışın kumandanla arkadaşlarını birkaç dakika içinde yeryüzü yeşilliklerinin cennetinden sonrasız uzaklaştırıp unutulmanın karanlıklarına gömebilirdi. Bunun için ikide bir suyu kaynayan Benz otomobilinin hırıltılarından, öksürük ve aksırıklarından başka her türlü sese kulak veriyorlar ve savunma tertibatı için tetikte bulunuyorlardı.

Bu tehlikeyi göz önünde tutan genç paşa, Havza yolculuğuna ansızın çıkıvermişti. Samsun'da İngilizler, Havza'da Fransızlar, Merzifon'da İngilizler vardı. Onların himayesinde de koca bir Pontos ölüm örgütü dağı taşı haraca kesmiş, canlar almaktaydı.

Mustafa Kemal, Samsun'da bulundukça daha çok tehlikede olduğunu biliyordu. Bu Pontos örgütlerinin kasıp kavurduğu Karadeniz bölgesinden ötede artık yapacağı işleri gönül rahatlığıyla yapabilirdi. Aslına bakılırsa ihtilâl için yola çıkmış bir insanın kendisi, tehlikenin ta kendisiydi. Tehlikeyi, her ayak bastığı yere bundan sonra o götürecekti.

Otomobilin tekerlekleri şişmiş değildi, dolmaydı. Gerek Benz, gerekse yaylılar saatte en çok on dört kilometre yol aşıyorlardı, ihtilâl yapmak isteyen tez canlı bir insan için bunun ne denli az bir hız olduğunu ancak Mustafa Kemal bilirdi.

Yaşlı Benz, içindekilerin yüreğini her an ağızlarına getirerek Kavak bucağına doğru tırmanıyordu. İkide bir bozulup durmak huyu olan otomobil, bir tarlanın kenarından geçerken hırlayarak, aksırıp öksürerek birdenbire durdu. Mustafa Kemal'le arkadaşları inerek biraz ötede çift süren yaşlı bir köylüye yaklaştılar. Mustafa Kemal, selâm sabahtan sonra köylüye memleketin bugün içinde yüzdüğü dertlerden söz açtı. Onun, bu büyük ve öldürücü tehlikeler karşısındaki kaygı ve korku damarını deşmek istedi. Yaşlı köylü kös dinlemişe benziyordu. Mustafa Kemal'in bütün sözleri onu hiç etkilemiyordu. Yüzü, sabanıyla devirdiği bir toprak keseği gibi heyecansız, korkusuz ve durgundu. Mustafa Kemal, sözlerini sürdürerek:

— Hemşeri, dedi. Düşman Samsun'a asker çıkaracak, belki buraların hepsini ele geçirecek, sense rahat rahat toprağı sürüyorsun.

Köylü, en sonra paşanın verdiği sigarayı toprak renkli, çatlak ve nasırlı parmakları arasında beceriksizce tutup içmeye çalışırken şöyle karşılık verdi:

— Paşa, Paşa, sen ne diyon? Biz, üç kardeştik. İkide oğul vardı. Yemen'de, Kafkas'ta, Çanakkale'de hepsi elden gitti. Bir ben kaldım. Ben de yarım adamım. Evde sekiz öksüz ile üç dul kalmış kadın var. Hepsi benim sabanımın ucuna bakar. Şimdi, benim vatanım da, yurdum da şu tarlanın ucu. Düşman, oraya gelinceye dek benden hayır yok.

Mustafa Kemal, adamın üstüne daha çok varmadı. Onun ne demek istediğini anlayacak kadar tecrübesi vardı. Adamcağıza, Allahaısmarladık diyerek yeniden çalışmaya başlayan otomobile bindi.

En sonra Kavak bucağına vardılar. Mustafa Kemal, hükümet konağına indi. Nahiyenin ileri gelenleriyle görüşmek istediğini söyledi. Pontos eşkıyasını kovalamaya geldiğini işiten bütün Kavaklılar, Mustafa Kemal'in çevresine toplandılar.

Ismarladığı kahveyi yavaş yavaş höpürdeten paşa, Kavak ileri gelenleriyle şöyle bir konuşma kapısı açtı.

— Ne haldesiniz, bakalım?

— Sorma, Paşam.

— Eziyet çekiyorsunuz, elbet.

— Eşkıyanın aman verdiği var mı ki?

— Hükümetin imzaladığı mütarekeden memnun musunuz?

— Hayır, Paşam.

— Sebep?

— Düşman, içimizde yaşıyor ve onu tenkil eden yok. Bizler ise bu merhametsiz ve gaddar çetelerle başa çıkacak durumda değiliz.

— Pekâlâ, ne yapmak fikrindesiniz?

— Bizi düşünen, derdimize çare bulacak olan kumandanlarımız, büyüklerimiz ne emrederlerse onu.

Kavaklılar arasında Akaloğlu Yusuf, şöyle haykırdı:

— Bu uğurda icap ederse dedelerimizden kalma silâhları da yağlar, öne atılırız.

Ekrem Bey de:

— İki yüz atlı ile emrinizdeyim, Paşam, dedi.

Mustafa Kemal, buradakileri taşlı tarlasıyla boğuşan köylülerden daha başka buldu. Bu, bir ihtilâlcinin aradığı ortamın ta kendisiydi. Yola çıkmak için davranarak Kavaklıların elini sıkarken:

— Allahaısmarladık, dedi, burda bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurunuz ve bana Havza'ya bilgi veriniz.

Yine yola koyuldu. Samsun dağlarının en çetin yollarını tırmanmışlarsa da önlerinde biraz daha dik yokuşlar vardı.

Mustafa Kemal, ara sıra direksiyona geçtikçe, Kâzım Bey'le iki doktorun korkudan yürekleri ağızlarına geliyordu. Otomobili bir bayırdan aşağı yuvarlamasından korkuyor, dudaklarını ısırarak yan gözle birbirlerine bakıyor, bir şey söylemek yürekliliğini de gösteremiyorlardı.

O, yaşlı şoförün binbir ihtiyatla sürdüğü Benz'i bütün hızıyla sürmeye çalışıyor, bir ayak önce ilk amaçları olan Havza'ya erişmek istiyordu. Böbreklerinin bıçak gibi kesen sancılarını unutmuşa benziyordu. Buraya gelinceye dek araba birkaç kez

ufak tefek arızalar yaparak durmuşsa da, zor-belâ çalıştırılarak epeyce yol kestirilmişti. Bir dönemeçte direksiyon, tam Mustafa Kemal'in elindeyken otomobil, birkaç kez hırladı, vurulmuş bir hayvan gibi sıçradı, sarsıldı, titredi ve sonra temelli durdu. Şoför hemen davrandı, Benz'in her yanını karıştırdı, kurcaladı, kolu çevirerek çalıştırmak için kan ter içinde kaldıysa da Benz, sudan geçmek istemeyen inatçı eşek gibi bana mısın demedi. Kıpırdamadı bile. Artık, bayağı bir makine leşinden başka bir şey değildi. Yaylılar, henüz çok arkadaydılar.

Yolcuların çevreleri vahşi ormanlarla kaplıydı. En yakın köy yürüyüşle, yarım saat çekiyordu. Bu, Karageçmiş köyü idi. Hepsi arabadan inerek yolun kenarında beklemeye başladılar.

Artık, Havza'ya dek bir başka araçla gitmekten başka çare yoktu. Mustafa Kemal de bu kanıya varmış, incecik vücutlu, zayıf bir adam olan Doktor Refik (Saydam) Bey'e yaklaşarak:

— Doktor, Havza'ya kadar yürüyebilir misin? Diye şakalaştı.

Sonra baş başa verip konuştular ve yarım saat ilerideki Karageçmiş'e gidip oradan bir araba tutmayı kararlaştırdılar. Yokuş yukarı yürümeye başladılar.

Mustafa Kemal biraz sonra onlara dönerek şöyle dedi:

— Size yorulmamanız için bir çare tavsiye edeceğim: "Dağ Başını Duman Almış" Marşını biliyor musunuz?

Hepsi birbirinin yüzüne baktılar. Hiçbirisi de bunu tam anlamıyla bilmiyordu. Bunun üzerine kendi gür ve dinç sesiyle, notasını da tekrarlayarak söylemeye başladı.

Dağ başını duman almış,
Gümüş dere durmaz akar.
Güneş ufuktan şimdi doğar
Yürüyelim arkadaşlar.

Mustafa Kemal, bunu bir iki kez söyleyince ötekiler de öğrendiler ve göğüslerini gererek, boğazlarının bütün gücüyle söylemeye başladılar. Köye varıncaya dek bu güzel şarkıyı birçok kez yinelediler.

Mustafa Kemal'le arkadaşları, 25 Mayıs 1919 günü kazasız belâsız Havza'ya vardılar. Onları bir asker kıtası ile birlikte Kaymakam Fahri Bey, Belediye Başkanı İbrahim Bey ve bir yığın Havzalı karşıladı. Mustafa Kemal ve arkadaşları doğru hükümet konağına gittiler.

Burası Anadolu'nun gösterişsiz bakımsız kasabalarından biriydi. Kaplıcaları yüzünden adı uzaklara dek gitmişti. Mustafa Kemal, Karlsbad banyolarında iyi edemediği böbrek sancıları için burasını biçilmiş kaftan olarak düşünüyordu. Kaymakam Fahri Bey, dinlenmeleri için yardıma hazır olduğunu gösterdi. Mustafa Kemal, kaplıcalara yakın bir otel tutulabilirse çok iyi olacağını söyledi. Fahri Bey de ona Ali Baba'nın otelini salıkladı. Mustafa Kemal, bu otelin tutulmasına karar verdi.

Kaymakam hemen Ali Baba'yı çağırttı.

— Mustafa Kemal Paşa, senin otelini çok beğenmiş, dedi. Oteli bir ay için kira ile tutmak istiyor, ne dersin?

Ali Baba:

— Yüz elli lira isterim, dedi.

Mustafa Kemal, Cevat Abbas Bey'e yüz elli lira vererek gönderdi ve hemen gidip oraya yerleştiler.

Mustafa Kemal, hiç vakit geçirmeden halkın temsilcileriyle görüşüp dertlerini dinlemek istediğini bildirdi. Havzalılar da zaten onunla görüşmek istediğinden 26 Mayıs 1919 günü Tatarağasıoğlu Eyüp, ulemadan Hacı Mustafa, Kadıoğlu Hakkı, Saatoğlu İbrahim, Belediye Başkanı İbrahim, Zübeyiroğlu Fuat Bey ve efendilerden meydana gelen kasaba temsilcileri, Mustafa Kemal'le görüşmek üzere Mesudiye Oteli'ne gittiler. Mustafa Kemal, gelenleri daha kapıda karşıladı ve hepsinin ellerini sıkarak hatırlarını sordu. Onlardan kasabanın nazik durumu üzerinde birçok bilgi aldı.

Havza'da Fransız askerleri vardı. Bu yüzden kasabanın içinde bile Pontosçular güpegündüz dağa adam kaldırıyorlardı. Geceleri, Havza'nın dolaylarında aralıksız silâhlar patlıyor, halk, ancak tavşan uykusu uyuyor, karanlıkta ansızın yapılacak bir baskında boğazlanmayı önlemek için her şeyi göze alarak bir siperde yaşarcasına yaşıyordu.

Pontos çetelerinin en çok at oynattıkları bölgelerden biri de Havza'ydı. Pontosçu Rumların çok azgınlaştığı 1919 ilkbaharında, Havza'ya bir izleme taburu gelmiş, baharla birlikte gömlek değiştiren bu zehirli yılanları epeyce ürkütmüş, sindirmişti. İşte, ortalığın düzelmeye başladığı sanılan bu aldatıcı günlerde İzmir'e Yunanlıların çıktığı haberi gelmiş ve Havzalılar üzerinde bir bomba etkisi yapmıştı. Asıl kötüsü, kasabada ve dağlardaki silâhlı ve silâhsız Rumlar, bekledikleri günün geldiğini anlayarak eskisinden daha beter azmışlardı. Havzalılar, 18 Mayıs 1919 günü belediyede toplanarak Reddi İlhak Cemiyeti'ni kurdular ve İtilâf Devletleri temsilcilerine İzmir'in işgalini tanımadıklarını bildiren bir telgraf çektiler.

Ali Baba, Mustafa Kemal'le çabucak ahbap olmuştu. Kasabanın içinde bile halkı haraca kesen bu çetelerin şerrinden kurtulmak onun için ilk millî davaydı.

Bir gün Mustafa Kemal'e:

— Paşa, dedi. Vaziyeti görüyorsun. Bunlar, bize çok eziyet ediyorlar, buna bir çare düşünmüyor musun?

— Sabredin, biz onları yola getireceğiz.

— Peki, ama ne ile?

— Her şey sırasında...

Mustafa Kemal'in önayak olmasıyla 28 Mayıs 1919 günü Merkez okulunda büyük bir toplantı yapıldı. Yapılan konuşmalar, halkın silâhlanması ve örgütlenmesi üzerindeydi. Gerek içimizdeki ve gerekse dışarıdan gelecek düşmanları kovmak ve yok etmek için bundan başka çare olmadığı savunuldu.

1919 Mayısının 28'ini 29'a bağlayan gecesinde Belediye Başkanı İbrahim Bey'in evinde toplanan Havza ileri gelenleri Müdafaa-i Hukuk kurumunu kurdular ve bunu ilgiyle bekleyen Mustafa Kemal'e bildirdiler. Mayısın 29'nu 30'a bağlayan gecesi sıtmalı bir çalışma ile uyanık geçti. Havza'da Müdafaa-i Hukuk Örgütü'nün kurulduğu birçok kasaba ve şehre bildirildi. Mustafa Kemal, her yana tellenen mektupları gözden geçiriyor ve bunları yazanları övüyordu. Amasya'ya da ayrıca güzel bir mektup yazılmasını salıklamıştı.

Mustafa Kemal, bütün gece telgraf işiyle uğraşan Belediye Başkanı İbrahim Bey'i ertesi gün yanına çağırdı ve:

— Ne yaptın, telgrafları çektin mi? diye sordu.

— Çektim, efendim.

— Getir ilmühaberlerini.

İbrahim Bey telgraf ilmühaberlerini getiremedi. Mektupları taahhütlü posta ile göndermişti. Posta ilmühaberlerini gören Mustafa Kemal çok kızdı.

— Ben, size telgrafla verilmesini söylemiştim! Dedi. Neden posta ile gönderdiniz? Bu memleket, uçurumun kenarına gelmiştir. Acil tedbirler almaya mecburuz. Siz yanlış düşüncelerle yavaş hareket ediyorsunuz.

İbrahim Bey, Mustafa Kemal'e şöyle karşılık verdi:

— Paşa Hazretleri, şurada bir sessizlik görüyorsanız emin olunuz hep zatı devletinizin gelmesi dolayısıyladır. Geldiğiniz günden beri biraz nefes aldık. Siz gelmeden önce burada sabahlara kadar her tarafta silâh atılırdı. Heyecan ve endişe içinde yaşıyorduk. Henüz kendimize gelir gibi oluyoruz. Bu endişe ile kapalı yazmayı uygun buldum.

Mustafa Kemal, bunun üzerine yumuşak, tatlı bir sesle şunları söyledi:

— Çocuğum, kazanırsak bütün zararların giderilmesi mümkündür. Kaybedersek ne sen kalırsın ne de ben. Hepimiz ölüme mahkûmuz. Bu sebeple açıkça savaşacağız. Hiçbir şeyden çekinmeyeceğiz. Bu dava, bu savaş vatan savaşıdır. Yanlış düşünüyorsun. Fakat mademki bir kere olmuştur, zararı yok. Ama şimdi git, Amasya Belediye Reisine aynı şeyleri telgrafla tekrarla.

İbrahim Bey, etekleri zil çalarak telgrafhaneye koştu. Bu bir ihtilâldi. Açıktan açığa yürütülecekti. Mustafa Kemal, halkın nabzını iyice yoklamış, Havzalıların millî örgütlenme için hazır olduklarını anlamıştı. Pontos çetelerinin vahşi zulümleri, onları adamakıllı uyandırmıştı.

Halkın bu uyanıklığı Mustafa Kemal'in çok hoşuna gitmişti. Bir gün Ali Baba'ya:

— Git, bana Belediye Reisi İbrahim Bey'i çağır, dedi.

İbrahim Bey, yarım saat sonra Mustafa Kemal'in karşısındaydı.

— İbrahim Bey, halkın sesini çıkarması zamanı gelmiştir. Ondan evvel bu halka yol göstermek icap eder. Binaenaleyh, önümüzdeki Cuma günü namazdan sonra Büyük Cami'de İzmir şehitlerinin aziz ruhuna bir mevlit okutunuz. Mevlit bitince dışarıda fişek atılarak işaret verilsin. Böylece her üç camiden halk, ellerinde bayraklar olarak ve tekbir getirerek alayla çıkıp miting yerinde toplansın. Miting yeri, bu otelle belediye dairesi arasındaki sahadır.

Mustafa Kemal, bu emri Belediye Başkanına verir vermez:

— Dur, dedi. Arada yapılması gereken bir iş daha var. Camide mevlit bittikten sonra hitabeti kuvvetli bir arkadaşınız, halka silâhlanmak lâzım geldiğinden, zira düşmanlar elinde esir bulunan padişahtan bir medet ummanın manasız olacağından bahisle bir nutuk irat etsin.

Belediye Başkanı bunun üzerine Paşa'ya:

— Miting yerinde kimin söz söylemesini münasip görüyorsunuz, Efendim? Diye sordu.

Mustafa Kemal, çenesini avucuna aldı ve bir süre dalgın düşündü, sonra, başını kaldırarak:

— Bir hoca efendinin, diye karşılık verdi.

Belediye Başkanı İbrahim Bey, bütün ilgili arkadaşlarını topladı; halka en güzel, en dokunaklı sözü söyleyecek olanı birlikte araştırdılar. En güzel sözü söyleyecek olanın köy imamı Hoca Sıtkı Efendi olduğunda karar kıldılar ve hemen gelmesi için kendisine adam saldılar.

Her türlü hazırlık bitmişti. 30 Mayıs cuma gününü beklediler. Mustafa Kemal de cumayı iple çekiyordu. En sonra cuma da geldi çattı. Namaz Mustafa Bey Camii'nde kılındı. Mustafa Kemal ve arkadaşları da namaz kılanlar arasındaydı. Çok kalabalıktı. Gelenleri cami almamıştı. Mevlit okundu. Kasabada şeker olmadığından Mevlit'e gelenlere kâğıt külahlar içinde kuru İzmir üzümü dağıtıldı.

Şimdi, sıra mitingdeydi. Halk, Mesudiye Oteli ile Büyük Cami arasındaki meydanı doldurmuştu. Mustafa Kemal ile arkadaşları külahlar içindeki İzmir üzümünü yiyerek mitinge gelmiş, heyecanlı halk yığınını sevinç ve zevkle seyrediyorlardı. Kürsü, bomboş duruyor ve herkes Sıtkı Hoca'nın oraya çıkmasını sabırsızlıkla bekliyordu. Sıtkı Hoca gibisi buralarda hiç yoktu. Ateş gibi vaazlar verir, cemaati coşturur, hüngür hüngür ağlatırdı. Şimdiyse yepyeni bir konu üzerinde konuşacaktı. Herkes, bu yüzden merak içindeydi. Hava çisentili olduğu halde insanlarla birlikte bütün kediler, köpekler, kuzular ve çocuklar dışarı dökülmüştü. Serçeler ağaçlarda kıyameti koparıyor, horozlar, fışkı ve gübre yığınlarının üzerinde keyiften çatlarcasına ötüyorlardı. Hiçbirinin, insanoğlunun korkunç davalarından, sorunlarından haberi yoktu. Ölüm, boğazlarına sarılıncaya dek her şeyden habersiz yaşadıklarından mutluydular. İnsanoğlu ise gelecek ölümün kokusunu çok uzaktan, çok ötelerden alabilmek gücündeydi. Bu yüzden de mutsuzdu, korkuyordu ve kaygı içindeydi. Onun bir tek şansı vardı, kokusunu ta uzaklardan aldığı ölümü yenebilmek.

İşte Mustafa Kemal'in, aralarında sarışın bir kurtuluş ışığı gibi yandığı bu kalabalık da ölümün kokusunu almış ve onu alt etmek, yenmek, yok etmek kaygısıyla buraya toplanmıştı.

Ne yazık ki Sıtkı Hoca hâlâ görünürlerde yoktu. Belediye Başkanının etekleri tutuşmuştu. Durmadan dönüp dönüp biraz ötede sandalyesinde oturan Mustafa Kemal'i gözetliyor, onun da sabırsızlandığını görerek daha çok üzülüyordu.

Hangi Cehennemin dibinde kalmıştı bu Sıtkı Hoca? İbrahim Bey, öteye beriye koşuyor, etekleri zil çalarak onu arıyor, her önüne gelene soruyorsa da hiç kimse onun nerde olduğunu bilmiyordu. Bunca emeklerle meydana getirilen miting, başarısızlığa mı uğrayacaktı?

Mustafa Kemal, gözleriyle İbrahim Bey'i kovalıyor, bir yandan da saatine bakıyordu. En sonra Refik Bey'i ona gönderdi ve nutkun hemen başlamasını istedi. O, Sıtkı Hoca'nın yokluğundan Belediye Başkanının dokuz doğurduğunu bilmiyordu.

Mustafa Kemal, bütün bu insanların en tecrübelisiydi. Sabrın en kötülerini çok denemişti, o sabredebilirdi. Halk, sabırsızlanmaya başlamıştı ki bu kötü bir alâmetti. Onun sabrı çabuk tükenir, hemen dağılıverirdi. İbrahim Bey, bunu görünce hemen Mustafa Kemal'in yanına koştu:

— Efendim, dedi. Buyurunuz, icap eden şeyler miting mahallinde söylenecektir.

Mustafa Kemal, hiçbir şey söylemeden doğruldu. Belediye Başkanı elinde bir bayrak tutuyor ve en önde gidiyordu. Havza'nın en büyük Şeyhi ve Mesudiye Oteli'nin sahibi Ali Baba ile bütün hacılar, hocalar, dervişler de ağır ağır onların ardından ilerliyorlardı. Heyecanlı ve gür sesleriyle getirdikleri tekbir ve tehliller, ortalığı tatlı bir müziğe benzer yiğitçe bir uğultuyla dolduruyordu. Bu yiğit ve erkekçe uğultu, bütün Havza'dan işitiliyor, yaşlı kadınlar, evlerinin önünde başörtülerinin ucuyla gözlerini siliyorlardı. Şimdiye dek burda böyle bir şey görülmemişti.

Bu tekbir ve tehlil sesleri, bütün yürekleri gizli altın tellerle birbirine bağlıyor, tepeden tepeye yankılanarak Pontos çetelerine saklanacak delik ara demek istiyordu. Öbür camilerden çıkan halk da bu kalabalığa karışıyor, tekbir sesleri, gök gürültüsü gibi bir hal alıyordu.

Halk bütün anlamıyla millî heyecanın, din heyecanının en yüksek doruğuna ulaşmıştı. Ne yazık ki Sıtkı Hoca, hâlâ görünürlerde yoktu.

Mustafa Kemal, Belediye Başkanına:

— İbrahim Efendi, ne düşünüyorsunuz? Halk, işte hazır toplanmış, bekliyor. Ne söylenecekse söylensin, dedi.

Hep Sıtkı Hoca'ya güvenmişlerdi. Şimdi nutku kime söyletmeliydi? Belediye Başkanı gerçekten güç bir duruma düşmüştü. İbrahim Bey, arkadaşlarından Fuat Bey'e, bilinen ateşleyici millî, konu üzerinde birkaç söz olsun söylemesini rica etti. Fuat Bey, kürsüye çıkarak şöyle konuştu:

— İşte, Yunanlıların yaptığı mezalimi görüyorsunuz. Biz de burada bir istilâ tehlikesi karşısındayız. İhtiyatlı, tedbirli, uya-

nık bulunmak ve hemen silâhlanıp düşmana karşı koymak lâzımdır. Her Müslüman, her ne karşılığında olursa olsun silâhlanmak zorundadır. Yurdumuz, tehlikeli günler geçirmektedir. Buna karşı koymak, düşman çizmeleri altında çiğnenmemek birinci vazifemizdir. İzmir'den sonra Samsun ve Havza'nın da işgal felaketine uğraması muhtemeldir. Varımız yoğumuzla silahlanıp iç ve dış düşmanlara karşı koyacağız.

Ondan sonra İbrahim Bey, kürsüye çıkarak tıpkı buna benzer birkaç söz söyledi ve bunlara şunları kattı:

— Burada, bu Havza sokaklarında gördüğünüz Rum çeteleri, asker kaçakları filân olmayıp Yunanlıların eskiden beri güttükleri siyasî maksatlarının mahsulü birer icra kuvvetidir. Bunların emel ve gayeleri artık meydana çıkmıştır. Bunun için canımıza kasteden düşmana karşı alınması gereken tedbirleri almak vazifemizdir. Haksız işgallere nihayet verilmek üzere gerektiği şekilde protesto edeceğiz. Bizi tevkil eder misiniz?

Belediye Başkanı, bu son sözü çok kuvvetli söylemişti. Halk ona, gülbank çeker gibi hep bir ağızdan:

— Hay hay! Diye karşılık verdi.

Belediye Başkanı kürsüden inerken bu mitingin hiç de başarılı, ateşleyici, coşturucu bir miting olmadığını düşünüyor ve üzülüyordu. Anadolu'da ulusal kurtuluş savaşı için Mustafa Kemal'in karşısında yapılan bu ilk miting, böyle sönük mü geçmeliydi? Mustafa Kemal, mutlaka bundan çok daha güzel ve başarılı bir miting bekliyordu. Bu sırada Mesudiye Oteli'nin sahibi Küçük Ali Baba (babası Büyük Şeyh Ali Baba'ydı) yanına sokuldu:

— Paşa sizi çağırıyor, dedi.

İbrahim Bey, Mustafa Kemal'in yanına koştu. Mustafa Kemal, oteldeki odasında oturmuş, pencereden dışarı bakıyor, dağılmakta olan cemaati yüzündeki üzgün mimiklerle seyrediyordu. Bu miting, istediği gibi olmamıştı. İbrahim Bey'i bunu söylemek için çağırtmıştı.

Başını pencereden İbrahim Bey'e çevirdi ve sert bir sesle:

— Yaptığınız işi beğendiniz mi? diye sordu.

Belediye Başkanı, güç durumunu gösterir bir davranışla ellerini ovuşturarak:

— Efendim, dedi. Bu işe memur ettiğimiz hatip Hoca Efendi, Rum eşkıyalarının tehdidine maruz kalmış olmalıdır ki bulunduğu köyden çıkıp buraya gelemedi. Biz de çok müteessir olduk. Fakat hatibin geleceğinden çok emin olduğumuz için ona göre hazırlanmıştık. Bu sebeple emrivaki karşısında şaşırdık. Affınızı dilerim.

Mustafa Kemal, birdenbire yumuşadı ve tatlı bir sesle:

— Ben de, dedi. Sizin gibi bir ferdim ve aranızda sonuna kadar fert olarak çalışacağım. Bu memleketi hep beraber kurtaracağız. Ortada gizli kapaklı hiçbir şey yoktur ve olmamalıdır. Samimî, doğru ve açık kalpli olmalıyız. Bu mitingin tekrar, ama noksansız olarak yapılmasını isterim.

Hoca Sıtkı Efendi'nin hikâyesi de şuydu:

Miting haberini ona Havzalı Bayram Con Bey göndermişti ve bu çağrı Hoca'ya çok geç ulaşmıştı.

"-Hoca korktu da gelemedi!" söylentisi, Sıtkı Hoca'nın kulağına gidince çok üzülmüştü. Buna üzülmek de denemezdi. İyi kalpli hoca, mitingi kaçırdığını anlayınca sanki beyninden vurulmuşa dönmüştü. Felek bir köy hocasına böyle bir günü ömründe ancak bir kez gösterirdi. Hemen cübbesini sırtına alınca Havza'nın yolunu tuttu, İbrahim Bey'i buldu.

— Ben, korkak bir adam değilim. Neler emrediyorsanız edin, derhal yapayım, dedi.

Belediye Başkanıyla yanındakiler ona:

— Önümüzdeki Cuma günü miting tekrar edilecek ve sen çıkıp halka hitap edeceksin! Dediler.

Enerji dolu, canlı, iri kemikli, zeki bakışlı bir adam olan Sıtkı Hoca:

— Hazırım! Dedi.

Cuma yine gelip çatmıştı. Bu kez eskisinden daha büyük bir bağrı yanık halk yığını, yine Büyük Cami ile Mustafa Kemal'in oturduğu Ali Baba'nın Mesudiye Oteli'nin önüne dek olan alanı doldurdu. Dışarı çıkamayan hasta ve yatalaklar bile pencerelerden dışarı sarkmıştı.

Mustafa Kemal, Ali Baba'nın otelindeki odasının penceresinde oturmuş, büyük bir sevinçle gülümseyerek sesine koşan bu canlı halkı seyrediyordu. Sıtkı Hoca ve Belediye Başkanı, camiden çıkınca hemen cemaatin önüne düştüler. İbrahim Bey, yine elinde Türk bayrağını taşıyordu. Sıtkı Hoca, geçenki başarısız mitingin acısını çıkarmak istercesine gür ve yanık sesiyle tekbir ve tehlile başlayınca, bütün cemaat ve halk da ona katıldı. Meydan bir savaş yeri gibi büyük bir uğultu ile dolup inlemeye başladı. Kafile, ağır ağır Mustafa Kemal'in oteline doğru ilerliyordu. Çoluk çocuğun da katıldığı tekbir sesleri, yine bütün Havza'yı tuttu. Dağa taşa ulaştı ve yankıları hainleri titretti.

Sıtkı Hoca, ortaya kurulmuş olan kürsünün yanına gelince sustu, tekbir getiren halk da birdenbire sustu. Şimdi, alınan soluklar bile işitiliyordu. Havza, belki ömründe ilk kez böyle susmuştu. Sıtkı Hoca, şimdi kürsüdeydi. Ateşli gözleri ve ciddi yüzüyle halkı bir an seyretti. Bu "bağrı yanık" halk, ondan kendisini coşturacak güzel sözler bekliyordu. O da bir iki kez öksürdü; boğazını temizledi. Sürahiden bardağını su ile doldurdu. Bir yudum içerek kuruyan dilini damağını ıslattı.

Böyle heyecanlı bir günde hangi babayiğidin dili damağı kuruyup birbirine yapışmazdı?

Sıtkı Hoca, bunca yıldır vaaz vermekteki beceriklilik ve kolaylıkla söze başladı. Halkın yüreğini en ince tellerinden ateşleyecek sözler söyledi.

En sonra nutkunu şöyle bitirdi:

— Ey cemaat, düşmana karşı koymak için elde sopa lâzımdır. En gücü yetmeyen, en fakir Müslüman ve Türk bile bugünden tezi yok, birer sopa olsun edinmelidir. Buna da iktidarım yok, diyebilen kimse var mı? Varsa, o da evindeki kazmayı, keseri, bıçağı; o da yoksa yumruğunu hazırlasın. Artık, zamanı gelmiştir. Hazreti Allah da, Peygamberimiz Efendimiz de böyle emrediyor!

Halk, en sonra coşmuştu. Sıtkı Hoca'yı alkışlıyor, alkışlıyor:

— Varol Hoca! Yaşa, Sıtkı Hoca! Diye gürlüyordu.

Mustafa Kemal'in yüzü artık iyice aydınlanmıştı. Gerçekten de Sıtkı Hoca sayesinde başarılı bir miting yapılmıştı.

Belediye Başkanı İbrahim Bey'i yanına çağırdı:

— Memnun oldum, dedi. İstediğimiz gibi bir miting yapıldı. Hoca Efendi de pek güzel konuştu. Artık, benim de burada vazifem tamam oldu. Daima sizinle muhabere edeceğim. Müsterih olun. Ben de sizin gibi bir fert olarak, inşallah kazanacağımız zafere kadar beraber, el ele çalışacağız, dedi.

Sonra Sıtkı Hoca'yı da çağırarak hararetle ellerini sıktı ve kutladı. Daha geçen gün Damat Ferit'in, Türkiye'yi büyük devletlerin mandası altına koymayı amaç tutan plânı için Havzalılara söylediği sözleri burda bir kez daha yineledi:

— Geçenlerde de birkaç kere söyledim, hiçbir zaman ümitsiz olmayacağız. Bizi öldürmek değil, diri diri mezara sokmak istiyorlar. Şimdi, çukurun kenarındayız. Son bir cüret belki bizi kurtarabilir. Zaten başka türlü de olsa geri dönmek imkânı yoktur.

Bu, halka söylediği sözleri bütün kumandanlara da başka sözcüklerle telledi. "Millî istiklâli sarsan işgal ve ilhak gibi olayların bütün millete kan ağlattığını, millî ıstırabın zapt edilmez bir hal aldığını, bu hallerin önlenmesini beklediğimizin bütün dünyaya telgraflarla ilân edilmesini istedi."

Mustafa Kemal, kaplıcaya daha çok sabahları giriyor, öğleden sonraki vakitlerini gecenin geç saatlerine dek ya çalışma odasında çalışarak ya da posta müdürünün odasında çektiği ve karşılığını beklediği telgrafları kontrol etmekle geçiriyordu. Kimi zaman da elindeki kocaman sarı kehribar tespihini çekerek kasabada dolaşıp hava alıyordu.

Bu arada da bir şeyler bekliyor gibiyse de ne beklediğini ancak birkaç kişi biliyordu. Herkes, benzin yokluğundan Amasya'ya gidilemiyor sanıyordu.

MANGAL YÜREKLİ ADAMIN HİKÂYESİ

Fırsatını bulsa ipini çeker,
En iyi dostundan sakın sen seni.
-Sümmani-

Akşam karanlığı, poyraz ve yağmur, yeni yolda hızlı hızlı yürüyen bir adamı kem gözlerden saklamak için sanki el ele vermiş gibiydi. Yolda onun iki büklüm, ufak tefek karaltısından başka hiçbir canlı görünmüyordu. Karaltı, biraz sonra Sütlâçların evinin önünde durdu ve çevresine şöyle bir göz attıktan sonra, kapıyı üst üste çaldı. Kapı açıldı, içeri girdi.

— Vay, Osman Ağa, sen misin?

Bu, Topal Osman Ağa'dan başkası değildi. Ev sahibi hemen konuğunu yaş pelit dallarının çıtırdayarak, cızırdayarak, çıtlayarak yandığı ocağın başına götürdü. Üzerinden sular akan yağmurluğunu, kalpağını çıkarıp bir yana bırakan Topal Osman, ateşin karşısına bağdaş kurarak, yüzünden akan suları elinin tersiyle sildi. Sonra, aralıklı olarak kapı birkaç kez daha çalındı ve Osman Ağa'nın Tepeköylü adamları birer birer gelip ocağın başında bağdaş kurdular.

Ev sahibi, merak ve korkuyla açılan gözlerini baş konuğunun yüzüne dikmiş, öylece bakıyordu. Osman Ağa'nın çakır gözleri, kaşlarının altındaki derin yuvalarında ocağın alevlerine dikilmiş duruyor, bir yandan da kırpık bıyıklarının ıslaklığını parmaklarının uçlarıyla kurutmaya çalışıyordu.

— Merakla yüzüme bakıyorsun, acaba böyle korkulu bir zamanda ha bu uşak ne yürekle kalkıp geldi yine Giresun'a diye kendi kendine soruyorsun? Dayanamadım, uşak daha çok dayanamadım güzelim memleketten uzakta kalmaya. Geldim işte. Ne olacaksa bir an önce olsun dedim. Gurbet tak etti canıma.

Giresun'un o ünlü yağmuru, hâlâ bardaktan boşanırcasına yağıyor, kiremitleri, camları dövüp duruyor. Karadeniz'i kıyıla-

ra doğru süren poyraz, dik kayalıklarda yağmurun gürültüsünü bastıran sürekli bir uğultu çıkarıyordu. Osman Ağa, hem ev sahibinin kendisine sarıp verdiği saçaklı Trabzon tütününden sigarasını içiyor, hem de sağ bacağını ovuşturuyordu:

— Ha şu bacağın topal olması bir şey değil de böyle yağmurlu havalarda için için bir sızlaması var, beni canımdan bezdiriyor. Bizim uşakların geldiğimden haberi yoktur, haber ver de gelsinler görüşelim. Ne olacak bu halimiz bir anlayalım.

Osman Ağa'yla türlü savaşlara ve serüvenlere katılıp da sağ kalmış birçok savaş arkadaşı, şimdi ne yapacaklarını şaşırmış, sonlarının ne olacağını bilmeyerek evlerinde kaygılı kaygılı düşünüyor; pusmuş oturuyorlardı. Osman Ağa'nın geldiğini öğrenince birer ikişer, yerli Rumlara görünmemeye çalışarak, Sütlâçların evine damladılar. Hepsi, Osman Ağa'nın, Giresun'un bu mangal yürekli adamının çevresine çemberleme bağdaş kurarak oturdular. Hem onu dinliyor, hem de Giresun'da geçen en yeni olayları anlatıyor, sonra, yüzleri asık kara kara düşünüyorlardı. Bu sırada, kapı güm güm çalındı. Gelenin arkadaşlardan biri olduğunu bildikleri halde yine de herkes belindeki, koynundaki tabancaya el attı. Silâhlı beş adam mavzerlerinin mekanizmasını şıkırdattı.

Osman Ağa, hiç kımıldamadan ocaktaki çıtırdayan çalılara bakıyor ve düşünceli görünüyordu. Bu güzel şehrin, güzel Giresun'un kendisi için büyük tehlikeler sakladığını bilerek gelmişti. Bundan dolayı büyük ve sürekli tehlikeler içinde yaşamış bir adam olarak en küçük tıkırtıdan bile bir şeyler sezinleyen bir duyuş gücü kazanmıştı. Dış kapının gümlemesi herkes gibi onu da kulak kesilmeye çağırmıştı. Gelen, Tapucu Gerdebioğlu Mehmet Efendi'nin kâtibiydi. Üstünden başından sular akıyordu. Adamcağız, ıslak elini koynuna sokarak bir mektup çıkardı ve Osman Ağa'ya uzattı.

— Ağa, dedi. Tapucu Gerdebioğlu Mehmet Efendi'nin sana çok selâmı var. Bu mektubu da hemen okusun ve ona göre davransın, dedi.

Kâtip, bunu söyler söylemez, açılan kapıdan karanlık yağmurun içine daldı ve gözden uzaklaştı. Osman Ağa, mektubu bir solukta okudu, sonra oradakilere uzattı. Her okuyanın yüzünde kaygılar beliriyordu. Mektupta:

"Osman Ağa'nın yeniden Giresun'a geldiği haber alındı. Kaymakam Nizamettin Bey'le jandarma kumandanı seni tutuklayacaklar. Bir ayak önce şehirden savuş." Deniyordu.

Tutuklama emrini, Kaymakam Nizamettin Bey, Tapucu Gerdebioğlu Mehmet Efendi'ye kendisi bildirmiş ve Topal Osman'ın bir an önce şehirden çıkıp gitmesine aracı olmasını söylemiş, ağanın da bunu bilmemesini dilemişti.

Mustafa Kemal, Samsun'a geçeceği sıralarda Topal Osman Giresun Belediye Reisiydi. Yalnız bu görevi bileğinin gücüyle ele geçirmişti. Bırakışmayla birlikte taşra denen Anadolu şehirlerinde İstanbul Hükümetinin otoritesi kalmamıştı. Bu yüzden buralarda her iş eskisi gibi kanun çerçevesinde olmuyordu. Topal Osman, şehrin Türk halkınca çok sevilen ve kendisine umut bağlanan bir yerli kahramandı. Bu yüzden, pek azgınlaşan Pontos Rum eşkıya ve iştahlarına karşı Türk hemşehrilerini korumak üzere Giresun Belediye Reisliği makamına oturuvermişti. Yalnız, kanun geleneklerine göre belediye reislerini, yönetim âmirleri yani kaymakamlar, mutasarrıflar ve valiler atamaktaydı. Bu yüzden de Topal Osman'la Kaymakam Nizamettin Bey arasında bir soğukluk, bir geçimsizliktir sürüp gidiyordu. Nizamettin Bey, Osman Ağa'nın belediye reisliğini onaylamamış, onun orda kanunsuz olarak oturmasını sürdürmekte kendince kimi yararlar düşünmüştü. Topal Osman, Damat Ferit hükümetince fena halde mimli bulunduğundan, onun başkanlığını onaylaması, İstanbul Hükümetinin bir memuru olan Kaymakamı da kolayca suçlu durumuna sokabilirdi. İstanbul'da harıl harıl asmak için adam arayan ünlü Nemrut Mustafa Paşa Divanı Harbi, Osman Ağa'ya çoktan beri gözlerini dikmiş, iştahlı iştahlı bakmaktaydı. Ermeni ve Rum "tehciri" suçlusu olarak asılan ve asılacak olanların listesinde Topal Osman Ağa'nın da saygılı bir yeri vardı.

O da bunu pekiyi biliyor, ona göre tetikte bulunuyor ve kurduğu çeteyi her an davranmak üzere elinin altında hazır bulunduruyordu.

Topal Osman, belediye başkanlığı makamında şehrin Türk halkının koruyucu meleği olarak oturadursun, 1919 ilkbaharında İstanbul gazetelerinde, Nemrut Mustafa Paşa'nın başkanlık ettiği Divanı Harbi Örfi adı verilen son kerte tehlikeli mahkemede yargılanması gereken ünlü suçluları kapsayan bir siyasal suçlular listesi yayımlandı. Bu suçlular arasında memleket dışına kaçmış olanlar olduğu gibi, memleket içinde hâlâ görevleri başında bulunan birçok kişi de vardı. Giresun'un Türk halkı, daha çok kendi şehirlerindeki bir iki önemli kişinin adını bu listede görünce irkildi. Şimdilik Giresun'dan yargılanması gereken iki kişi vardı. Bunlar da Topal Osman Ağa ile Giresun eşrafından Sarı Mahmut Zade'ydi.

Kürt Mustafa Paşa mahkemesi, bu iki kişinin hemen yakalanıp İstanbul'a yollanmaları için ihzar müzekkeresi de kesmişti. Giresun'un genç kaymakamı Nizamettin Bey, bu işi öğrenince Topal Osman'ı çağırarak:

— Osman Ağa, dedi. Gazeteleri gördün, artık burada durma, başının çaresine bak. İhzar müzekkeresi gelirse seni tevkife mecbur kalırım. Bir tarafa git, uzaklaş buradan!

Kaymakamın yanından ayrılan Topal Osman, omuzlarını silkerek yine gidip belediyedeki makamına oturdu. Bu genç kaymakama da zaten çoktan beri içerliyordu. Onun belediye başkanlığını bütün zorlamalara karşın kabul edip doğrulamamış ve onu böyle kanunsuz olarak, bu makamda oturtup duruyordu.

— İşte, belediye reisliği odasında oturuyorum. Nizamettin Bey, sıkıysa gelsin beni tevkif edip İstanbul'a göndersin! Diyordu.

Bir gün jandarma kumandanı, kaymakamın katına giderek:

— İhzar müzekkeresi var. Topal Osman'ı tevkif edeceğim, bana bir komiser ver! Dedi.

Kaymakam Nizamettin Bey, Mustafa Kemal'in Selanik'ten çocukluk arkadaşıysa da henüz bir kaymakamdan başka bir

şey değildi. Topal Osman'ın tutuklanmasını kendisi için tehlikeli bulmasaydı onu doğrudan doğruya tutuklattırabilirdi. Şundan ki o, bu kapıdan hâlâ ekmek yemeyi düşünenlerdendi.

İşte bu yüzden, arslanın ağzına kendisinden daha az korktuğu bir kurban atarak pençeli kurbanı korkutup kaçırmak istedi ve jandarma kumandanına:

— Sen, evvelâ Sarı Mahmut Zade'yi yakala! Sonra da Topal Osman'ı yakalarsın! Dedi.

Jandarma kumandanı gidip Sarı Mahmut Zade'yi tutuklayıp Nemrut Mustafa mahkemesine göndermek üzere gemiye bindirdi.

Bunu gören Topal Osman, bir kahpeliğe uğramak kaygısıyla adamlarını yanına alıp bir akşamüstü karanlık bastıktan sonra motoruna binerek Tepeköy'e doğru yola çıktı. Topal Osman'ın dağa çıkışı şehirde şimşek gibi yayılmıştı.

Rumlar, onun dağa çıkışını, şehirde oturuşundan daha tehlikeli buluyorlardı.

Topal Osman için İstanbul'dan Trabzon Valisi Galip Bey'e emir üstüne emir geliyor, o da durmadan Giresun Kaymakamını sıkıştırıyordu. Bir gün kafası kızan kaymakam, Ali Galip'e şöyle bir yazı yazdı:

— Bu adamın dağda yüz elli silâhlı maiyeti var. Yakalanması için kuvvet gönderin. Ancak, o zaman tutulabilir!

Bu işi böylece başından savmak istedi.

Nizamettin Bey'in de Topal Osman'ın durumuna benzer bir durumla karşılaşması gün sorunuydu. Nitekim Topal Osman, dağda çetesini güçlendire dursun bir İngiliz vapuruyla İstanbul'a giden genç kaymakam, yine Ermenileri zorla göç ettirme ve öldürme suçundan dolayı Nemrut Mustafa Paşa mahkemesine gönderilmek üzere tutuklanıp ellerine kelepçe vurulacak, yalnız kaçmanın yolunu bularak ölümden kurtulacaktı.

Topal Osman, dağda bulunduğu sırada Nemrut Mustafa Paşa mahkemesi onu, "gıyaben" idama mahkûm etmişti. Artık, bu mangal yürekli adamın kanı helâldi. Görüldüğü, tutulduğu yerde öldürülmesi için emir çıkmıştı.

Topal Osman oldum olası Giresunlu denizci bir ailenin çocuğuydu. Dedesi, İsmail Kaptan'dı. Büyük bir yelkenli gemisi olan İsmail Kaptan, hacca da gittiğinden ona Hacı İsmail Kaptan, diyorlardı. Hacı İsmail Kaptan, daha çok yabancı limanlara, örneğin Karadeniz'deki Rus limanlarıyla Akdeniz limanlarından Marsilya'ya dek seferlere çıkıyordu.

Hacı İsmail Kaptan'ın oğlu Mehmet Efendi, Giresun'a epeyce eskiden gelip yerleşmiş olan Cemşitgillerin kızıyla evlenmiş ve birçok çocuğu olmuştu. İşte bu çocuklardan biri de çakır gözlü, güzel ve sevimli bir çocuk olan Osman'dı. Mehmet Efendi, babası gibi denizciliğe heves etmemiş, ticaretle uğraşmayı daha uygun bulmuştu. Ne var ki bir de hacca gidip babası gibi hacı olan Mehmet Efendi, ticarette başarı kazanamamış, çoluk çocuğuna ancak orta halli bir yaşayış sağlayabilmişti.

Giresun'un Hacı Hüseyin Mahallesi'nin orta halli bir evinde dünyaya gelen Osman, ilkokulu bitirmiş, o zamanın ortaokulu anlamına gelen Rüştiye'nin son sınıfına dek okumuş, son sınıfta ayrılmak zorunda kalmıştı. Osman'ın çocukluğu, ilk gençliği, hep günlük yaşayışında karşılaştığı haksızlıklara isyan etmekle, onlarla boğuşmakla geçti. Ciddî ve zeki bakışları, çukur çenesinin azim bildiren sert kararlılığı, kurumlu ve çalımlı durumu, ona akranları hatta büyük arkadaşları arasında saygılı bir yer verdirmişti. Haksız yere dövülen çocukların baş kurtarıcısı ve hak arayıcısı oydu.

Osman da dedesi İsmail Ağa gibi denizi çok seviyordu. Dalgaların coştuğu fırtınalı havalarda denize açılmak için çılgınca bir heves duyar, genç arkadaşlarını da bu serüvene sürüklemeye çalışırdı. Kara gözlü Karadeniz'in dalgaları üzerinde Giresun'da yetişen fındıklardan birinin kabuğu gibi oynayan küçük kayığının içinde çılgınca ve hırslı saatler geçirdiğini görenlerin yüreği ağzına gelirdi. Deniz, onun boğuşacağı en yakın devdi. Giresun Limanı'na demir atan dağ gibi yabancı gemilere imrenerek bakar, Türklerin böyle gemilere sahip olmayışına hayıflanıp dururdu.

Osman, dedesi gibi denizci, babası gibi müflis bir tacir olmayı bir yana bırakıp kolayca para kazanmanın yollarını aramaya başlamıştı. Ne var ki yaşayışın hangi kapısından girmişse paranın kolay kazanılamayacağını anlamakta gecikmemişti. Uzun ve işsiz bir gençlik döneminden sonra kendisine gülümsemeye başlayan heyecanlı bir iş bulur gibi olmuştu.

Giresun'da bir tütün rejisi vardı. Bunun Türk olmayan müdürü ve öbür adamları, memleketin yetiştirdiği en güzel tütünü işliyor ve dünyanın parasını kazanıyor, Türkleri oraya hiç yanaştırmıyorlardı. Yalnız ucuz ve zor tütün işçiliklerinde Türkler çalışıyordu. Sonra, tütün kaçakçılığını önlemek için kullanılan bütün kolcular Rum'du. Bunlar, kendi adamlarına kaçakçılık yaptırıp çok para kazandırdıkları halde Türk kaçakçıların karşısında Azrail kesiliyorlardı. Salt bu kolcularla boğuşmak zevkini tatmak için tütün kaçakçılığına başlayan Osman, pek heyecanlı günler ve geceler geçiriyor, bir çeteci egzersizi yapar gibi sertleşiyor ve pişiyordu.

Osman'ın bu heyecanlı, tehlikeli ve başıboş yaşayışı, önemli bir olayla birdenbire bıçakla kesilmiş gibi duruverdi. Çoktan beri göz diktiği, daha doğrusu gönül verdiği Panaş İsmail Ağa'nın güzel kızı Hatun'la evlendi.

Gerçi, İsmail Ağa, zengin bir adamdı. Osman'ın sırtı artık yere gelmezdi. Ne var ki Osman sırtüstü yatıp da karı parası yiyeceklerden değildi. Doğru dürüst bir iş tutması gerekiyordu. Kayınpederinin yardımıyla keresteciliğe başladı. Bu kereste işi zamanında eline epeyce para geçen Osman, pek eli açık ve cömert bir insan olduğunu göstermişti. Düşkün eşe dosta yardım ediyor, arkadaşlarıyla yiyip içiyor, çevresinde kendisine gönül bağlayanlardan bir grup toplanıyordu. Artık genç Osman, Osman Ağa olup çıkmıştı. Hemşehrileri onu böyle çağırıyorlardı.

Osman Ağa, her Karadeniz uşağı gibi silâhla oynamayı da seviyordu. Goronik Rus tabancasının namlusundan hedeflere uçan mermilerin sayısını kendisi de bilmezdi. Keskin nişancı denecek güçte bir atıcı olmuştu.

Gazete okumasını seven ve siyasal haberleri büyük bir ilgiyle izleyen Osman Ağa, 1908 Hürriyet Devrimini büyük bir sevinç ve heyecanla karşıladı, fesini havaya fırlattı Artık, Türkler için bütün acıların ve kaygıların sonu geldiğine inanıyordu. Osmanlı ülkesinin bütün şehirlerinde olduğu gibi Giresun'da da geceli gündüzlü şenlikler olmuş, hürriyet türküleri söylenmiş, içkiler içilmiş. Osman Ağa'nın baş çektiği horonlar oynanmış, bütün kötü günlerin sonu geldiğine milletçe inanılmıştı. Dağdan bir sürü eşkıya inmiş, silâhlarını şakırdatarak hükümet konağı önünde dolaşıyordu.

Genel af çıkmıştı. Bu Rum ve Türk eşkıyalarında, devrimi kendileri yapmış gibi bir de kurum çalım vardı ki değmeyin gitsin. Giresun'un bütün Rumları ve Türkleri sevinçten sarmaş dolaş olmuşlardı. Kurtla kuzunun dost olduğu günlere benzer barış ve dostluk günleri, yeşil Giresun'a mutlu saatler yaşatıyordu. Birbirlerine diş bileyen Türkler ve Rumlar silâhlarının üzerini zeytin dallarıyla örtmüşlerdi.

Ne var ki Avrupa devletlerinin birer birer Türkiye üzerine atılarak pay isteyeceği günler de gelip çatmıştı. Balkan milletlerinden önce İtalyanlar, daha sabırsız davranarak Trablusgarp üzerine çullanmış, Balkan Savaşı hazırlıkları hızlanmış, Giresun Rumları da silâhlarının ve bombalarının üzerindeki zeytin dallarını kaldırmaya başlamışlardı.

Osman Ağa dikkat ediyordu; Avrupa milletlerinden biri Türkiye'ye sataşacağı ya da sataştığı gün, bütün Rum hemşehrilerde bir bayram havası başlıyor, boyları uzuyor, sesleri dikleşiyordu. Böyle zamanlarda Türk-Rum mahalleleri arasındaki sapan taşı savaşını Rum çocukları ilân ediyordu. Türk mahalleleri aşağıda, Rum mahalleleri de yukarı sırta sıralandığından Rum çocuklarının sapan taşları daha kolaylıkla yerini buluyordu. Hürriyet devriminin getirdiği geçici dostluk havası, artık bir daha geri gelmemek üzere dağılıp gitmişti. Şimdi Türk ve Rum mahallelerinde karşılıklı diş gıcırtısından geçilmiyordu. Artık hiçbir zeytin ağacı, bu şehre gümüş yapraklı dallarından göndereceğe benzemiyordu.

İşler öyle bozulmuştu ki sonsuz barışın kurulması için bu şehirde ya Rumlar ya da Türkler tek başlarına kalmak zorundaydılar. Trablus Savaşı felâketle bitmiş, arkasından beklenmekte olan Balkan Savaşı başlamıştı. Balkan şehirlerinden kopup gelen kırmızı kuşaklı, kara yeldirmeli göçmen dalgaları, Karadeniz kıyı şehirleri gibi Giresun'a da çarpmıştı.

Kurtuluş Savaşı yapan Balkan milletleri, Hıristiyanlık gayretiyle ve bir Haçlı ordusu ruhuyla bütün Türkleri ve Müslümanları kesip biçiyor, hele Hıristiyanlıktan Müslümanlığa geçmiş Pomaklarla Boşnakların gözyaşlarına hiç bakmıyorlardı.

Balkan Savaşı'nın başlaması, bütün Türkiye'de acele bir seferberlik havası estirmişti. Askerliği gelen gelmeyen cepheye koşmak için askerlik şubelerine başvuruyordu. Osman da bu coşkunluk içinde oraya başvurmuştu. Ne yazık ki babasıyla amcasının el ele vererek yatırdıkları bedel yüzünden askerliğini yapmış farz edilerek geri çevrilmişti. O bunu ve hiç kimseyi dinlemeyerek arkasına taktığı bir yığın gençlik arkadaşlarıyla gönüllü olarak savaşa katılmak üzere kışlaya gitti, birkaç ay eğitim gördükten sonra vapura bindi, İstanbul'a yollandı.

O sırada Çatalca müstahkem mevkiine doğru ilerleyen Bulgar Ordusu'nu durdurmak üzere Karadeniz kıyılarından ivedi olarak toplanıp cepheye sürülen Trabzon Taburları'na katılmakta gecikmedi. İsteğince, dileğince vuruştu ve sağ bacağının diz kapağını bir şarapnel parçalayıncaya dek vuruştu. Tam on beş yerinden yaralandı. Ağır yaralı olarak İstanbul'a getirilip Şişli Etfal Hastanesi'ne yatırıldı. Burda dokuz ay yattı.

Bir ara sağ bacağının kesilmesi tehlikesi bile belirdi. Bacağını kesmek için doktorların kendisine yaptığı öneriyi şiddetle reddetti, yeryüzünde bacaksız gezip dolaşacağına öbür dünyaya iki bacakla gitmeyi yeğ bulduğunu söyledi. Böylece büyük bir kangren ve ölüm tehlikesiyle baş başa kaldı. Osman, en sonra yalnız dizindeki şarapnel parçasının çıkarılmasına razı oldu, o da bayıltılmasına müsaade etmeyerek. Ameliyat olup bittiğinde Osman'ın bu demirden dayanma gücüne bütün doktorlar şaştı.

Artık, Rumeli elden gitmiş, top tüfek sesleri kesilmişti.

Osman, bu uzun hastane yaşayışından sonra, taburcu edilip de Karadeniz limanlarına kalkan Gülcemal Vapuru'na binmeye giderken sağ ayağını kaz adımı giden bir Alman askeri gibi kalçadan atıyordu. Sağ bacağına o çevik güzelliği ve oynaklığı veren mekanizma bozulup gitmişti. Koltuk değneğinin kaldırımda çıkardığı takırtıdan utanıyordu. Artık, ona bilen bilmeyen "Topal Osman" diyecekti. Giresun'da demirleyen vapurdan karaya çıkınca kimseciklere görünmeden doğruca eve gidip kapanıverdi. Sanki Balkan Savaşı'nı kendisi yitirmiş gibi utanıyor, kimsenin yüzüne bakamıyordu.

Yarası iyice geçmeyen ve hiçbir zaman da geçmeyecek olan Osman, evden çıktığı günler, İstanbul'dan beri taşıdığı koltuk değneğine dayana dayana yürümek zorunda kalıyordu.

Balkan Savaşı'ndan hemen sonra Birinci Dünya Savaşı patlayınca artık, anıyla şanıyla Topal Osman diye tanınmaya başlamış olan Osman Ağa, henüz Balkan Savaşı'nda aldığı yaralar kapanmadan arkasına bir yığın gönüllü takarak Acara dolaylarına geçti, kendini bildiğinden beri İttihatçı olduğundan Acara'da Teşkilât-ı Mahsusa'nın meydana getirdiği sabotaj milislerine katıldı. Koltuk değneğine dayanarak savaşlara girdi. Rus ordularının ilerleyişi sırasında ağır bir çekiliş yapan Türk ordusuyla birlikte Yemişlik hattına çekildi. Orada tifoya yakalanarak memlekete dönmek zorunda kaldı. Tifoyu atlatınca yeniden cepheye koştu. Bayburt hattında Türk Ordusu, bozgun halinde çekilirken Topal Osman sekiz yüz kişilik gönüllüsüyle Otuz Yedinci Tümen emrine girdi. Ruslarla savaşa savaşa Tirebolu'ya, Harşit Irmağı'na dek çekildi. Düşman, bu hatta duraklamak zorunda kaldı. Topal Osman'ın gönüllü sayısı beş yüze inmişti. Mevcudu arttırmak için yine Giresun'a döndü. Henüz askerlik çağına gelmeyenlerden bir yığın daha gönüllü toplayarak cepheye götürdü ve cephe hattında tam bir buçuk yıl düşmana göz açtırmamaya çalıştı.

Bundan sonra Rus Ordusu, birdenbire elindeki köyleri, kasabaları ve şehirleri yakıp yıkmadan, oralarda oturan sivilleri

öldürmeden, yiyecek, giyecek depolarını, cephanelikleri Türk kumandanlıklarına teslim ederek kendiliğinden çekilmeye başladı. Rusya'da patlak veren Bolşevik Devrimi, Rus Ordusu'nu allak bullak etmiş, bütün subay ve askerleri kendi canlarının kaygısına düşürmüştü.

Bu kez bozguna uğraya uğraya memleketin en güzel parçalarını elden çıkaran Türk Ordusu, boşaltılan toprakları kurtarma yarışına başladı. Kafkasya savaş bölgesini bir yürüyüş halinde işgal etme yarışına Topal Osman da katıldı. Türk Ordusu'nun önünde yalnız, Türklere hasım ve bağımsızlık yanlısı yerli halklarla iyi örgütlenmiş Ermeniler vardı.

Topal Osman, Batum'un alınması için ileri atılan deli fişeklerden biri oldu. Yakup Cemil'in sekiz yüz kişilik çetesiyle Topal Osman'ın yine bunun tutarındaki çeteleri her türlü taşıttan yararlanarak Batum üzerine atıldılar. Topal Osman, Batum'da meydana gelecek çatışma ve çarpışmalarda gerekecek bütün cephane ve silâhları kendi motorlarıyla taşıtmış ve onun gönüllüleri Batum'a komando birlikleri gibi çıkmışlardı.

Batum'a ilk kez Topal Osman girdi; silâhları Batum vali ve kumandanına teslim etti.

"Fatih"liklerin armut gibi kolayca devşirildiği bu savaş döneminde Topal Osman'ın Batum fatihi olması gerekirken bunu Yakup Cemil sahiplenmişti. Teşkilâtı Mahsusa'nın büyük milis kumandanı namını taşıdığından Topal Osman'ın çetesininde başı sayılmış ve kendine Batum Fatihi denmesini istemişti.

1918 yılının sonlarına doğru bırakışma olunca, cepheler birdenbire çenelerini kısmış, yeri göğü sarsan gümbürtüler dinmiş, gencecik insan kanları sebil gibi lıkır lıkır aç topraklara dökülmez olmuştu. Bırakışma koşulları gereğince Türk Ordusu'nun terhisi başlamıştı. Kurşunların, tifonun, tifüsün, koleranın, karın soğuğun ve en sonra açlığın yiyemediği iskelet gibi erkekler, kör topal evlerine dönmeye başladılar.

Batum fatihliğini metazori Yakup Cemil'e bırakan Topal Osman da sağ bacağının diz kapak bölgesindeki yarasından hâlâ irin akarak koltuk değneğiyle kendisini dört gözle bekleyen çoluk çocuğunun yanına döndü.

Gel gelelim, zaman değişmişti. Şimdi Giresun'a artık Pontosçular, Rum kabadayıları ve neşeli neşeli çalıp duran çan sesleri hâkimdi. Artık yeşil Giresun, bir Pontos şehri olup çıkmıştı. Bütün öbür kıyı şehirlerine olduğu gibi buraya da türlü yönlerden maskeli Pontos savaşçıları aktarılıyor, yamaçtaki büyük Rum evleri, kiliselerin altındaki gizli depolar ve gizli mağaralar hep silâhla tıka basa dolduruluyordu.

İngilizler, Fransızlar ve Amerikalılar, bütün bu yemyeşil kıyıları ve can yeşerten yaylaları, Pontos Devleti'ne, doğu vilâyetlerini de ta Sivas'a dek Büyük Ermenistan'a armağan ediyorlardı. Bunun kararı çoktan verilmiş, şimdi, bu kararı tereyağından kıl çeker gibi kolayca uygulamaya çalışıyorlardı.

Doğrusunu söylemek gerekirse Topal Osman, cepheden dönüp de hiç tanımadığı korkunç Pontosçu milislerin şehri kapladığını görünce ürkmüştü. Bütün tanıdığı ve tanımadığı bu yüzler ona karşı kapalı, dönük ve düşmandı. Onu bir kaşık suda boğmak istiyor gibiydiler.

Şu da bir gerçekti ki Topal Osman cepheden temelli döndükten sonra Türkler rahat bir soluk, almışlar, Rum hemşehrilerse niyetlerinin kötülüğünce korkmuş ve bozulmuşlardı. Topal Osman, Giresun'un bir Türk şehri olduğunu göstermek için kendi kendine belediye reisliği makamına oturdu ve hemşehrilerini korumaya karar verdi.

Damat Ferit Paşa'nın buyruğu altında cayır cayır işleyen Nemrut Mustafa Paşa mahkemesi en sonra, elindeki listeye göre onu da "gıyabında" yargılamış ve meydanlarda asılmasına karar vermişti.

Trabzon valisi ihtiyar Galip Bey ve onun adamı gibi görünen Giresun Kaymakamı Nizamettin Bey'le jandarma kumandanı da Giresun Rumlarının baskısıyla ona cephe almışlardı.

Trabzon metropoliti Hırisantos, durmadan Topal Osman'ın yakalanıp asılması için İngilizlere, Amerikalılara, Fransızlara ve Damat Ferit'e mektuplar yağdırıyordu. Topal Osman'dan, savaş içinde yapılmış olan zoraki Ermeni göçü ve bu arada kıyılan canların hesabını vermek üzere canı isteniyordu.

Talât Paşa'nın da yazdığı anılarında söylediği gibi bu zoraki göç ettirme işi sırasında istenmeyerek pek çok kötülükler olmuş, pek çok canlara kıyılmış, dönmeyecek olan Ermenilerin malları üzerine bütün zorba taşra İttihatçıları oturmuştu.

Büyük kötülükler olduğu gerçek idiyse de bunlar olurken Topal Osman hep cephelerde, milislerinin başında uğraşmakta, koltuk değneğiyle yiğitçe savaşmaktaydı. Yalnız, Giresun'un ileri gelen Ermenilerinden Şerik'i, Ruslara casusluk ettiğinden yine bir esir Rus Ermenisinin doğrulamasıyla öldürmek zorunda kalmıştı. Asıl sorun, Ermeni soykırımı değildi. Yerli Rumlar, Pontos davasını yürütürken Topal Osman'ın başlarında nasıl ekşiyeceğini yakından biliyordu. O, ilk delikanlılık çağından beri Rumlarla dövüşüp durmakta ve gözünü daldan budaktan sakınmaz çok tehlikeli bir adam olarak tanınmaktaydı.

Topal Osman, savaş içinde yapılmış olan zoraki Pontos çetelerinin Karadeniz kıyılarındaki dağ köylerini Pontos hükümetinin yolunu aydınlatacak kocaman meşaleler gibi yakmaya ve insanlarımızı kıtır kıtır kesmeye başladıklarını görünce daha çok dayanamamış, buna bir umar bulmak üzere kalkıp şehre gelmiş ve bu yağmurlu ve katran gibi karanlık akşamda Sütlâçların kapısını çalmıştı. İki savaş boyunca kendisiyle cephe cephe gezmiş ve vuruşmuş yiğit arkadaşlarının yatağı yine bu şehirdi. Ne yapacaksa yine burda yapacaktı. Sütlâçların evine konuk olduğu akşam da gelişinin görülmüş ve şehre tellâl edilmiş olduğunu anlamıştı. Tehlike kapıyı çalıyordu.

Bu Kaymakam Nizamettin, onun başına fena ekşimişti. Dur hele, bak. Bütün düşmanların başına nasıl kara bir düş kesilecekti. Çetesinin çekirdeğini kurmuştu bile. Kaymakamın dolaylı olarak gönderdiği haber, yabana atılamazdı.

Topal Osman, ev sahibiyle ve geride kalan öbür arkadaşlarıyla helâlleşerek Ethem Hotmanoğlu, Kör Abdullah, Tomoğlu İsmail, Hüsrev, Vahit adlı en gözü pek arkadaşlarını yanına alarak gecenin koyu karanlığına daldı. Motor aşağıda Hacı Hüseyin Mahallesi'nde, kayalıklar arasında onu bekliyordu.

Topal Osman'la adamları motora atladılar ve İstanbul yönünde Tepeköy'e doğru uzaklaştılar.

Sevgili şehirleri Giresun, yağmurun ve karanlığın kara ve kalın perdesi arkasında son cılız ışıklarıyla gözden yitince, motordakiler yeni ve daha büyük bir serüvenin eşiğine ayak attıklarını anladılar. Artık tam anlamıyla kelleyi koltuğa almışlardı. Artık, gerek şehirde, gerekse dağda Pontos işi için çalışan herkes tehlikede demekti.

İngiliz, Fransız ve Amerikan temsilcileri, sık sık Giresun'a uğrayarak Rumlara hiçbir tehlike olmadığını söylediler ve Topal Osman'ın hakkından kolayca geleceklerini gözleri korkudan büyüyen Rumlara vaat ettiler.

Pontos işinin en ateşli yürütücülerinden Trabzon Metropoliti Hırisantos, Hıristiyanlık elden gidiyor diye ta Paris Konferansı'na dek telgraflar çeke dursun; Damat Ferit Hükümeti, İngiliz temsilcisinin ültimatomuyla Topal Osman belâsının tez günde ortadan kaldırılması için bütün Karadeniz kıyılarındaki jandarma kumandanlıklarına emir verdirdi. Topal Osman, ölü diri ele geçirilmeli ve memleketin huzuru sağlanmalıydı. Bir askerî birlikle, bir jandarma bölüğü ve bir süvari bölüğü Topal Osman'ın arkasına düştü.

Bu arada Topal Osman'ın yanındaki çete eratı, gün geçtikçe artıyordu. Bir gün Rumların ihbarı üzerine Karahisar dolaylarında jandarma bölüğünün baskınına uğrayan Topal Osman, jandarma bölüğü ile kumandanını bir çete taktiğiyle tuzağa düşürdü ve jandarmaları uzaklaştırarak jandarma kumandanını rehin olarak yanında alıkoydu. Kendisinin ne için dağa çıkmış olduğunu ona anlatabildi.

Bu jandarma kumandanı, Kaymakam Nizamettin Bey'le el ele vererek Topal Osman'ın bayağı bir katil olmayıp tam bir yurtsever olduğunu, elinde büyük bir çete kuvveti bulunduğunu, "affı şahaneye mazhar olmadığı takdirde" elindeki bu gözü pek insanlarla büyük zararlar yapabileceğini yazıp durdular ve en sonra İstanbul'dan bir "affı şahane" koparabildiler. Böylece, jandarma kumandanı da Topal Osman'ın rehinesi

olarak dağdan dağa gezmekten kurtulup şehirde görevinin başına dönebildi. Topal Osman'a tam padişahın kendisini affettiği ve dağdan inebileceği, Giresun'a dönebileceği bildirilmişti ki korkunç bir haber, hem onun hem bütün hemşehrilerinin yüreğini yerinden oynattı:

Büyük düşmanlar, küçük düşman Yunanlılara İzmir'i işgal ettirmişler ve orda Türkleri koyun gibi kıtır kıtır kestirmişlerdi.

Giresun'un içinde dolaşan en yeni habere göre de bugünlerde Giresun da Yunanlılarca işgal edilmek üzereydi. Averof ve Kılkış Zırhlılarının kurşun renkli hayaletlerini her gün denizin ufuklarında arayan Rum hemşehriler, bu işe gün ve saat sorunu gözüyle bakıyorlar, bunu Türk hemşehrilerine işittirmekten de çekinmiyorlardı.

Görünüşe göre Pontos Devleti'nin yeniden kurulacağı günler seğirterek yaklaşıyordu.

*

* *

Giresun'a yayan iki saat çeken Kayadibi köyünün yolu üzerinde iki kişinin ilerlediğini gören nöbetçi:

— Dur, hemşehri, kimsiniz? Diye bağırdı.

— Yabancı değil. Osman Ağa'yı görmek istiyoruz.

Yanında yabancı bir konukla birlikte gelen ve bu karşılığı veren Topal Osman'ın Giresun'un içindeki yakın adamlarından biriydi. Onun getirdiği konuk, pek önemli bir haberle Samsun'dan geliyordu. Nöbetçi, gelenleri yanına katarak yemyeşil fındık bahçeleri içinde yitmiş gitmiş olan iki katlı bir köy evine götürdü. Bahçede tahta bir sıraya oturarak güneşte sağ bacağını ovuşturan sırtı gelenlere dönük Kara Trabzon başlıklı, zıpkalı bir adam birden belindeki tabancaya el atarak atik ve sert bir davranışla geriye döndü:

— Kimdir onlar? Diye bağırdı.

Çakır kurt gözleriyle gelenlere yer gibi bakan bu adam Topal Osman Ağa'dan başkası değildi. Nöbetçiye:

— Sen işine git! Diye buyurdu.

Nöbetçi uzaklaştı. Osman Ağa'nın tanımadığı konuk Samsun Müdafaayı Hukuk'undan geliyordu. Koynundan çıkardığı

mektubu Osman Ağa'ya uzattı. Mektubu gözleri parlayarak okuyup bitiren Topal Osman, onları oturttuktan sonra tabakasından bir sigara sardı, tabakayı konuklarına da uzattı. Sigarasından derin soluklar çekerken gülümsüyordu:

— Ha bu işler galiba düzeleceğe benzer! Diye söylendi.

Sonra Giresunlu hemşehrisinin omzuna bir şaplak indirdi:

— Senin gâvurcuklar ne âlemde?

— Bildiğin gibi ağa, hepimizi kesmeye hazırlanıyorlar.

— Sen onlara benden selâm et, şimdiden başlarının çaresine baksınlar, onların sonlarını iyi görmüyorum ben.

Osman Ağa'nın yüzü gülüyordu.

— Mustafa Kemal Paşa! Mustafa Kemal Paşa! Diye birkaç kez söylendi.

Sonra Samsunlu haberciye:

— Arkadaş, dedi. Samsun'daki bütün vatanını sevenlere benden selâm söyle. Haberlerini aldım. Dedikleri olacak, merak etmesinler.

Topal Osman'ın Kayadibi köyüne dek sokulmasının nedenleri vardı. Padişahın kendisini affettiği günlerdeydi. Yalnız, şehre girmeyi doğru bulmuyor, hızla gelişen olayları buradan izliyordu. Herhangi kötü bir iş patlak verdiğinde buradan Giresun'a bir karakuş gibi inmeye hazır bekliyordu.

Her ne kadar affedildiyse de hükümet memurlarının hiçbirine güvenemiyordu. Konukları savdıktan sonra, hemen adamlarını toplayarak dört beş arkadaşıyla bir iki gün gözden ırak olacağını, dönünceye dek evlerine dağılmalarını, gelir gelmez yine haber salarak kendilerini toplayacağını söyledi.

Hemen o akşam, yanındaki beş acar adamıyla kıyıda bekleyen motora bindi. Silâh ve cephanelerini de bir denk yaparak bayağı bir eşyaymış gibi motorun bir yanına bıraktılar. Samsun'a kendi hallerinde yurttaşlar gibi çıktılar. Orda biraz dinlendikten sonra ikişer atlı, üç yaylı tutarak Havza'ya doğru yola çıktılar. Yolda herhangi bir Pontoslu ya da başka bir eşkıya saldırısına karşı koyacak tedbiri de almaktan uzak durmadılar. Hepsinin yanında birer demet Alman ve İngiliz bombası

bulunduktan başka giyneklerinin altındaki armalarda da yüzlerce fişek diziliydi. Tüfekleriyse çadır bezlerine sarılmış eşyalar gibi yanı başlarında yatıyordu.

Çete yaşayışının çok ince hesaplarını yakından bilen ve her türlü puştluğu hesaplayan Topal Osman, Havza'ya varınca adamlarıyla ilk önce bir hana inerek kendini belli etmeden kasabayı gezip dolaştı. Mustafa Kemal'le karargâhının bulunduğu, dışarıdan taş bir merdivenle çıkılan oteli göz hapsine aldı, girip çıkanları tanıdı. Paşa giyneği içindeki sarışın, mavi gözlü Mustafa Kemal'i de gördü. Sonra, bunlar üzerine halktan bilgi topladı. Konuştuğu kişiler, Mustafa Kemal'in memleketi düşmanlardan kurtarmak için buraya geldiğini ona heyecanla anlattılar. O zaman Topal Osman ve adamları bu işin doğruluğuna tam olarak inandılar ve bir akşam karanlık bastıktan sonra kulaklı karabaşlıklar, zıpka ve silâhlarıyla Mustafa Kemal'in karargâh kurduğu otele gittiler.

Mustafa Kemal, böbrek sancılarını dindirmek için doktorların salıkladığı altı saatte bir alınması gereken banyolarından birini yeni yapmış, yüzü alev alev yanarak bir sandalyede oturmuş, sigara tüttürüyor, bir yandan da arkadaşlarıyla hararetli hararetli bir şeyler konuşuyordu. Topal Osman'ın geldiğini haber verdiler. Sandalyesinde merakla doğruldu. Sağ bacağını kalçadan atarak odaya giren mavi kurt gözlü, orta boylu, kendi yaşında, kendisi gibi kırpık bıyıklı, çukur ve inatçı çeneli, silâhlı, ünlü çete reisine sempatiyle baktı. Sonra, ayağa kalkıp ona doğru giderek elini hararetle sıktı:

— Hoş geldin Osman Bey, dedi. Buyur, otur. Samsun'da seni anlata anlata bitiremediler.

Onu elinden tutarak yanındaki bir sandalyeye çökertti. Topal Osman'ın adamlarının da ellerini sıkarak hepsine hoş geldiniz dedi. Sonra çete reisinin yanına oturdu. Çeteci delikanlıları göstererek:

— Ordularımızı dağıttılar, dedi. Kumandanları askersiz bıraktılar. İşte, bundan sonra bizim askerlerimiz bunlar olacak! Sigara içer misin, Osman Bey?

Ona ünlü gümüş tabakasını uzattı. Topal Osman, bir sigara aldı, sonra adamlarına döndü:

— Haydi, uşaklar, siz dışarı çıkın.

Mustafa Kemal, emir eri Halit'e seslendi:

— Halit çocuk, al bu arkadaşları istirahat ettir. Çay ver onlara, yorgundurlar.

Halit, Topal Osman'ın adamlarını alıp kendi odasına götürdü. Bütün karargâh personeli Mustafa Kemal'le Topal Osman'ın çevresine toplanmıştı.

Hoş beşten sonra Mustafa Kemal:

— Osman Bey, dedi. Çok buhranlı günlerde yaşıyoruz, fakat ümitsiz değiliz. Senin hakkında bütün gerekli bilgiyi aldıktan sonra, seni buraya çağırttım. Biraz yorgunluk olduysa da kusura bakma. Çünkü bundan sonra el ele çalışacağız, daha da çok yorulacağız. Şimdi sen bana şu Pontosçuların Karadeniz kıyılarında neler yaptıklarını anlat da bu işi bir de erbabının ağzından dinleyelim.

Topal Osman, Giresun'da Rumların çok eskiden beri süre gelen düşmanca çalışmaları üzerinde uzun uzadıya bilgi verdikten sonra bırakışmadan sonra devlet içinde devlet olduklarını anlattı. Köyleri nasıl yaktıklarını, Türk ve Müslümanları nasıl öldürdüklerini, İstanbul Hükümetiyle onun jandarmasının ve İngilizlerin onları nasıl koruduklarını sayıp döktü.

Sonra, arkasına takılan askerî birlikleri ve rehine olarak aldığı jandarma kumandanı serüveninden, onun kaymakamla birlikte uğraşarak nasıl kendisini padişaha affettirdiklerinden ne var ki bu affa inanarak hâlâ şehre inmediğinden ve inmek de istemediğinden, her an yeni bir kahpelikle karşılaşmayı düşündüğünden söz ederek hikâyesini bitirdi.

Mustafa Kemal:

— Bunların verdikleri söze de hiçbir vakit güvenme. Görüyorum ki vatanperver duygular taşımaya gençliğinde başlamışsın. Senin bugünkü yolun da o günkü açtığın çığırdan geçmektedir. Memleket kurtuluncaya, içinde bir tek iç ve dış düşman kalmayıncaya kadar çarpışmak zorundayız. Sen bu

Karadeniz köy ve şehirlerini koruyacaksın. Çeteni, derme çatma bir kuvvet olmaktan çıkaracaksın. Bir alay teşkil edeceksin. Sen bu alayın kumandanı olacaksın. Sana genç ve atak subaylar da vereceğiz. Pontosçular hangi usulleri kullanıyorsa siz de o usulleri çekinmeden kullanın. Vatan kurtarmakta bu son şansımızdır. Bu mücadeleyi kaybedecek olursak tarihten silinmemiz tehlikesi bile vardır. Pontos belâsının temizlenmesini tamamıyla senin tecrübeli ellerine bırakıyorum Osman Bey. Seninle durmadan muhabere edeceğiz. Belediye reisliğini bırakıp uzaklaşmamalıydın. Şimdi yine bu mevkii elde edebilir misin?

Topal Osman güldü:

— Ne demek, Paşam? Çocuk oyuncağı bu, siz arkamızda bulunduktan sonra evvel Allah Giresun Belediyesine gidip oturmamız artık gün meselesidir.

— Mademki şehrin Türk halkı seni tamamıyla destekliyor, hiç durma teşkilâtını yap. Git, reislik makamına otur. Şehir bilfiil senin ve adamlarının işgalinde bulunsun. Sen kaçıp dağa çekileceğine Pontosçular ve Rumlar kaçsın. Onlar bir kere kanunsuz yola adım atar göründüler mi zamanla hepsini temizleriz.

Mustafa Kemal, Topal Osman'la Karadeniz olaylarının bütün stratejik ve taktik olanaklarını uzun uzadıya görüştü. Anlaşmışlardı. Topal Osman, en sonra gece geç vakit istirahata çekilirken:

— Sen hiç merak etme, Paşam, dedi. Ben bu Pontos Rumcuklarına öyle bir tütsü vereceğim ki hepsi eşek arıları gibi mağaralarında boğulup gidecek. Sen, başımızdasın ya artık yeter! Birkaç gün içinde Giresun Belediye Reisliğini yeniden üzerime alarak memleket kurtuluncaya kadar da kimseye vermeyeceğim. Hemşehrilerin en yiğitlerinden bir de Müdafaayı Hukuk Cemiyeti kurarım, olur biter.

Topal Osman, ertesi sabah, Havza'dan ayrılıp Samsun'a doğru bir yaylının içinde sallanarak giderken Balkan Savaşı'ndan da Seferberlikten de büyük ve Türkler için kutsal sa-

vaş günlerinin kapıda olduğunu duyuyor, ruhunun derinliklerinde tükenen güçleri her an tazeleyen gizli bir Kevser kaynıyor gibiydi. Memleket şu sırada ona eski savaşlarda olduğundan çok daha derinden muhtaçtı. Evet, Seferberlikte salt Almanların davası uğruna savaşmıştık. Şimdi, yalnız ve yalnız Türkiye ve Türk varlığı ve bağlantısızlığı için savaşılacaktı.

Mustafa Kemal çoktan beri kafasında serseri kelebekler gibi dönüp dolaşan ve bir yana konamayan düşüncelerini nasıl da yakalamış ve yerine oturtmuştu. Evet, artık Türk kahramanları, en elverişsiz koşullar içinde yedi düvele karşı yeniden ve tek başına savaşacaktı. Giresun'a varınca hemen adamlarını Kayadibi köyündeki karargâhında toplayıp savaşa gider gibi silâhlandıracak, en uygun bir günde de dört yandan silâh atarak şehre girecek, böylece şehri "bilfiil" işgal etmiş olacak, doğruca gidip belediye dairesine yerleşecekti.

HAVZA'DAN AYRILIRKEN

Günün birinde insanlık idealinin tahakkuk ettirilmeyeceğini kabul etmek doğru değildir. Beşeriyetin, günün birinde bu mesut neticeye erişmesi gayri varit değildir.

-Mustafa Kemal-

Mustafa Kemal zaten İstanbul'dan hasta olarak yola çıkmış, Bandırma Vapuru yolculuğunda arkadaşları arasında deniz tutmasından ve kusmaktan kurtulan bir tek kişi o olduğu halde çok hırpalanmıştı. Böbrek sancılarını bastırabilmek için biricik ilâç da ancak dayanma ve direnç gücüydü.

Şimdi, böbrekleri için çok şifalı olduğunu düşündüğü Havza'nın sıcak sularına fırsat buldukça daha çok sabahları giri-

yor, biraz olsun rahatlıyordu. Doktorların salıkladığına göre beş altı saatte bir girmesi gerekiyordu. Boş zamanlarında yanına getirdiği Celâl Nuri'nin "Tarih-i Tedenniyat-ı Osmaniye = Osmanlıların Gerileyişi Tarihi"ni okuyor, önemli bulduğu pek çok satırın altını çizerek geçiyordu. Bir yandan da benzin yokluğu yüzünden Havza'da hesapladığından çok kalmıştı. Buralarda böyle bir zamanda benzin bulabilmek ölü gözünde yaş aramaktan başka bir şey değildi.

Bir yandan da bir ihtiyat tedbiri olarak Amasya'ya gitmeden önce orda güvenli bir ortam hazırlamaya çalışıyordu. Amasyalılar da onun varlığını işitmişler, Havza'ya bir heyet göndermeye hazırlanıyorlardı.

Bir Bolşevik Rus heyeti, başlarında Ukrayna kahramanı Albay Budyenni olarak kendisini görmek üzere Samsun'a gelmiş, Havza'ya gittiğini öğrenmiş, şimdi de Havza'ya gelmek istedikleri bildiriliyordu. Mustafa Kemal, Lenin'in kendisiyle ilgilendiğini anlamıştı. Bolşevik Rusya, artık kendi dertleriyle uğraşan, Türkiye'nin de şu anda en tehlikeli düşmanları olan İngilizler, Fransızlarla ya da onların örgütlendirdiği karşı devrimcilerle boğazlaşmakta olan enteresan bir ülkeydi. Yönetici düşünceleri ne olursa olsun onlarla şu anda sırt sırta ya da el ele vermek, birdenbire önemli bir koz elde etmek demekti. Demek ki Lenin bir müttefik arıyordu. Bu düşünce yabana atılamazdı. Realist bir kafa üzerinde durmak gerekti. Hemen Rus heyetinin Havza'ya gelmesi için ilgililere emir verdi. Budyenni heyetin başında Havza'ya indi. Konuşup görüşmelere başlamadan önce karşı ziyaretler yaptılar.

Albay Budyenni (sonradan Mareşal olmuştur), uzun boylu, palabıyıklı, yiğit gösterişli bir askerdi. Kazak Süvari Ordularının başında bütün Ukrayna'yı Beyaz Rus Ordularından temizlemiş ve Amiral Vrangel Ordusu'nu bozgundan bozguna uğratarak Rusya sınırlarından sürüp atmıştı. Hepsi Romanya topraklarına sığınarak canlarını kurtarmıştı.

1918 yılının 6 Ocak günü Ukrayna, boydan boya Ukrayna Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti olmuştu.

İşte, Amiral Vrangel'in yıldızını yerden yere çarparak çok büyük bir ün kazanan Albay Budyenni, Sovyet Rusya'nın en büyük asker ve kahramanlarından biri olmuştu. Şimdi de diplomatik görevi ile Türkiye'ye gönderilmişti.

Budyenni'nin gönderilişi bir denk geliş değildi. O, bütün bu Türk ve İslâm milletlerinin oturduğu ülkelerle çocukluğundan beri ilgiliydi. Türk-Rus 1293 Savaşı'nda Doğu Orduları Rus kumandanı olan bir Rus Generalinin oğluydu. Rus Generali, Türkiye'den alıp götürdüğü bir Kürt kızı ile evlenmiş, ondan da Budyenni dünyaya gelmişti. İşte, bu ana-baba sorunu, onun bu topraklarda yaşayan insanlara karşı bir sempati beslemesine sebep olmuştu.

Budyenni'nin Kazak Orduları önünden kaçıp Romanya'ya sığınan Beyaz Ordular, oradan da İstanbul'a aktarılmıştı.

Budyenni, emperyalist devletlere karşı Türkiye'nin açacağı savaşta Bolşevik Rusya'nın onun yanı başında bulunacağını ve kendisine her türlü para ve silâh yardımı yapacağını söylüyordu. Mustafa Kemal ve arkadaşları nasıl olsa er meydanına atılmışlardı. Karşılarında da doğal olarak İtilâf Devletleri ve onların yavruları yer almıştı. Savaş, ister istemez bu emperyalist devletlere karşı yürütülecekti. Elbette ki Rusya, para ve silâh yardımı yapacak olursa bu savaş ki, şimdilik Yunanlılara karşı olacağı anlaşılıyordu, daha kolay ve elverişli koşullar altında yürütülebilecekti.

Acaba Sovyet Rusya, yaptığı bu yardıma karşılık Türkiye'den yeni bir esaret mi istiyordu?

Budyenni, konuşmanın biçimini birdenbire değiştirmiş ve Mustafa Kemal'in pek hazırlıklı olduğu bir alana dökmüştü.

Mustafa Kemal'in kafasında, ta Selanik'ten beri en iyi hükümet biçimi olarak Cumhuriyet yer etmişti. O da belliydi. Fransız Büyük İhtilalinin pek çok kanlı olaylardan sonra doğurduğu bir Burjuva Cumhuriyeti vardı. Onun da elemanları, prensipleri belliydi, herkesçe biliniyordu. Sovyet tipi bir Cumhuriyet de olabileceği tezi üzerinde şimdiye dek hiçbir incelemede bulunmaya vakti olmamışsa da Bolşevik problemi ve

bunu bir kurtuluş kozu olarak kullanabilme olanağı üzerinde arkadaşlarıyla uzun uzadıya tartışmalarda bulunmuştu.

— Acaba, General Hazretleri, Anadolu'da kurulacak hükümet için nasıl bir rejim düşünüyorlar?

Bu, gerçekten, karşılık verilmesi pek güç bir soruydu. Mustafa Kemal, artık bir politikacı olduğunu da düşünerek hemen şu karşılığı verdi:

— Belki de Sovyetlerin Şûralar Cumhuriyetine benzer bir hükümet tarzı!

— Yani, Bolşevikliğin prensipleri üzerine kurulmuş bir Cumhuriyet değil mi Generalim?

— Devlet sosyalizmi dersek daha doğru söylemiş oluruz.

— Yalnız sosyalizm, içtimaî sahada hüküm süren bir tarzdır, biz sizin komünizmi de gözden geçirmenizi istiyoruz. Ancak bu suretle büyük komşunuz Rusya size elinden gelen yardımı yapacaktır.

Budyenni, İtilâf Devletleri'nin Türk topraklarında kurmaya çalıştıkları Pontos, Kürt ve Ermeni devletleri üzerinde derin bilgi sahibiydi. Bolşevik Rusya bu devletlerin kurulmasını istemiyordu. Türkiye'nin bu alanda açacağı savaşta da kendilerine yardımcı olacaklarını şu sözlerle anlatmaya çalıştı:

— Biz, Çarlık Rusya'nın öncüleri ve Kafkasya'nın kundakçıları olan Ermenilere asla yüz vermek niyetinde değiliz. Hele Ermeni Taşnak ve Hınçak komitelerinin harp sonrası faaliyetlerinden biz de hiç memnun değiliz. Onlar, kimi kuvvetli görürlerse ona uşaklık ederler. Yarın, İngilizler, Fransızlar, Amerikalılar hesabına çalışmayacaklarını kim temin eder? Mondros Bırakışması'na uyularak ordularınız silâhtan tecrit edilmiş, bütün silâh ve cephane depolarınıza el konmuştur. Bu şartlar altında bir taraftan Yunanlılarla diğer taraftan Ermeniler, Pontosçularla ve Anadolu'nun her tarafında işgal kuvvetleriyle nasıl mücadele edeceğinizi bir türlü anlayamıyorum, Paşam!

Mustafa Kemal ona şöyle karşılık verdi:

— Evet, Miralayım! Vaziyetimiz cidden naziktir. Fakat işte bizim milletin hususiyeti de böyle felâketli zamanlarda iş gör-

mesi, harikalar yaratması olacaktır. Siz müsterih olunuz. Müşterek düşmana karşı, bizi tahmin ettiğinizden daha tehlikeli ve hesaba katmaya değer bir kuvvet olarak bulacaksınız, buna da şaşmayınız.

Albay Budyenni epeyce düşündükten sonra buna şöylece karşılık verdi:

— Rusya'nın, bütün ihtiyaçlarınızı tamamlamaya hazır bulunduğunu size arz etmek vazifesini üzerime almış bulunuyorum. Yeter ki siz de bizim arzularımızı yapınız. Padişahlığı ve hilâfeti lâğvediniz. Komünistliği ilân eyleyiniz.

Mustafa Kemal:

— Aziz Miralayım, dedi. Buyurduğunuz işler, tasavvur eylediğiniz kadar kolay değildir. Padişahlık müessesesi esasen zayıflamıştır, yıkılmak üzeredir. Hilâfet için biraz daha sabırlı hatta biraz daha dikkatli olmak lâzımdır. Arkamızda bir de İslâm âlemi vardır. Bunu da hesaba katacağız. Onların müzahereti bugün için elzemdir. İngilizleri ancak bu sayede yerlerinde tutacağız. Komünistliği ilân etmek de bugün için imkânsızdır. Şimdi, bizim tek bir hedefimiz vardır, o da harbi, mücadeleyi kazanmak, istilâyı ortadan kaldırmaktır. Zaferi kazandığımız zaman şartlarımızı daha sakin ve rahat bir ruh haleti içinde düşüneceğiz.

Mustafa Kemal'in politik kişiliği karşısında Budyenni aldanmıştı, diyemeyeceğiz. Her iki kumandan da çok tecrübe görmüş insanlardı. Bunun için kolayca anlaştılar. Mustafa Kemal, para ve savaş malzemesi alacak, Sovyet Rusya güney sınırlarında Sovyetlerin azılı düşmanlarına düşman bir tampon memleket yaratılmaya çalışılacaktı. Şimdilik her iki memleket için de en realist düşünce biçimi buydu.

Sovyetler için Mustafa Kemal'in komünist olup olmaması salt bu yüzden önemli değildi. Hem onlar bütün yeryüzünde belli bir sisteme göre yetişmiş bir subayın komünist olmayacağını edindikleri tecrübelerle biliyorlardı.

Mustafa Kemal'le Budyenni sarılıp öpüşerek ayrıldılar. Mustafa Kemal'in içi artık rahattı. Her ne olursa olsun kendi

davası için çok büyük bir koz kazanmıştı. Çelikli sıcak su ile dolu havuza girerek böbreklerinden yükselen sancılara da meydan okumaya çalıştı.

Budyenni başkanlığındaki Sovyet heyetinin Havza'ya gelip Mustafa Kemal'le görüşmeler yapması İstanbul Hükümeti ile İngilizlerin kulağına da gitmişti.

Havza'daki Fransız askerleri son büyük mitingden sonra çok tedirgin görünüyorlardı.

Samsun'daki ve Merzifon'daki İngiliz birliklerinde gizli bir telâş baş göstermişti. Samsun'daki İngilizlerin Mustafa Kemal'den çokça korkusu yoksa da Merzifon'dakiler öyle değildi. Pek içeride kalmışlardı. Mustafa Kemal'in halkı kışkırtıp sopalarla, tırpanlarla üzerlerine yürütecek olsa hepsini perişan edebileceğini hesapladıkları meydandaydı.

Mustafa Kemal'e de kargaların haber verdiğine göre Merzifon'daki İngilizler, tehlikeli bir oyun peşindeydiler. Havza'ya Mustafa Kemal'in silâhsız ve askersiz karargâhına ansızın yapacakları bir baskınla hem Mustafa Kemal'i, hem de Türkiye'nin kurtuluş olanaklarını bir anda yok edebilirlerdi.

Artık, her şey suyun yüzüne çıkmıştı. Budyenni ile yapılan görüşme, İngilizlere her şeyi anlatmıştı. Onlar da bütün olanaklarıyla Mustafa Kemal'in arkasına düşmüşlerdi.

Samsun'daki suikast fırsatı elden gidince Havza'yı deneyecekleri meydandaydı. Burda da arkasına İngiliz casusları takılmıştı. Onu açıktan açığa gözetliyorlardı.

Ankara'dan, Ali Fuat Paşa'dan da bir şifreli telgraf gelmiş, birkaç arkadaşıyla Mustafa Kemal'e ulaşmak istediklerini söylüyordu. Mustafa Kemal, Merzifon'daki İngilizlerin yapabileceğini sezdiği oyundan önce Ali Fuat Paşa'nın, adlarını söylemekten çekindiği arkadaşlarıyla doğru Havza'ya gelmesini şifre ile bildirmişti.

Şimdi iş değişmişti. Hemen habersizce birdenbire Amasya'ya yollanmak gerekiyordu. Amasya, hem daha içerlek bir yer, hem de Havza gibi İngiliz kıtasının arasında sıkışmış değildi.

Samsun ve Merzifon'dan aynı zamanda yapılabilecek bir baskın, umutsuz bir durum yaratabilirdi. Bunun için son kez olarak çelikli banyoya girerken arkadaşlarına hemen elden geldiğince gizli olarak hazırlanmalarını söyledi. Tutulacak arabaların da niçin tutulduğunu hiç kimse bilmemeliydi.

Serüven gittikçe karışık bir durum alıyor ve hızlanıyordu. Ertesi sabah erkenden serçelerle ve horozlarla birlikte uyanıp Amasya'ya doğru yola düştüler. Mustafa Kemal, yalnız şifreyle Amasya'daki ilgililere yola çıktıklarını bildirdi. Daha önceden aldığı tertibatla Amasyalılar uyanmıştı; onu, Amasya'nın giriş yerinde Gezirlik'te karşılamaya hazırlanıyorlardı.

HOŞ GELDİN KURŞUNLARI

Yaşamak, didinmek ve çarpışmak demektir. Kim çarpışmada kazanırsa o yaşar.

-Mustafa Kemal-

Albay Bekir Sami Bey, Ali Nadir Paşa'nın perişan ettiği On Yedinci Kolordunun kumandan vekilliğiyle Ege bölgesine geçtiğinde Manisa ve Akhisar bölgesinde uluorta halkta bir dayanak aramışsa da korkuya kapılmış olan halkın kendi yarasına bile ilâç olamayacağını anlamış, gerilemişti.

O zaman halkla doğrudan doğruya ilişki kurmayı bir yana bırakarak halkın küçük liderleriyle son nizami ordu kalıntılarını kımıldatarak bu gücü bir manivela gibi kullanmayı deneme yoluna girmişti. Bunun üzerine On Yedinci Kolordu emrindeki son kuvvet kalıntılarını düşmana karşı koymak için hazırlamaları emrini bütün kumandanlara vermekte gecikmedi.

Düşman, onun çabalarından daha hızlı ilerliyordu. O, daha savaş yerine yetişmeden Aydın elden gitmiş, Manisa topun

ağzına gelmişti. Manisa mevki kumandanını o denli sıkıştırdığı halde milyonlarca lira tutarındaki topları ve cephaneyi geri kaçırtmak olanağını sağlayamamış, bunun için çok üzülmüştü.

Bekir Sami Bey, Ege Bölgesi'ne vardığında burasını güneşsiz bir ülke gibi bulmuştu. Bu koyu karanlık içinde birer birer uzanıp sokak fenerlerini yakan bir görevli gibi sönüp gitmiş hürriyet umutlarını tutuşturmaya çalışıyordu.

Ödemiş bölgesine ilk kibriti çakmış, Ayvalık bölgesine dönmüştü. Orda da sağlamca kalmış bir alay vardı.

Bu sırada On Yedinci Kolordu Kumandanlığına asil olarak Yusuf İzzet Paşa atanınca Bekir Sami Bey'in savaş meydanı birdenbire daralıvermişti. O, bu daracık çerçeve içinde de bir şeyler yapılacağını biliyordu. Hemen Ayvalık bölge kumandanı Ali (Çetinkaya) Bey'i gördü. Onun alayının bu bölgede, gelecek olan işgale karşı bir cephe tutmasını emrettiyse de Ali Bey, burada bir cephe tutmanın sakıncaları üzerinde durarak sert bir durum takındı. Bekir Sami Bey, Elli Altıncı Tümen kumandanı olarak, elindeki bu biricik sağlam gücü kaçırmak niyetinde değildi. Alay kumandanıyla tümen kumandanı arasındaki sert tartışma fenaya varmak üzereydi ki Ali Bey boyun eğdi ve burada bir cephe açılmasını kabul ederek gazeteci Osman Nevres'ten sonra düşmana hoş geldin kurşunlarının atılmasını emretti.

*

* *

27 Mayıs 1919 günü Ayvalık'ın, her iki yanı gümüş yapraklı zeytin ağaçlarıyla süslü Dalyan Boğazı'ndan bir Yunan torpidosu ile bir Yunan şilebi süzülerek limana girdi ve demirledi. Şimdi limanda, iki torpido ile bir yük gemisi bulunuyordu. Bir gün önce İngiliz torpidosu da gelip limanda demirlemişti. Ayvalık kasabasının Rumları, ötücü kuş sürüleri gibi kıyıya üşüşmüşler, Yunan çıkarma gemilerini çılgınca alkışlıyorlardı. Kıyıdaki Türk ve Rum halkın gözlerine ilişen ilginç görünüş şuydu: Torpido ve şilepte oğul arı gibi asker kaynıyordu. Her iki halk da bunun ne demek olduğunu biliyordu.

Ayvalık, bu savaş gemilerinin getirdiği Yunan askerlerince işgal edilecekti. Yunan torpido ve şilebi limana girerken, Ayvalık Türk garnizon kumandanı, yanında Yüz Yetmiş İkinci Alay'ın subayları olarak zeytin ağaçları ile örtülü yemyeşil bir tepeden dürbünüyle onları gözetliyordu. Bu tıknaz, güçlü bir gövde sahibi brakisefal başlı, yüzünün çizgileri sert ve çetin bir adamdı. Bu, Ali Nadir Paşa'nın kolordusuna bağlı Yüz Yetmiş İkinci Alay'ın kumandanı Yarbay Ali (Çetinkaya) Bey'di.

Ali Bey, herkesin, sert duruş ve yüz çizgilerinden ürktüğü gerçekten de çok sert bir askerdi. Yalnız bütün erdemlerinin ya da eksikliklerinin üstünde büyük bir erdeme sahipti. Yurtsever ve yiğitti. Subaylarına dönerek:

— İşte, en sonra geldiler! Dedi. Fakat onlara vereceğimiz cevap hazır! Şimdi herkes vazifesi başına, marş marş!

Ali Nadir Paşa vatansızının ya da budalasının düştüğü yanlışlığa düşmemenin gerçekten tam sırasıydı.

Bekir Sami Bey'in hakkı vardı. Ali Bey, Ayvalık'ın da tıpkı İzmir gibi işgal edileceğini Ayvalık Rumlarının büyük hazırlıklara başlamasından anlamış ve tertibatını da buna göre almaya çalışmıştı.

Ayvalık, eskiden beri netameli bir yerdi. Bir kez tam bir Rum kasabası denecek kadar Rum halkı ile doluydu. Bunun da nedenleri vardı. Vaktiyle Çeşme'de batırılıp yakılan ve tüm bozguna uğratılan Türk Donanmasından kurtulanlar, kara yoluyla İstanbul'a giderlerken yolları Ayvalık'a düşmüş ve her nedense buranın zengin Rum eşrafı bu perişan kafileye çok büyük konukseverlik göstermişlerdi. Konuk ettikleri kişiler içinde Osmanlı Donanması'nın Amirali de vardı. Amiral, sağ salim İstanbul'a dönünce Ayvalık kasabası için padişah katında kimi imtiyazlar sağlamıştı. Böylece, uzun zamandan beri Ayvalık Rumları sanki bağımsız bir hükümetmiş gibi yaşamaya ve davranmaya başlamışlardı. Söylendiğine göre Yunan harfleri ile çalışan ilk basımevi burada kurulmuştu. Avrupa'nın merkezlerinde büyük sloganlarla desteklenen Yunan millî İhtilâli bile burada hazırlanmıştı.

Rum zenginlerinin elinde burası, tam anlamıyla bir sağmal inek halinde sağılıyor ve bunların ceplerine sorgusuz sualsiz, vergisiz altınlar akıyordu. Kasabada işleyen 40 kadar tabakhane bütün randımanı ile çalışıyor ve her yıl buradan Fransa'ya tonlarca işlenmiş deri gönderiliyordu. Dağlarsa, tatlı ve nefis zeytinyağı derelerinin -sanki- çağladığı imrenilecek bir cennete benziyordu.

Ayvalık, Midilli Adası'na da çok yakındı. En küçük deniz araçları ile iki yer arasında kolayca gidilip gelinebiliyordu. İşte, bu mutlu Rum azınlığı, bu mutlu kasabadaki rahatlıklarını en sonra teptiler. Bu da Birinci Dünya Savaşı'nda oldu. Yunanlılar, Ayvalık'ta elde ettikleri bu uygun gedikten her türlü askerlik bilgisi sızdırmanın yolunu bulmuşlardı. Casusluk olayları alabildiğine artmıştı. Bu yüzden Türk Hükümetinin savaş kabinesi Ayvalık Rumlarını yerlerinden alıp memleketin kör bir yerine sürmek zorunda kalmıştı.

Onların boş kalan yerlerine de Balkan Savaşı trajedisinin perişan ve yoksul bıraktığı Sırbistan göçmenlerinden Boşnaklar yerleştirilmişti. Ayvalık'ın aslında bir tek köyü vardı. O da, Küçükköy idi. Göçmenlerin yerleştirildiği yer burasıydı.

Bütün memleket içlerine gönderilen Rumlar, Mondros Bırakışması'ndan sonra Ayvalık'a dönmüştü. Bütün hınçları da Küçükköy'e yerleştirilen Boşnak göçmenlerine karşıydı. Bu zengin topraklardan onları kaçırıp eski yerlerine yerleşmek için bu zavallılara zulmetmeye başlamışlardı.

Başta Albay Bekir Sami Bey olarak, Ali Bey'le emrindeki bütün subaylar, Ayvalık'ı işgale karşı korumaya karar vermişler, bunu da Allah üzerine yeminle perçinlemişlerdi. Alayın savaşçı olmayan eratının sayısı beş yüzdü. Ali Bey, bu kuvvetinin inatçı bir işgal kuvvetine karşı az olduğunu hesaplayarak bu kuvveti çoğaltmanın çarelerini aramak zorunda kalmıştı.

Ayvalık kasabasının arkasındaki Türk köylerinin yurtseverliğine başvurdu. Bu köyler halkı, canlı bir halktı. İçlerinde topraklarını silâhla korumaya kararlı olanlar çoktu. Kozak Nahiyesi, baştanbaşa düşmana karşı direnmek için davranıvermiş-

ti. Yiğitlerle dopdolu olan bu nahiyeden koca bir milis bölüğü meydana getirilmişti. Kozak'ta oturan üç yedek subay da bu bölüğün başına geçmişti. Öbür Türk köyleri de bu yurtseverlik gösterisinden geri kalmamışlar; Altınova, Araplar, Muratlı, Gömeç, Burhaniye ve daha başka köyler de davranmışlardı.

Yalnız, silâhlanmak isteyen yurtseverlere çokça tüfek yoktu. Bu yüzden ancak 150 kişilik bir milis kuvveti meydana getirebilmişti. Ayvalık bölgesini savunmaya çalışan Ali Bey, tümen kumandanı Bekir Sami Bey'in emri ile alayın ağırlıklarını, ilk elde gerekli olmayan nesnelerini gerilere, Murateli ve Kozak dolaylarına taşıtmıştı. Ayvalık'ın doğusundaki sırtlarda Birinci Dünya Savaşı'ndan kalma tahkimatı daha da güçlendirip işe yarar hale koymuştu.

Casusluk işlerinden dolayı orta Anadolu'ya gönderilen, savaşın bitişiyle geri dönen Rumlara yardım için Yunanlıların gönderdiği Kızılhaç heyetiyle İngiliz temsilcisi Hatkinson da bu sırada Ayvalık'ta bulunmaktaydı.

Damat Ferit Hükümetinin Ayvalık'a göndermiş olduğu Kaymakam Osman Nuri Bey, tıpkı İzmir Valisi Kambur İzzet Bey gibi düşünceler taşıyan, Türklerden çok İngilizlere ve Rumlara hizmet eden bir adamdı. Osman Nuri Bey, Hatkinson'un emri ile cezaevindeki hükümlü Rumları birer birer salıvermişti.

Jandarmalar, bu bölgeyi kendileri için çok tehlikeli bulduklarından dağılıp gitmişlerdi. Jandarmaların dağılışından sonra kaymakam, Ali Bey'den inzibat işlerinde kullanılmak üzere 70 asker istemişti. Ali Bey, bundaki piçliği hemen anlamıştı. Demek ki, düzenbazlıkla onu askerciklerinden etmek istiyorlardı. Ayvalık'a hâkim olan bu biricik kuvveti zayıflatıp zamanla dağıtmak istiyorlardı. Ali Bey, az günün adamı değildi. Bingazi'de Enver Paşa ile gönüllü olarak İtalyanlara karşı çarpışmış, Doğu cephesinde İkinci Ordunun bir alayına kumanda etmiş ve bu arada kendi alayının emrine verilen Yakup Cemil gibi zorba, tehlikeli ve hatta korkunç bir adamı bile korkutup sindirmişti. Sonra da onu Irak'a sürdürmüştü. İstanbul'da gizli kuvvetin kumandanlığını yapmış, tecrübeli bir asker olan Ali

Bey, sıradan bir alay kumandanı değildi. Bunun böyle olmadığını kendi subaylarından başkası bilmiyordu.

İşte, her gürültüye pabuç bırakmayan Ali Bey, bölgede yönetimi tam anlamıyla ele almak için sıkıyönetim ilân etmişti. Bekir Sami Bey'le çok sert bir tartışmaya girmişti, ama artık kesin olarak Ayvalık bölgesini savunmak kararını vermiş bulunuyordu. Bir gün alayını alarak ıssız bir zeytinliğe götürdü. Subay ve erlere yurt sevgilerini coşturan çok güzel bir nutuk söyledi. Kıtalarından ayrılıp özledikleri memleketlerine gitmek isteyen erler ve subaylar, burada kalıp gelecek düşmanla çarpışmaya karar verdiler. Böylece dört yıl türlü cephelerde dövüşmüş ve hemen her biri birkaç yara almış bu gaziler, Ali Bey'in emriyle artık şehit de olabilmeyi gerçekten bir zevk olarak düşünebilecek bir hale gelmişlerdi.

Ali Bey, bununla da kalmayarak, dağılıp da henüz memleketlerine gidemeyen bütün jandarmaları birer birer toplatarak görevleri başına getirmiş, kendi alayının askerlerinden de devriyeler gezdirerek kasabada kanunsuz hiçbir işin yapılmaması için sıkı bir kontrol sistemi kurmuştu.

İşte bunun için de Rumların bu denli canlı, azgın ve örgütlü bulunduğu bu bölgede kanunsuz davranışlar kökünden kazınmış gibiydi.

Yalnız bir gün, alayın ağırlıklarını gerilere, Murateli'ne taşıyan bir mekkâreci dönüşte kasabanın içinden geçerken Rumlarca yakalanıp elinden silâhı alınmıştı. Bu haberi alan Ali Bey'in kafasının tası atmış, hemen bir subay kumandasında sekiz kişilik bir müfreze göndermiş ve Metropolithaneyi kuşattırmıştı. Subay, Metropolite, ya alınan silâhı geri vermesini ya da tutulup hapsedileceğini bildirdi. Silâhı alan Rumlar, hemen geri vermekten başka çare bulamadılar.

Bundan başka bir gün, yine bir Rum kayıkçı ile bu kayıkta giden bir Rum müşteri Ali Bey'in mekkârecilerinden birine ateş etmişti. Sıkı emir almış olan er de ateşe ateşle karşılık vermiş ve Rumlardan birini yaralamış, kendisine bir şey olmamıştı.

İşte Ali Bey, sıkıyönetim ilân ettiği günden beri vukuat olarak sayılabilecek salt bu iki küçük olay vardı.

Venizelos ise bu sırada İzmir'deki olağanüstü Yunan komiserine şöyle bir telgraf çekiyordu:

"Repolisten almış olduğum telgrafta Ayvalık'taki ırkdaşlarımızın Türk ahaliye karşı kıyam etmiş olduğunu öğrendim. Ayvalık'ta bulunan Türklerin bizimkilerce yapılacak tecavüzlerden korunması için Ayvalık'a bir bölük asker ile yirmi kişilik bir jandarma takımı gönderilmesini Albay Zafiryos'a söyleyiniz. Yunanlıların yani (Rumların) taarruzundan Türkleri korumak amacıyla gitmekte olduklarına dair subaylara yazılı açık talimat verilmesi gereklidir.

Venizelos"

Venizelos'tan bu emri alan İzmir olağanüstü Yunan komiseri hemen İzmir'de esir bulunan Elli Altıncı Tümen Kumandanı Hürrem Bey imzasıyla Yüz Yetmiş İkinci Alay Kumandanına "Kıtaların şimdiki durumu üstüne acele bilgi" verilmesini istemişti.

Ali Bey bunu yutacak kadar çocuk değildi. Bir kez Elli Altıncı Tümen Kumandanı Bekir Sami Bey'di. Hürrem Bey'in şimdiki halde Albay Zafiryos'un elinde esir olduğunu biliyordu. Hemen, bunun ne demek istediğini anlamıştı. Yunanlılar, sözüm ona kurnazlıkla onun kuvvetini öğrenmek istiyorlardı.

Anlaşılıyordu ki işgal sırası Ayvalık'a gelmişti.

Ali Bey, Hürrem imzasıyla çekilen telgrafın Yunanlıların marifeti olduğunu bildiğinden onlara yılgınlık vermek için şöyle bir karşılık vermişti:

"Alayın her bir ferdi demirden bir kale gibi yerinde sabittir. Her türlü hıyanet hareketlere mukabeleye amadedir. Büyük bir hamiyet ve hissi fedakârı ile meşbu olan alayım, mıntakam dâhilinde bulunan efradı millet namına arz-ı malumata şitaban olurum.

Ayvalık Mıntaka K. Ali"

Ali Bey'in bu demir gibi cevabı da Yunan işgalini durduracak tedbirlerden değildi. Bu konunun başında da söylendiği gibi torpido yoldaşlığında bir askerî taşıt gemisi işgal kıtalarını Ayvalık Limanı'na getirmişti.

İşte Yunan işgal gemilerinin limana girişini dürbünüyle seyreden Ali Bey, kışlaya döndüğünde Kaymakam Osman Nuri Bey'ce telefon başına çağrılmıştı. Kaymakam, telefonda şöyle diyordu:

— Şehir Yunanlılar tarafından işgal edilecektir. Ben bunu İngiliz mümessili Hatkinson Cenapları nezdinde protesto ettim. Siz, şu hale karşı ne yapmak niyetindesiniz?

Ali Bey, ona şu karşılığı verdi:

— Vatanî vazifemin icap ettirdiği müdafaayı yapacağım.

Kaymakam, birkaç dakika sonra Ali Bey'i yine telefonla aradı:

— Epiruhi İngiliz torpidosunda bulunan Amiral Galtrop' un yardımcısı İngiliz Albayının sizinle görüşmek istediğini ve torpidoya teşrifinizi rica ettiğini Hatkinson cenapları bildirmektedir, dedi.

Ali bey:

— Ben şu anda alayımın başından ayrılamam, fakat yerime konuşmak üzere bir Binbaşı göndereceğim, dedi.

Sonra Binbaşı Tevfik Bey'i bir Teğmenle torpidoya gönderdi.

İngiliz Amirali, Binbaşıya:

— Kumandan neden gelmedi? Diye sordu ve sonra düşünerek sözlerine şunları kattı:

— Kumandanınıza bildirmenizi isterim ki Yunanlılar buraya yanlışlıkla gelmişlerdir. Kumandanınızı, bunu bildirmek için çağırtmıştım. İtilâf Devletleri, Ayvalık'ın işgaline müsaade etmemişlerdir. Bunun için de hemen şimdi Yunan torpidoları Ayvalık'tan çekilip gideceklerdir. Bunları lütfen kumandan cenaplarına bildirmenizi rica ederim.

Konuşma bitmişti. Binbaşıyla Teğmen, kışlaya döndüler.

Ali Bey, bunları işitince:

— Zor karşısında çekip gittiler. Ama yine geleceklerdir. Hem de daha kuvvetli olarak. Çünkü şimdi bizimle dövüşecek kadar kuvvetli olmadıklarını anladılar, dedi.

Gerçekten de biraz sonra limanı dürbünle seyreden Ali Bey ve subayları, torpido ile asker yüklü taşıt gemisinin gürültü ile demir alarak limandan çıkıp gittiğini gördüler.

Ali Bey'in gülmeyen yüzünde gülümsemeye benzeyen çizgi kırıntıları belirdi:

— İşte, bu bir kuvvet denemesiydi. Birinci raundu biz kazandık, bakalım ikincisine!

Subayların ve erlerin moralinde bir yükselme başlamıştı.

27 Mayıs 1919 günü İngiliz Albayı bölge kumandanlığıyla yeniden görüşmek isteğinde bulundu. Ertesi gün Ali Bey, kendisi bir kahpeliğe uğramak korkusundan büsbütün kurtulmuş olmamakla beraber, İngiliz torpidosuna gitti ve Albayla görüştü. Albay, Ali Bey'e:

— Siz Ayvalık'ı savunmak için yüksek makamlardan bir emir filân aldınız mı? Diye sordu.

Ali Bey, emir almadığını söyledi.

Albay yine önceki sözlerini yinelemekten başka bir şey yapmadı:

— Yunanlılar Ayvalık'ı işgal etmeyeceklerdir. Çünkü İtilâf Devletleri Ayvalık'ın işgaline müsaade etmemişlerdir.

Görüşme bittiğinde Ali Bey, garnizona döndü. İngiliz torpidosu da birkaç saat sonra limandan çıkıp gitti. Torpido limandan ayrılmak üzereyken Hatkinson bölge kumandanlığına şunu bildirdi:

— Albay, Türklerle Yunanlıların işine karışmaması için Amiral Galtrop'tan aldığı emir üzerine İzmir'e hareket etti.

Şimdi, Ayvalık'ta Yunan Kızılhaç'ının gemisinden başka bir nesne kalmamıştı. Ne var ki 28 - 29 Mayıs 1919 gecesi Alibey Adası gerisine yanaşan üç Yunan torpidosuyla iki şilep adaya sayısı bilinmeyen bir miktar asker çıkardılar. Bu askerler, geceleyin yürüyerek şafak atıncaya dek Ayvalık'ın kuzey doğusunda mevzilendiler.

Ali Bey'in düşündüğü İngiliz oyunu meydana çıkmıştı. Bu da bir askerlik hilesi sayılıyordu. Ayvalık kıyılarına çıkan Yunan kuvvetine silâhlı Ayvalık Rumları da katıldı. İlerlemeye başladılar. Ali Bey'in alayının beş yüz kişilik kadrosu, Ayvalık'ın girintili çıkıntılı kıyılarını tutacak güçte değildi.

Yunanlıların çıkacağı daha önceden düşünülen bu yere bir müfreze yerleştirilmişti. Bunun için de ilk karaya çıkan Yunan askerleri bir avuç Türk askerinin "hoş geldiniz" kurşunları ile karşılandı. Bu müfreze ilk andaki şaşırtıcı ve oyalayıcı görevini yaptıktan sonra daha sağlam mevzilere çekildi.

İşte, Anadolu toprağına ayak basan düşman ordusu üzerine ikinci kez kurşun atılan yer burası oldu. İlk kurşunu İzmir'in işgalinde Efzun Taburunun bayraktarı üzerine atan "Hukuk-u Beşer" gazetesi sahip ve başyazarı Osman Nevres (Hasan Tahsin Recep) olmuştu. İkinci kurşun da Ali Bey'in alayından bir müfreze eliyle Ayvalık'ta atıldı.

Şehrin içinde de kısa süren sokak savaşları oldu.

Gelen Yunan kuvvetinin kumandanı, kan dökülmemesi için Ali Bey'in, kuvvetini şehirden çekmesini istedi. Bu ültimatomu hem hükümete, hem de Ali Bey'e bildirdi.

Ali Bey, artık işgalin kesin olarak gelip çattığını anlamıştı. Düşman kuvveti, kendi kuvvetinden çok üstündü. Yine de bu işgale sersemletici bir şamar atmak zevkinden kendini yoksun etmek istemedi. Savaş vere vere Kozak Bucağı'ndaki mevzilere doğru çekilmeyi de önceden kararlaştırdı.

Geceleyin karaya çıkan Yunan askerleri ile Yunan Kızılhaç eratının katılmasıyla meydana gelen kuvvet Ali Bey'in örtü kuvvetlerine çarpmıştı. Ege'nin mitolojik masmavi bir aydınlıkla yüklü şafağını ilk çelik çekirdekler delik deşik etti. Ayvalık'ın kuzey doğusundaki örtü müfrezesinin savunmaya çalıştığı bölge, asıl çıkarmanın yapıldığı noktaydı. Şehirdeki savaş görünüşü daha çok aldatıcıydı ve bir tuzak hazırlayacak durumdaydı. Büyük kuvvetlerle Ali Bey'in sağ kanadına çarpmak isteyen Yunan kumandanlığının amacı onu şehrin dışına atmaktı.

Şehir böylece çok zaman savunulamazdı. Çevrilmek ya da yok olmak tehlikesi baş göstermişti. Öğleye dek düşmanı olduğu yere mıhlayan alay, sağdan gelen tehlikeden sıyrılmak için gümüş bir buğu ile örtülü yüksek zeytinliklere doğru vuruşa vuruşa çekilmek zorunda kaldı.

Ayvalık şehrini alan düşman, olduğu yerde kalmış, zeytinliklerde kuvvetli siperlere giren Yüz Yetmiş İkinci Alay üzerine varmak istememişti. Şehrin üstündeki sırtları elde etmeyi yeter bulmuştu.

Yüksek zeytinliklerde pusu kurup bekleyen Ali Bey'i bu arada en çok üzen şey, kendi askerî bölgesinin içinde bulunan Edremit, Bergama, Burhaniye kazalarından bütün çabalarına karşın hiçbir yardım görememesiydi. Bu kasabalar, onun feryadı karşısında, taş gibi susmuşlardı. Artık, bundan sonra, Ali Bey Ayvalık'ı işgal eden Yunan kuvvetinin başına ekşimeye karar vermişti. Buradan hiçbir yere gitmeyecek, askerinin olur olmaz işlerle bumunu kanatmamaya, yeni gelecek gönüllülerle sayısını daha çok arttırmaya çalışacaktı. Yunanlıların eline de bir parça erzaktan başka bir şey geçmemişti. Bunun için de ayrıca seviniyordu. Manisa'daki milyonlarca liralık cephane ve silâhın Yunanlılara peşkeş çekildiğini işitmiş ve içi kan ağlamıştı.

Ali Bey'in kasabadan ayrılışından sonra, Kaymakamla kimi memurlar Gömeç'e taşındılar, kimisi de Ayvalık'ta kaldı. Gömeç'e yerleşen kaymakam, Ayvalık bölgesi kumandanı Ali Bey'e şöyle bir haber iletti:

— Şimdi, Dâhiliye Nezaretinden aldığım emirde sizin kıtalarınızın Yunanlılara karşı savunmaya geçmemesi bildirilmektedir. Bu emir Harbiye Nezareti vasıtasıyla Ayvalık bölge kumandanlığına da bildirilecektir. Fakat Dâhiliye Nezareti bu emrin benim vasıtamla bölge kumandanlığına bildirilmesini emretmiştir.

Ali Bey, Osman Nuri Bey'e:

— Emir alınmamıştır, alınırsa düşünülür! Diye çok kesin ve lâkonik bir karşılık verdi.

Albay Bekir Sami Bey'in kurtuluşu gösteren eli, Ali Bey'in mangal gibi yüreği ve beş yüz Türk askeri ile subayı Ayvalık Cephesini kurmuştu.

Yalnız değerli bir Türk subayı ile birkaç yiğit Mehmetçik, Ayvalık Cephesinin toprağını altın kanlarıyla suladı.

HAMİDİYE KAHRAMANI

Yürek nerdeyse gerçek vatanseverlik ordadır.

-Berkley-

1919 yılının 24 Mayıs'ında Balkan Savaşı'nın yarattığı ve Birinci Dünya Savaşı'nın daha çok parlattığı uzun boylu, güzel ve gürbüz vücutlu bir deniz albayı; sivil, koyu renkli bir giynek giymiş olarak İstanbul'dan Bandırma'ya kalkmak üzere olan bir vapura bindi. Bu, çok tanınmış Hamidiye savaş gemimizin süvarisi Hüseyin Rauf Bey'di. Yanında birkaç arkadaşı daha vardı. Onlar da onun gibi sivil giynekler giyinmişti.

Kaygısız ve tasasız görünmek isteyen halleri bile, onları, içlerinde derin kaygılar taşıyan, çevrelerini durmadan kuşkulu gözlerle gözetleyen insanlar olmaktan kurtaramıyordu. Vapura biner binmez hemen kamarasına kapanan Rauf Bey, arkadaşlarına da aynı şeyi yapmalarını salıklamıştı. Gazetecilerin ve tanıdıkların gözünden uzak kalmak gerekti.

Bekirağa Bölüğü, İttihatçı namı altında yığın yığın yurtsever Türk aydınları ve devlet adamlarıyla doldurulmuştu. Rauf Bey daha birkaç gün önce Mustafa Kemal'le Türkiye Bastil'ini ziyaret ettiğinde kendi akıbetini de görür gibi olmuştu.

Fethi Bey'i bir odaya çağırarak konuşan Mustafa Kemal, ona umut verici sözler söylemiş, karamsarlığını dağıtmıştı:

— Devletin hayatına yabancılar hâkim olup Saray ve Babıâli bunların elinde baziçe bir âlettir. Saray ve Babıâli, şimdi ol-

duğu gibi düşmanlarla işbirliğinde devam ederlerse, bunların hepsine karşı koymak lâzımdır. Milletin azim ve iradesi önünde Saray ve Babıâli'nin er geç boyun eğeceklerine muhakkak nazariyle bakılabilir. Bu takdirde ilk iş olarak Mebusan Meclisi'nin toplanması sağlanacaktır. Milletin gasbedilmiş haklarının harice karşı müdafaası meselesine gelince, merkezi Anadolu olacak bir hareketle bunun azamisi yapılacağına kaniim. Anadolu'ya büyük bir bölgenin askerî teftiş vazifesini alarak gidiyorum. Babıâli ve Saray, benim niyetlerim hakkında derin bir gaflet içinde bulunuyorlar. İngilizlerin de henüz meseleden haberleri yoktur.

Bu, Fethi Bey gibi umutsuz bir siyasî mahpus için müjdelerin en güzeliydi. Ah keşke şimdi tutuklu olmasaydı, o da Mustafa Kemal'in yanına katılıp mübarek Anadolu topraklarına kapağı atardı.

Rauf Bey, kamarasının önünde bir bez iskemleye oturmuş, Marmara'nın rahat ve geniş maviliğini seyrediyor, yaşayışında Hamidiye serüveninden sonra en büyük ve dalgalı serüvene doğru ilerlediğini anlıyordu. Yirmi yıllık denizcilik giyneğinden soyunmuş, şimdi büyük ve kutsal bir kara parçası üzerine kutsal bir serüven aramaya gidiyordu.

Mustafa Kemal'le son gün verdikleri karar şuydu:

O, Karadeniz'i selâmetle aşıp Samsun'a çıkınca, kendisi de birkaç arkadaşıyla Bandırma üzerinden Anadolu'ya geçecek ve yer yer belirdiğini işittikleri millî ayaklanış erkânıyla, efelerle ve başka aydın gruplarla buluşmaya çalışacak, İzmir dolaylarını inceleyip Afyonkarahisar'a gidecek, oradan da onun grubuna katılmak üzere yola çıkacaktı.

Mustafa Kemal, Mayıs'ın 16'sında Bandırma Vapuru ile yola çıkacaktı. Rauf Bey, onu uğurlamak üzere sabah erkenden Şişli'deki evine gitmişti. Mustafa Kemal'i uykusuz ve gözlerini şişmiş görmüştü. Mustafa Kemal, bütün gece uyuyamamıştı. Annesi, bu son ayrılığa dayanamayarak tehlikeli bir kriz geçirmiş, sabaha dek onunla uğraşmıştı. Mustafa Kemal, annesine ve evdekilere veda ettikten sonra, Rauf Bey'i de oto-

mobile alıp Tophane rıhtımına indirmeden önce ondan çok önemli bir haber almıştı. Bu, İngilizlerin onun bindiği gemiyi batıracağı haberiydi.

Rauf Bey, bu haberi ona vermek zorunda kalmışsa da kendisi bu haberin gerçekleşeceğine inanmıyordu. Tophane rıhtımında arabadan inmişler, ötekilerden ayrı bir kenara çekilmiş konuşuyorlardı. Haber, güçlü mantığına karşın Mustafa Kemal'in kafasında trajik bir etki bırakmaktan geri kalmamıştı.

Rauf Bey, haber üstünde son kanısını şöylece söylemek zorunda kalmıştı:

— Ben, demişti. Böyle bir şeyi varit görmüyorum. Hem, canım, sizi tevkif etmek istiyorlarsa, dışarı çıkmanızı neden beklesinler, burada tevkif etmelerine ne mâni var?

Böyle konuşurlarken Mustafa Kemal, saatine bakmış ve:

— Raufçuğum, vakit geldi. Şimdi, nerede ise Mehmet Ali buraya gelecek. Bizi beraber görmesin, sen git. Ben, Refet'e senin beklediğini söylerim.

Rauf Bey'le bu söz üzerine kucaklaşıp öpüşmüşler ve ayrılmışlardı. Mustafa Kemal'i uğurlamaya gelecek olan Mehmet Ali Bey, Dâhiliye Nazırıydı ve Mustafa Kemal'in bu şanslı görevi alabilmesi için canla başla uğraşmıştı.

Rauf Bey tam üç gün, ayın on dokuzuna dek korku değilse bile sonsuz bir kaygı içinde beklemişti. Çok şükür en sonra, Samsun'dan beklenen haber gelmişti. Mustafa Kemal ve arkadaşları sağ salim Samsun'a çıkmışlardı.

Rauf Bey'in korkusu, İngilizlerin Mustafa Kemal'i tevkif edip İstanbul'a getireceklerinden değildi, buna inanmıyordu. Asıl, Bandırma Vapuru'nun pek çürük bir tekne olduğu üstüne aldığı bilgiydi. Böyle bir geminin Karadeniz'in azgın dalgalarına dayanabilmesi, ancak mucize olarak açıklanabilirdi.

Bu güzel haberi İstanbul'da bekleyen pek az insan vardı. Bu azlık içinde Rauf Bey'le arkadaşları da önemli bir yer alıyordu. Onlar da o yolun yolcusuydu.

Haberi aldıklarının hemen ertesi günü, Rauf Bey, Bandırma yolu ile ve elden geldiğince gizli olarak gideceklerini bildir-

mişti. Yol arkadaşları Topçuoğlu Nazmi (sonra Ticaret Mebusu), İbrahim Süreyya (sonra İzmit Mebusu), Yüzbaşı Osman (sonra Kilikya'da Tufan adıyla Kuvayı Milliyeci ve General) ve Hintli yedek subay Abdurrahman Beylerdi.

Rauf Bey, bir yandan denizin her zamanki güzel maviliğini, bir yandan da Anadolu dağlarının güneş altında ve uzaklaştıkça tatlı, dumanlı bir maviye çalan zengin yeşilliğini seyrediyordu. O, karaya doğru ilerledikçe henüz üstünde dumanı tüten zengin denizcilik anıları onu geriye çağırıyordu.

Balkan Savaşı başlamıştı. Türk Ordusu'na acele silâh gerekiyordu. Bunun için de en gerekli yol İstanbul Boğazı'yla Romanya limanlarıydı. Bunlar, serbest olmadıkça silâhsız kalmak tehlikesi her zaman vardı. O limanlarla İstanbul Boğazı arasında işleyecek gemilerin korunması gerekti. Bu görevi de ancak Türk Donanması yapacaktı. İşte Hamidiye Kruvazörü ile onun genç ve atak süvarisi Hüseyin Rauf Bey böylece kahramanlık sahnesine çıkmışlardı.

Bulgar torpido botları, ara sıra Varna'daki üslerinden Karadeniz'e süzülüyor ve Romanya-İstanbul Boğazı çizgisi üzerinde gidip gelen Türk vapurlarına büyük tehlikeler yaratıyorlardı. Bu yüzden Varna üssünün ağzını tıkamaktan başka çare yoktu. Rauf Bey, bu düşüncedeydi. Bu karara varan genç süvari, Hamidiye'yi Varna Limanı'na yöneltmiş ve askerî hedefleri şiddetle bombardıman etmişti. Güpegündüz yapılan bu iş, birçok kez yinelendi. Ayrıca Bulgaristan'ın kıyılarındaki bütün askerî hedeflere her Allah'ın günü öldürücü mermiler yağdıran Hamidiye, birdenbire Türklerce de, Balkan milletlerince de birinci sınıf bir savaşçı şöhreti kazanmaya başlamıştı. Varna Limanı bombardıman edildiğinde, kıyıda mevzilenmiş Bulgar topları, uzun menzilli olmadığından ateş açamıyordu.

1912 yılı Kasım ayının yirmisi ve Kurban Bayramı'nın birinci günüydü. Hamidiye, Dolmabahçe Sarayı'nın önünde top ateşiyle Sultan Reşat'ı selâmlamış, deniz erleri de üç kez:

— Padişahım çok yaşa! Diye bağırdıktan sonra yine Karadeniz'e açılmıştı.

Bayram seyran yoktu. Savaş, Türk varlığını tehdit edercesine bir şiddet ve vahşetle sürüyordu.

Hamidiye Kruvazörü, Boğaz'dan epeyce açılmış, oldukça sert dalga tepelerini ezerek ilerliyordu. Bir ara kruvazörün baş yanına nerden geldiği anlaşılamayan bir baykuş gelip konmuştu. Bu herhalde uzun bir yolculuk yapmakta olan zavallı bir baykuştu. Gemiciler için bu hiç de böyle değildi. Onlarca baykuş, uğursuz bir hayvandı, konduğu yerde mutlaka bir felâket olurdu. Bütün erlerin ve subayların baykuşu görerek çıkardıkları şaşkınlık çığlığı üzerine Rauf Bey, hemen eline bir mavzer alıp kuşa ateş etmişti. Kurşun, kuşa değmişse de kuş, birkaç tüy bırakarak bu tehlikeli yerden kaçıp gitmişti.

Hamidiye, Karadeniz'i ikiye biçerek ilerliyordu. Kruvazörün yanında iki de torpidobot vardı. Bunlara gece görevi verilmişti. Biri Varna Limanı'nın kuzey kıyısı, öbürü de güney kıyısı üzerinde gözcülük yapacaktı. Bulgar torpidobotları limandan dışarı çıkar çıkmaz, veri tabancasıyla Hamidiye'ye haber vereceklerdi. Böylece, Bulgar torpidobotları, Varna Limanı'na hapsedilmiş olacaktı. Kış günü, Avrupa ufuklarını kana boyayarak kalın ve renk renk bulut dağlarının ardında erimiş, deniz biraz sonra bütün aldatıcı tatlı renklerini yitirerek koyu bir katran çukuruna dönmüştü. Artık, Rauf Bey'in dürbünü de kendisine bir şey söylemez olmuştu. Gemi, Bulgaristan kıyısına paralel olarak gidiyordu. Rauf Bey, vardiya nöbetini geminin ikincisi Âdil Kaptan'a, Fahri Bey de, seyir subayı yardımcısı Yusuf Efendi'ye bırakmıştı.

Rauf Bey, kamarasına çekilmiş uyumaya çalışıyordu. Birdenbire korkunç bir patlama olmuştu. Rauf Bey, ne olduğunu anlayamadan pantolonunu güçlükle giyerek ceketsiz dışarı fırlamış, kaptan köprüsüne doğru koşuyordu. Hamidiye'nin bütün topları durmaksızın ateş ediyorlardı. Topların şimşekleri, top sesleri ve barut dumanları güverteyi cehenneme çevirmişti. Rauf Bey, gemiye üç Bulgar torpidobotunun saldırmakta olduğunu görmüş, gemiyi bu tehlikeli saldırıdan kurtarmak için ustaca manevra yaptırmaya başlamıştı. Torpidobotların

ateşinden kurtulmak için de en iyi çare, dar hedef göstermekti ki, Rauf Bey bu manevrayı yaparken bir yandan da torpidobotlara durmadan ateş ettiriyordu. En sonra, Bulgar torpidobotları savaşı bırakarak çekilmişlerdi.

Hamidiye ise ancak ön yanından bir torpil yemişti. Yalnız geminin bölme tertibatı batmasını önlemişti. Savaş, ancak on dakika sürmüştü. Bulgar torpidobotlarının Hamidiye'yi böyle yakalayışı, çok tehlikeli bir sürprizdi. Subay ve erat, öyle bir disiplin ve canlılık göstermişti ki çok kötüye gidebilecek bir talihi yolundan çevirebilmişlerdi.

Bulgar torpidobotları uzaklaştıktan sonra Rauf Bey, seyir subayı Fahri Bey'e:

— Fahri, dedi. Geminin başını sahile alın!

Gemi belki batabilirdi, böylece hiç olmazsa erat ve subaylar kurtulabilirdi. Hamidiye'nin başı suya dalmıştı. Deniz, kaptan köprüsü hizasına dek gelmişti. Seyir subayı pusulalara bakmaya gitti, şaşırmıştı. Pusulalar sarsıntıdan yerlerinden oynamış, işe yaramaz hale gelmişti, işlemiyorlardı. Allah'tan ki, gökyüzü bulutsuzdu. Fahri Bey, Ay'a bakarak geminin başını karaya çevirmişti. Geminin süratini de yedi mile indirerek tehlikeli durumu biraz yeğnikleştirmişti.

Hamidiye'nin torpidobotları hâlâ görünürlerde yoktu. Kaçan Bulgar torpidobotlarını salvolarıyla uğurlayan Hamidiye, artık susmuştu.

Rauf Bey, çarkçıbaşıyı çağırdı, geminin durumunu incelemesini emretti. Fahri Bey, işlemeyen pusulaları yeniden işler hale getirdi. Yapılan inceleme sonunda, geminin hemen batmak gibi bir tehlikeyle karşı karşıya olmadığı, yalnız baş tavlona su dolduğu anlaşılmıştı. Rauf Bey, bunun üzerine geminin İstanbul Boğazı'na doğru seyretmesi için seyir subayına emir verdi. Geminin burnu İstanbul Boğazı'na doğru döndürüldü, Rauf Bey de gemiyi gezmeye çıktı.

Fahri Bey, Rauf Bey'in erata tavlondan tenekelerle su boşalttırdığını görünce şaştı:

— Bunun ne faydası var? Diye sordu.

Rauf Bey:

— Fahri, kardeşim, dedi. Askere meşguliyet çıkardım, meşgul olsunlar diye.

Geminin dengesini düzeltmek için de kömürlüklerden kömür çıkartıyor ve kıç güverteye istif ettiriyordu. Hamidiye, en büyük filikasını yedeğine almış, yedi mille İstanbul yolunu kısaltıyordu.

Böylece sabaha dek yol alan Hamidiye, Terkos önlerine vardığında telsizle akşamleyin aradığı Turgut Reis ve Mecidiye Kruvazörleriyle karşılaştı. Hamidiye, bu yaralı haliyle İstanbul'un içine dek gitmiş ve geceleyin köprüler açtırılmış, Haliç'e geçerek havuza alınmıştı. Hamidiye ilk kez gazi olmuştu!

Hamidiye'nin yaraları iyi oluncaya dek Rauf Bey'in boş durması zordu. Hemen yeni Türk muhriplerinin filotilla komodoru olarak Çanakkale'de boy gösterdi. Mondros Savaşı'na katıldı.

Türk ve Yunan Donanması karşı karşıya geçmiş, büyük bir cayırtı kopanyorsa da her iki hasım da çok bir şey yapamıyordu. Bir yanda Turgut Reis, Mesudiye, Barbaros, Asar-ı Tevfik, karşı yanda Averof, Hidra, Spesiyone, İpsara savaş gemileri vardı. Bu savaş, kesin bir sonuç vermediyse de korkunç bir dev olan Averof, burda ufak tefek yaralar aldı ve avanesini toplayarak çekilip gitti. Türk savaş gemileri yine de Çanakkale'ye sağlam olarak döndüklerinden yenmiş sayılabilirlerdi.

Karada Türk Ordusu, durmadan yeniliyor ve çekiliyordu.

Rauf Bey, İstanbul'a giderek yaralı gemisini gözden geçirdi. Havuzdan kız gibi çıkan Hamidiye, yine eski kaptanını sırtına almış yeni ve büyük serüvenler arıyordu. Artık, binicisini tanımıştı. Onunla düşmanlara çok işler edebilir, çok korkular satabilirdi. Rauf Bey yine Hamidiye'yi Çanakkale'ye götürdü. Birçok kez Çanakkale Boğazı'ndan dışarı çıkan Hamidiye, Yunan destroyerleriyle çarpışmalarda bulundu. Adalar denizinde bir ejderha kesilen modern ve süratli Yunan savaş gemisi Averof'un Limni Limanı'nda tamir edilmekte olduğu öğrenilmişti. Bundan yararlanarak Midilli ve Sakız gibi adalar kur-

tarılmak istenmişse de kara ordumuz bu işi yapacak durumda ve güçte olmadığından bundan vazgeçilmişti.

Rauf Bey, dosta ve düşmana parmak ısırtacak bir iş peşindeydi. Hamidiye'yi Çanakkale Boğazı'ndan dışarı çıkarıp şaşırtıcı, sürprizli kimi işler yapmak ve Türkiye ufuklarını sarmış olan kapkara ve zehirli umutsuzluk dumanını biraz olsun dağıtmak istiyordu. Öyle ki Boğaz'dan dışarı çıktıktan sonra artık kendi kendinin kumandanı olarak, yalnız kendi sağduyusundan ve kendi yüreğinden emir alacaktı. Hiç olmazsa böylece daha şaşırtıcı ve daha yararlı işler yapabilecekti.

Hemen başkumandanlıktan Hamidiye'yi Boğaz'dan çıkarıp akıncılık yapmak için izin istedi ve aldı. Rauf Bey, bu akıncılık müsaadesini alınca çok sevindi. O da tıpkı Barbaros Hayrettin, Turgut Reis gibi kendi aklından, kendi gücünden ve kendi yiğitliğinden emir alacak ve Türk milletinin unuttuğu şanlı günleri bir kez daha ona tattıracaktı.

Hemen gemide bir savaş meclisi topladı. Bu meclisin başkanı elbette Rauf Bey olacaktı. Üyeler de Seyir Subayı Fahri (Engin), Çarkçıbaşı Mahmut, Topçu Kumandanı Yüzbaşı Ziya ve Topçu Teğmeni Mehmet Ali (Oramiral M. Ali Ülgen) Beylerdi. Rauf Bey mecliste şunları söyledi:

— Arkadaşlar, vatan, bu menhus Balkan Harbi'nde kendi evlâtlarından fedakârlık ve kahramanlık bekliyor. Türk Ordusu'nda gördüğümüz bozulma hareketleri iyi sevk ve idarenin mevcut olmamasından neşet ediyor. Türk askeri iyi sevk ve idare edilirse öyle kahramanlıklar yaratır ki dünya hayretler içinde kalır. Türk adalarını Yunanlılar birer birer işgal ediyor. Biz, hareketsiz kalıyoruz. Akdeniz'e açılırız. Averof peşimize takılırsa ne alâ donanmamız çıkar, adaları kurtarır. Takılmazsa Yunan deniz nakliyatını ve adalarını vururuz. Hiç olmazsa arkadaşlarımıza örnek oluruz. Hepinizden bu harekâtta azami fedakârlık beklerim.

Rauf Bey, bunu söyledikten sonra seyir subayı Fahri Bey'e bir çıkış plânı hazırlamasını emretti. Fahri Bey'in, Rauf Bey'e danışarak hazırladığı plâna göre Hamidiye, tek başına olarak,

gece yarısından sonra Çanakkale Boğazı'ndan çıkacak, Gelibolu kıyılarına sürtünürcesine ilerleyecek, Dedeağaç yönüne doğrulacaktı.

Hamidiye, 13 Ocak 1913 günü saat 17,35'te Nara'dan yola çıktı. Barbaros Hayrettin zırhlısının pruvasını dolaşmıştı ki, inceden yağan kar birdenbire korkunç bir tipiye çevirmişti. Biraz önce erimiş bir kurşun gölü gibi gittikçe koyulaşan deniz, kar altında apak kesilmişti. Gök ve yer, ak bir kasırga içinde yitip gitmişti. Hamidiye de bir anda apak oluvermişti. Tipi, güverteden koşarak geçen kırmızı fesli, kara giynekli erleri yakalayıp göz açıp kapayıncaya dek aka boyuyordu.

Artık, bu apak mahşer içinde yola çıkılamazdı. Hamidiye, Kösetabya açıklarında demirlemeyi denedi. Deniz, burda çok derindi, bu yüzden de ilk kaza oldu. Geminin iskele demiri beşinci kilidinden kırılarak bundan böyle en çok yararlı bir araçtan onları yoksun bıraktı. Hamidiye, biraz daha kıyıya yaklaşarak o tehlikeli derinliği geride bıraktıktan sonra, otuz üç kulaçta demirledi. Artık, bu kuduz tipi ortasında Hamidiye tek başınaydı. Bütün arkadaşlarından uzaktaydı ve şanlı serüveninin kapısındaydı! Kara bulanarak ak bir renk alan fırtına, Hamidiye'nin yolunu o gece tıkamıştı.

Rauf Bey, ertesi gün Mecidiye Kruvazörü ile birlikte Boğaz'dan çıkmayı denedi. Hamidiye bu kez Çanakkale Boğazı'ndaki Erenköy Körfezi'ne demirlemiş, Mecidiye Kruvazörü de Boğaz'dan dışarı çıkmış, keşif için gözden uzaklaşmıştı.

Rauf Bey, telsizlerinin dinlenmesinden korktuğu gibi, Çanakkale'de oturan Rumların casusluğundan da korkuyordu. Bunun için her şeyin büyük bir gizlilik içinde olmasını emretmişti. Bir işe başlamak da bitirmek kadar önemliydi. Bu işin sonunu kestiremiyorsa da hiç olmazsa iyi başlamasını istiyordu. Güzel ve başarılı bir gizleme yapmak gerekmişti. Gemide birçok tenekelere kül doldurularak gazlanmış, sonra bunlar ateşlenmişti. Karlı kış gecesinin içinde büyük bir yangın başlamıştı. Soğuk, lâcivert deniz, kan kırmızı kesilmişti. Gökyüzüne doğru yükselen kapkara dumanlar, ara sıra sararıyor, kı-

zarıyor, erguvanlaşıyor ve buzlu rüzgârın önünde savrulup gidiyordu. Rauf Bey, hemen telsizle donanma kumandanlığını buldu ve:

— Yangın tehlikesi geçiriyoruz, yangını önlemek üzereyiz. Bu geceyi Erenköy Limanı'nda geçirip yarın donanmaya iltihak edeceğiz, diye haber gönderdi.

Bu telsiz çalınsa bile artık bir değeri olmayacaktı. Mecidiye Kruvazörünün kaptanı, Hamidiye'nin durumunu biliyorsa da erat bilmiyordu. Bundan dolayı karaya çıkınca Hamidiye'de yangın çıktığını herkese yaydılar.

Hamidiye o gece, bıçakla kesilebilircesine koyu, yapışkan karanlığı ikiye bölerek Erenköy Limanı'ndan yola çıktı. Gelibolu Yarımadası'nı sıyırırcasına ilerliyordu. Rota, kuzeye doğruydu. Gemi, Semadirek ve İmroz Adalarının arasından geçti. İmroz ve Limni Adalarını doğuda birer esmer tümsek halinde bırakarak Mikroni Boğazı'na doğru ilerlemeye başladı.

Şimdi, dün geceki karlı, tipili iklim geride kalmıştı. Adalar denizinin ılık havasında uzaktan uzağa şimşekler çakıyor, Hamidiye bir iki saniye çırılçıplak meydana çıkıyordu. Gökyüzü, ağır ağır ilerleyen pek kalın yağmur bulutlarıyla yüklüydü. Gök gürültüleri, denizin ötelerinde sanki bir deniz savaşı varmış gibi kulakları aldatırcasına sık ve sürekli işitiliyordu.

Rauf Bey, yeni bir kamuflajı gerekli görerek, gemide görevleri başında bulunan, daha çok dışarıda dolaşan bütün subay ile erata yağmur başlıkları ve gamsele giydirdi. Böylece Hamidiye, Yunan adalarına yakın geçerken halk, bunun bir Türk kruvazörü olduğunu anlayamayacaktı. Hamidiye'de hiçbir millî işaret ve bayrak yoktu. Eratın ve subayların kırmızı fesleriyle, kırmızı-beyaz Türk bayrağı saklanmıştı.

Hamidiye, saat on iki sıralarında Şira (Syra) Adası önüne varmıştı. Rauf Bey, milletlerarası işaret kitabına uygun olarak Şira liman reisine gelmesi için, mendirek içinde demirlemiş gemilerin de dışarı çıkmaları için emir verdi. "Aleksandra" adlı İngiliz gemisi, Rauf Bey'in emrini dinleyerek demir aldı ve limandan çıktı. Rauf Bey limanda "Makedonya" Yunan transat-

lantiğini de görmüştü. Bu yolcu gemisi, silâhlandırılarak bir kruvazör haline getirilmişti.

Rauf Bey, İngiliz vapuru mendirekten dışarı çıkar çıkmaz "Makedonya" kruvazörüne ateş açtırdı. Makedonya'yı dövmeye başlayan mermiler, gemide bir panik yaratmıştı. Geminin baş yanında bulunan topun görevli eratı, kurtulmak için denize atlayıp karaya sığınmaktan başka çare bulamamışlardı. Makedonya üzerinde çıkan yangınlar, Yunan denizcilerinin paniğini pek güzel gösteriyordu. En sonra Şira Adası'nı temellerinden sarsan bir patlama olmuştu. Geminin cephaneliği ateş almıştı.

Rauf Bey'in vurmak istediği hedefler, yalnız askeri olanlardı. Şira Adası'nın elektrik santralinin havaya uçması serseri mermilerden birinin yaptığı marifetten başka bir şey değildi. Hamidiye, adanın güney yamaçlarındaki cephanelikleri de birer birer havaya uçurmuştu. Barut fabrikası da vurulan hedefler arasındaydı.

Rauf Bey, İstanbul'da, Hamidiye'nin akıncılığı için müsaade koparmak istediğinde bunu doğru bulmayan sorumlulara dert anlatmak güç olmuştu.

— Ya, onlar da zaten açık olan sahillerimizi yakar, yıkarlarsa ne yaparız? Vazgeç bu işten, yapma! Diye direnmişlerdi.

İşte, Rauf Bey, bu geceki Şira bombardımanıyla hem bizim kuşkuluların üzüntüsünü dindirmek, hem de Yunanlılara şunu demek istemişti:

— Eğer, siz de muharip olmayanlara sataşırsanız, baştanbaşa bütün sahillerinizi yakarım!

Rauf Bey, bu geceki bombardımanla, Türk adalarını birer birer koparıp alan Makedonya ejderhasına korkunç bir ders vermişti. Makedonya, bu işlerde elbette yalnız değildi, onlardan biriydi.

Şira bombardımanı, gerçekten Yunanlıları şaşırtmış ve ürkütmüştü. Yunanlılar, Pire Limanı'nın bombardıman edileceği kaygısına düşmüşlerdi. Yunan Donanması Pire Limanı'nı korumak kaygısına düşünce, Hamidiye'ye gün doğmuştu. Rota-

sını Girit Adası'nın doğu burnuna çevirerek bütün gece yol almıştı. Ege Denizi, bomboştu. Bir sürü Yunan adası arasından geçen Hamidiye güneye doğru yol almış ve izini yitirmeye çalışmıştı.

Hamidiye'nin akıncılığa çıkışı bütün Yunan kıyı şehirlerini kaygılandırmaya başlamıştı. Bütün deniz fenerleri söndürülmüş, kıyılar karanlığa gömülmüştü. Türkiye'nin kıyılarındaki fenerlerse daha önceden söndürülmüş bulunuyordu. Rauf Bey bu korkunun, bombardımandan yeğ olduğunu düşünüyor, bir süre için düşman kıyılarına sokulmamanın gerekli olduğunu anlıyordu. Açık denizde saklanmak daha kolaydı.

Yunan Donanması, tedirgin olmuştu. Artık Türk adalarını sahipsiz elmalar gibi devşiremeyecek, silâhsız Anadolu kıyılarında caka satamayacaktı. Çünkü Hamidiye'nin en umulmadık yerde birdenbire yanı başlarında belireceğinden korkmaya başlamışlardı.

Açık denizlerde saklanmanın en büyük sakıncası, kömürsüz kalmak tehlikesiydi.

Boğaz'dan çıktıktan tam dört gün sonra, Beyrut Limanı'na giren Hamidiye, kömür almaya hazırlanırken, direkteki gözcü güneyden üç bacasından dumanlar püsküren bir savaş gemisinin, üzerlerine doğru geldiğini bildirmiş, büyük bir heyecana sebep olmuştu. Rauf Bey'le beraber bütün subaylar dürbünlerine sarılarak baktılar. Bu, üç bacalı olduğuna göre, Averof'tan başkası olamazdı. Bu da elbette büyük bir tehlikeydi.

Demek ki Yunan donanma kumandanlığı en sonra Rauf Bey'in düşündüğü ve istediğini yapmıştı. Boğaz'ı büsbütün kontrol altına alan bu modern, bol ateşli ve seğirtken savaş gemisini Boğaz'dan ayırarak Hamidiye'nin arkasına takmıştı.

Gelen savaş gemisinin Averof olduğu haberi yayılınca Hamidiye'de gerçek bir heyecan belirmişse de korkan olmadı. Yalnız, kömür yükleyen Arap hamallar korkudan bağrışarak kaçışmaya, denize atılıp yüzerek karaya çıkmaya başladılar.

— Averof geliyor! Sesleri üzerine Hüseyin Rauf Bey, birdenbire bir karara varmak için düşündü.

Limanda Averof ile savaş yapılamazdı. Oldu olacak onu daha elverişli bir kenara çekip savaşa tutuşmaktan başka çare yoktu. Zaten Hamidiye'nin seğirtkenliği de Averof'unki kadardı. Evet, ya elverişli bir kıyıda ya da açık denizde Averof ejderhasıyla çarpışmak, yapılacak en kestirme işti. Çok çabuk karar vermeliydi. Yoksa burda bastırılıp yok edilmek, dünyaya rezil olmak demekti. Rauf Bey, hemen demiri zinciri ile tel halatlarıyla birlikte denize fırlatıp limandan ayrılmak için emir verdi. Hamidiye, limandan çıkmış, açılmaya başlamıştı.

Gelen bir kruvazördü; bütün hızıyla arkadan geliyorsa da Hamidiye'ye yetişemiyordu. Rauf Bey, kaçmayı kendine yediremeyerek geminin milinin azaltılmasını buyurdu. Yabancı savaş gemisinin yaklaşmasını beklediler.

Sonra, bunun Averof değil bir Amerikan gemisi olduğu anlaşıldı.

Beyrut Limanı'nda yarım kalan kömür alma işini bütünlemek üzere Hamidiye, Port Said'e doğru yollandı. Gece yarısı limana girdi ve kömür almaya başladı. Mısırlılar Hamidiye'yi ve Rauf Bey'i büyük sevgi ile karşıladılar. Onun ünü Arap ülkelerine de yayılmıştı. Ancak, üç yüz altmış ton kömür alan Hamidiye, savaş kuralları gereğince limandan uzaklaştırıldı. Bu kurallara göre orda ancak yirmi dört saat kalması gerekiyordu. Alınan kömür ise alınması gerekenin ancak yarısıydı.

Süveyş Kanalı'ndan geçip Süveyş'e demirleyen Hamidiye, oradan da biraz kömür aldı. İngilizler, durmadan Hamidiye'nin arkasındaydılar. Her yerde savaş koşulları gereğince onu demirlediği yerden kovuyorlardı.

Kömür mavnaları kendisine yanaşık olarak hem ağır ağır yol alıyor, hem de durmadan kömür alıyordu. Kömürleri yükledikten sonra, yeniden geri dönüp mavnaları Süveyş Limanı'na bıraktı. Süveyş Kanalı'ndan geçerken Araplar:

— Felyahya (Yaşasın) Hamidiye!

— Felyahya Türkiye!

— Felyahya Rauf Bey! Diye bağırıyor, el sallıyor, gemiyi ve yürekli süvarisini selâmlıyorlardı.

Hamidiye, Süveyş'ten demir alarak Elmuveylikte mola verdi. Buranın Arapları da Mısırlılar gibi akıncıları coşkunca karşıladılar, onlara pirinç ve yağ hediye ettiler. Hele Rauf Bey, uzun boyu ve güler yüzüyle kaptan köprüsünde göründükçe Araplar kıyameti koparıyorlardı.

Her yerde genç kaptanın kamarası çiçeklerle doluyordu. Gemiye gönderilen sandıklar dolusu muz, portakal, hurma, subayları ve eratı çok sevindiriyordu. Rauf Bey, ateşçilere su yerine portakal veriyordu.

İstanbul'dan hiç haber alamıyorlardı. Telsizle bir türlü İstanbul'daki merkezi bulamıyor, üzülüyorlardı.

Üç gün, bu kıyılarda telsizle İstanbul'u aradıktan sonra umutlarını keserek yeniden Süveyş'i geçip Kızıldeniz'e inen Hamidiye, Cide'de demirledi. Ancak burda kara telgraflarıyla Harbiye Nezaretini bulabildiler. Buradan da bir ölçek kömür aldılar ve Yemen'in iskelesi Hudeyde'ye varıp demirlediler. Yemen Valisi Mahmut Nedim Bey, konukları sevgiyle karşıladı. İmam İdris'le Valinin arası açıktı, Türkçesi İmam, bir süreden beri asi durumdaydı. Rauf Bey, Valiyi alıp İmam İdris'e götürdü, onları barıştırdı.

İskenderiye'deyken Rauf Bey İstanbul'a telgraf çekerek Hudeyde'ye namına iki bin lira gönderilmesini istemişti. On üç gün sonra Hudeyde'ye varınca çektiği telgrafın karşılığını aldı. "Müracaatınız Maliyeye yazılmıştır" deniliyordu.

Hamidiye, Kızıldeniz'den çıkarak, yeniden açık denize yollandı. Amaç, Adriyatik deniziyle, batı Yunan denizleriydi. Rauf Bey buralarda akınlar yaparak, Yunan savaş gemilerini Anadolu kıyılarından uzak tutmak istiyordu.

Hamidiye, Port-Said' ten çıktıktan sonra, türlü manevralara başvurarak kıyıların ve yabancı her türlü geminin gözünden uzak, Akdeniz'in karasız ufuklarına doğru yürüdü.

Artık kurşuni gök altında kurşun renkli bir deniz, denizi karınlarıyla sıyırarak geçen ördek sürüleri ve martılardan, bir de geminin yanı sıra batıp çıkan meraklı yunuslardan başka görünürlerde hiçbir şey yoktu.

Şubat'ın ortalarında Akdeniz, eski uysallığını bırakmıştı. Gelen korkunç denecek tipte büyük bir fırtınaydı. Hamidiye bir ara ne edeceğini şaşırmış bir hayvan gibi bocaladı. Gemi çok sallanıyor, bütün toplar ve eşya yerinden kopup denize uçacakmış gibi oluyordu. Denizler, baştan geliyor, Hamidiye'nin provası denize dalıyor, kıçı havaya kalkıyor ve pervanelerin havada döndüğü görülüyordu.

İtalya'nın güneyindeki bu denizler, eskiden beri azgınlığıyla bilinmekteydi. Dalgalar, kimi zaman Hamidiye'nin başını havaya kaldırıyor, kıçını sulara gömüyordu. Böylece, baş köprü üstü hizasına dek sularla örtülüyordu. Bu gidişle, Hamidiye, yürekliliğinin kurbanı olacaktı. Ölüm, Rauf Bey'le arkadaşlarının başı üzerinde iğrenç çığlıklar atarak dolaşmaya başlamıştı. Ölümün iklimine kıl kadar bir aralık kalmıştı.

Rauf Bey, Hamidiye'nin pervanelerinden birini geri çalıştırmaya başladı, dümeni alabanda etti. Dalgaları kollayarak ters yöne doğru çok şiddetli bir dönüş yaptı. Bu sırada gemi çok şiddetli bir depreme tutulmuş bir ev gibi sarsıldı ve sallandı. Tabaklar, bardaklar, iskemleler kırılıp parçalandı.

Hamidiye, denizleri yenmiş gibi oldu ve Sicilya'nın güneyindeki uysal sulara doğru süzülmeye başladı. Gemici dilinde bu kuytudaki uysal sulara "saçak altı" deniliyordu. Saçak altına sığınmaya çalışan Hamidiye, görüş mesafesi kısa, puslu bir bölgeden geçiyor, seyir subayı Fahri Bey, Sicilya Adası'nın doğu kıyısındaki Sirakuza fenerini görmeye çalışıyordu. Bir süre sonra fenerin pek yakınından geçen Hamidiye, Sicilya'nın güneyindeki sığ deniz bölgesine girdi ve ilk defa güvertede subaylar ve erler gezinmeye başladı.

Herkesin içi dışına çıkmıştı. Büyük bir direnç gücüyle kurtulan Hamidiye, şimdi yiğit binicileriyle sığ sularda yalpa vurmadan ilerliyordu. Bu sayılı fırtına tam yirmi dört saat sürmüştü. Gemi, bu korkunç fırtınayı yenebilmek için obur gibi kömür yutmuştu. Yine kömür almak gerekiyordu. En uygun yer Malta Limanı'ydı. Hamidiye, Malta'ya demir attı ve Malta Valisi, Rauf Bey'i sempati ile karşıladı, yemeğe çağırdı. Hamidiye'nin kömür stokunu arttırmaya da yardım etti.

Büyük fırtına gemide büyük yıkım yapmıştı. Dalgalar, kaptan köprüsünün altındaki küpeşte tahtalarını söküp götürmüştü. Hele baştaki top, çok zarara uğramıştı. Bunun hazırlık mermilerinden birçoğunu da dalgalar sürükleyip götürmüştü. Baş çarkçının anlattığına göre Hamidiye'nin makinesinde de önemli arızalar meydana gelmişti.

İngilizler, bunları hoş karşılamış; geminin üç gün limanda barınmasına, Çanakkale'ye dek yetecek kömürün yüklenmesine de razı olmuşlardı. Hamidiye'nin subay ve eratı, limanda gezmeye çıktılar ve Malta dolaylarında Yunan destroyerlerinin dolaştığı haberini yaydılar.

Gemi, gece yarısı demir alarak Cebelitarık'a doğru yollandı. Saatlerce süren bu aldatıcı gidişten sonra Hamidiye, yine rotasını Türkiye kıyılarına doğru çevirdi ve akşamüstü Gazze'de demirledi. Gazze'den Hayfa'ya uğrayan gemi, oradan da üç yüz elli ton kömür aldı ve Beyrut'a doğru yola çıktı.

1913 Şubat'ının sonlarına doğru Beyrut Limanı'ndan ayrılan Hamidiye, yine rotasını batıya çevirmişti.

Akdeniz, poyraz ve lodos fırtınalarının iki dev gibi her an kucaklaşıp güreştiği bir mitolojik güreş meydanına benziyordu. Birdenbire değişen fırtınalar, denizi tatsız bir hale getiriyor ve bu kahramanca serüveni de tatsızlaştırıyordu. Gemide nöbetçilerden başka herkesin derin uykuda olduğu bir saatte bastıran korkunç lodos, karayel oldu, yıldız poyraz oldu, Hamidiye'ye şimdiye dek görmediği oyunlar etmeye başladı. Dalgaların lodostan, poyrazın kuzeyden geldiği çok garip bir doğa savaşı, Hamidiye kahramanlarına etmediğini bırakmadı.

İnsan zekâsı, insan tekniği ve yüreklilik, denizin ve rüzgârın bu çift kahpeliğiyle başa çıkamayacak hale gelmişti. Gemi yalpalıyor, canlı cansız ne taşıyorsa hepsini berbat ediyordu.

Seyir subayı Fahri Bey, haritada Kakao denilen Gökova Koyu'na sığınılmasını Rauf Bey'e önerdi. Burası, insan oturmayan ve gemi uğramayan ıssız bir yerdi. Rauf Bey, bunu doğru buldu. Doğanın hışmından bir kez daha kurtulmak üzere çok dar bir boğazdan geçilen ve iç içe iki ummandan başka

bir şey olmayan bu ıssız koya giren Hamidiye artık kurtulmuştu. Koyun önünde bir de küçük ada vardı, bu da Hamidiye'yi direkleriyle birlikte düşmanın gözünden saklayacak kadar yüksekçeydi. Gemidekiler burda kendilerini fırtınanın şerrinden koruyan durgun ve ılık bir doğa buldular.

Yalnız buralar, sivrisineğin saltanat sürdüğü yerlerdi, bu yüzden insan barındırmıyordu.

Fırtına dindikten sonra sığınaktan çıkan Hamidiye, yine Beyrut'a doğru yol aldı.

Beyrut Limanı'nda bu sefer Rauf Bey'le arkadaşlarını daha sıcak bir sevgi bekliyordu. Sandıklarca portakal, tepsilerce baklava Hamidiye'yi bayram yerine çevirdi. Balkanlarda gerileyip duran Türk ve İslâm itibarını kurtarmaya çalışan biricik güç Hamidiye idi. Bu yüzden Araplar, Rauf Bey'e ve Hamidiye'sine hayrandılar. Beyrut'tan kalkan Hamidiye, kuzeye doğru yöneldi ve Arvat Adası'ndan kömür stokunu bütünlemeye başladı. Tam bu sırada direkteki gözcü, ufukta bir savaş gemisinin dumanlar savurarak Hamidiye'nin üzerine doğru geldiğini bildirdi. Kömür yükleyen Arap hamallar, bundan korkarak küfelerini bir yana fırlattılar ve denize atlayıp yüzerek adaya sığınmaya başladılar. Bu gelen, bir İngiliz savaş gemisiydi. İngiliz gemisi gittikten sonra, Araplar yine kömürü yüklediler.

Hamidiye, İskenderun'a yollandı. Bu limandan cephaneyle, Yanya Ordusu'na verilmek üzere beş bin altın alındı. Buradan Adriyatik kıyılarına gidilecek ve alınan altınlar Semene Irmağı ağzındaki Türk Ordusu ilgililerine verilecekti. Bu yolculukta Hamidiye'de İtalyan bayrağı dalgalanacaktı. Bu gizleme, çok yerinde olacaktı.

İtalyan kıyılarında, Hamidiye'nin bir eşi de İtalyan bayrağı altında ve İtalyan donanmasının bir kruvazörü olarak dolaşıp duruyordu. Hamidiye'nin bir eşi olan ve Drama adı verilen bu kruvazörü sonradan İtalyanlar bize vermemişler, kendi donanmalarına katmışlardı. Nitekim sonraları, İngilizler de Rauf Bey'e Sultan Osman Kruvazörü'nü tıpkı böylece vermeyerek kendi donanmalarına katacaklardır.

Hamidiye, bu kez de Sicilya açıklarında büyük bir fırtınaya tutuldu ve mili azaltıldı. Yazık ki bu düşük mille Semene Irmağı ağzındaki randevuya tam vaktinde yetişemeyecekti. Altınları, pek çok sıkıntıdaki Türk Ordusu'na ulaştıramayacak, onların korkunç umutsuzluğunu azaltamayacaktı.

Puslu bir havada Otranto Körfezi'ne giren Hamidiye, beş mil süratle orsa alabanda bir bekleyiş süresi geçirdi. Havanın kararmasını bekliyordu. Otranto Boğazı'na doğru on bir mil hızla gidiyordu ki birdenbire gökyüzünden tam Hamidiye'nin üstüne doğru parlak bir yıldız indi ve gemi mürettebatının şaşkın bakışları üstünde ışık saçarak parçalandı, eridi ve silinip gitti. Öyle bir ışık saçmıştı ki çevresindeki kapkara denizle birlikte Hamidiye de aydınlık içinde kalmıştı. Gemicilik geleneklerine göre bu uğurlu bir olaydı. Rauf Bey başta olmak üzere bütün subaylar ve erat çok sevindiler. Hemen hepsi, Varna'ya doğru giderken gemiye konmuş olan ve Rauf Bey'ce yaralanan baykuşu andılar.

Hamidiye, Otranto Boğazı'ndan geçerken karşıdan kendisi gibi bütün ışıklarını söndürmüş bir geminin geldiğini gördü. Hamidiye, ta burnunun ucuna dek gelen avına biraz daha sokuldu. Gerçekten bu bir avdı. Bir Yunan gemisiydi. Hamidiye durdu. Yunan gemisi personeline, filikalara binerek kendisine gelmesi için işaretle emir verdi. Bu Leros adlı Yunan şilebinin adamları, Rauf Bey'in emrine boyun eğerek Hamidiye'ye geldiler. Yirmi kişilik tayfa esir edildi. Leros'u batırmak gerekiyordu. Top atılsa duyulabilirdi. Bu da büyük bir tehlike demekti. Rauf Bey, gemiyi mahmuzlayarak batırmayı düşündü. Hamidiye, şilebe üç kez hafiften tosladı. Gemi, kırk dakika içinde yavaş yavaş gürültüsüzce denizin dibine indi.

Hamidiye, Semene Irmağı ağzına doğru yol aldıysa da orda uzaktan yakından hiçbir sinyal göremedi. Orda hiçbir çoban ateşi yanmıyordu.

Bu arada Hamidiye'nin iskele baş omuzluğunda bir Yunan destroyeri görülmüştü. Hamidiye de hemen rotayı 90 derece değiştirerek kuzeye aldı. Dört bin metre ötede giden Yunan

destroyeri Hamidiye'yi tanımış, olanca hızıyla kaçmaya başlamıştı. Hamidiye ona ateş açmamayı sağduyuya daha uygun buldu. Onun ne olduğu henüz yüzde yüz anlaşılmış değildi. Yapılacak bir yanlışlık, kötü sonuçlar doğurabilirdi.

Bu sırada Rauf Bey, esirleri, daha çok Leros gemisi kaptanını sorguya çekiyor, onlardan askerî bilgiler sızdırmaya çalışıyordu. Kaptan, Yanya Kalesi'nin teslim olduğunu söylediken sonra, Dıraç Limanı'na Sırp ordusunun karargâh kurduğunu, yine Sırplarca işgal edilen Singin Limanı'nda asker yüklü birçok geminin bulunduğunu bildirmişti. Artık, bu duruma göre, Semene Irmağı ağzındaki para teslimi işi yapılamayacaktı.

Rauf Bey, kaptandan bu bilgiyi almakla beraber yine de bir kez Dıraç üzerine varmayı gerekli bulmuştu. Yunan kaptanının doğru söylediği meydana çıkmıştı. Yalnız Hamidiye, Dıraç Limanı'nda bir tek vapur bulamadan dönmek zorunda kaldı. Demek ki kendisine bu bilgiyi veren başkumandanlık vekâleti, adamakıllı yanılmıştı.

Şimdi amaç Leros kaptanının bildirdiği Şingin Limanı'ydı. Yalnız Dıraç Limanı'nda ordugâh kurmuş olan Sırp askerlerinin ak çadırlarını birkaç mermiyle darmadağın eden Hamidiye, rotasını kuzeye doğru çevirdi. Amaç, Şingin'deki asker yüklü gemilerdi.

Hamidiye, Şingin Limanı'na varınca üç bin beş yüz metre uzakta durdu. Rauf Bey baktı, limana girmeye çalışan birçok gemi vardı. Orda asker yüklü tam sekiz gemi görünüyordu. Bu gemiler, İşkodra'yı kuşatmak için gönderilen Sırp askerleriydi. Bunların hepsi de Yunan gemisiydi. Rauf Bey, limana varınca, hemen milletlerarası hukuk koşullarına göre gemilerin limandan çıkıp teslim olmalarını istedi. Rauf Bey'in bu önerisi kabul edilmeyince Hamidiye, bütün öfkesini bu gemilerin üstüne kustu. Üç bin beş yüz metreden aralıksız mermiler yağdırmaya başlamıştı. İç ve dış limanda tam bir panik baş göstermişti. Asker, top, hatta uçak yüklü gemiler, iç limana kaçmak istiyor, askerler kendilerini denize atıyorlar, bir anababa günüdür gidiyordu.

Bombardıman ancak yarım saat sürmüştü. Denize inmek için filikalara dolan askerler, mermilerin kopardığı halatlar yüzünden denize dökülüyordu. Gemilerde yangınlar çıkıyordu. Böylece iç ve dış limanlardaki bütün gemiler, top ateşiyle yakılıp yıkılmıştı. Yalnız erat, top ve cephane yüklü bir gemi, iç limana kaçırılmıştı.

Kıyıya konmuş bir dağ topu, Hamidiye'ye durmadan ateş ediyordu. Gemilere nasıl ateş edileceğini bilmeyen acemi askerler, mermileri Hamidiye'nin çok uzağına düşünüyorlardı.

Hamidiye, biraz daha geri çekilerek limanda nice hedef varsa hepsini yakıp yıkmak zorunda kaldı. Yakılıp yıkılan gemiler, batmayıp yan yatmışlardı, şundan ki liman çok sığdı.

Yalnız, bu arada Rauf Bey'in bütün korkusu Yunan destroyerlerinin, boğazdan dışarı çıkarken boğazı tıkayarak Hamidiye'nin çıkışına engel olmaları tehlikesiydi. Bunda da çok haklıydı. Dıraç bombardımanından beri çok zaman geçmişti. Bu süre içinde Yunan Donanması, davranıp Hamidiye'nin yolunu kesebilirdi. Bu tehlike, baş göstermedi. Hamidiye, serbestçe boğazdan çıktı. Görünürlerde hiçbir düşman teknesi yoktu.

Şingin Limanı'nı kazasız belâsız arkada bırakan Hamidiye, güneye doğru seğirtken bir rota çizmeye başladı.

Adriyatik Denizi'nin Triyeste yakınındaki Pola Limanı'nda Hamidiye'ye bir gemi kömür verecekti. Ne yazık ki telsizle bunu bir türlü bulamadılar. Kömürsüz kalmak kara düşü yine üzerlerine çöktü. Kömürün bitmesi bir şey değil, ansızın bir deniz savaşına zorlanmış olsalardı atacak mermileri de yoktu. Ancak, beşer atımlık mermileri kalmıştı. Depodaki kömürle ancak İskenderiye Limanı'na dek gidilebilirdi.

İtalyan limanları çok yakınsa da İtalyanlar da Türklere düşmandı. Bu yüzden bu çok elverişli limanlardan yararlanamayacaklardı. Bugün, geminin telsizi de çok iyi işliyordu, Rauf Bey yapılan işleri bir kısa rapor halinde İstanbul'da Okmeydanı'ndaki merkeze bildirdi.

Hamidiye bir Mart sabahı İskenderiye Limanı'na vardığında deposunda ancak yirmi ton kömür kalmıştı. Hamidiye, li-

mana girdiğinde, liman bir bayram yerine döndü. Kayığa, motora binen Araplar, Hamidiye'nin çevresine doluşuyor, sevinçli sevinçli bağrışıp çağrışıyorlardı. Şingin bombardımanı dünya ajans ve gazeteleriyle bütün milletlere bildirilmişti. Hamidiye'nin ve Rauf Bey'in adı bir Mitoloji kahramanı gibi dillerde geziyordu. Araplar mutlaka Hamidiye'ye çıkmak, onun kahraman kaptanının elini sıkmak, topların mübarek namlularını okşamak, bütün o efsane kahramanlarını yakından görüp tanımak istiyorlardı. Hamidiye'nin şan ve şerefi, bu kez ölçülemeyecek derecede yükselmişti. Sandallar ve motorlarla gelen ziyaretçiler, yüzlerce sandık portakal, pirinç ve hurma getiriyor, gemiyi gezip sonra gidiyorlardı. Geminin güvertesine yığılan mallar, onu bir yük gemisine benzetmişti.

Hamidiye'nin canı kömürdü. İlkin onu bulmalıydı. Bunun için de Rauf Bey, hemen Mısır Hidivi Sait Halim Paşa'yı bularak ondan yardım istedi. Hamidiye, kömür bulamayacak olursa İngilizler, toplarını söküp onu belki de Süveyş Limanı'nda enterne edeceklerdi. Bunun örnekleri vardı. Daha önce "Peyki Şevket" ile daha başka Türk savaş gemilerini kuşa benzetip Süveyş Limanı'nda hapsetmişlerdi. Hamidiye'ye de böyle bir akıbet hazırlamak istedikleri açıktı.

Bu kahraman gemi artık onların gözüne çok batmıştı, hep onların nüfuz bölgelerinde dolaşıyor, eski şanlı günleri, Barbaros'un Akdeniz'e korku saldığı günleri geri getirmeye çalışır görünüyordu. İngilizler, onun akınlarında yansız gibi görünüyorlarsa da ona diş biledikleri anlaşılıyordu.

Hidiv, bu durumu yakından bildiğinden gerekli kömürü vermiş, bunun parasını da kendi kesesinden ödemişti.

Ne var ki İngilizler, Hamidiye'nin başında fena halde ekşimişlerdi. Yirmi dört saat içinde limandan çıkıp gitmesi için Rauf Bey'e kesin uyarı üstüne kesin uyarı verdiler. Neden olarak da milletlerarası denizler hukuku koşullarını ileri sürüyorlardı. Bu, açıkça düşmanlıktan başka bir şey değildi.

Hamidiye bu baskıya daha çok dayanamayarak demir aldı ve kara suları dışına çıkarak demir attı. Rauf Bey, daha açığa

gitmeyerek mahsus iki mil içinde kalmıştı. Burda kömür almak daha kolaydı. Kömür gemisi de gelip Hamidiye'ye yanaşmıştı. Burda bile ölü denizler her iki gemiyi fena halde sallıyor, hele kömür taşıyan Arapları çabucak deniz tutuyor, tam randımanla çalışamıyorlardı.

İngilizler, Hamidiye'nin kara suları içinde demir attığını anlamışlardı. Bunun için de sabahleyin erkenden liman reisi olan bir İngiliz Albayı, Hamidiye'ye damlayıvermişti. Liman reisi, iyi ve hoş bir adamdı. Seyir subayı Fahri Bey'in gösterdiği uydurma belgelerle yetinerek inanmış gibi çekilip gitti. Burada dört yüz elli ton kömürle dokuz yüz kilo makine yağı alınmıştı.

Hamidiye'nin içi dışı yine Mısırlı sempatizanlarla dolmuştu.

— Felyahya Hamidiye!

— Felyahya Türkiye!

— Felyahya, Rauf Bey! Diye haykırıyor, kayıklardan el ve mendil sallıyorlardı.

Hamidiye, 17 Mart 1913 günü Mısırlıların büyük sevgi ve sempati gösterileri arasında İskenderiye'den ayrılarak Gazze'ye doğru yola çıktı. Subaylar ve erat Mısır'ın altın kabuklu portakallarını büyük bir iştahla sömürerek Mısırlılara el sallıyor ve kabukları büyük bir kaygısızlıkla denize fırlatıyorlardı. Hamidiye'nin güvertesi, portakal sandıklarıyla tıklım tıklımdı.

Altın renkli portakal kabukları, Hamidiye'nin dümen suyunda altın bir saman yolu gibi uzayıp duruyordu. En sonra, bunun getireceği tehlike anlaşıldığından, kabukların denize atılması yasak edilmişti. Şundan ki Yunan savaş gemileri, bu iz üzerinden Hamidiye'yi yakalayabilirdi. Hamidiye alınan kömürleri korkunç bir iştahla sömürüp durmaktaydı.

Gazze'den kalkıp Hayfa'ya yanaşan gemi, buradan da dört yüz yirmi ton kömür almıştı. Bunu da sömürecek, yine bana mısın demeyecekti.

Hamidiye, bundan sonra Anadolu kıyılarında epeyce dolaştı durdu. Rauf Bey'in kıyılardan aldığı bilgiye göre artık Yunan donanması, Hamidiye'nin arkasına destroyer filotillaları takmıştı. Bunlar, daha çok Anadolu kıyılarında onu kıstırabil-

mek için çok sık kontroller yapmaya başlamışlardı. Bunun üzerine Hamidiye bir süre için Anadolu kıyılarını bırakarak yine güneye doğru inmek zorunda kaldı.

Hamidiye, stok tükendiğinden Gazze'den biraz un almak için denize subayların yönetiminde iki filika indirdi. Ne var ki çatlak denilen ölü dalgalar o denli büyük ve tehlikeliydi ki bunlarla ancak olağanüstü bir yüreklilikle boy ölçüşülebilirdi.

Mühendis Rüştü Bey'le, Teğmen Cemal Beylerin ayrı ayrı yönettikleri sağlam filikalar korkunç çatlakların tepesinde dağ keçileri gibi sekerek kıyıya doğru uzaklaştılar. Bu çok tehlikeli bir oyundu. Başta Rauf Bey, azgın dalgalara meydan okuyan görevlileri seyrediyordu. Mühendis Rüştü Bey'in filikası güç belâ limana girmişti. Yalnız kıyıya yaklaştıkça daha korkunç seslerle şaklayan dalgalar zavallı Teğmenin filikasını bir ceviz gibi kırıp parçaladı ve dört görevli bir anda çatlakların arasında yok oldu. Üçüncü filika, bu faciayı görür görmez geri döndü.

Kazan suları büsbütün kirlenen ve bu yüzden de mili azalan Hamidiye, bu kirli suyu değiştirmek için Port-Said'e uğramak zorunda kaldı. Buradan dört yüz doksan ton su aldı.

Hamidiye'yi Kızıldeniz'e sokan Rauf Bey, burda bir haber aldı. Port-Said Limanı'nın üç mil açığında İpsara tipi bir Yunan savaş gemisi demirlemiş, Hamidiye'nin çıkmasını bekliyordu.

Hamidiye, Cide'ye uğradıktan sonra gidip Kameron Limanı'na demirledi ve oradan da altı yüz ton kömür aldı.

Baharı, ölü denizler yuvarlanıp duran Akdeniz limanlarında harcayan Hamidiye'nin yıldız kahramanı Rauf Bey, Şap Denizi'nin insanı, düşüncelerini ve yeşil umutlarını cayır cayır yakan tropik ikliminde yazın ilk günlerini geçire dursun, 15 Haziran günü İstanbul'dan bırakışma haberi ve emri geldi: Balkan Savaşı bitmişti.

Rauf Bey, Yemen İmamı İdris'le, Yemen'in Osmanlı Valisi Mahmut Nedim Bey'in arasını bulmaya çalışırken bırakışma da gelip çatmıştı.

Artık Hamidiye, kanunsuz bir korsan gemisi olmaktan çıkıyordu. Akıncılığın sonu gelmişti. Hamidiye'nin peşine takılmış olan Yunan filotillaları da avlarını hiçbir vakit ellerine geçirip denizin dibine indirememenin sonsuz acısıyla limanlarına dönmek emrini almışlardı.

21 Ağustos'ta Hamidiye'nin İstanbul'a dönmesi emri gelmişti. Hamidiye, Anayurda doğru yola çıkarken Port-Said'ten yedi yüz ton kömürle tatlı su aldı. Kızıldeniz'de 6 Nisan 1913 ten 23 Ağustos 1913'e dek kalmış ve bu akıncılığın en büyük yoksunluğunu da orda çekmişti.

Şimdi, Rauf Bey, Anadolu kıyılarının yaz güzelliklerini seyrede ede İstanbul'a gidiyordu. Yenilmiş bir ordunun yenen ve yıldızlaşan bir tek kahramanı olmak, onu hiç de mutlu bir insan yapamıyordu. Türk Ordusu namına yine de bir şeyler yapmıştı; bir asker doymuşluğu, onu iyimser olmaya çağırıyordu.

Rauf Bey, Hamidiye ile İzmir Limanı'na girdiğinde halkın sonsuz sevgi gösterisiyle karşılaştı. Resmî makamlardan ise kıdemli kolağalığından binbaşılığa terfi etmiş olduğu haberini aldı, bunun bildirilişi bile pek garipti. "Henüz terfi sırası gelmediğinden usulü dairesinde inha edememiş oldukları için (İlham-ı Kariha-i Sahihadan) binbaşılığa terfi etmişti." Rauf Bey, buna teşekkür etti. Yalnız şu haklı soruyu sormaktan kendini alamadı:

— Arkadaşlarım var, onlar ne olacak?

Yüksek komuta heyeti, onları da terfi ettireceği karşılığında bulundu.

Hamidiye'yi padişah ve hükümet adına daha Çanakkale'de karşılayan Ömer Fevzi Mardin'i Bey olmuştu. Bu, Rauf Bey'in candan bir arkadaşıydı. On dört günde yedi yüz elli ton kömürü yakan Hamidiye, kömürsüz kalmak gibi sık sık karşılaştığı tehlikeleri bu aziz arkadaşının yoktan var eden zekâ, çaba ve dostluğu ile savuşturmuştu.

Ömer Fevzi Bey'le Rauf Bey, ta Trablusgarp Savaşı'ndan beri canciğer ahbaptı. Bu cephede, Enver Paşa, Ömer Fevzi

ve Rauf Bey beraberdiler. Ömer Fevzi Bey, o zaman da Mısırlıları iyi tanıdığından silâh bulmakta çok büyük yardımları olmuştu. "Hamidiye'nin kömür gibi, yiyecek, giyecek vesair ihtiyaçlarını da Ömer Fevzi Bey, her yere gider, tanıdıkları vasıtasıyla bulur, muhabere eder, gerektiğinde Süveyş'e gider, Rauf Bey'le buluşur, sağlardı."

İşte, Rauf Bey'le Hamidiye'yi Çanakkale'de karşılayan Ömer Fevzi Bey, böyle bir adamdı. Bunun için onun söylediği karşılayış nutku çok içten olmuştu:

"_Bir yıla yakın bir müddet şu zayıf tekneyi o geniş denizlerde yaşatan, boyunlarımızı ve sancağımızı düşmana eğdirmeyen sizdeki sonsuz vatan ve millet sevgisinden başka ne olabilir?

Hamidiye bu mübarek al sancağı Karadeniz'de, Akdeniz'de, Adalar ve Yunan denizinde, Adriyatik'te ve Şap Denizi'nde kısmen dünyanın üç kıtasının kıyılarında ve dört düşman devletinin ordugâhları, istihkâmları, filoları karşısında şan ve şerefle dalgalandırmış, şevket ve satvetini muhafaza etmiştir.

Hamidiye, bir ümit şulesiyle parlayan bir seyyare gibi ufukları dolaşırken bütün dünya anladı ki, Türk donanmasının en zayıf gemisi bile gerektiği zaman üstüne aldığı vazifeyi yapmaya bütün varlığı ile yapmaya azmedecek ve bu uğurda her an karşısına çıkması mümkün ölümü seve seve karşılayacak hassaları mükemmelen haizdir.

Siz, sekiz ay evvel boğazlardan çıktığınız zaman, bir saat sonra mahvolabilirdiniz. Fakat yine vazifenizi şan ve şerefle yapmış sayılabilirdiniz. Çünkü siz, her tehlikeyi göze alarak fedakârlıkla çıkmış, fakat Cenabı Hak, ömre vefa etmemiş olurdu. Fakat bu ölümleri halis niyetle dindar ve mütevekkil bir kalple aramış olmanız, sizi kazadan masun bulundurdu. Çıkışı müteakip kazaya uğrayıp gitseydiniz de sizden sonra gelecek olanlara bir hamaset örneği göstermiş olurdunuz. Beşeriyetin, her anını yüzde yüz tehlikede gördüğü bu mesaiyi Cenabı Hak selâmet ve muvaffakiyetle terviç etti. Bir mucize de-

recesinde mükâfat ile nihayetlendirdi. Hamidiye'nin sancağını teslim etmektense batacağınıza, fakat bu batışı pahalıya mal edeceğinize Hamidiye'nin sancağını, kendini değil en aciz bir neferini bile teslim etmeyeceğinize, hatta tarafsız bir devlete bile terk-i silâh etmek niyetinde olmadığınıza kanaat getirdiğindendir ki düşmanlarınız dahi size lâyık olduğunuz hürmet ve ehemmiyeti, ister istemez atfetmişlerdir.

Siz Akdeniz'e bir akıncı olarak çıktınız. Lâkin korsanlığa asla tenezzül etmediniz. Hiçbir tarafsız gemiden mücahede hayatınızı temin eden kömürünüzü ne zorla, ne rıza ile istemediniz, hiçbir acize dokunmadınız, hiçbir yerde kimseye zulmetmediniz. Müdafaa vasıtası olmayan hiçbir gemiye, hiçbir binaya top atmadınız, hiçbir yerde tenezzül ve sükût göstermediniz. Hiçbir kimseye minnet, hiçbir kimseden perva etmediniz. Daima mert, daima şanlı yaşadınız. Aldığınız esirlere kendi yemeklerinizi, kendi yataklarınızı verdiniz.

Evet, her şeyi yalnız Cenabı Hak'tan istediniz. Yalnız Cenabı Hakk'a sığındınız ve bu suretle Cenabı Hakk'ın mükâfatına müstahak oldunuz ve şu aciz ve hemen her gün tamire muhtaç durumda olan gemi ile koca bir düşman filosuna karşı büyük bir varlık gösterdiniz.

Vatan kıyılarının taarruzdan korunması, fakir gemicilerimizin hareket serbestîsini ve ticaretlerini sağladınız. Türk ordusu ve donanması yararına yaptığınız hizmetler de ayrıca uzun bir fasıl teşkil eder.

Yalnız şurasını hatırlatayım ki, Boğaz'dan çıkışınızla Yunan donanmasından Averof gibi en kuvvetli zırhlısıyla dört torpido ve muhribi ayırtarak Adriyatik'i muhafazaya mecbur etmeniz, düşman kuvve-i asliyesini en azından üç dört misli zayıflatmıştı. Sonra da siz, üstünüze çektiğiniz bu filonun muhafazası altındaki havuza pervasızca girdiniz ve mühim vazifeler görerek Allah'ın avniyle geminizi kurtarıp, salimen çıktınız. Başkaca, düşmanın asıl kuvvetinden birkaç torpidoyu üstünüze celp ile müteferrikan dolaştırdınız ve bu suretle düşman kuvvetini bir parça daha zayıflattınız.

Bütün bu fedakârlıklarınızla milyonlarca vatandaşı, büyük bir milleti sevindirdiniz. Bu milletin en bahtsız günlerinde yüzünü ağarttınız. Barbaros'un taşıdığı bu sancağı, tıpkı onun gibi o denizlerde ferman ferma olarak şan ve şerefle gezdirdiniz. Saatlerce, günlerce, haftalarca değil, aylar ve aylarca vazife başında, top başında, uykusuz, huzursuz, sadece vatan ve millet aşkı ile kendinizi feda ettiniz. Hamidiye'nin mübarek kıldığınız sancağını hürmetle öperek gazanızı bütün millet adına tebrik ederim."

Hamidiye ve onun kahramanı İstanbul'a girince yer yerinden oynadı. Bütün İstanbul halkı, Hamidiye'yi ve onun ölmezler arasına karışan kahraman süvarisini görmek için sonu gelmez kalabalıklar halinde limana koşuyordu.

Bahriye Nazırı Mahmut Paşa, Maliye Nazın Rıfat Bey ve Dâhiliye Nazırı Talât Beylerle pek çok kurumlar, heyetler halinde onu karşılamaya gelmişti.

Bütün limandaki Türk vapurları, Hamidiye, Rauf Bey ve onun yiğit arkadaşları şerefine bir millî bayram havası yaşatırcasına bayraklarla donanmıştı. Vapurlar, kayıklar, istimbotlar karşılayıcı halk yığınlarıyla dolup taşıyordu.

— Yaşasın Rauf Bey ve kahraman arkadaşları!

— Yaşasın şanlı Hamidiye! Diye bağırıyorlar, bağırmaktan sesleri kısılan İstanbullular, gözlerinde yaşlarla yalnız mendil ve el sallıyorlardı.

Rauf Bey, İstanbulluların gözünde bir millî kahramandan daha başka bir şey, bir mitoloji kahramanı olmuştu.

Erkekler, bu yakışıklı, yiğit Türk arslanına imreniyorlar, kadınlarsa onu âşık olunacak tek erkek olarak görüyorlardı. Halk, yığın yığın Hamidiye'ye çıkıyor, Rauf Bey'le subay ve eratla kucaklaşıp öpüşüyordu.

Altmış yaşından yukarı aksakallı bir yaşlı kişi, gözlerinden akan yaşlarla sakalları ıslanmış olarak Hamidiye'nin merdivenini kucaklamış öpüyor, öpüyordu. Elindeki sopasına dayana dayana gelmiş olan daha yaşlı bir adamcağız, birçok yaşlı gaziler arasından ileri fırlayarak:

— Dünya ve âleme karşı yüzümüzü ağartan o kahraman nerede? Dünya gözüyle bir göreyim de alnından öpeyim! Diyerek yana yakıla Rauf Bey'i arıyordu.

Merdivenlerden inenler çıkanlar sayısızdı. Balkan Savaşı'nın o korkunç kara düşü, Hamidiye kahramanının saçtığı tatlı ışık içinde eriyor, silinip gidiyordu. Karanlıktan gözleri görmez olmuş İstanbul hemşehrileri, bu yıldızın aydınlığında ovuşturarak gözlerini açıyor ve ona hayranlık, sevgi ve aşk dolu bakışlarla bakıyorlardı. Böyle bir yiğit kırk yılda bir yetişirdi. Bütün kadınlar bu kanıdaydı. Evet, böyle bir yiğidi analar ancak kırk yılda bir doğururdu!

Müdafaayı Milliye Cemiyeti adına Hamidiye'yi karşılayan Cemiyet başkanı (daha sonra Mebusan Meclisi Başkanı) Celâlettin Arif Bey de "Hoş Geldiniz!" nutkunda şöyle demişti:

—Rauf Bey! Düşmanın alçakça tecavüzüne mertçe cevap vererek ufacık geminizle koca bir donanmaya meydan okudunuz. Akdeniz'in nihayetsiz dalgaları arasında bulunan düşman vapurlarının melek-ül mevti (ölüm meleği) kesildiniz. Hamidiye'nin ölümü istihkar suretiyle ihraz eylediği harikulade cesaret, bütün dünyanın hayranlık ve takdirini mucip oldu. Yeryüzündeki Müslümanlar, her hareketini, her çarkını yakından takip eder oldu. Düşman gemilerine attığınız güllelerin tarrakası, bütün Türklerin ve Müslümanların kalplerinde ferahlık, sevinç ile çınlıyor ve her gün herkes, bir "Hamidiye'miz var!" diye, öğünüyordu. Rauf ismi, "vatan uğrunda hayatı hiçe sayma" müradifi olarak kalacak ve bu isim Türk vicdanında ebediyen unutulmayacak ve bütün Türk ve Osmanlılar, her bahriyeliden bir Rauf olmasını bekleyecektir. Rauf Bey, bir gaza ettin ki hoşnut eyledin müminleri!

Hamidiye'nin çevresini saran motorlar, kayık ve sandallar içindeki binlerce kişi durmadan, sevinç, minnettarlık çığlıkları atmakta ve Rauf Bey'den hiç olmazsa birkaç söz olsun beklemekteydiler.

Rauf Bey, en sonra söz alarak bir alçak gönüllülük örneği olan şu kısa sözleri söyledi:

— Muhterem nazırlarım, âmirlerimden almış olduğum emri harfiyen icra etmekten başka bir şey yapmadım. Ben ve arkadaşlarım, mürettebatım ile beraber hepimiz ancak askerlik vazifemizi yaptık. Bu sebeple bizler bu kadar sitayişlere lâyık değiliz.

Hamidiye'yi en sonra ziyarete gelen İstanbul Muhafızı Cemal Bey olmuştu. Cemal Bey'in büyük bir heyecan içinde olduğu açıkça görülüyordu. İlk sözleri ağzından çıkarken gözlerinden de yaşlar boşanmıştı.

Gövdesi heyecandan zangır zangır titrerken:

— Kahramanlar! Diye bağırdı. Sizin bu fedakârlığınız, yarın denilebilecek kadar yakın bir gelecekte, Osmanlı Donanması'nın yalnız Akdeniz, Karadeniz ve Şap Denizi'nde değil, belki dünyanın bütün denizlerinde kemali satvet ve şevketle cevelân edeceği hakkındaki kanaatlerin kuvvet bulması için bir başlangıçtır, diyeceğim. Sizin huzurunuzda söyleyecek söz bulamıyorum. Kalbim doluyor, taşıyor. Fakat söyleyemiyorum. Hususiyle sizin gibi fedakâr ve kahraman denizcilerimizin karşısında bir kara askerinin söz söylemesi büyük bir cürettir. Sizleri tebrik eder, gazanızı takdis eylerim.

*

* *

Balkan Savaşı Bırakışması'ndan sonra hükümet, Rauf Bey'e bin kişilik mürettebat vererek Sultan Osman dretnotunu teslim almak üzere Londra'ya göndermişti. Bu dretnot, Armstrong tezgâhlarında Brezilya adına yapılmışsa da bu hükümet, sonradan onu satın almaktan vazgeçince Türk Hükümetince satın alınmıştı. Sultan Osman'ın son taksiti olan yedi yüz bin lira da ödenmiş, yalnız Türkiye'ye gelmesi kalmıştı.

Rauf Bey, tam üç aydır bin kişilik mürettebat ve askeriyle İngiltere'de sürtüp durduğu halde hâlâ gemiyi teslim alamamıştı. 2 Ağustos 1914 günü geminin teslimi için fabrika ile anlaşma yapılmışken, son taksitin de ödendiğini anlayan İngiliz Hükümeti, teslimden iki gün önce ona el koymuştu. Bunun da nedeni meydandaydı, tam bir hafta önce Avusturya-Macaris-

tan, Sırbistan'a savaş ilân ederek Birinci Dünya Savaşı'nın ilk kurşunlarını hanedan katillerinin göğsüne boşaltmışlardı.

İngiltere, Fransa ve Almanya da silâhları patlattıktan sonra İngilizler, Wickers tezgâhlarındaki Reşadiye dretnotumuzla bu arada iki torpido destroyerimize de el koymuşlardı.

Savaşa giren ve Türkiye'ye karşı da yakında savaş açacağını düşünen İngiltere, kendi tezgâhlarında yapılan bütün savaş gemilerine ambargo koyacağını bildirerek Türkiye'nin yaptığı şiddetli protestolara değer vermediğini anlatmıştı.

Rauf Bey'e, mürettebatıyla kendisini İngiltere'ye götüren Reşit Paşa Vapuru'yla İstanbul'a dönmekten başka yapacak iş kalmamıştı.

Tam Lizbon'a ulaşmışlardı ki, Goben ve Breslav Alman savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'ndan geçip Türkiye'ye sığındıklarını işittiler. Reşit Paşa Vapuru, Çanakkale Boğazı'na vardığında boğazı abluka eden bir sürü İngiliz savaş gemisiyle karşılaştı. İki Alman savaş gemisinin boğazdan çıkmasını bekliyorlardı. Rauf Bey'in bindiği gemiye dokunmadılar. Bu süre içinde bu iki savaş gemisi de Türk hükümetince seksen milyon mark'a satın alındı ve onlara Midilli ve Yavuz adları verildi. Rauf Bey, İstanbul'a varıp da kısmî seferberlik yapıldığını ve Mebusan Meclisinin geçici olarak da olsa dağıtılmış olduğunu görünce şaşmadı. Çünkü Almanların Enver'i ve arkadaşlarını er geç savaşa sokacaklarını yediği ekmek gibi biliyordu. Doğruca Harbiye Nezaretine giderek Enver Paşa'nın karşısına çıktı. Enver'de tam bir diktatör hali sezmişti. O İngiltere'de yararsız ve bomboş günler geçirirken Enver ve arkadaşları en güçlü mevkileri paylaşmışlar ve iktidarın doruğuna oturmuşlardı.

Enver Paşa, pek tatlı sesi ve içten görünmeye çalışan bütün davranışlarıyla Rauf Bey'e şunları dedi:

— Rauf Bey ne yapalım, işte böyle oldu. Bu vazife de bize düştü. Yoksa zatı şahanenin coğrafî durumu itibariyle ehemmiyeti aşikâr olan Afganistan'la münasebet tesis etmek ve Afgan ordusunu ıslah eylemek gibi bir vazife ile Afganistan em-

rine göndermek üzere olduğu heyetin başında gitmeyi tercih ederdim.

Bu açıkça Rauf Bey'e "Afganistan'a sen gider misin?" demekti. Rauf Bey, bu en olmayacak çok garip öneri karşısında şaşırıp kalmıştı. İşi biraz da mizaha dökerek, buna biraz da şaka dozu katarak işin garabetini Enver Paşa'ya aralatmak istedi:

— Afganistan denen yerin, adından başka nesini biliyoruz, paşam? Şu anda oranın haritadaki yerini bile gözümün önüne getiremem. Nereden ne ile nasıl gidilir, hangi yolların ucundadır, meçhulüm. Müsaadenizle Amerika tarikiyle mi gitsem acaba?

Bunları gülümseyerek söyleyen Rauf Bey'in karşısında Enver Paşa hiç gerilememişti. Tersine, alabildiğine ciddiydi:

— Gerçi orası öyle ama mevzuu bahis olan iş Afganistan'ı İngilizler aleyhine harbe girmeye hazırlamak gibi son derece ehemmiyetli bir teşebbüstür. Siz, merak etmeyin, her şey hazırlanmıştır. Irak ve havalisi kumandanı Cavit Paşa'ya icap eden talimat verilmiştir. O size her türlü kolaylığı gösterecek. Irak'tan İran yoluyla Afganistan'a geçebilmeniz için gereken her şeyi yapacaktır. Siz evvelâ onu görün, onunla temas edin, kâfidir.

Rauf Bey, pekiyi biliyordu ki bu düşünce, Enver Paşa'nın değil, doğrudan doğruya Alman İmparatoru Wilhelm'indi. Bunu yutmaktan başka çare yoktu.

Afganistan'da harcanmak üzere birçok sandık dolusu Alman altını daha şimdiden eski İran elçisi Von Was Moss eliyle İstanbul'a bile getirilmiş bulunuyordu. Sultan Reşat da Habibullah Han'a armağan olarak değerli kılıçlar gönderiyordu. Hele o zavallının hiçbir şeyden haberi yoktu. Yine Enver Paşa'nın dediğine göre "Umumî Karargâh Şark Şubesi Müdürü" Ömer Fevzi Bey, Rauf Bey'in maiyetine verilecek askerî heyete başkanlık edecekti.

Rauf Bey, Bingazi'de Enver Bey'le beraber bulunduğu bu eski arkadaşını çok severdi. Hamidiye serüveninde de dünya

kadar iyiliğini ve yardımını görmüştü. Ömer Fevzi Mardin'i Bey Irak'ta, Suriye'de ve Afganistan'da yapılacak işlerin programını bütünüyle hazırlamıştı.

Enver Paşa, Rauf Bey'in emrine bir tabur da asker verileceğini söylemişti:

— Çok mühim bir vatanî hizmettir, bunu ancak siz yapabilirsiniz! Diyerek de Rauf Bey'i en ince yerinden yakalamıştı.

Bunca direnmeden sonra Rauf Bey, Afganistan'ın ilk Türk siyasal temsilciliği görevini üzerine almak zorunda kaldı.

Rauf Bey, Von Was Moss'u da heyetine katarak İstanbul'dan Irak'a doğru yola çıktı. Rauf Bey'in askerî heyetinde sonradan General olan Hasan Atakan ile Osman Tufan Beyler ve bir de Afganlı Abdurrahman Nihat vardı. Bu sonuncusunu Enver Paşa, salt çeşitli doğu dillerini bildiğinden onun yanına katmıştı. Rauf Bey, kafilesiyle ilk konak olarak Halep'te Baron Oteli'nde kaldı ve orda Midilli ile Yavuz'un Rus limanlarını bombardıman marifetini dinledi. Olan olmuştu. Almanlarla Enver Paşa'nın istedikleri en sonra olmuş, Türkiye, Almanya'nın yanı başında savaşa girmişti.

Enver Paşa, bu mola sırasında Rauf Bey'e Benz marka bir otomobil göndermişti. Bu, İstanbul'daki Alman Ataşemiliterinin otomobiliydi. Doğu serüveni, bu otomobille daha kolaylaşacaktı. Rauf Bey, Ömer Fevzi Mardin Bey'le Abdurrahman Nihat'ı otomobiline alarak Bağdat'a, Cavit Paşa'nın karargâhına gitti. Araplar, "Şeytan! Şeytan!" diye Benz otomobilden ürküp kaçıyorlar, hancılar da, binek aracı olarak karşılarında deveden başka bir şey görmediklerinden Rauf Bey'le arkadaşlarını konuk olarak içeri almıyorlardı.

İngilizlerin Basra'yı aldığını işiten Rauf Bey, haklı olarak ürkmüştü. Cavit Paşa da kılavuz olarak Rauf Bey'e İngiliz casusu olduğu su götürmeyen bir şeyhi salıklamıştı. Rauf Bey, bu herifin İngiliz sempatizanı ya da İngiliz altını düşkünü olduğunu daha önceden pekiyi biliyordu. Bu yüzden, bu serüvenin hem yararsız hem de tehlikelerle dolu olduğunu anlamıştı. Midesi adamakıllı bulanmıştı.

Zaten bağımsızdı, doğrudan doğruya Enver Paşa'ya bağlıydı. Bunun için yine Kuma'daki karargâhtan Bağdat'a döndü. Enver Paşa ile haberleşerek durumun olumsuzluğunu anlattı. Enver Paşa da bu işin içinden çıkacak güçte değildi. En sonra Rauf Bey, İran sınırındaki Mendeli Kasabası'nda karargâh kurup beklemekten başka çare bulamadı.

Burada Von Was Moss, Rauf Bey'in heyetinin başı olduğunu kabul etmeyip kendisinin baş olduğunu söyleyerek direnince Rauf Bey, adamın yanındaki altın sandığına el koyarak onu heyetten kovdu ve uzaklaştırdı.

Enver Paşa, Rauf Bey'e gönderdiği son emirde şöyle diyordu:

— Şimdilik bulunduğun yerde kal. Cenubî İran Başkumandanısın. O bölgeyi aşiretlerle müdafaa edecek, İngilizleri kaçıracaksın.

Rauf Bey, bu yeni sıfatla Mendeli'de oturmuş bekliyordu. İran'ın kuzeyinde Rus, güneyinde de İngiliz nüfuzu hâkim olduğundan, her iki nüfuz bölgesinin aşiretleri, İngilizler ve Rusla rca Rauf Bey kafilesinin üzerine saldırtıldı. En yakınlarında bulunan Sencani Aşireti adamları, ileri karakollardaki Türk askerlerini şehit etmekte gecikmediler. Bu kışkırtmayı ortaklaşa yapanlar Kirmanşah'taki İngiliz ve Rus konsoloslarıydı. Böylece, İran'ın içinden kendine yol açarak Afganistan'a gitmek hülyası da suya düşüyordu.

Rauf Bey de boş durmadı, yanı başlarına dek sokulan aşiretleri, Türk taburuyla kuşattırdı. Aşiretler düzgün Türk askerinin önünde dayanamayarak kaçtılar. Rauf Bey de taburu yürüterek Kirmanşah önüne dek geldi.

Bir tabur askerle Kirmanşah'a girmek tehlikeli bir oyun olacağından şehre girmedi. Krind' de karargâh kurdu. Burası Kirmanşah ile İran sınırı arasındaki dağlarda bir yerdi. Rauf Bey, burda bağımsız bir hükümet bile kurdu. Oldum olası Iran hükümetinin vergi toplayamadığı bu bölge halkından vergi topladı ve İran hükümetine teslim etti. Bu dağlarda tam bir yıl mini mini bir Türk hükümetinin başkanı olarak kaldı. İngilizlere

Bağdat'ın yolunu kapadı. Burda, Rauf Bey, çok enteresan bir olayla karşılaşmıştı. Kendi taburu ile Sencani Aşireti'nin savaşçılarını önüne katmış kovalarken onların arasında yanından kovmuş olduğu Von Was Moss ile Tahran Alman Ataşemiliterini de görünce aklı başından gide yazmıştı. Demek ki Almanlar da bukalemun gibi girdikleri bölgeye uymasını biliyorlardı. İran'da olduklarından olacak Acem kılıcı gibi iki yanlı kesiyorlardı. Rauf Bey, bu olayı ömrü oldukça unutmayacaktı.

İran'ın dağları gibi insanları da doğuya yol vermiyordu. Bağdat bölgesi de yavaş yavaş tehlikeye giriyordu. Artık Kirmanşah dağlarında padişahlık yapmanın anlamı kalmamıştı, bu padişahlığın ne Rauf Bey'e, ne de Enver Paşa'ya bir yararı vardı. Bunun için Rauf Bey, durumu Enver Paşa'ya bildirerek subaylarının ve Mehmetçiklerinin önüne düştü ve Anayurt'a doğru yola çıktı.

Rauf Bey, fedai taburuyla Kerkük Kasabası'na ulaştığında Enver Paşa, yeniden Afganistan işini kurcalamıştı:

— Aman, Afganistan'a gitmez misin?

Rauf Bey, yine aynı şakayı yinelemişti:

— Amerika yoluyla mı?

Ve bu şakadan sonra, Enver Paşa, Afganistan yolunun bugünün koşulları içinde büsbütün kapalı olduğunu anlayarak bu serüveni de böylece kapamıştı. Bunun üzerine Başkumandanlık vekâletince İran'ın boşaltılması emri verilmişti.

Enver Paşa, Rauf Bey'i Yarbaylığa yükselterek Bahriye Kurmay Başkanlığına atadı. Artık Rauf Bey için her türlü araç kullanarak bir an önce İstanbul'a erişmekten başka yapacak iş kalmamıştı. Rauf Bey, İstanbul'a varmış ve Bahriye Kurmay Başkanlığı görevine başlamıştı.

Bahriye Nazırı Cemal Paşa, Dördüncü Ordunun başında Suriye'de bulunuyor, yerine Enver Paşa, vekâlet ediyordu.

Rauf Bey, işin içine girdikten sonra Alman subaylarının bu nezareti büsbütün ellerine geçirmiş olduklarını gördü. Donanma kumandanı Amiral Suşon, Türk donanmasını kendi istediğince yönetiyordu. Vekâletin şube müdürleri bile Alman'dı.

Amiral Suşon elbette yalnız Almanya için çalışıyordu. Türk Donanması için hiçbir yetkili Türk, Amiralden bir şey sormak ve istemek hakkına sahip değildi. Türkçesi, Amiral Suşon, üst olarak yalnız yüksek Alman karargâhını tanıyor, raporlarını yalnız ona veriyordu.

— Ben, her şeyi bağlı bulunduğum Alman karargâhına veriyorum! Diyerek de yaptığı işi açığa vurmaktan çekinmiyordu.

Midilli ve Yavuz savaş gemilerimizi ilk önce alıp Karadeniz'e çıkaran ve Ruslara saldırtarak Birinci Dünya Savaşı'na girmemizi bir olupbitti haline getiren adam da o idi. Rauf Bey, Türkçesi bu katı yürekli adamdan hiç hoşlanmıyordu.

Rus kıyılarını bombardımandan dönen Suşon, Sivastopol açıklarında silâhsız bir Rus gemisini batırmış ve denize dökülen gemi personelini ölümle pençeleşmeye bırakmıştı. Bu ara, oradan geçen bir Türk destroyerinin ikinci kaptanı Hasan Basri Bey, denizde bir adamın çırpındığını görerek gemiyi durdurmuş ve bir Rus doktoru olan kazazedeyi kurtarmıştı. Rauf Bey'in de yakından tanıdığı Hasan Basri Bey'in başına bu yaptığı insanca davranıştan dolayı ömrünün en büyük felâketi geldi. Suşon, onun bu davranışını yufka yüreklilik ve askerliğe sığmaz bir davranış olarak görmüş, zavallı yiğit ve insan subayı askerlikten temelli olarak kovmuştu. Suşon adı geçince, Rauf Bey'in aklına hep zavallı Yüzbaşı geliyor, isyan ediyordu. Bu olay, bütün Türk denizcilerinde birer küçük tiran kesilen irili ufaklı Alman subaylarına karşı bir güvensizlik, bir güceniklik meydana getirmişti.

Bir başka olay daha bu gücenikliği öfkeyle dek yükseltmişti. Yine bir Türk destroyerinin kaptanı, kendisinden iki rütbe aşağı bir Alman subayınca görevinden uzaklaştırılmış ve onun yerine geçerek gemiyi karaya oturtmuştu. Suşon, sadece susmuştu.

Rauf Bey, bir süre bu haksızlıklara ses çıkarmamış, sonra patlamak zorunda kalmıştı. Bahriye Nezareti'nde çok nazik görevlere yerleştirilmiş olan Alman subaylarını birer birer oradan uzaklaştırmanın yolunu aramış ve bulmuştu.

Amiral Suşon, bu sıralarda "Bahriye Müşaviri" adıyla bir Alman Amirali daha getirtmişti. Bu adam Rauf Bey'i, görüşmek üzere çağırtmış:

— Bahriyenin ıslahı için hazırlanmış projeniz var mı? Diye sormuştu.

— Evet, var!

— Görebilir miyim?

— Hayır, maalesef veremem.

— Niçin?

— Çünkü ben ancak Bahriye Nazırıma karşı sorumluyum. Size karşı sorumluluğum yoktur. Bu sebeple size vermekte mazurum. Siz görmek istiyorsanız Bahriye Nazırı Vekili Enver Paşa'ya gider, ondan istersiniz.

Bu konuşmadan bir gün sonra Enver Paşa hışımla Rauf Bey'in odasına girmişti:

— Nedir bu mesele, yahu? Alman Amirali bana geldi.

Rauf Bey, adamakıllı konuştu. Enver Paşa düşünmek zorunda kaldı.

— Vallahi, Rauf Bey, dedi. Sen haklısın ama bilmiyorsun. En iyisi bu Amirali de al beraber Şam'a gidin. Bu işi Cemal halletsin. Asıl mesul odur. Onunla görüşün!

Rauf Bey, Alman Amiralini de yanına alarak Şam'a gitti ve Cemal Paşa'ya derin derin dert yandı.

Cemal Paşa, onun derdini anlamıştı:

— Peki, dedi. Sen istirahat et, yol yorgunluğunu gider! Merak etme, ben meseleyi hallederim.

Cemal Paşa, verdiği kararda bu Alman Amiralinin gereksizliğini açıklamış, Rauf Bey'i, gelecek belâdan kurtarmıştı. Rauf Bey, böylece İstanbul'a içi rahat olarak dönmüştü.

Bu olaydan sonra, Alman imparatoru İkinci Wilhelm, Bahriye Nazırı Cemal Paşa'yı ziyarete çağırmıştı. Cemal Paşa, Rauf Bey'i de beraber götürdü. İmparator, Ren Irmağı kıyısındaki karargâhında Cemal Paşa'yı kabul etti. Cemal Paşa, Rauf Bey'i imparatorla tanıştırdı. Wilhelm iki eliyle Rauf Bey'in ellerini sımsıkı yakalamış, babacan, içten bir sesle:

— Sizin hareketinizi, Hamidiye seferinizi ilgiyle yakından takip ettim, dedi. Bizim Emden kruvazörü de sizi taklit etmek istedi, fakat muvaffak olamadı. Sen başarı ile memlekete döndün. Bunlar Uzak Doğuda battı.

Rauf Bey, İmparatora teşekkür etti. Cemal Paşa'nın yanı sıra birçok askerî fabrikaları, askerliği ve denizciliği ilgilendiren yerleri gezdi ve gördü. Alman savaş makinesi üzerinde bir fikir sahibi olmaya zorlandı. Sonra İstanbul'a döndüler.

Amiral Suşon artık Rauf Bey'i yolunun üstünde bir diken gibi görmeye başlamıştı.

Onun varlığını herhangi bir biçimde ortadan kaldırmaya da davranarak Enver Paşa'ya şöyle ağızdan bir jurnalleme yapmıştı:

— Rauf Bey, İngiliz taraftarlarındandır ve bazı kendi gibi denizcilerden kurulmuş gizli bir cemiyetin reisidir. Bu cemiyet, münferit sulh teşebbüsünde bulunacaktır.

Enver Paşa, Suşon'a şöyle karşılık vermişti:

— Biz, evvelâ her şeyden önce Türküz, sonra Türk ve Türk vatanına dost olanların dostuyuz.

Rauf Bey, bu davranışıyla Almanları Bahriye Nezareti kadrosundan uzaklaştırmış, donanmadaki görevlerine dokunmamıştı. Kendisine bu denli diş bileyen Amiral Suşon'la ancak bir kez yüz yüze gelmişti.

Enver Paşa bir gün Rauf Bey'i de alarak Yavuz'a gitmişti. Yavuz'da:

— Kudüs'ü müdafaa için Yavuz'la Filistin cephesine asker göndermek istiyorum, fakat Suşon buna karşıdır. Siz ne dersiniz? Diye sordu.

Rauf Bey de ona doğruyu söyledi:

— Yavuz'u gözden çıkarmadıkça bu olmaz. Eğer Yavuz, Boğaz'dan çıkarsa bir daha dönemez. Gitmesine gider, asker götürür, dönüşte ya bir ecnebi limanına sığınması veya İngilizlere teslim olması mukadderdir.

Rauf Bey, Suşon'u ilk ve son kez işte o gün, görmüştü.

Rauf Bey, bir gün Akaretler'deki 76 numaralı evde Mustafa Kemal'i ziyarete gitmişti. Mustafa Kemal'i pek üzgün görmüştü. Bunun nedenini çabucak öğrendi. Yedinci Ordu Kumandanı olarak Halep'te bulunduğu sırada yine Enver Paşa ile aralarında bir anlaşmazlık patlak vermiş, o da basmış istifayı gelip anasının evinde yıkıcı bir inzivaya çekilmişti.

Mustafa Kemal'in anlattığına göre Cemal Paşa da "Hicaz ve Medine taraflarındaki yetki sınırlarını tespit meselesinden" Enver Paşa'yla çelişmeye düşmüştü. Bu yüzden o da Enver Paşa'yla kozunu paylaşmak üzere İstanbul'a giderken Halep'te Mustafa Kemal'e de uğramıştı.

Mustafa Kemal'in derdini dinleyen Cemal Paşa, ona:

— Biraz sabret, bekle, demişti. Eğer İstanbul'da meseleyi halledemezsem sana bildiririm. O zaman beraber istifa ederiz.

Cemal Paşa, İstanbul'a gidip işini istediği gibi çözümlemiş, dönüşte yine Mustafa Kemal'e uğrayarak:

— Canım, vazgeç, işi büyütme. Niçin böyle şeyler yapıyorsun? Zamanı mı şimdi? Sakin ol! Diye, ukalâlık da edince, Mustafa Kemal'in kafasının tası atmıştı. Trene atladığı gibi çekmiş İstanbul'a gelmişti. Rauf Bey bunda Cemal Paşa'yı büsbütün haksız bulmuştu.

Bir gün Rauf Bey, aziz dostunu ziyaret etmek için yine Akaretler'e uğramıştı. Mustafa Kemal'in yüzünden düşen bin parça oluyordu. Bu gerçek üzüntünün nedenini anlamak istedi, Mustafa Kemal de şunları anlattı:

— Dün gece, eski valilerden Memduh Bey'in Şişli'deki evinde eğleniyorduk. Aynı apartmanın üst katında oturan Cemal Paşa'nın eski kâtiplerinden Arap Tevfik de indi, sofraya geldi, yanıma oturdu ve: "—Cemal Paşa sizi pek sever!" diye söze başlayınca birdenbire sinirlenip kendimi tutamayarak: "—Senin Cemal Paşan da..." diye, bastım küfürü. Gelgelelim, ertesi sabah Şişli'ye çıktım. Giderken bir de baktım ki Cemal Paşa da herhalde Emirgân'daki evinden Şişli'deki evine geliyor. Beni görünce otomobilini durdurdu. Davetle yanına aldı, birlikte götürdü.

Mustafa Kemal, bir kısa süre sonra sözünün gerisini getirdi.

— Nedir bu benim başıma gelenler? Evvelki gece böyle oldu, sabahleyin de böyle. Şaşırdım vallahi. Ne yapayım bundan böyle? Deli olacağım. Başımıza iş açtık. Şimdi gider Tevfik sofradaki sözlerimi Cemal Paşa'ya anlatırsa...

Rauf Bey:

— Hele dur, telâş etme, paşa! Dedi.

Rauf Bey hemen Bahriye Nezaretine gitti. Cemal Paşa'yı orada buldu. Eline bahane olarak birkaç evrak da almıştı. Cemal Paşa'yı, Enver Paşa'ya telefon etmek üzere buldu. Arap Tevfik, gerçekten de müzevirliğini yapmıştı. Paşa, telefonda Enver Paşa'ya şöyle diyordu:

— Nedir artık bu çektiğimiz Mustafa Kemal'den? Divanı harp isterim. Benim için demediğini bırakmamış.

Rauf Bey ona:

— Ne oluyor? Diye sordu.

— Ne olacak, işte senin Mustafa Kemal'in benim için ağzına geleni söylemiş.

— Nereden çıktı bu, kim söylemiş?

— Tevfik geldi söyledi. Böyle böyle oldu diye anlattı.

— İlâhi Paşam! Tevfik de kim oluyor? Siz de, Mustafa Kemal Paşa da birer ordu kumandanısınız. Tevfik, aranıza nasıl girer? Böyle adamların lâfıyla hareket edilir mi?

— Ya ne?

— Bırakın, bir de ben sorayım. Anlayalım, bakalım.

Cemal Paşa, telefonda Enver Paşa'yı buldu:

— Rauf Bey bu işi tetkik edecek, ondan sonra size malûmat veririm, dedi.

Rauf Bey otomobile atlayarak yine Akaretler'e koştu. Mustafa Kemal'e:

— Tevfik söylemiş, dedi. Şimdi yapılacak şey basit. Ben sizi barıştıracağım.

Mustafa Kemal:

— Hayır, dedi. Ben Divanhane'ye gitmem.

— Divanhane'ye değil. Ben bir yemek tertip edeceğim, ikinizi de davet edeceğim.

Ertesi gün, Pera Palas'ta öğle üzeri Cemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey bir de Mustafa Kemal'in Yaveri Salih Bey, bir masa başında buluştular. Hiçbir şey olmamış gibi yediler, içtiler.

*

* *

1917 de Rusya'da Bolşevik devrimi olunca, başa geçen Lenin ve arkadaşları. Rusya'nın düşmanlarıyla ivedi bir barış yapmak üzere kapı açtılar. Savaş esirlerini değiş tokuş etmek istiyorlardı.

Bunun üzerine müttefikler Kopenhag'a birer görüşme heyeti gönderdiler. Türk heyetinin başkanı da Rauf Bey'di. Orda Bolşevik heyetiyle konuşup anlaşarak esirlerin nasıl değiştirileceği üzerinde bir karara vardılar ve sonra İstanbul'a döndüler. Lenin, savaşa son verilmesini, barış yapılmasını istiyordu. Barış konuşmaları için bu kez Brest-Litovsk şehrinde bir toplantı yapılması kararlaştırıldı. Türk heyetinin başkanı Talât Paşa'ydı. Bahriye temsilcisi olarak da Rauf Bey gidiyordu. Bolşevik heyetinin başkanı Troçki idi. Rusya 2 Mart 1918'de yapılan bu barış görüşmelerinde en ağır koşulları da gözlerini kapayarak benimsemişti. Türkiye, doğudaki sınırları üzerinde istediği gibi hak sahibi olacaktı.

Rauf Bey, İstanbul'a dönünce, Ruslarla barış yapıldığından artık Karadeniz'de savaşın sona erdiğini, bunun için de Alman Amirali Suşon' un donanmanın başında kalmasının bir gereği kalmadığını düşünmeye başlamıştı. Bu düşüncesini Bahriye Nazırı Cemal Paşa'ya da açtı. Cemal Paşa vükelâ heyetine bildirdi, onlar Rauf Bey'in önerisini doğru bulmadılar.

Suşon, yine görevinde kaldı. Demek ki Cemal Paşa işi sıkı tutmamıştı. Yoksa iş başka türlü olurdu.

Rauf Bey, böyle düşünerek çok üzüldü. Bunun üzerine yapılacak biricik işin çekilmek olduğunu anlamış ve acı bir istifa mektubu yazarak Bahriye Nazırına göndermişti. Cemal Paşa

bu istifayı kabul etmedi. O da istifasında direnip aylarca daireye uğramadı. Sonra, olaylar hızla gelişti.

İttihatçı savaş kabinesi çekildi, Ahmet İzzet Paşa'nın kabinesi kuruldu. Rauf Bey, bu kabinede Bahriye Nazırlığına çağrıldı. Bu kabine de hiçbir şey başaramadan düştü, yerine Tevfik Paşa Kabinesi kuruldu. Onun ardından da, bütün gerçek yurtseverlerin Anadolu'ya kaçmasına sebep olan Ferit Paşa Kabinesi gelmişti.

*

* *

Rauf Bey, arkadaşlarıyla Bandırma'ya çıktıktan sonra, hiç vakit geçirmeyerek Balıkesir-Uşak üzerinden Mustafa Kemal'e erişmek için hemen yola koyuldu. Trende tanınmak ve bir kahpeliğe uğramak tehlikesi olduğundan bu yolu başka başka araçlarla kestirmeye karar verdi. At, eşek, araba gibi ne bulursa ona biniyorlardı. Rauf Bey, Bandırma'dan epeyce uzaklaştıktan sonra, artık kim olduğunu meydana vurmakta bir sakınca görmedi.

Uşak'tan sonra Akhisar, Salihli, Manisa, Ödemiş dolaylarına yöneldi. İzmir ve dolayları işgal altındaydı ve tehlikeliydi.

Bu yol üzerindeki köy ve kasabalarda mola veriyor, köylülerle dertleşiyor, daha doğrusu onları söyletiyor, onların derdini deşiyordu. İzmir'in bir facia halinde işgali, köylüleri sersemletmişti. Onların umutlarını tazelemeye çalışmak, böyle bir zamanda pek güç idiyse de Rauf Bey, bunu da yapmaya çalışıyordu.

— Allah'tan ümit kesilmez, düşman mutlaka kahrolacaktır. Mustafa Kemal Paşa geliyor. Sıkı tutunun, iyi günler yakındır, diyordu.

Kadınlar, erkekler, bu güzel ve mutlu sözlerden gözleri yaşararak onun ellerine sarılıp öpmeye çalışıyorlardı. Rauf Bey'in gördüğüne göre bütün bu köylüler, topraklarını ve namuslarını düşmana çiğnetmemek için her türlü fedakârlığa hazırdılar. Yaşlılıktan iki büklüm olmuş bir ak saçlı köylü nine, askerden gelmek üzere olan oğlu için hazırladığı bir odayı yatması için Rauf Bey'e vererek:

— Gel oğlum, bak. Senin için rahat edesin diye derleyip döşedim. Allah sizler gibi yiğitleri başımızdan eksik etmesin, deyince Rauf Bey'in heyecandan gözleri yaşarmıştı.

Artık, dağ taş düşmana karşı koymak için kımıldamaya başlamıştı. Rauf Bey'in, Hamidiye kahramanı Rauf Bey'in adını işitmeyen mi vardı? Efeler, onun kendi dağlarına dek geldiğini işitince, görmek için koşarak geliyorlardı.

Rauf Bey, Ödemiş'te, Demirci Mehmet Efe ve kızanlarıyla karşılaştı. Demirci de, başka efeler de şöyle diyorlardı:

— Emredin, bizi anamız bugün için doğurdu, emrinizdeyiz.

Hepsi, bir baş arıyordu.

Rauf Bey, arkadaşlarıyla, nabız yoklayarak Ödemiş'ten sonra Aydın, Nazilli, Sandıklı derken Afyonkarahisar'a varmıştı. Rauf Bey'le arkadaşlarını burada bir olay adamakıllı şaşırttı. Bu, güzel bir şaşkınlıktı. Buradaki tümenin kumandanı Mahmut Bey, kendi kendine davranmış, seferberlik için karar vermiş ve bunu da uygulamaya başlamıştı. Rauf Bey'le arkadaşları bu hayırlı işi görünce sevinçten gözleri yaşarmıştı. Rauf Bey ve arkadaşları burada biraz mola vererek geçtikleri bölgede edindikleri bütün millî, psikolojik durumu İstanbul'da kendilerinden haber bekleyen Kara Vasıf, Doktor Celâl Muhtar gibi arkadaşlarına iletmeyi düşündüler. Bunun için de Topçuoğlu Nazmi Bey'i Afyon'dan İstanbul'a gönderdiler. Nazmi Bey, ayrılırken Rauf Bey'e iki bin altın lira bıraktı.

Rauf Bey'le arkadaşları bundan sonra yine yola çıktılar ve Sivrihisar üzerinden dalgalı tepeciklerle çevrilmiş sarı bozkırlar şehri Ankara'nın yolunu tuttular.

1919 yılının 8 Haziran günü Rauf Bey, Süreyya Yiğit, Osman Tufan, Hintli yedek subay Abdurrahman Beyler, göz kamaştıran bir bozkır güneşi altında Ankara'ya vardılar.

Rauf Bey'le arkadaşlarının Ankara'ya geldiğini yalnız bilen, onları karşılayıp Keçiören'deki evinde konuk eden Ali Fuat Paşa'dan başka Yirmi Dördüncü Tümen Kumandanı Yarbay

Mahmut Bey'le bir de Ali Fuat Paşa'nın Kurmay Başkanı Binbaşı Ömer Halis Bey'di. Paşa, bu ikisinden başkasına açılmamış, gereken güvenlik tertibatını da onların eliyle aldırmıştı.

Ali Fuat Paşa, bir yaylı araba ile gelen Rauf Bey ve arkadaşlarını Akköprü'de karşıladığından Hüseyin Rauf Bey, çok sevinçliydi:

— İşte, birbirimize gene kavuştuk, dedi.

Böylece, Şişli'deki evde, Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa ve kendisinin verdikleri Anadolu'ya geçiş kararını hatırlatmak istediği anlaşılıyordu.

Rauf Bey, Ali Fuat Paşa'nın Keçiören'deki evinin bahçesinde oturmuş Ankara'ya bakıyordu. Vakit geceydi, bozkır yıldızları pek iri, pek parlak ve yakın görünüyordu. Samanyolu güneye doğru ak bir bulut gibi kıvrılarak uzayıp gidiyordu. Rauf Bey, birkaç yıl önce Hamidiye ile Akdeniz'de enginlerinde saklanıyordu. Şimdi de bir o denli ıssız bir karalar ve bozkırlar okyanusunun ortasında gelip durmuş, yine saklanıyordu. Yalnız burda dostlar, dost düşünceler arasındaydı. Gecenin karanlığı içinde uzaktan uzağa Ankara'yı arıyordu. Ankara'yı koydunsa bul. İlâçlık bir tek ışık yoktu. Koyu karanlıklar içinde yitip gitmiş, dalgalı bozkırlar arasında o da kapkara bir tümsekten başka bir şey değildi.

İşte o ve arkadaşları, bu ışıksız ve dalgalı karanlıklar içinde hiç düşünmedikleri yerli ve yabancı bin türlü düşmanla dövüşmeye, boğuşmaya and içmişlerdi.

Ankara taştan, tozdan, susuzluktan, sıtmadan, bataklıktan, ıssızlıktan, eski bir kaleden, birkaç zavallı bağ ve bahçeden, kısa saplı ekin tarlalarından, kışın açlıktan can veren tarla kuşlarından, bakır pisleyen tilkilerden, bir gözü sarı, bir gözü mavi ve sağır Ankara kedilerinden, ipek kıllı Ankara keçilerinden, Ankara armudundan ve Ankara balından meydana gelmiş bir şehirdi. Çubuk Ovası'nda Yıldırım Beyazıt'la Timurleng' in yapmış olduğu savaş, Ankara bozkırlarının ufkuna asılmış eski ve zengin bir tablo gibi ortaya ilk gelen aydının gözlerini süslüyordu.

Rauf Bey, Ankara'nın, bu insana hiçbir şey söylemeyen görünüşünden sıkılmıştı. Bir an önce Havza'daki gök gözlü arkadaşına erişmek istiyordu. Bunun için Ali Fuat Paşa, hemen Havza'ya şifreli bir telgraf çekti. Oradan da şifreli bir karşılık geldi. Ankara'daki iki kara, gök gözlü ve uzun boylu genç adam, Havza'daki üçüncü gök gözlü adamın yanına bir an önce varmak için gizlice hazırlanmaya başladı.

GİRESUN'DA YUNAN BAYRAĞI

Namuslu insanların, şerefsizler kadar yürekli olmadıkları bir memleketin sonucundan kuşkulanılabilinir.

-Roosevelt-

Osman Ağa, uzun bir sıra olarak dizilmiş ve atlarının dizginlerini tutmakta olan adamlarının önünden geçiyor, bir süvari kumandanı gibi hayvanların koşum takımlarını, tüylerini, tırnaklarını inceden inceye gözden geçiriyordu. Ufak, civelek Anadolu atları, dört yıl süren savaşta çok şey öğrenmiş eski askerler gibi yeni bir yolculuğun heyecanı içinde görünüyorlardı. Atlarının başında çakı gibi dimdik duran uşaklar, tepeden tırnağa silâhlıydı. Kalın, kara şayak zıpkaları, ceketleri ve kara, kulaklı Trabzon başlıkları içinde çok canlı görünüyorlardı. Osman Ağa karşılarına gelince toplanıyor, hazır ola geçiyorlardı. Teftişi bitiren Osman Ağa, adamlarına şunları söyledi:

— Uşaklar, sevgili arkadaşlarım, bundan sonra hepimiz Mustafa Kemal Paşa'nın askeriyiz. Gerekirse yedi düvelle yeniden dövüşeceğiz. Ama ilk önce yarın sabah şafakla birlikte Giresun'a gireceğiz ve orasını kurtaracağız. Gâvurcuklar artık Giresun'u Yunanistan'ın şehirlerinden biri sayıyorlar. Hepini-

zin de bildiğiniz gibi Rum mektebinin bayrak direğine dün Yunan bandırası çekmişler. Şehre gidip ilk elde bu paçavrayı indirip ayaklarımızın altında çiğneyeceğiz, sonra oraya yerleşeceğiz, orayı her türlü düşmana karşı koruyacağız. Yakında, bütün memleket şehirleri böyle bizler gibi memleketini seven silâhlıların eline geçecek. Mustafa Kemal Paşa, şu sırada Amasya'da bütün memleketi kurtaracak tedbirleri almak üzere başka büyük adamlarla baş başa vermiş konuşmaktadır. Şimdi gidip hayvanlarınızın takımlarını indirin, karınlarını doyurun, dinlensinler. Siz de karnınızı doyurduktan sonda nöbetçileri değiştirerek dinlenmeye, bir tavşan uykusu kestirmeye bakın. Gece yarısından sonra Giresun'a doğru yola çıkacağız. Güneş doğarken silâh atarak şehre gireceğiz. Şehirdeki adamlarımız, bizi karşılamaya çıkacaklar.

Kül rengi bir kayanın üzerinde konuşan Osman Ağa'nın yüzüne akşam güneşi, tatlı bir kırmızılık olarak vuruyordu. Kayadibi köyünün bacalarından durgun havaya mor dumanlar yükseliyor, kadınlar, kızlar evlere hızlı hızlı su taşıyorlardı.

Sağ bacağının diz kapağını ovuşturan Osman Ağa:

— Haydin, uşaklar, dedi. Dağılın, dediklerimi yapın! Gece yarısı kulaklarınız kirişte olsun.

Milisler, atlarının dizginlerinden çekerek birbirinden uzakça kurulmuş evlere doğru ilerlediler. Osman Ağa da ağır ağır konuk olduğu eve doğru yürüdü. İçinde duru bir pınar gibi yeni ve taze bir heyecan kaynıyordu. Artık yeni bir memleket davasının öncülerinden olduğunu duyuyor, ilk bırakışma günlerinden beri kendisini köşe bucak kovalayan yalnızlığın, kimsesizliğin ve desteksizliğin büsbütün yitip gittiğini anlıyordu. Artık memleketin geniş ufuklarında kendisine omuz veren büyük kişilerin yakın desteğini duyuyor, içindeki savaşmak gücü, millete yararlı olmanın sevinci, her an biraz daha artıyordu. Yarın sabah şafakla beraber Giresun'a yapacağı akının heyecanını daha şimdiden duyuyordu. Bu akının anlamı Balkan Savaşı'yla Seferberlikte katıldığı çarpışmalardan daha başka, daha büyüktü. O zaman, koskoca bir Osmanlı Devleti'nin mil-

yonca askerlerinden birisi olarak çarpışmıştı. Bugün bütün bu askerlerden büsbütün yoksun kalmış, vatanın kurtulması için meydana atılan birkaç fedaiden biri olacaktı. Bunun da, onun içinde uyandırdığı sevinç, yepyeni bir mutluluktan başka bir şey değildi.

Mustafa Kemal, bütün Karadeniz kıyılarını kaplayan Pontos yangınını söndürmek görevini ona vermişti. Artık her attığı adımda onun mavi gözlerini hemen karşısında görüyor, ondan güç alıyordu. Onlar yeni Türkiye'nin ilk kurtarıcılarıydı. Artık kendinde şimdiye dek hiç duymadığı bir başka büyüklük de duyuyordu. Millet yolunda büyük işlere atılan ya da böyle kutsal işlere atanan her insanın duyduğu büyüklük duygusunu o da derinden duyuyordu. İnsanın içinde bu büyüklük duygusu olmadan büyük işlere ve davalara atılmak ne başarı sağlayabilirdi ki?

Osman Ağa, fındık bahçelerinin içinde yitik gibi duran eve gidip akşam yemeğini yedi, yakın adamlarına son buyruklarını vererek giynekleriyle sırt üstü yatağına uzandı. İki elini başının altına koyarak tatlı ve yiğitçe düşüncelere daldı. Bir iki saatçik olsun uyumak istediyse de gözüne uyku girmedi. Yarı geceye dek uyanık durdu. İlk horozlar ötüşmeye başladığında içi geçmiş, derin bir uykunun gafletle dolu uçurumlarına yuvarlanıvermişti. Ne var ki yürüyüş vakti de gelip çattığından uşaklardan biri başucuna dikildi ve onu uyandırmak için saygılıca seslenmeye başladı. Her tedirgin yaşayan insan gibi elini tabancasına atarak doğrulan Osman Ağa:

— Kimdir o? Kimdir o? Diye, makineli tüfek atışına benzer bir sesle bağırdı. Sonra, çabucak durumu kavrayarak:

— Bütün uşaklar hazır mı? Diye sordu.

— Hazır Ağa, seni bekliyoruz.

Osman Ağa, gözlerini ovuşturarak kalktı. Uzaklarda birkaç köpek havlıyor, horozlar alabildiğine ötüyordu. Biraz öteden atların tıksırıkları işitiliyordu. Gökyüzü açıktı. İri iri yaz yıldızları pek yakın görünüyordu. Biraz sonra tam bir çete tertibatı alınarak Giresun'a doğru yola çıkıldı. Atların ayaklarından çı-

kan tıkırtıdan başka bir ses işitilmiyordu. Osman Ağa, sigarasının ateşini avucunun içinde saklayarak derin nefesler çekiyor, biraz sonra güneş doğarken gâvurcuklarda uyandıracağı korkuyu ve şaşkınlığı düşünerek kıs kıs gülüyordu.

Şehre Gedikkaya'dan girilecek, sonra yelpaze gibi açılarak yarım ay halinde bir kuşak yaparak silâh sesleriyle içeri dalınacaktı.

Şehre yaklaştıkça gökyüzü mavileşiyor, gök bitimi ağarıyor, sonra pembeleşiyor, yeşillikler meydana çıkıyor, fındık bahçelerinde erkenci kuşların çığlık gibi ötüşleri işitiliyordu. Osman Ağa'yla adamları, Gedikkaya'ya vardıklarında Karadeniz ve onun kıyısındaki şehir, ışıyan sabah içinde gerçek rengini almış, güneş, bir fırın ağzı gibi karşıdan görünmeye başlamıştı. Birkaç dakika mola vererek son hazırlığı yaptılar. Tabancalarını, yanlarından sarkan Alman ve İngiliz bombalarını, mekanizmalarının iyi işleyip işlemediğini anlamak için mavzerlerini bir kez daha yokladılar. Şehre baskın yapar gibi girmeyecek, daha çok gösteri yaparcasına gireceklerdi. Şundan ki şehirde bir yığın düşman bulunmasına karşın kendilerine kafa tutacak, silâh atacak bir tek yürekli insan ya da örgüt yoktu. Eğer öyle olsaydı bu işi gece yarısı baskın biçiminde yapabilirlerdi.

Osman Ağa, uşakları bir daha gözden geçirdikten sonra:

— Arkadaşlarım! Dedi. Gerçi şu sırada şehirde bize silâh atmak yürekliliğini gösterecek bir tek kişi yoktur. Ama biz yine de şehri zaptetmeye giden askerler gibi gideceğiz. Dost düşman anlamalı ki biz şehre silâh gücüyle girdik, ancak silâh gücüyle çıkarız. Bizi bundan sonra şehirden çıkaracak babayiğit de henüz anasının karnından doğmamıştır. Şimdi, buradan aşağı avcı hattına ayrılarak ve silâh atarak doludizgin gideceğiz. Carcurlarınızdaki mermileri boşaltıp yenilerini doldurabilirsiniz. Yeter ki çok gürültü edelim, çok kalabalık görünelim. Haydin şimdi bismillah, ileri!

Osman Ağa bunu söyleyerek gökyüzüne doğru silâhını boşalttı. Atı, bir kez yerinde şahlanarak aşağı doğru koşmaya

başladı. Adamları da gittikçe birbirinden ayrılıp yayılarak onun ardınca atlarını sürdüler.

Osman Ağa'nın adamları şehre girince ikiye ayrıldı, bir bölümü Yeniyol'a, öteki bölümü de başlarında Osman Ağa olarak üzerinde kocaman bir Yunan bayrağı dalgalanan büyük, taştan Rum okuluna doğru gitti. Türk halkı, Osman Ağa'nın gelişiyle yataklarından fırlamış, sokakları doldurmuştu. Bugün çok önemli işler olacağını biliyor, Osman Ağa'yla adamlarının çevresinde bir yarım ay gibi merakla ilerliyorlardı. Sokaklarda bir tek Rum görünmüyordu. Hepsi paniğe kapılmış, saklanacak birer delik bulmuştu. Osman Ağa'nın neden geldiğini onlar da hemen hemen Türkler gibi biliyorlardı. Osman Ağa, adamlarıyla Rum okulunun önüne doğru atını sürdü. Mavi-ak Yunan bandırası, denizden gelen sabah rüzgârıyla ipek hışırtıları vererek dalgalanıyordu. Tehlikeli bir avcılar ülkesine gelip konmuş şaşkın ve yabancı bir kuş gibi geleceğinden habersiz ve kaygısızdı. Osman Ağa'nın çakır şahin bakışlarından kendisi için verilmiş korkunç hükmü elbette okuyamazdı. Yalnız bunu bilenler vardı. Onlar da okulun sımsıkı kapanmış pencerelerinin aralıklarından Osman Ağa'yı kin, öfke, sinir ve korkuyla gözetleyen kara cübbeli Pontoslu papazlar ve gizli Pontos eşkıya başlarıydı. Arkasına büyük bir Türk kalabalığı birikmiş olan Osman Ağa, sordu:

— Bu Yunan bandırasını, bu gâvur paçavrasını bu direğe asan kimdir?

Türk halktan çok kişi birden karşılık verdi:

— Rumlar astı Ağa, kim olacak!

*

* *

Giresun'un tam ortasında eskiden ticaret okulu, jandarma okulu olarak kullanılan kocaman yapı, sürgünden dönen Rumlarca yeniden sahiplenilmiş ve burda hem Giresun şehrinin, hem de bu yemyeşil kıyı şeridinin kaderi üzerinde gizli ve çok tehlikeli oyunlar oynanmaya başlamıştı. Burası, hem Rusya'dan, hem de İstanbul ve Atina'dan gizlice gelen Pon-

tos ihtilâlcilerinin yuvası, hem de iliklerine dek bir cephanelik, bir silâh deposuydu. Son günlerde İstanbul'dan gelen bir vapurdan çıkan birçok "Kızılhaç ilâç(!)" sandıklarıyla garip ve yabancı kişiler, doğruca bu büyük taş yapıya götürülmüştü.

Kaymakam Nizamettin Bey'in yerine İstanbul'dan yeni gönderilmiş olan Hürriyet ve İtilâfçı Kaymakam Badi-Badi Nedim, ufak tefek varlığıyla gittikçe kanunsuzlaşmaya başlayan işlerin önüne duracağına, bunlara yardımcı olur gibi görünüyordu. İzmir'in ünlü Valisi Kambur İzzet'in döllerinden biri gibiydi. O uğursuz sandıklarla adamları şehre boşaltan vapurdan yeni bir emir de çıkmış olacaktı ki hemen o gece taş yapının üzerine koskoca bir Yunan bandırası çekilmiş, bunu sabahleyin gören Türkler, gözlerine inanamamışlardı. Demek, artık güzel Giresun şehri, Yunanistan sayılıyordu.

Rum halkının gösterdiği sonsuz sevince karşılık Türk halkında da kötü bir karamsarlık ve umutsuzluk baş göstermişti. Demek ki İstanbul Hükümeti artık bu güzel şehri Yunanlılara armağan etmişti. Badi-Badi yürüyen o ufacık tefecik Kaymakam Nedim, öyleyse buraya ne diye gönderilmişti? Yoksa onun görevi salt bu bandıranın buraya çekilmesini sağlamak için miydi?

Bayrağın kimlerce hazırlanıp oraya asıldığı artık iyice biliniyordu. Bu Yunan tebaalı, kabadayı, külhanbeyi marangoz Karaoğlan Panayot'tu. Pontosçu liderlerden ya da çete reislerinden birisi olduğu üzerinde yaygın bir kanı da vardı.

Rum halkı, bandıranın ipek hışıltılarıyla dalgalanışından mest olmuş gibiydiler. Okulun önüne birikmiş, bir mucize seyreder gibi kendilerinden geçmiş onu seyrediyorlardı.

Türkler, bunu görünce hemen davranmışlar, kaymakama, mevki ve jandarma kumandanlarına başvurmuşlardı.

En sonra, bandırayı indirmek görevi inzibat subayı Sırrı Bey'in üzerine yüklenmişti. Sırrı Bey okula gitmiş, orda Rum kabadayıları ve yöneticilerce küçümsenmiş ve alaya alınmıştı. Subay, okulun müdürüyle görüşememiş, üstelik hakaret ve kahkahalarla uğurlanmıştı.

Yunan bandırasını, okulun bayrak direğinden indirecek hiçbir Türk gücü kalmadığı o gün iyice anlaşılmıştı. Bunun böyle olduğu anlaşılınca Yunan bandırası, bir gece yeni bir ifrit yavrusu doğurmuştu. Üzerinde bir kartal resmi bulunan kırmızı-mavi-kara ve ak renkli küçük bir bayrak, Yunan bandırasının yanı başında güvenle ve kaygısızca dalgalanmaya başlamıştı. Bu yeni ifrit bayrak, ünlü Pontos bayrağından başka bir şey değildi.

*

* *

Okul, çoktan beri bırakılmış gibi ıssız görünüyordu. Ortalıkta bir tanrının kulu yoktu. Atından inen Osman Ağa, uşaklarla yüklenerek demir parmaklıklı kapıyı açtı. Uşaklara bandırayı indirmelerini buyurdu. Bayrağı indirip Osman Ağa'ya verdiler. O da bunu yırtıp paramparça etti, yere attı ve çizmeleriyle üzerinde uzun uzun tepindi.

Sevinçten coşan Türk halkı, gözlerinde tatlı minnet yaşlarıyla:

— Yaşa, var ol, Osman Ağa! Diye bağırıyor, onun eline, ayağına sarılıyorlardı.

Bu işi bitiren Osman Ağa yine atına atlayarak çarşıya doğru sürdü. Rum esnaf şaşkın şaşkın ona bakıyor, ne yapacaklarını, ne diyeceklerini bilemiyorlardı. Demek ki dünden beri buraların artık Yunanistan olduğunu söyleyenler, onları aldatmışlardı. İşte bir Osman Ağa gelmiş, onların bütün güzel düşlerinin üzerine pislemiş, hiçbir palikarya ona ses çıkaramamıştı. Dükkânların önünden bir fatih gibi ilerleyen Osman Ağa, doğruca Belediye'ye gitti, Silâhlı adamlarıyla bütün köşe başlarını tutturarak burayı bir daha "işgal" etti ve gidip eski çalışma odasına kuruldu.

Osman Ağa'nın gidip Belediye'yi işgal edişi, Türkler arasında büyük bir iyimserlik havası yaratmış, taze umutlar uyandırmıştı. Şehrin bütün aklı başında olanları, ileri gelenleri az zamanda Belediyenin büyük salonunda toplanmış, Osman Ağa'nın ne diyeceğini bekliyorlardı. Osman Ağa bu son dav-

ranışıyla Giresun'un en büyük kahramanı durumuna gelmişti. Bir tek umut ondaydı. Osman Ağa, ileri gelenlere yapılacak ilk işin, Erzurum'da, Samsun'da, Trabzon'da kurulmuş olanlara benzer bir Kurtuluş Derneğinin Giresun'da da kurulması olacağını söyledi.

Mustafa Kemal'in Kurtuluş Ordusunun başına geçmek için Anadolu'ya geçtiğini, kendilerinin de bundan böyle onun yolundan gitmeleri gerektiğini anlattı. Kendisi de onun yolunda giden ilk Giresunlu yolcu olduğunu söyledi.

İvedi olarak örgütlenmeye geçildi. Sütlaç Zade Mustafa Bey, Kaymakamzade Mehmet Bey, Larçinzade Hakkı Bey, Hasan Yazıcızade Hüseyin Efendi, Çınarlı Camii İmamı Hasan Efendi, Gümüşreisoğlu İshak Efendi, Göksüzoğlu Yusuf Ağa, Yusuf Ağazade Yusuf Ağa, Müdafaayı Hukuk Derneği'nin doğal üyeleri olarak sıraya girdiler.

Burada, Batı Anadolu'da Yunanlılara tuz, ekmek ve ak teslim bayrağı götüren eşrafın tersine direnme gücünün başına hep Giresun eşraf ve zenginleri geçti. Derneğin başkanı olarak da Osman Ağa seçildi. Bundan sonra demek üyeleri, Osman Ağa'nın belediye başkanlığına seçilmesini de sağlayarak bütün Giresun'a hâkim olan bir savunma örgütü kurmuş oldu.

Müdafaayı Hukuk Derneği kurulup bitmişti ki Osman Ağa, birisini arar gibi gözlerini salonda dolaştırdı; sonra Müftü'nün neden gelmediğini sordu. Bütün salondakiler, Müftü'nün neden gelmediğini biliyordu. Yine de onun sorusuna karşılık veren olmadı. Osman Ağa, Müftü'yü sorunca hemen herkes, yakın bir facianın kokusunu alır gibi oldu ve başlarını önüne eğdi. Osman Ağa'nın hiçbir kötülüğü cezasız bırakmadığını biliyorlardı. Demek ki şu sırada Lazoğlu Ali Efendi'nin boynu kıldan inceydi.

Hikâye şuydu: Osman Ağa, İstanbul'daki Nemrut Mustafa Paşa mahkemesince "gıyaben" ölüme mahkûm edilip de dağa çıktığında Müftü, İstanbul hükümetinin satılmış ilmiyesinden etkilenmiş, Osman Ağa'nın "şerir" katil ve kanının helâl olduğuna ilişkin bir fetva vermiş ve bu her yana dağıtılmıştı.

Osman Ağa'nın ölü ya da diri olarak ele geçirilmesi bayağı sevap olarak gösteriliyordu.

Osman Ağa, dağda bu fetva işini öğrenince çok kızmış, bu Lazoğlu'nu bir tavuk gibi boğazlamaya ahdetmişti. İşte şimdi, istediği gün gelmiş çatmıştı. Osman Ağa, silâhlı adamlarından bir ikisini hemen Müftü'yü bulup getirmeye gönderdi.

Müftü salondan içeri girerken hazır bulunanların yürekleri küt küt atmaya başlamıştı. Yalnız bu sırada hiç kimsenin aklının kenarından bile geçmeyen bir şey oldu. Müftü Lazoğlu Ali Efendi, salona girerken Osman Ağa büyüklere gösterilen gerçek bir saygı ile ayağa kalktı. Korkudan yürümesini şaşıran hocayı yanındaki sandalyeye buyur etti. Hal hatır sordu. Müftünün yüzünde, bir mucize olarak ölümü atlattığını gösteren ferahlık çizgileri belirdi.

Ne var ki halk, hâlâ bunun kanlı bir oyundan önce güçlülerin çoğu zaman gösterdikleri küçük bir oyun sanıyordu.

Eğer, Topal Osman, daha birkaç gün önce Havza'da Mustafa Kemal'i görüp de orda bir köy hocasının bir mitingte halkı nasıl coşturup davaya kazandırdığını bilmeseydi Müftünün diriminden yine umut kesilebilirdi. Osman Ağa, bu oyuna getirilmiş olan Müftüyü kendi davasında kullanmayı kurmuştu.

Müftü hemen oracıkta, padişahın ve İstanbul hükümetinin düşmanların elinde esir ve kukla olduğunu, onların buyruklarını dinlemenin dine ve Müslümanlığa aykırı düştüğünü, Anadolu'da başlamakta olan yeni millî savaşa katılmanın farz olduğunu bildiren güzel bir fetva yazdı. Bu fetva, ilk olarak salonda toplananlara okundu. Sonra da bütün camilerde durmadan okunması için karara varıldı.

ÖDEMİŞ ZEYBEKLERİ

Korkak, ölmeden önce birkaç kez ölür; yürekliler, ölümü bir kez tadarlar.

-Shakespeare-

Göz Doktoru Esat Paşa'nın kurduğu Millî Ahrar Partisi'nin beyannamelerini dağıtmak üzere, İstanbul'dan kendi memleketi Ödemiş'e gitmekte olan Avukat Beybabazâde İnceoğlu Hamit Şevket; Bandırma Vapuru'nda Albay Bekir Sami Bey'e denk gelmişti. Ondan düşmana bu kâğıt parçalarıyla değil ancak silâhla karşı konulabileceğini öğrenmiş ve memleketine, kafasında bir yeni düşüncenin ışıltıları çakıp dururken ayak basmıştı.

Yemyeşil dağların, namuslu ve yiğit efelerin, tekir denilen Ege ormanları kaplanının en eski cenneti olan Ödemiş Kasabası, düşmanın İzmir işgalinde işlediği cinayetleri işitmiş, kara kara düşünüyor, ne yapacağını kestiremiyordu.

Her işgale uğrayan şehir, kasaba ve köyde eşraf ve zenginler, düşman askerine tuz-ekmek sunmak suretiyle boyun eğiyor, yoksullar da kaçacak takatleri olmadığından kadere boyun eğerek olduğu yerde kalıyordu. Birçok yerde bu böyle olmuştu. Eşrafı sevgili mal ve mülkünün üstünden kımıldatıp öne düşürmedikçe bir şehri, bir kasabayı düşmana karşı ayaklandırmak elden gelmiyordu. Bergama ve daha başka yerler bunun çok rezil bir örneğini vermişti.

Genç avukat, genç albaydan aldığı ışığı umutsuz Ödemiş sokak ve köylerinde gezdirmeye başlayınca, korku yarasaları da birer birer ruhlardan uçup gitmeye başlamıştı. Evet, Ödemiş bu şanlı zeybekler ve efeler şehri, dağları, ormanları yiğitlik hikâyeleri anlatan bu güzel şehir, düşmana karşı koymalı ve dağlarında bol zeybekler dolaştığının nedenini dosta düşmana anlatmalıydı. Kapı komşuları olan Bayındırlıların yaptığı

gibi Ödemiş'in eşrafını birkaç kilometre öteye gönderip, gelen düşmana tuz-ekmek verip onları güzel Ödemiş'e çağıramazlardı. Hayır, bu olamazdı.

Yalnız, bugünlerde Ödemiş'in başında bir uğursuzluktur dönüyordu. Bir yandan düşman, Aydın'ı, Bayındır'ı, Tire'yi almış hızla buraya doğru ilerliyordu. Bir yandan da İzmir'i Yunanlılara armağan eden Vali Kambur İzzet, hışmını Ödemiş üzerine yöneltmiş bulunuyordu. Bunun nedeni vardı:

İzmir'in işgaline dek İzmir'de barınabilen İttihat ve Terakki'nin İzmir mes'ul kâtibi Mahmut Celâl Bey (Celâl Bayar) ile jandarma yüzbaşısı Edip Bey (Sarı Efe Edip) hüviyet ve kılık değiştirerek İzmir'den güç belâ kaçmış ve bir sürü tehlike atlatarak Ödemiş'e dek gelebilmişlerdi. Burda da Beybabazâde İnceoğlu Refik Şevket Bey'in (Hamit Şevket Bey'in kardeşi) evine saklanmışlardı. Kambur İzzet, onların yakalanması için her yana haber salmış, emir göndermişti. Sarı Efe Edip Bey'in teyzesinin kocası olan Refik Bey de Millî Kurtuluşa inananlardan olduğu için onları sonuna dek saklamak tehlikesini göze almıştı.

Herhalde birisi bir haber uçurmuş olacaktı ki Vali durmadan Kaymakam Zühtü Bey'e kaçakların çabucak yakalanıp İzmir'e gönderilmesi için emir üstüne emir yağdırıyordu.

Kaymakam Zühtü Bey, gammazlandığından habersiz, her gece gizlice Refik Şevket Bey'in evine gidiyor ve orda toplanarak sabahlara dek memleketin kurtuluş çareleri üzerinde dertleşiyor, kafa patlatıyorlardı.

Bir gün, Kaymakam Zühtü Bey, Validen şöyle bir telgraf aldı:

"Sizin, aranan kaçakların arkadaşı olduğunuz anlaşıldı. Bunlar, Ödemiş'te gizlendikleri halde siz tevkif etmiyorsunuz. Size işten el çektiriyorum. Vazifenizi derhal oraya gelecek olan Nif (Kemalpaşa) Kazası Kaymakamına devrediniz."

Bunun üzerine Celâl, Edip ve Zühtü Beyler Ödemiş'ten ayrılıp bilinmeyen bir yana savuşmak zorunda kaldılar. Yeni gelen Kaymakam Erzurumlu Bekir Sami Bey'di.

İnceoğlu Hamit Şevket Bey'in gelişinden önce Ödemiş'te epeyce işler geçmişti. 15 Mayıs 1919 perşembe sabahı İzmir'in Yunanlılarca işgali haberi Ödemiş denen efeler kentinde gerçekten top gibi patlamıştı. Hemen o akşam kentin aydınlarından Avukat Refik Şevket, Doktor Mustafa Şevket, Eczacı Tevfik, jandarma tabur kumandanı Yüzbaşı Tahir ve Ödemiş Eşkıya İzleme Kumandanı Jandarma Üsteğmeni Ahmet Rıfat Beyler, jandarma tabur karargâhında toplanarak işgal işiyle bunun sonuçları üzerine görüşüp tartıştılar. Hemen hepsi Yunanlılara karşı bir savunma örgütü kurulması üzerinde bir karara vararak birlikte bu kararlarını kasaba halkına açıp onların düşüncelerini de öğrenmek istediler.

Ertesi sabah Belediye meydanında toplanan halk, heyecandan titreyerek aklı erenlerin konuşmalarını dinlemeye hazırlanmıştı. Refik Şevket Bey, balkona çıkarak Yunanlılara karşı bir savunma örgütü kurmanın gerekliliği üstüne güzel, etkili bir konuşma yaptı.

Ne yazık ki her kasaba, her kentte, her köyde bulunan yüreksiz, bilinçsiz birkaç kişi, bu toplantıda da yer almıştı. Edip Hoca ile birkaç başka hoca, Şıngırdaklı Yüzbaşı diye anılan Yarbay Halim Pertev, Iraklı emekli Yarbay Sait, bunlardan başlıcalarıydı. Refik Şevket Bey'in halkın ruhunda yarattığı sıcak yurtseverlik rüzgârı, daha çok güçlendirilmek gerekirken ruhlarında ihanet tohumları filizlenen kişilerin temsilcisi olan Şıngırdaklı Yüzbaşı Halim Pertev, şu konuyu işleyen bir konuşma yaptı:

"Alman gibi müttefikimiz, bol cephane ve silâhımız olduğu halde başa çıkamadık. Silâhsız ve yardımsız bu iş yapılamaz. Bu hâl memleketin yanmasına ve halkın katliamına sebep olur."

Bu kötü konuşmayı bağırıp çağırarak destekleyen öbür hocalara karşı balkona çıkan Hacı Mümtaz Hoca, pek çok çabaladıysa da bir sonuç alamadı. Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin adamları yurtsever aydınları meydandan püskürtünce onlar da hemen o akşam Ticaret Odasında gizli bir toplantı yaptılar.

Yunanlıların İzmir'de yaptıkları katliam hepsinin tüylerini ürperttiğinden onların kasabaya girmesini önleyecek yeni bir çözüm üzerinde düşündüler. Daha nazik bir düşman olarak ün yapmış olan İtalyan ordusundan yardım istemeye karar verdiler. Refik Şevket ve Doktor Mustafa Şevket Beyleri Kuşadası'na karargâh kurmuş olan İtalyan kumandanlığına gönderdiler. Tire'den geçerken Kahrat'ta Gökçen Efe'nin yanında saklı Celâl (Bayar) Bey'le onun yanında toplanmış olan Ödemiş jandarma tabur kumandanı Tahir, jandarma yüzbaşısı Sarı Efe Edip, jandarma üsteğmeni Ahmet Rıfat Beylerle de görüştüler. İtalyan işgalini sağlamak için gittiklerini söylediler. Celâl Bey bunun üzerine:

— İzmir'deyken İtalyanlar, bana silâh yardımında bulunacaklarını vaat etmişlerdi. Gidince bu vaatten de yararlanmaya çalışın, dedi.

Bu kez Kuşadası'na Refik Şevket Beyle Tireli Akif Bey gitti. Oraya vardıklarında Ciyano zırhlısındaki İtalyan kumandanı Ferara'yla görüştüler:

— Bize silâh yardımında bulunursanız, biz Yunanlılara karşı durabiliriz, dediler.

Ancak, İtalyan kumandanı, Yunan işgaline bırakılmış bir bölgeye karışmamak için onları bir bahaneyle başından savdı. Hamidiye kahramanı Rauf Bey, bu sırada İstanbul'dan birlikte çıktığı arkadaşlarıyla ülkenin nabzını yoklamak üzere Ödemiş'e de uğradı. Yanında Topçuoğlu Nazmi, eski İzmit Mutasarrıfı Süreyya (Yiğit), Çukurova kahramanı Yüzbaşı Osman (Tufan) Beyler de vardı. Hükümetin bitişiğindeki otele inerek halkla ilişki kurmaya çalıştılar. Rauf Bey'in çevresinde kasabanın ileri gelenleriyle yöneticileri toplanmış, memleket sorunları üstüne konuşuluyordu.

Jandarma üsteğmeni, Rauf Bey'e:

— Sizi gören Ödemiş halkının coşarak çevrenizde toplanacağına inanıyorum, dedi.

Bunun üzerine, herkesi şaşırtan bir olay meydana geldi. O güne dek ülkenin savunması için en önde gidenlerden biri

olan Jandarma Tabur kumandanı Tahir Bey, Üsteğmeni bayağı terslercesine şöyle dedi:

— Ödemiş'te şimdilik millî bir hareket yapılması mümkün değildir. Teşkilâtlanmak için zaman uygun değildir. Teşkilâtın Nazilli'de yapılması daha uygundur.

Bunun üzerine başlarında Rauf Bey ve arkadaşlarıyla Celâl Bey'in bulunduğu Kıyamcılar Beydağ üzerinden Nazilli yönünde yola çıktılar. Yurtsever Ödemişliler şaşkına dönmüşlerdi. Son güne dek yurtsever bir adam gibi davranan bu jandarma subayına ne olmuştu? Bu bilmeceyi hiç kimse çözemedi. Tahir Bey, kendi bölgesinde savunma örgütleri kurulmasını şiddetle yasakladı ve bunları yapanlara, düşünenlere düşmanca davranmakta çok ileri gitti.

Ödemiş'te savunma örgütü kurulmasından umudunu kesen yurtseverlerden Hakkı Paşazade Fahri Bey'le Adagide'li (Ovakent) Hanaylıoğlu Mehmet Ağa ve arkadaşları Nazilli'deki örgütlerde çalışmak üzere yola çıktılarsa da Beydağ'ından geçerken eşkıya Tıklaş Mustafa'nın çetesi eliyle şehit edildiler. Şehitlerin başları, Ödemiş'e getirilip halka gösterilince yurtseverliğe doğru yükselmiş ruhlarda korkunç bir umutsuzluk ve panik baş gösterdi. İşte Ödemiş halkı, bu kara umutsuzluk dumanı içinde boğulurken İnceoğlu Hamit Şevket, Bozdağ üzerinden Ödemiş'e vardı. Ayağının tozuyla, evine bile uğramadan tabur kumandanı Tahir Bey'in yanına gitti. Üsteğmen Ahmet Rifat Bey de ordaydı. Hamit Şevket, kasabanın yeni durumu üstüne kumandandan bilgi istedi, o da şimdiye dek geçenleri anlattı.

Rauf Bey'le arkadaşlarını nasıl Nazilli'ye savdığını da anlatınca, genç Avukat hop oturdu hop kalktı.

— Ne yaptınız, Tahir Bey, ne yaptınız? Onların buradan uzaklaştırılması çok fena olmuş. Onlar burada bize çok gerekliydi. Onlardan çok yararlanacaktık, diye dövündü.

Hamit Şevket Bey'in Tahir Bey üzerine yaptığı baskıya yeni bir baskı daha eklenerek onu iyice sarstı. On Yedinci Kolordu Kumandan vekili Albay Bekir Sami Bey'in emir subayı

Yüzbaşı Rasim Bey (General Aktuğ) ulak olarak Bozdağ üzerinden geçip Ödemiş'e giderken Birgi'ye uğradı.

Oradan Ödemiş'in yeni kaymakamı Bekir Sami Bey'e telefonla şöyle çıkıştı:

— Düşman eline düşmek üzere olan Ödemiş'teki silâhlara daha güvenli bir yere taşınması için validen emir almadıkça el sürülmeyeceğini söyleyen ve Ödemiş'te yapılacak teşkilâta engel olanları hükümet kapısına asayım da Validen o zaman talimat alsınlar.

Tahir Bey'e de şöyle sordu:

— Sen orada iken nasıl oluyor da hiçbir şey yapılmıyor?

Ödemiş'e vardığında kaymakama, askerlik şubesi başkanına, Tahir Bey'e, Kolordu Kumandan vekili Albay Bekir Sami Bey'den birer de mektup getirdi. Bu mektuplarda;

"Ödemiş'te millî bir hareket yaratılmasına çalışılması, Yunanlıların kollarını sallaya sallaya Ödemiş'i işgal etmelerine engel olunması, devletin silâh ve malzemesinin düşman eline geçmemesinin sağlanması ve gerektiğinde yok edilmesi, yoksa sorumluluğun ağır olacağı" yazıyordu.

Bu kesin buyruğu okuyan Tahir Bey, işin şakaya gelir yanı olmadığını anladı. Hamit Şevket ve Rasim Beylerle birlikte Kaymakam Bekir Sami Bey'e gitti. Onların birlikte kaymakamlığa gittiğini gören yedek Üsteğmen Ahmet Şükrü, bu ünlü hemşehrisini bir kenara çekerek, Ödemiş'in son günlerde içine düştüğü korkunç panik havasını, kaymakamın savunmak için yapılacak örgütlenmeye engel olduğunu Kambur İzzet'in Erzurumlu hemşehrisi olan Bekir Sami'yi yedek subay Ali Orhan'ın ortadan kaldırmak istediğini, kendisinin bu girişimi zorla önlediğini anlattı.

Yurtseverce örgütlenme düşmanlığını bu kerte ileri götüren kaymakamın durumu Hamit Şevket'i hem şaşırtmış, hem de öfkelendirmişti:

— Biz, teşkilât için geldik. Şimdi, doğruca kaymakamın yanına gidiyoruz. İyilikle olmazsa zor kullanarak mutlaka mücadeleyi kabul ettireceğiz. Siz yedek subaylara haber gönderin.

Hükümetin altındaki Osmaniye Oteli kahvesinde toplansınlar ve haberimizi beklesinler, diyerek arkadaşlarıyla birlikte Bekir Sami'nin yanına çıktı.

Ödemiş'in en aydın çocukları, Birinci Dünya Savaşı'nın kan ve ateşi içinden geçerek pişmiş, yetişmiş, yurt denen toprağın ne kutsal nesne olduğunu anlamış yedek subaylar, kahvede saatlerce beklediler. Vakit nerdeyse gece yarısına yaklaşıyordu. Sabırsızlıktan çatlayacakları bir sırada yarı gece horozları ötüşmeye başlarken bir jandarma eri gelip onları kaymakamın odasına götürdü. Odaya girdiklerinde kaymakamı masaya kapanmış ağlar bir durumda buldular. Biraz sonra başını kaldırarak kızarmış yaşlı gözlerini hepsinin yüzünde dolaştırdı ve şöyle konuştu:

— Çocuklar, beni affedin! Ben, gaflet içindeymişim, şimdi her şeyi anladım. Teşkilât kuruyoruz. Sonuna kadar dövüşeceğiz!

Orda hep birlikte varılan karara göre hemen Yiğit Ordusu diye bir milis örgütü kurulacak, başına da jandarma tabur kumandanı Yüzbaşı Tahir Bey getirilecekti. Hamit Şevket danışman ve emir subayı olacak, Üsteğmen Ahmet Rıfat da harekât işlerini yönetecekti. İstanbul ve İzmir'le bağlantı kesilecek. Kaymakam Bekir Sami Bey de cephenin geri hizmetini yönetecekti. Şube başkanı Ali Rıza Bey millî güçlerin levazım başkanlığını yapacaktı.

Yunan güçleri, Hacıilyas köyünün batısındaki sırtlarda kurulacak Ulusal Cephe ile durdurulacaktı.

Ödemiş bölgesinin kanunsuz adamları olan bütün efelerle zeybekler, düze indirilip milis saflarında görevlendirilecekti. Bütün yedek subaylar, yurt görevine çağrılacaktı. Bölgedeki bütün silâh ve cephane Yiğit Ordusu'nun buyruğuna verilecekti. Doktor Mustafa Şevket Bey'in emrinde bir gezici hastane meydana getirilecekti.

Aydın'la kurulması düşünülen bağlantıyı on adamıyla Mendegüme üzerinden Çolak Yusuf yapacaktı. Bu karar bütün köylere ve bucaklara bildirilecekti.

Başlarında Hamit Şevket, Yüzbaşı Rasim, Yüzbaşı Tahir, Kaymakam Bekir Sami Beylerin bulunduğu yedek subay grubunun da yardımıyla bir protesto name kaleme alındı. Bu ortaklaşa yazılmış yazının altına yalnız kaymakamın imzası atıldı. Bütün İtilâf Devletlerine gönderilecek olan yazı şöyleydi:

"İnsani düşünceler arasında zaferi temin, adalet ve hürriyet vaat eden büyük milletin necip evlâtları, Paris'te sulh konferansının kararı ile ne büyük bir cinayet işlendiğini artık idrak edemiyorsunuz zannederim.

Bugün burada başlayan millî galeyan, benim vatanımın perişanlığı, İslâm âleminin felâketi, insanlığın heyecanları arasında Kuvayı Milliye kumandanının süngüleri altında yazdığım söz, sizi artık ikaz ederek fazla kanlar akmasına meydan vermeyeceğinize milletinizin, devletinizin namusu kâfidir. Muazzam devletlerin âlicenap mümessilleri, akdettiğimiz mütareke bizim ve sizin namusunuz değil midir? Biz buna riayet ettik. Siz bunu ihmal ederek göz yumdunuz. Güzel İzmir'imizi Yunanlıların mülevves ayakları ile çiğnettiniz. Mukaddesatımıza taarruz ettiniz. Şehitlerimizi istihfaf ettiniz. Muhafazasını ahdettiğiniz silâh ve cephanelerimizi onlara verdiniz. Hükümet muhaberatı müstesna iken, resmi telgrafları bile sansüre tabi tuttunuz. Dünyanın her tarafında yükselen Türk'ün feryadına kulaklarınızı tıkadınız. Hıristiyanların canı ve malı insanî düşüncelerle galeyana gelen Türk'e bir vediadır. Buna emin olunuz. Bu güne kadar kötü muamele yapılmadığı gibi bundan sonra da yapılmayacaktır. Anladığımız hakikatler bugün meydana çıktı. Türklük ve İslâm âlemi medenî vazifesini göstermeye başladı. Bu uğurda bundan sonraki dökeceğimiz kanların mes'uliyeti, size ve temsil ettiğimiz milletlere raci olacaktır. Yirminci asrın cemiyeti insaniyesini yaşatmak sizin vereceğiniz son karara bağlıdır. Silâh patlarsa göreceğiniz netice pek acı ve pek elim olacaktır.

Artık biliniz ki, kalem değil silâh dönüyor.

Ödemiş Kaymakamı
Bekir Sami"

Bekir Sami Bey bu bildiriyi bütün İtilâf Devletleri temsilcilerine yolladıktan sonra Dâhiliye Nezaretine de telgrafla bildirdi:

"Yunanlılar, güzel İzmir'i işgal ettiler. Kâfi kudret ve kuvvet ve imanımız vardır. Emrinizi makine başında bekliyorum."

İstanbul, Bekir Sami Bey'e şu karşılığı verdi:

"Talimatı validen alınız."

Telgrafın altındaki imza: Timyolyon'du.

Bekir Sami Bey, Dâhiliye Nazırına yeniden bir telgraf çekti:

"Ben, Timyolyon adında bir müsteşarı tanımıyorum, sizin imzanızla emir bekliyorum."

Dâhiliye Nazırı da aynı karşılığı verince Bekir Sami mabeyn yoluyla doğruca padişaha bir telgraf çekti; bu telgrafa Damat Ferit, savsaklayıcı bir karşılık verdi.

Bekir Sami Bey, bu telgrafları mahsus, İstanbul'u şamarlamak istercesine çekiyor, onlarla eğleniyordu, İstanbul'dan gelen telgrafların hepsi esirlik, kölelik, pısırıklık kokuyordu.

Mustafa Kemal'in başında bulunduğu Heyet-i Temsiliye'nin verdiği kuvvetle İstanbul'a çatmaktan zevk duyuyordu. Kaymakam Bekir Sami Bey'in başa geçmesiyle Kuvayı-ı Milliyecilik Ödemiş'te bayağı resmî bir iş haline gelmiş, Hürriyet ve İtilâfçılar bile buna katılmaya başlamışlardı. Eşraftan ve zenginlerden hiç kimse yoldaki Yunanlılara tuz-ekmek götürmeye cesaret edemiyordu. İşe, Ödemiş'in yetiştirdiği aydınlarla Ödemiş dağlarının yetiştirdiği yiğit köylüler el koymuştu.

Bekir Sami, Hamit Şevket, Yüzbaşı ve jandarma kumandanı Yüzbaşı Tahir Beyler el ele vererek ilk önce silâhlı bir kuvvet, bir milis gücü meydana getirmeye çalıştılar.

Ödemiş'te bir askerlik şubesi vardı. Askerlik şubesinin emrinde ve süvari kışlasındaki depoda bulunan 1500 tüfek, şimdilik bu umut kaynağı halindeydi. Yalnız bu tüfekler bir tipte değil, türlü türlüydü. Bundan başka 525 sandık piyade cephanesiyle 5000 atımlık top mermisi de vardı.

Askerlik şubesi başkanı da Kuvayı-ı Milliyecilere katılan Ali Rıza Bey'di. Silâh deposunun Elli Yedinci Tümen Kumandanı Albay Şefik Bey'den aldığı emir üzerine Ödemiş Kuvayı Milli-

yesi'nin emrine verdi. Ne var ki bunun baskınla alınmasını istedi. Böylece sorumluluktan kurtulmak istiyordu. Dağlardan, köylerden, bayırlardan inen zeybekler, efeler ve köylü yiğitler, silâh deposunun çevresinde karınca gibi kaynaşmaya başlamıştı. Kaymakam, bütün düşmanla vuruşmak isteyenlere piyade silâhı dağıtılacağını her yana duyurmuştu.

Askerlik Şubesi başkanı Ali Rıza, Bekir Sami, Binbaşı Tahir Beylerin gözü önünde efelere, zeybeklere silâhlar ve cephaneler dağıtıldı. Milis'in kumandasını üzerine alacak olan Tahir Bey, ömrünün en kutsal görevini yükleneceğine seviniyor, şimdiye dek 1500 kişilik bir kuvvete hiçbir vakit kumanda etmediğini düşünerek zaferler hayalliyordu. Davanın büyüklüğü onu gerçekten heyecanlandırıyordu. Bütün silâhları dağıttıktan sonra, eline geçecek büyük Milis kuvvetini boşuna bekledi. Silâhı alan savuşmuş, içlerinden yalnız 120 kişi düşmanla vuruşmaya hazır olduklarını göstermek üzere sıraya girmişti.

Evet, 1500-1600 tüfekliden ancak 120 kişi yiğitler meydanında boy göstermek yürekliliğini göstermişti.

Tahir Bey'in Milis'i az da olsa hazırdı. Gelen düşman, mahşer gibi de olsa ona karşı çıkacak, bir kez elindeki bütün kurşunları onun göğsüne boşaltacaktı.

Yiğit Ordusu kumandanı ilk kurşun cephesi kumandanlığını yedek subaylardan Ahmet Şükrü'ye vermek istediyse de sonradan, Kafkas Cephesi'nde yıllarca dövüşmüş, daha tecrübeli bir yedek subaya, Ali Orhan'a verilmesi uygun görüldü.

Ali Orhan Bey, 30 Mayıs günü tanyeri atarken on beş yedek subay arkadaşı, on beş de jandarma eri ile Hacıilyas tepelerini tutmak üzere Ödemiş'ten yola çıktı. Hacıilyas istasyonundan geçerlerken Hıristiyan istasyon memurlarının Yunanlılara haber vermemesi için Ahmet Şükrü Bey telgraf tellerini kesti. Tepeler tutulduktan sonra Derebaşı istasyonu yönünde ileri gönderildi. Jandarma Başçavuşu Sezai, köylü milislerle Bayındır yönünde Kayaköy gediğini tuttu. Akşama doğru Kayaköy'den Hacıilyas cephesine gırali, martinli, av tüfekli on gönüllü daha katıldı.

30 Mayıs günü öğleye doğru Ödemiş'ten Bayındır'a giden bir otodrezin görüldü. İçinde bir Rum, bir Ermeni eşrafı ile sarıklı bir öğretmen, Tahsin adlı bir jandarma subayı, iki de jandarma eri vardı. Bunlar Şıngırdaklı Yüzbaşı diye tanınan Yarbay Halim Pertev başkanlığında Yunan kumandanlığına gönderilen bir kuruldu. Kuvayı Milliyenin Ödemiş'teki çalışmalarını daha büyümeden bastırmak üzere Yunanlılardan yardım istemeye gidiyorlardı. Ne yazık ki genç Kuvayı Milliyeciler, onların ellerindeki uydurma belgeye kanarak geçmelerine müsaade ettiler. Onlar da gidip kapkara görevlerini yerine getirdiler.

O gün akşamüstü, cepheye yüz kişilik atlı zeybek geldi. Başlarında kır çiçeklerini andıran oyalı poşu vardı. Cephede şöyle bir gösteri yaparak Ödemiş yönünden uzaklaştılar. Bunlar, Postlu Mestan Efe'nin kızanlarıydı. Salihli'deki örgütlenme için gidiyorlardı.

Bu sırada cephede patlamalar işitildi. Yedek istihkâm subayı Öğretmen Şeref Bey, tüfekçiyef (el bombası) yıkım bombalarıyla Ödemiş-Bayındır demiryolunu atmaya çalışıyordu. Akşamüstü, Yunan bayraklarıyla süslenmiş trenin Derebaşı istasyonuna geldiği görüldü. Türk tren makasçısı hattı tarayarak cepheye doğru geliyordu. Tren, Yunan askeriyle ve sivil halkla doluydu. Ali Orhan Bey, makasçıyla trendeki Yunan kumandanına haber salarak ya çekilip gitmelerini ya da treni havaya uçuracaklarını bildirdi. Biraz sonra tren, gerisin geri uzaklaşıp gitti.

31 Mayıs günü Yiğit Ordusu kumandanı Tahir Bey, emir subayı Hamit Şevket, harekât subayı Ahmet Rıfat Beyler, yanlarında kırk-elli gönüllü, tekbir sesleriyle inleyen bir törenden sonra Ödemiş'ten cepheye yollandılar. Yanlarında az sayıda zeybek de vardı. Bu zeybekler yarı yolda cepheye gitmekten caydılar. Çoluk çocuklarından habersiz ayrıldıklarını söyleyerek geri döndüler.

Bu kez, Tire'nin ünlü zeybeği ve Çakırcalı'nın eski kızanı Gökçen Efe'ye yine haber salınmaya karar verildi. Daha önce milis için çağrıldığından elçi Öğretmen Faik Bey'i bir öldürme-

diği kalmıştı. Onu hakaretlerle, dövdürerek yanından kovmuştu. Böyle olduğu halde Tire'ye yapılması düşünülen baskında ondan yararlanmayı bir kez daha denemek istediler.

Hamit Şevket'le Üsteğmen Ahmet Rıfat, Kahrat'ta Gökçen Efe'yi bularak durumu anlattılar:

— Çok iyi olur, çok muvafık. Yarın Tire'de hepsini boğarız ve Türk'ün yurduna girmenin ne demek olduğunu o gâvurlara gösteririz, dedi.

Sonradan düşmana yağlı kurşunlar savuracak olan yiğit Gökçen Efe'nin ne yazık ki sözünde durmaması bir yana, Tire'deki Yunan birliğine üç koldan Türklerin yapacağı baskını, Yunanlılar yapmaya davrandı. Yunanlılar, Zincirlikuyu yönüne bir tabur Efzonla iki yüz yerli Rum atlı gönderdi.

Ahmet Şükrü Bey, Menderes'in ötesinde Gökçen Efe'nin başlatacağı çatışmayı beklerken sabahın saat altısında Efzonların avcı hattında kollarını sallaya sallaya geldiğini görünce şaşırdı. Emrindeki seksen milisin seksen tüfeği birden patladı. Yunanlılar gür ekin tarlalarının yeşil örtüsü arkasına çekilerek ellerindeki öldürücü silâhların bütün mermilerini bu seksen milisin üstüne boşaltmaya başladılar. Daha çok ayakta silâh atan milislerin mermileri çabucak tükendi. Yunan atlıları da onların sağ yanlarını çevirmeye başlamıştı. Çarpışma iki saat sürmüştü. Ahmet Şükrü, çekilmekten başka çıkar yol olmadığını görerek yirmi tüfekli ile soldaki Fata sırtlarını tutarak milislerin geri çekilmesini sağladı. Bu çatışma salt iki yaralıya mal olmuştu. Milisler, Fata köyü tepelerine çekildiklerinde köy meydanında yepyeni giynekleri, pırıl pırıl silâhlarıyla oturmuş dinlenen yirmi-yirmi beş zeybeğe rastladılar.

İçlerinden biri onların yanına vararak Arnavut aksanıyla şöyle konuştu:

— Arının yuvasını kurcaladınız, şimdi de kaçıyorsunuz ha?

Ahmet Şükrü Bey de:

— Siz, karılar gibi burda oturacağınıza bize yardıma gelseydiniz biz de kaçmazdık, dedi.

Zincirlikuyu çatışmasına hiçbir zeybek katılmadığı gibi ilk kurşun savaşına da yine hiçbir zeybek katılmayacaktır.

Ali Orhan Bey, Hacılyas sırtlarından dürbünle Yunanlıların gelebileceği yerleri gözden geçirirken saat sekize doğru Zincirlikuyu yönünden silâh seslerinin geldiğini işitti. Bir taburluk Efzon askerinin saat dokuzda Bayındır yönünden ve üç kilometre uzaktan Hacılyas sırtlarına doğru uzandığını gördü.

Bu sırada Kayıkçı Müfrezesi düşman avcı hatlarının önüne dikilerek ayakta ateş etmeye başladı.

Kayıkçı ile otuz kişilik milisinin ayakta görerek ateş etmesi Yunanlıları şaşırttı. Düşman avcıları solda Derebaşı köyünün önündeki çukur bölgeye doğru çil yavrusu gibi kaçıştılar.

Ali Orhan Efe, savaşı seyre gelen on beş yaşındaki delikanlılara cephane sandıklarını vererek Kayıkçı Müfrezesine gönderdi. Çocuklar bu işi seve seve yaptılar, başlarında da yedek subay Mahmut Bey vardı.

Sonra, düşman kalabalık askeriyle Kayaköy'ün egemen tepelerine doğru ilerlemeye başladı. Düşman Koşu durağı ile Meşeli arasında şiddetli bir saldırıya geçmişti. Bir başka Yunan gücü de Derebaşı köyünün batısından toplu düzende ilerleyerek Meşeliler tepesine yaklaşıyordu.

Milisler, bütün savaş alanında dağınık olarak bulunuyordu. Ateş hattında ancak yüz kişi vardı. Ali Orhan Efe'nin top sesi veren martinleri ateşe başlayınca düşman bunlara yeğnik ve ağır makineli tüfeklerle karşılık verdi. Ali Orhan Efe, hem savaşı yönetiyor hem de dürbünüyle gelecek yardım güçlerini araştırıyordu. Ne yazık ki görünürde hiçbir şey yoktu, olmayacaktı da. Biraz daha soluk alan düşman, ikindiüstü yine davrandı Ali Orhan Efe'nin bulunduğu tepeye saldırdı. Ali Orhan Efe, yaralılarını alarak hemen gerideki sırtların ardında gözden uzaklaştı. Böylece Hacılyas Köyü ve istasyonu, işgal ordusunun eline geçti. Milisler, Zincirlikuyu'da düşmana ilk kurşunu atmıştı. Bu, halk yiğitlerine unutulmuş bir örnek olacaktı.

Düşmana İzmir'de Kordonboyu'nda ilk kurşunu atan Osman Nevres (Hasan Tahsin Recep)'ti; ikinci kurşunu Hacılyas

savaşından önce Ayvalık'taki Yüz Yetmiş İkinci Alayla ora milisleri atmıştı. Ödemiş'te atılan kurşunların yankısı daha gür çıktı. Halk ordusunun düşmana ilk kurşunu attığı köy ve istasyona İlkkurşun adı verildi.

SULTANAHMET MİTİNGİ

İnsan ölmedikçe yitirilmiş hiçbir şey yoktur.

-H. Baurdeau-

1919 Haziran'ının altıncı günü kara ipek çarşaflı, genç, güzel ve aydın kişilere özgü ince anlamlı çizgilerle süslü yüzü peçesiz bir kadın birkaç İstanbul aydını ortasında Fuat Paşa Türbesi Sokağı'ndan ayağı taşlarda tökezleyerek hasta ya da hafifçe sarhoş gibi Sultanahmet Meydanı'na doğru ilerliyordu.

Genç kadın, başta olmak üzere bu grubun yüzleri yaslı insanlarınki gibi asık, yorgun ve üzgündü. Başkaca, heyecanlı da görünüyorlardı. İpek çarşaflı genç kadın, sanki bir düşte yürüyor gibiydi. Konuşmuyorlardı. Sultanahmet Meydanı'na gelinceye dek yüreği küt küt atan genç kadın, obelisklerin yükseldiği Sultanahmet Parkı ile ta Ayasofya'nın duvarlarına dek uzayan alanı bir insan denizinin doldurduğunu gördü. İğne atsan yere düşmez deyimi bu kalabalığı ancak açıklayabilirdi. Kum gibi kaynayan bu yaslı ve umutsuz Türk kalabalığı, kadınlardan, erkeklerden, yaşlılardan, gençlerden, askerlerden, subaylardan meydana gelmişti. Bu 200 bin kişilik insan yığını, bütün meydanları evlerin balkonlarını, ağaçların üstlerini, camilerin duvarları ile kubbelerin üstlerini, minarelerin şerefelerini, damları doldurmuş bekliyordu. Bu 6 Haziran günü için büyük bir miting hazırlandığını İstanbul'un bütün köşe bucağı işitmişti. İstanbul'un her sınıf halkı burdaydı. Bütün bu

yaslı insan yığını, bu ipek çarşaflı genç kadının söyleyeceği ateşli ve coşturucu güzel sözleri dinlemeye gelmişti. Bu edebiyatçı, romancı ve Öğretmen Halide Edip Hanım'dı.

Halide Edip Hanım, bir düş gibi geçtiği sokağın ucu bu insan denizine çıkınca birdenbire kendine gelir gibi olmuştu. Tam karşısında Sultanahmet Camii'nin sülün gibi minareleri, altın yaldızlı kubbe uçlarının üzerinde göklere doğru isyanla yükselirken, bunların şerefelerinden aşağı doğru kapkara yas bayrakları sarkıyordu. Boğaz'dan gelen güçlü bir rüzgâr bu yas bayraklarını sanki herkes iyice görsün diye dalgalandırıyordu. Türk tarihinin bu en büyük ve muhteşem mitingini İstanbul'un aydınları, halkın kolektif zekâ ve yurt sevgileri yaratmıştı. Bu miting, hemen bugün başlamıyordu. Bu, birçok provalardan sonra meydana gelmişti.

İzmir'in Yunanlılarca kanlı bir biçimde işgali, bu bir sıra mitingin yapılmasına sebep olmuştu. Halide Edip, İzmir'in işgalini işitince, can evinden vurulanlardan biri olmuştu. Onun sanatçı ruhu, elbette, ortalama yurtseverlerinkinden daha derince yaralanmıştı.

Batı uygarlığına karşı birdenbire içinde bir küskünlük meydana gelmişti. Onların okullarında okuyup yetişmiş, batı kültürünün inanmış bir çömezi haline gelmişti. Bu ne oluyordu? Lloyd George, Türkleri uygarlaştırmak için Yunan süngüsünü mü seçmişti? Kordonboyu'nda dökülen Türk subay, asker ve çoluk çocuğunun kanları, bu uygarlaştırma çabasının ilk kanlı formülüydü. İngiliz-Amerikan kültürünün altın yemişleri ile beslenerek yetişen bu genç kadın, şimdi İngiliz emperyalizminin kanlı oyunlarıyla karşı karşıya gelince şaşırmıştı.

İngilizler, bu kanlı oyunları yüzlerce yıldır, Asya'da, Afrika'da ve Amerika'da alabildiğine oynamışlardı. Başa gelmedikçe bunun ne denli acı olduğu bilinemiyordu.

Gene sanatçıda, şimdi bir İzmir kompleksi yer etmeye başlamıştı. Güzel İzmir yeniden bize dönünceye dek bu karmaşa, ruhunda demirden bir yengeç gibi yer edecek ve onu yurtseverlik idealizminin en ön siperlerine dek itip götürecekti.

İzmir'in işgali haberini, ne gariptir ki ilkin 16 Mayıs 1919 sabahı Amerikan Kız Koleji'nde hâlâ öğretmen olan eski öğretmeni Miss Dodd'tan almıştı. Bu haber onun duygulu yüreğini korkunç bir sızı ile neşterlemişti. İzmir'in acısı, etkisi zamanla daha çok artan ve yayılan bir zehir gibi onun ruhunda ateşten karmaşık ağını örerken kendisini bir konferans vermesi için görevlendirmişlerdi. Bu konferans, Üsküdar Kız Koleji'nde verilecekti. Bunun için de daha önceden söz vermiş bulunuyordu. Bu konferansın ilginç yanı şuydu ki burda her milletten temsilciler söz söyleyecekti. İtilâf Devletleri'nin genç, yaşlı, pırıl pırıl subayları da geniş salonda yer almıştı Konferans salonu dolup taşıyordu.

Kapkara bir yas giyneği içinde genç bir kadın, kürsünün basamaklarını kurşun gibi ağır düşüncelerle tırmanmıştı. Eğitim üstüne konuşacaktı. Üzerinde konuşacağı eğitim sorunları, kafasını ağırlaştıran kurşun gibi siyasal problemlerin yükü altında eziliyordu, yamyassı oluyor, biçim değiştirerek yine siyasal bir sorun olup çıkıyordu.

Kendisinden önce, bu kürsüye çıkıp konuşan Fransız, İngiliz, Amerikan temsilcileri, rahat rahat kendi eğitim sorunlarını anlatmış ve gösteri yapılıyormuşçasına alkışlanmışlardı. Onlar rahattı. Onların siyasal sorunları yoktu artık, onu çözümlemişlerdi. Halide Edip, kürsüye çıkarken bile ne söyleyeceğini kestiremiyordu. Şimşek gibi bir şeyler düşünebilmek için de hem yer, hem de zaman elverişli değildi. Karşısındaki yüzlerce dinleyici öğrenciden pek azı Türk'tü. Bunların yüzü de deminki korkunç alkış seslerinden sararmış ve küçülmüş gibiydi. Konferansçıya sanki acıyarak bakıyorlardı. Hepsi de bu gözleri üzüntüden çukura kaçmış genç kadına büyülenmiş gibi bir tuhaf bakıyorlardı. Genç konferansçı, sözlerine politik bir yön vermekten dikkatle kaçınarak konuşmaya başlamışsa da eğitim konusunu yine de politika kazanının sihirli çorbasına daldırarak ona dokunaklı bir anlam vermişti.

Evet, eğitim; insanoğlunu, kendi benzerlerine karşı insanca davranabilen kişiler olarak yetiştirmedikçe bir hiçti. Eski

Roma'nın uygar bir eğlence olarak gördüğü vahşice ve korkunç zulüm biçimleri, bu sırada kafasının içinde cirit oynuyordu. İzmir'de yapılan vahşice öldürme ayiniyle Neron'un zulümleri arasında ne ayrım vardı? İnsanı insana düşman eden her türlü pedagoji çabası, boşluğa çarpmak tehlikesi ile karşı karşıya idi. Genç yazarın kutsal öfkesi, bu biçimde akacak bir kanal bulmuştu. Hiç olmazsa, İzmir için duyduğu üzüntüyü dolayısıyla yeğnikleştirecek bir olanak yaratmıştı.

Sözlerini anlayanlar, elbette anlamıştı. Bu küçük olanaklarda ancak bu kadar konuşulabilirdi. Sanki bir cezbenin renkli ve ılık dumanı içinde konuşmuş gibiydi. Kürsüden ne zaman ve nasıl indiğini de bilmiyordu. Alkış seslerini bile hayal meyal işitmişti. Salonun bütün gerçeği gözlerinden silinmiş, silik siluetlerle dolu bir fon haline gelmişti. Yalnız, bunun önünde, uzun boylu, iri kemikli, yüksek rütbeli bir İngiliz subayı boy veriyor ve kendisi ile konuşuyordu. Bu İngiliz Generali Long'tu ve genç yazarın aklında kalan en önemli sözü de şu olmuştu:

— Biz, ağzımıza çiğneyemeyeceğimiz kadar büyük bir lokma attık. (We have bitten off more than we can chew already.) Bu güzel söz, o mert görünüşlü Generale gerçekten ne de çok yakışıyordu. Demek ki bu büyük İngiliz, onun kapalı sözcükler arkasında ne demek istediğini anlamıştı.

Halide Edip'in bu konferansı kapalı salonda da geçmiş olsa İstanbulluların pek duygulu olan kulaklarına hemencecik çarpıvermişti. Ertesi gün "Türk Ocağı'nda" bir ses onu aramış ve şöyle demişti:

— İzmir kıtalini protesto etmek üzere hemen gel! Bu maksatla bir miting hazırlıyoruz. Bütün talebe birlikleri buna dâhildir.

Halide Edip ertesi gün, Türk Ocağı'na gittiğinde bütün Üniversite gençlerini heyecan içinde bulmuştu.

Gençlerden birinin şöyle dediğini işitmişti:

— Cebimde 30 lira olsa hemen İzmir dağlarına çıkacağım.

Türk Ocağı Başkanı Ferit Bey toplantının amacını anlattı. Bu bir protesto toplantısı olacaktı. Ferit Bey, işi daha önemli

bir amaca yöneltmek düşüncesindeydi. Sözü dinlenir aydınlar arasından bir heyetin padişaha gönderilmesini istiyordu. Bu heyet, padişaha kabinenin daha yurtsever ve milletsever kişilerden kurulmasını önerecekti.

Dâhiliye Nazırı Ali Kemal, Ferit Bey'i nezarete çağırtınca, Ocak'ta bir ikirciklenme olmuş, her kafadan bir ses çıkmaya başlamıştı. Protesto nutkunu kim söyleyecekti? Ortalıkta bayağı bir umutsuzluk havası esmeye başlamıştı. Halide Edip:

— Mitingde ben konuşurum! Deyince birden bire yüzlerdeki karamsarlık silinmişti.

Meydana çıkıp nutuk söylemek bir babayiğitlikti. Hele bu karanlık zamanda! Tertiplenecek bir sıra mitingin ilki Fatih'te yapılacaktı. Halide Edip 1908'den beri birçok kapalı salonda nutuk söylemiş, konferans vermişse de açık havada ve bir meydana toplanan pek kalabalık insan yığınları karşısında hiç konuşmamıştı. Sokak konuşmalarından biraz da tiksinir olmuştu. 1908 Hürriyet Devrimi ile başlayan sokak konuşmaları çok bayağılaşmış, soysuzlaşmış, kadınların dinleyemeyeceği karşılıklı bir sövüşme halini almıştı.

İlk miting Fatih Belediyesi önünde 23 Mayıs 1919'da yapılacak ve Belediyenin balkonundan konuşulacaktı. Belediye, Türk bayrakları ile donanmış, yalnız hatibin konuşacağı balkondan aşağı kapkara bir yas bayrağı sallandırılmıştı.

Halide Edip, bu balkona çıkıp da bu kara örtünün üzerinden gözlerini meydana doğru kaldırınca kendisine dikilmiş on binlerce meraklı ve üzgün gözle karşılaşmıştı. Bir umuda doğru koşan bu umutsuz halk yığınları, ondan mucizeli sözler bekliyordu. Top gibi, tüfek gibi, bomba gibi düşmanları kahredecek büyük ve korkunç sözler bekliyordu.

Evet, millet kendine gelmek, silkinmek, yeniden hür yaşayabilmek direncine sahip olmak istiyordu. Halk yığınının en önünde askerler ve subaylar vardı. Kara çarşaflı yığınlarca kadın, aynı güçlü ve derin ilgiyle genç hatibe gözlerini dikmiş sabırsızlıkla bekliyordu. Ak sarıklı hocalar, abani sarıklı hacılar, fesliler ve şapkalılar da göze çarpıyordu.

Halide Edip, sözüne bir özdeyişle başladı:

— Gece en karanlık ve ebedi göründüğü zaman, gün ışığı en yakındır!

Hatip, karşısında, kendisinden medet uman on binlerce üzgün gözün sahibine kıvılcımlar gibi yakıcı sözlerle, serin avutmalar dağıta dursun iki İngiliz uçağı, meydanın üzerinde kartallar gibi dönmeye başlamıştı. Uçaklardan biri halk yığınlarının sağ yanına doğru bir pike yapar gibi dalmış ve halk korkudan birbirini çiğneyerek kaçmaya başlamıştı. Kaçışan halk yığınlarının ortasındaki kara çarşaflı kadınlar, hiç yerlerinden kıpırdamayarak oldukları yerde kalmışlardı. Kalabalıkta yerinden kımıldamayan subaylardan biri, emreder gibi:

— Yine konuş! Diye bağırmıştı.

Halide Edip, yine konuşmaya başlamış, dağılan halk, yine toplanmış, söylenenleri can kulağı ile dinliyordu. Halk, umut ve ışık ülkesine doğru bir gedik arıyordu. Bu korkunç karanlığın nasıl bir öldürücü bataklık olduğunu çabucak anlamıştı.

Darülfünun Hukuk Profesörü Salâhattin Bey, söylenenlerin bir özetini yaptıktan sonra seçilecek bir heyetin padişaha gitmesini ve onu milletine destek olması için uyarmasını önerdi.

Mitingi hazırlayanlar, mitingden sonra Darülfünun'a gittiler. Orda padişaha gönderilecek elçileri seçeceklerdi. Elçiler seçilmişti. Bunlardan biri Halide Edip, ötekiler de iki Üniversiteliydi. Bu üç kişi Fatih'te toplanan halk yığınlarının isteğini Vahidettin'e iletecekti.

Halide Edip, iki Üniversiteliyi yanına alarak doğruca Yıldız Sarayı'na gitmişti. Sarayda onu ve Üniversitelileri kuzgunî kara bir resmî giynek giymiş bir adam karşılayıp kabul salonuna götürmüştü. Halide Edip, bu adamın kuşkulu bakışlarında düşmanca bir anlam bulmuş, midesi bulanmıştı.

Biraz sonra, bir deniz subayı ile bir de kara subayı olmak üzere iki yaver onları içten ve sempatik yüzleriyle karşılayınca genç romancının ilk karanlık ürküntüsü dağılmıştı. Bu iki subayın kalbi de mutlaka onlarınki gibi "Vatan! Vatan!" diyerek çarpıyordu. Her ikisi de hallerinin dilleriyle konuşuyorlardı.

Sonra Vahidettin'in başyaveri Yaver Paşa, elçileri karşıladı. Elçilerin ne istediklerini sordu. Birkaç kez onların dediklerini padişaha iletmek için mabeyne girdi, çıktı. En sonra büyük bir üzüntü taklidi yaparak padişahın hasta olduğunu, bu yüzden huzur-u şahaneye kabul edilemeyeceklerini söyledi. Yalnız padişah, «Evlâtlarının arzularını göz önüne alacağını söylemeyi de unutmamıştı. Yaver Paşa da bu baştan savma işinin daha nazikçe olması için birkaç güzel ve avutucu söz söylemeyi unutmamıştı.

Öğrenciler de direnmiş:

— Bizi halk gönderdi, mutlaka kabul edilmek isteriz! Demişlerdi.

Padişah da Nuh demiş, peygamber dememiş, bunun üzerine de Halide Edip'le öbür iki genç elçiye arkalarına bakarak kös kös saraydan ayrılıp gitmek düşmüştü.

Artık İstanbullular, Halide Edip'in romancılığı yanında zengin ve coşturucu hatipliğini de keşfetmişlerdi.

Fatih mitinginden sonra, Kadıköylülerin ve Haydarpaşa Tıp Fakültesi öğrencilerinin de istekleriyle Kadıköy'de konuşması da bir olupbitti haline gelmişti.

Cuma günü, sürekli bir yaz yağmuru on binlerce dinleyicinin şemsiyelerinin üzerine bardaktan boşanırcasına dökülürken Halide Edip, Fatih'teki konuşmasına çok benzeyen bir konuşma yapmıştı. Yağmurun kül rengi perdesi arkasında kendisinden ışık, umut ve ateş isteyen on binlerce göz, karşısında dostluk, şefkat ve sevgiyle parlıyordu.

Gökyüzünde karanlık bulutlar, yerinden kaymış dağlar gibi gürültüleriyle yuvarlanıp gidiyor, şimşekler trajik güzellikleriyle çakıp duruyordu. Yağmurun damlarda, ağaçlarda, yerlerde ve şemsiyelerin bezleri üzerinde çıkardığı gürültü, genç hatibin sesini ve sözlerinin çoğunu alıp götürüyordu. Yine de işitilen tek tük sözcükler, dinleyicilerin yüreğinde ateşten sözler biçiminde bütünleniyor, anlam alıyordu.

Millet, yalnız güzel lâf aramıyor, bu kahpe olaylara kafa tutacak, meydanlara çıkıp haksızlıklara karşı haykıracak yiğit

insanlar arıyordu. Onu kürsüde seyretmeleri bile koca bir destan dinlemişçesine onları coşturmaya yetiyordu.

İşte, bu ilk meydan mitingleri, Halide Edip'in Sultanahmet Meydanı'nda konuşacağı 200 bin kişilik miting için bir prova yerine geçmişti. Bu pek kalabalık ve coşkun mitingin hazırlanması kolay olmamıştı.

Günlerce önceden gizli ve açık yurtsever ve milletsever eller davranmış, İstanbul'un duyan ve düşünen milyonluk halkını dalgalandırmıştı. Bu gizli ve açık eller arasında türlü seçkin kişiler, türlü milletsever kurullar vardı. Halk Ocağı çevresinde toplanmış kalburüstü bir avuç aydın, uyarıcıların önemli bir bölümünü kapsıyordu. Halide Edip'in kocası Doktor Adnan (Adıvar) Bey, yazar ve hatip Nakiye Hanım, göz doktoru Esat Paşa, Cemil Bey, Maliye Müfettişi Arif Bey, İsmail Hami Danişment Bey, Kasımpaşa Eczanesi sahibi Vasıf Bey, Çanakkale Savaşı malûllerinden Hayri Bey, yedek subay Fehim Galip Bey, basın genel müdürü Ahmet Hikmet Bey, bu dev mitingi tertipleyenlerden birkaçıysa da başlıcaları değildi. Türk basını bunda en büyük rolü oynamıştı. Süleyman Nazif'in Türklüğün kahramanlık damarlarına, yeni yaşatma ve savaşma kıvılcımları atan konuşma ve yazıları, Yunus Nadi'nin her şeyi göze almış yurtseverce yazıları, Mehmet Akif'in vaazı andıran pek dokunaklı şiirleri, umutsuzluğun gazlı ve öldürücü bataklığında ellerini havaya kaldırmış olan halka ölmemek için çarpışmaktan, savaşmaktan başka yapılacak bir şey kalmadığını anlatmaya çalışıyordu. Genç ve anlamlı yüzü gümüş bir saç demetiyle süslenen tek büyük hatip Hamdullah Suphi, genç bir yanardağ gibi, kükreyerek İstanbul'un üstüne çökmüş olan kara düşü dağıtmak için uğraşıyordu. Bu coşkun çabalamaların bir de yeraltı yanı vardı ki, bunları ancak birkaç kulağı delik kimse biliyordu. Akdeniz Müstahkem Mevki kumandanı Galatalı Şevket Bey'le, Kara Vasıf Bey ve arkadaşlarının 1918 Şubat'ında kurmuş oldukları gizli Karakol Kurumu, daha İzmir işgal edilmeden önce ilk savaş sloganını ortaya atmış, İzmir'in işgalinden sonra da harekete geçmişti.

Dünya çapında bir dev miting hazırlayabilmek için pek değerli Karakol militanları halk denizine şöyle bir dalış yapmıştı. Şeyh kılığında bütün Asya'yı gezip dolaşmış ve Türkiye kozu için çalışmış bir idealist olan Baha Sait Bey, kendisine sempati besleyen hocaları uyandırmak için bir kez daha davranmıştı. Kumandan Kemalettin Sami Bey (Paşa) aydınlarla, Galatalı Şevket Bey gazetecilerle (Süleyman Nazif Bey'le) ilgilenmeye başlamıştı. Gazetecilerin yiğitçe çığlıkları halk üzerinde bir alarm etkisi yapmıştı. Fatih Meydanı'nda yapılacak ilk miting için rozetler hazırlanmıştı. Bu rozetlerde "İzmir Türk kalacaktır" yazılıydı.

Dev Sultanahmet mitingi için gazeteciler, sadece gazete sayfalarında kalmamış, İstanbul'un en ücra köşelerine sokularak birer militan gibi çalışmışlardı. Sonradan her biri tanınmış birer aydın olan türlü fakültelerden gençlik temsilcileriyle, genç gazeteciler, birer genç kurt gibi mahallelere dağılmış, ömürlerinin en kutsal naralarını atmışlar, Türk halkının vicdanına giden sihirli kapıyı açmasını bilmişlerdi. Nizamettin Nazif, Ord. Prof. Mükrimin Halil, Ahmet Hamdi Başar, kardeşi Hüseyin Ragıp, meşhur Kuvayı Milliyeci ve millî casus Asker Saime (Prof. Münevver), Sadri Ertem, Raif Necdet ve daha birçokları bunlar arasındaydı. Emin Âli, Servet, Meki, Tarık, Elif Naci, Nazmi Acar ve daha başkaları da bir komite düzeni içinde çalışmışlardı. Gazetecilerden Ziya Gevher, Kemal Salih, Arif Oruç, Velid Ebüzziya, Hilâli, İlhami Beyler dev gibi uğraşmıştı. İttihat ve Terakkicilerin evleri karınca yuvası gibi kaynıyordu. Onlar, gerçekten yurt ve milletsever, aynı zamanda da tecrübe sahibiydiler. Bu kargaşa ortasında en az şaşıran yine tecrübeli subay kadrosuyla onlardı.

Bütün bu bilinçli tertipçilerin amacı Sultanahmet Meydanı'nda hiç olmazsa sekiz-on bin kişilik bir kalabalık toplayabilmekti. Hatiplerin Obelisk ile burun buruna kalmalarından korkuyorlardı.

Padişah ve İtilâf Devletleri temsilcileri, bu mitingden kuşkulanmıştı. Hükümetin bunu önlemesini istedilerse de Dâhiliye

Nazırı Ali Kemal'in yerine vekâlet eden şair-filozof Rıza Tevfik Bey, bu isteğe uymamak yiğitliğini gösterdi:

— Miting menedilemez! Diye kestirip attı.

Öbür nazırların kimisi, bu mitingi önlemesi için Filozofu çok sıkıştırdılarsa da o bunlara boyun eğmedi. En sonra. Rıza Tevfik Bey yine konuştu:

— Pekiyi, kabul, dedi. Yarın öyle bir şiddetli tedbir alacağım ki toplanmalarına imkân kalmayacaktır.

Ertesi sabah Dâhiliye Nazırı Vekili olan Maarif Nazırı Filozof Rıza Tevfik Bey, gerçekten alacağı tedbiri almıştı. Mitingi önlerse bu önleyecekti. "Park çimenlerinin ezilmemesi ve çiçeklerin koparılmaması için parklara girilmesi şiddetle yasaklanmıştı."

Halk, bunu öğrenince parkların çevresinde boşuna süngülü nöbetçiler aradı. Ortada hafif Boğaz rüzgârıyla başlarını sallayan renk renk çiçeklerden başka kimsecikler yoktu. (Sevr Muahedesine imza atan o büyük şair, keşke bu ince, yurtseverce ve nükteli emirlerini sonuna dek sürdürmek yürekliliğini gösterseydi de o acıklı hale düşmeseydi!)

Bir damlacık umut iksiri için birçok şeyini feda etmeye hazır olan iki yüz bin insan, Belediyenin güzel çiçeklerini küçük engeller gibi çiğneyip geçti ve elinin yetiştiği, ayağının basabildiği her yeri doldurdu.

*

* *

Halide Edip'in gözlerinin önündeki düş sislerine benzeyen büyük heyecanın buğusu, yavaş yavaş silinmeye, canlı cansız her şey kendi gerçek yerini, büyüklüğünü ve tonunu almaya başlamıştı. Şimdi, yüksek bir kürsü ile karşı karşıyaydı.

Bu, Türk Ocağının hitabet kürsüsüydü. Getirilip Sultanahmet Camii'nin önüne yerleştirilmişti. Kapkara bir örtü ile örtülmüş olan bu kürsünün önüne Amerika Cumhurbaşkanı Wilson'un prensiplerinden on ikincisini gözlere sokmak ister gibi kocaman harflerle yazmışlardı. "Wilson prensibi 12'nci madde" Bu yazı da kara yazılmıştı.

Bu kürsüye dek gelebilmek için o iğne atsan yere düşürmeyecek insan denizini nasıl yarıp ilerlediğini şimdi anlıyordu. Evet, onu buraya dek getiren dört süngülü asker olmuştu. Bunların ikisi önden, ikisi de yanlardan yol açmışlardı.

Halide Edip, kürsünün önüne geldiğinde ömrünün en büyük, en şerefli olayını yaşadığını anlamıştı. Pek az insan ömründe böyle bir insan denizi karşısında söz söylemek şansına sahip olabilirdi. Gövdesi, bir elektrik akümülatörü haline gelmişti. Kalbinin bu korkunç elektrik yüküne nasıl dayandığına kendi de şaşıyordu. Kürsüye tırmanıp da bu insan denizi üzerinde gözlerini gezdirince ruhu biraz yatışır gibi oldu. Bu yarım milyona yakın üzgün bakışlı göz, ondan yaşamayı sürdürmek için güç ve kuvvet istiyordu. Ruhundaki öldürücü elektrik yükünü serin bir avutma yağmuru gibi hemşehrilerinin kalbine boşaltmak için artık önünde hiçbir engel yoktu. Artık padişah da onun konuşmasını yasak edemezdi. Padişah da bu bağrı yanık insan denizinde boğulup giderdi.

Halide Edip, bu üzgün halk yığınının şu anda bir tek yüreğe sahip olduğunu ve bu dev kalbin içinde kendi kalbinin de bir zerre gibi attığını duyuyordu. İki yüz bin insan, bir tek yürek gibi çarpıyor ve bir tek insan gibi susuyordu.

Bu sırada Ayasofya ve Sultanahmet camilerinin kara bayraklar sarkan yirmi şerefesinden birden İstanbul'un, belki de bütün Türkiye'nin en yanık ve güzel sesli müezzin ve hafızları bir anda ve hep birlikte salâ vermeye başlayınca dev halk yığını, bir kez içinden titredi ve bütün gözler kendinden geçercesine yukarı kalktı. Mini mini birer biblo gibi görünen hafızlar, minarelerden aşağı dev gibi sesler salıveriyorlardı. Salâ, halka o denli dokunmuştu ki, kadınlar ağlamaya, erkeklerse yerinde duramamaya başlamıştı. Mitinge katılan hemen herkes, ömrünün en büyük gününü yaşadığına inanıyordu. Bütün halleri bunu gösteriyordu. Salâ bitince yine hafızların başladığı tekbir, iki yüz bin insanın ağzına geçti ve meydanın üzerinden sıra sıra gök gürültüleri gibi dalgalanarak geçmeye başladı. İki yüz bin ağızdan üç kez yenilenen:

— Allahü ekber, Allahü ekber, lâ ilahe illallahü, vallahü ekber, Allahü ekber ve lillâhül hamd!

Bu Arapça sözler, belki şimdiye dek İslâm dünyasında bu denli kalabalık ve inançlı bir Müslüman yığınınca bu denli anlamlı ve coşkun söylenmemişti.

Bu gök gürültüleri, padişahı Yıldız Sarayı'nda ve galipleri kuruldukları maroken koltuklarında bir kez hoplatıp sıçratmıştı. Biraz sonra yanık sesli hafızların ilk yaylım ateşi açtıkları minarelerin tepesinde ilk düşman uçakları uçmaya başladı.

İşgal ordusunun taburlarına alarm verildi. Köşe başlarına ağır makineli tüfekler yerleştirdiler. Bu, onlarca bir ayaklanma başlangıcından başka bir şey değildi.

Tekbir de bitmiş, sıra hatiplerin konuşmasına gelmişti. Halide Edip, nutkunu yazıp hazırlamamıştı. Halktan aldığı güçle konuşacaktı.

— Kardeşler! Vatandaşlar! Diye başladı. Yedi yüz yılın şerefi, göğe yükselen bu minarelerin tepesinden Osmanlı tarihinin yeni faciasını seyrediyor. Bu meydanlardan çok zaman alay halinde geçmiş olan büyük atalarımızın ruhuna hitap ediyor, başımı bu görünmeyen ve yenilmez ruhlara kaldırarak diyorum ki, ben İslâmiyetin bedbaht bir kızıyım ve bugünün talihsiz, fakat aynı derecede kahraman anasıyım. Atalarımızın ruhları önünde eğiliyor, onlara bugünün yeni Türkiye'si adına hitap ediyorum ki, silâhsız olan bugünkü milletin kalbi de onlarınki gibi yenilmez kudrettedir. Allah'a ve haklarımıza iman ediyoruz.

Kardeşler! Evlâtlar! Size dünyanın verdiği hükmü dinleyiniz! Avrupalı İtilâf Devletlerinin tecavüz siyaseti bazen hıyanetle ve daima haksız olarak Türkiye'ye çevrilmiştir. Eğer ayda ve yıldızlarda da Türk'le Müslüman bulunduğunu söyleseler, oralara da istilâ orduları gönderirlerdi.

Nihayet, hilâli parçalamak için ellerine bir fırsat geçmiştir. Bu kararlarına karşı bizi tutacak hiçbir Garplı kudret yoktur. Bu meselede bu insanî olmayan karara katılmayanlar da aynı derecede belki daha da mesuldürler. Onların hepsi, insan

haklarını ve millet haklarını müdafaa için bir mahkeme kurmuşlar, fakat orada yenilenlerin parçalanması hükmünü vermişlerdir. Türklere günahkâr diyen bu kimselerin kendileri o kadar günahkârdırlar ki okyanusun suları onları temizleyemez. Bir gün gelecektir ki daha büyük bir mahkeme, milletleri tabii haklarından mahrum bırakanları mahkûm edecektir. O mahkeme, bugün bizim aleyhimizde olan devletlerin fertlerinden teşekkül edecektir. Çünkü her ferdin içinde ezelî bir hak duygusu vardır ve milletleri meydana getirenler de fertlerdir.

Kardeşler! Evlâtlar! Beni dinleyiniz! Sizin iki dostunuz vardır. Müslümanlar ve haklarımız için seslerini bir gün yükseltecek olan medenî milletlerin fertleri!

Birincisi bugün sizinle beraberdir. İkincilerse, bizim şaşmaz olan gayemizin hakkını er-geç anlayacak olan fertlerdir. Hükümetler düşmanımız, milletler dostumuz ve kalbimizde haklı isyan kuvvetimizdir. Bütün milletlerin haklarını kazanacağı gün çok uzak değildir. O gün geldiği zaman, bayraklarınızı alınız, bu maksat için canlarını veren kardeşlerimizi ziyaret ediniz. Şimdi yemin edin ve benimle beraber tekrarlayın:

"Yüreğimizdeki mukaddes heyecan, milletlerin hakları ilân edilinceye kadar devam edecektir!"

İnsan denizi ses halinde gürledi:

— Yemin ediyoruz!

Minarelerin tepesinde ve Halide Edip'in başı üzerinde vızıldayıp duran düşman uçakları, birçok sözlerin işitilmesine engel olmuştu. Böyle de olsa başarı büyüktü. İstanbul'un ruhu, bir kez ayaklanmıştı.

Halide Edip, sözlerini bitirip de kürsüden aşağı baktığında hemen oracıkta bir yığın sakat asker ve subay gördü. Bu genç-yaşlı kalabalığın gençlerinden bir grup kürsünün koruyuculuğunu üstlerine almış görünüyordu. Bu savaş sakatlarının meydana getirdiği hilâlin içinde Fransız Generali Foulon ile Korsikalı Fransız Jandarma Albayı Sekaldi de vardı. Halide Edip, General Foulon' un gözlerinde de o Türk gözlerindeki içten ve altın yaşları görmüş ve çok sevinmişti.

Bu arada kürsünün yanı başındaki Üniversiteli dinleyicilerden biri:

— Milletim, zavallı milletim! Diye gözyaşları içinde haykırarak olduğu yere yığıldı kaldı, bayılmıştı.

Halide Edip de kürsüden indi, birçokları gibi çocuğun yardımına koştu. Genç hatibin gözleri, kürsünün basamaklarında oturan yeşil sarıklı bir Anadolu hocasına çarptı. Adamcağız hüngür hüngür ağlıyor, gözyaşları sakalından aşağı süzülüyordu.

— Halide Hanım, Halide Hanım kızım! Diye ağlayarak Halide Edip'in ellerine sarıldı.

O da hocanın yanına çöktü. Yaşlı adamcağız başını onun ellerinin üstüne koymuş, hâlâ ağlıyordu. Bu hal, Halide Edip'e de dokunduğundan o da ağlamaya başlamıştı. En sonra, ihtiyarcığın sırtını okşadı ve:

— Haydi, kalk. Kürsüde dua et! Dedi ve kürsüyü gösterdi.

Hoca, yüzü-gözü gözyaşı içinde olarak kürsüye çıktı ve memleketi Tanrı'nın tez zamanda kurtarması için dua etti.

Miting bitmişti. Şimdi, İstanbul gençliğinin coşkunluğu başlamıştı. Fatih Belediyesi önünde yapılan ilk mitingden sonra gençler, Türkiye'nin Bastil'i Bekirağa Bölüğü'ne bir baskın yaparak memleketin bütün büyük adamlarının hapsedildiği bu siyasal zindanı boşaltmak niyetindeydiler.

Intelligence Service, bunu haber almış ve Amiral Galtrop' la General Harrington'a bildirmişti. Birkaç saat sonra İşgal Kumandanlığı, bütün sokak toplantılarını, mitingleri şiddetle yasaklayan yaftalar bastırmış ve İstanbul'un bütün köşe-bucağına astırmıştı. Bunun tersini yapanlara verilecek en küçük ceza idamdı.

Sultanahmet Meydanı'nda toplanmış olan dev kalabalık, ölümden korkusu olmadığını bütün dünyaya göstermişti.

Sultanahmet mitingi dağıldıktan sonra heyecana düşmek sırası köşe başlarını makineli tüfeklerle tutmuş olan İşgal kuvvetlerine gelmişti. Bu sırada ellerinde bunca insanı öldürmeye yetecek kurşun bile yoktu. Onun için aydın gençliğin önayak

olduğu yürüyüş dalgası, Divanyolu'ndan Beyazıt Meydanı'na dek sürüklenmiş, sloganlar atılmıştı:

— Bekirağa Bölüğü'ne!

Harbiye Nezaretinin demir kapıları sıkıca kapatılmış, Fransız tankları, Bekirağa Bölüğü Hapishanesinin çevresinde mevzi almıştı.

Harbiye Nezaretinin demir kapılarına dayanan bu öfkeli insan kasırgası, önündeki bütün engelleri yıkmak üzereydi. Bastil'in hürriyetçi halk yığınları eliyle nasıl yıkıldığını tarihte okumuş aydınların sayısı, pek az değildi. Artık bu millî öfkenin çılgınlığına tutulmuş başıboş yığınları ne demir kapılar, ne gökte uçuşarak sık sık dalışlar yapan işgalci uçaklar, ne de tankların ateşe hazır topları durdurabilirdi.

Küçümencik bir olay, bu büyük çaptaki tarih olayının meydana gelmesini önledi.

Halide Edip de, biten mitingle beraber yerinden oynayan korkunç kalabalığın seline kapılmıştı. Fuat Paşa Türbesi Sokağı'nın başında halk, fırtınadaki bir gemide paniğe tutulmuş yolcular gibi heyecan içindeydi. Bu koşuşan ve durmadan birbirleriyle konuşan ve birbirlerinden bir şeyler anlamak isteyen halkı böyle heyecanlandıran şey acaba ne olabilirdi? Birkaç dakika önce mitingi dokunaklı havasında gözyaşı döken bu halk, şimdi başka bir heyecanın peşinde koşuyor gibiydi.

Halide Edip de herkes gibi şaşırmıştı. Hayır, mitingin kutsal havası henüz dağılmış değildi. Genç hatip baktı. Bir ihtiyar Nafia Nezaretinin duvarına dayanmış, ellerini göğe kaldırmış dua ediyor gibiydi. Yanından koşarak geçen yoksul bir kadın, şöyle söyleniyordu:

— O da geldi, bize geldi.

Acaba, bu gelen, bunca heyecana sebep olan kimdi? Acaba halk, bir büyük evliya mı görmüştü?

Halide Edip'in yanında bulunan ablasının kızı Feride, bu sırada eğilmiş, ayakkabılarını çıkarıp eline aldığı gibi ileri doğru yalınayak koşmaya başlamıştı. Ne oluyordu? Millet delirmiş miydi?

Halide Edip de kızın arkasından koşmaya başladı ve köşe başında onu yakalayıverdi.

— Ne oluyor, Feride?

— Teyze, geldi, geldi!

— Kim geldi?

— Padişah!

Genç kadın, bütün çılgınca heyecanının nedenini anlamıştı. O zaman, kaygısızca oradaki bir ağaca yaslandı ve hâlâ çılgınca akan insan selini ibretle seyretmeye başladı. Görünürde padişah filân yoktu. Bu sırada ağacın yanında dikilip duran ve kendisini biraz önce dinlediği anlaşılan bir deniz subayıyla gözleri karşılaşınca subayın acı acı gülümsediğini gördü, ona:

— Padişah nerde kardeşim? Diye sordu.

Deniz subayı:

— Padişah filân yok, dedi, bu halkın hayalinde. Görüyor musunuz, kalabalığın içinde müşir üniformalı biri var?

Halide Edip, eğilerek bakınca tıpkı padişaha benzeyen uzun boylu, ince vücutlu, gözlüklü ve Mareşal üniformalı bir adam gördü. Padişah, Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'yı halkın Bekirağa Bölüğü'nü basmasına engel olmak için göndermişti. Adamcağız, halka bir tek söz söylemeye vakit bulamadan padişah sanılarak arabasından indirilmişti. Bu halkın padişahı kendi arasında görmek isteğinden doğmuştu.

Bu sırada halk birbirine şöyle bağırıyordu:

— O değil! O değil!

Halide Edip, yanından ayrılıp giderken deniz subayının söylediği şu sözden çok hoşlanmıştı:

— Hemşire, padişahın gelmediğine şükredelim!

Şevket Turgut Paşa gerçi halkla konuşmamışsa da Türkiye Bastil'ine yönelen kalabalığın kaynayan kazanına bir teneke soğuk su gibi girmiş ve onu yolundan çevirmişti.

Sonra, dalgalar yavaş yavaş, sağa sola ayrılmış, caddede yalnız ayak seslerinden meydana gelen bir gürültüden başka bir ses işitilmez olmuştu.

Herkes, kös kös çekilip gittikten sonra, Padişah Vahidettin'e pek çok benzeyen Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, halk gibi şaşkın, onların ardından bir süre baka kaldı.

Oysa Şevket Turgut Paşa, vatan ve millet sevgisiyle dopdolu bir askerdi.

FARE DOĞURAN DAĞ

Savaşı bilmeyen, barışı da bilmez.

-Japon Atasözü-

Vahidettin, Damat Ferit Paşa'yı huzuruna çağırarak:

— Bu Sultanahmet mitingi bütün İstanbul'u yerinden oynattığı gibi İngilizleri de çok kuşkulandırdı. Memleketin bir uçundan gelen telgraflar, temsilciler, haberler var. Hepsi bir çare bekliyor. Ne yapabileceğimiz hakkında bir düşünceniz var mı? Diye sordu.

Ferit Paşa, etli ellerini göbeğinde bağlayarak:

— Eski, yeni birçok devlet adamları, bir Şûrayı Saltanat toplanmasını istiyor. Yunanlıların memleket içerilerine doğru alabildiğine ilerlemesi herkesi tedirgin etmiş. Buna bütün tecrübeli devlet ve fikir adamlarını sinesinde toplayan Şûrayı Saltanatın çare bulacağı umuluyor. Bir Şûrayı Saltanat toplanmasını irade buyurunuz, fikirleri yatıştırmanın çaresine bakalım.

— Peki, bir Şûrayı Saltanat toplanıp bu heyecanı yatıştırsın!

Damat Ferit Paşa, o dev mitingden tam iki gün sonra, 8 Haziran 1919 da bir Şûrayı Saltanat toplanacağını, bütün de-

legelerin, kurulların ve kişilerin Yıldız Sarayı'nda toplanmasının irade-i seniye gereği olduğunu bildirdi.

8 Haziran Pazartesi günü öğleden sonra bütün kabine üyeleri, ayan üyeleri, bilim adamları, bütün eski nazırlar ve elçilerle on beş profesör, şûrayı devlet ve temyiz mahkemesi üyeleri, basın kurulu üyeleri, baro delegeleri, medrese delegeleri, Paşaeli Müdafaayı Hukuk Derneği delegeleri, Sulh ve Selâmet Partisi delegeleri, Adana Müdafaayı Hukuk-u Milliye Derneği delegeleri, Vilâyeti Şarkiye Müdafaayı Hukuk-u Milliyesi delegeleri, Millî Ahrar Partisi delegeleri, Kürt Taâli Derneği delegeleri Şûra'da yer alacaklar arasındaydı.

En başta da Padişah Vahidettin, Veliaht Abdülmecit Efendi ve Sadrazam Damat Ferit Paşa yer alıyordu.

Büyük bir önem verilen bu toplantıya Türkler bir kurtuluş umuduyla sarılırken, İtilâf Devletleri'nin temsilcileri de bir başka açıdan bakıyordu. Acaba bu, padişahı bir ulusal direnmenin liderliğine mi sürükleyecekti?

Toplantı, Yıldız Sarayı'nda Mabeyn Dairesinin üst kat direkli salonunda yapılacaktı. Bu tarihî salon, üç bölümden ibaretti. Yan bölümler, ikişer mermer direkle ortadaki büyük parçadan ayrılıyordu. Salona merdiven başındaki iki kanatlı bir kapıdan, kapı önüne konulmuş Hintkâri bir paravananın kenarından geçilerek giriliyordu. Salonun ortasındaki büyük avize altında yuvarlak bir masa bulunuyordu. Girilen kapının tam karşısındaki başka bir salona açılan kapalı üç kapıdan ortadakinin önünde başkanlığa özgü bir masa duruyordu.

Başkanlık makamının hizasından itibaren sağlı sollu sandalyelerin ön sırası vükelâ heyetine, arkası sırası ayan üyelerine ayrılmıştı. Başkanlık masasının karşısında iki sıra olarak dizilmiş sandalyeler de dernek ve parti mensuplarına ayrılmıştı. Toplantı salonunun iki yanındaki mermer direklerle ayrılmış yüksekçe şahnişlerde eski nazırlar, elçiler, ilmiye, büyük mülkiye âmirleri, temyiz mahkemesi, devlet şûrası, divanı muhasebat başkanları, üyeleri v.b. kişiler bulunuyordu. Ayan üyelerinin karşılarında basın, yanlarında Darülfünun mensup-

ları oturuyorlardı. Zabıt kâtipleri salon kapısının sol yanındaki köşede yer almışlardı.

Pazartesi günü saat tam iki buçukta salona kara ordusu ve donanma kumandanları girdiler. Bunlardan sonra ilmiyeliler, yüksek mülkiye yöneticileri, Ayan üyeleri, eski nazırlar ve elçiler, siyasal parti ve dernek delegeleri ki bunların arasında Sosyal Demokrat Partisi delegeleri de bulunuyordu, en sonra da Damat Paşa'lar ve nazırlar geldi.

Salona girenler, hemen teşrifatçılarca alınıp kendilerine ayrılan yerlere oturuyorlardı. Çağrılanlara dağıtılan programda toplantı üstüne gerekli bilgi veriliyordu. Bu bir fikir yoklama ve danışma toplantısı olacaktı. Son siyasal durum üstüne herkes kendi düşüncelerini ve alınması gereken tedbirleri söyleyebilecekti. Gerek padişah, gerekse kabine üyeleri, bu yararlı fikirleri öğrenecek ve üzerinde düşüneceklerdi.

Dernek olarak gelenlerden yalnız birer kişi konuşacaktı. Ayan meclisi üyeleri, eski nazırlar ve elçilerin her biri isterlerse söz alabileceklerdi. Darülfünunla basından yalnız ikişer kişi konuşabilecekti. Söz söylemek isteyenler de toplantı başlamadan önce adlarını yazdırmak zorundaydılar.

Yalnız önemli bir iş vardı. Hiç kimse bugünkü acı olaylardan söz açamayacak, hatipler söyleyeceklerini yalnız başkanlığa karşı söyleyeceklerdi.

Birbiriyle tartışmak yasaktı. Hiçbir millet, hiçbir kişi ve hiçbir zümre üstüne ağır sözler kullanılmayacaktı. Konuşma süresi on beş dakikaydı. Nazırlardan hiçbiri, kendi düşüncesini söyleyemeyecekti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün seçkin insanları, hemen hemen bu salonda toplanmış denilebilirdi. Hepsi susuyor, ağarmış saçlarının çerçevelediği yüzlerinde derin düşünce kırışıkları ve gözlerinde yitirilmiş en aziz şeylerin kutsal acısı göze çarpıyordu. Ayan Başkanı Mustafa Asım Efendi, eski ayan başkanı ve eski hürriyetçi Ahmet Rıza Bey, ayan birinci başkan vekili Aristidi Paşa, ikinci başkan Azaryan Efendi, Abdurrahman Şeref Bey, Müşir Ömer Rüştü Paşa, Fuat, Osman,

Ferit, Süleyman Paşa'lar, eski nazırlardan Reşit ve Cevat Paşa'lar, Nabi, Mehmet Ali, Cemil Molla Beyler, eski elçi Galip Kemali Bey, Safa Bey, Şehremini Cemil Paşa, Müşir Kâzım Paşa, Esat Paşa, Fevzi Paşa, Amiral Vasıf ve Arif Paşa'lar, salonu süsleyen yüksek kişiler arasında göze çarpıyordu.

Kocaman salonda, öksürüklerden başka ses işitilmiyordu. Saat üçe beş vardı. Bu sırada Başmabeyinci Yaver Paşa, salona girdi ve doğruca Damat Ferit Paşa'ya giderek yavaş bir sesle:

— Zatı Şahane salona gelmek üzeredir! Dedi.

Bu sözü yavaş söylenmekle beraber, bütün salondakiler işitmişti. Başkan Damat Ferit Paşa bu söz üzerine ayağa kalkıp saygı duruşuna geçince herkes ayağa kalktı. Bunların pek çoğu ellerini göbeklerinin üstünde bağladılar.

Herkesin gözü başkanlık makamının arkasındaki büyük çift kanatlı kapıya dikilmişti. Bu iki kocaman kanat, bir anda açıldı ve padişah ince uzun ve kamburca gövdesiyle içeri girdi. Başkanlık makamına doğru kararsız adımlarla ilerledi. Koyu renkte bir sivil giynek giymişti.

Veliaht Abdülmecit Efendi de padişahın arkasından ve hemen iki adım gerisinden geliyordu. O da padişah gibi koyu renkte bir giynek giymişti. Aksakallarının çevrelediği yüzünde iri mavi gözleri bir zekâ güzelliğiyle parlıyordu. Salondakilerin birçoğu, memlekètin işgali sorunu üzerinde Veliaht'ın düşüncelerini biliyordu. Vahidettin, işgal işi üzerinde çok bir şey konuşmasa bile o konuşabilir ve bir hareket yaratabilirdi.

Sultanahmet mitinginden sonra, düşüncesini soranlara şöyle demişti:

— Topkapı Sarayı'ndan çıkarılan Sancağı Şerif ile İzmir'in işgalini protesto etmek için toplanan kalabalığın yalnız Türk milleti değil, bütün Âlem-i İslâm'dan ibaret olduğunu, İzmir'in işgalini tasvip etmeyenlerin bilhassa Sultanahmet Meydanı'nda teşkil ettiği adedin yüz binleri şimdiden aştığını gördükten sonra, bu ümidin yerinde olduğunu söylemek bizim için hakikati ifade etmektir.

Darülfünunun Konferans Salonunda İzmir'in işgalini protesto için yapılan büyük toplantıda Abdülmecit Efendi de bulunmuştu. Yazar Süleyman Nazif'in ateşli konuşmasından sonra heyecana gelerek ayağa fırlayan Veliaht, bütün saray erkânını, padişahı ve işgal makamlarını şaşırtan sözler söylemişti. Şimdi, bu yüzden Sultan Vahidettin, ondan adamakıllı kuşkulanıyor ve onu göz hapsinde bulunduruyordu.

Veliaht, Mustafa Kemal gibi Anadolu'ya geçmek istiyordu. Yazar Ruşen Eşref Bey, Abdülmecit Efendi'nin bu isteğini yakından bilenlerdendi. Mustafa Kemal'in yakınlarından olduğunu bilen veliaht, ona bu isteğini söylemiş ve Anadolu'ya geçmenin yollarının araştırılmasını dilemişti.

Enver Paşa'nın ulusal casus örgütü demek olan "Teşkilâtı Mahsusa"sı o gittikten sonra süvari Albayı Hüsamettin Bey'in elinde Kuvayı Milliyenin İstanbul örgütlerinden birisi haline gelmiş ve güçlü bir çalışmaya koyulmuştu. İşte Hüsamettin Bey'in gizli örgütüne bağlı bulunan ve Topkapı-Şehremini bölgesindeki Kuvayı Milliye örgütünün ilk kurucusu ve Hüsamettin Bey'in yakın arkadaşı Yüzbaşı Emin Âli Bey'e Ruşen Eşref Bey, Abdülmecit Efendi'nin bu Anadolu'ya geçme isteğini açmış ve buna çare bulunmasını istemişti.

Bu haber, Hüsamettin Bey'e iletilmişse de Albay, bunun olamayacağını söylemişti. Şundan ki, Mustafa Kemal, çok radikal düşüncelere sahipti. Havza'da bulunduğu sırada hanedanın kaldırılacağı üstüne konuşmalar yapmıştı. Bu yüzden de Veliaht'ın Anadolu'ya geçirilmesi memleketin başına yeni ve büyük bir serüven hazırlamak demek olurdu. Orda ulusal kahramanlıklarla palazlanan bir Veliaht, ulusal kahraman Mustafa Kemal için çok tehlikeli bir rakip olabilirdi. Ondan sonra da bu belâlı Osmanlı Hanedanını memleketten söküp atmak bir hayal olurdu. Sonra, Abdülmecit Efendi'nin seccadeci başısı Zeki Bey de Hüsamettin Bey'in ulusal örgütündendi. O da Veliaht'ın Anadolu'ya geçmek istediğini birçok kez Hüsamettin Bey'e açmışsa da Hüsamettin Bey, bunun olamayacağını nedenleriyle Zeki Bey'e anlatmıştı.

Abdülmecit Efendi'nin Anadolucu olduğu bir olay dolayısıyla da biliniyordu. Veliaht, Padişah'a bir önerge hazırlayıp vermişti. Bunda millî mücadelenin haklı bir dava olduğunu savunmuştu. Vahidettin'in gizli kaldığını sandığı bu önerge, İstanbul Kuvayı Milliyecilerinin eline geçmiş ve İsmail Hami Danişment bunu gizlice bastırıp dağıttığı "Memleket" gazetesinde yayımlamış, Vahidettin'i iyice ürkütmüştü.

Vahidettin, başkanlık kürsüsüne varmadan önce bütün salondakilere burnundan tutturulmuş altın çerçeveli gözlüklerinin arkasındaki anlamsız gözleriyle araştırarak baktı ve hepsini askerce selâmlayarak başkanlık kürsüsüne çıktı.

Bütün salondakiler, manyetize olmuş gibi son Türk Padişahı'na gözlerini dikmiş bakıyor ve ondan güzel ve umutlu birkaç söz bekliyordu. Vahidettin, öksürüp boğazını temizledi, sonra bir ezber okur gibi renksiz, heyecansız ve biteviye sesiyle şöylece konuştu:

— Vaziyet-i hazıra-i hariciyeden dolayı sizleri devlet ve âyan-ı kiram ile mütehayyizan-ı memleketi buraya davet ettik. Devlet-i Osmaniye'mizin duçar olduğu müşkülâtı hazırası hakkında lâzım gelen tedbirlerin acilen ittihazı için meclisimizde bulunan aziz zevat-ı kiramın her birilerinize lâyık olacak fikir, rey ve mütalâalarını beyan buyurmalarını sizden istemeyi düşündük. Bu içtimai, memleketimiz ve devletimiz için müteyemmen ve mesut etmesini meclisimiz ile heyetimizi bais-i intibak ve hidayet buyurmasını Cenabı Vacib-ül Teâlâ Hazretlerinden niyaz eyledik. Bu hayırlı içtimain küşadıyla makam-ı riyaseti işgal eylemesini sadrazam paşaya havale eyledik. Allah cümlemizi eltaf-ı nahiyesine isal buyursun ve Peygamberimiz Efendimizin şefaat ve manevî huzurlarına ulaşmak saadetiyle müyesser eylesin!

— Âmin!

Vahidettin, salondakilerin âminini dinledikten sonra yine onları askerce selâmladı ve salondan çıkarken kolunu, arkasında dikilip duran Abdülmecit Efendi'ye verdi. O da ister istemez onun koluna girdi. Böylece toplantıda kalıp konuşmak

şansını yitirmiş oldu. Vahidettin, Abdülmecit'i kolunda sürükleyerek orta kattaki özel dairesine götürdü.

Abdülmecit Efendi, memleketin gerçekten aydın insanlarından biriydi. Sanatçı ruhunda her Türk aydını gibi bu zalim işgale karşı sonsuz bir tiksinti vardı. Bu duygularını kendinden dışarı bile taşırmıştı. Herkes bunu biliyordu. Salondakilerden birçoğu, onun güzel bir şeyler söylemeye hazırlıklı olduğunu biliyordu. Padişah, Veliahtın pot kırmasından korkarak onu sanki sürüklercesine alıp götürmüştü.

Padişahın konuşması, salondakilerin üzerinde bir soğuk duş etkisi yapmıştı. Abdülmecit Efendi'yi de konuşturmayışı tüy dikmişti. Yüzlerdeki umutsuzluk azalacağına artmıştı. Birçok yüz, bir fırtına bulutu gibi kararmış ve sarkmıştı. Bütün salon somurtuyordu.

Padişah çıkıp gittikten sonra sadrazam, iri gövdesiyle başkanlık kürsüsüne kuruldu ve herkesi yerine oturttuktan sonra şöyle konuştu:

— Ayanı kiram, müderrisan-ı izam ve misafirin-i benam efendilerimiz hazeratı, memleketimizin karşılaştığı müşkülatı azime, her türlü tavsif ve tasvirin haricindedir. İzmir'in işgaline karşı Devlet-i Osmaniye'nin itirazını muhtelif noktalarımızla İtilâf Devletleri'ne duyurmuş bulunuyoruz. Elbetteki mütareke hükümlerine muhalif bulunan bu işgali kabul etmemekte haklıyız. Düvel-i İtilâf'iyeye bu hususta verdiğimiz notaların suretlerini, müsaade buyurursanız burada kıraat ettireceğim.

Kâtip, İtilâf Devletleri'ne verilen notaların suretlerini okuyup bitirdikten sonra Damat Ferit Paşa oturuma on beş dakika ara verildiğini, bundan sonra herkesin düşüncelerini söyleyeceğini bildirdi.

İkinci oturum, saat dörde yirmi kala açıldı. Baro Başkanı Celâlettin Arif Bey, Vahdet-i Milliye Cemiyeti'nden Hamit Bey, Trabzon Muhafazayı Hukuk derneğinden Ömer Fevzi Bey, Darülfünundan Akil Muhtar Bey, gazetecilerden Süleyman Nazif Bey, Ayan başkanı Mustafa Asım Efendi, Ayandan Müşir Fuat Paşa konuşanlar arasındaydı.

Oturum açıldığında ilk olarak Ahmet Rıza Bey, parmağını kaldırarak söz istedi. Başkan ona söz verince şöyle konuştu:

— Sadrazam Paşa Hazretleri, bir takım muhaberat suretlerini okuttular. Hâlbuki bu notaların mefadı gazetelerde ilân edilmiş bulunuyor. Mademki buraya bu mühim vaziyet karşısında reyimizi bildirmek üzere davet buyurulduk. Notalarımıza Düvel-i İtilâf'iye tarafından cevap verilmiş midir? Cevap vürut etmiş ise ne şekildedir? Cevap gelmemiş ise ne suretle mukabele edileceği memuldur? Sadrazam Paşa Hazretleri, lütfen bunları izah buyursunlar da tenevvür edelim, rey ve mütalâalarımızı ona göre arz edelim.

Damat Ferit Paşa, bunları oturduğu yerde dinlemiş, dinledikçe de öfkelenmiş, yüzü kızarmıştı. Sonra, yapmacığa daha çok benzeyen eski bir politikacı öfkesiyle yerinden doğruldu ve Ahmet Rıza Bey'i ummadığı bir biçimde haşladı:

— Ahmet Rıza Beyefendi, burası meclisi ayan değildir. Muhalefeti oraya saklayınız.

Müşir Fuat Paşa da söz alarak şunları söyledi:

— Ahmet Rıza Bey'in haklı mütalâasına, Sadrazam Paşa Hazretlerinin hiddetlenmesini şahsan muvafık görmediğimi huzurunuzda arz ederken bu hava içinde konuşmanın faydasız olacağı kanaatini muhafaza ediyorum.

Fuat Paşa'dan sonra hemen hemen hiç kimse konuşmak istemedi. Bu arada İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyeleri, söz alarak Türkiye'nin İngiliz mandasını kabul etmesi üstüne yığınla lâf ettiler ve Damat Ferit Paşa onları gülümseyerek dinledi. Konuşmak için epeyce hazırlanmış olan birçok hatip, bu işin yararsızlığını anlamış, konuşmaktan vazgeçmişti.

Yalnız Galip Kemali Bey kürsüye çıkarak:

— Bu vaziyet karşısında kalan milletimiz için yapılacak şey, umum milletin yekvücut bir kütle halinde kıyam etmesi olmalıdır! Dedi.

Eski elçinin bu yiğitçe sözleri, Şûrayı Saltanattan kimisini çok sevindirmiş, büyük bir çoğunluğu da adamakıllı ürkütmüştü. Herkes, gizlice birbirinin yüzüne bakıyor, yanındakinin bu

söz karşısındaki durumunu anlamak istiyordu. Herkes, yanındakinin bir kışkırtıcı olmasından korktuğundan bu söz üstüne hiçbir şey söylememeyi daha akıllıca buluyordu. Yalnız Sulh ve Selâmet Partisi'nin lideri Ferit Paşa, Galip Kemali Bey'in doğru söylediğini birkaç sözcükle olsun salondakilere ve Damat Ferit Paşa'ya işittirmek yiğitliğini gösterdi.

Damat Ferit Paşa, toplantının bittiğini gösterir bir davranışla ayağa kalkınca herkes ayağa kalktı. Herkes somurtarak bu belâlı yerden bir an önce uzaklaşmak için adımlarını açtı. Şûrayı saltanat saat beşi beş geçe dağıldı. Dağ, bir fare doğurmuştu.

TUZ VE EKMEK

Erdemsiz zenginlik kadar tiksinilecek hiçbir şey yoktur.

-Riverel-

10 Haziran 1919 günü Balıkesir-Bergama yolu üzerinde doludizgin giden genç atlı, Bergama'yı gören fundalıklı, pırnal çalılarıyla örtülü bir tepeye tırmanarak durdu.

Güneş batmak üzereydi. Batı ufkunun üstünde tortop olmuş ak kediler gibi uyuklayan kümülüs bulutları, yavaş yavaş kızardılar, bir nar bahçesi halini aldılar. Gök bitimi gittikçe kadife yumuşaklığında daha mor renk tonlarına bürünen dağ ve tepe yığınları üstünde pespembe ve bambaşka bir dünya gibi ışıklanarak gerisin geri çekildi ve derinleşti.

Atlı, gök bitiminin bu güzelliklerine karşı durmuşsa da bunları görmeksizin şehrin panoraması üzerinde inceleyen bakış-

larını dikkatle gezdiriyordu. Bu yolcu, Balıkesir'den Bergama'ya Kuvayı Milliye örgütü kurmak üzere giden Kurmay Yüzbaşı Kemal Bey'di (General Kemal Balıkesir), sivil ve çeteci gibi giyinmişti. Göğsünde çapraz fişeklikler, omuzunda da kız gibi bir mavzer vardı. Buradan Bergama'ya epey çekiyordu. Karanlık basmadan oraya varmalıydı. Ne yapılacaksa bu gece yapılacaktı. Yarın, artık iş işten geçmiş olacaktı.

Menemen'i alan Yunan kuvvetleri, şimdi Menemen-Bergama yolu üzerindeydiler.

Reşadiye'nin yurtsever telgraf memurunun her yana çektiği şu telgraftan onun da haberi vardı:

"Bergama'ya gelmek üzere bugün, Menemen tarikiyle bir tabur Yunan piyadesi, seksen süvari, mitralyöz ve cebel toplarının hareket ettiğini, din kardeşlerin müteyakkız bulunmasını Menemen'den haber veriyorlar.

Reşadiye Telgraf Memuru 9 Haziran 1919."

Yüzbaşı Kemal Bey kendi kendine konuştu:

— Bergama'ya biz, Bergamalıların çağrısı üzerine geldik. Yine de dikkatli ve tedbirli olmalıyız. Her memlekette iyi, yurtsever insanların yanında şerirler, alçaklar da yaşamaktadır. Şehrin dışında pusu kurup bizi yakalayabilirler.

Kemal Bey, attan inerek bir kayanın üstüne oturdu. Bergama'dan gözlerini ayırmadan sigarasını içerek düşünüyordu. Üzerine çok çetin bir iş almıştı. Bir subayın, böyle bir zamanda halkı uyarıp arkasına takabilmesi çok zor bir işti. Halk, subaylara artık güvenmiyordu. Bütün bu zincirleme felâketlerin suçunu onlara yüklüyorlardı.

Bir efe, bir zeybek, bugün halk üzerinde daha çok sözü geçer bir adam durumundaydı. Genç Yüzbaşı, Bergama'ya gidip bir kez talihini deneyecekti. Onu bütün umutlandıran da Bergama halkının Balıkesir'den yardım istemesiydi.

Balıkesir, Bergama'ya istediği imdadı gönderememekle beraber, oraya bir umut gibi Kurmay Yüzbaşı Kemal Bey'i gönderiyordu. Balıkesir, korkunç Yunan işgali karşısında toplu olarak ilk uyanan şehirdi. İttihatçılar, Hürriyet ve İtilâfçılar, ha-

cılar, hocalar ve eşraf denen zenginler ve fakir halk, toplu olarak savunma çareleri aramaya başlamış ve nizamî ordu ile el ele vererek bir savunma örgütü kurmuşlardı.

Balıkesir'de eski hükümet konağı karşısında saat kulesi bitişiğindeki Okuma Yurdu'nda şehrin bütün zenginleri (eşraf), Rum zengin ve eşrafı da aralarında olarak toplanmıştı. Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin kodamanları da tıpkı Rum hemşehriler gibi bu toplantıya katılmıştı. 16 Mayıs günü, İzmir'in işgali dolayısıyla yapılan bu toplantı, daha ilk adımda başarısızlığa uğramıştı.

Toplantıda bu yersiz işgalin protesto edilmesine karar verildiyse de Rum hemşehriler, bu protestoya katılmayacaklarını söyleyerek çekimser kalmışlardı.

Böylece, Rumlar, toplantıyı sabote edince Maarif Müdürü Sabri Bey, Belediye Reisi, eşraftan Osman Bey, Vehbi Bey ve daha başkaları katıksız Türklerden meydana gelecek bir toplantının yapılması için önayak oldular. Bu yeni toplantıda Hıristiyanlar dışında bütün parti ve zümrelerin temsilcileri de bulunuyordu. Bu, hemen birinci toplantıdan sonra 17 Mayıs günü Alaca Mescit Camii'nde okunan mevlitten sonra yapılmıştı. Mevlitten hemen sonra, kırk kişilik bir heyet seçilmiş ve bu büyük sorumluluk yüklenmişti. Bu heyete "Reddi İlhak Heyeti" adı verilmiş ve elden geldiğince bütün Balıkesir'i temsil edebilecek kişilerden kurulmasına çalışılmıştı.

Ne yazık ki bu heyete sokulan Hürriyet ve İtilâf Partisi ilgilileri, tıpkı Rumlar gibi işi sabote etmeye çalışmışlardı.

Bu kırk kişilik heyet, ilk iş olarak Yunan işgaline karşı halkı uyarmaya ve örgütlenme fikrini yaymaya başlamıştı. Bu heyet içinden seçilen daha seçkin bir grup İstanbul'a gönderilmişti.

Heyet, Dâhiliye Nazırı Ali Kemal'in karşısına çıkıp ondan imdat isteyince o, kendisinden hiç umulmayan şu sözleri söylemiş ve uyanık heyet üyelerini bayağı şaşırtmıştı:

— Biz size, sizi ayaklandırmaktan menedecek emirler veririz, çünkü tazyik altındayız. Siz, bize dahi isyan ediniz! Millî müdafaa, bir milletin en kutsi hakkıdır.

Sonradan Ali Kemal'in başlangıçta şaşkınlıkla söylediği bu güzel sözleri yalanlayacak pek çok beyanatı ve emirleri Anadolu'ya yayılmaya başlamış, Hürriyet ve İtilâf Partisi'nden olanlar birer ikişer heyetten ayrılmış, heyetin üyelerinin sayısı 10-12 ye düşmüştü. Hürriyet ve İtilâfçılar, Ali Kemal'in yeni emirleriyle amel etmeye başlamış ve memleket düşmanlarıyla birleşivermişlerdi. Ne var ki bir kez tohum atılmıştı.

1919 Haziran ayının ilk günlerinde Yusuf İzzet Paşa, orda bulunan Altmış Birinci Tümenin bir alayını teftiş etmek üzere Balıkesir'e gelince, Reddi İlhak'tan Müdafaayı Hukuk'a çevrilen uyarıcı heyetin üyeleri, hemen paşanın çevresini almış ve onun düşüncelerini yoklayıvermişlerdi. Onun millî davranışları sempati ile karşıladığını görünce çok sevinmişler ve hemen onunla el ele vermek için davranmışlardı.

Balıkesir'deki alayda eli silâh tutan ancak yüz kişi vardı. Bu, tek başına bir kuvvet sayılamazdı. Bunun için halkın, eli silâh tutan çocuklarının bu alayın çevresinde toplanması gerekiyordu. Alayın tecrübeli elemanlarından yararlanarak bir gönüllü kuvvet meydana getirmek, baş düşünce oldu.

Müdafaayı Hukuk Heyeti, az zamanda alaydan ayrılan elli nizamiye askerine yüz elli kişilik de bir çete katarak iki yüz kişilik bir vurucu kuvvet meydana getirmiş ve bunun kumandanlığını da Kurmay Yüzbaşı Kemal Bey'e vermişti. Bu kuvvet kurulur kurulmaz hemen Soma'ya doğru yola çıkarılmış, trenden yararlanamayarak yayan gitmek zorunda kalmıştı. Demiryollarına Fransız işgal kuvvetleri el koymuştu.

İki ağır makineli tüfeği de alan müfreze, Soma'nın kenarına dek gelmiş, orda duraklamıştı. Kemal Bey, Soma'nın dışında karargâh kurarak kasabanın eşrafını çağırtmış ve onlara bu gördükleri gönüllülerin, asıl kuvvetin küçük bir bölümü olduğunu söyleyerek onlarla birlikte Soma'ya girmiş, doğru hükümet dairesine gitmişti. Kemal Bey, psikoloji silâhının kullanılması gerektiğini anlayarak, biraz gevşek gördüğü kaymakamı korkutmuş ve hemen oracıkta bir Müdafaayı Hukuk Heyeti kurduruvermişti. Soma halkı, şimdi şehrin dolaylarında

binlerce gönüllü toplandığını sanıyordu. Kemal Bey bununla, kasaba zenginlerinin Yunan ordusunu tuz-ekmek ve ak teslim bayrağıyla karşılamasını önlemek ve halkın moralini yükseltmek istemişti. Kemal Bey, Müdafaayı Hukuk Heyeti'ni kurduktan sonra ilk elde gerekecek bir miktar da para toplamıştı ki üç bin lira kadar tutuyordu.

Kemal Bey ertesi gün, müfrezesinin önüne düşerek Kırkağaç'a yollanmıştı. Müfrezesini kasabaya sokmamış, onun civarındaki yüz elli evlik mert, iyi insanlarla dolu bir köy olan Bakırköy'e giderek orda konaklamıştı. Tam güneş batarken köye girmişler, köylülerin kendilerini büyük konukseverlik ve yurtseverlik duygularıyla karşıladıklarını görmüşlerdi. Kemal Bey ve müfrezesinin buralara neden geldiğini anlayan köy halkı, hemen o gece bu müfrezeye en yiğitlerinden otuzunu katmakta gecikmemişlerdi. Bakırköylüler, gönüllüleri yedirip içirmiş, gereği gibi ağırlamışlardı.

Kemal Bey'in yorgun eratı karınlarını doyurduktan sonra, hemen derin bir uykuya dalmıştı. Bütün gün sırtlarındaki teçhizatla ve haziran sıcağında boncuk gibi terler dökerek yürümüşlerdi. Bu kısa sürecek uyku sırasında ise nöbeti, müfrezeye yeni katılan köy yiğitleri tutmuştu. Kemal Bey, Haziran'ın 10'unu 11'e bağlayan bu ılık gecesinde ufak bir şekerleme kestirdikten sonra kalkmış, eratı da kaldırmış ve Akhisar'daki Yunan kuvvetine şafak atarken bir baskın yapmak üzere talimat vererek müfrezesinin başında yola koyulmuştu. Gün ışırken, sıkı bir yürüyüşten sonra Akhisar yakınlarına geldiklerinde buradaki Yunan kuvvetinin apansız çekilip gittiğini ve çekilirken de biraz eşya bırakmış olduklarını öğrenmişlerdi.

Yunan ordusunun her ne sebeple olursa olsun Akhisar'dan çekilip gitmesi, bütün o bölgede yaşayan Türklerin umudunu güçlendirmiş, moralini yükseltmişti. Yunan kuvvetlerini karşılamak için Kırkağaç kasabasının kapısında yapılmış olan takla beraber daha yapılmakta olanlar da yıktırılmıştı.

İşte Akhisar'daki Yunanlıların çekilmesi dolayısıyla onlarla çarpışmadan müfrezesiyle Balıkesir'e dönen Kurmay Yüzbaşı

Kemal Bey'e burda yeni bir görev çıkmıştı. Öbür kasabalar halkı gibi Bergama halkı da bu çekilişten ve Balıkesir'in canlı bir savunma merkezi haline gelmesinden umutlanmış, ora Müdafaayı Hukuk'undan yardım istemişti.

Her şehir, salt kendini koruyacak bir kuvveti bile zorlukla çıkarırken başka bir şehrin imdadına nasıl koşabilirdi? Bunun için de bir formül bulunmuştu.

Her şehir ve kasaba kendisini savunacak gücü kendi varlığından çıkarmalıydı. Onlara yalnız uyarıcı kılavuzlar gönderilebilirdi. Bunun için de Kurmay Yüzbaşı Kemal Bey, ileri atılmış; Bergama'ya tek başına giderek orda bir milis toplamak ve kasabaya doğru ilerleyen düşmanı bununla karşılamak istediğini söylemiş ve hemen yola çıkmıştı.

Balıkesir ve Ayvalık'tan da Bergama'ya müfrezeler gelecekti. Bunlar yetişinceye dek Bergama'nın düşman güçlerine karşı şahlanmasını ve kendi yağıyla kavrulmayı becermesini sağlamak görevini genç Yüzbaşı üzerine almıştı. Bu işi başaracağına da inanıyordu. Sonra, Bergama halkı, düşmana memleketini çiğnetmemeye hevesli görünüyordu. Ayrıca, yine bu kasaba halkı, 16 Mayıs'ta İzmir'in işgaline karşı protestolar yağdırmış, yiğitçe sesler çıkarmıştı.

Bu yüzden Kemal Bey şu ara bu kayanın üzerinde elindeki dürbünle Bergama'nın dış yollarını, kıyısını köşesini dikkatle incelerken umutlu ve iyimser görünüyordu.

Güneş, ateşten bir kağnı tekerleği gibi dağ zincirinin arkasına kayarken Kemal Bey atına atladı ve fundalıkları arkada bırakarak tozlu yolda doludizgin kasabaya doğru ilerlemeye başladı. Kemal Bey tepeden inip de kasabaya yöneldiği sırada bayırlardan yeri göğü sarsan cephanelik patlamasına benzer sesler işitti. Üzerinde gittiği yol bile sarsılıyordu.

Burada bir askerî depo olduğunu, şimdi de Esliha Komisyonu üyesi Üsteğmen Nuri Bey'in bakımı altında bulunduğunu biliyordu. Daha önce Nuri Bey'in, kaçırılamayınca bunları patlatarak ortadan kaldıracağı haberini de almıştı. Yine de cephanelerin yeri, göğü sarsarcasına ve kulakları sağır eder-

cesine böyle patlayıp durması onu şaşırtmış, hem de üzmüştü. Taşınamamak, kaçırılamamak yüzünden altın değerinde güzelim cephaneler kül olup gidiyordu.

Bergama'da minarelerden akşam ezanı okunurken bile herkes sokaklardaydı. Halkın gözlerinde umut ve korku yan yana parlıyordu. Kemal Bey, sokaklardan dörtnal geçerken halk, düşman geliyor sanarak ürküp evlerine kaçıştıysa da gelenin Türk askeri olduğu anlaşılınca merak artmış ve halk, sokaklara dökülmüştü.

Kemal Bey doğruca hükümet dairesine indi. Kaymakamı çağırttı. Kaymakam, İstanbul'a bağlı ve işleri ortalama yönetmeye çalışan bir adamdı. O salt bir idareciydi, makineye, robota benzer bir yönetici. Kemal Bey mavzeri elinde, hükümet konağında dinlenirken Kaymakam, Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey'e sorduğu sorunun geçen hafta içinde aldığı karşılığını gösterdi. O, bunu daha önce bütün kasaba halkına da bildirmişti.

Dâhiliye Nazırının bildirisi şuydu:

"Hükümet-i Osmaniye, Yunanistan ile hal-i harpte olmadığı için ve mütareke ahkâmına göre Düvel-i İtilâf'iye tarafından bütün teşkilât ve teçhizat tahdit edildiği için bu yolda vukua gelen tecavüzlere karşı tabiatıyla protesto etmekten başka bir çareye tevessül edilemez. Şayet Yunan kuvvei işgaliyesi tarafından böyle bir taarruz vukua geliyorsa tarafınızdan hükümet namına şiddetle protesto edilsin. Fakat fiilen mukavemet, sulh konferansında Yunanlılara karşı serd eyleyeceğimiz efkâr ve müddeiyatı hukukiyeyi sektedar etmek demektir.

Dâhiliye Nazın Ali Kemal"

Kemal Bey, bunu okur okumaz içinden:

"Tüüü! Namussuz herif! Diye söylendi. Memleketi düpedüz Yunanlılara peşkeş çekmek istiyor."

Sonra Kaymakama sordu:

— Peki, bu telgrafı halka bildirdiniz mi?

— Elbette, bildirdim.

— Çok fena, şimdi halk bizim gönüllü toplamamıza engel olacak. Çünkü Yunanlılara karşı durulmamasını, ateş edilmemesini padişahın nazırı emrediyor. Keşke, bu tehlikeli yazıyı halka bildirmeseydiniz. Fakat ben, buraya Bergamalıların isteğiyle geldim. Bergamalılar bizden imdat istediler. Bu telgraf, halk bizden imdat istedikten sonra gelmişse çok fena!

— Maalesef öyle!

— Eşrafı, ileri gelenleri çağırınız konuşalım.

— Ortada hükümet otoritesi mi kaldı? Sebebini bildiklerinden gelmezler.

— Öyleyse tellâl çağırtalım.

Kaymakam, tellâlı çağırttı ve Kemal Bey, tellâla nasıl bağıracağını anlattı; tellâl, akşam namazından gece yarısına dek Bergama'nın sokaklarında bağırdı durdu:

— Ey hali, duyduk, duymadık demeyin, Balıkesir ve Ayvalık'tan kuvvet yetişinceye kadar dört buçuk Yunanlıya kasabayı çiğnetmemek için yedi yaşından yetmiş yaşına kadar Allah'ını seven silâhını kapıp hükümet meydanına gelsin!

Tellâl, bir yandan bağırıp dururken, bir yandan da Nuri Bey'in ateşlediği cephaneler patlıyor, gökyüzüne doğru şimşeklere benzer keskin ışık demetleri saçılıyordu.

Üstü başı perişan bir halk yığını, kasabanın çalışkan ve namuslu halkı, hükümet konağının çevresini almış, lüks lâmbasının aydınlığında genç Yüzbaşıyı ve tek tük çıkıp gelen sivil kılıklı silâhlı delikanlıları seyrediyorlardı.

Kasabanın bütün zengin eşrafı evlerine kapanmış, lâmbalarını söndürmüş, tilki uykusuna yatmıştı. Uyumuyorlardı. Fakir halkın çocukları, Üsteğmen Nuri Bey'in dağıttığı kız gibi mavzer ve kütüklüklerle Kemal Bey'in karşısında hizaya girerken kasabanın eşrafı da saman altından su yürütüyordu.

Çeçen Çerkezlerinden Hamit Çavuş, yanında Fransız tebasından Ömer ve arkadaşı Bektaş olarak ev ev dolaşıyor, elindeki bir kâğıda imza topluyordu. Bu kâğıt, Bergama'nın zenginlerince ve Hürriyet ve İtilâf Partisi kodamanlarınca yazılıp hazırlanmıştı. Bunda, Bergama'ya doğru bin türlü ihtiyat-

la ilerleyen Yunan kuvveti, kasaba adına işgale çağrılıyordu. Şimdiden elli imza toplanmıştı. Büyük mal ve mülk sahipleri, Yunanlılara tuz ve ekmekle beraber hemen yarın sabah bu kâğıdı da götüreceklerdi.

Eşraftan on kişi, başlarında Hamit Çavuş'la iki arkadaşı olarak sabahleyin erkenden düşman ordusuna karşılayıcı çıkacaklar, güzel kasabaları Bergama'yı ve bunun toprağı üzerine serpilmiş güzel mal ve mülklerini ateşten, demirden ve yağmadan koruyacaklardı.

Zaten Yunan kumandanlığı, ilk önce işgal edeceği kasabanın ya da şehrin eşrafı ve Hürriyet ve İtilâf Partisi kodamanlarıyla el altından haberleşip anlaşıyor ve buralara barış havası içinde yürüyerek kendi öz topraklarına girer gibi güvenle giriyordu. Cahil ve fakir halk hep eşrafın boyunduruğu altında yaşadığından onların isteklerine hiçbir vakit boyun eğmezlik edemiyor; onların isteklerini ister istemez kendi isteği olarak benimsiyordu.

Kemal Bey, hükümetin önünde oturmuş, gelecek kahramanları büyük bir sabırsızlıkla bekliyordu. Üsteğmen Nuri'nin ateşlediği cephanelik, sessiz yaz gecesini bir savaş meydanı gibi korkunç gürültülerle dolduruyor, halk başıboş sokaklarda dolaşarak hem Kemal Bey'in milislerini hem de karşı yamaçta alevler püskürerek patlayıp duran cephaneliğin ürkütücü görünüşünü seyrediyordu.

Tellâlın bağırmaktan sesi kısıldığı halde, gönüllüler, kurumaya başlamış bir çeşmeden uzun aralıklarla damlayan su damlaları gibi geliyordu. Gece yarısına doğru ise musluk büsbütün kurumuş, gönüllü damlaları damlamaz olmuştu. Kemal Bey, hem sigarasını içiyor, hem de toplanan otuz silâhlı başıbozuğun karşısında arpacı kumrusu gibi düşünüyordu:

İzmir işgal edildiği gün, her yana telgraflar yağdırarak ve bu işgali protesto ederek:

— Eğer düşman gelirse memleketi silâhla müdafaa edeceğiz! Diye haykıran o günkü Bergamalılar, bugünkü Bergamalılar değil miydi?

Hiç, otuz silâhlı derme çatma başıbozukla bir tabur gücünde düşman piyadesi, seksen süvari, mitralyöz ve dağ toplarına karşı durulabilir miydi? Evet, düşman sekiz yüz piyade, seksen süvari, makineli tüfek ve toplarıyla Menemen yoluyla Ali Ağa Çiftliği-Reşadiye yönünde Bergama'ya doğru ilerliyordu. Kemal Bey, bu hal karşısında umutsuz düşmüştü. Bergama üzerinde bildiklerine göre şimdi elinde otuz kişi yerine iki yüz elli-üç yüz kişi bulunmalıydı.

Ah, bu iş hep şu Kaymakam namussuzunun başının altından çıktı. Eğer o Ali Kemal'in alçakça bildirisini bucaklara, köylere kadar yaymamış olsaydı, yiğit Bergama, benim çağrım karşısında böyle vatan haini gibi susmazdı. Ne yaptıysa o bildiri yaptı! Eşraf zaten hazır, hiç ellerine böyle bir nimet geçer de bundan yararlanmaz olurlar mı? Fakat yine de Türküz, otuz kişilik derme-çatma kuvvetle modern silâhlarla araçlanmış bir tabur düşmana karşı yürümek zorundayız. Türklüğün en büyük şartı da bu değil mi, zaten?

Bu sırada Üsteğmen Nuri Bey, birkaç milisle geldi.

— Hoş geldin Yüzbaşım, dedi, düşmana bir tek işe yarar silâh ve cephane bırakmamaya karar verdim.

— Evet, Bergama'ya geldiğimden beri patlayıp duruyorlar.

— Bütün kullanılabilir silâhları isteyen kasabalı ve köylülere dağıttım. Fakat silâhı alan geçip gidiyor. Yanımda pek az kişi kaldı. Onlar da zoru görünce kaçıp gidecekler. Çünkü Kaymakam her yana bir tamim yollayarak Yunanlılara karşı durulması için yapılan çalışmaların önüne geçti. Kasabanın eşrafı, her an beni ve sizi birisine öldürtebilirler. Bütün subayların padişah düşmanı, Yunanlıların da padişah dostu olduğunu yayıyorlar. Artık bence Bergama'nın içinde yapılacak bir şey kalmamıştır. Yarın düşman burdadır. Bir eşraf hançeri ile yere serilmeden önce buradan uzaklaşmalıyız.

— Ben de hemen Reşadiye yolu üzerinde düşündüğüm bir pusu yerinde Yunanlı dostlarımızı çelik leblebilerle karşılamak üzere yola çıkacağım.

Kemal Bey, gün ışımadan önce silâhlı 30 gönüllünün önüne düşerek Reşadiye yolunda ilerlemeye başladı. Duru mavi bir gökyüzü başlarının üzerinde bütün irili ufaklı yıldızlarını yakmıştı. Büyük ve küçük ayılar, parlak yıldızlarıyla apaçık görünüyor, türlü burçlar için eliyle yapılmış pırlanta süsler gibi Haziran gecesini bir kat daha güzelleştiriyordu. Çobanyıldızı, bir lüks lâmbası parlaklığıyla lâcivert dağ yığınlarının tepesinde pır pır ederek parlıyordu. Yol kıyısındaki yaban gülleri çalılıklarında ve öbür ağaç kümeleri içinde bülbüller, insanı kitaplardaki bülbül şiirlerine doğru yaklaştırarak seslerinin bütün şakraklığı ve sevinç serpintileri ile ötüşüyordu.

Kasabadan epey uzaklaşmışlardı. Şehrin horozları hâlâ onları kaygısız sesleriyle uğurluyor, bilinmez bir yerde bir eşek anırıyor, uzak bir tarlada domuz kovalayan köylülerin çaldığı tenekeler ötüyor, bir yanda bir erkek sırtlan haykırıyordu. Çakal sesleri, yavaş yavaş kasabanın kenarındaki mezbahadan ve çöplüklerden uzak fundalıklı tepelere doğru uzaklaşıyordu. Bakırçay'ın şarıltıları işitilmeye başlamıştı. Bu çayın üzerindeki Eğrigöl Köprüsü'nün şimdi düşmanın eline geçtiğini hesaplayan Kemal Bey, köprünün gerisinde bir gözetleme yeri seçerek milisi oraya yerleştirdi.

Düşmanın kasabaya gündüz gözü ile geleceğini bilen Kemal Bey, gönüllüleri iyi korunulabilen yüksekçe bir yerde mevziye soktu. Öyle ki başları sıkışınca çekiliş yolu serbest kalıyordu. Haziran güneşi bu küçük müfrezeyi pusuda yakalamış ve Ege'nin bunaltıcı sıcağını üzerlerine boşaltmaya başlamıştı. Bu ara fundalıklar arasında hışırtılar işitildi ve Kemal Bey'in verdiği parolayı söyleyen 20 silâhlı gönüllü daha çıkageldi. Bunlar da Nuri Bey'in milisleriydi. Kemal Bey buna çok sevindi. Şimdi, elinin altında 50 silâhlı vardı. Eğrigöl Köprüsü'nü nöbetçileri ile göz hapsine aldıran Kemal Bey, gönüllüleri toplayarak talimat vermeye başladı.

Bu ara, silâhsız bir başıbozuk, sinsi adımlarla hepsini tanıdığı anlaşılan gönüllülere yaklaştı ve onlarla fısıldayarak bir şeyler konuştu. Kemal Bey, bir kenarda kalıvermişti. Bütün

milis erleri, hemen gelen sivil adamın çevresini almış, onu ilgi ile dinlemeye başlamışlardı. Biraz sonra, o adamın çevresindeki gönüllü kalabalığı üçer beşer kişilik gruplar olarak birer kenara çekildiler. Kemal Bey, bunu pek yadırgadı, dikkat ediyordu; yüzler yavaş yavaş değişiyor, dostluk ve savaşkanlık maskesini atıyor, düşmanca ve sinsi bir renk alıyor, ona dönüp dönüp ters bakışlarıyla bakıyorlardı.

Kemal bey, 50 yüzün birdenbire düşman kesildiğini görünce şaşırıp kaldı. Bu nasıl ağulu bir rüzgârdı ki ufak bir soluğu ile hepsini ağulamış kendisine düşman etmişti?

Bu düşmanlık, bir iki dakika içinde ses olarak da yükseldi. Gönüllülerden biri ona diş bileyerek şu sözleri söyledi:

— Biz, geriye, evimize gideceğiz. Biz, muharebe istemiyoruz. Padişah, Yunanlıların dostu imiş, sen padişah düşmanısın!

Kemal Bey, bu düşman havayı dağıtabilmek için onlara birçok dokunaklı öğütler verdi. Vatan, millet, din, peygamber ve Allah üstüne bir yığın söz söyledi.

Kimisinin inadını kırmışa benziyorsa da çoğunluk dönük ve somurtkan yüzleriyle ona küçümseyerek bakıyordu. Genç subay, bir ara canını kurtarmak kaygısına bile düştü. Bu sert, bu karanlık inadı kıramayacağını sezmeye başlamıştı.

Kemal Bey, bu kaygı verici durumun hızını henüz kırmamıştı ki dört silâhlı atlı, kendilerine doğru gelmeye başlamıştı.

Gönüllülerden biri:

— Çeçen Hamit Çavuş geliyor! Dedi.

Hepsi yeni gelenlere baktılar. Hamit Çavuş, Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin azılılarından ve azgın bir Kuvayı Milliye düşmanıydı. Çeçen Hamit Çavuş'un yanındakilerden ikisi de efe kılığında, biri de eşraftan zengin bir adamdı. Geçen Hamit Çavuş, gönüllülere:

— Selâmünaleyküm arkadaşlar! Diye bağırdı.

— Aleykümselâm! Diye karşılık verdiler.

— Ne arıyorsunuz burda? Sizi de mi aldattılar? Padişahımız Efendimizin İstanbul'dan gönderdiği emri işitmediniz mi?

— İşittik, amma bu zabit onun yalan olduğunu söyledi.

— Siz, beni dinleyin. Yunanlılar bize düşman değil, padişah Efendimizin dostu onlar. Yunanlılara kurşun atmak yok. Yoksa barışı kaybederiz. Anlaşıldı mı?

— Anlaşıldı.

— Haydi, şimdi dönün bakayım, hepiniz evinize! Boşu boşuna başınıza belâ açmayın. Biz, Yunanlılarla anlaşıyoruz. Korkmayın, hiçbirinizin burnu kanamaz.

Bu ara, gönüllülerden ayrılıp uzaklaşmanın çaresini arayan Kemal Bey'in çevresi Tuzsuz Efe, Bektaş ve Ömer denilen adamlarla çevrildi. Silâhlarını ona çevirerek:

— Teslim ol ulan! Diye bağırdılar.

Gönüllüler bu acıklı sahneye hem şaşkın, hem de kaygısızca bakıyorlardı. Genç subayın silâhını ve tabancasını alan Hamit Çavuş'la Tuzsuz Efe onun ellerini de arkasına bağladılar. Uzun boylu, küçük gözlü genç bir adam olan Hamit Çavuş, bundan sonra gönüllülere döndü:

— Bana bakın arkadaşlarım, dedi. Yunan nerde ise gelmek üzeredir. Hemen buracıktan sır olun. Geçin gidin çoluğunuzun çocuğunuzun yanına. Günün birinde, "ulan Hamit bizim başımızı sağlam bir belâdan kurtardıydı" diye bana dua edersiniz.

Gönüllüler, bu söz üzerine gruplar olarak konuşa görüşe Bergama'ya giden yola indiler. Biraz sonra ayak sesleri de kesilmiş, ortada yalnız gönüllülerin içine ilk karışan sivil atlı ile Hamit Çavuş, Tuzsuz Efe, Bektaş ve Ömer, bir de Kurmay Yüzbaşı Kemal Bey kalmıştı.

Ellerini sımsıkı arkadan bağladıkları genç subayı yüzükoyun yere yatırdılar.

Hamit Çavuş bu ara Tuzsuz Efe'ye:

— Haydi, efe dedi. Şunun kellesine bir kurşun yerleştir! Kafasını keser, karşıki heyetle birlikte Yunan kumandanına götürürüz. Mükâfatını da alırız.

Tuzsuz Efe, yüzünü buruşturdu:

— Hamit Çavuş, dedi. Ben katil değilim. Bana dokunmayan adama ben silâh çekemem. Sonra bu bir zabit, ben buna kurşun atmam, hem de attırmam. Hamit Çavuş, bunu böyle bil! Eğer bu adamı öldürürsen beni de karşında bulursun.

— Öyleyse onu diri diri götürüp Yunan kumandanına teslim edelim.

— Ben buna da he demem. Bırakalım gitsin.

— Efe, ben onu kumandana götürmeye kararlıyım. Artık, sen gerisine karışma!

(Tuzsuz Efe sonraları Kuvayı Milliyeci olmuştu.)

Sonra, gitti Kemal Bey'i tekmeleyerek yerinden kaldırdı. Onu önlerine katarak aşağı yola indiler. Karşılayıcı heyet de yetişmiş aşağıda onları bekliyordu. Bunlar, besili atları üzerinde iyi giyimli, iyi besili on kişiydi. Bergama'nın sözü geçen ilk safta on eşrafı, zengini idiler. En baştakinin elinde bir ak teslim bayrağı vardı. Bir sırığın ucuna geçirilmiş apak bir bez parçasını bir bayrak gibi başının üstüne kaldırmış, sağ elinde tutuyordu. Ondan sonrakinin elinde güzel bir sepet vardı. Bunun içinde fırından yeni çıkmış taptaze bir buğday ekmeği ile bir kâse içinde tuz vardı. Bunlar Yunan kumandana verilecek ve onun dostluğuna sığınılacaktı.

Kafile, yolu ikiye bölen Bakırçayı Köprüsü'ne doğru ilerlemeye başladı. Hamit Çavuş yarı asker, yarı sivil ve silâhlı olarak oynak bir atın üzerinde en önde gidiyor, onun arkasından teslim bayrağını taşıyan adamla, tuz ve ekmek sepetini taşıyan kimse gidiyordu.

Elleri arkasında sımsıkı bağlanmış olan ve silâhları alınmış olan Yüzbaşı Kemal Bey, ellerini bağlayan ipin ucu kendisini yakalayanlardan bir atlının eliyle çekilerek ve kafilenin yanı sıra koşturularak yürütülüyor; ara sıra tökezleyip düşüyor, zorla kalkarak atlılara ayak uydurmaya çalışıyordu.

Vakit de kuşluk olmuştu. Güneş iki mızrak boyu yükselmiş, yakmaya başlamıştı. Atlıların kaldırdığı sapsarı bir toz genç Yüzbaşıyı ara sıra görünmez hale getiriyordu. Bakırçayı Köprüsü'ne varıldığında, Kemal Bey, baktı. Köprü gerçekten Yu-

nan ordusunca tutulmuştu. Sağda ve solda pusuya yatmış Yunan erlerinin çelik miğferleri yüksek otların arasında parlıyor, köprüye doğrultulmuş sağlı sollu iki makineli tüfeğin namluları karanlık gözleriyle yolcuları gözetliyordu. Kafile köprünün başına geldiğinde öteki uçtan:

— Vire, kimdir gelenler? Diye Türkçe bir soru işitildi.

Soran görünmüyorsa da makineli tüfeğin başındakilerden biri olduğu anlaşılıyordu. Hamit Çavuş:

— Kumandan hazretlerini görmek istiyoruz. Hamit Çavuş derseniz o bilir. Daha önce konuşulmuştur.

Biraz sonra, sağdan soldan bir manga asker fırladı; silâhlarını gelenlere doğrulttular. Genç bir subay Yunanca:

— Haydi, gelin geçin, kumandan ilerde sizi bekliyor! Dedi.

Bir sahra telefonuyla çabucak görüşülüp konuşulduğu anlaşılıyordu. Kafile, köprüyü tıkırdatarak karşıya geçti. Elleri bağlı Kemal Bey, Yunan subay ve erlerinin ilgisini çekti. Subay, Hamit Çavuş'a:

— Kimdir bu adam, vire? Diye sordu.

— Kumandanınız bunun kim olduğunu biliyor. Bir subay, bir vatan haini! Etrafına topladığı cahil memleket çocuklarını dostumuz Yunan ordusuna karşı silâhla karşı koymaya kışkırttı. Biz de kendisini yakaladık. Sizin kumandan hazretlerine götürüyoruz. Bunlar İttihatçıdır, memleketi yeniden ateşe vermeye çalışıyorlar. Cezasını biz verecektik, ama vazgeçtik. Varsın padişahımızın dostu olan Yunan kumandanlığı versin.

Yunan askerlerinden birkaçı Türkçe:

— Vay haine bak! Vire sen üç buçuk külhaniyle ne yapacaksın koca Yunan ordusuna karşı?

— Hem de subay, hâlâ akıllanmamış.

Bu Türkçe konuşan askerler, İzmir'in yerli Rumlarından şöyle çabucak devşirilmiş Metropolit Hırisostomos'un kutlayarak cepheye sürdüğü eğitimsiz delikanlılardı. Bunlar Türkçeden başka dil bilmeyen yerli Rumlarla Yunan ordusu arasında önemli bir bağ meydana getirmek üzere toplanmışlardı.

Bunlardan biri, tüfeğini Kemal Bey'e doğrultarak:

— Vire, dedi, ben temizleyeceğim bu herifi!

Yunan subayı, hemen ona çıkıştı:

— Dur, o kumandana teslim edilecek! Sorumlu düşeriz sonra.

Hamit Çavuş'a:

— Haydi, Hamit Çavuş, dedi. Al bu kafileyi yoldan doğruca yürü. Yarım saat ilerde Binbaşı sizi bekliyor.

Kafile, Reşadiye köyüne doğru ilerlemeye başladı. Kemal Bey'in tökezleyerek, sarsılarak yürümeye çalışması, Yunan askerlerinin mizah duygularını gıcıkladı. Hepsi birden sadistçe güldüler. Birisi son olarak:

— Hain! Diye arkasından bağırdı.

Kemal Bey içinden:

"Bu herifler beni sağ bırakmazlar, diye düşünüyordu, çünkü benim gibilerin azınlıkta olduğunu sanarak ellerine geçirdiklerini yakaladıkları yerde öldürememişlerse, götürüp İzmir'de bir divanı harp komedisinden geçirdikten sonra kurşuna diziyorlar."

Bakırçay'ın temiz çakıllar üzerinden sekerek giden sularına özlemle baktı. Hınçtan, öfkeden, sıcaktan dudakları çatlamıştı. Şu on-on beş kişi şu anda bütün Bergama halkını mı temsil ediyordu? Hele şu Hamit Çavuş denen tüyü bozuk, bu zavallı memleketin derin acısından bir zerresini duymak gücünde olmayan bir çıyandan, bir solucandan başka neydi? Yunan kumandanlığının vereceği birkaç kuruş mükâfata bir Türk yurtseverini satmak ne korkunç, ne karışık, ne aşağılık, ne bayağı, ne rezilce bir işti! Kemal Bey bundan sonra:

"Padişah, sadrazam, Ali Kemal hainleri toptan bir milleti, bir memleketi satmak hakkına sahip olurlar da bir Çeçen Hamit Çavuş, bir Türk subayını satmak hakkına neden sahip olmaz? Örnek önündeyken hiç onu taklit etmekten geri durur mu? Acaba şu güzel memleketin kurtuluşunu görmeden öldürülecek miyim? Kim bilir? Belki de bir kurmay subay olduğum için Yunan Kurmay Başkanlığı benden haber sızdırmak umu-

duna kapılır da geçici olarak hayatımı bağışlayabilir. Ondan sonra Allah kerim..."

Sıcak, gittikçe artıyor, Kemal Bey kan ter içinde koşarak rahvan giden eşraf atlarının gidişine ayak uydurmaya çalışıyordu. Tabur kumandanının mola verdiği ağaç altına varıldığında, Hamit Çavuş, attan inerek ötekileri de indirdi ve onları ikişer yaparak kumandana doğru yürüttü:

— İşte, Bergama halkı, size memleketlerine hoş geldiniz diyor, kumandanım! Dedi.

Elindeki elli Bergamalının imza ve mührünü taşıyan Bergama'ya çağırış kâğıdını verdi. Yunan kumandanının ak dişleri birdenbire şimşek çaktı:

— Bergama şehrinin akıllı büyüklerini selâmlarım, buyursunlar! Dedi.

Elinde ak teslim bayrağını taşıyan iyi giyimli Bergamalı zengin ilerledi, Hamit Çavuş'tan sonra kumandanın elini sıktı. Sonra sepetli adam ilerledi, kumandanın elini sıktı ve Hamit Çavuş'un yardımıyla sepetten ak bir somun çıkardı, kumandana uzattı, tuzu da kristal kâse içinde Hamit Çavuş elinde tuttu. Kumandan büyük bir hoşnutlukla ekmekten bir lokma kopardı ve tuza banarak ağzına attı. Çiğneyip yuttuktan sonra Yunanca:

— Biz, Yunan milleti buralarda vaktiyle büyük medeniyetler kurduk ve küçük Asya milletlerini barış ve mutluluk içinde yaşattık. Şimdi de buraya barış ve medeniyet getiriyoruz. Hiçbir Türk'ün burnunu kanatacak değiliz. Yalnız şunun gibi (Kemal Bey'i gösterdi) dik başlıları biraz terbiye etmeye çalışacağız. Haydi, şimdi sağlıkla dönünüz güzel, eski ve medenî Bergama'ya! Orda inşallah el ele vererek yine büyük bir Bergama medeniyeti yaratacağız.

Hamit Çavuş, kafileyi ikişer yaparak ata bindirdi. Bergama'ya yollandılar. Tabur kumandanı, Kemal Bey'i birkaç muhafızla gerideki karargâha gönderdi.

Genç Yüzbaşının şerefli, şanlı serüveni bundan sonra da sürüp gidecekti. Esir olarak İzmir'e götürülen Kemal Bey, orda

bir süre kalacak, sonra eşsiz bir vatan savaşında yıldızlardan biri olmak ve kurtarıcılardan birisi durumuna yükselerek iç ve dış düşmanları dize getirmenin tadını tadabilmek için acar zekâsını kullanarak esirlikten kaçıp kurtulacak, yine cepheye dönecek. Soma Cephesi kumandanlığını alarak düşmanla hürriyet içinde boğuşmanın ve savaşmanın tadını tadacaktı. Kader ona böyle bir yol çizmişti.

*

* *

Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin çalışkan adamı Çeçen Hamit Çavuş; bayrak, tuz ve ekmek töreninden sonra yine kafilenin önüne düştü, atını oynatarak, büyük bir başarının mutluluğu içinde Bergama'ya doğru yollandı. Arkasından kendi adamlarıyla on kişilik eşraf grubu geliyor, yaptıkları işten hoşnut, gülerek birbirleriyle konuşuyorlardı. İki üç yüz metre arkalarından da taburun öncüleri, bir gezinti yapar gibi kaygısızca ilerliyordu.

Saat onda Yunan ordusunun öncüleri, üzerlerine yağan çiçek yağmuru altında Bergama'nın ilk evlerini geçtiler ve hükümet konağına doğru ilerlediler. Yahudi, Ermeni, Rum erkek ve kadınları Yunanlıları şiddetle alkışlıyordu. Şehrin Türk eşrafı da karşılamak üzere hükümet meydanına sıralanmışlardı.

Tabur kumandanı, Kaymakam Rasim Bey'i görmek istedi. Rasim Bey, ciddî bir yüzle odasından dışarı çıktı ve Yunan kumandanına:

— Bergama'nın işgali, mütareke şartlarını açıkça ihlâl etmektedir. Bergama'nın yegâne sorumlu idarecisi olarak bu işgali protesto ederim. En yakın zamanda askerlerinizi Bergama'dan çekmenizi talep ederim! Dedi.

Yunan tabur kumandanı, bunun üzerine centilmence gülümsedi ve sarı evrak çantasını zarif bir davranışla açtı. İçinden çarşaf gibi yazılı bir kâğıt çıkarıp Rasim Bey'in gözlerinin önüne tuttu. Rasim Bey, dehşetle açılan gözlerini kâğıt üzerinde gezdirdi ve kendi haberi olmadan doldurulup Yunan kuvvetleri kumandanına verilen bu kâğıtta bütün Bergama

zenginlerinin, Hürriyet ve İtilâf Partisi ilgililerinin, birkaç da zavallı hemşehrinin imza ve mühürlerini gördü ve afalladı. Kocaman kâğıdın üzerinde tam 50 imza ve mühür vardı.

Tabur kumandanı, Kaymakamın şaşkınlık gösteren mimiklerini zevkle seyrediyor ve bu zavallı Türk idarecisinin acizliğine içinden kahkahalarla gülüyordu.

— İşte, görüyorsunuz değil mi, Kaymakam Bey? Biz buraya bir düşman gibi değil, bir hami, bir dost olarak gelmiş bulunuyoruz. Kasabanızın bütün gayrimüslimleriyle söz sahibi Türk hemşehrileri, bizi elli imzalı bir çağrı ile çağırdılar. Biz de bunun üzerine kalktık buraya geldik. Biz, İttihatçıların perişan ettikleri Türkiye'yi kalkındırmaya geldik.

Rasim Bey en sonra, bir Türk vicdanı taşıyordu. Bütün bu sözleri tiksintiyle dinledi ve kumandana karışık duygularla baktı. Yunan tabur kumandanı, bu ara Ege'nin yetiştirdiği çok güzel bir Rum kızının kendisine ikram ettiği büyük bir tas ayranı içerken alaycı bakışlarla kaza kaymakamına bakıyordu.

En sonra, okumuş bir adam olan Kaymakam, bu bakışlardaki fatih, gurur ve çalımını görmemezlik edemezdi.

Fakat artık iş işten geçmişti.

YEŞİLIRMAK KIYISINDA İHTİLÂLCİLER

Bir işe ne denli çok insan katılırsa o iş, o denli çabuk biter.
-Homeros-

Saatte ancak dört-beş kilometre yol alan dolma tekerlekli bir Alman Benz otomobili, Havza-Amasya yolu üzerinde, arkasında birkaç yaylı araba olduğu halde sarsılarak, hırlayarak, horlayarak, yalpa vurarak, tökezleyerek sabahın alaca

karanlığından beri yol almaya çalışıyordu, ufacık yokuşlardan sonra fokur fokur kaynayan su değiştiriliyor, yeniden yol alınıyordu. Mustafa Kemal yine yanına doktorları, Refik Bey'le İbrahim Tali Bey'i almıştı. 1919 yılı Haziran'ının 12'nci günü, tanyeri ağarırken Havza'dan yola çıkmışlardı. Hoyrat Benz, gürültüsüyle sözde gizli yapılması istenen yolculuğu bir gösteri haline getirmişti. Yol boyunca büyük bir sessizlik vardı. Yollarda hiçbir yolcu gölgesi görünmüyordu.

Bütün bu dağlık ve ormanlık bölgeyi yalnız bir şeyin, korkunun beklediği açıkça anlaşılıyordu. Her türlü eşkıyanın yanı sıra bir de siyasî Pontos çetelerinin varlığı, buraları bu saatlerde kuş uçmaz kervan geçmez bir çöl haline getirmişti. Mustafa Kemal, sabahın serin ve uyarıcı havasında kendisini demir gibi duyuyordu. Doğrusu şuydu ki Havza'daki şifalı banyolara doyasıya girememiş, umduğu şifayı da bulamamıştı.

Uzak ormanlardan silâh sesleri geliyordu. Bir ara doğu ufku üzerinden göğe doğru bir kızıllık yükseldi. Kim bilir bu yakılan bir Türk köyünün alevleri miydi? Sonra tatlı bir mavilik, gökyüzünde bir rüzgâr gibi esti ve son yıldızları da söndürdü.

Kuşlar, tek notalı vahşi ve ürkek kuşlar, tek başına gezip dolaşmanın acı üzgünlüğünü seslerinde taşıyarak ötmeye başladılar. Kuytu ve henüz karanlık dere içlerinde bülbüller yorgun, acı ve tatlı sesleriyle ara sıra bir çıkış yapıyor, sonra yine meydanı tek ve basit notalı, güzel tüylü küçük kuşlara bırakıyorlardı. Biraz uzaktaki küçük bir gölde beyaz gagaları ve kapkara gövdeleriyle bir sürü su tavuğu yüzüyor, sürü sürü kargalar, aydınlık sesleriyle kafilenin başı üzerinden geçip ekilmiş ve sürülmüş tarlalara doğru uzaklaşıyorlar, ağaçkakanlar, irili ufaklı, kalın gövdeli ağaçları çekiçliyorlardı.

Mustafa Kemal'in, altın yapağıyı bulmaya giden idealist kafilesi bu güzel, insansız topraklardan geçerken büyük bir üzüntü duyuyordu.

Çalışkan Türk halkı, korkudan bir köyden kasabaya, bir köyden bir köye gidemeyecek hale gelmişti. Vahşi silâh seslerinden başka hiçbir şey buralarda babayiğitlik taslayamazdı.

Kafile hâlâ, Pontos düşünün bir cehennem haline getirdiği zengin sevimli doğa güzellikleri içinden geçmekteydi. Fakat bu zenginlik, sessizlik ve ıssızlık içinde karşılaşacakları herhangi bir tehlikeyi kolayca savuşturabilecek silâhları vardı.

Güneş yükseldikçe, büyük bir insan kalabalığının kendilerini beklediği yere biraz daha yaklaşıyorlardı. Kuşluk vakti orda olabilirlerdi. Komiser İsmail ve arkadaşları gizlice Havza'ya gitmiş, Mustafa Kemal'le arkadaşlarının Amasya'da her an beklendiğini söylemişti.

Artık Merzifon'dan Havza'ya sarkarak kendilerini kıstıracak İngiliz taburunun tehlikeli bölgesinden çıkılmak üzereydiler.

Artık Merzifon'daki İngilizlerle Samsun'daki İngilizlerin kıskacına girmek kara düşü de silinmek üzereydi. Saat dokuz-on arası, Mustafa Kemal'in kafilesi, Amasya'dan dört kilometre uzaktaki Gezirlik denilen gezinti yerinde kendisini dört gözle bekleyen Amasya ileri gelenleriyle halkına ulaştı. Gezirlik, Karasu'nun kenarında serin ağaçlığı ve içilecek güzel sularıyla tanınmış bir yerdi. Komiser İsmail Kesin'in Mustafa Kemal'e ağızdan ilettiği habere göre karşılaşmanın orda yapılacağı anlaşılmıştı. Yine Mustafa Kemal'in daha önceden Amasya'ya saldığı adamlarının ağzıyla, kişiliği üstüne güzel bir propaganda yapılmıştı. Bütün Amasya halkı, İttihatçısı, İtilâfçısı, Çanakkale ve Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal Paşa'yla ve daha çok onun Anadolu'ya değerli kişiliğiyle birlikte getirdiği kurtarıcı düşüncelerle ilgileniyordu. Bunun için de bütün Amasya halkı, yollara dökülmüştü. Onu görmek istiyordu. Amasya'nın sakin temposunu birdenbire kımıldatan, elektrikleyen, dalgalandıran büyük bir olayın başlamakta olduğunu sezen halk, yürekleri merak, umut dolu olarak Gezirlik'e akın ediyordu. Mustafa Kemal'in dolma tekerlekli ve ancak hızlı bir yaya kadar yol alabilen Benz'i arkadaki arabaları biraz daha geride bırakarak Gezirlik'te durdu. Mustafa Kemal, üstü açık arabada ilkin ayağa kalkarak halkı gözden geçirdi. Gülümsedi, sonra, inerek yol kenarına dizilen halkın gözlerinden gözlerini ayırmadan:

— Merhaba Amasyalılar! Diye sıcak ve gür sesiyle onları selâmladı.

Halk hep bir ağızdan:

— Sağ ol, çok yaşa! Diye karşılık verdi.

İşte, bu iş de olmuştu. Anadolu'dan bir şehir daha fethetmek üzereydi. Sırası gelecekti, günde beş-on şehir bile fethettiği olacaktı. Halk, bu genç ve yakışıklı paşadan hoşlanmıştı. Hepsi, ilkin merakla baktığı halde şimdi yüzünde sempati ışıkları olarak bakıyordu.

Genç paşa, yol kenarında sıralanan ileri gelenlerin ellerini sıktı, hallerini hatırlarını sordu. Halk, ömründe ilk kez bu denli yanlarına sokulup hal-hatır soran bir paşaya rastlıyordu. Akıllıca bir reklâm da yapılmış olduğundan Mustafa Kemal, halka mistik bir güzellikte de görünüyordu.

Mustafa Kemal, burda mola vermek istemiyordu. Amaç doğruca Amasya'nın içiydi. Şehirde buradakinden çok daha güçlü, çok daha büyük görülebilirdi. Doğanın içinde yalnız kalmış bir deha ile bir saka kuşunun kaderi arasında hiçbir ayrım olamazdı. Örgüt, kalabalığın çok olduğu yerde yapılabilir, iş, insan malzemesini kullanarak meydana gelirdi. Onun için onun ruhu dağlık, ormanlık ve ıssızlıktan bir an önce kurtulup insanı bol bölgelere, mübarek toprakların göbeğine doğru atılmak istiyordu. Halkı yeniden selâmlayarak otomobile bindi. Motor homurdanarak çalıştı ve ileri atıldı. Yaylılar da sarsılarak arkasından yollandılar,

Mustafa Kemal'in gözleri, sol yandaki çayın her iki yanındaki yeşilliklere hayran takıldı kaldı. Elma bahçeleri, fundalıklarla örtülü yemyeşil dağın eteği boyunca Amasya'ya doğru uzuyordu. İrileşmeye yüz tutmuş henüz yemyeşil elmalar ağaçların dallarından pıtrak gibi sarkıyordu. Alt yandaki değirmenlerin gürültüsü, çaydan teneke kutular içinde su kaldırıp elma bahçelerine giden arklara boşaltan bostan dolaplarının biteviye gıcırtısına karışıyor, çayın hızlandığı yerlerden serinletici çağıltılar geliyordu. Amasya'ya yaklaştıkça bu dolapların gıcırtıları daha çoğalıyordu.

Şimdi yol, daha çok daralan bir vadinin sağındaki sırtın eteklerini sıyırarak geçiyordu. Kafile Cülüstepe'yi geçti, Amasya'ya yaklaşmaya başladı. Yolun solundan akan Tersakan Çayı'nın ötede Yeşilırmak'la birleştiği yerde elma bahçelerinin üzerinde geliştirdikleri düzlük genişliyor; yeşillik, bir doğa bayramı halini alıyordu. Kuş Köprü'ye vardıklarında Mustafa Kemal, sağlı sollu Amasya'nın tepesine dikilen kül renkli, yüksek dağların altında bunalır gibi oldu... Bu denli güzel doğa görünüşlerinin içinden geçip geldikten sonra, sanki insan hayal kırıklığına uğruyor gibi oluyordu. Bu yalçın kayalıklar, Amasya şehrinin pek çok korkunç tarihî zorunluluklar süresince bir zaman için olsun korumak göreviyle görevlenmişti. Yoksa insanların kendilerine kalsaydı, ölümsüz bir barış havası içinde, daha açıklık, daha ferah bir yerde konaklarını kurmaya çalışırlardı. Kuş Köprü'nün ak taştan ayakları altından Yeşilırmak'ın pek azalmış olan yaz suyu kıyıdaki söğüt ağaçlarının ve yemiş ağacı yığınlarının yansımasıyla yemyeşil akıyordu. Kıyılarda durgunlaşan bu suda tatlı yeşillikleri kocaman söğüt ağaçlarıyla alaca gövdeli ve çırpıntılı yapraklı akçakavaklar baş aşağı duruyor, böylece kıyının yeşilliğine düş gibi yumuşak bir yeşillik bölgesi daha katıyorlardı. Demek ki Yeşilırmak, biraz da bunun için Yeşilırmak'tı.

Mustafa Kemal, Kuş Köprü'nün başında otomobilden inerek köprüyü yayan geçti. Köprünün öbür başında Cülüstepe'ye ve Gezirlik'e yetişemeyen çoluk çocuk, kadın kız, ihtiyar bir yığın Amasyalı toplanmıştı. Paşa, burda elden geldiğince tatlılaştırmaya ve dost tonlar koymaya çalıştığı sesiyle hepsine bir:

— Merhaba, çekti. Sonra beşer-onar hatırlarını sordu, gönül alıcı sözler söyleyerek yürüdü.

Öteki arkadaşları da arabalardan inmiş, onun arkasından yürüyorlardı.

Yaşlı kadınlar, yüksek sesle onun ömrüne dualar ediyor, çocuklar, yüzlerinde bir bayram sevinciyle onu seyrediyorlardı.

Böylece tozlu bir yoldan iki yanını kuşatmış halk toplulukları arasından geçerek hükümet konağına vardı. Amasya'nın bütün düşünen başları ve ileri gelenleri büyük salonda toplanarak Mustafa Kemal'in konuşmasını dinlediler. Halk, Mustafa Kemal'in İstanbul hükümetinin çizdiği çizgiden dışarı taşmış, ona karşı baş kaldırmış olduğunu biliyordu. Bunun için Hürriyet ve İtilaf Partisi'nden olanlar salona somurtkan yüzleriyle girmişler, pusuda bekler gibi bir hal almışlardı.

Mustafa Kemal, gözlerinin pek işleyici ve içten bakışlarıyla salondakilerin dostluğunu kazandıktan sonra şunları söyledi:

— Aziz Amasyalılar!

Padişah ve hükümet, İtilâf Devletlerinin elinde esir vaziyettedir. Memleket, elden gitmek üzeredir. Bu kötü vaziyete çare bulmak için sizlerle işbirliği yapmaya geldim. Hep beraber aziz vatanımızı ve istiklâlimizi kurtarmak için bütün gayretimizle çalışacağız.

Efendiler, İzmir'in, daha sonra Aydın'ın işgali, gelecekteki tehlikeyi daha açık göstermiştir. İşgal ve ilhak gibi hâdiseler, asil milletimizin kalbini parçalıyor.

Memleketimizin tamamen muhafazası için mitingler yaparak millî heyecanı çok canlı bir şekilde göstermek lâzımdır. Tahammülü imkânsız olan bu acıklı vaziyet karşısında derhal bir. teşkilât kurmak ve büyük devletlerin mümessillerine tesirli telgraflar çekmek lâzımdır.

Amasyalılar!

Burası, Havza'dan ötesi Pontos oluyor. Sivas'ın doğusu Ermenistan'a katılıyor. Memleket İngiliz mandası altına giriyor. Tarihi büyük Türk milleti böyle bir esareti kabul etmez. Milletimizin tarihî şerefi vardır.

Muhterem Amasyalılar!

Memleketin her tarafında ateşli çatışmalar başladı. Türk vatanseverlerinin gayretiyle garp şehirlerimizde millî cepheler kuruldu. Cenupta Fransızlarla elbirliği yapan Ermenilere karşı bir Adana cephesi teşkil edildi. Kuvvetli çetelerimiz Fransız ve Ermenilere saldırmaya başladılar. Erzurum'da Ermenilere karşı mücadele başlamıştır.

Amasyalılar, ne duruyorsunuz? Burada da mutlaka her türlü haklarımızı korumak üzere bir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurmalıyız.

Amasyalılar, düşmanların Samsun'dan yapacağı herhangi bir ihraç hareketine karşı ayaklarımıza çarıklarımızı çekecek, dağlara çekilecek, vatanı en son kayasına kadar müdafaa edeceğiz. Allah, milletimize mağlûbiyeti gösterirse bütün evlerimize, mallarımıza ateş verecek ve vatanı bir harabezara çevirerek boş bir çöl halinde düşmana bırakacağız.

Amasyalılar, buna hep beraber yemin edelim.

Amasyalılar göğüs dolusu haykırdılar:

— Bütün Amasyalılar emirlerinizi bekliyor, Paşam!

Mustafa Kemal de coşmuştu:

— Sağ olun Amasyalılar! Zaferi kazanacağız! Vatan kurtulacaktır! Diye bağırdı.

Mustafa Kemal hükümet dairesinde arkadaşlarıyla yemek yiyip dinlendikten sonra akşamüstü Amasya'nın yukarısında Saraydüzü denen yüksek bir yerde bulunan kışlaya çıktı. Komiser Osman Çağın'ı çağırarak miting için yazdığı yazıyı Beyazıt Camii Vaizi Abdurrahman Kâmil Efendi'ye gönderdi. Ertesi günü cumaydı. Kâğıtta yarınki cuma namazında vatanın kurtuluşu için, tıpkı Havza'daki gibi bir vaaz verilmesini istiyordu. Komiser Osman Çağın, bu kâğıdı götürüp Abdurrahman Kâmil Hoca'ya verdiğinde hoca, sonsuz sevindi ve bunu göstermek için de kâğıdı öptü, başına koydu ve şöyle dedi:

— Başım, gözüm üstüne. Bu işi seve seve yaparım!

Ertesi gün, yine cuma sabahı, kalabalık bir Amasya heyeti Amasya'nın üstünde, kışlanın, idadi okulunun ve memleket hastanesinin yan yana bulunduğu Saraydüzü denen yere çıktılar. Mustafa Kemal ve arkadaşları, geceyi kışlada geçirdiler. Orda hastanenin bitişiğinde tek penceresi şehre bakan ve önünde genç kavak ağaçları yükselen boş bir oda vardı. Mustafa Kemal, burasını ihtilâlci çalışmaları için bir büro halinde kullanmaya başladı. Buraya sonradan "karanlık oda" denilmesinin nedeni kısaca şuydu: Gerçekten karanlık, perişan, za-

vallı, fakirce bir odaydı bu. Mustafa Kemal burda, bayağı bir tahta masanın başında oturmuş, ev sahibi olarak heyeti bekliyordu. Heyet geldi, odayı doldurdu. Gelenler, İttihatçılar, İtilâfçılar, yansız hemşehrilerdi. Oturdular, Mustafa Kemal hepsinin elini hararetle sıkarak hal ve hatırlarını sordu.

Ondan sonra, kendisine gerek İttihatçı, gerekse İtilâfçılarca sorulan sorulara karşılık vererek:

— Ortada İttihatçılık, İtilâfçılık yoktur. Memleket meselesi vardır, dedi.

Sonra hükümetten korkarak dağda bayırda saklanıp kaçak gezen bütün ileri gelen İttihatçı hemşehrileri çağırttı. Bundan böyle parti kavgalarının bittiğini herkesin el ele vererek ortaklaşa düşmana karşı savaşması gerektiğini anlattı. Hepsini kendi çevresinde toplu olarak çalışmaya çağırdı.

Amasya heyeti, bu uğurlu cumayı yeni bir dönemin başlangıcı olarak benimsedi ve yürekleri Mustafa Kemal'in sarışın sıcaklığı ve geleceğin güzel umuduyla dopdolu olarak beraber aşağı Beyazıt Camii'nde öğle namazını kılmaya ve vaaz dinlemeye indi. Namaz kılındıktan sonra, camiyi tıklım tıklım dolduran halk, pek meşhur bir vaiz olan Abdurrahman Kâmil Hoca'nın vaazını dinlemeye hazırlandı. Mustafa Kemal, bu vaazı caminin sol kayyumluğunda oturarak dinlemeye hazırlanmıştı.

Abdurrahman Kâmil Efendi, Mustafa Kemal'in konuşmalarından da aldığı esinle şöylece özetlenen vaazına başladı:

— Ey ahali!

Milletin şeref ve haysiyeti, istikbali hakikaten tehlikeye düşmüştür. Bu felâketten kurtulmak için icap ederse vatanın son bir ferdine kadar ölmeyi göze almak lâzımdır. Bu noktada büyük milletimizin azimle, imanla beraber çalışması lâzımdır. Artık padişah olsun, halife olsun; ismi, unvanı her ne olursa olsun, hiçbir şahsın ve makamın hikmeti mevcudiyeti kalmamıştır. Yegâne çare-i halâs, halkın doğrudan doğruya hâkimiyeti eline alması ve iradesini kullanmasıdır. Hep beraber Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında toplanarak vatanı kurtaracağız.

12 Haziran'da Amasya'ya varan Mustafa Kemal, 13 Haziran'da Beyazıt Camii'nde bu ihtilâlci vaazı verdirmiş, ayın 14'ünde de Amasya yurtseverlerini karanlık odaya toplayarak Müdafaayı Hukuk Cemiyeti'ni kurdurmuştu.

Mustafa Kemal, henüz Havza'da iken Amasya'da bir olay geçmişti. Bu, Mustafa Kemal'in Amasya'ya doğru uzanacak yolunu kesmek içindi. 1919 yılı Mayıs'ının sonlarına doğruydu. İngilizlerin Samsun temsilcisi ve Pontosçuların başyardımcısı Yüzbaşı Solter, Amasya'ya gelmiş, hükümet konağının hemen önünde bulduğu Komiser İsmail Kesin'e gözdağı vermek üzere şöyle çıkışmıştı:

— Hepinizi tutup Malta'ya süreceğim, sizin.

— Neden? Demeye vakit kalmadan mutasarrıfın nerde bulunduğunu sormuştu.

Mutasarrıf Sırrı Bey'le de daha önce geçmiş bir olaydan dolayı paylaşılacak kozu vardı. Merzifon'daki İngiliz subayları, bir gün bir Pontoslu Rum tercümanla, çıka gelip bütün hapishanenin boşaltılarak mahkûmların serbest bırakılmasını istemişlerdi. Mutasarrıf, İngiliz subaylarına bağırarak şöyle karşılık vermişti:

— Bu mahpusları buraya İngiliz hükümeti sokmamıştır.

İngiliz subayları, en sonra mahpuslar arasında bulunan Hintli bir Müslüman'la arkadaşının çıkarılmasını istemişlerdi. Sırrı Bey, buna da evet dememiş ve İngilizler ta İstanbul hükümetinden emir çıkartarak, karıları İtalyan tebaasından olan iki mahpusu en sonra serbest bıraktırmışlardı.

İşte Solter, "Hepinizi Malta'ya sürdüreceğim" diye tehdit savururken mutasarrıfın dik başlılığını da anlatmak istemişti.

Mustafa Kemal, Amasya'ya doğru yola çıkmadan önce burasını İngilizlere eğilimli bir şehir halinde göstermek isteyen Solter, Sırrı Bey'i de ürküterek hemen köprübaşında ve hükümet konağının yanı başında bulunan saat kulesine İngiliz bayrağını çektirmişti. İngiliz bayrağının saat kulesinde dalgalandığını gören Amasyalılar küplere binmişti. İlk millî öfkeyi ve heyecanı duymuşlardı. Bir koluyla bir gözünü dünya savaşı

cehenneminde yitiren malûl gazi topçu yüzbaşısı Cevat Bey, fırtına gibi belediye binasına girmiş ve belediye başkanıyla oturup konuşan Solter ile tercümanına şöyle çıkışmıştı:

— Bu bayrak ne? Biz muharebe meydanlarında bunun için mi savaştık? Bunun için mi kolumuzu, bacağımızı, gözümüzü kaybettik?

Tek gözü öfkeden kan çanağına dönen Gazi Cevat Bey'i güçlükle durdurdular.

Dışarıda gittikçe kalabalıklaşan ve bayrağı saat kulesinden indirip parçalamak isteyen halk bir hâdise çıkarmak üzereyken Kadı Ali Hikmet Berki Efendi çıkagelmiş ve olayı şu sözlerle önlemişti:

— Sakin olun kardeşlerim, Allah büyüktür. Böyle asil bir milletin memleketinde, böyle âlimler, evliyalar yatağında yabancı bayrağı dalgalanamaz.

Çok gariptir, o sırada sabahtan beri esen kuvvetli bir rüzgâr, korkunç bir kasırga haline gelmiş, damlardan kiremitleri uçurmuş, ağaçların dallarını kırmış, havadaki kuşları yerlere çarpmıştı. Solter'in astırdığı İngiliz bayrağı da bu arada yırtılıp parçalanmış ve Yeşilırmak'a doğru uçup sürüklenmişti.

Solter, tam anlamıyla paniğe uğramıştı. Halkın bir fırtına gibi kabaran ve tehdide başlayan ruhunun yanı sıra, doğa güçleri de yardıma gelmiş ve bu Amasya halkınca Tanrı'nın bir mucizesi olarak kabul edilmişti.

Bundan sonra Solter'e otomobiline atlayıp Amasya'dan kaçmaktan başka yapacak bir şey kalmamıştı.

ATEŞ VE DEMİR

Zalimlere isyan etmek, Tanrı'ya boyun eğmektir.

-Th. Jefferson-

Albay Kâzım Bey, Altmış Birinci Tümen kumandanlığını bir süs, bir etiket olarak almamıştı. İzmir'in kanlı işgali sırasında bu trajedinin çok yakınlarında bulunmuş, eskiden kurmay başkanlığını yaptığı ruhsuz Ali Nadir Paşanın İzmir'i Yunanlılara nasıl bir tek protesto kurşunu olsun atmadan teslim ettiğini pek yakından izlemişti. "Tıpkı Selanik Muhafızı Hasan Tahsin Paşa'nın, Mustafa Kemal'in bu güzel memleketini Yunanlılara peşkeş çektiği gibi..."

Mayıs ayının yağmurlu, çamurlu günlerinde Albay Bekir Sami Bey'le Akhisar ve dolaylarında uğradıkları korkunç başarısızlık onu ürkütüp karamsar düşürmemiş; tersine enerjisini, yiğitlik, yurtseverlik, insanlık ve en sonra subaylık duygularını daha çok kamçılamıştı.

Bekir Sami Bey'den ayrılıp Bandırma'ya uğramış, orda gördüğü şeylerden umuda kapılmıştı. Bandırma'daki Altmış Birinci Tümen başsız, dağınık, umutsuz ve perişan bekliyordu. Tam yeri ve zamanıydı.

Yurda Batı kapısından girmiş olan düşman, yine buralarda dağınık bir durumda bulunan kuvvetlerin toplanarak vurucu bir kuvvet haline getirilmesiyle durdurulup hırpalanacak, belki de kovulabilecekti.

Altmış Birinci Tümenin böyle kumandansız bulunuşu gerçekten de ne büyük şanstı. Evet, direnme işine buralardan başlanmalıydı. Dağınık yurtsever grupları bir an önce bir emir altında toplamalı, ilk dayanma çekirdeği olarak hazırlamalıydı. Belki de kader bu yiğitçe ve şerefli görevi Albay Kâzım'a vermekten çekinmeyecek, bunu onun bir şeyler yapmak için çırpınan genç, tecrübeli ve kuvvetli ruhundan esirgemeyecekti.

Bekir Sami Bey'den ayrıldıktan birkaç gün sonra, sırtına bir kat sivil giynek çekerek Bandırma'dan vapura binmiş İstanbul'a yollanmıştı. İstanbul'da doğruca Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşa'nın katına çıkmış ve bu değerli yurtsever paşanın yiğitliğine sığınmıştı. İzmir ve dolaylarında olup bitenleri, Yunanlılara karşı durulabileceğini, bunun için de oradaki subaylarla yeniden İstanbul'dan oraya gitmek isteyecek olanlara zorluk çıkarılmaması üstüne dokunaklı bir rapor vermiş, paşaya son olarak:

— Beni Bandırma'daki Altmış Birinci Tümen kumandanlığına verin! Demişti.

Cevat Paşa, genç Albayın bu yiğitçe isteğini büyük bir sempati ile karşılamış ve istediğini yapmış, sonra da şu yurtseverce sözü söylemeyi unutmamıştı:

— İnşallah muvaffak olursun!

Altmış Birinci Tümen kumandanlığına atandığını gösteren kâğıdı eline alan Albay Kâzım Bey, çok sevinmişti. Bu kâğıtla Bandırma'ya dönen genç Albay, yine subay giyneğini sırtına geçirmiş ve tümen kumandanlığı makamına oturarak görevine başlamıştı.

Kâzım Beyin tümen kumandanlığına gelmesiyle baskın biçimindeki Yunan işgalleri de sıralanmaya başlamıştı.

27-28 Mayıs gecesi Yunan işgal kumandanlığı, Ayvalık kasabasına asker çıkarmış ve Ali (Çetinkaya) Bey, şehre çıkan düşmana ilk nizamî ordu birliğiyle ilk silâhları patlatmıştı. Ali Bey'in kuvvetleri yanı sıra Edremit'in Kuvayı Milliyeci kaymakamı Hamdi Bey'in milisleri de büyük yararlık göstererek düşmana bundan ötesi yasaktır demişlerdi. İşte şimdi, yer yer türemiş bulunan, nizamî ordunun yaratıcı gücüyle aşılanmış bütün bu kaynaşan savaşçı grupları Bekir Sami Bey'le Kâzım Bey'in çevresinde toplanmaya başlamıştı.

Bergama eşrafının ihanetinden önce, Bergama halkının Balıkesir ve dolaylarından istediği yardım kuvvetleri yetişemeden Bergama kasabası düşmana satılmıştı. Buraya yardım için Ali Bey'in, Binbaşı Cemal Bey emrinde gönderdiği kuvvet,

Bergama'ya doğru yola çıkmıştı. Bu, Yüz Yetmiş İkinci Alayın birinci taburu ile Altınova, Gömeç, Burhaniye, Kozak dolaylarından toplanan milis eratını kapsıyordu.

On Dördüncü Kolordu kumandanlığının emriyle Akhisar kasabasının savunması için gönderilen Altmış Birinci Tümenin Yüz Seksen Sekizinci Alayı da 9-10 Haziran gecesi, düşmanın apansız Akhisar'ı boşaltıp gitmesiyle Soma'ya getirilmiş, buradan da Bergama'yı almış olan Yunanlıların Kınık-Soma yönünde ilerlemeleri düşünülerek savunma tertibatı almak üzere Kınık'ın batısında bulunan Poyracık köyüne gönderilmişti.

İki ağır makineli tüfekle güçlendirilen Binbaşı Cemal Bey müfrezesi, 12-13 Haziran günü Belliköy yönünde yürüyüşe geçmiş ve 13-14 Haziran'da köye girmişti. Buradan yine yola çıkan Cemal Bey müfrezesi, Kozak, Yağcı Bedir Aşiretlerinden de katılan gönüllüleri biraz daha büyüyerek Yukarı Bey'den Bergama yönüne doğru ilerlemişti. Cemal Bey müfrezeleri, 14 Haziran 1919 da Bergama'nın sekiz kilometre kuzeyindeki İncecik köyüne girmişti. Burda Cemal Bey, Ayazmentli Nazmi Bey ve Yağcı Bedir Aşireti'nin yüz eratlık milisini Bergama'nın batı yönüne göndermişti. Burda Dikili ve Menemen yönünden gelecek ya da Bergama'dan bu yönlere gidecek Yunanlıların yolları ve bağlantıları kesilecek ve haberleşme olanakları yok edilecekti. Böylece Poyracık köyünde, subaylarıyla birlikte yetmiş altı nizamiye eri, iki yedek subay ve iki yüz altmış sekiz milis eratı toplanmış oluyordu. Kınık telgraf merkeziyle Poyracık arasında telefon bağlantısı kurulmuştu. Binbaşı Cemal Bey'in milisleri, hemen hepsi daha önce askerlik yapmış olduklarından, avcı hattı düzeninde, ana yolu da koruyarak Bergama'ya doğru sinerek, gizlenerek ilerliyordu. Haziran'ın 14'üncü günü, Ege'nin bütün yakıcı sıcaklığı milislerin başına çökmüştü. Bergama'ya bir buçuk saat çeken Kapıkaya'ya varmışlardı. Saat tam dokuzdu. Birdenbire müfrezenin öncüleri üç kişilik bir Yunan keşif koluyla karşı karşıya geldiler. Yunan askerleri çetelere bir yandan ateş edi-

yor, bir yandan kaçmaya çalışıyorlardı. Arkalarından yapılan yaylım ateşle bunlardan ikisi vurularak hemen oracıkta can verdiyse de üçüncüsü ağaçların arkasında saklanarak izini yitirdi ve kaçıp kurtuldu. Müfreze ilerlemeye, hem de sıkı bir yürüyüşle ilerlemeye başladı. Kaçıp kurtulan asker, Bergama'ya daha önce yetişirse yapılacak baskın suya düşebilirdi.

Eski Türkmen bağları denilen yerde iki kişilik bir Yunan keşif koluna denk gelerek ateş ettiler, birisi vurulup düştüyse de öbürü kaçıp gitti. Dikili-Bergama yolunu tutan Ayazmentli Nazmi Bey'in emrindeki Yağcı Bedirler köyü milislerinin meydana getirdiği yüz kişilik çete grubu da, Rumların Dikili'den Bergama'ya götürdükleri büyük bir erzak kafilesine denk geldi. Savaşı kabul etmek zorunda bırakılan muhafızlar bütünüyle öldürüldü ve erzak olduğu gibi çetenin eline geçti.

Yunanlıların Bergama-Dikili ve Menemen telgraf ve telefon hatları da Nazmi Bey çetesince kesilmiş, yok edilmişti.

Akhisar'dan gelen eski tecrübeli Rumelili çeteci Parti Mehmet Pehlivan'la Çerkez Ethem Bey'in enişteşi Hafız Hüseyin Bey'in çeteleri, Bergamalı Ekrem Bey çetesi ve Binbaşı Cemal Bey müfrezesi Bergama'yı batıdan ve güney batıdan bir yarım ay gibi çevirecek, 14-15 Haziran gecesi birdenbire toplu bir baskın yaparak Yunan taburunu yok edeceklerdi. Evdeki hesap böyleydi. Bu hesap çarşıya uymadı.

İki keşif kolundan birer Yunan eri Bergama yönünde kaçırılmış ve böylece büyük bir tehlike baş göstermişti. Bergama'ya doğru kaçan iki Yunan askeri, Bergama'daki Girit taburunu alarma kaldırmış olmakla kalmayacak Menemen yönünden yardım birlikleri getirilmesine sebep olacaktı. Böylece baskın düşüncesi suya düşmekle kalmayacak, büyük kuvvetler karşısında erimek tehlikesi de baş gösterecekti.

Bunun için Cemal Bey, bütün kumandanları toplayarak şimşek gibi bir karar vermek zorunda kaldı. Bergama'ya hemen şu anda güpegündüz, kaçan Yunan askerleri girerken onlarla beraber girmeliydi. Ancak böylece, başarılı bir baskın yapılmış olurdu. Kuvvetli Yunan taburunun gündüz gözüyle

bir baskın beklemesi şaşılacak bir düşünce olurdu. İşte bu düşünceden de yararlanmalıydı.

Haziran güneşi, göğün ortasına doğru yükseldikçe Ege bölgesinin eflâtun sisli havasına, ormanlarına, çıplak kayalıklarına ve kımıldayan insanların, hayvanların, yaprakların üzerine kıvılcımlar yağdırıyordu. Ağır makineli tüfekleri, çapraz fişekleri ve bellerindeki bombalarıyla koşarak ilerleyen müfreze eratının yüzünden kıvılcım gibi terler saçılıyordu.

Vakit öğleye yaklaşıyordu yani askerlikte baskın için en az uygun olan saatti. Müfrezeler, büyük bir hızla her yandan Bergama'ya saldırdılar. Önden ve arkadan bir anda şehre giren milisler, Yunan taburunu dağınık ve silâhsız olarak sokaklarda, çarşıda kıstırdılar. Ancak elinde silâh bulunan ya da silâhını almaya fırsat bulan kimi düşman erleri ancak birkaç silâh patlatabildiler. Halk, birdenbire paniğe uğrayıp haykırışlarla çil yavrusu gibi dağılmıştı.

Çarşı-pazar yeri birkaç dakika içinde Yunan askerlerinin üst üste yığılan ölüleriyle doldu. Bütün evlerin, dükkânların üzerine asılan mavi-beyaz Yunan bayrakları hem çeteciler, hem de şehrin fakir halkınca yırtılıp yerlere atılıyordu.

Hâki elbiseli Yunan askerlerinin ölüleriyle, yırtılıp atılmış yüzlerce bayrak sokakları örtmüştü. Çeteciler, naralar atarak karargâha ve yan sokaklara doğru kaçışan düşman askerlerinin üstüne şahin gibi atılıyor, kurşun atmaya kıyamayarak ellerindeki kama, saldırma, koltukaltı gibi kesici âletlerle iş görüyorlardı. Kurtulabilen düşman askerleri bütün ağırlıklarını geride bırakarak üçer beşer, onar kişilik gruplar halinde kırlara, dağlara doğru kaçışıyor. Dikili ve Reşadiye'ye giden yollara dökülüyor, yollar da kesilmiş olduğundan ölümden öteye yol bulamıyorlardı. Kayık Köprüsü'nden geçip kurtulmayı uman büyük ve silâhlı gruplar, ateş altına alınan bu yerden geçemeyerek çarpışmayı kabul ettiler ve son erlerine dek eridiler. Ölümden kurtulabilen düşman taburunun eratı, Minnetli Şosesi boyunca ve geri kalanı da perişan bir durumda ıssız dağlar ve ormanlardan kaçarak Menemen yönünde uzaklaştılar.

Türk çetecilerinin Bergama'yı basıp bütün taburu kılıçtan ve kurşundan geçirdiğini öğrenen Reşadiye köyündeki Yunan müfrezesi, bunu hemen İzmir İşgal kumandanlığına bildirdi. Reşadiye'deki 30'u aşkın Yunan askeri de Menemen'e doğru kaçarak canlarını kurtardılar. Türk atlı milisleri şahin gibi oraya da yetişmişlerdi.

Kemal Bey'i esir edip Yunan ordusuna teslim eden, daha kötüsü Bergama eşrafının önüne düşerek burasını Yunan ordusuna peşkeş çeken, yine Yunan ordusundan elli kişilik bir müfrezenin önüne düşerek 13 Haziran 1919 da Dikili'yi bunlara işgal ettiren Bergamalı Hürriyet ve İtilâf Partisi'nden Çeçen Hamit Çavuş, cezası verilmek üzere pek çok arandı ise de bulunamadı. Onu tanıyan milislerden birkaçının attığı kurşunlarla yaralanarak dağlara ve ormanlara sıvıştığı, oradan da İzmir'e giderek bir Yunan askerî hastanesinde tedavi altına alındığı sonradan öğrenildi. Bu haberi getiren de onun düşmana teslim ettiği Kurmay Yüzbaşı Kemal Bey oldu.

Bu baskının arkasında bir duman perdesine gizlenmiş Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa vardı. Yalnız o, ilerde ne olur ne olmaz kaygısıyla hâlâ İstanbul'u idare etmeye çalışıyor, beri yandan da millî ayaklanma ile en yakın ilişkisini sürdürüyordu.

Bergama baskınının hemen arkasındaysa Altmış Birinci Tümen kumandanlığına kendini yeni atandırmış olan Albay Kâzım Bey ile Albay Bekir Sami Bey vardı.

Burda Kâzım Bey'in silueti, sislerden büsbütün kurtulmuş, cephede ileri atılan yiğitlere bir bölük kumandanı kadar yakın bir yere dek sokulmuştu.

Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa, Bergama kurtulur kurtulmaz hemen oraya gelmişti. Yüz Seksen Sekizinci Alay kumandanı Akif Bey, Bergama bölgesi kumandanlığına atandı. Kendisi bundan sonra Soma'ya döndü.

Altmış Birinci Tümen kumandanı Soma'daydı. Kolordu kumandanı, birdenbire çok önem kazanan Bergama ve dolaylarının kumandanlığını Albay Kâzım Bey'e verdi. Akif Bey ve

kuvvetlerini de son bildiriye dek onun kumandasına bağladı. Altmış Birinci Tümen karargâhı bundan böyle Bergama'da yerleşecekti. Kâzım Bey, karargâhıyla gidip Bergama'ya yerleşti. Binbaşı Cemal Bey de son bildiriye dek Bergama bölgesi kumandanlığının emri altında bulunacaktı.

İşte bu konuda pek değerli bir kitap yazmış olan Rahmi Apak'ın dediği gibi bir avuç yiğit değerli bir iki kumandanın uyarması ve desteğiyle Bergama'da tuz ve ekmek uzatılarak çağrılan düşmana asıl hakkı olan "ateş ve demir"i ikram etmişler ve vatansız Hamit Çavuş'la erdemsiz eşrafın yaptıkları korkunç yanlışlığı düzeltmişlerdi.

Düşmana ikram edilecek en güzel kahvaltının ateş ve demir olduğunu torunlarına da bir kahramanlık destanı olarak bırakan Bergama cephesi gönüllüleri, düşman işgali başladığından beri ilk kez olarak elden giden bir şehri kurtarmış ve kurtuluş savaş tarihine altın bir kapı açmışlardı.

*

* *

Albay Kâzım Bey, Bergama'daki karargâhına henüz büsbütün yerleşmemişti ki kolordu kumandanlığından gelen yeni bir bildiriyi okudu ve ağzının tadı kaçtı. Oysa bu cepheyi adamakıllı güçlendirip vurucu bir değer haline getirmeyi öyle istiyordu ki bunun için ilk önce zaman etkeni gerekiyordu. İşte, o da kahpeliğini yapmakta gecikmemişti.

Yusuf İzzet Paşa'nın verdiği bilgiye göre Yunan İşgal Kumandanlığı, Bergama işini gözünde çok büyütmüştü. Büyütmesi de boşuna değildi. Bergama taburunu olduğu gibi yitiren ileri karargâh, Albay Zafiryos'a çok aşırı sayılar bildirmişti. Sözde Bergama'ya saldıran Türk kuvvetleri üç bin piyade ve beş yüz milisti. Elbette 800 Yunan piyadesiyle bir bölük süvariyi, bir ağır makineli tüfek bölüğünü ve iki de topu yalnız beş yüz milis ve nizamiye erinin saf dışı ettiğini bildirecek değillerdi ya! İşte, bu kabarık sayıda gösterilen Türk akıncılara haddini bildirmek üzere Yunan İşgal Kumandanlığı Bergama'ya büyük sayıda bir kuvvet göndermeye karar vermişti.

Bu sırada İzmir'e gelmiş olan Akdeniz Tümeninin Altıncı Alayını vapurlarla Dikili'ye gönderdi. Yine bu tümenin Beşinci Alayını da Menemen'e yolladı. Bu iki kuvvet de 17 Haziran 1919 da Bergama yönünde yürüyüşe geçti. Dikili'den ilerleyen Yunan alayını Binbaşı Cemal Bey, Sancı köyü dolaylarında karşıladı. Üç bin kişilik tam araçlı modern Yunan alayı karşısında iki makineli tüfeğiyle çok dayanamadı. Zaten Bergama'nın geri alınmasından sonra milislerin çoğu görevlerinin artık bittiğini sanarak dağılmış, kumandanın elinde ancak yüz kişiden biraz çokça bir piyade milis gücü kalmıştı. Bu milislerden birazı da burda vurulup öldü ya da yaralanarak savaş dışı oldu.

Elinde kalan az bir kuvvetle Sancı köyünün doğusundaki Çam köyüne çekildi. Ertesi gün Yunan alayı yine savaş düzeninde ilerlemeye başladı. Cemal Bey bu alayla adım adım savaşarak Alacalar ve Çakırlı köylerine çekildi. Her yandan onların karşılarına çıkıyor, öldürmese de, dağıtmasa da tedirgin ediyor, alayın hızını kesiyordu.

Düşman, yolu boş bulunca Soma cephesindeki zayıf kuvvetlere saldırdı. Soma cephesinin kuvvetleri de Cemal Bey müfrezesi kadar bir şeydi. Bu kuvvet ayrıca Menemen yolunu kapamak için Kayık Köprüsünü, Burhan ve Sebil tepelerini de ayrı müfrezelerle tutturmuştu. Bundan da çok zayıf duruma düşmüştü.

Menemen'den gelen düşman kuvveti, ayrıca iki süvari bölüğüyle de güçlendirilmişti. Bu yüzden Türk kuvvetleri kolayca geri atıldı ve 19 Haziran 1919 da Bergama'yı da boşaltarak geri çekildi. Bergama, ikinci kez işgal altına düştü. Yunanlıların Bergama'ya bu denli kalabalık kuvvetlerle gelişi, halkı da korkutmuştu. Belki baskının acısını çıkarırlar korkusuyla köylerle beraber Bergama'dan yüz bin kişiye yakın insan, uzun göç kafileleri meydana getirerek göçmen ve kağnı arabalarıyla yollara döküldü.

Yunan ordusu, şehre ikinci kez girdiğinde eski coşkun Rum, Ermeni ve Yahudi yığınlarınca karşılanmadı, hepsi kili-

selere, havralara kapanmışlardı. Sadece Yunan kumandanına her cemaat namına kurtarıcı olarak teşekkür etmek üzere birer heyet gönderdiler.

Türk kuvvetleri, kutsal evlere sığınmış olan cemaatlere hiç dokunmamışlardı.

Çok üstün düşman kuvvetleriyle yapılan çarpışmalar akşama dek sürmüş, elde kalan bir avuç insan, Soma üstüne çekilmiş, Altmış Birinci Tümen kumandanı Albay Kâzım Bey de bunlarla beraber karargâhını Soma'ya götürmüştü.

Bergama üzerine yürüyen üç bin kişilik düşman gücünü, karanlık basıncaya dek durduran bir tek makineli tüfek ve elli altmış kişilik bir Türk savaşçı grubu olmuştu. Teğmen Sabri Bey'le makineli tüfek erlerinin değişik tepelere taşıyıp yerleştirerek takırdatıp durdukları bir tek makineli tüfek, üç bin kişilik Yunan gücünü akşama dek oyaladı. Makineli tüfeğin yiğit kumandanı Sabri Bey düşmana esir düştü.

Tümen kumandanı Kâzım Bey, karargâhıyla kiraladıkları bir yaylıya atlayarak yine Soma'nın yolunu tutmuşlardı. Şimdi, Bergama ile onun yiğit koruyucu teğmeni Sabri Bey, Yunanlıların elindeydi. İşin kötüsü Yunanlılar, esir aldıkları bütün çete elebaşılarını ve subayları eninde sonunda öldürüyorlardı.

Hikâye şudur:

Bergama'dan çekilen savaşçı grubu Kınık'ta bir müfreze kumandanlığı kurduktan sonra Soma'ya gitmişler, orda yine toparlanmaya çalışmaktaydılar. Kınık müfrezesinin görevi çok önemliydi. Soma'dakilere zaman kazandırmak için gücünün pek çok üstündeki bir işi başarmaya çalışacaktı.

Üç subay, sekiz piyade eri, beş süvari eri ve bir makineli tüfek, Yüzbaşı Sami Bey'in emrinde Soma yolunu kapamakla görevlendirilmişti.

Sabri Bey'in makineli tüfeği Bergama tepelerinde çıkardığı sonsuz;

— Ta, ta, ta, ta, ta! Sesleriyle tozlar kaldırıyordu.

Nerden ateş edeceği belli olmadığı için Yunanlıları durakladıyor, öfkelendiriyor, küplere bindiriyordu.

Düşman, bu bir tek makineli tüfeğin sabahtan beri kendilerine ettiği oyunu affetmedi. En sonra onu yiğit atıcısıyla bir kayanın ardında kıstırıp yakaladı. Yunan subayları, sabahtan beri saflarını biçip duran bir Türk subayının sağ elinin parmaklarını demirle vurarak bir taşın üzerinde ezdiler ve yamyassı ettiler.

— Bize bu biçici makineli tüfek ateşini açan parmaklar bunlar mıydı? Diyerek sözüm ona genç subaya bir ihtar cezası verdiler. İş bununla da kalmadı, ezilerek yamyassı kesilen sonra da yaz sıcağında şişen bu parmakların bahtsız sahibine üstelik bir de kelepçe vurdular.

Kınık'ta bir evin bir odasına kapatılarak başına da bir süngülü nöbetçi dikilen Sabri Bey, karanlıkta kelepçeyi elinden çıkarmanın yolunu bularak nöbetçinin tüfeğini kaptığı gibi pencereden atlamış ve Yunan işgalindeki Kınık kasabasının içinden büyük bir beceriklilikle kaçmış, Soma'ya giden kıtasına yetişmişti.

*

* *

Kâzım Bey, Soma'ya döndükten bir gün sonra, İngiliz temsilcisi Hatkinson onu arayıp buldu. Onunla konuşmak istedi. Oraların en dinamik insanı olan genç Albay'dan elbette önemli şeyler öğrenmek ya da onun üzerinde umutsuzca bir baskı yapmak istiyordu.

Kâzım Bey, Hatkinson'u karargâhın serin odasına aldı. İkisi de ana caddeye bakan pencerenin önünde oturmuşlardı. Karargâhta çete kılıklı erlerle, nizamiye kılığındaki askerler kaynaşıyordu. Hatkinson, bu dağlık ve ormanlık bölgelerin Efe ve Zeybek denen yürekli adamlarını dikkatle inceliyor, onların şahin bakışlarını andıran gözlerle süslü genç ve dinç yüzlerinde gözleri uzun uzadıya takılıp kalıyordu. Ödemiş, Ayvalık derken işte bu adamlar Bergama'da da kendilerini göstermişlerdi.

Hatkinson'un anladığı bir şey daha vardı ki bu Kâzım Bey gibi nizamî ordunun tecrübeli ve aydın kafalı kurtları, ışık tut-

masa bu efeler bu denli korkunç olamazlardı. Geride durur gibi yapan Türk ordusunun tecrübeli başları, ellerindeki sihirli değnekle bu yiğit halk adamlarını dürterek canlandırıyor, bir araya topluyor, sonra gerekli amaçlara saldırıyorlardı.

Hatkinson'la Kâzım Bey'in gözleri, yolları dolduran büyük perişan, ardı arkası gelmeyen bir kalabalık üzerinde geziniyordu. Bunlar, Bergama'dan kaçan yüz bin kişilik halkın bir bölümüydü. Çocuklar, kadınlar, ihtiyarlar, toz duman içinde, bir iki tencere, çanak çömlek ve yatak yorganlarını eşeklerine, atlarına ya da öküz ve at arabalarına yüklemiş, yollara dökülmüşlerdi. Hemen hepsinin gözü yaşlıydı. Çocuklarla kadınlar, açıktan açığa ve yüksek sesle ağlamaktan çekinmiyorlardı.

Kâzım Bey, bu acıklı tabloyu Hatkinson'a göstererek:

— Bakınız, dedi. İlk önce şu perişan manzarayı hayalinize bir kere nakşediniz, ondan sonra sizinle konuşmaya başlayalım.

Hatkinson, bunun üzerine dikkatlice o perişan tabloya bir kez daha baktı. Çok acımış gibi mimikler yaptı:

— Ne yapalım, bizim kabahatimiz değil! Dedi.

Kâzım Bey:

— O halde görüşelim! Dedi.

Hatkinson, şu sözlerle özetlenebilecek herkesin bildiği beylik lâfları sıralamaya başladı:

— Ahali ve askerin Yunanlılara karşı harp etmeleri çok tehlikelidir. Bu hareket İngilizlere ve diğer İtilâf Devletleri'ne karşı mütarekeyi ihlâl edecek bir mahiyettedir. Yeni bir tecavüz demektir. Siz, bu hareketinizle bütün İtilâf Devletleri'ni Yunanlıların yanı başında bulundurmak, Yunanlılarla birlikte karşınıza çıkarmak tehlikesine maruzsunuz. Şimdi, bir şey yapmayınız, İtilâf Devletleri'yle temas ederek fikrinizi sulhen anlatmaya çalışınız.

Kâzım Bey:

— Bu gibi nasihatlerden hiçbir fayda çıkmaz, dedi.

Ve:

— Acaba memleketimizi işgal eden ve her türlü tecavüzde bulunan Yunanlılarla İngilizler aynı fikirde değiller midir? Diye ekledi.

Hatkinson, düşüncesini şöyle açıkladı:

— Biz, mezalime taraftar değiliz. Muayyen bir mıntıkanın işgaline İtilâf Devletleri muvafakat etmişlerdir, dedi.

O zaman Kâzım Bey:

— Hükümetin resmî memurları ve kumandanları, ahaliyi vatanlarını müdafaa etmekten men'e kadir değildirler. Her taraftan toplanan silâhlı ahali, Yunan kuvvetlerine tecavüz için geliyorlar. Yakında yine taarruz edeceklerdir. Bu işi yapan vatanperver ahalidir. Resmî memurları müşevvik ve alâkadar sanmayınız, dedi.

Hatkinson:

— O halde, diye karşılık verdi, ahaliye bu yaptıkları işin memleket için zararlı olacağını söylemek istiyorum. Beni millî kuvvetlerle temas ettiriniz.

Genç Albay, yine Hatkinson'a pencereden Bergama göçmenlerinin yürekler acısı durumunu gösterdi:

— İşte, bakınız, dedi. Muvafık görürseniz gidip nasihat ediniz.

Hatkinson, o perişan kalabalığa dalgın dalgın bir daha baktı ve Albayın son sözlerine hiçbir karşılık vermedi. Önüne bakarak bu tehlikeli anı savuşturmaya çalıştı.

Kâzım Bey yine söz aldı:

— Menemen'de yapılan katliamdan haberdar mısınız? İzmir facialarını gördünüz mü?

— Evet, işittim. Çok üzücü hâdiselerdir. Tahkikat yapılıyor.

Kâzım Bey:

— Türk ahalisi, yapılan tecavüzlere tamamıyla vakıf olmuştur, dedi. Bu hale göre halka Yunanlılara teslim olunuz, diyebilir misiniz?

Hatkinson, Albayın bu çetin sorusu karşısında susmak filozofluğunu göstermekten başka umar bulamadı.

Kâzım Bey, konuşmanın sonunda Hatkinson'a şöyle bir soru sordu:

— İtilâf Devletleri'nce Yunanlıların işgal sahası takarrür etmiş midir, etmiş ise nereye kadar şamil olduğunu bana söyler misiniz?

Hatkinson, buna şöyle karşılık verdi:

— Bu işgal, İzmir Sancağı ile Ayvalık Kazası içindi, bunu nasıl olup da şimdiye dek İstanbul Hükümeti'nin anlayamamış olmasına doğrusu, şaşıyorum, dedi.

Sonra yine birkaç dilek ve öğütte bulunarak Kâzım Bey'in yanından ayrıldı. Dizleri çıplak ve bir silâh sergisi halindeki efelerin arasından geçerken onları merakla süzdü.

Genç Albay, onun uzaklaşmasını pencereden seyrederek bir sigara yaktı.

"Hatkinson, Hatkinson, diye düşündü. Artık ok yaydan çıktı. Bu gidişi bundan sonra ne sen, ne ben, ne Yunan kuvvetleri, ne de İtilâf Orduları önleyebilir! Sen boşuna çene çalıyorsun! İtilâf Devletleri, şimdi zafer uykusuna yattılar. Onları bundan uyandırmak çok güç olacaktır. Hasan Tahsin Recep'in patlattığı ilk silâhın sesi büyüyüp devleşecek ve bir ses yelpazesi halinde gittikçe daha çok açılarak bütün Türk ülkesine yayılacaktır. Haydi, sana uğurlar olsun Hatkinson cenapları!"

MALKOÇ KÖPRÜSÜ

Affa lâyık olmayanlara hoşgörü göstermeliyiz. Kusurlar düzeltileceği için bağışlanır. Suçlar hiçbir vakit bağışlanmaz.

-Anonim-

1919 yılı Haziran'ının 14 ünü 15 e bağlayan gecesi Yeni Pazar-Menderes Köprüsü yolu üzerinde rahvan giden birçok atın nallarından çıkan biteviye bir tıkırtı işitiliyor, ara sıra nalların taşlara sertçe sürtünmesinden koyu karanlığa kıvılcımlar saçılıyordu. Karanlık, iri yıldızlarla süslü bir yaz gecesi ortasıydı.

Atların başında giden iki kişiden biri Yörük Ali Efe, öbürü de onun baş kızanı ve yine onun kadar genç Mergimeli Ali idi. Binbaşı Hacı Şükrü Bey, jandarma yüzbaşısı Nuri Bey ve birkaç genç subayla Kıllıoğlu Hüseyin Efe de arkadan geliyordu. Yörük Ali Efe'nin yanında efe giyneği giymiş iki de kılavuz jandarma eri vardı. Zeybekler, fısıldaşarak konuşuyor, sigaralarım avuçlarının içinde saklayarak içiyorlardı.

Köprübaşına gelince Yörük Ali Efe:

— Kızanlar, dedi. Şimdi atlardan inip onları gündüzün belli ğimiz ağaçlığa saklayacağız. Başlarında bir kişi kalacak, geri kalanlar Menderes'e doğru yürüyeceğiz.

Zeybekler hemen atlarından indiler. Hayvanları başlarından çekerek yolun ötesindeki bir ağaçlığa götürdüler. Sonra Yörük Ali Efe başlarında olarak gemi denen salın bulunduğu yere doğru yürümeye başladılar. Birbiri ardınca aralıklı olarak gidiyorlardı. Menderes'e birkaç yüz metre kala Yörük Ali duruverdi, arkadan gelenler de durdu.

Yörük Ali, Mergimeli Ali'ye:

— Can kızanım, dedi. Sen şimdi sala doğru git. Arkandan bir kişi daha göndereceğim. Salcı bizi orda bekleyecek ve

karşıda bir tehlike olup olmadığını haber verecekti. Şimdi, bunu öğren, gel! Seni bekliyoruz.

Mergimeli Ali hemen tilki ayağıyla ileri fırladı ve karanlığın içinde gözden silindi. Artık ayak sesleri bile işitilmiyordu. Yalnız, öteden Menderes Irmağı'nın tok çağıltısı geliyordu.

Yörük Ali Efe, çökmüş ve ötekiler de onun gibi yapmıştı. Sessizce bekliyorlardı.

Ötede, sazlıkta çakalların ekesi, ince, tiz ve uğursuz bir sesle uludu. Doğu eteklerinden buna karşılık geldi. Bir hayvan leşinin başında şölen yaptıkları anlaşılıyordu.

Irmağın üzerinde yüksekten geçen bir balıkçıl, acı bir çığlık atarak ağır ağır aşağı doğru uzaklaştı. Havada ateş böcekleri uçuşuyor, dağdan Menderes'e doğru esen hafif serince bir rüzgârla sürükleniyorlardı. Cırcır böcekleri, kurbağalar, geceyi sessizlikten kurtarıyor, bir yerden tarla fareleri yavrularının yaşamaya hevesli cırıltıları geliyordu. Irmağın aşağılarında bir sırtlan, iğrenç bir sesle haykırıyordu.

Yörük Ali Efe, çömeldiği yerden doğruldu. Dizlerinin üzerine koyduğu tüfeğini ileriye doğrulttu:

— Kim o? Ses ver!

Mergimelinin sesi işitildi:

— Benim Efe, Ali!

— Gel!

Mergimeli Ali ile arkadaşı yine tilki adımıyla sokuldular:

— Kayıkçı bekliyor Efe, sal hazır. Şüpheli hiçbir şey yok.

— Düşün arkama!

Aralıklı tek sıra ile ilerlediler. Menderes birdenbire karşılarına çıktı. Ilık yaz gecesinin içinde yıldız ışıklarıyla yer yer parlayarak akıyordu.

Yörük Ali, yaşlı salcıyla bir yana çekilerek bir iki dakika fısıltılarla konuştu, sonra ilk olarak sala bindi. Kızanlar da binerek çömeldiler. Sal, suyun akışına karşı koyarak çekilen ipin hizasında öbür kıyıya doğru yollandı. Karşıdan apansız çıkıverecek bir tehlikeye karşı tüfeklerin namluları hep oraya dö-

nüktü. Sal, en sonra kıyıya yanaştı. Dışarı atladılar. Yoldan ayrılarak kıra açıldılar. Menderes'in doldurmuş olduğu yumuşak yatak üzerindeki uzun sazlar ve otlar arasında, silik gölgeler gibi hafif hışırtılar çıkararak ilerlediler. Ağaçlığa geldiler. Yaz gecesini hoş, ekşi bir kokuyla dolduran yaban gülleriyle örtülmüş bir bahçe çitinin kıyısından ilerlediler, incir bahçelerine daldılar. İncir yapraklarının acı kokusunu genizlerinde duydular. Karanlık ağaç kümelerinden üzgün ishak kuşu sesleri geliyordu. Demiryoluna yaklaşmışlardı. Bir lokomotif, bir durak yerinde oflayıp pufluyordu. Demiryolunun ötesindeki incir bahçelerinin ve yumuşak topraklı ihtiyar tepeleri dolduran zeytinliklerin arkasından başlayan ve dimdik yükselen Aydın Dağları ta yukarda Büyükayı'nın birkaç yıldızına değiyor gibiydi. Dağların doruğuna silme uzanan gökyüzü daha aydınlık görünüyordu. Bir ara, batıdan doğuya doğru eğrimsi uçup gelen bir yıldız, Yörük Ali'nin ve kızanlarının başı üzerinde bir ışık fıskiyesi gibi parlayıp söndü.

Yörük Ali ve arkadaşları, bir sürü kurt, bir ağıla yaklaşır gibi sessiz adımlarla, soluk almayarak ilerliyorlar, güdük bir ağacın tepesindeki leyleklerin uzun gagalarıyla çıkardığı takırtılara, üzerine basarak geçtikleri gece gezici zehirli yılanların çaldıkları ıslığa ve sürünüp kaçarken meydana getirdikleri hışıltıya dikkatle kulak veriyorlardı.

Yörük Ali ve arkadaşları, dağlarda gezen kişilerin yabani hayvanların sesleriyle işaretleşip anlaştıklarını biliyorlardı.

İşittikleri bir yaban domuzu homurtusunu, bir çakal sesini, bir köpek havlayışını da ya da bir baykuş haykırmasını ölçüp biçiyor ve sahici mi, sahte mi olup olmadığını hemen anlıyorlar, adımlarını buna göre atıyorlardı. Kılavuz jandarmaların yardımıyla kolayca ilerliyorlardı.

Bağlarda, bahçelerdeki kulübe ve sayvanlarda bir tek insan yoktu. Oysa Yunan işgalinden önce bu incir ve bal yüklü bahçeler, insanla kaynaşırdı, incirler olmak üzere olduğundan herkes bahçesini hırsızın, uğursuzun talanından korumak için yıldızların altında sabahlar; şafak atarken uzun gagalı, mavi

tüylü, gelin gibi güzel arı kuşlarının tatlı ötüşleriyle uyanırlar, olgun incirlerin cennetine üşüşen, arı yığınlarının uğultusunu dinlerlerdi. Şimdi hepsi evlerine ve kulübelerine kapanmış, hem geceden, hem de gün ışığından korkar olmuşlardı.

En sonra Sultanhisar şimendifer istasyonuna yaklaşmışlardı. İstasyonda bir makine puflayıp duruyordu.

Yörük Ali Efe, bir çitin arkasına siniverdi. Ötekiler de oldukları yere çömeliverdiler. İstasyon yapısının içinde sönük bir lâmba ışığı vardı. Her yan karanlıktı. Yalnız, puflayıp duran lokomotifin ocağından dört yana kıpkızıl bir aydınlık yayılıyor ve bu aydınlığın içinde ara sıra birbirine karşı gidip gelen çift Yunan nöbetçilerinin süngüleri ve miğferleri parlıyordu. Düşman nöbetçi ve devriyeleri, yapılardan çok uzaklaşmıyor, hep belli bir yerde gezip duruyorlardı. Bunun için de gerek istasyonun, gerekse bunun biraz ilerisindeki karakol yapısının birkaç yüz metre sağı solu bütün boş kalıyordu.

Yörük Ali Efe'nin amacı Sultanhisar istasyonu değil, doğrudan doğruya karakoldu. Orda bir gedikli başçavuşun emrinde altmış yetmiş Yunan askeri barınıyor ve bütün Sultanhisar ve dolaylarından kuş uçurtmuyorlardı. İşte, Yörük Ali Efe de, günlerdir bu karakola yapacağı baskının hesabı ve düşünceleriyle dopdoluydu. Bu, toplu bir düşman kuvvetine yapacağı meşhur baskınlarının ilki ve en parlağı olacaktı. Onun için de çok dikkatli ve çok iyi hazırlanmıştı.

Dünyadan habersiz bir çoban kılığına girerek günlerce karakolun dört bir yanında gezip dolaşmış, düşmanın kuvvetini günlük yaşayış ve davranışlarını gözden geçirmiş, karakolu ateş altına alabilecek pusu yuvalarını bir bir kararlaştırmış, bir tek can vermeden birçok can alabilmek için bütün gerekeni yapmıştı. Bir baskının ancak geceleyin yapılabileceğini herkes gibi Yörük Ali Efe de biliyordu. Bunun için o da bu karakola bir gece yapacağı baskın için hazırlanıyordu.

İyice düşününce bu gece baskını işinin yaş olduğunu anladı. Bir kez karakol kumandanı geceleri çift nöbetçi çıkarıyor ve eratın çoğu sağlam bir yapı olan karakolun taş duvarları

arasına sığınmış bulunuyordu. Karanlıkta iki nöbetçiyi ve onlara yardıma koşacak birkaç askeri vurabilse bile geri kalanlar duvarların arkasına sinip saatlerce savunma yapabilir, başka Yunan kuvvetleri imdada gelinceye dek çarpışabilir, böylece istedikleri zamanı kazanabilirlerdi.

En iyisi, gece baskınını, gündüz baskını haline getirmekti. Yunanlılar, güpegündüz bir baskın yapılamayacağının doğal mantığı içinde alabildiğine kaygısız davranacaklardı. Gündüzün belirli saatlerde bütün askerin dışarıda bulunduğu anlaşılmıştı. İşte, Yörük Ali Efe de tertibatını buna göre alacak. Hepsi dışarıdayken yaylım ateşe başlayacak ve duvarların arkasına gizlenmelerine fırsat vermeden hepsini temizleyecekti.

Gece, hızla sabaha yaklaşıyordu. Yörük Ali Efe, karakolun dört yanındaki pusu yerlerine adamlarını teker teker yerleştirdi. İncir ağaçlarının fundalıkların, kamıştan ve yaban gülünden çitlerin arkasında şimdi bir yığın göz ve birçok namlu karakola dikilmiş duruyordu. Karakolun dört yanında süngü takmış bir çift nöbetçinin gidip geldiği ayak seslerinden anlaşılıyordu. Karakolun çevresindeki ağaçlardan bir şey görülmüyordu. Gün ağarınca bu böyle olmayacaktı. Zeybekler, karakolu ve onun davetsiz konuklarını ayna gibi görecek ve gık demelerine bile meydan vermeden mıhlayacaklardı.

Yörük Ali Efe, adamlarını yerlerine yerleştirdikten sonra, döndü ve yanındaki en iyi atıcılardan bir kızanıyla karakol kapısının karşısındaki incirlerin altında pusuya yattı. Uzun otların üzerine yüzükoyun uzanınca ezilen otlardan tatlı ve güneş kokan bir koku yükseldi. Çocukluğundan beri bu eşsiz kokuya bayılıyordu. Bir tozlu, susamış toprağı döven yaz yağmurunun çıkardığı toprak kokusu, bir de bu biçilmiş ve güneşte ısınmış taze otların kokusu onu sarhoş ediyordu. Tüfeğinin namlusunu sol elinin bileği üstüne koyarak karakolun kara siluetine büyülenmiş gibi gözlerini dikti. Sabahı, güneşi ve kopacak kıyameti sabırsızlıkla beklemeye başladı. Hiç de korkmuyordu, yüreği tatlı bir heyecanla çarpıyordu. Ömrünün en yiğitçe işini başarmak yolundaydı.

Şimdiye dek milletin jandarması onu zararlı bir adam, bir mırmır olarak kovalayıp durmuştu. Ne denli yiğit bir efe olsa, en sonra koca Çakırcalı'nın akıbeti kendisini beklemiyor muydu? İşte, kendi efesi Alanyalı Molla Ahmet, bir karakol baskınında, hem de bir Türk karakolunun baskınında kamından kurşunu yiyerek pisipisine gitmemiş miydi?

Bu iş başkaydı. O burada yapacağı baskınla zorlu bir düşmanının ocağını söndürecek ve Türk milletinin alkışlayacağı, el üstünde tutacağı bir millet kahramanı olacaktı. Bu duygu bile gene yüreğini dünyanın en temiz, en tatlı ve en zengin heyecanıyla dolduruyordu.

Demin ayak seslerinden susan bülbüller, birkaç adım ötedeki yaban gülleri yığınları içinde yeniden şakımaya başlamıştı. Akşamleyin çok canlı şakıyan bu hayvanlar, tanyeri ağaracağına yakın bir pınar suyu gibi duru, temiz, uzun iniltilerle geceyi dolduruyor, gün ışıyınca da susuyorlardı. Bundan sonra gagaları ancak sevdikleri böcek ve kurtları avlamak için çalışıyordu. Yaban güllerinin ekşimtırak ayva kokusunu andıran kokuları, incir yapraklarının ağırlık veren kokularıyla yarışıyor gibiydi.

Yörük Ali Efe'nin kulağı her an kirişteydi. Göz kapakları yorgunluğun ve uykunun ihanetine uğramamak için çabalayıp duruyordu. Uykuyla savaşmak için kafasını çalıştırmalıydı. Biraz ötede yatan koskoca tehlike bile uykuyu yenecek güçte değildi. Yaşlılar, uykusuzluğa gençlerden daha çok dayanıyorlarsa da Yörük Ali Efe henüz yirmi yaşın dolaylarında bulunuyordu.

Kafasını çalıştırarak uykunun zulmüne meydan okumaya, çocukluğundan bu yana geçirdiği serüvenleri bir bir kafasından geçirmeye başladı. Yörük Ali Efe, bir aydın çocuğuydu. Babası, Sarıtekeli Türkmen aşiretinden Yörük Apti idi. Koyunculukla uğraşan bu adamcağız pek genç denecek bir yaşta ölmüş ve Ali'yi iki yaşına değmeden öksüz bırakmıştı. Genç yaşında dul kalan annesi Kasap Osman adında yine koyun işleriyle uğraşan bir adamla evlenmişti.

Ali, pek çok dağ köyünden biri olan Kavaklıda doğmuştu. Babasını hayal meyal bile anamıyordu. Babalığı Kasap Osman, ona babasını aratmamıştı. Ali, koyun kuzu güdecek yaşa gelince bütün köy çocukları gibi yalçın dağlarda ve yemyeşil yaylalarda üvey babasının davarını gütmeye başlamıştı.

Ali geniş göğüslü, tıknaz yapılı, ak tenli, kara saçlı ve kara gözlü, temiz yüzlü bir çocuktu. Köylüler ona yalnız Ali demezler Yörük Ali derlerdi. Babasının Yörüklüğü ona yadigâr kalmıştı.

Yörük Ali, bu gidişle iyi ve namuslu bir Aydın köylüsü olup gidecekti. Kavaklı köyünde bu ara işlenen hem de Yörük Ali'nin gözlen önünde işlenen bir cinayet, onu kendi halinde köylü yığınları içinden almış, serüvenlerle korkunç ve heyecanlı olaylarla, en sonra gerçek kahramanlıklarla dolu bir yaşayışın güzel dünyasına atmıştı. Kavaklı köyünün en güzel kızı, Hasan adında bir delikanlı ile evlenmiş, düğünleri yapıldığı gün de zavallı güvey, köyün kahpe tabiatlı, halkın mırmır dediği serseri Çolağın Mehmet'in eliyle ıssız köy yolunda vurulmuş, Yörük Ali de tam bu sırada çitlerin arkasından bu korkunç işi görmüştü. İşte onun bu cinayeti görmüş olması, Çolağın Mehmet hergelesini çileden çıkarmıştı. Bu tek tanığı ortadan kaldırmak için fırsat kollamaya başlamıştı.

Bundan sonra olaylar, zincirleme birbirini kovalamıştı.

Sultanhisar jandarma karakolunu boylayan bu cinayet işinde köyün kötü adamı Mırmır ne etmişse etmiş Yörük Ali'nin direnerek yürüttüğü şahitliği de çürütmüş ve cinayeti sahipsiz cinayetler listesine koydurmuş, Yörük Ali'ye diş bilemekten de hiçbir vakit geri durmamıştı. Üvey babası, Yörük Ali'yi uzaktaki akrabalarının yanına kaçırarak Çolağın Mehmet'in şerrinden kurtarmak istemişse de o buna yanaşmamıştı.

Oysa köyün kötü adamı, onun gibi yiğit çekirdekli nice köy delikanlısının kanını içmiş, hepsini de hasıraltı ettirmenin yolunu bulmuştu. Çolağın Mehmet, şimdiye dek birer bahane ile bıçaklayıp dünyadan sildiği yiğit çocuklardan biri gibi Yörük Ali'yi de yaşayışın güneşli bahçelerinden silip atmak için bek-

lediği fırsatı bir gün yakalar gibi olmuş, çocukluktan yeni çıkan Yörük Ali'ye bir tüfek yüzünden sataşıvermişti. Yörük Ali, bu kaşarlanmış katille kapışmaktan geri durmamış, ölesiye bir dövüşe tutuşmuşlardı. Köyde, bu dövüşle ilk kez köyün kötü adamı, hiç umulmadığı halde Yörük Ali'den ilk dayağı yemişti.

Yörük Ali, işte o gün ilk kez Kavaklı köylülerinin gözünde birdenbire değerlenivermişti. Köyü tir tir titreten bir alçağı, bir rezili yerlere çarpmış ve yüzünü gözünü kana boyamıştı. Şimdi o, köylülerin adamı haline gelmişti.

Yine, yaz güneşi altında masmavi kesilen yalçın dağların sulak düzlüklerinde koyunlarını güdüyor, söğüt dallarından yaptığı kavalını çalıyor. Çolağın Mehmet hergelesini çoktan unutmuş bulunuyordu.

Atasözüydü: "Su uyur, düşman uyumazdı."

Bir gece, Kavaklının biricik berber dükkânı soyulmuş ve berberin takımları ertesi sabah Yörük Ali'lerin damında bulunmuş, oğlan dağdaki koyunlarının başından alınarak bir saatlik aşağıdaki Sultanhisar köyü karakoluna götürülmüştü.

Suçsuz olduğu için kendisini yakalamak isteyen jandarmayla dövüşmüş, Sultanhisar jandarmasının gazabını üstüne çekmiş, yeni boğuşmada jandarma onbaşısının dişlerini kırmış ve çifte suçlu olarak Nazilli mahkemesine yollanmıştı. Çolağın Mehmet'in ona yüklemek istediği hırsızlık suçunu mahkeme sabit görmeyerek beraat ettirmişse de jandarmanın dişlerini kırmak ek suçundan onu altı ay hapse mahkûm etmişti. Böylece Yörük Ali'nin kader çizgisi üzerinde hızlı adımlarla ilerlediği görülüyordu.

Nazilli hapishanesine eski bir çuval gibi atılan toy ve temiz delikanlı dam ağasıyla yaptığı çetin bir dövüşte onu yıldırmış, böylece yaşamın sürekli bir kavga olduğunu anlamıştı. Damda, efelere de rastlamış, bunların Aydın dağlarının kardelenleri, havası ve suyu gibi tertemiz insanlar olduğunu görmüştü. Bunların çoğunun, kendisinin uğradığı haksızlığa benzer nesneler yüzünden buraya düştüğünü görüyordu. Yalnız, gerçek eşkıyalar da bu nam altında dağları kirlettiklerinden efelik ve

zeybeklik şüpheli bir şey olup çıkıyordu. Yörük Ali, Nazilli Cezaevi'nde üç ay yatmış, sonra Aydın Cezaevi'ne gönderilmişti. Geri kalan günlerini burada doldurdu.

Hapishaneden çıkıp köyüne yollanan Yörük Ali'nin içinde çok ince, çok değerli kimi mücevherler ve sırçalar kırılmış, hatta tuz-buz olmuştu. Bunlar hükümet, devlet saygısı, insan sevgisi ve adalet düşüncesiydi. Artık bunları, karşısında birer haksız ve azılı düşman olarak görmeye başlamıştı. Bunlar, insanların en iyilerini ayakları altında ezip çiğneyen demir ayaklı ejderhalardı. Köylünün parasıyla ayakta duran bu canavarlar kimi koruyordu? Kimi olacak? Çolağın Mehmet gibi katilleri, mırmırları... Sultanhisar jandarması onunla ne çabuk ve ne kolay anlaşmıştı.

Artık Yörük Ali'nin kafasının tası atmıştı. Şimdiden kendini bir Çakırcalı gibi görüyor, dağları güm güm inleteceği günleri iple çekiyordu. Artık Osmanlı ülkesinde hak, namlunun uçundaydı. Çolağın Mehmet artık, namlunun ucundan çıkacak yağlı kurşunun adaletine sığınacaktı.

Yörük Ali, cezaevinden çıktığı günlerde büyük olaylar patlak vermişti. Seferberlik patlamış, Kavaklının yirmi yaşına bile değmemiş delikanlıları apar topar cepheye sürülmüştü. Yörük Ali, köye vardıktan birkaç gün sonra davulla zurnayla köye gelen askerlik şubesi heyetinin damızlık hayvan arar gibi köyün bütün delikanlılarını bir doktora muayene ettirdiğini gördü. Onu da muayeneden geçiren doktor, silâh tutabilecek durumda olduğunu söyledi.

Böylece Yörük Ali, damda yuttuğu altı aylık pis havayı yaylaların mavi dumanlı havasında temizlemeden askere alındı. Sultanhisar istasyonundan, birçok hemşehrisiyle birlikte, trene binen Yörük Ali, Aydın'a götürülmüş, orada da kendilerine pek çok delikanlı katılarak İzmir'e gönderilmişlerdi. Yörük Ali'yi İzmir'deki meşhur Depo Alayına vermişlerdi. Talimsiz gün geçirmiyor, bol bol tüfek kullanmak ve mermi yakmak olanağını buluyordu. Askerliğin en tatlı yanı işte buydu. Çocukluğundan beri düşlerine giren silâh, işte şimdi elindeydi ve onu

sonsuz bir zevkle kullanıyor, silip ayna gibi parlatıyordu. Alayının en keskin nişancısı o olmuştu. Çok seviniyor, Aydın yaylalarında bundan sonra geçireceği zevkli yaşayışı düşünüyor, atıcılığı ile bütün düşmanları ve kötülükleri dize getireceğine inanıyordu.

Talihsizliğe bakın ki Yörük Ali'nin karşısına Hecinli depo alayı subaylarından pek sert ve dayakçı bir Ermeni çıkmış ve ona fena halde yüklenmeye başlamıştı. Al sana bir belâ daha! Bir gün bu subaydan durup dururken bir tokat yiyen Yörük Ali, adamı haklamak üzere davranmışsa da arkadaşları onu tutmuştu. Yörük Ali, bu olaydan sonra aynı subayca hapsedilmek istenmiş, bu da bardağı taşırmıştı.

Yörük Ali, bu çeşit askerliğe alışamayacağını anlamış, Aydın dağlarının mavi dumanı gözünde tütmeye başlamıştı. Kararı şimşek gibi çabuk olmuştu. Kaçacak, bu gibi namussuzlukların bulunmayacağı hür ve serbest bir yere dek gidecekti. Evet, askerden kaçacaktı. Sultanhisar dolaylarına da gidemezdi. Nereye gitmeliydi? Bilemiyordu. Bildiği tek şey bu zulüm diyarından kaçıp gitmekti.

Yörük Ali, askerden kaçıp Aydın'a gelmişti. Kararsız, karanlık, umutsuz denecek günler başlamıştı. Birdenbire kanun kaçkını bir adam olmuştu. Beş parasız, silâhsızdı. Bir akrabasının yardımıyla bir kırma tüfekle dokuz mermiye sahip olmuş, hemen yaylalara doğru açılmış, çamları yalayıp geçen ak dumanlara gömülüvermişti. Artık, o da o imrendiği zeybeklerden biriydi. Kavaklı köyüne varan kaçış haberi, annesini gözyaşlarına boğmuşsa da köyün rezilini de titretmeye başlamıştı. Yörük Ali, bir gün dağda tek başına dolaşırken Yanık Efe adlı kalabalıkça kızanlı bir efeye denk gelmişti. Bu efenin iyi bir ünü yoktu.

Yanık Efe'nin kızanları arasına karışan Yörük Ali, o yayla senin bu yayla benim diye dolaşırken günün birinde Aydın dağlarının biricik okumuş efesi olan Alanyalı Ahmet Efe'ye denk gelmiş ve onun kızanlarından birisi olmuştu. Yörük Ali, pek akıllı ve namuslu bir adam olan Alanyalı Molla Ahmet

Efe'yle iyi bağdaşmış, onu sevmişti. O, Yörük Ali'yi bütün cevherleriyle anlayabilecek kadar zeki ve akıllıydı. Molla Ahmet Efe, Ali'nin başına gelen haksız işleri iyice biliyordu. Onun için ilk fırsatta Kavaklı köyünün kötü adamını, Ali'nin hatırı için temizleyebileceklerini vaat etmiş, onun ruhunda bir hınç çıbanı gibi işleyip duran bu derin yarayı bir kurşunla şifalandırabileceğine onu inandırmıştı. Yörük Ali, bu işi nasıl olsa günün birinde kendisi yapmaya kararlıydı. Efesinin bu vaadi, onu çok sevindirmişti.

Bir gün Alanyalı Molla Ahmet Efe, kızanlarıyla Kavaklı köyünün kenarına dek inmiş, Ali onları orada bırakarak tek başına köye girmiş ve Çolağın Mehmet'i bir hile ile evinden dışarı çıkararak kafatasına yerleştirdiği bir kurşunla gebertivermişti. Böylece onun göğsüne bir çeki taşı gibi oturan ağırlık da kalkmış, köyün namuslu insanları da bu iğrenç belâdan kurtulmuştu. Ali, bundan sonra birkaç kez Alanyalı Molla Ahmet Efe'nin canını kurtarmış, o da bu arada ona hapishanede başladığı okuma-yazmayı öğretmeye çalışmıştı.

Alanyalı Molla Ahmet Efe, Yörük Ali'ye bir iyilik daha yapmak istiyordu. Günün birinde onun ağzını aramış, Kavaklı köyünde zengin Hacı Yusuf'un kızı Feride'yi sevdiğini öğrenmişti. Kız da onu seviyordu. Askere giderken annesi iki sevgiliyi birbirleriyle nişanlamak istemişse de Hacı Yusuf, buna razı olmamıştı. Evet, bu bir gönül yarasıydı, bu yarayı da sağdırmak gerekti. Alanyalı Molla Ahmet Efe, Hacı Yusuf'u tanıyordu. Bir gün birdenbire kızanlarıyla Kavaklı'ya inmiş, Hacı Yusuf'u kahveye çağırtmış ve oracıkta, bütün Kavaklıların önünde Feride ile Yörük Ali'nin nişanlanmış olduğunu ilân etmiş, herkes Hacı Yusuf'un elini sıkmış ve bu nişanı bıyık altından gülerek kutlamıştı. Hiç varlıklı, zengin bir ağa, kızını dağda gezen zibidi bir eşkıya parçasına verir miydi?

Molla Ahmet Efe'nin kanunu, bu işi bir çırpıda yapmıştı.

Yörük Ali'yle Feride'yi nişanlayan Alanyalı ile kızanları, köyün kıyısındaki ağaçlıkta Sultanhisar yolundan gelebilecek jandarmaları gözetleyerek büyük bir sabırsızlıkla pusmuş

bekleyen Yörük Ali'ye bu müjdeyi büyük bir sevinçle götürmüşlerdi. Çeteden bir tek o köye inmemiş, nişan gıyabında yapılmıştı. Aradan çok geçmemişti ki orada bir jandarma karakoluna baskın veren Alanyalı Molla Ahmet çetesi, başsız kalmıştı. Bu baskın Alanyalının başını yemiş, çete dağılma tehlikesiyle karşılaşmıştı. Kızanlardan Kıllıoğlu Hüseyin ya efenin yerine geçmek ya da ayrı bir çete kurmak yoluna sapmıştı. Alanyalının yerini alan Başkızan Hacı Mustafa da bir çatışmada vurulmuş, Ali kendisiyle kalan birkaç kızanın başına geçmiş, yirmi üç yaşında efe olup çıkmıştı. Kıllıoğlu Hüseyin de ayrıca baş çekerek efeliğini ilân etmiş ve çetesiyle ayrı yerlerde dolaşmaya başlamıştı.

Yörük Ali Efe yürekliliği, nişancılığı, kurnazlığıyla çok az zaman içinde Bozdağ'ın, Madran Dağı'nın ve Karıncalı Dağ'ın zeybekleri arasında adamakıllı tanınmış, hepsinin kıskandığı bir efe durumuna gelmişti. Aydın jandarmasının en mütehassıs jandarma çavuşu Manastırlı Üzeyir Çavuş'un en tehlikeli pusu ve takiplerinden kurtulmuş ve en sonra Aydın bölgesi jandarması için çözümlenmesi gerekli bir sorun olup çıkmıştı.

Jandarma subaylarının da katıldığı bir pusuya düşürme olayında Menderes üzerindeki saldan bir mucize olarak kurtulması, onun ününü adamakıllı arttırmış ve onu dillere destan bir efe yapıp çıkmıştı.

Son kez, kendisini Üzeyir Çavuş'un pususuna düşürten bir yatak'ı vurup öcünü alması, Yörük Ali'nin artık ameliyat masasına yatırılması gerektiği düşüncesini uyandırmıştı. Onu ya öldürmek ya da işe yarar bir kişi durumuna getirmek gerekiyordu. Bölgesinde durmadan vukuat çıkaran bu genç efe için jandarma kumandanı Fethi Bey, bir gün Üzeyir Çavuş'la dertleşmiş, ikisi de ona karşı gizli bir sempati beslediklerini anlamışlardı. Onu dağ başına sürükleyen nedenleri iyice biliyorlardı.

Yörük Ali, dağ başında bile hâlâ bozulmamıştı. Dağlardaki zeybeklerin en temizi, en merdi, yine oydu. Kendisini kaç kez pusuya düşüren jandarmalardan hiçbirini vurmamıştı. Yörük

Ali'nin kötü talihini yenmek, onu kazanarak memleketin namuslu insanları arasına katmak için anlaşmakta gecikmemişlerdi. Bu genç adamı kurtaracaklardı. Onu düze indirecek, hem dağları, geleceğin korkunç bir efesinden temizleyecek, hem de onu yararlı bir insan yapacaklardı. Onu düze indirdikten sonra kır serdarı yapacaklardı. Azılı efeleri dize getirmek için dağlara salacaklardı.

Fethi ve Mehmet Beylerle Üzeyir Çavuş baş başa verip bir daha uzun uzadıya konuşmuşlar ve ailesinin aracılığıyla ona randevu vermişlerdi. Bir gün Yüzbaşı Mehmet Bey Sultanhisar Dağları'nda Yörük Ali'yle buluşup görüştü. Yüzbaşı Mehmet Bey'le Yörük Ali, ormanın ıssız bir yerinde oturmuşlardı. İkisi de bağdaş kurmuştu. Biri Osmanlı Devleti'nin kanununu, öbürü de kanunsuzluğu temsil eden bu iki adam, kuru meşe ve çam yaprakları üzerinde oturmuş güvenle konuşuyorlardı. Yüzbaşı Mehmet Bey, silâhsız gelmişti. Yörük Ali Efe de silâhını dizlerinin üstüne yatırmış, içten bakışlarla Yüzbaşıyı süzüyor ve bu işin altından ne çıkacak diye meraktan çatlıyordu.

Yüzbaşıyla öyle bir yer seçmişti ki herhangi bir kahpelik olursa dağlara doğru kaçması kolay, aşağıdan gelecek tehlikeyi gözetlemesi kolaydı.

Menderes Ovası yemyeşil incir bahçeleriyle uzuyor, ırmak bir yeşil örtü arasından ara sıra meydana çıkıyor, yaz güneşi altında çelik parıltısıyla kıvrılarak akıyordu. Aşağıdan geçen bir trenin keskin düdüğü işitiliyordu. Sultanhisar aşağıda, ayaklarının altında kalıyordu. Mehmet Bey fakfon tabakasından bir sigara sardı, Ali'ye de uzattı. Ali sigaraya alışmadığı halde beceriklice bir sigara sardı, tabakayı kapayarak jandarma subayına uzattı.

Birinci Dünya Savaşı'nın bittiği, Türklerin de savaşı yitirdiği üzerinde konuştular. Yörük Ali Efe de herkes gibi bunu biliyorsa da onun bildiği ancak bu kadardı.

Yüzbaşı, İzmir'e Yunan askerinin çıkacağını, belki Aydın'a kadar da geleceğini söyleyince genç efe şaşırmış, bu şaşkınlığı da oldukça uzun sürmüştü. Yüzbaşı, karşısındaki delikan-

lının hiç bozulmamış olduğunu hemen anlamıştı. Henüz, eski tertemiz çoban Ali'den hiç de uzaklaşmış değildi.

Yüzbaşı, memleketin bugünkü korkunç durumu üstünde uzun uzadıya konuşmuş, Yörük Ali'nin bunları renkten renge girerek dinlediğini görmüştü. Yaban gülü aklığındaki yüzü kızarıp bozarıyor, heyecanından kendisini zor tuttuğu görülüyordu. Konuşmasının sonunda Yüzbaşı Mehmet Bey'i şaşırtan bir şey olmuştu. Yörük Ali, iki eliyle yüzünü örtmüş, hüngür hüngür ağlıyordu. Artık, Mehmet Bey, bu temiz zeybeğe açılabilirdi. Ya eşkıyalığı sürdürecek ya da düze inip vatan ve millete yararlı bir insan olacaktı.

Yörük Ali Efe, Yüzbaşı Mehmet Bey'e teslim olarak düze inmiş ve bu iş resmileşmişti. Düze inme töreni Sultanhisar'da yapılmıştı. Bütün oraların ileri gelenleri bu törende bulunmuştu. Onu ancak ününden tanıyan halk, yığın yığın koşup gelmiş ve gördükten sonra da şaşırıp kalmıştı. Demek ki dağlarda kuş uçurtmayan o yiğit efe, bu bacak kadar çocuktu! Yörük Ali, Kavaklı köyüne bir düğüne gider gibi girmiş, köylüsünün sevgisiyle karşılanmıştı. Üvey babası, evin eşiğinden içeri adım atarken, oğlu için bir kurban kesivermişti.

Yörük Ali Efe, düze inişinden birkaç gün sonra, Sultanhisar jandarma karakolunda bekleyen Yüzbaşı Mehmet Bey'ce çağrıldı ve oraya varınca Yüzbaşı, kendisine maaşlı bir kır serdarlığı görevi verildiğini bildirdi. Artık genç efe, hükümetin maaşlı bir memuruydu.

Yüzbaşı şöyle diyordu:

"-Son zamanlarda yerli Rumlar el altından bütün eşkıyaya bol bol yardım ettikleri gibi, Söke tarafında da bir Rum eşkıyası türedi. Adına Deli Yani diyorlarmış. Ama asıl adı bu mu değil mi belli değil. Hem o hem de on kişi kadar olan maiyeti Girit'ten gelmiş ya da getirilmiş. Tabii yanlarına yerli Rum eşkıyalarından katılanlar da varmış. Bütün Rum köyleri bu Deli Yani denilen haydudu saklıyor ve besliyorlar. Bunlar hep zeybek elbisesi giymişler ve Türk köylerine durmadan baskınlar yapıyorlarmış. Birkaç kazada da hükümet binalarını yaktılar.

Yedi kişilik bir jandarma takip müfrezesini pusu kurup olduğu gibi yok ettiler. Gayet gaddarca yaptılar bu işi!

Bu çetenin Çine, Dalama ve Gölhisar taraflarına sızdığını öğrendik. Deli Yani, Püsküllü Efe adını taşıyormuş. Bunun da sebebi, Girit Rumlarının uzun püsküllü fesler giymeleridir. Dahası da var! Biz, bu adamın bir çete reisi değil, hakikatte Yunan ordusunda yetişmiş bir zabit olmasından şüpheleniyoruz. Sana o gün de söyledim. Devleti zayıf bulan Yunanlı politikacılar fırsattan faydalanarak İzmir, Aydın ve civarını işgal etmeyi tasarlıyorlar. Yerli Rum halkının bir kısmı da Aydın'da bunları davet ediyor. Geçenlerde Aydın'da bir Yunan casusu yakaladık. Onun Yunan ordusunda zabit olduğunu da ispat ettik. Fakat İngilizlerin müdahalesiyle elimizden alındı."

Yörük Ali Efe ömründe ilk kez yapmak istediğini bulmuşa benziyordu. Bu, milletin hayrına bir işti. Çakırcalı'nın işinden daha şerefliydi bu. Türk jandarmasına silâh atmanın hiçbir şerefli yanı yoktu. Bilerek katillikti.

Kır Serdarı Yörük Ali Efe, Kadı Efe denen tehlikeli bir zeybeği tek başına gidip dağda buldu ve düze indirdi. Şimdi en iyi arkadaşı haline gelen Sultanhisar karakolundan Hasan Onbaşı ile onu Aydın hastanesine götürüp yatırdılar. Ağırca yaralıydı.

Yörük Ali, Aydın'da bir iki gün kalmış, şaşkına dönmüştü. Bütün Aydınlı Rum hemşehriler şimdi sokaklarda hep birer efe kesilmişlerdi. Aydın Rumları dışarıdan geldiği anlaşılan adamların eliyle teşkilâtlandırılmış, büyük bir şey bekliyorlardı. Bekledikleri nesne de kimsenin yabancısı değildi; Yunan ordusunun pek yakında Aydın'a geleceğini ve buraların Yunanistan'ın bir parçası olacağını açıktan açığa söyleyip duruyorlardı. Bütün Türkler umutsuzluk içinde pis pis düşünüyor, Rum eşrafıyla Türk eşraf sıkı fıkı dostluk kurmaya çalışıyor, birbirleriyle eskiden olduğundan daha sık konuşup görüşüyorlardı. Yörük Ali, Aydın'a varıp da bir iki gün kaldıktan sonra, vatan ve memleket için çalışmak zamanının gelip de geçtiğine bile inanmıştı.

Aydın jandarma kumandanlığından Deli Yani çetesi ve dolaştığı bölgeler üstüne biraz daha bilgi alarak kovalama işine başlamak için hazırlıklarını tamamladı. Kumandanlık, bütün jandarma karakollarını Kır Serdarı Yörük Ali'nin kovalama işinden haberdar edecekti. Aydın sokaklarından atlı olarak geçerken kılığına kıyafetine diş bileyerek, kimi zaman da küçümseyerek bakan palikaryaları dumana boğmamak için gerçekten çok sabırlı davranmıştı. Atını köşke doğru sürmüş, orada kendisini bekleyen Hasan Onbaşı ile arkadaşlarını görmüş, Çine yoluna düşmüştü. Avın kokusu bu yanlardan geliyordu. Deli Yani'yi mutlaka bulmalı, onun korkunç çetesinin nasıl dağıtılıp yok edileceğini dosta düşmana göstermeliydi.

Yörük Ali Efe bir plân tasarlamıştı. Deli Yani'yi haritadan silmek için bu plânı uygulayacaktı. Bunun için de ilk yapılacak iş, tek başına, halkı silme Rum olan Çine yolundaki büyük köylerden birine uğramaktı. Öyle de yaptı. Yol kıyısındaki büyük bir Rum köyüne indi. Burada kendini, jandarmalarla yapılan bir çarpışmada dağılan bir çetenin adamlarından biri olarak tanıttı. Sözde jandarmaca aranan bir zeybekti. Silâhlıydı. Başında kozunlu başlığı, bunun üzerine sarılmış ak poşusu, ayağında çakşır menevrek, sırtında mavi camadanı ve bunun üzerindeki çapraz fişekliği ve elindeki kız gibi mavzeriyle tam jandarmanın aradığı bir zeybekti.

Sözde saklanacak yer, buyruğunda çalışacağı başka bir efe arıyordu. Rum köylüler, onunla çok yakından ilgilenmişlerdi. Yörük Ali, jandarmaca aranan efelerden konuşurken bu yanlarda bir de Püsküllü Efe derler namlı bir efenin dolaştığını işittiğini söyleyince Rumlar daha çok ilgilenmeye başlamışlardı. Yörük Ali, Püsküllü Efe ile çalışmak ister gibi davranmış ve bir posta vurgunu işi olduğunu çıtlatmıştı. Köylüler, Yörük Ali'nin boş olmadığını anlayarak onu alıp evlerinde konuk ettiler. Sözde posta, belli bir günde Muğla memurlarının maaşını götürecekti. Bunun ne gün, ne saat olacağı da sözde öğrenilmişti. Bu fırsat, sözde bu posta vurgununu birlikte yapmak için Kıllıoğlu Hüseyin Efe'yi arıyordu.

Posta vurgunu iştihasıyla Yörük Ali'yi konuk yapan Rum köyü halkı, Püsküllü Efe'nin yanına bu köyden bir delikanlının da kızan olarak girdiğini çıtlatınca Yörük tam istediği yere düştüğünü anlamıştı.

Rumlar arasında Kaptan Yani denilen Deli Yani, Yörük Ali'nin kılavuzluğuyla posta soygununu yapmayı uygun bulmuştu. O gece, efeyi köyün kıyısındaki bir çadırda konuk ettiler. Yörük Ali ertesi gün Deli Yani çetesinin önüne düşerek onları sözde soygun yerine götürdü. Yörük Ali Efe, atının üzerinde en önde gidiyor, onun yanı başında da yürekli bir adam olduğu anlaşılan ve tam bir efe kılığına bürünmüş olan uzun bıyıklı, sert bakışlı Deli Yani gidiyordu. Yalnız Deli Yani'nin fesinin arkasından uzun bir püskül sallanıyordu. İşte onun Püsküllü Efe adını alışı da bundandı. Püsküllü Efe'nin gözleri, yırtıcı kuşgözüne benziyordu ve bu gözler hep Yörük Ali'nin üzerindeydi. Deli Yani bir tek sözcük Türkçe bilmiyor, Yörük Ali'yle ikisinin yanında giden bir tercüman onları birbirleriyle anlaştırıyordu.

Çine yolunun yokuşu başında pusu kurulmuş, posta arabası da tam o sırada uzaktan gözükmüş, Yörük Ali'nin doğru söylediği anlaşılmıştı. Tercüman palikaryayı yanına alarak aşağı yola inip sözde pusu kuran Yörük Ali Efe, posta arabası meydana çıkar çıkmaz onu boğazlamış ve arabadaki jandarmalar da Deli Yani çetesine ateş etmeye başlamışlardı. Kalabalık Yani çetesine karşı dört kişiydiler. Tüfek düellosu biraz sürmüş, sonra Yörük Ali ile jandarmalar çatışma yerinden kaçar gibi uzaklaşmaya başlamışlardı. Bu askerce anlamıyla bir hileli çekilişten başka bir şey değildi.

Kaptan Yani, bu tuzağı kuran düzmece Efe ile yardımcıları olan jandarmaları bir an önce tepelemek için gözleri dönmüş olarak adamlarıyla aşağı yola inmiş, arkalarına düşmüştü. Arabanın arka kapısı açılıp da başlarında Hasan Onbaşı'nın bulunduğu bir manga silâhlı jandarma dışarı dökülünce Kaptan Yani, ikinci bir tuzağa düştüğünü anlamıştı. Artık bütün çabalaması boşunaydı, iki ateş arasına düşmüştü.

Artık cennette arsalar satın almak için de vakti yoktu. Çarpışma bir iki saat sürdü ve Deli Yani, Püsküllü Efe denilen püsküllü belâ ve adamları Yörük Ali ile jandarmaların kurşunları altında güneşte kalmış bir topak tereyağı gibi eridiler.

Bütün Aydın jandarmasını uğraştıran ve durmadan can yakan, Türk köylerine korku salan bu korkunç çeteyi ortadan kaldırması, hem de göz açıp kapayacak kadar, kısa bir zamanda bu işi başarması Yörük Ali'nin namını dağların kurduna kuşuna dek tanıtmıştı. Yalnız, bu namın ve şerefin ona pek yararı olmamıştı.

Osmanlı Devleti çökmüş, memurlarına maaş veremez duruma gelmişti. Bunun için de o, küçük kır serdarlığı maaşını alarak henüz bir geçim yolu bulamamıştı. Hâlâ, köyde çobanlık yaptığı günlerde olduğu gibi yoksuldu. Bunun için de hiçbir gün aklından çıkaramadığı yavuklusunu gidip görmek yürekliliğini gösteremiyordu.

Bir gün hâlâ dağlarda dolaşıp duran Kıllıoğlu Hüseyin Efe ile Habip'in Ali Efe, Yörük Ali'ye haber salarak düze inmek istediklerini bildirmiş, Yörük Ali de hemen Nazilli Jandarma Kumandanı Arap Yüzbaşı denen Yüzbaşı Nuri Bey'e koşmuş ve bu iki eski çete arkadaşını onun aracılığıyla affettirerek düze indirmişti. Bu da onun sevdiği işlerden biri olmuştu.

Kıllıoğlu Hüseyin, yiğit ve yürekli bir efe olduğu halde ters tabiatlı, arkadaşlığına pek güvenilmez bir adamdı. Düze indikten sonra bile Yörük Ali'yi yeniden dağa çıkarmak için kandırmaya bile çalışmıştı.

Yunan ordusu, İzmir'e çıktıktan sonra hızla Ege bölgesinde ilerlemeye başlamıştı. Hazır önlerinde hiçbir sabotajcı Türk'ün eliyle yıkılmamış güzel bir demiryolu varken ilerlemeleri gerekiyordu. Böyle kollarını sallayarak, askerce bir gezinti yapar gibi memleket işgal etmek ilkel Afrika'da bile görülmemişti. Yunan ordusu böylece Aydın'ı, Manisa'yı, Tire'yi ve birçok yerleri kolayca ele geçirmişti. Bu tatlı serüven pek hoşlarına gitmişti. Her türlü araçla Türkiye'nin en zengin toprakları üzerinde, Atina'nın caddelerinde yürür gibi yürüyorlardı.

Yörük Ali Efe, Yunanlılar Sultanhisar'a geldiklerinde yeni evlenmişti. Bunun için de Kavaklı köyünde Yunan jandarmaları görününceye dek yerinden kıpırdamamıştı. Sonra, onun köyünden ayrılmamasının bir nedeni de şuydu: Yunan ordusunun idarecileri, bir altın madeni bulmuş gibi dağlardaki efelere ve zeybeklere sarılmış, onlardan medet ummaya başlamışlardı. Bütün dağdaki kanunsuz adamlar, Osmanlı Devleti'nin doğal birer düşmanı sayıldığından Yunanlılar bunları müttefik olarak benimseyip paraya boğarak Türkiye'nin kötülüğüne çalıştırmak istiyorlardı. Gerçekten de birçok efe ve zeybek kılıklı eşkıya, Yunan subaylarının tatlı masallarına aldanmış ve onların saflarında görev almaktan çekinmemişlerdi. İşte, bundan yüreklenen Yunan subayları, her türlü koçyiğiti aynı yemlerle avlamak için çalışmaya başlamışlardı.

Bir gün Yörük Ali Efe, karısının dizi dibinde oturmuş, arpacı kumrusu gibi ne edip neyleyeceğini düşünüp dururken Sultanhisar'daki İşgal Kumandanlığından başında bir papaz bulunan küçük bir heyet çıka gelmiş, Yörüğü de tıpkı öbür efeler gibi imana davet etmişti. Yörük Ali Efe, büyük bir tiksintiyle, yine de aldatıcı bir dille papazı sepetlemiş ve ortalama hemşehrileri gibi bir yaşayış tutturur görünmüştü. Bu küçüklük içinde yaşamaya dayanamayan kocaman ruhu patlamış, bir kez daha atına atlayıp Kıllıoğlu Hüseyin ve Habip'in Ali ve bir sürü yeni kızanla zararsız bir atlı kalabalığını alarak Büyük Menderes Irmağı'nın karşı gecesine sığınmış, orda başıboş dolaşmaya başlamıştı. Kıllıoğlu Hüseyin Efe, bu ara onun kızanı durumuna girmiş, Yörük Ali Efe kendisinden genç olduğu halde onun efeliğini ister istemez benimsemişti. Kıllıoğlu Hüseyin, bu karışık günlerden yararlanarak büyük vurgunlar vurup zengin birer adam gibi bir kenara çekilmeleri için Yörük Ali Efe'yi çok kışkırtmışsa da o, bu oyuna gelmemişti. Batının eski yoksul, namuslu şövalyeleri gibi Çakırcalı'nın dolaştığı başı bulutlu, çamlı meşeli dağlarda serserice gezip dolaşarak kendisine bir Hazreti Ali gücü ve kuvveti vermesi için Allah'a yalvarıyordu.

Düşmanla er geç kapışacağını biliyor, bunun nasıl, ne yolda olacağını bir türlü kestiremiyordu. Son günlerde dağdan dağa, obadan obaya, köyden köye böyle dolaşıp dururken acı acı hem kendi talihine, hem de memleketin talihine yanıp duruyordu. Yörük Âli Efe, daha çok Yenipazar dolaylarında gezip dolaşıyordu, burası işgal bölgesinin dışında kalıyordu. Buraları da İtalyanların işgal edeceği, Kuşadası'na çıktıkları, Söke bölgesini işgal ettikleri bile söyleniyordu. Er geç buraya da gelecekler, burası da Sultanhisar dolayları gibi barınılmaz, soluk alınmaz duruma gelecekti.

Böyle rezil gibi kadınca, dağdan dağa kaçmaktansa düşmanı her görüldüğü yerde yiyip bitirmeye çalışmak gerekti. İnsan vurulup ölse bile bu rezil dünyada sürünüp gideceğine hiç olmazsa cennete gider, rahata kavuşurdu. Vurulup ölmek, herhalde düşman çizmesi altında kalmış olan güzel köyü Kavaklı'da köy bekçiliği yapmaktan yeğdi. Evet, kayın babasının parasını yemek küçüklüğünde bulunmamak ve alnının akıyla birkaç kuruş kazanmak için kendi isteğiyle köy bekçisi olmuştu. Düşman bunu da kendisine çok görmüştü. Düşman, her yerde ve her zaman düşmandı. Onun anlayacağı en iyi dil, mavzerin konuştuğu dildi. Yörük Ali Efe de Allah'a şükür, tüfeğini papağan gibi konuşturmanın sırrını biliyordu.

Yörük Ali Efe bir gün Nazilli Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Nuri Bey'in kendisini arattığını işitmiş, hemen bunda iyi bir müjde olacağını düşünerek Kıllıoğlu Hüseyin Efe'yi Habib'in Ali Efe'yi ve öbür kızanları ardına takarak doğru Çine kasabasına koşmuştu. O, Arap Yüzbaşı Nuri Bey'in erkekliğine ve milletseverliğine inanıyor ve güveniyordu.

Demek ki, Nuri Bey de Nazilli'yi bırakıp Menderes'in karşı gecesine atlamıştı. Öyle ya tek başına Nazilli'ye giren bir tabur Yunan askeriyle dövüşecek değildi ya.

Çine'ye, kimi nizami ordu subaylarıyla askerlerinin karargâh kurduklarını ve işgal edilen yerlerden kaçan subay ve jandarmaların orda toplandığını biliyordu. İçlerinde tanıdık kişilerin olup olmadığını bilmiyordu.

Bir haberci aracılığıyla Arap Yüzbaşı'nın kendisini Çine'deki Elli Yedinci Tümen Karargâhı'nda beklediğini işitince dünyalar onun olmuştu. Zaten günün birinde kapanmış gibi görünen talihinin yeniden açılacağını biliyordu. İçinde herkese parmak ısırtacak büyük işler yapmak hırsı kaynıyordu. Bunlar, herkesin beğendiği, övündüğü iyi işler olacaktı.

Hazreti Ali'de Zülfikar, onda da meteliği sektirmeyen bir mavzer tüfeği vardı. Allah'ın izniyle, millet yolunda çok işler yapmak istiyordu. İşte en sonra, kapılar açılmak üzereydi.

Çine'ye bir an önce erişmek için çamlıklar, meşelikler arasından geçen ince yollarda toz kaldırarak atını dörtnal sürüyor, arkasından aynı hızla at sürmek zorunda kalan Kıllıoğlu Hüseyin ve öbür kızanlar, sanki savaşa atılıyorlarmış gibi, haykırıyor, naralar atıyor, camadanlarının geniş yerleri rüzgârda kartal yavruları gibi uçuşuyordu.

Yörük Ali Efe, 1919 Haziran'ının 5'inci günü akşamı Çine Askerlik Şubesi'nin önünde arkadaşlarıyla atından indi. Atlarını kavak ve söğüt ağaçlarına bağlayan kızanlar onların yanında mola verdiler. Yörük Ali Efe, kapıdaki nöbetçiden Arap Yüzbaşı Nuri Bey'i sordu. Ordaydı, geldi ve Yörük Ali Efe'yi sevinçle karşılayarak Elli Yedinci Tümen Kumandanı Kurmay Albay Şefik Bey'le tanıştırmak için içeri götürdü.

Nuri Bey, çokça esmer bir adam olduğundan halk, daha çok efeler, ona Arap Yüzbaşı adını takmışlardı. Çok cesur, zeki, yurtsever, milletsever bir adamdı. Çok da sertti. Nazilli dağlarının binbir eşkıyası, efesiyle yıllar yılı savaşıp durmaktaydı. Bütün zeybekler de ondan yılgındı.

Şefik Bey iri yarı, iyi yüzlü, cesur ve zeki bir askerdi. Yörük Ali Efe'yi yerinden doğrularak karşıladı, elini sıktı ve karşısında yer göstererek oturttu. Çay içtiler, yemek yediler. Zeybeklere de askerlerin karavanasından çıkarıldı.

Şefik Bey de herkes gibi Yörük Ali Efe'nin gençliğine şaşıp kalmıştı. Yirmi yaşında ancak gösteren bu delikanlıda ne gibi cevher vardı ki bu yaşta Aydın Dağları'nı ve bölgesini namı tutmuştu. Hele onun Kaptan Yani'yi tepeleyen efe olduğunu

düşündükçe aklı karışıyordu. Bu da bir Türk çocuğuydu. Bunlar için olmayacak şey yoktu. Çanakkale'deki kumandanlıklarında bacak kadar çocukların âleme parmak ısırtan ne yiğitlikler yaptıklarını kendisi yakından biliyordu.

Şefik Bey, Yunan ordusu ilerlediği Aydın-Nazilli hattı üzerinde çekilmeyerek, Yunanlıların giremediği İtalyan işgal bölgesine girmiş ve örgütünü orda kurmaya çalışmıştı. Aydın dolaylarında biricik direnme merkezi olarak onun bulunduğu Çine karargâhı, hemen yurtseverlerin gözüne çarpmış, düşmana kurşun atmak isteyen genç-yaşlı herkes, en çok subaylar, oraya koşmaya başlamışlardı.

İşte Nazilli Jandarma Kumandanı Nuri Bey'le, Aydın Jandarma Kumandanı Fethi Bey de bu ilk direnişçiler arasında olarak Albay Şefik Bey'in karargâhında yer almışlardı. Şefik Bey'in elinde, tepeden tırnağa dek modern silâhlarla araçlanmış Yunan ordusu birlikleriyle başarılı savaşlar yapabilecek ne bir kuvvet, ne de erat vardı. Yunanlıların kollarını sallayarak memleketin en bereketli, cennet gibi güzel ve zengin yerlerini elma toplar gibi böyle birer birer ele geçirmesi, onun yüreğine kan ağlatıyordu.

Bir şeyler yapmak, hem de çok çabuk bir şeyler yapmak, halkın bakir ve taze kuvvetini düşmanın önüne korkunç bir kale gibi dikmek gerekti. Yoksa bu zavallı memleket, zengin eşrafın ve Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin elinde kaldıkça işler büsbütün kötüye gidecek, en kötüsü memleket elden gidecekti. Bir şeyler yapmalıydı. Şefik Bey, her gün olduğu gibi yine bir gün iki eski jandarma kumandanıyla, Yüzbaşı Nuri ve Fethi Beylerle dertleşiyordu.

Şefik Bey, dağda boşu boşuna dolaşan ve zararsız birer insan olmaktan ileri geçemeyen efelerle zeybeklerin hazır silâhlı oldukları için düze indirilip düşmanla çarpıştırılıp çarpıştırılmayacağını sordu. Nuri Bey, şimdilik yapılacak biricik akıllıca işin bu olacağını söyledi. Bunlar, nizamî ordunun çekirdeği ya da bir iki subayca yapılan destekleme sonucunda düşmanı şaşırtacak işler başarabilirlerdi.

Düşman, bu yalçın dağların kurdu olan bu adamlara hiçbir fenalık yapamazdı. Nizamî ordunun yönetmesiyle pek akıllıca bir gerilla yürütmek, her zaman olabilirdi. Hiç olmazsa demiryolları bozulabilir, köprüler atılabilir, küçük düşman müfreze ve gruplarına baskınlar yapılabilir, düşman adamakıllı tedirgin olarak bu hızlı yürüyüşünü yavaşlatmak zorunda kalır, memleket de direnmek için, örgütlenmek için zaman kazanabilirdi.

Albay Şefik Bey, Yörük Ali Efe'ye şöyle dedi:

"-Düşman, topraklarımızı işgal ediyor ve hiçbir mukavemet görmüyor. Çünkü İstanbul'daki hükümet, her gün bize emirler yağdırıyor, İşgal kuvvetlerine kolaylık göstermemizi emrediyor. Aksi halde, bu işgalin devamlı olabileceğini ileri sürerek bizi tehdit edip vebal altında bırakıyor. Hâlbuki bizim yapamadığımız işi siz kolayca yapabilirsiniz. Senin emrine zabit de vereceğim, nefer de. Bunlar, sizin gibi (zeybek gibi) giyinecekler. Silâh ve cephane de temin edeceğim. Birkaç baskın yapabilir, onlara Türklerin ölmemiş olduğunu gösterebilirseniz memlekete büyük hizmetler yapmış olacaksınız. Bunu görecek ve işitecek başka memleket sever gençler de cesaret bulacaklardır."

Yörük Ali Efe:

—Siz benden istememiş olsaydınız bile ben kendi kendime bu işi yapmaya zaten karar vermiştim. Düşman çizmesi altında yaşamaktansa ölmek elbet daha hayırlıdır. Siz, yalnız bana dediklerinizi veriniz ve beni serbest bırakınız, yeter! Zaten milleti, eşraf aldattı. Biz şimdiye kadar çoktan Yunanlılara karşı çıkardık. Şimdi, hemen gidip adam toplayacağız!

Elli Yedinci Tümen kumandanıyla Yörük Ali Efe'nin anlaşması çok kolay olmuştu. Bu anlaşma sonucunda Şefik Bey, Yüzbaşı Nuri Bey'le Yüzbaşı Fikri Bey'i, Yüzbaşı Mehmet Bey'i, İzmir'den kaçıp Elli Yedinci Tümene katılan Teğmen Zekâi ve yedek Asteğmen Necmi Bey'i kurmay ve örgütçü olarak Yörük Ali Efe'nin yanına kattı. Sonra, bu araziyi karış karış bilen iki jandarma da Yörük Ali'nin kızanları arasına kılavuz olarak katıldı. Bunlar Hacı Kasabın Mehmet ile Pekmezin Ahmet'ti.

Menderes bölgesinin en acar, en yiğit subayı Binbaşı Hacı Şükrü Bey de Şefik Bey aracılığıyla Yörük Ali Efe ile tanıştırıldı. Böylece genç efenin arkasında yiğit ve heyecanlı, çok yurtsever, iri çapta bir nizamî ordu kadrosu da belirmiş ve yapılacak baskınlar üzerinde teknik çalışmalara hemen başlanmıştı. Yörük Ali Efe, örgütünü yapmak için Yenipazar'a çekilmiş, orda karargâh kurmuştu. 1919 yılı Haziran'ının 10'uncu günü Yenipazar'a yerleşen Yörük Ali Efe, böylece Aydın'ın ilk millî kuvvetinin başı olarak hızla çalışmaya başlamış, adamlarının sayısı az zamanda elliyi bulmuştu. Bu kuvvetle başarılı baskınlar yapılabilirdi.

Binbaşı Hacı Şükrü Bey başta olarak küçük, tecrübeli subay kadrosu Yörük Ali Efe'yi ilk kullanacakları önemli noktayı düşünmeye başlamışlardı. Babasının evindeymiş gibi kara trenlere oturup memleketin içerlerine doğru her gün biraz daha çok sokulan düşmanın, bu kolaycı hızını kırmak ilk akla gelen düşünce olmuştu.

Artık Yörük Ali Efe arkasını, zayıf da olsa bir nizamî kuvvete dayamıştı. Elinde tüfeği de, bombası da, dinamiti de vardı. Subaylar, Aydın'ın doğusunda ve batısındaki demiryolu köprülerinin atılmasını, böylece Yunanlıların ilerleyiş hızının kesilmesini, bağlantıları kesilen düşman birliklerine baskınlar yapılarak bunların geriye püskürtülmesini salıkladılar.

Bu benimsenmişse de ilk baskının nereye yapılması gerektiği üzerinde düşünülmeye başlanmıştı. Yörük Ali Efe ilk aklına gelen düşünceyi hemen söyleyivermişti. Sultanhisar jandarma karakoluna yerleşmiş olan Malkoç Şimendifer Köprüsü muhafızlarına saldırmalıydı. Burda altmış-yetmiş düşman askeri vardı. Aydın'dan da yetmiş kilometre uzakta bulunuyordu. Baskında meydana gelen çarpışma bitinceye dek düşman yardımcıları kolay kolay yetişemezdi. Sonra Sultanhisar, Yörük Ali'nin memleketiydi. Orda çok acı tatlı bir yaşayışı, her biri yüksek telden ses vermiş anıları vardı. Ora halkı kendisini de seviyordu. Düğünü orda yapılmış, beş parasız olduğu halde padişah oğlu gibi evlenmiş, halk onun düğününe çok

yakınlık göstermiş, her yandan hediyeler yağmıştı. Yalnız, kızı Kavaklı'dan almak için Sultanhisar'dan bin kişiye yakın adam ayaklanmıştı. Onun düğününde herkes bulunmuş, yenilmiş, içilmiş, eğlenilmişti. Bunlar, unutulur anılar mıydı?

İşte bu güzel anıların üzerine leş kargaları gibi düşman ordusunun adamları gelip çökmüş ve onu birkaç günlük evliliğinde sürgüne göndermişti. Bırakışma günlerinin yoksul havası içinde başlayan bu tatlı gençlik yaşayışı, insafsızca yarıda bırakılmıştı. Yörük Ali Efe, gençliğinin bütün coşkun duygularıyla Sultanhisar bölgesindeki hemşehrilerine gerçek yiğitliğin ne olduğunu, düşman çizmesi altında yaşamanın ne iğrenç bir şey olduğunu bir kez anlatmak istiyordu. Onlara demek istiyordu ki yiğitlik günleri gelmiştir, düşmanla bağdaşmaya çalışarak yaşamayı düşünmek olacak iş değildir. Dağdan bir meşe dalı kırabilen herkes, her rast geldiği yerde bunu düşmanın kafasında kırmalıdır. Yine hemşehrilerine anlatmak istiyordu ki hemen herkesin ömründe beklediği yiğitlik günleri gelip çatmıştır, hiç ummadığın kişiler kahraman olabilir.

Memleket bir karınca yuvası gibi düşmanla kaynamaya başlamıştı. Hemen herkesin elinde unutulmaz kahramanlardan biri olabilmek için bir değil birçok fırsat vardır.

Yörük Ali Efe'nin Malkoç Köprüsü'nü koruyan karakola yapacağı baskın başarılabilirse yankıları çok büyük olacak ve uyuyan hemşehrilerden, üzerlerine ölü toprağı serpilmiş kasaba, köy ve şehirlerden birçoğu bu ölüm uykusundan silkinip kalkacaklar ve er meydanına tümen tümen kahraman atacaklardı! Yörük Ali Efe, çevresindeki koyu karanlığın yavaş yavaş morardığını, sonra kül rengine girdiğini, daha sonra nefti ve açık yeşile doğru ağardığını gördü. Gün ışırken Aydın Dağları'nın üzerindeki gökyüzü çizgisi ilkin tatlı bir gümüşe, sonra su yeşili bir aydınlığa, daha sonra açık pembeye çalmaya başlamıştı. İncir seven kuşlar daha şimdiden sürülerle bahçelere yayılıyor, kargalar kaba, sevimli sesleriyle günlük nafakalarına doğru atılıyorlardı. Güneş doğdu. Yörük Ali Efe baktı, Yunanlılar gece nöbetçilerini değiştiriyorlardı.

Efenin sağında ve solunda nişancılar da nöbet değiştiren düşman askerlerini görünce dikkat kesildiler ve heyecanlandılar. Pusudakilerden hiçbiri kendi başına ateş etmek serbestliğine sahip değildi.

İlk kurşunu Yörük Ali atacak, ondan sonra ötekiler, gördükleri hedefleri ve karakolu mermi yağmuruna tutacaklardı.

Yörük Ali, bu baskına otuz sekiz kişiyle gelmişti. Bunlardan bir bölümü birinci hatta pusuya sokulmuş, birazı da Binbaşı Hacı Şükrü, Yüzbaşı Nuri, Yüzbaşı Fikri, Yüzbaşı Fethi ve Teğmen Zekâi beylerle arka plânda bir hat tutmuşlardı.

Güneş yükseliyor, incir ağaçlarının altındaki tatlı serinlik yitiyor, yerine boğucu Ege sıcağı yayılıyordu. Sultanhisar ölü gibiydi. Hiçbir ses işitilmiyordu.

Sultanhisar'ın bir kilometre doğusunda ve Malkoç Köprüsü'nün hemen yanı başında bulunan karakol çiğ bir güneş altında sessizliğe bürünmüş duruyor, bahçede silâhlı silâhsız düşman askerleri gidip geliyor, yemek hazırlayan, çamaşır yıkayanların sessizce işleri üzerine eğildikleri görülüyordu.

Bahçede henüz istenilen kalabalık yoktu. Malkoç Deresi'nin azalan suyu çakıllar üzerinde sekerek ılık şırıltılarla sık yeşillikler arasından Menderes'e doğru akıp gidiyordu.

Karakolun çevresindeki asker kalabalığı artmaya başlamıştı. Pek kaygısız görünüyorlardı. Bir gedikli başçavuş, onların arasında dolaşıyor, sık sık içeri girip çıkıyordu. Karakolun önünde bir tek nöbetçi gidip geliyordu.

Yörük Ali Efe, vaktin geldiğini anlamıştı. Haziran güneşinin bol aydınlığı içinde bütün hedefler daha çok yaklaşmış gibi görünüyordu. Karakola giren bir düşman askerine ilk kurşunu yolladı. Asker, haykırarak merdivenlerin üzerine yığılıp kaldı. Yörük Ali'nin bu ilk kurşunuyla beraber karakolun çevresinde koşuşan ve ne olup bittiğini anlamaya çalışan askerlerin üzerine dört bir yandan birden bir mermi yağmurudur yağmaya başladı. Bağırmalar çağırmalar, sövüp saymalar işitiliyor, saklanmak ya da silâhını almak için karakolun kapısına koşanlar, Yörük Ali Efe'yle yanındaki nişancıların attıkları kurşunlarla

haykırarak yere seriliyorlardı. Düşman askerinin büsbütün boş bulunduğunu gören zeybekler, pusudan çıkıp ileri atılmaya ve son canlıları daha yakından kovalamaya başlamışlardı.

Geride ihtiyatta bekleyen Hacı Şükrü Bey'le öbür subaylar da ileri sokulmuş, işin bitmiş olduğunu görmüşlerdi. Şimdi, bütün zeybekler, ölülerin üzerinden atlayarak karakola girmişlerdi. Karakola ilk giren Yörük Ali Efe, hemen ilk ağızda oradaki cephane sandıklarıyla, filintaları, makineli tüfekleri yüklenip Menderes'e doğru bütün hızlarıyla koşmalarını kızanlarına buyurdu. Zeybekler, sandıkla cephaneleri ve kız gibi filintaları gördükçe ağızlarının suyu akıyordu.

Yörük Ali Efe:

— Aman, çocuklar! Çabuk, çabuk olun! Diye bağırıyordu.

Görünüşe göre bir tek düşman sağ kalmamıştı. Zafer, tamdı. Bunu yarıda bırakmamak için düşman imdadı gelmeden Menderes'te bekleyen gemiye atlayıp karşı geceyi tutmalıydı.

Ağır cephane sandıklarını yardımlaşa taşıyan kızanlar, ikişer, üçer Yunan tüfeği de yüklendiklerinden kan ter içinde Menderes'e doğru koşuyorlardı.

Baskını tadında bırakmalıydı. Vurup kaçmak gerekti. Biraz sallandın mı düşman, yapacağın baskını ateşten bir ecel miğferi gibi başına geçirmekte gecikmezdi.

Gemi denilen sala bindiklerinde, hepsi Menderes'in suyunu avuçlayarak ateş saçılan yüzlerine vurdular, serinlemeye çalıştılar. Hepsi birbirinin elini sıkıyor, birbirini kutluyordu.

Yenipazar'daki karargâha vardıklarında Albay Şefik Bey'i büyük bir merak ve sabırsızlık içinde kendilerini bekler buldular. Albay Şefik Bey, hepsinin böyle en gerekli ganimetlerle dönüşüne sonsuz sevindi. Yörük Ali Efe'ye sarılıp yanaklarından öptü. Heyecandan gözlerinden yaşlar fışkırıyordu.

BİR MASALIN DOĞUŞU

Bağda en kestirme yol tepeden tepeyedir, bunun için de uzun bacak ister.

-Nice-

1919 Mayıs'ının Haziran'a değdiği günlerden bir gündü. Köyün üstündeki ağaçlıklı tepecikte dikilip duran çete başlıklı ve çete giynekli silâhlı bir nöbetçi tatlı Mayıs güneşi altında titreyen sıcak ve mavimtırak havanın içinde bir atlının doludizgin geldiğini görmüştü. Gelen adam silâhsızdı ve yabancıydı. Nöbetçi hemen bulunduğu yeri bırakarak aşağı, köyün yoluna indi. Yolun kenarındaki bir iğde ağacının sık yapraklı dalları arkasına sindi. İğdelerin sarıçiçekleri sıcak havayı ve insanın içini aşk duygularıyla süsleyen baygın kokularıyla doldurarak uzaklara dek yayılıyordu. Atlı, köye yaklaştığı sırada dizgini çekmiş, hayvanı tırısa kaldırmıştı.

Tam iğde ağacı hizasına gelince pusudaki nöbetçi:

— Kimsin sen arkadaş, dur! Diye bağırdı.

Yolcu:

— Çık meydana, arkadaş, dedi. Ben de sizleri arıyorum, söyleyeceklerim var.

Nöbetçi, meydana çıkınca Kuşçubaşızade Eşref Bey'in en küçük kardeşi Ahmet'in çetesinden biri olan atlıyı hemen tanıdı:

— Ne var ne yok, hayır ola?

— Haberim var. Ethem Bey'i göreceğim, burda mı?

Nöbetçi yola çıktı. Atlı da atından inmiş, hayvanı yularından çekerek yürümeye başlamıştı. Bu, Manyas Ovası'nda oldukça ıssız bir yerdeki köylerden biriydi, halkı hep Çerkez'di. Sokaklarda sarı saçlı, çakır gözlü güzel çocuklar oynuyordu. Nöbetçi, yolcuyu büyük bir köy evinin önüne götürdü.

Evin önünde nöbet bekleyen iki silâhlı, çeteciye:

— Ahmet'in adamı, dedi. Ethem Bey'i görmek istiyor.

— Bey uyuyor.

Haberci:

— Uyandırın! Çok acele bir iş, dedi.

Atını arkadaki çite bağlayan haberci, henüz yanındaki çetecilerle birer sigara sarmamıştı ki, evin üst katından başlayan dış tahta merdivenin başında uzun boylu, hem de epey uzun boylu, genç maviye çalar çakır gözlü, açık kumral saçlı, düz kumral bıyıklı bir adam göründü. Ayaklarında uzun çizmeler vardı ve bu çizmelerin üst kenarlarından uzun konçlu çoraplar meydana çıkıyordu. Bir ara durup gelen adama baktı, sonra mahmurluğunu açmak için sağ elinin yumruğuyla gözlerini ovuşturdu.

Geleni tanımıştı:

— Gel yukarı, dedi.

Adam, çevik adımlarla tahta merdivenleri inleterek yukarı çıktı:

— Ne var?

— Efendim, Bahriye Nazırı Rauf Bey sizi çağırıyor.

— Hangi Bahriye Nazırı ulan?

— Efendim, sizin tanıdığınız Rauf Bey. Hani eskiden Bahriye Nazırı mı neymiş...

— Anladım. Nerede o şimdi? Nereye çağırıyor beni?

— Kuşçubaşı Eşref Bey'in çiftliğine uğrayıp bulamazsan Salihli'ye varacağız.

— Ne zaman geldi?

— Bugün geldi. "Ethem Bey, hemen gelsin. İki elin kanda olsa onu bulup adamlarıyla birlikte getireceksin." dedi.

— Yalnız mı geldi?

— Yok, yanında birçok efendi daha var.

— Ahmet orada mı?

— Çiftlikte, efendim.

— Peki, sen in, aşağıda bekle, diyen Ethem Bey hemen aşağıdaki adamlarına seslendi:

— Haydi, çocuklar hazırlanın. Yarım saate kadar yola çıkıyoruz.

Bunu söyleyerek hazırlanmak üzere içeri girdi.

Biraz sonra sofada göründüğünde başına kara çete başlığını sarmış çapraz fişekliklerini, tabancasını takmış, pırıl pırıl filintasını ufak bir oyuncak gibi sağ eline almıştı.

Çevik adımlarla avluya indiğinde adamlarından birisi binmek üzere atını getirmişti. Süslü ve güzel bir Çerkez eğeri kuvvetli ve güzel atın sırtına bir kız gibi oturmuştu.

Ethem Bey, eski bir binici olduğunu gösteren gösterişli bir davranışla atına bindi. Kara Lâz başlıkları sarmış on üç kişilik bir çete topluluğu da onun peşinden atlarına atladılar. Ethem Bey, tüfeğini kayışından boynuna astı, adamları da onun gibi yaptılar. Sonra:

— Haydi, yolculuk Salihli'ye, Kuşçubaşı Zade Eşref Bey'in çiftliğine, dedi.

Ethem Bey, birkaç gündür epeyce dinlenen ve yalnız arpa kestirip güçlenen atının başını bırakınca hayvan tırısa kalktı. Çiçek kokuları, kuş sesleri arasında ve yaşamaya çağıran güzel bir mayıs güneşi altında henüz otuz beş yaşında bulunan genç adam, ilk kez kendisini hür ufuklara doğru atılışın sarhoş edici müjdesiyle dopdolu duyuyordu.

Bırakışmadan beri, bir vahşî hayvan gibi, dosttan ve düşmandan saklanmak için dağlarda, bayırlarda, ormanlarda gizlenmekten, Türkçesi beklemekten bıkmış, usanmıştı.

Evet, bekliyordu. Dünya siyasetini kaplayan ve Türkiye'nin bu güzel, bu yaşanası toprakların üstünü karartan tozun dumanın biraz olsun durulmasını, bir şeyler olmasını bekliyordu. Bu korkunç tozun dumanın memleket ufuklarından kendiliğinden kalkmayacağını pek çok tecrübeleriyle biliyordu. Onun için de hazırlanıyordu. Dağa çekilişinin nedenini bilen biliyor, yerli düşmanları, bunu salt eşkıyalık ve soygunculuk olarak adlandırıyor ve yayıyorlardı.

Çok şükür, anlaşılmamanın verdiği korkunç ve öldürücü sıkıntı artık geride kalmak üzereydi. Artık Türkiye'nin en tanın-

mış kahramanlarından biri ona elini uzatmaya, ona destek olmaya gelmişti. Artık, ufuklardaki koyu karanlık fırtına bulutlarından bir parçası yırtılmış ve ilk umut maviliği bütün iç açıcılığı ve güzelliğiyle orda parlamaya başlamıştı. Ethem Bey'in açık mavi ya da çakır gözleri o maviliği görmüştü, atını oraya doğru sürüyordu. İçinde mutluluk duyguları taşıp köpürüyordu. Millet yolunda yeni bir sefere çıkacağının müjdesini almış gibiydi. Rauf Bey, Kuşçubaşı Zade Eşref Bey'in çiftliğine boşuna gelmemişti. Mutlaka Yunanlılar İzmir'e çıktıktan sonra ağabeyi Reşit Bey'e, İstanbul'dan gönderdiği mektupta dediğini yapıyordu. Rauf Bey, bu mektupta birçok heyecan verici şeyler söylüyordu. Diyordu ki:

"Memleketi kurtarmak için dâhilî mukavemetten başka çare yoktur. Ben de ilk fırsatta Anadolu'ya geçeceğim, sizin havaliye geleceğim. Şimdiden mümkün olduğu kadar silâh toplayın ve taraftar elde etmeye çalışın."

Bir süre sonra Rauf Bey'in eniştesi Deniz Binbaşısı Aziz Bey, Manisa mutasarrıfı olarak atanmıştı. Ethem Bey, bunu işittiğinde çok sevinmişti. Bu atamayı yaptıran, elbette Rauf Bey'den başkası değildi. Aziz Bey, Manisa'ya varır varmaz, hemen direnmede kendisine yardımı dokunabilecek kimseleri yoklayıp örgüt kurmaya başlamıştı.

Ethem Bey, Bandırma ile Mihaliç (Karacabey) sınırındaki Çerkez köylerinden birinde dünyaya gelmişti. Babası Çerkezlerin Şapsıh kabilesinden Ali Bey'di. Ali Bey, hem Ethem'in doğum yeri olan Emre köyündeki malı ve mülküyle uğraşır, bir yandan da Bandırma'daki evinde otururdu. Ethem gözlerini Emre köyünün bol yeşillikleri ve güzellikleri içinde dünyaya açtıktan sonra biteviye değirmen gürültüsü dinlemiş ve çocukluğu ile ilk gençliği hep bu çiftlik havasını dolduran tatlı değirmen gürültüsü içinde geçmişti. Ethem'in kendisinden başka dört kardeşi daha vardı. En küçükleri ve babalarının gözde çocuğu da kendisiydi. Bu yeri babasının ölümüne dek hiçbir kardeşine kaptırmamıştı. Ethem'in en büyük ağabeyi İlyas ile üçüncü ağabeyi Nuri, o sıralarda jandarma ve eşkıyalarla pek sık meydana gelen çatışmalarda vurulup ölmüşlerdi.

Ethem'in ailesi, savaşçı insanlar yetiştirmişti. Sağ kalan büyük ağabeyi Reşit Bey 1901 de Harbiye'den piyade subayı olarak çıkmış, küçük ağabeyi Tevfik Bey de Reşit Bey'den bir yıl sonra aynı okuldan subay olarak çıkmış, orduya katılmıştı. Her iki ağabeyi de bütün Harbiye'den ilk çıkanlar gibi Rumeli'de eşkıya kovalamaya ve böylece staj yapmaya gönderilmişti. Ali Bey, çok sakin tabiatlı, yumuşak huylu, pek doğru karakterli Ethem'e karşı duyduğu aşırı sevgi yüzünden onun eğitimini kardeşlerininkinden geriye bırakmış, duyduğu sonsuz heves ve isteğine karşın evde alıkoymuş, onun da ötekiler gibi subay olmaması için elinden geleni yapmıştı. Onun da Rumeli'ye gidip eşkıya kovalamalarında vurulup öldürüleceğini düşünüyor, buna da gönlü bir türlü razı olmuyordu.

Ethem, ilk gençlik çağına kızların gönül verdiği pek yakışıklı bir Çerkez delikanlısı olarak girmişti. Sarıya çalan kumral saçları, açık mavi ve iri gözleri vardı. Babasınca onun adı "Çakır"dı. Onu Ethem diye çağırmazdı.

Şimdi Ethem Bey, gözleri tatlı yeşillikleri yalayıp geçerken hızlı hızlı düşünüyordu. Acaba Kuşçubaşı Zade Eşref Bey, İngilizlerin elinden kurtulmuş muydu? Son günlerde, ilgili herkes gibi Eşref Bey'in yakalanıp Bekirağa Bölüğü'ne tıkıldığını o da biliyordu. Türk ordusunun bu cıva gibi ele avuca sığmaz, çalışkan ve yurtsever subayı, kim bilir şimdi belki de Malta Adası'na sürülmüş bulunuyordu.

Teşkilâtı Mahsusa'nın dayanaklarından biri olan koca çiftlik şimdi küçük kardeşi Ahmet'in birkaç adamıyla bekçiliğini yaptığı bir harabeye dönmüştü. O, bu çiftliğe son kaçak günlerinde pek çok uğramış, silâh ve cephane almıştı. Koca Kuşçubaşıoğlu Eşref Bey! Ne günün adamıydı o! Ağabeylerinin ağabeyi olduğu gibi kendi ağabeyi de sayılırdı o.

Eşref Bey, iki ağabeyinin kaderiyle ilgili kahraman bir adam olduğu gibi kendine de yön verecek güçte bir adamdı.

O, Abdülhamit'in kuşçubaşısı Mustafa Bey'in oğluydu. Böyle cıva gibi ve erkek bir adamı daha bir kez doğurmazdı analar! Kuşçubaşı Mustafa Bey, bir gün gazaba gelen Abdül-

hamit'in iradesiyle Hicaz'a sürgün edilmiş, genç oğlu Eşref de o cehennem gibi kum ve güneş dünyasında çetin yıllar geçirmişti. Söylendiğine göre, Kuşçubaşı'nın Hicaz'a sürülmesinin başlıca nedeni hürriyet sever düşüncelerinin padişahça anlaşılmış olmasıydı. Eşref Bey, Harbiye'den subay çıkarak ordu saflarına karıştıktan sonra da Hicaz'da babasıyla birlikte geçirmiş olduğu korkunç sürgün yıllarını unutmamış, işi hürriyetçiliğe ve ihtilalciliğe dökmüştü. Zaten her yeni çıkmış subayın ilk temel görevi bu değil miydi? Makedonya'da ilk ihtilâl örgütünü kurarken yakalanmış ve Mithat Paşa'nın boğdurulduğu tanınmış sürgün yeri Taif'e sürülmüştü. Taif'ten kaçmış, bütün Hicaz'ı birbirine katan olaylara sebep olmuştu. Abdülhamit, bu acar delikanlıyı affetmek zorunda kalmış ve onu İzmir'de Tepeköy'de padişaha özgü çiftliklerde kardeşi Süleyman Sami Bey'le oturmaya zorlamıştı. İşte, bu sıralardaydı ki Eşref Bey'in ihtilâlci parmağı, İzmir'deki askerî birliklere atanan Ethem Bey'in ağabeyi Reşit Bey'in kaderine ilk kez dokunuvermişti. Eşref Bey, bu uzun boylu, mavi gözlü, yakışıklı genç subayın babasını yakından tanıyordu. Onunla ahbaplık kurmakta gecikmemiş ve ilk ağızda her yerde, her genç subaya yaptığı ihtilâl aşısını ona da başarıyla yapıvermişti.

Zaten istibdadın en karanlık günleriydi ve hemen hemen her genç subay ihtilâlci idi, ufak bir kıvılcıma bakıyordu. Hepsi, ateş almaya hazırdı.

Niyazi ve Enver Beylerin bayrağını açtıkları hürriyet ihtilaline daha üç yıl gibi önemli bir zaman vardı. İttihat ve Terakki, çalışmasını çok hızlandırmıştı. İttihat ve Terakki'nin programında memleketi haraca kesen ve böylece istibdada destek olan "mütegallibe" adlı zengin eşrafı ve zenginleri de bir kenara iterek halka soluk aldırmak ve böylece ona kavuşacağı haklardan birisi üzerinde yakın bir bilgi vermek de vardı. İşte Eşref Bey tam bu sırada Bandırma'da canlar yakmakla tanınmış "mütegallibe" Molla Garip Paşa'yı ortadan kaldırmak için Manastır ve Selanik'ten emir almıştı. Eşref Bey, az zamanda bu zorbanın ocağına incir dikerek dağa çıktı.

Abdülhamit, yeniden pirelenmişti.

Eşref Bey, bu işi en aşağı kendisi kadar acar ve yürekli bir adam olan kardeşi Hacı Sami ile birlikte başarmıştı. İttihat ve Terakki adına yapılan bu gürültülü olayları Rumeli'deki merkez sevinç ve umut içinde izliyordu.

Eşref Bey, dağlarda saklana dursun İttihat ve Terakki merkezinden teslim olması için emir geldi. O da kardeşiyle teslim olarak İstanbul'a mabeyne götürüldü. Bu işe Reşit Bey'in babasını ve küçük oğlu Ethem'i de karıştırarak tutuklamış ve sorguları yapılmak üzere İstanbul'a mabeyne götürmüşlerdi.

Padişah, bu sorgu sualden sonra hepsini serbest bırakmış, Eşref Bey'in subaylığını, rütbesini de verdirmiş ve onu İzmir jandarma örgütüne atamıştı. Eşref'in kardeşi Hacı Sami, polis kadrosunda görevlendirilmiş, Reşit Bey de o zamanlar "Kanun" denen inzibat örgütünde çalışmaya başlamıştı.

İşte Ethem Bey İzmir'e, Eşref Bey'in yanına giderek bir vazife almak hevesinde bulunmuş ve onun kaderi de ortalama insanın basit ve silik çizgili kader ormanından ayrılıp çıkmış ve onu adı söylenen insanlar arasına atıvermişti.

İki ağabeyinin ve Eşref Bey'in himayesi altında İzmir örgütlerinde çalışmaya başlayan genç Ethem, yaşının gerektirdiğinden üstün güçler göstermiş ve en çetin işleri başarabilecek bir kişi izlenimi uyandırmıştı.

Eşref Bey bu uzun boylu, terbiyeli, zeki, yürekli delikanlının arkasını bırakmamış ve onu Teşkilâtı Mahsusa'nın başkanı Süleyman Askerî ile tanıştırmıştı. Bu, hürriyet devriminden sonra olmuştu ve Süleyman Askerî, İttihat ve Terakki'nin kuvvetli adamları arasında bulunuyordu.

Ethem'in ağabeyi Reşit Bey, orduda görev yapamayacak bir hastalığa yakalanarak subaylıktan ayrılmak zorunda kalmış, babasının çiftlik işlerini örgütlendirmeye, toprakla boğuşmaya başlamıştı. Toprak işleriyle baş edemeyeceğini anlayarak yine orduya, eski görevine dönmek istemiş ve bu işi kolayca yapabilecek olan Eşref Bey'e başvurmuştu.

Tam da bu ara İtalyanlar Trablus'a saldırmış, İttihat ve Terakki'nin mekanizmasını ellerine geçiren eski kodamanlar,

oraya bütün genç ve güçlü subay kadrosunu harcarcasına sürmeye başlamışlardı. İşte Eşref Bey de bunlar arasındaydı. Hazır eline gelmişken Reşit Bey'i de alıp Trablus'a götürdü. Cephenin iki başı olan Enver ve Mustafa Kemal Beylerle tanıştı. Mustafa Kemal bu uzun boylu, hoş sohbet genç adamdan bayağı hoşlanmıştı. Orda, Derne cephesinde kaldı ve Mustafa Kemal'in emrinde İtalyanlarla çarpıştı.

Genç Ethem, daha ilk gençliğinden beri ağabeyleri Reşit ve Tevfik Beyler gibi subay olmayı öyle istemişti ki, babası yüzünden bu isteğine erişemeyince gönüllü asker olmak için kaçıp İstanbul'a gitmişti. Henüz on dokuz yaşındaydı, çiftlikte kendisine yardımcı olması ve hiç askere gitmemesi için bedel vermeye hazırlanan babası, bir sabah kalktığında onun asker olmak için İstanbul'a kaçtığını öğrenmiş ve çok üzülmüştü. İstanbul'a varan genç Ethem, er olarak süvariliğe girmiş ve okur-yazar olduğundan yükselmesi, rütbe alabilmesi için onu talimhanelerde staja göndermişlerdi.

Ethem Bey, Balkan Savaşı'ndan önce ordudan süvari başçavuşu olarak terhis edilmişti. Balkan Savaşı patlayınca yine Bandırma'dan ayrılarak İstanbul'a koşmuş, Bakırköy'deki süvari subay okuluna girmiş, bir süre sonra süvari subay vekili olarak orduya katılmış, Çürüksulu Mahmut Paşa Kolordusunun Çongri'de Bulgar ordusuyla yaptığı savaşta bulunmuştu.

Bundan sonra, bölüğüyle yeniden tatbikat okuluna giden Ethem Bey, birkaç ay kaldıktan sonra Bandırma'ya ailesinin yanına dönmüştü. İşte, onun askerlik yaşayışının hepsi buydu. Bu, askerlik yaşayışının pratik yanıydı. Bunun bir de nazarî yanı vardı ki bunu da ağabeylerinin askerlik kitaplarından öğrenmişti. Her iki ağabeyi de tatillerde eve döndükçe okul kitaplarını da getirir, askerlik âşığı genç Ethem çiftlikte bir ağaç gölgesinde bu kitapları yercesine okur, tek sözcüğüne dek yutmaya çalışırdı.

Genç Ethem, Balkan Savaşı'nı yalnız biraz askerlik, başçavuşluk, subay vekilliği üzerinde eğitim ve kolordusunun muhafız taburunda bekçilik yapmakla geçirmemiş, bu savaşın

ikinci döneminde Teşkilâtı Mahsusa çeteleriyle Batı Trakya'ya sızmış, burasını Bulgarlardan kurtarmaya çalışan yürekli ve atılgan elebaşılar arasında göze çarpmıştı.

Türk süvari birlikleriyle Teşkilâtı Mahsusacılar, Batı Trakya'yı kurtarmaya çalışırken, Balkan Savaşı'ndan arslan payını almak isteyen Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan da birbirleriyle kanlı bir boğuşmaya tutuşmuş bulunuyorlardı.

Reşit, Tevfik ve Ethem Bey çetesinin yanı sıra Hüsrev Sami, Kuşçubaşızade Eşref, Sapancalı Hakkı, Topçu Subayı İhsan, İskeçeli Teğmen Arif Beylerin çeteleri de Batı Trakya'daki Türk yığınlarının başına çöken yabancı zulmünü bütün güçleriyle yok etmeye çalışmışlardı. Bütün Balkan çetecilik sanatının kitabını satır satır ezberleyen genç Ethem, Birinci Dünya Savaşı'na kana kanıksamış ve pişmiş olarak girmişti.

Batı Trakya'nın Bulgar çetecilerinden temizlenmesinde ağabeyi Reşit Bey'le Ethem Bey'in de önemli bir payı vardı.

Ethem Bey, Batum ve Kafkasya yoluyla Türkistan'a sızmaya çalışan birkaç bin kişilik Teşkilâtı Mahsusa çetelerinde yararlı bir elebaşı olarak vuruşmuştu. Bu büyük çete grubunun başı Yakup Cemil'di.

Afganistan'ı İngilizlere karşı kışkırtıp örgütlendirmek için Enver Paşa'nın Bağdat ve İran üzerinden yola çıkardığı Rauf Bey'in kumandasındaki kalabalık sefer heyetinin arasında çete reislerinden biri olarak bulunan Ethem Bey, İran'ın güney dağlık bölgelerinde İngiliz etkisindeki yerli kabilelerle uzun uzadıya çete savaşı yapmış ve tam bir gerillacı olup çıkmıştı. Baskın, vurgun, pusu temelleri üzerine kurulan gerillacılığın her türlüsünü denemiş, bir çeteci strateji gücü kazanmış ve arkadaşları arasında görüşlerinin gücü, yürekliliği ve uzak görüşlülüğüyle göze çarpmıştı.

Reşit ve Ethem Bey kardeşler, bırakışmadan sonra, İstanbul'u bırakarak memleketlerine, Bandırma'ya dönmüşlerdi. Teşkilâtı Mahsusa'nın bütün kalburüstü elemanları, Galatalı Albay Şevket Bey'le Albay Kara Vasıf Beyin kurdukları "Karakol" örgütünün yeni ve gizli yapısına kapılanmışlardı.

Reşit Bey de bu kurucuların hemen yanı başında yer alanlardan biriydi. O da bütün yurtseverler gibi şöyle düşünüyordu: "Savaş bitti, ama daha korkunç bir savaş başlıyor." İşte, Reşit Bey de Bandırma'ya bu hızla dönmüştü. Zaten İstanbul'da eski bir Teşkilâtı Mahsusacı olarak barınamazdı. Bekirağa Bölüğü, bu gibiler için dev gibi ağzını açmış bekliyordu. Reşit Bey, Bandırma'ya dönerken yeni haberler de götürmüştü. Ethem ve Tevfik Beyler de, yavaş yavaş oralarda başkaldıran Hürriyet ve İtilâf Partisi adamlarıyla çatışma yoluna girmek üzereydiler. Onlar, İttihatçıların başı ezilecek olanları arasında sayılıyordu. Bu kardeşler, öyle kurda kuşa yem olacak türden insanlar değildi. Çoktan örgütlenmiş, kendilerini hem İstanbul'un yeni kanununa, hem de yerli Hıristiyanlara ve Türk düşmanlarına karşı koruyabilecek hale gelmişlerdi. Balkan Dağları'nın meşhur Parti Pehlivan'ı da kendisinden hiç ayrılmayan adamlarıyla onların yanı başındaydı.

Ethem ve Tevfik kardeşler, başlamakta olan karanlık çağa karşı koyabilmek, kafa tutabilmek, okkanın altına gitmemek ve çakallara kelleyi vermemek için İttihat ve Terakki'nin en zenginlerinden biri olan İzmir Valisi Rahmi Bey'i tedirgin etmek zorunda kalmışlardı. Onun oğlunu dağa kaldırarak elli bin altın kurtuluş parası istemişler ve bu parayı da çok geçmeden almışlardı. Rahmi Bey'in valiliği, İzmir'de son günlerini yaşıyordu. Yeni bırakışma kabinesini kuran İzzet Paşa, bütün göze çarpan İttihatçı büyük memurları birer birer yerlerinden uzaklaştırıyordu. Elli bin altın fidyenin büyük bir bölümünü İzmir'in zengin Rumları toplayıp vermişti. Rahmi Bey'i seviyorlardı. Savaş süresince hiçbirinin burnunu kanatmamıştı.

İşte Reşit Bey, Bandırma'ya döndüğünde Ethem ve Tevfik Beyler, bugünün parasıyla hemen hemen yarım milyon lirayı tutan bu altınların üzerinde oturmuş, olayları kolluyordu. Bütün bütün de tembelce oturup sinek avlamıyorlardı.

Ellerindeki büyük parayı hem kendilerinin, hem de yurdun kara günleri için saklıyor ve her fırsatta bunun bir bölümünü çekinmeden harcıyorlardı.

Yunanlıların İzmir'e çıkacağı kanlı günler, büyük bir hızla yaklaşıyordu. Bundan haberi olan Ege ve Marmara Rumları, yıldırım hızıyla hazırlanıyor ve Türkiye'yi büyük Yunanistan devinin ağzına lâyık bir lokma olarak atmak için sabırsızlanıyorlardı. Bunun için Türk köylerini sindirmeye çalışıyorlardı.

İşte böylece, Bandırma'nın hemen karşısına düşen kardeş Erdek kasabasının başına da bu kara belâ çeteleri üşüşmüştü. Sayısı dört yüze varan Rum çetesi, büyük soygunlar ve yağmalar peşindeydi. Erdek ve dolaylarındaki sahipsiz Türk köylerinden imdat sinyalleri geliyor, hiç kimse onların derdine çare bulamıyordu.

Serezli Binbaşı Muhtar Bey, kalabalık nizamiye askerleriyle Erdek'in bütün dağını taşını taradığı ve aylarca peşlerinde dolaştığı halde bu Rum çetesinin hakkından gelememişti.

Sonra bu çete, rastgele bir çete değildi. Doğrudan doğruya Yunan hükümetinin etkisi altında ve Venizelos'un adamlarıydı. Bu demekti ki siyasî bir çeteydi. Bütün kalabalık Rum köyleri de onları desteklediğinden, birdenbire ortadan siliniyor, mantar gibi birdenbire yerden bitiveriyorlardı. Son olarak da Arnavut çobanlarının güttüğü bin sekiz yüz baş koyunu sürüp götürmüşlerdi.

Yıllardır, çeteciliğin bütün inceliklerini öğrenmiş olan Ethem ve Tevfik Beylerle Parti Pehlivan, Rahmi Bey'in parasıyla hazırladıkları büyük bir çete ile bu tehlikeli Rum çetesinin üzerine vardılar.

Erdek kıyılarında ve kayalıklarında dolaşmaya ve Rum köylerine yıldırım baskınları yapmaya başlayan Ethem Bey çetesi, kısa bir zaman içinde dört yüz kişilik Rum çetesini silip süpürmüş ve çete reisi de içlerinde olduğu halde pek çoğunu öldürmüştü. Şimdi bu tehlikeli bölgede devriye geziyor ve yeniden türeyecek bu zararlı çeteye göz açtırmamaya çalışıyordu. Bütün Türk köyleri, rahat bir nefes almıştı. Hepsi, bu uzun boylu, çakır gözlü, yakışıklı çete reisine dua ediyorlardı.

İşte, bu sıralardaydı ki Ethem Bey'in gözüne ilginç bir olay çarpmıştı. Erdek önünde yatıp duran bir İngiliz torpidosu za-

rarlı bir işin peşindeydi. Her gece karanlık basınca bu torpidodan pırıldaklar, kıyıdaki Rum köylerine ışıktan mors harfleriyle talimat veriyor ve haber alıyorlardı. Zaten bütün Marmara kıyısındaki Rum köyleri, bu yolda çalışıyorlardı. Rum kayıkçıları, belli saatlerde torpidoya yanaşarak her türlü silâh ve cephane alıyor ve akıllarındaki karanlık ve sonu belirsiz serüvene hazırlanıyorlardı.

Ethem Bey, bunu kesin olarak öğrenince hemen Rahmi Bey'in yerine İzmir'e vali olarak atanan Nurettin Paşa'ya bu durumu bildirmekte gecikmedi. Bir yandan da sadrazam ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya bildirmiş, ikisinden de bir sonuç alınamamıştı. Ne yazık ki Ethem Bey'in çetesi, İngiliz torpidosuna bir şey yapabilecek durumda değildi. Çokça üzülmeye değmezdi. Gerçek savaş, bundan sonra başlıyordu.

Bir gün ağabeyi Reşit Bey, ansızın çıkagelmiş ve Parti Pehlivan da içlerinde olduğu halde kardeşlerini karşısına alarak onlara yeni talimat getirmişti. Enver Paşa, Rusya yoluyla Kafkasya'ya geçmişti.

Balkan Savaşı'nın birinci döneminde nasıl yenilerek ikinci döneminde yenmişsek, dünya savaşında da öyle olacaktı. Bu savaşın birinci döneminde yenilmiştik, ikinci dönemini biz açacaktık. İnisiyatifi ele alarak bizi yenmiş olan düşmanlarımızı yenecektik. Enver Paşa, Kafkasya'da elde kalmış ordu birlikleriyle yeniden kuracağı ordularla Ruslara dayanarak doğu Anadolu'dan aşağı doğru inecek ve düşman ordularıyla karşılaştıkça bunları yene yene Batı'ya doğru ilerleyecekti. Bunun için biz de bu yanda hazırlıklı bulunacak, büyük savaş gününü bekleyecektik. Ethem Bey ve adamları, bu habere çok sevinmişlerdi. Enver Paşa, büyük ve yürekli bir askerdi. Kaderin elinde yenilmişti ama Edime'yi hiç umulmadık bir zamanda kurtardığı gibi hiç olmazsa Anadolu'yu kurtarabilecek, Türkiye'nin ölüm çanlarını çalmaya, Ayasofya'ya "Büyük Yunanistan" bayrağını asmaya hazırlananlar bir kez daha hayal kırıklığına uğrayacaklardı. Bunun için, Rahmi Bey'den alınan altınlarla vurucu bir örgüt yapmak, ilk yapılacak iş olmalıydı.

Ethem Bey, hemen bu işe başlamıştı. İşte, tam bu sıralardaydı ki Rauf Bey'in İstanbul'dan gönderdiği o umut ve savaş ruhu dolu mektup Reşit Bey'in eline gelmişti. Artık Yunanlılar da İzmir'e çıkmış ve yıldırım hızıyla memleketin içerilerine doğru ilerlemeye başlamışlardı.

Bekir Sami Bey'den sonra bir ihtilâlci, bu sefer daha büyük çapta bir ihtilâlci devlet adamı daha çıkagelmişti. Evet, Rauf Bey, Anadolu'nun kaderine el koymayı düşünen pek az insandan biri olarak ve bütün geçmiş şan ve şerefini ve hayatını tehlikeye atarak gelmişti. Şu sırada o büyük yurtsever, görüşmek üzere kendisini bekliyordu. Güney İran'da olduğu gibi onun yanı başında demek bir kez daha savaşa atılacaktı. Ne güzel şeydi! Koca Hamidiye kahramanıyla aynı saflarda cehenneme bile giderdi o. Artık vahşiler, eşkıyalar gibi mağaralarda saklanmaktan kurtulacak, bir kez daha alnı açık ve eşkıya damgasını yemeden yurt düşmanlarıyla vuruşacak, öldürecek, ölecekti. İçinden mutluluk taşıyordu. Atını dörtnala kaldırdı. Kelebek sürülerinin arasından uçar gibi geçen terli atlar, biraz sonra onları Eşref Bey'in, bir ağaçlık içine gömülmüş çiftliğine ulaştırdı. Sık yemiş ve gölge ağaçlarının ortasında ak badanalı yapılar önünde hayvanlar, insanlar görünüyordu. Nal seslerini ta uzaklardan işiten Ahmet'in adamları, tam çeteci kılığında ve silâhlı olarak karşıca çıktılar.

Yavruları arkasında dolaşan sarkık memeli bir dişi köpek, yeni gelenlere yırtınırcasına havlıyor, bir bacanın üzerinde kuluçkaya yatmış ana leylek, sonsuz bir takırtı koparıyordu. Kocaman bir gübre yığını üzerinde tavuklar, serçeler karmakarışık eşinip yem arıyor, kavakların arkasında başıboş bir eşek, yanık yanık ve gürbüz sesiyle anırıyordu.

Eşref Bey'in küçük kardeşi Ahmet'in çetesinden birkaç kişi Ethem Bey'i karşıladı. Biraz sonra Ahmet meydana çıktı, Ethem Bey'le kucaklaştılar.

— Rauf Bey çağırmış beni.

— Evet, ama şimdi Salihli'de, oraya gideceğiz. Biraz dinlenin.

Ahmet de kumral ve iyi yüzlü, açıkgözlü bir Çerkez tipiydi. Başında bir Çerkez kalpağı vardı. Belinden gümüşlü bir Çerkez kaması sarkıyordu. Biraz dinlenip bir şeyler yedikten sonra Salihli'ye yolandılar. Kasabaya girdiklerinde Rauf Bey'i İstanbul'dan beri kendisine yoldaşlık eden arkadaşlarıyla bir otelde dinlenir buldular. Ahmet'in çetesinden bir grup, Rauf Bey ve arkadaşlarını korumak üzere otele yerleştirilmişti.

Ethem Bey'le Rauf Bey'in kaışılaşması çok içten oldu. Dünya Savaşı'nın birinci yılından beri yani Afgan sefer heyetinin İstanbul'a dönüşünden beri hiç görüşmemişlerdi. Otelde karşılıklı oturarak konuştular. Yanlarında İstanbul'dan gelen arkadaşlarla Ahmet de vardı.

— Ethem, Bandırma'ya indiğimde sizin eve de uğradım. Reşit ve Tevfik Beylerle uzun boylu konuştuk. Bütün bu bölgede düşmana karşı durabilecek kuvveti ancak ağabeylerinle sen yaratabilirsin.

Erdek'i haraca kesen siyasî ve kalabalık Rum çetesini kolayca temizlediğini işittim. Rahmi Bey'den aldığın para herhalde bundan sonra çok işine yarayacaktır.

Yunanlılar, gördüğün gibi yalnız İzmir'le ya da girmekte oldukları yeni şehir ve kasabalarla kanaat edeceğe benzemiyor. Arkalarında Lloyd George'un ve Venizelos'un iştihası var. Bütün Türkiye'yi işgal etmek istedikleri anlaşılıyor.

Biz, İstanbul'da Mustafa Kemal Paşa, Ali Fuat Paşa ve Kâzım Karabekir Paşa ile vatan kurtuluncaya kadar her türlü yabancı ve yerli düşmanla vuruşmaya karar verdik.

Mustafa Kemal Dokuzuncu Ordu Müfettişliğini alarak Samsun'a çıktı. Ben de ondan tam bir hafta sonra bu tarafa geldim. Hemşehriler arasında büyük mukavemet grupları kurulabilir ümidindeyim. Fakat her şeyden ve herkesten önce sana ve ağabeylerine güveniyorum. Bütün bu bölgeyi sizler koruyabilecek kudreti kazanabilirsiniz.

Elimizde nizamî kuvvetler kalmadığından gerilla savaşları vererek yıldırım hızıyla ilerleyen düşmanın bu hızını kırmaya çalışmalıyız. Sen çete harplerinde bulundun. Bu mücadele

tarzını iyi bilirsin. Ahmet'in müfrezesini burada kolaylıkla kuvvetlendirebilirsiniz. Ben, Miralay Bekir Sami Bey'le temas etmek üzere ayrılacağım. Merkezinizi Eşref Bey'in çiftliğinde kurarsınız. Burada silâh, mühimmat, yiyecek, para, at, her şey var. Bütün bunları istediğiniz gibi kullanabilirsiniz.

Bergama, Yunan kuvvetleri tarafından işgal edilmek üzeredir. Ödemiş'te zeybekler düşmana karşı harekete geçmeye başlamışlardır. Akhisar'da cephe teessüs ediyor. Salihli cephesinin vaktinde kurulmaması bütün müdafaa hattını çökertebilir. Ahmet'in kuvvetleri gittikçe artıyor. Ağabeyin Tevfik Bey'e de haber gönderdim. O, değerli bir zabittir. Vaktiyle Makedonya'da avcı taburlarında, çete harplerinde mümaresesi vardır. Sizi tensik eder. Haydi, Allah muvaffakiyet ihsan buyursun. Vatan evlâtlarını bugün için bekler.

Rauf ve Ethem Beylerle bütün arkadaşları, Eşref Bey'in çiftliğine gittiler. Eşref Bey, bu bölgenin Teşkilâtı Mahsusa amiri olduğundan çiftliği, gizli silâh deposu halindeydi. Gizli yerlerde saklanmış, tüfekler, ağır ve hafif makineli tüfekler, fişekler. Alman ve İngiliz bombaları, asker giyecekleri, kasaturalar, mataralar iki bölük askeri tepeden tırnağa donatacak bolluktaydı. Rauf Bey, yanındaki Ahmet ve Ethem Bey ve öbür arkadaşları olarak bütün bu silâhların depo edildiği yerleri geziyor, bir yandan da şöyle diyordu:

— Bunların hepsini kullanmakta serbestsiniz. Ben, Eşref Bey'e haber gönderirim. Memlekete harcanan her şey onu memnun eder.

Sonra gizli bir kasanın kapısını açtı, içinde yığınla çil çil altınlar istiflenmiş duruyor ve tatlı bir parıltı ile kasanın boşluğunu dolduruyordu.

— Ethem Bey, bu altınları da Ahmet'le kuracağınız teşkilâta bırakıyorum.

Rauf Bey'in, Eşref Beylerin malları üzerinde bu denli serbestçe davranışı boşuna değildi. Eşref Bey, Malta zindanlarına sürülmek üzere yakalanıp Bekirağa hapishanesine tıkılmadan önce Rauf Bey'le yurtseverce dertleşmeler yapmış ve

çiftliğinde depo edilmiş silâh ve paraları kurulacak direnme örgütleri için harcamaya her an hazır olduğunu birçok kez söylemişti. İşte, Rauf Bey'in, onun mallarına böyle serbestçe el atması bundandı.

Rauf Bey, bütün çiftliktekilere büyük umutlar vererek Albay Bekir Sami Bey'le buluşup görüşmek üzere yaylı bir araba içinde yol arkadaşlarıyla çiftlikten ayrıldı. Rauf Bey, çiftliğe geldiğinde Eşref Bey'in ailesi çiftlikten ayrılmış Bandırma'ya gitmişti.

Buralar artık silâhlı Rum çeteleriyle Türk, Abaza eşkıyalarının ve asker kaçaklarının sık sık talan için başvurdukları bir uğrak olmuştu. Ahmet, elindeki silâhlı adamlarıyla çiftliği güçlükle koruyabiliyordu.

Rauf Bey, Salihli'ye gelmeden önce Bandırma'dan ayrıldığında yolda Eşref Bey'in ailesini Bandırma'ya götüren arabalara rastlamış ve bunların on kişi tutarındaki silâhlı koruyucularını "ki bunlar çiftliğin adamlarıydı" gerisin geri çiftliğe göndermiş. Eşref Bey'in ailesini de trene bindirerek Bandırma'daki dayılarının yanına yollamıştı. Bu bir mangalık adam, Ahmet'in müfrezesinin çekirdeğini meydana getirmişti.

Ethem Bey, çiftlikteki silâhları hemen çıkartıp sildirmiş, yağlatmış, hafif ve ağır makineli tüfeklere, çoktan beri yitirdiği öz kardeşleri gibi sarılmıştı. Bunlarla her şey yapılabilirdi. Heyecan içinde işe koyulmuşlardı. Bu on beş-yirmi kişilik müfrezeyle bütün Yunan ordusunu darmadağın edeceklerini sanıyorlardı. Rauf Bey, onlara çok büyük bir yürek gücü aşılamıştı. Dağılmış, perişan edilmiş, şanlı Türk ordusunun ilk gücünü kendilerinin meydana getireceklerine inanıyor, daha çok heyecanlanıyorlardı. Birkaç günlük bir çalışmadan sonra Yunanlılarla çatışmaya girecek güce sahip olmuş gibiydiler.

Ethem Bey, bu küçük müfrezesini bir alay gibi güçlü ve güvendirici buluyordu. Hele yeğnik ve ağır makineli tüfeklerin, çiftliğin stratejik noktalarında arslan gibi nöbet tutup bekçilik edişi, onunla birlikte bütün müfreze erlerini de güven içinde bulunduruyordu.

Ethem Bey, çiftliğin çevresindeki köylerin ağalarından can sıkıcı mırıltılar işitmeye ve üzülmeye başlamıştı. Bütün bu köylerin ağaları, Ethem Bey müfrezesine karşı az zaman içinde büyük bir karşıt dayanışma meydana getirmişlerdi. Silâhlı bir direnme örgütünün kurulduğu Eşref Bey çiftliği, bu ağaların gözüne diken gibi batıyordu. Bu silâhlı örgütün aleyhinde olan ağalardan birkaçı, bir gün Ethem Bey'in yanına gelerek şöyle dert yandılar:

"-Sizin bu şekilde mukavemetiniz, düşmanın gazabını tahrik eder. Evlerimizi yakarlar, bizi öldürürler, mahvoluruz. Nasıl olsa karşı koymanızdan hiçbir şey çıkmayacak. Siz, kaçıp gideceksiniz, geride bizler kalacağız. Onun için buralarda durmayın, başka yerlere gidin!"

Nizamî kuvvetler de bu müfrezeye iyi bir gözle bakmıyordu. Babıâli de bir yandan bildiriler yayıyor, Yunanlılara karşı hiçbir biçimde baş kaldırılmamasını salıklayıp duruyordu.

Şehirlere, kasabalara ve köylere Yunan ordusundan birkaç gün önce İngiliz casusları giriyor, sivil idareleri korkutarak ve halkı da avutarak baş kaldırmaya başlayan direnme ruhunu kolayca eritiyorlardı. Yardımcıları tümen tümendi. Yerli Rumlar, Babıâli'nin zehirleyici bildirileri, Hürriyet ve İtilâf Partililer, Türk eşraf, zengin ve ağaları, bunların başlıcalarıydı. Bu da azımsanacak bir kuvvet değildi. Yunan kuvvetleri, şimdiye dek elde ettikleri kazançlarını bu korkunç kuvvete borçluydular. Bunca düşman arasında bir de Yunanlıların modern savaş gücüne karşı durmak, her babayiğidin kârı değildi. Hele nizamî kuvvetlerin de kendilerine yan bakışı, anlaşılmayacak çok üzüntülü bir noktaydı. Ethem Bey, Kâzım (Özalp) Bey'in Altmış Birinci Tümen kumandanlığını aldıktan sonra kendi evlerine gelip ağabeyleri ve kendisiyle mukavemet üzerinde konuştuğunu ve el ele çalışmak için istek gösterdiğini düşünerek, bu küçük müfrezeyi onun himayesine bağlamaya karar verdi. Müfrezesinin bir bölümünü alarak Soma'ya gitti.

Buralarda bugünlerde Ethem Bey gibi acar silâhşorları heyecanlandıracak ve zevklerinden tir tir titretecek kanlı-tatlı

olaylar geçiyordu. Daha çok Kâzım Bey'in örgütlendirdiği millî ve nizamî kuvvetlerden birkaç demetçik Bergama'yı işgal edip bu güzel kasabaya yan gelen Yunan kuvvetlerine çok ustaca bir gündüz baskını yapmış, onları darmadağın etmişlerdi. Ölüler hasır gibi meydanlara ve sokaklara serilmişti.

Soma'ya varan Ethem Bey, yorgun ve uykusuz genç Albayla pek içten görüşmelerde bulundu, onu ve arkadaşlarını kutladı. Müfrezesinin daha çok genişletilmesi için silâha ihtiyacı olduğunu söyledi. Salihli köy ağalarının düşmanca durumlarını anlattı. Sonra, Salihli'nin ötesinde henüz örgütsüz duran Akhisar üzerinde konuşuldu.

Kâzım Bey, Bekir Sami Bey'le oradan daha önce nasıl sepetlenmiş olduklarını anlattı. Oranın eşrafını korkutarak örgüt yapmaktan başka çare olmadığı üzerinde anlaştılar. Ethem Bey, bu görevi seve seve üzerine aldı. Yalnız Kâzım Bey bir tümen kumandanı olarak, Ethem Bey'i Akhisar'da örgüt kurmak için görevlendirecek, Ethem Bey de oraya elindeki bu resmî kâğıtla gidecek, tepeden inme bir örgüt denemesi yapacaktı. Akhisar eşrafının başka dilden anlamayacağı meydandaydı. Onlar, ancak makineli tüfeklerin namluları karşısında düşmanla elbirliği yapmaktan çekineceklerdi. Terzilerin harıl harıl dikip durdukları Yunan bayrakları, ancak bu makineli tüfeklerin vereceği emirlerle sandıkların dibinde saklanmaya ya da yırtılıp atılmaya mahkûm edilebilecekti. Kâzım Bey, Ethem Bey'in müfrezesinin yanı sıra silâh ve cephane yüklü birçok at ve katır katarak, kendisine de tümen kumandanı mührü basılmış örgütte görevli olduğunu anlatan bir kâğıt verdi.

Ethem Bey, ilkin Salihli'deki karargâhına uğrayarak yeni aldığı silâh ve cephaneleri bıraktı, biraz dinlendikten sonra müfrezesinin büyük parçasıyla Akhisar'a doğru yola çıktı. 15 Haziran 1919 günü on üç kişilik bir atlı çeteci topluluğunun başında Akhisar'a giren Ethem Bey, kara çeteci başlığının altında çakır gözleri haziran güneşinden büsbütün acık ve soluk bir renkle parlayarak yıldırım gibi sokaklardan geçti; hükümet konağının önünde atından inerek kaymakamın odasına girdi.

Bütün müfreze de atlarından inerek onları, terlerini kurutmak üzere meydanda gezdirmeye başladılar.

Ethem Bey, kaymakamın odasına girerek ayak ayaküstüne attı ve altında Altmış Birinci Tümen Kumandanı Kurmay Albay Kâzım Bey'in imzası görülen kâğıdı ona uzattı:

— Şunu okur musunuz, efendim? Dedi.

Kaymakam, kara çete başlığı ve giyneği içindeki bu iri, zeki ve çakır gözlü, uzun boylu genç adama ürkerek baktı. Belindeki geniş kemerde üç sıra dizilmiş mermiler ve bu kemerin üzerinden geçen palaskada yan asılmış yarım metre boyunda gümüş kınlı bir kama sallanıyordu. Sol yanda bir tabanca, sol elinde de kız gibi bir İngiliz filintası vardı. Oturunca silâhı kucağına koymuştu. Kaymakam, bu adamı şimdiye dek hiç görmemişse de adını sanını işitmişti. Erdek'teki Rum çetelerini yok eden, işine yaramayan kaymakamları yerinden oynatan, İzmir Valisi Rahmi Bey'den elli bin altın alan Ethem, demek buydu.

— Şimdi, ne yapmamı istiyorsunuz Ethem Bey? Diye sordu.

Ethem Bey, çabucak ısmarlanmış olan kahveyi höpürdetirken:

— Kaymakam Bey, dedi. Akhisar'ın bütün Türk eşrafını, zenginlerini, hâkimini, polisini, memurlarını buraya toplayacaksınız. Bir konuşma yapacağız. Tümen Kumandanı Kâzım Bey'in emirlerini ve yapılacak işleri anlatacağız. Sizler de bu işte baş çekeceksiniz. Halk kendiliğinden düşmana karşı mukavemet teşkilâtı kurmaya korkuyor. Her şeyi hükümetten, onun temsilcilerinden bekliyor. İşittiğime göre bir ay önce buraya gelip de teşkilât kurmak isteyen şimdiki Elli Altıncı Tümen kumandanı ve o zamanki On Yedinci Kolordu kumandan vekili Kurmay Albay Bekir Sami Bey'i bura eşrafı kovmuş. Bu, Akhisar gibi iyi ve namuslu insanlarla dolu bir kasaba için yüz karasıdır. Bütün kasaba halkını reyi sorulmadan beş on kişilik bir eşraf grubu, düşmana karşı durmama kararını nasıl verir? Zatıâliniz de onların kararına iştirak eder görünmüşsünüz o zaman!

Kaymakam, gözünün ucuyla pencereden dışarı baktı. On üç gürbüz çeteci, orda atlarıyla birlikte dinleniyordu. Tepeden tırnağa silâhlıydılar.

— O zaman Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey, bütün memlekete bir tamim göndermiş, sakın olmaya ki Yunanlılara karşı silâh atmayı teşvik edesiniz, demişti. Biz de onun emrinde birer küçük memur olduğumuzdan...

— Yunanlılar, kasabanızda ufak bir misafirlik yaparak gittiler. Fakat yine geleceklerdir. İşte muhterem Kaymakam Bey! Ben, her neye mal olursa olsun Akhisar'da bir müdafaa teşkilâtı kurmak için buraya gelmiş bulunuyorum. Sizin de bana yardımcı olmanızı istiyorum.

— Peki, Ethem Bey! Ben şimdi haber gönderip bütün kasabanın ileri gelenlerini, eşrafını buraya çağırtacağım. Herhalde bu vatansever kasaba halkı, bu sefer ayağına kadar gelmiş olan nimeti tepip geri çevirmeyecektir.

Ethem Bey gülerek:

— Ne de olsa birkaç günlük bir düşman işgalini ve yerli Rumların şımarıklığını görmüştür.

— Elbette.

Manisa'yı işgal eden Yunan Beşinci Piyade Alayı, ayrılan kıtalarıyla bir yandan Kasaba-Urganlı-Ahmetli yönünde yayılmayı sürdürürken, bir ikinci kol ile de Saruhanlı-Kayışlar yönünde yürüyüşe geçmişti. Bu kol, 30 Mayıs 1919 günü öğleden sonra Kayışlar istasyonuna varmış ve orada çadırlı ordugâh kurmuştu.

Kayışlar-Akhisar yönünde bu düşman ilerleyişini durduracak hiçbir kuvvet yoktu.

Çadırlı ordugâha geçen iki yüz elli kişilik piyade, yedi süvari ve iki makineli tüfekli düşman birliği, Akhisar'dan ayaklarına dek gelip bu güzel kasabayı da işgal etmeleri için yalvaran Akhisarlı Rum temsilcilerinin hatırını kırmamak için yeniden yürüyüşe geçmiş ve Kapaklı-Çakıroğlu çiftliği üzerinden 5 Haziran 1919 günü öğleden sonra Zito yaygaraları arasında Akhisar'a girmişlerdi.

Bütün Türk-Rum eşrafı karşılayıcıların ön safında yer almışlardı. Mavi-Beyaz Yunan bayrakları herhalde bu küçük Yunan müfrezesine kendi şehirlerinden birine girdikleri sanısını vermiş olmalıydı. Bu aceleci düşman kıtasının unuttuğu ufak bir nokta vardı. Kendi ana kuvvetinden çok uzak düşmüştü. Gerçi, Türkler, topraklarına bir sel gibi yayılan düşman askerlerine şimdilik ilişmiyor, hatta yan bile bakmıyor görünüyorlardı ama yine de asker kafasıyla düşünmek gerekiyordu.

Bir gece, Akhisar Rumlarının iştahlarını kursaklarında bırakan olay meydana geldi. Bu küçük işgal gücü, 9-10 Haziran 1919 gecesi durup dururken Akhisar'dan çekilip gitmiş, hem kendilerini artık büyük Yunanistan'da sanan Rum hemşerileri, hem de Türk hemşehrileri şaşırtmıştı.

Yunan işgal kumandanı -Albay Zafiryos, Akhisar'ın boşaltılması emrini doğrudan doğruya kendisi vermiş ve bu tedbirsiz müfreze kumandanını da yirmi gün hapse mahkûm ettirmişti. Zafiryos, Akhisar'ın işgalini tam beş gün sonra haber almış ve öfkesinden küplere binmişti. Gerçi Türk halkı, beş günlük işgal içinde Yunanlıların paparasını yemeye vakit bulamamışsa da düşman süngüsünün parıltısından gözleri tedirgin olmuştu. Burada Balkan Savaşı'nın vahşiliklerini görmüş, bağrı yanık Rumeli göçmenleri de vardı. Akhisar'ın yoksul halkı, oğulları için bedel parası bulamayan halk, düşmanın ne olduğunu eşraftan çok daha iyi biliyordu. Onların çocuklarından pek çoğu, şimdi gurbet ellerde çoktan toprak bile olmuştu. İşte bunun için, Yunan ordusunun Akhisar'a böyle kollarını sallayarak girişi, ilkin onları şaşırtmış ve tiksindirmişti. Baş çeken olsa, bu yiğit halk ruhu hemen şahlanacaktı.

*

* *

Akhisar eşrafı birer ikişer görünmüştü. Hâkim ve bütün memurlar da zaten daha önce Ethem Bey'le kaymakamın karşısında el bağlamışlardı. Fesli, setre pantolonlu, abani sarıklı, genç, yaşlı eşrafın ardınca halk da kabuğundan çıkmış, meydana dökülmüştü.

Halk toplandıktan sonra, kaymakam şöyle konuştu:

— Muhterem kaza halkı ve bilhassa muhterem eşraf ve ileri gelenler, Altmış Birinci Tümen kumandanı, hâlâ Yunanlılarla milislerin çarpıştığı Soma ve Bergama cephesinden bize temsilci ve teşkilâtçı olarak Ethem Bey'i göndermiş. Bütün vatan düşmana karşı harıl harıl teşkilât yapmaya çalışıyor. İtiraf etmeli ki bizim kazamız bu hususta geri kalmıştır. Fakat zararın ne yanından dönülse kârdır. Şimdi sözü Ethem Bey'e veriyorum. O size gerekeni anlatacak.

Ethem Bey, görenler üzerinde uzun boylu, iri, parlak ve zeki gözleriyle ilk anda etki yapan ve bir de çete kılığına bürünmüş kişiliğiyle ileri çıkarak konuşmaya başladı:

— Muhterem Akhisarlılar!

Ben de buraların çocuğuyum, çok uzaklardan gelmedim. Belki içinizde, beni, babamı ve kardeşlerimi tanıyanlar da bulunacaktır. Fakat mesele bu değildir. Bugün, eli silâh tutan herkesin düşmanla vuruşmak için meydana atılacağı gündür. Ben size Altmış Birinci Tümen Kumandanı Miralay Kâzım Bey'in selâmını getirdim. Buralar da onun tuttuğu cephenin içindedir. Benim, şimdiye kadar düşmanın yaptığı canavarlıklar hakkında uzun uzadıya konuşmam gerekmez. Hepiniz bunları işitmişsinizdir. Türk halkı, kendi kendini korumaya ve kurtarmaya çalışmadıkça, hiçbir mucizenin kendisini kurtaracağını beklememelidir. İşte padişah da, sadrazam da bizi bırakıp düşmanla elele verdi. Dâhiliye Nazırı Ali Kemal namussuzunun gönderdiği tamimlerin halkı nasıl aldattığını sizler de yakından biliyorsunuz.

Muhterem eşraf! Halk, sizin sözünüzü dinler. Sizi büyüğü sayar. Bunun için sizler, önayak olup süratle Reddi İlhak Cemiyetini kurmalısınız. Düşman çekilip gitti, ama yine gelecektir. Burada, yalnız ve uzak kaldığından gitmiştir.

Ayvalık'ta, Ödemiş'te, Bergama'da halk ve nizamî kuvvetler kurması Kuvayı Milliye, düşmana "dur!" demesini bilmiştir.

Yörük Ali Efe, Sultanhisar'da Malkoç Köprüsü'nü koruyan bir bölük tutarındaki düşman kuvvetini bir baskın yaparak kur-

şundan geçirdi. Bütün şaşkına dönmüş yiğitler uykusundan uyanıyor. Çiftesini, eski kılıcını, martinini, mavzerini eline alan babasının evine gider gibi rahatça ilerleyen düşman kollarının karşısına dikiliyor. Eşraftan biri, bu ara terini silmek üzere duraklayan Ethem Bey'e karşılık vermek üzere ilerledi. Bu, Belediye Reisi Ali Bey'di:

— Ethem Bey, dedi. Bizler de her şehir ve kasaba halkı gibi daha önceleri şaşkın haldeydik. Sanıyorduk ki Yunan bayraklarıyla, tuz ve ekmekle düşmana karşıcı çıkar, onu memleketimizi işgale çağırırsak yağmadan ve ölümden kurtulacağız. Fakat az zamanda düşmanın ne kahpe bir düşman olduğunu İzmir'de ve daha başka yerlerde yaptıklarıyla öğrenmiş bulunuyoruz. Biz de siz gelmeden önce bir teşkilât kurmak kararına varmış bulunuyorduk. Sizin geldiğiniz de çok iyi oldu. Hiç olmazsa bu teşkilâtı, bugünden tezi yok hemen yapıveririz. Çok geç kaldık. Bizi himaye edecek bir kumandan da elimize geçmişken boş durarak Allah'tan belâmızı mı isteyeceğiz? Yalnız bir şey var: Biliyorsunuz ki burası sapa bir yerdir. Eskiden beri burada ne bir askerî teşkilât, ne de esliha deposu vardı. Bu yüzden elimizde av tüfeklerinden başka bir şey yok. İnşallah, kumandanlığın da yardımıyla karınca kararınca biz de bir şeyler yapmaya çalışacağız.

Ali Bey, bunları söyledikten sonra şunları ekledi:

— Muhterem Ethem Bey, bakınız bizim Reddi İşgal Heyetimiz, daha önceden hazırlanmış gibidir. Ulemadan Hafız Mehmet Sait, halktan Mehmet Nuri, Müderris Zade Süleyman, Musa Zade Rıza, ahaliden Hafız Osmanoğlu Hasan, Müderris Zade Mehmet Efendiler, Akhisar Reddi İşgal Heyeti'nin namzetleridir.

Ethem Bey, buna sevinmişti. Demek ki eşrafın ve memurların düşüncelerinde Albay Bekir Sami Bey'e ettikleri oyundan beri epeyce değişiklik olmuş, yola gelmişlerdi.

15 Haziran 1919 günüydü. Akhisar'ın üstünde masmavi bir gökyüzü vardı. Tek tük pamuk yığınlarına benzeyen yığın bulutları, bu mavilik üstünde yorgun ve dalgın ilerliyordu. Kasa-

badaki evlerin ve dükkânların önlerinde iri, çok iri gelincikler halinde Türk bayrakları, bir kara düş gibi kasabayı kaplamış, sonra birden yok olmuşlardı. Bugün Akhisar, düşmanla savaşmak için Reddi İşgal Cemiyeti'ni kurmuştu.

Yüzlerce silâh, gizlendikleri yerden güneşe çıkıyor, silinip parlatılıyordu, doğa kasabayı kaplayan Türk bayraklarının tatlı kırmızılığıyla yarışmak için bütün ovaya ateş renkli gelincikler püskürtmekteydi.

KARANLIK ODADA AYDINLIK İNSANLAR

Büyüklük odur ki, memleket için hakiki mefkûre ne ise, onu görecek ve o hedefe yürüyeceksin.

-Atatürk-

Mustafa Kemal, daha bir gün önceden alarm vermişti. Ertesi sabah, 12 Haziran 1919 da Ankara'dan bir yaylı arabayla ve gizlice yola çıkmış olan en değerli iki arkadaşı Rauf Bey'le Ali Fuat Paşa, Amasya'ya varmış olacaktı. Bunun için yurtsever Amasya halkının onları, Mustafa Kemal ve arkadaşları başta olmak üzere Kuş Köprü'den öteye giden yol üzerinde karşılaması gerekiyordu. Hamidiye kahramanıyla Ali Fuat Paşa'nın kişilikleri üstüne bilinen yiğitlik destanları, kulaktan kulağa yayılmıştı. Şimdi, sabahın erken saatlerinde yollara dökülen Amasyalılar, bu yeni kahramanları görmek için can atıyordu. Rauf Bey'in daha beş altı yıl önce açık denizlerde, bütün dünyanın gözlerini kamaştırırcasına yazdığı altın destan, hâlâ unutulmamıştı. Ali Fuat Paşa'nın kolordularındaysa askerlik ve yedek subaylık yapmış kimseler Amasya'da eksik değildi.

Ali Fuat Paşa ile Rauf Bey'i Havza'ya çağıran şifre telgraf, şöyle diyordu:

" Telgrafınızı öğleden sonra yedide aldım. Refikinizle ve zatı âlinizle görüşmekliğimiz fevkalâde mühim ve elzemdir. Ancak benzin fıkdanı beni buraya bağlamıştır. Osmancık'a kadar zahmet fedakârlığını göze aldıktan sonra Havza'ya kadar uzanmanızı ve mümkünse yarın yola çıkmanızı hassaten rica ederim. Hareketinizin ve Havza'ya ne vakit vasıl olabileceğinizin iş'arına makine başında muntazırım, Refet ve Hamit Beyleri de davet edeceğim. Osmancık'ta katî lüzum olmadıkça zatı âlinizin de hüviyetiniz hakkında kimseye malûmat vermemenizi muvafık buluyorum. Gözlerinizden öperim ve hasretle muvasalatınıza intizar ederim."

Tam Havza'ya doğru yola çıkılacağı sırada İstanbul'dan Rauf Bey'in Arif Bey adlı bir arkadaşı da çıkagelmiş, onu da beraberlerine almak zorunda kalmışlardı. Arif Bey, bir maliye müfettişiydi. İstanbul'dan yeni haberlerle yüklü gelmişti. İstanbul, bırakıp çıktıkları günden beri daha kötü bir duruma düşmüştü. Damat Ferit Paşa hükümeti büsbütün İngilizlerin kuklası haline getirmişti. Aydın yürekli İstanbul halkı, artık bu devlet adamı kılığındaki paçavraların iç yüzünü anlamaya başlamıştı. Padişahın tahtını ve tacını kurtarmak pahasına milletin hürriyeti, namusu, şerefi ve geleceği oyuna sürülüyordu.

8 Mayıs 1919 da toplanmış olan saltanat şûrasında kimi delegeler İngiliz himayesini isteyecek kadar küçülmüş ve alçalmışlar, millî bilinçle konuşmak isteyenler de Damat Ferit Paşa'nın gücüyle susturulmuştu. Türkçesi zavallı İstanbul, gemi azıya almış vatansızların elinde en kara günlerini yaşamaya başlamıştı.

Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal'le buluşmak üzere Havza'ya doğru yola çıkarken Yirminci Kolorduyu, sonradan Bolu isyancılarının şehit ettiği değerli asker Yarbay Mahmut Bey'e emanet etmişti. Mahmut Bey, kolordunun Yirmi Dördüncü Tümen kumandanıydı. Elini sıkıp arabaya binen kumandanına:

— İnşallah hayırlı haberlerle dönersiniz, Paşam! Demişti.

Önemli herhangi bir şey olunca hemen kumandanına haber verecekti.

Ankara, Damat Ferit Paşa'nın ve İngilizlerin türlü oyunlar oynamaya heveslendikleri bir meydan haline gelmişti. Ali Fuat Paşa'nın nasıl bir demir leblebi olduğunu anlamışlardı. Onu ve kolordusunu zararsız bir hale getirmeyi düşündükleri de açıktı. Vali Muhittin Paşa'nın her türlü davranışı kontrol altına alınacaktı. İstanbul hükümetinin Ankara'da en kuvvetli kozu, Muhittin Paşa'ydı. Yeni Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey, ona el atabilir, tatsız olaylara sebep olabilirdi. Ali Fuat Paşa'nın bu korkusunun da yersiz olmadığı sonradan anlaşılmıştı.

Sungurlu-Çorum-Merzifon yolunu daha uygun bulan Ali Fuat Paşa, yaveri İdris Çora'nın aldığı tertibat sayesinde arızasız olarak Havza'nın birkaç kilometre güneyindeki Çeltik Boğazı'na dek sokulmuşlardı. Takvim 1919 yılı Haziran'ın 18'ini gösteriyordu. Yolcular, burada şaşırıp kalmışlardı.

Bu değirmenlerdeki konak noktası subayı, Mustafa Kemal'in birkaç gün önce Amasya'ya geçtiğini söylemişti. Burada bir karara varmak gerekiyordu. Kendileri orda kalarak İdris Çora'yı Havza'ya gönderdiler. Yaver, oradaki telgrafhaneden Mustafa Kemal'le görüşecek ve durumu anlayarak dönecekti.

Ali Fuat Paşa ile Rauf Bey'in Havza'ya girmemesini gerektiren küçük, tehlikeli bir neden vardı. Havza, Fransız askerlerinin elindeydi. Herhangi bir tehlikeye düşebilirlerdi.

Yaver, Amasya'da bulunan Mustafa Kemal'le bağlantı kurmuş ve geri dönmüştü. Mustafa Kemal, konukları dört gözle Amasya'da bekliyordu. Posta müdürünün yardımıyla bu iş de olup bitmişti.

İdris Çora Bey'in telgrafla aldığı yeni haberler şunlardı:

Merkezi Konya'da bulunan Üçüncü Ordu Müfettişliği, İkinci Ordu Müfettişliği; Dokuzuncu Ordu Müfettişliği de Üçüncü Ordu Müfettişliği olmuştu. İkinci Ordu Müfettişi, sonradan Harbiye Nazırlığını kabul ederek millî savaş saflarından kaçan Mersinli Cemal Paşa idi.

Ali Fuat, Rauf Bey ve arkadaşları o geceyi değirmenin un yüklü havasını soluyarak geçirdiler. Gece yolculuğu çok tehli-

keliydi. Tırnakları vahşetle bilenmiş her türlü zararlı insan, geceye dökülüyor, akıtacak kan, vuracak para, yakacak ev arıyordu. Çok tedirgin bir gurbet yolcusu uykusu uyudular.

Su şarıltısı ve kuş sesleriyle uyanarak hemen yaylıya bindiler ve bozuk düzen yollardan Amasya'ya yollandılar. Biraz ilerde Mustafa Kemal'in ünlü Benz otomobilinin kendilerine doğru geldiğini görünce sevindiler. Otomobil de atlı arabadan hızlı gitmiyordu, ama ne de olsa otomobildi.

Amasya'ya yaklaştıkça, seçkin yolcular, doğanın burada yarattığı güzellikleri büyük bir tatla seyretmeye başladılar. Yeşilırmak'ın bir kolu boyunca uzanan elma bahçelerine, ırmaktan bir sıra teneke kaplarla su alan bostan dolapları biteviye gıcırtılarıyla havayı doldurarak durmadan su boşaltıyorlardı. Bu su, elma bahçelerinin derinliğince açılan arklar boyunca gidiyor, yetişmeye başlayan elmaları suya boğuyordu.

Konukları, Amasya'nın giriş yerinde gerçekten büyük bir karşılayıcı yığını bekliyordu. Davayı çok çabuk kavrayan kadirbilir Amasyalılar, Türkiye'nin bu iki büyük adamını kendilerine uygun bir önemle karşılamaya çıkmışlardı.

Mustafa Kemal, güler yüzüyle hepsinin önünde dikilmiş, onları bekliyordu. Bütün şehir halkı, çoluk çocuk, ordaydı.

Rauf Bey, İstanbul'dan yola çıktığından beri genel olarak, hep gizli, insanlara gözükmemeye çalışarak yol almıştı. Bu, gerçi kendisine zengin bir serüven duygusu veriyorsa da onu kendi öz yurdundan bir kaçak gibi geçiren talihe de için için sövüp sayıyordu. Bunca millet hizmetini en sonunda, sevgili memleketinin aziz toprakları üzerinde bir mapushane kaçkını gibi gezmek için mi yapmıştı?

İşte en sonra, kendilerini anlayan, kendilerinden olduğu gözlerinden, sevinçlerinden okunan bir yurttaş yığınıyla karşılaşmışlardı. Akdeniz akıncılığından döndüğünde Çanakkale'de ve İstanbul'da da böyle karşılanmıştı. Demek ki Mustafa Kemal, Amasya'yı yerinden oynatacak sihirli manivelayı bulmuştu! Bu sevindirici bir şeydi. Demek ki düşman istilâsından en uzak Türk şehirleri bile uyanıktı.

Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa'yla Rauf Bey'e sarılıp öperken:

— Sizleri zahmete soktuk, fakat buluşmamız çok iyi oldu, dedi.

Sonra, Amasya Müdafaayı Hukuk Heyeti üyeleri, Amasya'nın ileri gelenleri, genç-yaşlı, yeni konukların ellerini sıktılar. Amasya, Mustafa Kemal'le karargâh arkadaşları gibi onları da candan bir sevgiyle bağrına basmıştı.

Günlerce süren yol yorgunluğu, uykusuzluk, toz-duman, en sonra bitecek, çok şükür biraz dinlenebileceklerdi. İki dost bir sedirde sere serpe uzanıp uyuyabileceklerdi. Ne yazık ki bu olmadı. Konuklar, Amasya'nın üstünde Saraydüzü denen yerde kurulmuş kışlanın kumandanlık dairesinde konuk edildiler. Henüz soyunup dökünmeye vakit bulmadan Amasya ileri gelenleri, bastırdılar. Bu hoşbeş, bu hoş geldin ziyaretleri akşama dek sürdü. Mustafa Kemal'le, bütün isteklerine rağmen, bir tek söz edemediler. En sonra, Amasya'nın erken gelen karanlığı, bu ziyaretlerin ardını aldı. Amasya'nın önünde ve ardında sanki söyleşmek için karşı karşıya bağdaş kurmuş iki deve benzeyen iki yüksek dağı, hemen Yeşilırmak Vadisi'ni karanlıkla doldurmuştu.

Bütün bu ihtilâlciler kalabalığı, akşam yemeğini yan yana konmuş ve uzatılmış bir masanın başında yediler. Havadan sudan konuşulup duruluyordu. Sanki Osmanlı İmparatorluğu'nun son padişahının başına tahtını yıkacak olanlar bunlar değildi. Yemek, uzun sürmüştü. Mustafa Kemal, Rauf Bey, Ali Fuat Paşa, en sonra baş başa kaldılar. Dinamik güç, onlardı. Bütün ötekiler, figürandan ileri geçmiyordu. Yalnız bu baş başa konuşmada eksikliği sezilen iki kişi vardı. Biri Erzurum'daki On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, öbürü de şimdi Samsun'daki tümenin başında bulunan Üçüncü Kolordu Kumandanı Albay Refet Bey'di. Üç ihtilâlci, şimdiye dek az çok bildiğimiz sorunlar üzerinde bir daha konuşuyorlardı. Kesin karara vardıktan sonra, bu düşünceleri gürültülü bir bomba gibi yurdun uyuşuk havası üzerine atacaklardı.

Onlar konuşurken odaya yalnız Albay Kâzım Bey girip çıkıyor, yazı işlerine bakıyordu. Ara sıra Kurmay Binbaşı Hüsrev (Gerede) Bey (pek yakışıklı bir subay) içeri girip çıkıyor, Mustafa Kemal'in verdiği kimi emirleri yerine getiriyordu.

İlkin söze başlayan Mustafa Kemal, Galata Rıhtımı'ndan ayrıldığından beri geçmiş olan irili ufaklı olayların hikâyesini bir çırpıda anlatıvermişti. Bu arada mülkî ve askerî birçok makamla haberleşmişti. Ondan sonra söz alan Rauf Bey, Batı Anadolu'nun psikolojik durumunu anlatmış, ötekiler bundan heyecanlanmıştı. Batı Anadolu halkı, önde yol gösteren oldukça her an mukavemet örgütleri kurup savaşa atılmaya hazırdı. Albay Bekir Sami Bey'le Albay Kâzım Bey, Batı Anadolu'nun kahramanlık ateşini üfleyip hazırlamaya çalışıyorlardı.

Zeybekler, dağdan inmiş, düşmanla vuruşmak için altın bir parmağın işaretini bekliyordu. Nazilli'de Demirci Mehmet Efe, Bandırma'da Ethem Bey ve kardeşleri, meydana atılmak için hız almaktaydılar. Artık, uyanmak, atılmak, vuruşmak için gözlerini ovuşturan bu yiğit halkı, bu kahraman milleti daha çok sallantıda bırakmamak için hızlı kararlar verip, ortaya şimşek gibi sloganlar atmak gerekiyordu. Bu duruma göre bütün sorumluluk aydınlardaydı.

Ali Fuat Paşa, Mersinli Cemal Paşa ile Mustafa Kemal de Kâzım Karabekir Paşa ile haberleşecek ve onların düşüncelerini anlayacaklardı. Böylece iş daha çok hızlandırılmış olacaktı. Kurmay Başkanı Albay Kâzım Bey de kararın bildirileceği daha birçok yerlere gidecek, mektup ve telgrafları ertesi gün akşama dek yetiştirmeye çalışacaktı.

Ali Fuat Paşa, hemen ertesi gün Mersinli Cemal Paşa'yı makine başına çağırarak durumu bildirdi. Cemal Paşa, üçlerin kararına candan ortak olduğunu bildirmişti. Bununla da kalmamış, Konya'yı işgal etmiş olan İtalyanlardan silâh ve cephane edinerek halka dağıtabileceğini ve böylece bir milis meydana getirebileceğini de vaat etmişti.

Kâzım Karabekir Paşa ile haberleşen Mustafa Kemal de aynı sonuca varmıştı. O da bu kararları candan onaylıyor, yalnız kongre işinde ortaya kimi düşünceler atıyordu.

Sivas'ta toplanması düşünülen genel kongre, Erzurum'da toplanmalıydı. Sivas, Orta Anadolu sayılırdı, orası için henüz acele bir istilâ tehlikesi yoktu. Erzurum ise topun ağzındaydı. İngiltere, bütün bu bölgeyi "Büyük Ermenistan'a" peşkeş çekmek niyetindeydi. Lloyd Curzon ile Lloyd George'un kararları böyleydi. Bunun için, ilk halk ayaklanış gösterisinin Erzurum'da yapılması gerekiyordu. Bunun adı da Vilâyet-i Şarkiye Kongresi olmalıydı.

Böyle bir ad altında bir savunma örgütü kurulalı çok olmuştu. Böylece en tehlikeli alan haline gelen, doğuda başlayan kurtuluş davranışı yavaş yavaş batı bölgemize doğru yayılırdı. Erzurum Kongresi hazırlanmaktaydı.

En uzak vilâyetlerden dahi delegeler yola çıkmıştı.

Mustafa Kemal'le Rauf Bey'in de Erzurum Kongresi'ne yetişmesi Kâzım Karabekir'ce dileniyordu. Mustafa Kemal'le Rauf Bey, Erzurum Kongresi'ne katılmayı hemen benimsediler, yalnız bir noktada Mustafa Kemal'in içine bir kurt düşmüştü. Bu, ileride doğacak anlaşmazlıkların pek küçük, mini mini bir çekirdeği ise de ne de olsa düşündürücüydü.

Kâzım Karabekir'in düşüncesi üzerinde dertleşmek gereksinimini duyan Mustafa Kemal, Ali Fuat Paşa'ya şöyle dedi:

— Erzurum'dan böyle bir cevap alacağımı tahmin etmiştim. Yanılmamışım. İstanbul'da kendisiyle görüştüğüm zaman Şark'ta muhtelif namlar altında toplanmış olan teşekkülleri birleştirerek Erzurum'da bir mukavemet merkezi yaratılmasının ve millî bir Türk hükümetinin esaslarını kurarak yine buradan harekete geçilmesinin isabetinden bahsetmişti. Oysa memleketi Şark ve Garp diye ikiye ayırmak doğru değildir. Vatanı bir kül olarak mütalâa etmeli, kurtuluş için umumî çareler aramalıdır.

Verilen kararlara Kâzım Karabekir Paşa'nın istediklerini de ekleyerek "Amasya Mukarreratı" adı altında şöyle bir ihtilâl beyannamesi meydana getirdiler:

1- Vatanın tamamiyeti ve milletin istiklâli tehlikededir. Hükümeti merkeziye, İtilâf Devletleri'nin tesir ve murakabesi al-

tında bulunduğundan deruhte ettiği mesuliyetin icabatını ifa edememektedir. Bu hal, milletimizi mâdum tanıttırıyor. Milletin istikbalini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Milletin hal ve vaziyetini derpiş etmek ve sadayı hukukunu cihana işittirmek için her türlü tesir ve murakabeden azade bir heyeti milliyenin vücudu elzemdir. Bunun için bil muhabere her taraftan vaki olan teklif ve arzuyu millî üzerine bil vücut Sivas'ta milli bir kongrenin serian inikadı takarrür etmiştir. Bu maksatla tekmil vilâyet-i Osmaniye'nin her livasından fırka ihtilâfatı dikkat nazarına alınmaksızın muktedir ve milletin itimadına mazhar üç kadar zatın süratle yola çıkarılması icap etmektedir. Her ihtimale karşı bunun bir millî sır halinde tutularak dağdağaya mahal verilmemesi ve lüzum görülen mahallerde seyahatin mütenekkiren icrası.

2- Doğu vilâyetleri namına 10 Temmuz'da Erzurum'da toplanması mukarrer kongre için mezkûr vilâyetlerin Müdafaayı Hukuku Milliye ve Reddi İlhak Cemiyetlerinden müntehap azalar, zaten Erzurum'a müteveccihen yola çıkarılmışlardır. O vakte kadar, vilâyeti sairemizin murahhasları da Sivas'a vasıl olabileceklerinden Erzurum Kongresi'nin azası, tensip edeceği zamanda umumî toplantıya iştirak etmek üzere Sivas'a hareket edecektir.

3- Yukarıdaki mevada göre Müdafaayı Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyetleri ve Belediyeler tarafından vesair suretlerle intihap edilecektir.

4- Bu mukarreratın tatbikine Üçüncü Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, Esbak Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Bey, On Beşinci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, On Üçüncü Kolordu Kumandan Vekili Miralay Cevdet ve Üçüncü Kolordu Kumandanı Miralay Refet Bey, Canik Mutasarrıfı Hamit Bey, İkinci Ordu Müfettişi Ferik Cemal Paşa, On İkinci Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, Bursa'da On Yedinci Kolordu Kumandanı Miralay Bekir Sami Bey, Edirne'de Kolordu Kumandanı Miralay Cafer Tayyar Bey ve diğer bazı mülkî ve askerî mühim zevat tarafından çalışılacaktır. Bundan başka

Sadrı Esbak Müşir Ahmet İzzet Paşa, Nafia Nazırı Ferit Bey ve Ayan azasından Ahmet Rıza Bey gibi zevatın fikir ve mütalâaları alınacaktır.

5- Reddi İlhak ve Müdafaayı Hukuku Milliye Cemiyetlerinin verecekleri telgrafların yalnız telgrafhanelerde kabul edilerek çekilmemesi Posta ve Telgraf Umum Müdürlüğünden tamim edilmiştir. Bu husus sureti katiyede reddedilerek muhaberatın behemehâl serbestçe temini için tezahüratta bulunularak, muhaberat temin edilecek ve temin edilinceye kadar tezahürata devam olunacaktır.

6- Teşkilâtı askeriye ve milliye hiçbir suretle ilga edilmeyecektir. Kumanda hiçbir suretle terk ve ahara tevdi olunmayacaktır. Vatanın herhangi bir tarafından yeniden vaki olacak düşman işgal harekâtı umum orduyu alâkadar edecek ve hâsıl olan vaziyete nazaran müdafaayı memlekete müştereken tevessül olunacaktır. Bu sebeple kumandanlar derhal birbirlerini haberdar edeceklerdir. Esliha ve mühimmat katiyen elden çıkarılmayacaktır.

Üçler, 21 Haziran 1919 da Amasya'da son toplantılarını yaptılar. Yine Amasya'nın çıplak kaya yığınlarından başka bir şey olmayan dağları, küçük şehri koyu bir karanlığa gömmüştü. Memleket Hastanesi'nin bir ucuna iliştirilmiş, önden küçük bir tek pencereli işe yaramaz bir yer odası, ihtilâlci üç adama baş başa son kez görüşmek için bir sığınak olmuştu. Bu oda, alçak tavanlı, karanlıkça bir odaydı. Gündüzün bile önünde, yaprakları çırpınıp duran kavak ağaçlarından dökülen gölgelerle loşluğu daha çok artıyordu. Buradan bakılınca Amasya, aşağıda ayaklarının altında kalıyordu.

Yeşilırmak'ın eteklerini yalayıp geçtiği ve üstünde eski Amasya Kalesi yükselen karşı dağın böğründe akşamın donuk aydınlığı içinde bile eski mağaralar kararıyordu. Bunlar, dağın böğründe yontularak açılmış düzgün taş odalardan başka bir şey değildi. Aslında bunlar eski Pontos kralları ve hanedan büyükleri için oyulmuş mezarlardı. Tarihte pek az süren Pontos Krallığı, bir süre Amasya'yı merkez yapmış ve

ordusunu Türk ve Rumlardan meydana getirmişti. Bunun için Merzifon'daki Amerikan Koleji'nde hazırlanan Pontos lejyonları ilk hedef olarak Amasya'ya atılacak ve bu kutsal Pontos şehrini yeniden ele geçireceklerdi.

İşte uzun boylu, yakışıklı "üç ihtilâlciler" karşılarındaki bu karanlık mağaralarda gözleri dinlenerek bir kez daha toplanmışlardı. Bu sefer onlara ufak tefek, ince yapılı genç bir Albay da katılmıştı. Bu, Samsun'dan çıka gelmiş olan Refet Bey'di.

Kurmay Başkanı Albay Kâzım, Mustafa Kemal'in dikte ettiği kimi emirleri not ediyor; maliye müfettişi Arif Bey'in İstanbul'a götüreceği mektuplar hazırlanıyordu. Arif Bey, bunları İstanbul'da Karakol Örgütünün kurucularından Kara Vasıf Bey'e götürecekti. Vasıf Bey de geniş örgütü eliyle bunları gereken yerlere dağıtacaktı. Gelen karşılıkları da yine Kara Vasıf Bey gönderecekti. Bu, Rauf Bey'in buluşuydu.

Galatalı Albay Şevket ve Kara Vasıf Bey ve arkadaşlarının kurmuş olduğu bu gizli terör örgütünü ta kurulduğu günden beri Mustafa Kemal Paşa da biliyordu. Pek çok subay ve aydın bu kurulun üyesiydi. Mustafa Kemal, İstanbul'dayken sevkiyatçı Rıza ve İskeçeli Arif Beylerin kanalıyla bu örgüt üzerinde gerekli bilgiyi almıştı.

Refet Bey, oturmuş, kendi bulunmadığı günlerde arkadaşlarınca hazırlanmış yazı ve kararları dikkatle gözden geçiriyor, Ali Fuat Paşa da ihtilâl bürosu ile öbür arkadaşların bulunduğu yer arasında ara sıra gidip geliyordu.

Bu ara İdris Çora, Ankara'dan bir telgraf getirmişti. Bu bir şifre telgraftı, yerine bıraktığı değerli arkadaşı Mahmut Bey'den geliyordu. Telgrafta; Vali Muhittin Paşa'nın, hemen kendisinin arkasından kazaları teftişe çıktığı yazılıyordu. Genç paşa, birden irkildi. Acaba hain Ali Kemal, Muhittin Paşa'ya kendi yokluğundan yararlanarak bir uyarmada mı bulunmuştu? Telgraf kısa ve karanlıktı. Genç paşanın iri mavi gözlerinde uzak bir koygunun gölgeleri dolaşmaya başlamıştı ki Mustafa Kemal'in yaverlerinden biri, yanına sokuldu:

— Paşa hazretleri sizi rica ediyorlar! Dedi.

Toplantı odasına girdiğinde Mustafa Kemal, Rauf Bey'le baş başa oturuyor, Refet Bey de hâlâ dalgın, "mukarreratı" karıştırıyordu. Mustafa Kemal Paşa, bir ara sandalyesinin arkasına yaslanarak:

— Hamdolsun, işlerimiz tamamlandı, dedi. Burada bulunmayıp da kararlarımıza iştirakini temin eylediğimiz arkadaşlarla da muhabere ederek mutabakatı efkâr hâsıl olduğunu gördük. Öyleyse, şimdi, kararlarımızı imzalayabiliriz!

Hüseyin Rauf Bey'le Ali Fuat Paşa hiç duraksamadan kâğıdı imzaladılar. Sıra Refet Bey'e gelmişti.

Refet Bey, bir an Ali Fuat Paşa'nın gözlerine daldı. Kafasında kimi soru kırıntıları kıvrılıyordu.

— Kongrenin, icabında bir hükümet teşkil edeceği anlaşılıyor. Acaba siz de böyle mi anlıyorsunuz? Diye sordu.

— Evet, kongrenin her şeyi tetkik ve müzakere ettikten sonra milletin hürriyet ve istiklâlini temin maksadıyla bir hükümet tesisi de lâzım geliyorsa bunu yapabileceğini ben de anlıyorum.

Ali Fuat Paşa'nın açıklamasını dinleyen Refet Bey, başka hiçbir şey sormadan Mustafa Kemal'in uzattığı kâğıdı hemen imzaladı. Mustafa Kemal, bu imzalamadan hoşlanmamıştı. O, onun, Refet imzasını daha açık ve serbest olarak atmasını istiyordu. İmzayı çok küçük ve çok okunaksız bulduğu anlaşılıyordu. Hiçbir şey söylemedi. Kendisi, imzasını atarken şimşek gibi sert ve güçlü bir "mim" kondurdu.

Mustafa Kemal, karargâh personelinden Kâzım Bey'i, Arif Bey'i ve Hüsrev Bey'i çağırarak ihtilâl vesikasını gösterdi, onların da bunun üzerinde kesin düşüncelerini öğrenmek istedi.

Üçü de şöyle yemin etmekte acele ettiler:

"Vatan ve milletin kurtulacağı güne kadar, ne olursa olsun aynı yolda, aynı maksatla kendisiyle beraber her tehlikeye göğüs gererek yürümekte devam edeceğimize askerlik namus ve şerefimiz üzerine yemin ederiz."

Artık, Amasya işi bitmişti. Ali Fuat Paşa'nın "Mukaddes İttifak" adını verdiği bu antlaşmadan sonra Mustafa Kemal'le Rauf Bey, Sivas üzerinden Erzurum'a, Kazım Karabekir'in ya-

nına gidecek, Ali Fuat Paşa, yaveri İdris ve maliye müfettişi Arif Beyler de Ankara'ya döneceklerdi. Arif Bey, aldığı tehlikeli mektupları Ankara üzerinden İstanbul'a götürüp dağıtılmak üzere Albay Kara Vasıf Bey'e verecekti. İstanbul'dan beri Rauf Bey'le gelen Süreyya Bey de Mustafa Kemal Paşa'nın karargâhıyla Erzurum'a gidecekti. Ali Fuat Paşa, o gün dönecekti. Mustafa Kemal Paşa, onu bir kenara çekti:

— Fuat Paşa, dedi. Beni Ordu Müfettişliği makamında uzun müddet bırakacaklarına ihtimal vermiyorum. Şu önümüzdeki birkaç gün içinde vaziyet anlaşılacaktır. Seni temin ederim ki mücadelemize sıfat ve salâhiyetten azade olarak da devam edeceğim. Arkadaşlarımın aynı yakınlığı ve vefayı göstereceğinden eminim.

Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal'in ne demek istediğini anlamıştı. Ona İstanbul'daki görüşmelerinde bir yemin gücüyle söylediği o ferahlık verici sözleri bir kez daha işitmek istediği belliydi. Bunu gereksiyordu. O sözü bir kez daha yineledi:

— Vaziyet, ne şekilde tecelli ederse etsin, ben ve kolordum daima emrinde kalacağız!

— Bu adamlar seni de kolordunun başından ve hatta askerlikten ayırabilirler.

— Bu takdirde dahi seninle beraberim, Paşam.

Mustafa Kemal, büyük bir dostluk heyecanıyla Ali Fuat Paşa'nın elini sıktı:

— Biliyorum, biliyorum Fuat! Dedi.

22 Haziran 1919 günü yine Amasya'nın yeşillikleri, elma, çiçek kokuları ve güneşle yıkanıyordu. Ali Fuat Paşa ve arkadaşları Kuş Köprü'nün başında, Mustafa Kemal ve arkadaşlarınca uğurlanıyordu. Yeşilırmak'ın azalmış durgun yaz suyunda akçakavaklarla söğüt yığınlarının hayalleri baş aşağı yüzüyordu.

Mustafa Kemal:

— Haydi, uğurlar olsun, dedi. Vali Muhittin Paşa'ya hürmetlerimi söylemeyi unutma.

Yaylı sarsıldı, tıkırdayarak ilerlemeye başladı. Araba, yolun kıvrımında gözden yitinceye dek olduğu yerde durup araba-

dakilere el sallayan Mustafa Kemal, elma bahçelerinde bir zaman bakışlarını dolaştırdıktan sonra Saraydüzü'ne doğru çıkan yolda yürümeye başladı. Cizvit Okulu'nun önünden geçerken kapıdaki papazlarla Rum ve Ermeni çocuklarının dikkat ve korku ile kendisini süzdüğünü gördü. Okulun bahçesinden Rumca şarkılar yükseliyordu.

Mustafa Kemal'in Ali Fuat Paşa'ya söyledikleri çok geçmeden olmuştu. Su uyur, düşman uyumazdı. İngiliz maşası Ali Kemal, Dâhiliye Nazırlığı kanalından, Amasya'daki Mustafa Kemal'e şöyle iri ve tehlikeli bir İngiliz bombası savurmuştu:

"Mustafa Kemal Paşa, büyük bir asker olmakla beraber siyaseti zamana o derece agâh olmadığı için, fart-ı hamiyet ve gayretine rağmen, memuriyeti cedidesinde asla muvaffak olamadı. İngiliz mümessili fevkalâdesinin talep ve ısrarıyla azledildi ve edildikten sonra yaptıkları ve yazdıkları ile de bu kusurlarını daha ziyade meydana vurdu. Reddi İlhak Cemiyetleri gibi Karesi ve Aydın havalisinde ahali-i İslâmiyeyi nahak yere kırdırmaktan ve fakat bu vesileden istifade ile halkı haraca kesmekten başka bir iş görmeyen emirsiz, saygısız ve gayrı kanunî teşkil edilen bazı heyetler için öteden beri çektiği telgraf namelerle de hata-i siyasisini idareten de arttırdı. Müşarünileyhin İstanbul'a celbi Harbiye Nezaretine ait bir vazifedir. Lâkin Dâhiliye Nezaretinin size emri kâfisi, artık o zatın ma'zul olduğunu bilmek, kendisiyle hiçbir muamele-i resmiyete girişmemek, umuru hükümete müteallik hiçbir matlubunu is'af ettirmemektir. Bu talimat dairesinde hareket eylemekle ne gibi mesuliyetlerin mündefi olacağını takdir buyuracağınızdan ve bu vahim dakikalarda memur ahali, her Osmanlıya terettüp eden en büyük vazife, sulh konferansınca mukadderatımıza dair karar verilirken ve beş senedir yaptığımız cinnetlerin hesapları görülürken artık aklımızı başımıza devşirdiğimizi göstermek, akilâne ve müdebbirane hareketlere imtisal etmek, fırka, mezhep, ırk ihtilâflarını gözetmeksizin her ferdin hayatını, malını, ırzını siyanetle nazarı medeniyette bu memleketi bir daha lekelememek değil midir?"

MENEMEN'DE KAN BAYRAMI

Talihsizliklere dayanamayan
gerçekten talihsizdir.
-Yunan Atasözü-

Bergama eşrafının tuz, ekmek ve bir de ak teslim bayrağıyla şehre çağırdıkları Yunan Girit Taburu 13-14 Haziran'da Kuvayı Milliyecilerin korkunç satırını yemiş ve topunu, tüfeğini, ağır makineli tüfeklerini bırakarak salt canını kurtarmak için dağa taşa sığınmıştı. Çoğu, tüfeğini bile almadan kaçmaya başlamıştı. Kaçanlar arasında birkaç kurşun yarası alanlar da vardı. Rüzgâr gibi kaçıyorlardı. Yollardan kaçmayı denemiş, başaramamışlardı. Yol namına ne varsa, bunların üstünde ya da sağında ve solunda kendi üzerine dikilmiş mavzer ve makineli tüfek namluları görünüyordu. Bunun için can avcılarından kurtulmanın biricik yolu dağa taşa sarmaktı. Onlar da bunu yaptılar. Amaçları Menemen'di. Her taşın, her ağacın ardından bir Kuvayı Milliyeci başı çıkacak diye ödleri kopuyordu. Tavşan gibi avlanmamak için askerlikte öğrendikleri bilgilere göre ayarlanarak gidiyorlardı. Menemen'den Bergama'ya geldiklerinde yalnız bir turist hafifliği ve bir fatih gururu taşıyorlardı. Şimdi onlarda, bunlardan hiçbiri kalmamıştı.

Şimdi, içlerinde iki canavar solumaya başlamıştı. Bunlardan biri korku, öbürü de öç almak hırsıydı. Buna şöyle de denilebilirdi: "Öldürmek psikozu..." Ne yazık ki yanından geçtikleri dağ köylerinden bir tek canlıyı yakalayıp öldürmenin tadını tadamıyorlardı. Kim bilir belki de yüzlerce arkadaşlarını birkaç dakika içinde hasır gibi Bergama sokaklarına seren Kuvayı Milliyeciler arkalarından geliyordu. Yolda rastladıkları Türk köylerinde birkaç kadın-çocuk ve ihtiyarı keselim derken yetişirler ve geri kalanları da doğrayabilirlerdi.

Ah bir kez Menemen'e varsalardı. Bir kez şu Allah'ın belâsı efe ve zeybek yatağı dağlardan, ormanlardan kurtularak Menemen Ovası'na düşebilselerdi! Evet, o zaman ne yapacaklarını bir Allah bilirdi! Menemen, Yunan ordusunun tereyağından kıl çeker gibi kolayca eline geçirdiği kasabalardan biriydi. Burayı işgal için Yunan kumandanlığı, bir güzel bahane de yaratmıştı: "Makineli tüfeklerle araçlanmış birçok Türk çetelerinin Menemen ve civar köylerine geldiğini, Rum ahalinin hayatlarının tehlikede olduğunu ve bunun için de buranın askerî işgal altına alınması gerekçesini" ileri sürmüşlerdi.

Çakalos kumandasındaki Beşinci Alaydan bir piyade taburu, bir ağır makineli tüfek bölüğü ve bir batarya 21 Mayıs 1919 günü İzmir'den Menemen'e varmak üzere yola çıkmıştı. Bu kuvvet, yolda kendisine katılan yerli ve yağmacı Rum çeteleriyle de her an büyüyerek 21-22 Mayıs'ta bir turist kalabalığı gibi Menemen'e girdi. Yalnız, hazırlıklı olan Menemen Rumları, ellerinde çarşaf gibi Yunan bayrakları olduğu halde işgal kuvvetini şehrin dışında karşılamış ve gökyüzüne binlerce "Zito" yükseltilmişti.

Türk eşraf ve zenginlerinin çoğunluğu, yerli Rum eşrafın koltuklarının altına sığındığından Yunan birliği burda kan dökmek zevkinden yoksun kalmışsa da yerli Rumlar, Türk hemşehrilerine yine de hatırı sayılır zulüm çeşitleri uygulamaktan geri kalmamıştı. Şehrin Türk halkından eli ayağı tutan ve ölümden korkanlar daha önceden çekip gitmiş, dağa-taşa, uzak köylere ve şehirlere sığınmanın çaresini aramışlardı.

Menemen Ovası'na erişinceye dek geceli gündüzlü yürüyen Bergama Yunan taburunun yüzü en sonra gülmüştü.

Şimdi, Menemen'de eski Yunanistan'ın Şarap-Baküs bayramlarını andıran yeni bir bayram başlayacaktı. Bu kan bayramıydı. Kırmızı yakut renkli şarapla yıkanmış taze ve güzel genç kız ve genç erkek vücutları, burda kırmızı yakut renkli kanla yıkanacaktı. Yalnız, bayramı süslemek üzere dökülecek kan, Türk kanı Menemenli Türklerin kanı olacaktı.

Sakalları uzamış, gözleri kan çanağına dönmüş, yorgunluktan bitkin bir Girit taburunun kılıç artıkları, Menemen'in sokaklarına dalar dalmaz, tüfeklerinde atmaya vakit bulmadıkları kurşunları ilk rastladıkları yalınayak, üstü başı yırtık pırtık Türk çocuklarının, çeşmeden su dolduran kadınların, evinin sundurmasında güneşlenen aksakallı ihtiyarların, dükkânında müşteri bekleyen bakkal ve satıcıların, pencereden merakla bakıp ne olduğunu anlamaya çalışan genç kız ve yaşlı ninelerin üzerine boşalttılar. Birkaç dakika içinde sokaklar ve evlerin içi iniltiler, bağırıp çağırışlar ve haykırışlarla doldu. Kolundan, bacağından vurulmuş yaralı çocuklar, sokaklara taze kanlarını serperek, korkudan yusyuvarlak açılmış gözleri ve ağlamaktan kısılmış sesleriyle gizlenecek bir yer arıyor, tek ayaküstünde zıplayarak öteye beriye koşuyorlardı. Bütün evlerin kapıları da kapandığı için girecek bir yer bulamıyor, bir ikinci, bir üçüncü, bir dördüncü, bir beşinci kurşun ya da bir süngü ucuyla yerlere seriliyor ve yeni kesilmiş kuzular gibi taze kanları içinde, ayaklar altında kıvrılıp kalıyorlardı.

Bütün Türk evlerinin kapılarının kapandığını gören kılıç artıkları, bu sefer yerli Rumlardan kılavuzlar alarak av aramaya başlamışlardı. Kapılar dipçiklerle, kepenk demirleriyle kırılıyor, evlerin içinden silâh sesleri geliyor ve ardından insanın tüylerini diken diken eden kadın, kız ve erkek çığlıkları işitiliyordu. Bir kurşunla ölmeyenler, süngüyle delik deşik edilerek doğanın güzel güneşini görmekten yoksun ediliyorlardı.

Haziran güneşinde insan sürahilerinden yahut renkli şarap gibi dökülüp sokakları, evlerin döşemelerini, dükkânların önlerini ıslatan kutsal ve aziz kan, suçsuz insan kanı, Menemen'in yerli Rumlarını da iştaha getirmişti. Onlar da ilk işgal gününden beri tatlı tatlı koklayıp durdukları kan kokusu özlemini birdenbire dindirmek, doyurmak hırsına kapılmış, ellerine geçirdikleri bütün vurucu, kesici ve öldürücü âletlerle Türk komşularının üzerine çullanmışlardı.

Bu sırada canının korkusuna düşüp evlerinin bodrumlarında, kuyularda, çatı aralarında saklanan Türklerin tersine,

Arap Hasan adlı bir Menemenli hemşehri, mavzerini kaparak penceresine dayamış ve sokakta korkunç bir insan avına çıkan düşman askerleri üzerine ateş etmeye başlamıştı.

Az zamanda, işi anlayan Rumlar ve Yunanlılar, makineli tüfekleri kurup pek yakından yağdırdıkları kurşunlarla hem Arap Hasan'la yanında bulunan öbür üç canı, hem de bütün evi kalbura çevirmiş olmalarına rağmen Arap Hasan sonra ölümün kıyısından geri dönecektir.

Bu arada yerli Rumlar; kadın erkek, çoluk çocuk, sahipleri artık kımıldamayan Türk komşularının evlerine dalıyor ve oradan kucak kucak çamaşır, çarşaf, kumaş ve bakır kaplarla çıkıyor, karınca gibi işliyorlardı.

Güzel genç kızların ve kadınların bulunduğu evlere yığınla düşman askeri girip çıkıyor, yalvarışlar, iniltiler, beddualar sokaklara taşıyordu. Bu gibi evlerin önünde delikanlı Yunan askerleri kuyruk yapıyor ve ağızlarından şehvet salyaları akarak birbirlerine yaptıkları marifeti anlatıyorlardı.

Dükkânlar ve bakkaliyeler büyük gürültülerle yağmalanıyor, yağmacılar, dükkânın önünde boylu boyunca kanlar içinde yatan sahiplerini çiğneyerek girip çıkıyorlardı.

Kimi düşman askerleri; küçük çocukları, sapladıkları süngünün ucunda sokaklarda gezdiriyor, bunu gören küçük Rum çocukları keyiflerinden kahkahalar atıyorlardı.

Sahiplerinin ölüleri karşısında inleyen köpekler kurşunlanıyor, ahırlardan çıkarılan sığırlar, atlar, koyun ve keçiler, kümeslerden üçer beşer toparlanan tavuk, horoz, hindi ve kazlar yeni sahiplerinin evlerine doğru sürülüp götürülüyordu.

Menemen iki üç saat içinde tam bir mezbahaya dönmüştü. Deşilmiş karınlardan dökülen bağırsakların ve pisliklerin üzerinde yeşil ve karasinek orduları vızıldıyordu. İnsan, bir mezbahanın yanından geçerken duyduğu o iğrenç ve korkunç kan, sidik, bağırsak ve işkembe kokusunu bugün Menemen'in sokaklarında da duyabilirdi.

Üç saate yakın bir süre içinde iki yüz Türk öldürülmüş, iki yüzü de yaralanmıştı. Zayiatın bu kadarcıkla kalışının bir tek

nedeni vardı; daha çoğunu bulamamışlardı. Türk zenginleri, Rum zenginlerinin evlerinde tir tir titreyerek gizleniyordu. Çoğunluk ise daha işgalden önce uzaklara kaçıp gitmişti. Daha önce İzmir'e çekilenler ya da Yont Dağları'ndaki köylere sığınanlar, atik davrandıkları için Tanrı'ya kim bilir kaç yüz kez dua etmişlerdi.

Akşamleyin yuvalarına dönen kırlangıçlar ve leylekler yerlerde hâlâ uzanmakta olan taze ölülerin farkına varmadılar. Bunların cıvıltıları ve takırtıları sona erdiğinde kan bayramı da bitmişti. Aç köpekler ve kediler sokaklarda göllenmiş kanları yalıyordu. Hükümet konağı da sessizdi. Pencereler ve duvarları, kurşun sağnağı altında çiçek bozuğuna uğramış gibiydi. Kaymakamın ölüsü, baş aşağı olarak merdivenlerde uzanmış yatıyordu. Odalarda küçük memurlar, giyneklerinin üzerinde kanlı kurşun delikleri olduğu halde sonsuz uykularında görünüyorlardı. Bir mucize olarak ölümden kurtulan askerlik şube başkanı Hakkı Bey, İstanbul Harbiye Nezaretine 19 Haziran 1919 da Menemen'den ölüm korkusuyla dolu şöyle bir telgraf çekti:

"Kaza Kaymakamı şehit ve ahaliden iki yüze karib şehit ve iki yüze karib mecruh. Gaip miktarı meçhul!

Şube Reisi Hakkı"

20 Haziran 1919 günü Akhisar'da Ethem Bey'in uyarmasıyla henüz yeni kurulmuş olan Reddi İşgal Derneği, İstanbul Harbiye Nezaretine şöyle bir telgraf çekti:

"Harbiye Nezareti Celilesine,

Dün akşamdan bugüne kadar Menemen'deki Yunan askerinin memurini hükümetle ahaliyi İslâmiyeyi katliam eyledikleri ve katliamın hâlâ devam etmekte bulunduğunu na-kabili tarif bir heyecan ve teessürle haber almaktayız. Esasen vatanımıza kaide-i adli insaniyetle milliyet esaslarının hilâfına olarak ayak atar atmaz İzmir sokaklarında ika eylediği cinayeti pek vicdansız bir tarzda tekrar eylemesi, işgal ordusunun mahiyetini göstermektedir. Türk milleti ve İslâmiyet, vatanını ve haya-

tı namusunu bu elim tecavüzattan temizlemek için kıyam etmiş ve davayı muhıkkini silahıyla müdafaaya başlamıştır.

Düvel-i mütelife namına İzmir şehrine münhasır olan işgali askeriyi keyfemâ yeşa tevsi ve sivil memurin ile silâhsız ahali ve kadın ve çocukların ifnayı hayatını müeddi tecavüzatı hünkâranesini ne vakte kadar devam ettireceği milletimizi cidden düşündürmektedir. Hükümetimizden hukuku milliye ve vataniyeyi kurtaracak vazıh bir hattıhareketin tayini ve fiilen ibrazını katiyen talep ederiz. İzmir ve İstanbul'da Düvel-i mütelife mümessili siyasilerine sureti mahsusada çektiğimiz telgraf ile cinayeti vakıa karşısında mensup oldukları devletlerin adaletini temenni ve derhal müdahalesi talep edilmiştir. Namert düşmanın vilâyetimizin her noktasını hemen tahliye etmedikçe silâhımızı elimizden bırakmayacağımızı ve müdafaayı nefis emrinde tevellüt edecek netayici feciadan katiyen mesul kalmayacağımızı arz eyleriz.

Akhisar Reddi İşgal Heyeti"

YİĞİTLİK ÜSTÜNE YİĞİTLİK

İnsanlar, savaşmaya güçleri yettiği sürece ağlamak hakkına sahip değildirler.

-E. Lami-

20 Haziran 1919 günü küçük ve çevik atları üzerinde elli zeybek, geniş yenleri ve poşuları rüzgârda uçarak tozlu ve her iki yanı ağaçlıklı patikamsı bir yoldan doludizgin Nazilli'ye doğru gidiyordu. En başlarında Yörük Ali Efe ile Kıllıoğlu Hüseyin Efe vardı. Yörük Ali Efe, orta yaşa yönelmiş posbıyıklı Hüseyin Efe'nin yanında toy bir çocuk gibi kalıyordu.

Malkoç Köprüsü'nün muhafızlarını kolayca haklayan Yörük Ali Efe'ye bu baskın işi adamakıllı sarmıştı.

Daha henüz Sultanhisar Yunan karakol muhafızlarının ölüleri soğumadan bir ikinci baskın için düşünmeye başlamış, bunu da bulmuştu. Kendi kasabası demek olan ve hapishanesinde boş yere bunca yattığı Nazilli'yi ya düşmanın elinden kurtaracak ya da şehitlik şerbetini içecekti. Kıllıoğlu Hüseyin Efe ve arkadaşları da bu işi hemen benimsemişlerdi. Nazilli düşman kuvvetlerince daha on beş gün önce işgal edilmişti. Aydın'ı işgal eden Yunanlılar, 27 Mayıs 1919 günü öğleden sonra bir taburluk kuvvetlerini Çine yönüne doğru sürmüşler, Menderes Köprüsü'ne dek ilerlemişlerdi.

Yunan işgal kumandanlığı Nazilli'ye gidip yerleşmek için de harcıâlem bahanelerden birini ileri sürmüştü. Sözde Nazilli ve Denizli dolaylarında on iki bin kişilik bir milis kuvvetimiz vardı. Bu çeteciler, Denizli ve Nazilli'deki gayrimüslim halkı çiğ çiğ yemeye hazırlanıyordu Bu zavallı halkı kurtarmak için bu iki şehri işgal etmek gerekiyordu. İşgal kumandanlığı, bu bahanenin şemsiyesi altında Nazilli'ye trenle kuvvetli bir müfreze göndermişti. Bu kuvvet; Umurlu, Köşk ve Sultanhisar'ı alarak 4 Haziran 1919 günü yerli Rumların alkışları ve çiçek yağmuru altında Nazilli'ye girmişti. Yolun her iki yanına dizilen eşraf, Hürriyet ve İtilâf Partililer ve kimi yobazlar, toplu Rum hemşehrileri gibi Yunan askerlerini avuçları çatlayıncaya dek alkışlamışlardı. Nazilli Rumları, daha da ileri giderek sokaklarda: Kahrolsun Türkler! Diye gösteri yaparak bağırıp çağırmışlardı. Bunun üzerine Yunan ordusunu, Rum eşrafla el ele vererek Nazilli'ye çağıran Türk eşraf ve ileri gelenleri de, fakir ve orta halli halk gibi bu taşkınlıktan üzüntü duymuştu.

Yörük Ali Efe, Nazilli'ye doğru kuş gibi uçarken eskiden beri diş bilediği eşrafa da bir yurtseverlik dersi vermek istiyordu. Eline beyaz bir bayrak, biraz tuz ve ekmek geçiren eşraf, hemen yaklaşan düşman ordusunu şehrin dışında karşılıyor ve ayaklarına düşerek onun köleliğine girmeyi kabulleniyordu.

Yörük Ali Efe, Albay Şefik Bey'in Çine karargâhına uğramış, Şefik Bey'i görmemiş, eski Nazilli jandarma takım ku-

mandanı Yüzbaşı Arap Nuri Bey'le karşılaşmış, Nazilli'yi basmak istediğini ona açıvermişti.

Nuri Bey bunu işitince kulaklarına inanamamıştı. Hiç modern bir taburun işgalinde bulunan bir şehre kırk-elli atlı ile saldırılabilir miydi? Bu düpedüz delilikti. Elli atlı ile başlarında bir Yörük Ali bile olsa, bir şehir ele geçirilebilir miydi?

Ne var ki Yörük, bir şeye karar verdi mi Nuh deyip Peygamber demeyen soyundandı. Şehitlik mertebesini göze almış bir kişi için sözlerin ne değeri olabilirdi? Düşmanın, sayısı belirsiz bir ordu olmasının ne değeri vardı?

Yüzbaşı Nuri Bey'in sezdiği buydu. Yörük Ali Efe, şehitliği göze aldığı için bu denli yürekliydi. Onu Nazilli'ye saldırmaktan hiç kimse alıkoyamazdı. Elde Yörük Ali türünden o denli az yiğit vardı ki onların boşu boşuna harcanmasını önlemeye çalışmak da bir yurt göreviydi.

Malkoç Köprüsü olayını İstanbul'daki hükümet de, İngilizler de işitmişti. Bütün o bölgelerdeki hükümet âmirlerinden ve jandarma kumandanlarından Yörük Ali Efe'nin kelepçelenerek İstanbul'a gönderilmesi isteniyordu. Nuri Bey, böyle evrakın üzerine ancak tükürebilirdi ve bunu yapmıştı.

Yörük Ali Efe, Çine'den ayrılırken Nuri Bey'le vedalaşmamış, bayağı helâlleşmişti. Genç jandarma subayı da bunu adamakıllı duymuştu. Vaktiyle eşkıya diye bunca hırsla kovalayıp durdukları bu genç adam, meğer yurdun ne bulunmaz cevherlerinden biriydi. Yüzbaşının yanaklarına süzülen gözyaşları onunla kucaklaşan genç Yörük'ün yüzünü de ıslatmıştı. Yörük Ali Efe, karargâha emir almak için değil yalnızca verdiği kararı bildirmeye gelmişti.

Yörük Ali Efe, karargâhtan çıkarak bir kavak ağacına bağladığı atını çözdü. Hayvanın ötesini berisini yokladı, sağrısına bir şaplak indirdi. Hayvan kıç atar gibi şakacıktan bir yekindi. Sahibi üstüne bindikten sonra, gösterilen yöne doğru yel gibi atıldı. Sokakta başıboş aylak aylak dolaşan cici giynekler giymiş çocuk yaşta İtalyan askerleri ezilmemek için sağa sola kaçışmak zorunda kaldılar.

Nuri Bey ardından:

— Tanrı'ya emanet ol. Yörük! Diye bağırdı.

Bunu işiten bir İtalyan subayı:

— Yörük Ali bu mu? Diye heyecanla Nuri Bey'e sordu.

— Evet, O!

İtalyan askerleri de onu gıyaben tanıyorlardı. Ağızları açık arkasından baka kaldılar. Demek ki Yunanlıları titreten dev buydu, ha? Onların şaşkınlığı geçinceye dek Yörük Ali de yolun ucunda gözden silinmişti.

5 Haziran 1919 günü kuvvetli bir Yunan müfrezesi Nazilli'ye girerken, iki yüz kişilik bir İtalyan müfrezesi de başlarında bir Tuğgeneral olarak Çine'ye girmiş ve burasını işgal etmişti. Bu iki yüz eratın ellisi makineli tüfeklerle araçlandırılmıştı. Albay Şefik Bey, hemen o gün hükümet konağında İtalyan Generaliyle görüşmüş ve İtalyan askerinin kasabaya gelişini ağızla protesto etmişti.

General, Şefik Bey'e:

— Hükümetinizin protestoya hakkı yoktur, demişti. Bizim gelişimiz salt hükümetinize yardım edebilmek içindir.

Şefik Bey bunun üzerine:

— İtalyan Müfrezesinin burayı işgal için gelişini kumandanlığımız da protestoya yetkilidir. Sizi görevli bir fırka kumandanı olarak, protesto ederim! Demişti.

General, askerini ve subaylarını kasabaya yerleştirdikten sonra çekilip gitmişti. Menderes Irmağı'nın güneyi İtalya'nın payına düşen talihsiz topraklardandı. Hiç olmazsa bunlar, Menderes'in kuzeyinde kalan düşman gibi ölüm saçmıyordu. Tersine çok yumuşak, çok anlayışlıydılar. Yörük Ali gibi azgın mukavemetçiler bile onların bölgesinde bir sığınak bulabiliyorlardı. Yörük Ali Efe'nin Sultanhisar'daki Malkoç Deresi üzerindeki önemli Malkoç Şimendifer Köprüsü'nün bütün muhafız askerlerini öldürmesi, sonra Teğmen Mithat Bey'in Malkoç Köprüsü'nü atması, Nazilli yolunu kesmiş gibiydi. Bu yüzden de Nazilli'yi işgal etmiş olan kuvvetli düşmanın müfrezesi, korkudan titremeye başlamıştı.

Artık ortada bir Bergama Türk baskını, bir Malkoç Köprüsü baskını gibi çok tehlikeli ve anlamı geniş iki baskın da vardı. Bu da yetmiyormuş gibi 19-20 Haziran gecesi bir Türk çetesi, Malkoç yakınlarındaki bir başka köprüyü havaya uçurmuş, bir başka müfreze de yine bu aradaki birkaç demiryolu köprüsünü havaya uçurduğu gibi telgraf tellerini de kesmiş, haberleşmeyi olanaksız duruma getirmişti. Nazilli'deki Yunan taburu pirelenmeye başlamıştı. Mutlaka başlarına bir gelecek vardı. Bütün bu gittikçe kendilerine yaklaşan sık sabotajların başka ne anlamı olabilirdi? Aydın'daki Yunan kumandanlığı da böyle düşünüyordu. Vaktiyle bir bahane olarak ileri sürülen on iki bin kişilik Türk çetesinin varlığı demek ki doğruydu. Sağduyu Nazilli'nin boşaltılmasını emrediyordu.

Yörük Ali Efe, Yüzbaşı Fethi Bey, Kıllıoğlu Hüseyin Efe, Tekeli İsmail Efe, Nazilli'nin hemen pek yakınlarında bir ağaçlıkta bir savaş meclisi kurdular. Daha önce köylü kılığına sokarak Nazilli'nin içine saldıkları iki arkadaşları da gelmiş, onlara katılmıştı. Onların anlattığına göre Malkoç Köprüsü baskını, Yunan askerlerini çok kuşkulu yapmıştı. Her an kulakları kirişteydi. Her yana çift nöbetçiler dikilmişti. Devriyeler çift çift geziyordu. Yunan askerleri, bulundukları yere sokulan şapkasız herkese sorgusuz sualsiz ateş ediyorlardı. On üç Nazillili delikanlı, Malkoç Köprüsü'nde bulundu diye tutulup hapsedilmişti.

Küçük savaş meclisinde Yörük Ali Efe, kumandan olarak emirlerini şöylece verdi: Nazilli'ye Türk Mahallesi'nin bulunduğu yandan gireceklerdi. Küçük topluluklar halinde yıldırım gibi girecekler ve sokaklardan geçerken havaya durmadan ateş edecekler, elden geldiğince yüksek sesle savaş naraları atacaklardı. Yine yüksek sesle tekbir getirilecekti.

İşte Rum mahallesine böylece girilecekti. Bütün mesele, çok kalabalık görünebilmekti. Bu iş korkutma, yıldırma temeline dayanıyordu. Bu ruhu yaratabildikleri sürece zaferi elma gibi devşireceklerdi. Düşmana yeni bir Malkoç ya da yeni bir Bergama baskını havasını vermek gerekti.

Düşmanın yüzü bir kez Aydın'a döndü mü, artık zafer gelip it gibi ayaklarına sürünecekti. Ama bu işin kolay yanıydı. Bir de düşman mevziye girer de sokak savaşlarına başlarsa o zaman baskının bütün ruhu öldü demekti. Böyle olunca ya şehit olmak ya da çekilip yeni baskınlar için daha tertipli olarak hazırlanmak vardı.

Ne var ki Yörük Ali, düşmanın korkup kaçacağına yediği ekmek gibi inanıyordu. Yunan askerine kaçacak bir yol da bırakmak gerekiyordu. Bir odaya kapatılarak işkence edilen ya da öldürülmek istenen bir kedi bile sırasında can kaygısıyla insanın üstüne atılıp gözlerini çıkarabilirdi. Sonra, bütün yolları tutacak kuvvetleri de yoktu. Onları kaçırabilirlerse yine büyük bir başarı kazandılar demekti. Onun için de Atça yolu açık bırakıldı. Bu, küçük bir baskıncı kuvveti göğüsleyecek tehlike için önemli bir güvenlik supabıydı. Varsın Atça'ya doğru kaçsınlar. Amaç, Nazilli'yi düşmanın şerrinden kurtarmaktı.

Kıllıoğlu Hüseyin Efe, Nazilli Rumlarını yağmalamak, soymak için bir an önce şehre saldırmaya can atıyordu. İlk kez böyle büyük bir şehre baskın vereceklerdi. Nazilli'nin zengin Rumlarında kim bilir ne çok altın ve mücevherat vardı. Yalnız Kıllıoğlu Hüseyin Efe'nin iştihası kursağında kaldı. Yağma işini açtığında Yörük Ali Efe onu adamakıllı tersledi. Millî çeteciliğin kanununda yağma yazmadığını anlattı. Onların görevi, sivil halkla uğraşmak değil, yalnız silâhlı düşmanla çarpışmaktı. Yapılacak iş anlaşılmıştı.

Öğle çoktan geçmiş, ikindi başlamıştı. Ağaçların gölgeleri uzuyor, yüksek, yeşil dağların böğrü koyu nefti gölgelerle doluyordu. Hafif bir ikindi rüzgârı, ekin tarlalarının üzerinden, gelinciklerin uzun boyunlarını sallayarak ve ısınmış olgun incirleri serinleterek geçip gidiyordu. Kuytu çalılıklarda bülbüller, yavaştan şakımaya başlamışlardı.

Yeniden atlarına atlayıp Nazilli'nin Türk Mahallesi'nde göründüklerinde güneş karşı dağların doruğuna yaklaşmaktaydı. Tam ikindi üstüydü. Kaldırımlarda atların nallarından çıkan sert şakırtıları ve naralarla silâh seslerini işiten Nazilliler, önce ne olduğunu anlamayarak korkmuşlar, sonra tekbir seslerini

işitince işi anlamış, hep birden sokağa dökülmüşlerdi. Her sokaktan çıkan atlı efeler, havaya silâhlarını boşaltarak, yıldırım gibi Rum Mahallesi'ne doğru gidiyorlardı.

Nazilli Türklerinin ağızlarında bir dua gibi:

— Yörük Ali Efe! Yörük Ali Efe! Sözleri dökülüyordu.

Gelenin kim olduğunu anlamışlardı. Zaten ondan başkası böyle güpegündüz bir düşman ordugâhına saldıramazdı. Onun korkusu yoktu. Ona kurşun işlemiyordu. Yörük Ali Efe, Rum Mahallesi'ne doğru dörtnal uçarken bir yandan da:

— Vurun kızanlar, vurun kahpenin döllerine! Diye haykırıyordu. Bir kez arkasına bir göz atınca şaşırmıştı. Eline baltasını, nacağını, çiftesini, sopasını alan yığınlarca insan, bir ordu gibi ardından geliyordu. Yunan karargâhına doğru bir çığ gibi büyüyerek ilerleyen Türk halkı, öncüleri olan efelere yetiştiklerinde kurşunlar çoktan atılmaya başlamıştı.

Birkaç gündür Aydın'a çekilmek için fırsat kollayan Yunan taburu, on iki bin kişilik Türk milis kuvvetinin baskınına uğradığını sanarak hızla çekilme emrini almış ve örtü olarak efelere şaşırtıcı birkaç kurşun attıktan sonra Atça yoluna dökülmüşlerdi. İkinci bir Bergama katliamında kurban gitmemek için bundan başka çare bulamamışlardı.

Yörük Ali Efe ve kızanları, bu kalabalık kefere karşısında şahadet şerbetini içmeye hazırlanırken atılan birkaç kurşundan sonra, sokakların böyle bomboş, düşmansız kalışına gerçekten şaşmışlardı. Oysa Aydın'a kaçmak için geceyi bekleyen Yunan taburu, Yörük Ali Efe'nin baskınıyla karşılaşınca pek çok şaşırmamış, artçılara koruma ateşi emrederek son hızla Atça'ya doğru yola koyulmuştu.

Yunan tabur kumandanının ne denli hazırlıklı olduğunu anlamalı ki, çekilirken yirmi Nazilli Türkü rehine olarak alıp götürmüştü. Atça'ya varan bu taburun kumandanı, oradan da on beş Türkü beraberinde sürüklemiş, bunlara Sultanhisar'da beş Türk rehine daha katmışlardı. Yolda bu rehinelerin birçoğunu işkencelerle parçalayıp olduğu yerde bırakmışlar, yol uğrağı olan kimi köy ve kasaba halkından epeycesini türlü

usullerle öldürmüşlerdi. Bir kaçıştan başka bir şey olmayan bu zoraki çekilişin öcünü ancak böylece almak istemişlerdi.

Kaçan Yunan taburu, Köşk'e vardığında bir karakoldaki beş kişilik bir Türk jandarmasına saldırmış, uzun bir çatışmadan sonra onlara bir şey yapamadan çekilip gitmek zorunda kalmıştı. Beş jandarma, koca taburu kaçırmıştı.

Yörük Ali Efe, Yüzbaşı Fethi Bey, Kıllıoğlu Hüseyin Efe ve öbür savaşçılar, çıt çıkmayan Rum Mahallesi'nden geçerek Yunan karargâhına girdiler. Ortada dolaşan serseri kedi ve köpeklerden başka hiçbir şey görülmüyordu. Bütün suçlu yerli Rumlar da çabucak taburla birlikte sıvışmıştı. Rum evlerinin çoğu bom boştu. Kimisinde yaşlılar, hastalar, sakatlar ve çocuklar bulunuyordu.

Pek ucuz bir zafer kazandıkları için Yörük Ali Efe ne diyeceğini bilemiyordu. Gülmek mi, sevinmek mi gerektiğini kestiremiyordu. Bunda bir bit yeniği vardı, ama neyin nesiydi?

Aydın'daki Yunan kumandanlığının verdiği çekilme emrini bilseydi, bir mucizeye benzeyen bu garip savaş üzerinde bu denli kafa yormazdı. Yörük Ali Efe'nin içi içine sığmıyordu. Düşman mademki kaçıyordu, onu kovalamak, vurmak, kırmak ve yıldırmak gerekti. Bunun için dört bir yanını çevirmiş gözü yaşlı ve yüzleri minnet ve şükran yaşlarıyla parlayan mazlum Nazilli halkının önünde böyle sonuna dek dikilip duramazdı ya.

— Haydin, kızanlar! Kaçan düşmanı kovalayacağız! Emrini verdi.

Bu umulmaz zaferden sarhoş olan savaşçılar, atının boynuna eğilerek üzengileri kamına gömen ve yıldırım gibi Atça yoluna düşen Yörük Ali Efe'nin ardınca atlarını dörtnala sürdüler. Halk, sevincinden yalnız ağlıyordu. Ellerinde bir atı kalmış olan kimseler, bunlara binerek efelerin ardınca sürdüler.

Yörük Ali Efe'nin çetesi, kaçan taburun ufukta kaldırdığı toz dumandan başka bir şey göremiyordu. Sabahtan beri yol alan bu yorgun hayvanlarla ona yetişilemezdi. Yol boyunca, taburla birlikte kaçan yerli Rumların daha hızlı gitmek için saf-

ra gibi attıkları pek çok eşya ve hendeklerde yeni parçalanmış Nazillili Türk rehinelerin ölüleri yatıyor, henüz kıpkırmızı, yakut gibi parlak kanların üzerinde yeşil sinekler kıvılcımlar gibi yığınla uçuşup duruyordu.

Bu sırada Nazilli'deki hengâmeyi haber alan Komiser Hamdi Bey müfrezesi, çabucak oraya koşmuş, hükümetsiz ve başıboş kasabada hükümeti yeniden kuruvermişti.

Yörük Ali Efe ile kızanları, savaş şarkıları ve yanık sevda türküleri çağırarak Yenipazar'daki karargâhlarına dönerken Bozdoğan Kasabası'nda pek önemli bir soygun olayı geçiyordu. Henüz düşman karşısında görünmemiş olan, buna seğirterek hazırlanan Demirci Mehmet Efe adındaki ufak tefek, kuru ve cılız dağ kralı, Bozdoğan Kasabası'nı kalabalık kızanlarıyla sarmış, Ziraat Bankası'nın veznedarının karşısına dikilivermişti. Gelip çatmış olan büyük günler için para gerekti.

Ziraat Bankası'nın bütün kasalarını boşaltan Demirci Mehmet Efe, pek az zaman sonra, arkasında tam iki yüz zeybek olarak düşmanın karşısına dikilecek ve Yörük Ali Efe'yi gölgede bırakan bir üne ve güce erişecekti.

ÇAMLIBEL'İN ARDINDAKİ TEHLİKE

En büyük düşman, sınırların dışında değil, milletin içindedir.

-Romain Rolland-

Kalın taş duvarlar içine gömülen yüksek ve geniş pencerelerden giren tatlı haziran güneşi, üzeri kristal bir camla örtülü masanın başında oturmuş, elleriyle bol kırçıl sakallarını sıvazlayarak bir yandan da sabah kahvesini höpürdeten yeni Sivas Valisi Reşit Paşa'yı aydınlık bir dekor içinde bulunduruyordu.

İkinci katta bulunan Valilik odası, hemen hemen Sivas'ın bütün görünüşünü kapsıyordu. Geniş hükümet meydanının biraz ötesinden başlayan lise yapısının bahçesinde koşuşan, gezip dolaşan öğrencilerin gürültüsü açık pencereden içeri dek geliyordu.

Sivas'ı bir leğenin kenarları gibi çevreleyen uzaktaki esmer ve çıplak dağların eteklerinde bir yarım çember çevirerek akıp giden Kızılırmak sarı bozkır güneşi altında platin gibi parlıyordu. Dağların sırtından başlayan mavi gökyüzü üzerinde kuzeyden güneye giden parça parça ak bulutlar, geniş yaylada kımıldadığı görülen biricik varlıktı. Şehri bağlık bahçelik gösteren uzun ve yemyeşil kavak dizileri, ovanın biteviyeliğini bozarak gözleri dinlendirecek vahalar meydana getiriyordu.

Reşit Paşa, Kastamonu gibi ağaç denizleriyle çevrilmiş bir şehrin valiliğinden geldiği için bu kurak, ağaçsız ovaları biraz yadırgamıştı. Burda Kastamonu'da bulunmayan bir şey vardı. Açık, geniş ve bomboş ufuklar, insanı alıp götürüyordu. İnsan, ruhunun genişlediğini, yeğnikleştiğini duyuyor, bu genişlikleri kendi düşlerinden bir şeyler katarak dolduruyordu.

Reşit Paşa, Sivas'a gelip göreve başlayalı henüz on beş gün bile olmamıştı. Şimdilik en çok tanıdığı, her gün vakit buldukça seyrettiği bu masmavi geniş ufuklardı. Bu da hoşuna gidiyordu. Bu aydınlık, geniş ve mavi ufukların altı tekin değildi. Eski ve tecrübeli bir yönetim adamının uykusunu kaçıracak pek çok kara düşler, şimdi bu geniş toprakların kaderi üzerinde ağulu soluklarıyla soluyorlardı.

Reşit Paşa, bir yönetim adamı olarak, tam dört yıl süren korkunç dünya savaşında Türk denen çilekeş insan yığınlarının neler çektiğini çok yakından görmüş ve onların acılarını beraber yaşamıştı. Bu millet, yüzlerce yıldır aynı topraklar üzerinde kardeş kardeş yan yana yaşadığı millet döküntülerinden ihanet görmüştü.

O, bu kanlı tarih parçası oynanmaya başladığında Kastamonu Valisi idi. Bir gürbüz milletin nasıl eriyip bir kemik, bir deri kaldığını o da her Allah'ın günü gözleriyle görmüştü. Aç

insan yığınlarının korkunç görünüşü karşısında sinir buhranları geçiriyor, elinden hiçbir şey gelmediği için de hastalanıyordu.

O, Kastamonu halkının açlık feryatları ve gözyaşları içinde boğulup kahrolurken Enver ve Talât Paşalar, hâlâ eski düşlerden, Zümrütanka kuşuna dönmüş olan zaferden dem vuruyor, onlar da umutsuzluklarını bu lâfların aldatıcı ışığında boğmaya çalışıyorlardı.

Yurt, yurttaşsız, insansız bir topraklar bütünü olarak kaldıktan sonra, bu bir fetiş haline gelen zaferin ne anlamı vardı? O zamanlar, Reşit Paşa'nın aklına sık sık Pyrrhus geliyordu. Pyrrhus, Epir kıtasının bu tanınmış kralı, Roma ordularını, İtalya toprakları üzerinde iki kez yenmişti. Yenmişti ama eli silâh tutan tebaasının yarısını da bu savaşlarda yitirmişti. İşte bu kral, Romalıları ikinci kez yenişinde savaş meydanını bir gözden geçirmiş ve yanındaki başvekili Kinyas'a dönerek üzgün bir sesle şöyle demişti:

— Dostum, iki zafer daha kazanırsak, bu sefer yurdumuza seninle yalnız başımıza döneceğiz!

İşte Reşit Paşa'ya göre, Türkiye'nin durumu, Birinci Dünya Savaşı'nda bu hikâyeyi andırıyordu.

Ne berbat günlerdi o günler! Emzikteki çocuklara şeker, ölülere kefen bulunamıyordu. Oysa halkın bu korkunç acıları ne de olsa biraz azaltılabilirdi. Çalıp çırpmaktan uzak, bilgiye ve iyi niyete dayanan bir yönetim sistemi kurulmaya çalışılsaydı bu yapılmayacak bir iş değildi. Böylece idealistçe bir yol deneneceğine büsbütün tersi yapılmış, eli eteği temiz kalmış bütün yönetim adamları, sanki kasten yerlerinden alınıp birer köşeye atılmış ve unutulmaya bırakılmıştı. Böylece Reşit Paşa da onların şerrine uğramış, Meşrutiyet devrimindeki birçok değerlerine bakmayarak onu da dik başlılıkla suçlamış, işinden uzaklaştırmaktan çekinmemişlerdi.

Abdülhamit de böyle değil miydi? Boyundan ve huyundan hoşlanmadığı kimseleri azleder ve sürgüne gönderirdi. Oysa Meşrutiyet bütün buna benzer kötülükleri ortadan kaldırmak

için ilân edilmemiş miydi? Abdülhamit'in yerine oturanlar da görevlerini sınırlayan açık kanunlar yapmayı hiçbir vakit akıllarına getirmemişlerdi.

İttihat ve Terakki Partisi yine de pek sağır ve kör değildi. Partinin hükümeti, memurlarını ulu orta kaldırıp atmaktan çekinmediği halde partinin kademelerinde oturmuş idealist ve duygulu kişiler, hükümetlerinin haksızlık ettiği bu erdem sahipli menkûpları ellerinden tutmaktan çekinmiyordu. Nitekim zamanın Dâhiliye Nazırı Talât Bey (Paşa), Reşit Paşa'ya işten el çektirmişse de, İttihat ve Terakki'nin lideri olarak da onun gönlünü hoşnut etmek için çalışmaktan geri durmamıştı. Onu Ergani Sancağı'ndan mebus çıkartmış ve yeni kurulmuş bir bankanın yönetim meclisine de üye seçtirmişti. Reşit Paşa, böylece, Dünya Savaşı'nın son günlerini bir mebusun gözlükleri arkasından seyretmişti.

Birçok aklı başında mebus gibi Meclisi Mebusan sıralarına yumruklarını koyup uyumamış, tersine tam anlamıyla uyanmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun yavaş yavaş batan bir gemi gibi çökmekte olduğunu çabucak anlamıştı. Bütün güdümlü propagandalar ve yaldızlı lâflar, bu korkunç çöküntüye paravana olmaktan çok uzaktı. Günün birinde bu gerçeği hükümet de açıktan söylemişse de artık çok geç kalmıştı. Ancak, çatırtılarla yıkılmakta olan kocaman bir yapıyı payanda direği gibi cılız omuzlara bırakarak çekilmişti. Dört savaş yılı içinde ağzını açıp hükümeti uyarmak için doğru bir şey söylemekten çekinen bir sürü mebus, arslan kesilmişti. Hepsi, düşen hükümeti ve onların dört yıldır yaptıklarını yerden yere vuruyordu.

Kimi mebuslar da hükümeti ya da İttihat ve Terakki'ye duydukları hıncı Türk milletinden çıkarmaya çalışıyorlardı. Nasıl olsa ölecek sandıkları bu masum milleti yerin dibine batırıyorlardı. Türk milletinin kötülüğünü dünyanın bütün yabancı milletlerine duyurmak için Meclisi Mebusan kürsüsünü kullanmaktan da utanmıyorlardı.

Reşit Paşa, yalnız Talât ve Enver Paşaların hesap vermeden memleketten kaçıp gitmelerinden hoşlanmamıştı. Bunca

ağır yükleri, milletin omuzlarına yükleyerek gitmek doğru muydu? Onlar bütün iktidarları süresince namuslu kalmasını bildikleri halde bu hesaptan neden kaçınmışlardı?

Sonra, onlar bir dönemi yıkıp yenisini kurmuş, ileri düşünceli kahramanlar değil miydi? Ölmek var kaçmak yok demeleri gerekmez miydi? Arkalarında ne korkunç bir öfke ve kin denizi bırakıp gitmişlerdi. Önemli sayıda Türk yığınları, bütün azınlıklar, onların arkalarından ateş püskürüyordu.

Damat Ferit Paşa ve Ahmet Rıza Bey gibi karşıt kutuptan iki ayrı politikacı, Ayan Meclisinde, bütün Hürriyet ve İtilâfçı basın ve yayın organlarıyla birlikte onlardan Dikran Kelekyan'ın ve Zehrap'ın kanlarına kan istiyorlardı.

Reşit Paşa, bütün bu kin dalgasının karşısında çok acı çekiyordu. Mondros Bırakışması, imparatorluğun hatta Türk ülkesinin çatırtılarla çöktüğünü gösteren resmî bir belgeden başka neydi? Bu durumda, yurdu kurtarmak için her türlü düşünce sahibi yurttaşın, bütün hınçları unutarak elele vermesi gerekmez miydi?

Reşit Paşa, biraz bu gürültüden uzağa çekilip de kendini ve halkı dinlemeye başladığında derinlerde çarpan Türklüğün yiğit nabzını duymuş ve gözü açılıvermişti. Başsız yığınların kalbi, vatan sesleriyle atmaya başlamıştı. Kahraman, ölmemiş, yalnız yediği darbeden sersemlemişti. Bu sersemlemiş kahramanı şimdi, yerli eşkıyalar zincirlemeye, prangalamaya çalışıyorlardı. Salt, onun sırtından geçinmek için.

Süleyman Nazif Bey'in Hâdisat gazetesinde yazdığı bir arslan hikâyesi, Reşit Paşa'nın içini titretmişti. Bu gazete, doğu vilâyetlerinin haklarını savunmaktaydı. Türkün kara günleri hikâyede şöyle canlandırılıyordu:

"Mısır'ın İngilizlerce işgali sırasında Kahire kalesinde paslı zincirleri içinde son günlerini yaşayan bir arslan varmış. İşgal kumandanı bir gün kaleye çıkmış ve bu yaşlılıktan tüyleri dökülmüş, gözlerinin feri sönmüş arslana gözleri ilişmiş. Kendisiyle beraber gezen iri köpeğine arslanı göstererek:

— Hop! Hop! Demiş.

Köpek, bu emri alır almaz, arslanın kocamanlığına bakmadan üzerine atılmış ve bir yanını ısırarak geri çekilmiş. Arslan, bu saldırıya yalnızca kükreyerek karşılık vermiş. Coşan köpek, arslana bir kez daha saldırıp canını yakarcasına ısırmış. Arslan yine sesle protesto etmekten başka bir şey yapmamış. Ayranı kabaran köpek, bir kez daha saldırıp da canını adamakıllı yakınca, hayvancağız, en son gücünü kullanarak paslı zincirini koparmış ve korkudan oracıkta sinip duran köpeği bir iki pençede parçaladıktan sonra kale duvarının üzerine sıçramış ve çölün enginlerine doğru yanık yanık kükredikten sonra kendini kaleden aşağı atıvermiş."

Bu hikâye, hiçbir şeyden umut kesilmeyeceğini Reşit Paşa'ya iyice anlatmıştı. Hele köpeklerin ısırması biraz çoğalsın, Türkiye arslanının da nelere gücü yeteceği o zaman anlaşılacaktı. Bu iş o denli kolay olacağa benzemiyordu.

Damat Ferit Paşa'nın çevresinde Hürriyet ve İtilâf Partisi, vatanın kaderi üzerine tehlikeli bir engerek yılanı gibi çöreklenmişti. Onun da biricik amacı, bizi yenmiş olan düşmanlarla el ele vererek İttihatçı diye bütün aydınlardan, memleketten öç almaktı.

Bütün Türkiye'yi bir İngiliz Muhipleri Cemiyeti haline getirmek için var güçleriyle çalışıyorlardı. Albay Sadık'lar, Hoca Sabri'ler, Şeyh Zeynel Abidin'ler, Sait Molla'lar hep bu yol üzerindeydiler. Kinden gözleri karardığı için düşmanların kucağına düşmüşlerdi. Parti düşmanlığı ne çabuk da memleket düşmanlığı, vatan hainliği haline gelmişti? Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin de göz yummasıyla vatan parça parça elden gidiyordu.

İşte, Yunanlılar da İzmir'e girmişler ilerliyorlardı. İnsan, vatan, millet sevgisiyle kaynayan birçok gönüllerin çaresizlikten cayır cayır yandığı bir sırada kulaktan kulağa bir haber yayılmış, bu Reşit Paşa'nın kulağına da çalınmıştı.

— Mustafa Kemal Paşa, teşkilât yapacakmış!

Reşit Paşa, "bu meşhur askeri yakından, fakat vesikası bol ve her satırı aydın bir tarih sayfası gibi" tanıyordu. Meşrutiyet

devriminde birçok övgülerini dinlemiş, 31 Mart karşı devrimindeki Hareket Ordusu olayları sırasında aynı övgüleri bir daha dinlemiş, Trablusgarp ve Balkan Savaşları sırasında ondan hayranlıkla daha çok konuşulmuş, Anafartalar'da yarattığı destanın yankılarını ise yalnız Türkiye ile değil bütün dünya ile beraber kendisi de işitmişti. İstanbul, Dünya Savaşı içinde düşmanın eline düşmemişse, bu salt Mustafa Kemal'in Çanakkale'de düşmana indirdiği darbeler yüzündendi. Bu meşhur ve büyük asker, memleketi, bu korkunç durumdan ne gibi bir teşkilâtla kurtaracaktı? İnsanüstü bir güç isteyen bu işi nasıl başaracaktı?

Reşit Paşa, bu soruya karşılık aramamıştı. Onun içinde de umutlu bir ışık yanmıştı. O da Anadolu'ya gitmek istiyordu. Hatta bu, büyük bir gereklilik gibi kendisini gizliden gizliye sıkıştırıyordu. Yalnız bu mübarek topraklara gitmek isteği, orda büyük yurt görevleri yapmak kaygısından doğmamıştı. Böyle bir iddiada bulunmak elbette gülünçtü. Oraya gitmek içinden geliyordu. O temiz ve güzel topraklara, Rıza Tevfik'in dediği gibi o Koçyiğitler diyarına gitmek isteği, daha şimdiden gönlünü mutlulukla dolduruyordu. O, kuşku yok ki bu düşüncede, bu mutluluk duygusunda yalnız değildi. İstanbul'un korkunç gerçeğinden tiksinen belki binlerce, on binlerce insan, o topraklara kaçmak için gizli, açık bir özlem içinde kıvranmaya başlamıştı. Bu, herkes için olabilecek bir şey değildi. Anadolu'ya kaçmakla insan, ancak İstanbul'u kaplamış olan yerli yabancı yılanlar, çıyanlardan uzaklaşabilirdi. Bu, yurdu kurtarmak için hiçbir garanti bağışlamazdı ki.

Reşit Paşa, bir kolayını bularak Anadolu'ya kapağı atabilmek için gece gündüz kafa yorup duruyordu.

En sonra, İttihat ve Terakki'nin ileri gelenlerinden bir dostu, ona bu işte kılavuzluk yapmıştı. O şöyle demişti:

— Devlet idaresini şimdi ellerinde tutanlar kendilerine yar olacak sekiz on ehliyetli insan dahi bulamayacak bir mevkidedirler. Bütün valileri, mutasarrıfları, nahiye müdürlerini bir çırpıda değiştirmek isterler. Ordu kumanda heyeti üzerinde de

derece derece aynı değişikliği yapmayı düşünürler. Lâkin ellerinde adam yoktur. Onun için mütekaitlere başvuracaklardır. Hâlbuki yaşını başını almış, dinlenmeye hak kazanmış ve dinlenmek zevkini de tatmış olan mütekaitler arasından askerî, mülkî, malî, adlî bütün devlet kadrosunu dolduracak elemanlar bulmak imkânsızdır. Onun için sadrazam da, yoldaşları da hayret içindeler. Belki de fütura düşmüşlerdir. Onlara, münasip suretlerle kendinizden bahsettirebilirseniz mutlaka meramınıza nail olur, bir vilâyete vali tayin olunursunuz.

Reşit Paşa, savaşın en civcivli zamanında Talât Paşa'ca açığa çıkarılmıştı. Salt bu yüzden, Hürriyet ve İtilâfçılara şirin görünebilirdi. Yalnız bir şey daha vardı. Onu işinden uzaklaştıran aynı parti, sonra onu kendi partisinin saflarından mebus çıkarmıştı ki bu, mide bulandırıcı bir neden olabilirdi.

Reşit Paşa, bu yüzden, İttihatçı dostunun gösterdiği çareye çokça önem vermeyerek denk gelişlerinin lûtfunu beklemeye başlamıştı. Onun İttihatçı dostu, dediğini yaptırmaya alışmış, becerikli insanlardan biriydi. Reşit Paşa'nın sözlerine boş verdiğini anlayınca hemen kendisi davranmıştı. Tam da suyun gözüne gitmişti. Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin kodamanlarına dek etki yapabilecek adamı bulmakta güçlük çekmemişti. Bu, İttihat ve Terakki Kulüplerinden "alkışçılar kâhyalığı yapan", Hürriyet ve İtilâf Partisi'ni alkışlamaktan avuçları patlayanların başında bulunan ve abdestlerden sonra Zeynel Abidin Efendi'nin eline peşkir tutan bir adamdı. İşte bu adam, Reşit Paşa'yı ele alarak hizmetlerinden yararlanılacak tecrübeli bir yönetim adamı olarak Hürriyet ve İtilâf Partisi liderlerine tanıtmakta gecikmemişti.

Artık, Reşit Paşa, unutulanlar dünyasından kurtulmak üzereydi. Artık, herkes onu arıyordu. Damat Ferit Paşa'dan başka partinin bütün ileri gelenleri, nazırlar ona selâm üstüne selâm gönderiyorlardı. Hemen hepsi de, selâm ve saygı sözlerinden sonra, kendileriyle işbirliği yapması için dileklerde bulunuyorlardı. Reşit Paşa, İttihatçı dostunun ne denli haklı olduğunu anlamaya başlamıştı. Hiç akıllarında yokken devlet

yönetiminin çarklarını birdenbire ellerine geçiren bu adamlar, meğer ne denli gafil kişilerdi.

İşte Reşit Paşa'yı unutulmuşlar dünyasından çekip çıkaran büyü, bu gafletten meydana gelmişti. Reşit Paşa, Sivas Valiliğine böylece atanmış, 11 Haziran 1919'da da Sivas'a vararak bu kocaman taş odaya yerleşmiş ve görevine başlamıştı.

Sivas'a gelir gelmez ilk iş olarak, asayiş mekanizmasının iyi işleyip işlemediğini yoklamıştı. Bir vali için bundan daha önemli bir işi yoktu. Asayiş ve güven olmayan bir bölgede insanca yaşanamazdı.

Mondros Bırakışması'ndan sonra ise asayiş berbat bir durum almıştı. Yabancılarla onların oyuncağı olan azınlıklar, yönetimi lâçka etmişlerdi. Bu durumu doğuran da Mondros Bırakışması denen paçavranın şu maddesiydi:

"Asayiş dolayısıyla lüzum görülürse Türk topraklarının herhangi parçası İtilâf Devletleri'nce işgal edilebilirdi." Bu maddeye dayanan azınlıklar ise memleketin hemen her yanında gemi azıya almışlar, işgali kolaylaştırmaya çalışıyorlardı.

Bundan dolayı Reşit Paşa, Sivas Vilâyeti'nin asayişiyle uğraşmayı yalnızca bir yönetme görevi olarak düşünmüyor, bunu tam anlamıyla bir yurt, bir varlık yokluk sorunu olarak ele alıyordu. O zamanlar Amasya, Tokat, Doğu Karahisar da Sivas Vilâyeti'ne bağlıydı.

Masasının başına ilk oturduğu gün Reşit Paşa, Sivas Vilâyeti'ne bağlı yerlerin kaymakamlarına, mutasarrıflarına ve jandarma kumandanlarına birer tezkiye yazarak asayiş durumunu sormuştu. Bu tezkerelere gelen karşılıkları gözden geçiren Reşit Paşa, az kalsın aklını kaçırıyordu. Akla durgunluk verecek bir asayişsizlik korkusuyla vilâyet, çepeçevre sarılmıştı. Bütün bu geniş topraklar üzerinde pek bol eşkıyalık yuvaları vardı. Bütün vilâyet, Reşit Paşa'nın düşüncesine göre bir eşkıya karargâhına benziyordu. Kurtuluş Savaşı'nın eşiğinde bulunan memlekette, işte şu çeteler karınca gibi kaynıyordu. Amasya Kazası: Varay Nahiyesi'de Çerkez İbrahim'in beş, Fındıklı'da Rum Atanas'ın yirmi, Karaağaç Köyü'nde Kosti'nin yirmi, Abacı Lefter'in yirmi kişilik çeteleri.

Lâdik Kazası: Yüzde yirmisi Müslüman, ondan yukarısı Rum olmak üzere üç yüz tutarında çeteler.

Tokat Sancağı: Merkez kazasında siyasî çete yok. Erbaa kazası: Hacıbey köylü Lefter'in, Kozlucaalan köylü İstil' in, Kırkharman köylü Anastas'ın, Karamuklu Karlok köylü Parılos'un kırk kişilik çeteleri,

Merzifon Kazası: Gürcü Ahmet'in (Gürcü ve Türk karışık) altı kişilik çetesi,

Gümüşhacıköy Kazası: Maden bölgesinde Hampo ve Küçük Hampo ile Kadıköylü Angilos'un kırk kişilik Rum çetesi.

Havza Kazası: Havzalı Adriyan'ın on beş kişilik çetesi.

Vezirköprü Kazası: Arslanoğlu İlya ve Mina'nın on sekiz, Çakır'ın ve İkipınarlı başka bir Anastas'ın, Karamuklu Karlok köylü Pavlos'un kırk kişilik çetesi.

Hafik Kazası: Otuz kişilik bir Ermeni çetesi.

Darende Kazası: Ufak ölçüde çarık hırsızları

Tenos Kazası: Boğazlıyan dağlarından inerek köy basan ve yine o dağlara dönen elli kişilik bir Ermeni çetesi.

Divriği Kazası: Siyasî çete yoksa da Kasımoğlu İsmail, Süleymanoğlu İzzet, Hamuçlu Ali, Zurnacı Hüseyin'in yol kesenlik yapan çeteleri, bütün bu geniş ve sahipsiz gibi görünen topraklar üzerinde köyleri ve kasabaları haraca kesiyor, soyuyor, yakıp yıkıyorlardı.

Türk eşkıyası daha çok paraya ve mala kastederken siyasî Rum ve Ermeni çeteleri mala, cana birden kastediyor, bastıkları köyleri yakıp yıkmadan çekilip gitmiyorlardı.

Reşit Paşa'nın gözleri dört açılmıştı. Demek ki vilâyet sınırları içinde dönüp dolaşan en azından beş yüz eşkıya vardı. Çoğu da siyasî amaçlarla kurulmuş ve ipleri dışarıdan çekilen çetelerdi. Bunlar çok kan dökücüydü. Hepsinin ellerinde de Rus, Osmanlı, Avusturya, Alman, İngiliz tüfekleri vardı.

Kaymakamlar ve mutasarrıflar, Reşit Paşa'ya verdikleri raporlarda ağız birliğiyle bir gerçeği dile getiriyorlardı ki o da şuydu:

"Jandarmalarımız, bu siyasî gayrimüslim çetecilerin üzerine varıp da onları sıkıştırdığında bütün azınlık köyleri, silâhlanarak bu çetelerden yana geçiyor ve onlarla birlikte jandarmalara karşı koyuyor ve onları kolayca püskürtüyorlardı."

Reşit Paşa, telgraf başında kaymakamlarını, mutasarrıflarını bir kez de yakından dinleyerek tam bir kanı sahibi olduktan sonra İstanbul'da Dâhiliye Nazırına şöyle bir telgraf çekmişti:

"Vilâyet dâhilinde bugünün en mühim meselesi olan asayiş ve inzibat hakkında nazarı dikkati asilânelerini celbetmeyi lâzıme-i memuriyet ve hamiyet tanıyorum. Asayişi en ziyade bozuk olan mahal Amasya Sancağı'dır. Bu livanın müstakil Canik Sancağı'yla hem hudut olmasından dolayı müteaddit siyasî Rum çeteleri mevcut olduğu gibi bunlara mukabil müsellah asker kaçaklarından müteşekkil İslâm çeteleri de vardır. Katli nüfus, gasbı garet, dağa adam kaldırmak, ya kasten ya kayıtsızlık yüzünden hapishanelerden firarlar, Amasya Sancağı için her gün görülen vakalardır.

Asayiş ve inzibatın teminiyle mümasil hadiselerin izalesi hakkında ciheti askeriye ve mülkiyece şimdiye kadar tedbir alınmakta ihmal ve tekâsül vukuu inkâr olunamamakla beraber bu halin devam edip gitmesine en ziyade saik olan şey vesaiti inzibatiye ve takibiyenin keyfiyet ve kemiyetçe noksan olduğuna kanaati kâmile hâsıl ettim.

Beş on günden beri baş gösteren şekavet vakaları faillerinin kovalanıp tutulması için yapılan tebligata karşı jandarma kadrosunun noksanı, mevcut efradın bu gibi işlerdeki kabiliyetsizlikleri ve iki üç aydan beri aylık alamamaktan ileri gelme şevksizlikleri ileri sürülerek cevap verilmesi bunun en bahir delilidir.

Vilâyet jandarma alayı kadrosu esas itibariyle 1452 piyade ve 480 süvariden ibaret olup bugünkü mevcudu ise 936 piyade ve 350 süvariden ve bunların çoğu da hiçbir işe yaramayan bakaya ve firari efrat ile kısmen gönüllülerden ibarettir.

Hapishane ve posta muhafızlığı, emirberlik, yazı işleri gibi muhtelif hizmetlere ayrılan miktar tenzil olunduğu takdirde

mevcut 523 piyadeye ve 205 süvariye maksur kalıyor ki arz ettiğim kabiliyette bulunan bu efrat ile bir milyona yakın nüfuslu bulunan üç livaya, yirmi iki kazaya, altmış nahiyeye bölünmüş bir vilâyet asayişinin ne dereceye kadar temin olunabileceği teemmüle şayandır.

Bir taraftan açlığın, bir taraftan türlü türlü emellerle, maksatlarla kargaşadan istifade etmek isteyen muhtelif amillerin tesiriyle şirazeden çıkarak fevkalâdelik kesbetmiş olan mahallerde bu kadro ile iş görülmek kabil değildir. Nispeten sükûn ve asayiş bulunduğu zannolunan Kastamonu ve Konya gibi civar vilâyetlerden alınacak kıymetli efrat ile kadro ihtiyaç derecesinde genişletilir veyahut buraca işe yarar zabit ve efrat tedarik olunabilmek için aylıkların zamlarıyla beraber her ay verilmesi temin edilir ve kadronun genişletilmesi mümkün olmadığı takdirde şimdiki noksanının tamamlanması için maaş ve zabit meselesi temin edilmekle beraber takip işlerinde meleke kazanmış muktedir zabitler kumandasında tam mevcutlu iki bölük asker daimî surette jandarmaya kuvvet-üz zahr olarak tayin ve izam buyurulur ise asayiş meselesinin başarılabileceğini ve aksi takdirde bu vesait ile hiçbir şey yapılmak imkânı olmadığını anladım.

Arz ettiğim asker meselesi için kolorduya veyahut mülhakattaki fırkalara müracaat konusu hatıra gelirse de askerin terhisinden dolayı bunların da mevcudu sıfıra indiği gibi şimdiye kadar vücutlarından asayiş itibariyle hiçbir istifade temin edilmediği de bugünkü halde meydanda bulunduğundan buralardan fazla bir şey beklemek fikrimce abes olur.

Binaenaleyh, maruzatımı lâyık olduğu ehemmiyetle telâkki buyurarak harb musibet ve afetlerinden zaten pek ziyade müteessir ve mutazarrır olan bu havali ahalisinin mal ve can ve namuslarının muhafazası çaresinin bir an evvel istikmali zımnında icap edenlere emri kâfi verilmesini sureti mahsusada arz ve istirham eylerim.

Sivas Valisi REŞİT"

Reşit Paşa'nın bu önemli telgrafına Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey hiçbir karşılık vermemişti. Bir milyon yurttaşın canı ve malı tehlikededir diye bar bar bağıran bu valiyi işitmezlikten gelmişti. Bunda çokça şaşılacak bir şey yoktu. Bu, eski Babıâli zihniyetinin hâlâ süregelmekte olduğunu gösteren bir belgeydi. Babıâli, eskiden beri kös dinlemiş bir bürokrasi yatağıydı.

Telgraf İstanbul'a çekildiğinde, Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey'di. Reşit Paşa da bunu biliyordu. Meşrutiyet devriminden sonra "hamiyet" sözcüğünü en çok kullananlardan biri de bu kös dinlemiş Ali Kemal Bey'di. Bunu da biliyordu.

Hamiyet sözcüğü üzerinde bu denli durmuş olan bu adamın hiç olmazsa sudan bir karşılık vererek bu işten sıyrılması beklenebilirdi. O bunu da yapmamıştı. Neden mi? Gerçekten bunun çok önemli bir nedeni vardı. Ali Kemal'in paçaları ateş almıştı. Yangın saçağı sarmak üzereydi.

Reşit Paşa, bu önemli nedeni ancak birkaç gün sonra anlayabilmişti. Bir zamandan beri İstanbul'da "Mustafa Kemal meselesi" diye büyük kargaşalar yaratan bir sorun baş göstermişti. Mustafa Kemal, Damat Ferit ve avanesini atlatarak büyük bir memuriyet koparmış ve Anadolu'ya kapağı atmış, burda da ihtilâlci düşüncelerini açığa vuran emirleriyle valilikleri, kumandanlıkları sarsmaya, daldıkları gaflet uykusundan uyandırmaya başlamıştı. Meğer Vali Reşit Paşa, kendi vilâyetinin asayişini korumaya çalışırken Damat Ferit'le nazırlar da Mustafa Kemal'in kişiliğinde beliren büyük tehlikeyi ateş bacayı sarmadan söndürmeye çalışıyorlardı. Bütün Babıâli, bunun için seferber olmuştu. Onlar koltuklarını yitirmek korkusuyla yalnız Sivas'ı değil, bütün Türkiye'yi unutmuşlardı.

Reşit Paşa, Mustafa Kemal'in Amasya'dan kendisine de göndermiş olduğu şu bildiri ile büsbütün uyanmıştı:

"Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretlerine,

Vatanın tehlikeli inkısammı aynen gösteren safhanın hunin icraatı, vicdanı milliyi bir emeli halâs etrafında ve Müdafaayı Hukuku Milliye ve Reddi İlhak Teşkilâtı namı altında seri bir

surette toplamaya başlamıştır. Yalnız mitingler vesaire gibi tezahürat, büyük gayeleri hiçbir vakitte kurtaramaz ve ancak sinei milletten bilfiil doğan kudreti müşterekeye istinat ederse rehakâr olur. Kuvayı Milliye'yi bugün için böyle yanlış yollara sevk ile dağıtmanın mücazatını vatanımızın aleyhinde ve pek mebzul surette görmekteyiz. Binaenaleyh İstanbul'un işbu muhalif cereyanları, artık Anadolu'ya ve amal ve hissiyatı milliyeye hâkim değil, tabi olmak mecburiyeti vataniyesidir ve payitaht Düvel-i İtilâf'iye tarafından tahliye edilinceye kadar bu mecburiyetin mutlak olduğu kanaatindeyim ki bu hal bittabi zatı devletlerince de takdir buyurulur.

Melfuf arızamda takdim olunan vaziyet, bugün seri ve umumî bir millî kongrenin inikadını icap ettirmektedir.

Bu davet, her tarafa tamim edilmiştir. Devletin inkısamı mevzuubahis olduğu bir sırada düşman propagandasıyla baş veren Kürdistan istiklâli gibi cereyanlar dahi bil muhabere taraftarlarını celp ve hilâfeti saltanat etrafındaki gaye-i müşterekemize davet ve tamamii mutabakat suretiyle lehülhamt lehimize dönmüş ve kongreye davet olunmuştur. Bu millî ve hayatî mesele için zatı devletleri gibi vatanperver ve sahibülkelim mütefekkirlere teveccüh eden fedakârlık bilhassa pek büyüktür. Bu gaye, felahı millî istihsal edilinceye kadar acizleri Anadolu'dan ve sinei milletten ayrılmayacağıma ve bu noktada nihayetine kadar bir ferdi millet gibi çalışacağıma millete karşı mukaddesatım namına söz verdim.

Hiçbir kuvvet, bu azmi milliye mâni olamayacaktır.

Bu kararı âcizanem umum Anadolu'da re'sikârda bulunan mesul ve kıymettar umum arkadaşlarımın içtihat ve kanaati müşterekesine istinat etmekte olduğunu da ilâveten arz ile ihtiramatı mahsusai kalbiyemi teyit eylerim efendim hazretleri.

22 Haziran 1919
Üçüncü Ordu müfettişi yaveri fahrî
Hazreti Şehriyarı Mirliva
MUSTAFA KEMAL"

Mustafa Kemal'in "Melfuf Ariza" dediği yazı da "devletin tamamiyeti, milletin istiklâli tehlikededir" diye başlayan ünlü ihtilâl bildirisiydi.

Reşit Paşa'nın eline Mustafa Kemal'in bu ihtilâl bildirisinden sonra Dâhiliye Nazırı Ali Kemal'in o çok tehlikeli ve alçakça bildirisi gelmişti:

"Mustafa Kemal Paşa, büyük bir asker ve gerçekten vatanperver olmakla beraber..." Diye başlayan bu bildiri memleketin mülkî amirlerine de onu kıskıvrak bağlamak için emir vermiş oluyordu.

Dâhiliye Nazırının bu bildirisi, Reşit Paşa'yı arpacı kumrusu gibi düşündürmeye başlamıştı. Talihsiz vali şimdi kendisini örs ile çekiç arasında görüyordu.

Mustafa Kemal Paşa, onun valilik ettiği topraklar üzerinde ihtilâl meclisi toplayacaktı. Sivas'ı bir ihtilâlciler şehri yapmaya hazırlanıyordu. Onun toplamak istediği kongre, bir ihtilâlciler kongresinden başka bir şey değildi. Buna göre Reşit Paşa, Ali Kemal Bey'in valisi olduğundan Mustafa Kemal Paşa ile herhangi bir ilişkide bulunamayacak duruma düşüyordu.

Gerek Mustafa Kemal'in gerekse Ali Kemal Bey'in bildirisi aynı günde Reşit Paşa'nın eline gelmişti. Tecrübeli Vali, şaşkına dönmüştü. Çok zor bir duruma düştüğünü anlıyordu. Onun amiri Ali Kemal Bey'di. Onu dinlemek zorundaydı, ekmeğini de o veriyordu. İçi de Anafartalar kahramanının sözlerini dinlemek istiyordu. Bunun için şöylece düşündü:

"Kanun, iyice incelenirse, millî isteklerin ve ihtiyaçların açıklanması demekti. Bu iki bildiriden hangisi milletin isteğine daha uygundur? Mesele bunun bilinmesine kalıyordu."

Acaba içlerinde Reşit Paşa da bulunan Anadolu valileri, Mustafa Kemal'in dediklerine kulaklarını tıkar ve ona sırtlarını dönerlerse daha mı iyi ederler yani milletin isteğine daha uygun mu karşılık vermiş olurlardı?

Reşit Paşa, Anadolu'ya yeni gelmiş ve memleketin çeteler elinde inim inim inlediğini görmüş ve İstanbul'un da bu duruma hiç kulak asmadığını deneyerek anlamıştı.

Reşit Paşa vicdanıyla uzun boylu dövüşmek zorunda kalıyordu. Mevkii ve ekmek parasıyla bu yeni heyecanlı millî durum arasında bir denge kurmak gerekiyordu. Bu her babayiğidin yapacağı iş değildi. O bir gaflet eseri olarak Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin Anadolu'ya vali olarak gönderdiği bir adamdı. O, bir Hürriyet ve İtilâf Partili gibi düşünemezdi. Bir yandan da mal ve mülk namına hiçbir şeyi olmayan bir adamdı. Biricik geçim kaynağı devletin verdiği maaştı. Açıkta bırakıldığında kimden yardım görecek, açlığını neyle dindirecekti?

Mustafa Kemal Paşa, onun geçimine yardım edebilir miydi? Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'dan sonra Sivas'ta da bir ihtilâl kongresi toplamaya çalışırken İstanbul hükümetince işinden atıldığını da bilmiyordu.

Reşit Paşa, bu duruma ne yanından baksa zorlukla karşılaşıyor, bunu çözümleyecek bir çare bulamıyordu.

Bir yanda da onu avutan kimi belirtiler vardı. Sivas halkı arasında onun yaydığı ihtilâl düşüncelerine karşı sıcak bir ilgi uyanmıştı. Müdafaayı Hukuku Milliye ve Reddi İlhak Cemiyetlerinin halkın varlığı bakımından olan değeriyle İstanbul hükümetinin dayandığı Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin değeri arasında doğru bir ölçüşme yapmak gerekiyordu.

Yine anlaşılıyordu ki 1908 Hürriyet İhtilâli'ni yapan ordu bu sefer de millî kurtuluş davranışlarına kılavuzluk edecekti. Bu, açıktı.

Reşit Paşa, Sivas'a varmak üzere İstanbul'dan ayrılırken Hürriyet ve İtilâf Partisi liderlerinden birkaçı onu uğurlamaya gelmişti. Bunlardan biri, partilerinin sözcüsü olarak ona şunları söylemişti:

— Siz, bizim babamızsınız. Sivas Vilâyeti'ni bu kanaatle elinize verdik. Orada oğullarınızı (Hürriyet ve İtilâfçılar) tenvir ediniz, irşat ediniz, nizam ve intizam altına sokunuz.

Buna "hay hay" dememek elinde değildi, bu köprüyü mutlaka geçmeliydi. Reşit Paşa, Sivas'a vardığında verdiği bu sözü çoktan unutmuştu bile. O, şimdi ancak kanunun ve vicdanın emrinde namuslu bir yönetim adamıydı.

Yalnız, onun unuttuklarını, Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin Sivas'taki kuyrukları unutmamıştı. Bir gün bir adam ziyaretine geldi. Bu, eski Sivas mektupçusu Ellezioğlu (İlyaszade) Halit Bey'di. Kendisini şöylece tanıttı:

— Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın Sivas Şubesi Reisi!

Reşit Paşa'nın aklına hemen İstanbul'dan ayrılırken vaat ettiği "babalık" gelivermişti. İşte ilk "oğul" da çıka gelmişti. Bu ara, Reşit Paşa'nın burnuna kötü bir koku çarpmıştı. Herifin ağzı leş gibi rakı kokuyordu. Evet, Damat Ferit Paşa'nın Sivas temsilcisi sarhoştu. Konuşurken, sözcükleri alkol kokusuna bulanarak çıkıyordu. Reşit Paşa, bu saygısız "oğul"a yine de güler yüz gösterdi. Bu leş gibi kokuyu duymazlıktan geldi.

Halit Bey, hiçbir buyur işareti beklemeden geçip, paşanın sağındaki koltuğa uzanır gibi oturmuştu, buna yayılmak demek daha doğruydu. Adam, senli benli konuşuyordu. Sanki valinin kırk yıllık ahbabıydı. Halit Bey, hoşbeşten sonra, sözü İttihat ve Terakki'ye getirip veriştirmeye başlamıştı. Bu parti adamları şiddetle kovalanmalı, tutulup başları ezilmeliydi.

Reşit Paşa:

— Neden? Diye sorunca öteki şu karşılığı verdi:

— Hürriyet ilân ettik, dediler, eski hayratı da berbat edip bütün hürriyetimizi elimizden aldılar. Sopayla intihap yaptılar. Kendi meclislerine bile danışmadan harp açtılar. Milyonlarca vatan evlâdını vatan hudutları dışında öldürttüler. Bağdat düşerken onlar Galiçya'da Avusturya topraklarını müdafaa ettiler. Bir yandan da hırsızlığa germi verdiler. Mağazaları resmen soydular, eski devirlerin müsaderelerine taş çıkarttılar. Zelili celil, celili zelil eylediler. "Ayağı baş, başı ayak yaptılar." Arap kavmi necibini incittiler, bizden soğuttular. Daima oynar gibi soğukkanlılık içinde tehcirler yapıp on binlerce insanı kıtadan kıtaya aşırdılar. Nihayet, mülkün dörtte üçünü elden çıkardılar. Sonunda milyonları dercep edip savuştular. Pirincin taşını ayıklamak işini bizim fırkanın omzuna bıraktılar.

Reşit Paşa, durgun bir sesle:

— Memlekette kanunun hâkim olmasını lâzım görüyor musunuz? Diye sordu.

— Tabii.

— O takdirde devlet idaresinde hata veya suç işleyenler Divan-ı Âli'den başlayarak mevkilerine, vazifelerine göre derece derece mahkemelere tevdi olunur. Varılacak neticeye göre cezaları verilir.

Öteki bir kahkaha atarak:

— İttihatçılar kanun tanıdılar mı ki, biz de onlara kanun dairesinde muamele yapalım? Siz, Fosfor Mustafa Paşa'ya Erzurum Müftüsü'nün verdiği cevabı bilir misiniz?

— Hayır!

Halit Bey, bundan sonra bacak bacak üstüne atarak şunları anlattı:

— Fosfor Mustafa Paşa, İttihatçı gibi uluorta iş görürdü, sağını solunu düşünmezdi. Erzurum valisi iken derebeyi vari davrandı, şunu hapsetti, bunu sürdü. İstediğine dayak attırdı ve bütün vilâyeti titretti. İşte bu adam, bir gün Erzurum Müftüsü'yle konuşuyordu.

Sözün akışına uydu, müftüye sordu:

— Kabirde sual-cevap varmış. Münker - Nekir adlı iki melek gelip ölülere bir şeyler sorarlarmış. Doğru mu?

Müftü Efendi hiç düşünmeden cevap vermiş:

— Doğrudur, hem de bu sual-cevap pek ağırdır paşa hazretleri. Ama sizin için böyle bir geçit noktası yoktur. Münker'le Nekir, Efendimizi kabirde rahatsız etmeyeceklerdir.

— Neden?

— Çünkü ölülerin mezarda sorguya çekilmeleri imanlarının veya imansızlıklarının anlaşılması, imanı olanların cennete, imansız olanların da cehenneme yollanmaları içindir. Zatıâlinizin makamı cehennem olduğundan sual melekleri tarafından imtihana çekilmenize hacet kalmayacaktır.

Halit Bey, bu hikâyeyi anlattıktan sonra yapmış olduğu büyük etkiyi hesaplayarak anason ve pastırma kokularıyla cilalanmış bir kahkaha attı ve hikâyesine şu sonucu iliştirdi:

— İttihatçıları da mahkemeye vermek zaittir. Onlar sorgusuz-sualsiz ipe çekilmelidir.

Reşit Paşa, bu sarhoşla bir tartışma kapısı açmaktan dikkatle sakınarak konuşmayı daha durgun bir alana götürmek istedi.

— Fırkanızın vaziyeti nasıldır? Kulübünüzde kaç kişi mukayyet? Halkın size karşı düşüncesi ne şekildedir? Seviliyor musunuz? Alâka görüyor musunuz? Dedi. Bunun üzerine Halit Bey, kesesinden at nalı gibi kocaman bir mühür çıkararak Reşit Paşa'ya gösterdi!

— Hürriyet ve İtilâf Fırkası da, halk da, Sivas'ta şu gördüğünüz fakir insandan ibarettir. Ben düşünürüm, söylerim fırka mührünü, halk da kalıbını basar!

Halit Bey, sonra pek yüksekten bir poz aldı:

— Mühür kimdeyse Süleyman odur. İnşallah bu Süleyman sizden hoşnut olur, siz de Süleyman'dan memnun kalırsınız. Şimdilik Allahaısmarladık.

Halit Bey, gitmek üzere ayağa kalktı, kapıya dek gitti. Yine geri döndü ve Reşit Paşa'nın yanına gelerek onun kulağına fısıldar gibi şöyle dedi:

— Mustafa Kemal Paşa'nın İttihatçılığı hortlatmak için didinip durduğunu elbette biliyorsunuz. Enver'ler, Talât'lar kaçarken onu yerlerine vekil bıraktılar. Emrine de birkaç yüz bin altın verdiler. Anadolu'ya geçip İttihatçılığı hortlatmasını emrettiler. Fakat eski çamlar bardak oldu. Şimdi, kimse dolma yutmuyor. Heriflerin maskesi düştü, yüzlerinin karası meydana çıktı. Onun için aldıran yok. Herkesin kulağı Hürriyet ve İtilâf'tadır. İtilâf Devletleri de bizimle dost. Mustafa Kemal boşuna yoruluyor. Lâkin ne de olsa ordu kumandanlığı etmiş bir asker. Zarar vermese bile mide bulandırır. Merkezi umumiyeye yazdım, azlini istedim. Bugün yarın onun da çanına ot tıkarlar. Sizden niyazım, ondan telgraf filân alırsanız bana bildirmenizdir. İkinci bir niyazım da onun ağzını kullanan Rasim Bey'e yüz vermemenizdir.

Reşit Paşa:

— Rasim Bey mi? diye sordu.

— Eski Sivas mebusu, iliğine kadar İttihatçı. Daha doğrusu yeni baştan mebus olabilmek için İttihatçılığa sadakat gösteri-

yor. Mustafa Kemal'in emriyle Müdafaayı Hukuk Cemiyeti diye bir dirinti meydana getirmek istedi. Tek bir adam kandıramadı. Kazdırdığı mührü koynunda gezdirip duruyor.

— Mühür kimdeyse Süleyman odur, demiştiniz. Demek Rasim Bey de bir Süleyman.

— Aramızda fark var. Ben parmağımı kaldırsam Sivas ayağa kalkar. Rasim Bey davul zurna çaldırsa kulak asan, dinleyen olmaz.

Rasim Bey, dağıtılan İstanbul Meclis-i Mebusan'ından Reşit Paşa'nın arkadaşıydı. Paşa, onu temiz bir insan olarak tanımıştı. Mebusların çoğu onu seviyordu. Rasim Bey'in, Mustafa Kemal Paşa ile bağlantı kurması Reşit Paşa'nın çok hoşuna gitmişti. Bu genç adam, özü sözü bir kimseydi. Onunla içten ve zevkli konuşmalar yapılabilirdi. Rasim Bey'in bu yeni durumu Reşit Paşa'nın çok hoşuna gitmekle beraber onunla ne biçim bir bağlantı kuracağını kestiremiyordu. Hürriyet ve İtilâfçıların şerrine uğramadan onunla karşılıklı konuşabilmesi çok güçtü. Ejderhaları kuşkulandırmamak gerekiyordu. Yoksa valilik elden gidebilirdi. Bütün tehlikesine karşın Rasim Bey'i görmeyi çok istiyordu.

Rasim Bey bir gün kendisi kalkıp Reşit Paşa'nın ziyaretine geldi ve onu sevindirdi. Reşit Paşa'nın bu eski mebus arkadaşına ilk sorusu şu oldu:

— Mustafa Kemal Paşa ne yapıyor, ne yapmak istiyor?

— Vatanı parçalanmaktan, devleti batmaktan, milleti esir olmaktan kurtarmak istiyor.

— Neye güveniyor?

— Türk'ün şahametine, cesaretine, fedakârlığına!

Rasim Bey, Mustafa Kemal'in yirmi iki gündür Anadolu'da bulunduğunu, valilerle müstakil mutasarrıflara birçok bildiriler, direktifler gönderdiğini ve bunları incelemesini söyleyerek Reşit Paşa'yı uyardı. Kendisinden önce vali vekilliği görevini yapmış olan Hasbi Efendi, bu dosyayı Reşit Paşa'ya vermemişti. Acaba bu bir unutkanlık mı, yoksa bir kasıt mıydı?

Reşit Paşa, bunun üzerine hâkim olan Hasbi Efendi'yi çağırtmış, bu dosyayı getirmesini istemiş ve almıştı. Hâkim ve

vali vekili Hasbi Efendi bu dosyayı henüz yeni valiye verecek zaman bulamamıştı.

Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin Sivas Teşkilâtı Başkanı Halit Bey, Reşit Paşa'yı Sivas'a geldiği günün hemen akşamüstüne doğru ziyaret etmiş, Rasim Bey de ertesi gün onu görmeye gelmişti. Arada yirmi dört saatlik bir ara vardı.

Reşit Paşa, 12 Haziran 1919'da Sivas'a varıp valilik konağına yerleşirken, Mustafa Kemal de Havza'dan Amasya'ya geliyordu. Bunun için de Reşit Paşa, Ali Kemal'in o tehlikeli telgrafıyla Mustafa Kemal'in ihtilâl bildirisini henüz almamıştı.

İşte Reşit Paşa, Sivas'a gelmeden önce Hasbi Efendi'nin eline geçmiş ve bir zarfın içine doldurulmuş olan daha önceki ihtilâl bildirisi ve direktiflerini şimdi eline almış merak ve dikkatle incelemeye başlamıştı. Şişkin zarfın içinden ilk kâğıdı çekmiş, okumuştu; şöyle başlıyordu:

"Sivas Vali Vekili Hasbi Efendi Hazretlerine,

İzmir'in ve maalesef bunu takip eden Manisa ve Aydın'ın işgali müstakbel tehlikeyi daha alenî ihsas etmiştir." Dedikten sonra Türk milletini büyük ve heyecanlı mitinglerle bu işgali protesto için uyarmayı salıklıyor ve gayrimüslimlere karşı yapılacak taşkınlıklara hiçbir vakit fırsat verilmemesi gerektiğini söylüyordu. Reşit Paşa, Mustafa Kemal'in bu bildiride gösterdiği yürekliliğe hayran olmuştu. Genç ihtilâlci paşa, daha şimdiden memleketin gerçek sahibi ve koruyucusuymuş gibi konuşuyordu.

Reşit Paşa'nın merakı artmıştı. İkinci belgeyi dikkatle çekmiş ve okumaya başlamıştı. Bu, onun İstanbul Harbiye Nezaretine yazdığı bir yazıydı ve şöyle diyordu:

"Harbiye Nezareti Celilesine,

C. 2 Haziran 1919 şifre:

Sivas ve civarında bulunan Ermenileri ve bilâhare gelen mültecileri tedhiş edecek hiçbir hâdise olmamıştır. Ne Sivas'ta ve ne de civarında dair endişe hiçbir hal yoktur. Herkes sakinâne iş ve güçleriyle meşguldür. Bunu sureti katiyede arz ve temin ederim. Binaenaleyh, İngiliz notasındaki istihbarat

membaının ne olduğu acizlerince bilinmemek lâzımdır. İzmir'in ve Manisa'nın işgali müessifi üzerine ahali-i İslâmiyece yapılan ve anasırı Hristiyaniye hakkında hiçbir fikri husumet tazammun etmeyen içtimalardan belki de bazılarının mütevahhiş olmaları varidi hatırdır.

İtilâf Devletleri, milletimizin hukuk ve istiklâline riayetkâr kaldıkça ve millet, vatanı tamamii masuniyetinden emin bulundukça, anasırı gayrimüslimenin dûçarı haşyet olmasına hiçbir sebep yoktur ve bu bapta devlete karşı her türlü mesuliyeti taahhüt ve buna tamamıyla emniyet duyurulmasını istirham ederim. Fakat istiklâl ve mevcudiyeti milliyeyi imha ve bekayı hayatı tehlikeye isal eden işgal, suikast ve taaddi gibi İzmir havalisinde görülmekte olan fiiliyatın zuhuratı mümasilesine karşı, ne milletin heyecan ve teessürat-ı vicdaniyesini ve ne de buna müstenit tezahüratı milliyeyi men, tevkif için nefsimde ve hiç kimseden kudret ve takat göremeyeceğim gibi, bu yüzden tahaddüs edecek vakayı ve hâdisatın karşısında mesuliyet kabul edebilecek ne kumandan ve ne mülkiye memuru ve ne de hükümet tasavvur ederim.

Mustafa Kemal."

Mustafa Kemal, bu yürekli ve demir gibi yurt ve insanlık kokan yazıyı Harbiye Nezaretine gönderirken birer suretini de kumandanlık ve valiliklere göndermişti.

Reşit Paşa, bunu okuduktan sonra bir sigara tellendirerek şöylece düşünmek zorunda kalmıştı:

"İşte, cesaretin aliyyülâlâsı böyle olur ve bir milleti ayaklandırmak isteyen bir inkılâpçı, kendilerinde kuvvet ve kudret hissedenlere karşı böyle ağız kullanır. Lâkin Mustafa Kemal Paşa, İngiliz notasına ve Sadrazama böyle karşılık verirken acaba neye istinat ediyor? Tahsilât yüzde otuza düşmüş, mal sandıkları tamtakır, memurlara aylık verilemiyor. Umumî terhis münasebetiyle kolordu mevcutları yüzde on nispetine düşmüş. Yeni efrat alınamıyor, daha doğrusu alınmıyor, alınsa da şu pahalılıkta giydirilmeleri, yedirilip içirilmeleri imkânsız. Her

dağda, her derede bir kaç çete karargâh kurmuş, köylüyü ve şehirliyi korku içinde yaşatıyor. Siyasî vaziyetse berbat, dünyanın en büyük ve en kudretli devletleri aleyhimizdeler. Bunlardan bir kısmı yurdun en mühim noktalarını ellerinde bulunduruyorlar. Bir yandan da yorulmamış, yıpranmamış bir orduyu vatanın böğrüne sokmuşlar. O vasıtayla da manevî kudretimiz üzerinde tazyik yapıyorlar. Evet, bu vaziyette Mustafa Kemal'in istinatgâhı ne olabilirdi?"

İşte, Reşit Paşa bunu karşı ziyaretini yaptığı sırada eski mebus arkadaşı Rasim Bey'e sormuş, ondan şu karşılığı almıştı:

— Millet!

Reşit Paşa, bu denli kolay bir karşılıkla yetinmemişti. İşin daha derinliklerini kurcalamak hevesine kapılmıştı. Ona milletin bezgin ve yorgun olduğunu söylemiş, böyle bir millete ne yapılabileceğini öğrenmek istemişti.

Rasim Bey, Reşit Paşayı şaşkına çeviren şu karşılığı vermişti:

— Mustafa Kemal Paşa çok büyük bir şahsiyettir. Onun her güçlüğü yeneceğine inanmak gerektir. Millete gelince o, manasız bir harpten bıkkındır. Fakat boynuna zincir takılmak istendiğini anlarsa arslan kesilir, ateş kesilir, yıldırım kesilir. İşte Mustafa Kemal Paşa o arslana, o ateşe, o yıldırıma istinat ediyor.

Reşit Paşa, bu taptaze heyecana bayağı imrenmişti. Ne şipşirin, ne taptaze, ne güzel ve ne yüksek bir heyecandı bu! Yalnız, bir milyon yurttaşın malını, canını, namusunu korumakla görevli bir idare adamı bir ihtilâle gözleri kapalı nasıl katılabilirdi?

O, 1908 Hürriyet Devrimine karışmış bir ittihatçıydı. Bu yeni kargaşaya güler yüz gösterebilmeyi aklı, bir idareci olarak bir türlü almıyordu. Bunun için de adımlarını çok dikkatle atmağa karar vermişti.

Bu arada Rasim Bey'den Müdafaayı Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyetleri üzerinde bilgi almayı da unutmamıştı.

Ona şöyle bir soru sormuştu:

— Hürriyet ve İtilâf Kulübünün reisi hemşehriniz Halit Bey, o kulübü nefsinde temessül ettiğini söyledi. Sizin cemiyet de o şekilde mi? Sade bir mühürden ibaret mi?

Rasim Bey, bu soruya temiz yürekli bir dost olarak karşılık verdi:

— O kadar kalabalık değiliz. Fakat başta müftü olmak üzere ulema takımı hemen hemen bizimle beraberdir. Okur-yazarların, bilhassa münevver gençlerin hepsi etrafımızda toplanıyor. Millî vaziyetin ağırlığı, yurdun bölüşülmek istendiği hakikati, daha açık surette anlaşılırsa bütün halk, hatta Hürriyet ve İtilâfçıların siyasî ihtiras veya şahsî menfaat takip etmeyen takımı da bize iltihak edecektir. Çünkü dava, vatan davasıdır, istiklâl davasıdır.

Sivas'a gelir gelmez, bölgenin siyasî durumu üzerinde, Reşit Paşa'nın öğrenebildikleri bunlardı.

Daha sonra da Doktor İbrahim Tali Bey'le görüşen Reşit Paşa, Mustafa Kemal'in işi sağlama bağlamak için kendi adamlarını daha önceden gideceği yere gönderip orda bir ortam yaratmağa çalıştığını anlamıştı.

İbrahim Tali Bey illegal bir ihtilâlci ortam hazırlamak için çok kuvvetli bir propaganda yapmaktaydı. Mustafa Kemal gelinceye dek Sivas millî örgütünün hazırlanması gerekti.

Reşit Paşa görüştüğünde, ondan da Mustafa Kemal Paşa'nın dehasından lâflar işitmişti. O da batmakta olan Türkiye'yi ancak böyle bir liderin kurtarabileceğini söylemişti.

Reşit Paşa hâlâ sallantıdaydı. Bir yönetici olarak hâlâ kafasını bu işe yatıramamıştı. Yine bir yönetim adamı olarak çalışacak, elden geldiğince serinkanlı ve akıllı davranacaktı.

Reşit Paşa, bütün imparatorluk ülkelerini yitirişimizi doğal buluyor ve işin ancak bu kadarlıkla kalacağını sanıyor ve Türkiye denen gerçeğin haritadan silinmek istendiğine bir türlü inanmıyordu. İzmir'in işgaline de bu yüzden geçici bir saldırı gözüyle bakıyordu.

Bu düşüncelerle davranmağa çalışan Reşit Paşa, İstanbul'un emirlerini elden geldiğince uygulamağa çalışıyorsa da

Mustafa Kemal'in ihtilâlci çalışmalarını da görmezlikten geliyordu.

İşte bu ılımlı yönetme kararıyladır ki daha sonraları Erzurum Kongresi'ne katılmak için Sivas'tan delege seçilen Evkaf Başkâtibi Ziya Bey'le öğretmen Fazlullah Bey'in seçilmelerine, yol paralarının milletten toplanmasına ses çıkarmamıştı. Bu, devlet aleyhine işlenmiş bir suç olduğu için kimlerin bununla ilgili olduğunu araştırmaktan da uzak kalmamıştı. Bu da ilerdeki bir sorumluluk kaygısıyla olmuştu.

Ziya Bey, gece gündüz içen bir adamdı. Bir içki sofrasında gidecek delegeler aranırken:

— Ben giderim, demişti. Sonra bunun kelleyi koltuğa almak demek olduğunu anlayınca gitmek istememişti.

Fazlullah Hoca da bu işin yeniliğini sevmiş olanlardan biriydi ve gözleri kapalı ileri atılmıştı. Şöhret düşkünü, harisin biriydi ve mebus olmak meraklısıydı.

Bu iki namuslu adamı böylece Reşit Paşa katında lekelemek isteyen Hürriyet ve İtilâf'ın Sivas Şubesi Başkanı Halit Bey'den başkası değildi.

Rasim Bey'le Müftü Rauf Efendi'ye göre ise bu iki adam karakterli, namuslu, yurtsever kişilerdi.

Reşit Paşa, bu iki adamın bunca tehlikeyi küçümseyerek Erzurum'a doğru yola çıkışlarının, ruhlarının derinliğinde duydukları bir yurtseverlik heyecanıyla olduğunu sezmişti. Onlar vatanın elden gittiğine gerçekten inanmışlardı. Bu denli büyük tehlike yalnız kuru bir ün için göze alınamazdı.

Reşit Paşa'ya göre Babıâli de, bu Anadolu yavrularını isyana sevk edecek hataları üst üste işlemekten geri kalmıyordu. Babıâli'nin işlediği en önemli ve korkunç yanlışlık savaş yıllarındaki Ermeni tehcirine karışmış olanları ihbar edilmesini, tutulup hapsedilmesini ve cezalandırılmalarını istemesi olmuştu.

Bu büyük iftira yağmurlarına ve halkın güvensizlik dalgaları içinde bocalamasına sebep olmuştu. Bu yüzden de İstanbul Hükümeti'nin itibarı halkın gözünde adamakıllı kırılmıştı.

Rum ve Ermeni halkın sürülmesi, öldürülmesi, yalnız İttihat ve Terakki'nin kodamanlarınca, o da savaş kanunlarına dayanılarak yapılmıştı. Onun için de ortadaki sorumlular, ilkin savaş kanun ve zorunlulukları, daha sonra devletin sorumlularıydı. Anadolu halkını bu tehcir cinayetlerinden sorumlu tutarak Anadolu'ya yeni bir kargaşa ve güvensizlik tohumu serpmek doğru muydu?

Sonra Doğu vilâyetlerindeki Türk-Kürt Müslüman halk, azınlıkların sürgün ve öldürülmesi işiyle hiç ilgili olmadıkları halde General Antranik'in emrindeki Ermeni Ordusu eliyle acımadan kesilip biçilmişti. Bu şehitlerin tutarının beş yüz bin kişiye yükseldiği söyleniyordu. Bunların hakkını arayan kimse de yoktu.

Reşit Paşa, zarfın içindeki Mustafa Kemal imzalı yazıları çekip okudukça, gözleri açılıyor ve durumu kavrar gibi oluyordu. Bütün bunları, Sivas'a geldiğinin ertesi günü öğrenmişti.

Mustafa Kemal'in Sivas'ta bir kongre yapılacağını bildiren yazısıyla Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey'in o tehlikeli yazısını karşılaştırarak okuduğunda da Reşit Paşa tam anlamıyla kanmış değildi. Mustafa Kemal'i, hem haklı, hem de güçlü görüyordu. Bütün bu haklılığın ve güçlülüğün, gerek İstanbul'u, gerekse İtilâf Devletleri'ni dize getirecek kertede olduğunu kestiremiyordu. Ne yapmalıydı, yurda yararlı olacak adımı nasıl atmalıydı? Bunun için. Dâhiliye Nazırıyla Mustafa Kemal'den gelen yazı ve telgrafları okuyor, bunları vicdanının terazisinde tartarak bir sonuca varmağa çalışıyordu.

İşte, tam bu sırada Sivas'a Ali Galip adlı bir kişi geldi. Gelir gelmez de ayağının tozuyla Reşit Paşa'nın katına çıktı. Bu, Elâzığ'a yeni vali olarak atanmış ve İstanbul'dan yola çıkarak doğruca Sivas'a gelmişti. Yalnız değildi, yanında birkaç da maiyet memuru getirmişti.

Ali Galip Bey uzun boylu, dik duruşlu eski bir kurmay albay emeklisiydi. Karşısındaki koltuğa gömülmeden önce kendi adını ve sanını söyleyince Reşit Paşa onu hemen tanımıştı. Bu adam Balkan Savaşı'ndan önce Kayseri'den, İttihat ve Te-

rakki'nin bütün adaylarını yenerek kendini mebus seçtirmişti. O meclis, pek uzun ömürlü olmamış, Ali Galip Bey de bu sırada açıktan açığa Hürriyet ve İtilâfçı olduğunu göstermemişti. Birçokları iç yüzünü anladığı halde kendini bağımsız bir mebus olarak tanıtmayı da başarabilmişti.

Reşit Paşa, büyük savaş yıllarında onu yitirmişti. Ondan konuşulduğunu hiç işitmemişti. İşte, bu yüzden de dört yıl öncesinden dalıp bugün karşısına bir karabatak kuşu gibi birdenbire çıkıvermesi, Reşit Paşa'yı bayağı şaşırtmıştı. Elbette Babıâli, bu tip entrikacılarla işbirliği yapacaktı. Bunun da pek anlaşılmayacak bir yanı yoktu. Ali Galip, geveze bir adamdı. Reşit Paşa'nın deyişiyle ağzı kalabalık bir adamdı, habire konuşuyordu. Daha çok övünüyor, durmadan İttihat ve Terakki'ye sövüp sayıyordu. Reşit Paşa, biraz şaşkın, biraz üzgün ve sıkıntı içinde bu yaveleri dinlemeğe çalışıyor, ya da dinler görünüyordu. Adam, böyle ulu orta konuşurken birdenbire değişik bir durum alarak damdan düşer gibi:

— Aman Paşam, demişti. Ben İstanbul'dayken Mustafa Kemal Paşa'nın azli derdestti. Hatta divanıharbe sevki de düşünülüyor, konuşuluyordu. Resmi bir işar var mı?

Reşit Paşa, Ali Kemal Bey'in telgrafını onun eline tutuşturdu. O da bunu büyük bir ilgiyle okudu ve sonra Reşit Paşa'yı anlamlı anlamlı süzerek:

— Peki, ne yapmak fikrindesiniz? Diye sordu.

— Hiç!

Reşit Paşa bu lâkonik karşılığı hiç düşünmeden vermişti. Sonra karşısındaki adamın kendisini İstanbul'a jurnalleyeceğini düşünerek:

— Nezaret, bize sadece o zatın azledildiğini ve kendisiyle temastan içtinap etmekliğimizi bildiriyor. Hatta İstanbul'a celbinin Harbiye Nezaretine ait olduğunu tasrih ediyor. O halde ne bizce, ne sizce yapılacak bir muamele olmasa gerek.

Ali Galip Bey, bunun üzerine kuyruğuna basılmış bir yılan gibi yerinden fırladı ve sol elinin başparmağını yeleğinin koltuk kesimine geçirerek:

— Muhterem paşa hazretleri, dedi. Her vazife mafevk makamdan tebliğ edilmez. Çok kere hâdiselerin gidişinden vazifeler vücuda gelir. Mustafa Kemal Paşa meselesi de o kabildendir. Çünkü bu zat, her idare memurunu kendi şahsiyle alâkalandıracak ve devlet menfaati noktai nazarından halü kalini şüpheli gösterecek takımdandır. Nitekim Dâhiliye Nezareti de onun bu vaziyetini tesbit edip size bildirmiştir. Zatıâliniz nasıl olur da maslahatın icabını ifada müsamaha edersiniz?

— Maslahatın icabı ne olabilir?

— Devlet aleyhine kıyam etmeyi tasarladığı sabit olan Mustafa Kemal Paşa'yı hemen yakalatmak ve mahfuzen İstanbul'a yollamaktır. Maslahat bunu icap ettiriyor.

— Ne hakla?

Bu, bardağı taşırmıştı. Ali Galip Bey, öfkeden küplere bindi. Reşit Paşa hem yaşça ondan büyük, hem de eski bir valiydi. Bunun için de onun yüzüne karşı sövüp sayacak yürekliliği gösteremiyordu. Sonra, bu korkunç öfkenin yeri ve zamanı da değildi. Bunun için ister istemez öfkesini yenmek zorunda kaldı:

— Galiba, lâtife ediyorsunuz. Çünkü bir vali, hele sizin gibi birçok vilâyetler idare etmiş tecrübeli bir vali, şahsî şekavetler gibi, siyasî şekavetlerin de hemen giderilmesi lâzım olduğunu biz mevkide naçiz çömezlerden duymaya ve öğrenmeye muhtaç değildir.

— Fikrinize hiçbir surette iştirak etmiyorum. Fakat münakaşamızı mantıkî bir surette bitirmiş olmak için iştirak eder görünerek anlamak istiyorum. Mustafa Kemal Paşa'yı siz benim yerimde olsanız tevkife teşebbüs eder misiniz?

— Tereddütsüz!

— Hangi kuvvetle?

— Polis, jandarma ve icabında asker kuvvetiyle!

O zaman Reşit Paşa, bu adamın Dünya Savaşı'nın sonundan beri halkın ruhunda meydana gelmiş olan değişikliğin zerresini bilmediğini anladı. Mustafa Kemal Paşa'nın şunun şurasında bir aylık bir zaman içinde halkı kendisiyle ve düşünceleriyle nasıl ve neden bu denli ilgilendirdiğini anlayamazdı.

Reşit Paşa, yönetim adamlarının böyle ve buna benzer zamanlarda çok daha dikkatli ve serinkanlı olmasını söylemek isteyerek ağzını açacağı sırada kapı vuruldu ve Hürriyet ve İtilâf Partisi Başkanı Halit Bey'le Belediye Reisi Zihni Efendi içeri girdi. Reşit Paşa, iki vali arasında geçmekte olan tartışmayı bu yeni gelenlerin işitmemesi için susmuş ve konuşmasının bitmiş olduğunu anlatacak bir davranış takınmıştı. Yeni gelenleri Ali Galip Bey'le tanıştırmak isteyince o gülerek:

— Beyefendiyle otelde teşerrüf etmiştim. Buraya teşrifleri de nimet oldu. Kendisini münakaşamıza hakem yapalım, deyiverdi.

Ali Galip Bey bunu der demez de Reşit Paşa'yla yaptıkları tartışmayı olduğu gibi onlara anlattı.

Reşit Paşa, bu patavatsızlık ve saygısızlık karşısında şaşırıp kalmıştı. Az kalsın bu patavatsız herifi tersleyecekti. Çok içerlemişti. Yalnız Hürriyet ve İtilâf Partisinin bu taşralı iki kodamanının neler yumurtlayacaklarını çok merak ettiğinden öfkesini yenmek zorunda kaldı.

Belediye Başkanı Zihni Efendi'nin görünüşe göre belirli bir düşünce sahibi olmadığı meydandaydı. Acaba o, bu konuşmalarda nasıl davranacak, ne yanı tutacaktı? Bu, Reşit Paşa için oldukça ilginçti. Halit Bey'in, Dâhiliye Nezaretini Mustafa Kemal dolayısıyla vilâyete gönderdiği yazılardan haberi yoktu. Ali Galip Bey, ona söyleyince zıvanadan çıktı:

— Ben yazmıştım, eğer kuvvetli telkinlerimle İstanbul'dakileri cesaretlendirmeseydim Mustafa Kemal Paşa mutlak ensenizde boza pişirirdi.

Bunu söyledikten sonra Reşit Paşa'ya döndü, onu bayağı şu sözlerle azarladı:

— Davulu biz çaldık, ama parsayı siz toplayacaksınız. Çünkü ordu müfettişini yakalatmak şerefi size nasip oluyor.

Reşit Paşa, Ali Galip Bey'e söylediklerini ona da söylemekten çekinmedi. O, Mustafa Kemal'i tutuklamak için hiçbir makamdan emir almamıştı ve böylece onun katında bir tutuklama konusundan söz edilemezdi.

İşte o zaman kızılca kıyamet koptu. Halit Bey ağzından anason, pastırma kokularıyla karışık köpükler saçarak Reşit Paşa'ya saldırmaktan çekinmedi ve onu vatan hainliğiyle suçlandırıncaya dek ileri gitti. Sanki Reşit Paşa'nın âmiriymişçesine onu azarlamağa kalkıştı.

Elâzığ Vali adayı ise bu durumdan çok sevinçliydi. Bütün davranışlarıyla onun dediklerini doğruluyor ve pek hoşnut görünüyordu. Bunun üzerine davranmak Reşit Paşa'ya düşmüştü. Hem valilik şerefini, hem de kendi kişisel şerefini kurtarmak ve korumak zorundaydı.

Doğruldu ve dediğini yapmak gücünde bir insan gibi:

— Efendi, bir kelime daha söylerseniz sizi kapı dışarı ederim, dedi.

Ali Galip Bey'e de:

— Beyefendi, dedi. Manasız konuşuyorsunuz. Sizde bana yol göstermek, vazife vermek hakkı ve kudreti yoktur. Mustafa Kemal Paşa'yı hapsetmek size lâzım ve bilhassa kolay görünüyorsa onun kendi vilâyetiniz hudutları içinde cevelân edeceği günleri bekleyiniz.

"Halit Bey, vali sillesinin ne demek olduğunu sınamış kimselerdendi." Yüzünü buruşturarak susmaktan başka çare bulamayışı da bunu gösteriyordu. Ali Galip Bey, o türden değildi. O Reşit Paşa'yla dişe diş tartışmayı denemekten geri durmadı. Vatan görevlerini unutanları uyarmanın da bir vatan görevi olduğunu söyleyecek oldu.

Reşit Paşa, hemen kabaca onun sözünü kesiverdi:

— Birbirimize rehberlik etmek hakkına malik değiliz. Onun için susalım.

Bunu söyleyerek eline bir kalem aldı ve iş yapar gibi görünerek, onları böylece küçümsediğini göstermek istedi.

Ali Galip Bey, Reşit Paşa'nın bu davranışının anlamını anlamış ve odadan çıkmak gerekliliğini duymuştu. Onun çıktığını gören Halit Bey de odadan çıkmak zorunda kalmıştı.

Reşit Paşa öyle kızgındı ki onların odadan çıkarken Allahaısmarladık deyip demediklerini bile işitmemişti.

Bu sırada Belediye Başkanı Zihni Efendi, sağ elinin parmaklarını uzunlamasına birleştirerek onların arkasından tuzlama işareti yapıyordu. Sonra da yine pandomima ile Reşit Paşa'nın durumunu alkışlıyor ve onun eli öpülesi bir insan olduğunu anlatmak istiyordu.

Reşit Paşa, bu tip insanlardan öyle tiksinmişti ki ona da yüz vermedi. Kaşlarını çattı, böyle maskaralıktan hoşlanmadığını anlatmağa çalıştı. Reşit Paşa, bu saygısız insanların yaptıklarından çok sıkılmıştı. Kendisini karanlıklar içinde, kimsesiz, eşsiz, dostsuz ve yalnız duyuyordu. Bir iki saat böyle yalnız başına ve karamsar düşünceler ve duygular içinde yüzerek oturdu. Şu sırada candan bir arkadaşla dertleşmeye can atıyordu. Neredeydi böyle bir arkadaş?

Ancak, ikindi güneşinin sarı altın gibi hülyalandırıcı ışıkları içinde içinin sertliği, katılığı biraz yumuşamış, duyguları ve düşünceleri normal tonunu bulmuştu.

İşte bu sırada kapı vuruldu ve başlarında pek uzun boylu, ince kırmızı yüzlü, mavi gözlü, uzun boyunlu, sarışın orta yaşlı bir adam, arkasındaki dört kişiyle içeri girdi.

İlk içeri giren, Sivas'ın en varlıklı ve zengin eşrafından Çerkes Emir Paşa'ydı.

Emir Paşa, Sivas'ın eski hanedanından Mehmet Ali Efendi'ye refikasından dolayı akrabalığı olan bir Çerkes'ti. Enişte dediği Mehmet Ali Efendi'nin çocuğu olmadığından hayli bir yekûn tutan malı mülkü haremine, ondan da Emir Paşa'ya kalmıştı. Emir Paşa, bu umulmaz mirasın içinde yaşamayı az bularak tagallüp yoluna sapmak istediğinden yirmi beş yıl evvel valilerden Halil Bey'in tokadını yemiş, Diyarbakır'a sürüle yazmış. Reşit Paşa'dan önceki valilerden Reşit Akif Paşa ise kendisini hazineye borcundan dolayı hapsettirdiği gibi etliye sütlüye tövbe edecek derecede de tazyik altında bulundurmuştu. Bu zatın paşalığı da Abdülhamit devrinde Bab-ı Seraskeri Masarifat Nazırı Sadettin Paşa'ya yolladığı bir halayığın saraya kabul edilmesinden ve şehzade doğurup gözdeler arasına girmesinden dolayı idi.

Reşit Paşa, Emir Paşa'nın hikâyesini çok önceden biliyordu. Hürriyet devriminden sonra da birçok işlere karışmağa yeltendiğini işitmişti. Albay Sadık Bey'in kurmuş olduğu Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin Sivas Şubesini açanın da Emir Paşa olduğu kulağına çalınmıştı.

Reşit Paşa, ilk Sivas'a geldiği günlerde şehrin eşrafından olan Emir Paşa da birçokları gibi onun ziyaretine gelmişti.

Halit Bey'e çıkışmasından sonra Reşit Paşa'nın Hürriyet ve İtilâf Partisi'ne hiç de sempati duymadığı anlaşılmıştı. Bunun için Emir Paşa, bu partinin aleyhinde atıp tutuyor ve büsbütün bu partinin karşısında bir adam rolü oynuyordu. Gündüzleri böyle görünen Emir Paşa, geceleri külahını çıkarıp silâhlanıyor ve Halit Bey'le rakı masasının başında asıp kesiyordu. Elbette bunun hikâyesi de çabucak valinin kulağına geliveriyordu.

Abdülhamit, gönderdiği güzel Çerkez kızına karşı Emir Paşa'ya paşalık vermişti, ama bu türlü paşalıklar, sırmalı giyinekler ve üniforma sağlayamıyordu. Böyle de olsa Emir Paşa yine de Meşrutiyet devriminden sonra Sivas'ta har vurup harman savurmuştu.

Emir Paşa adamlarıyla daha kapıdan girer girmez Reşit Paşa'ya şu soruyu sordu:

— Mustafa Kemal Paşa azil mi edildi?

— Bilmiyorum.

Reşit Paşa, bu karşılığı düşünmeden vermişti. Bunu ağzından kaçırdıktan sonra da pek üzülmemiş, pişman olmamıştı. Onu patavatsızca sorguya çeken bu mütegallibeye böyle karşılık verişine sevinmişti bile.

Abdülhamit'in mirülümeralık rütbesi verdiği Emir Paşa, hemen dişlerini göstermekte gecikmedi.

— Siz bilmiyorsunuz ama halk biliyor, diye alaylı bir biçimde konuştu. Hatta sizin gibi henüz bu işi duymayanlar varsa duysunlar, diye duvarlara yaftalar yapıştırılıyor!

Emir Paşa'nın dedikleri doğruydu. Reşit Paşa'nın yanından kovduğu Hürriyet ve İtilâf Partisi Sivas Başkanı, ayrılır

ayrılmaz hemen Mustafa Kemal'in işten el çektirildiğini bildiren birkaç yafta yazdırıp şehrin göze çarpan birkaç yerine astırıvermişti. Reşit Paşa, Emir Paşa'nın verdiği bu haber üzerine hemen polise yaftaların indirilmesi için emir verdiyse de polisler, hiçbir yerde yafta namına bir şeye rastlayamadılar. Yine haber alındığına göre Halit Bey'le adamları yaftaları kendileri yapıştırıp sonra yine kendileri kaldırmışlardı. Yaftalarda Mustafa Kemal'in işten uzaklaştırıldığı ve tutulup hapsedilmesinin gün meselesi olduğu yazıyordu.

Valinin merak ettiği şuydu:

Acaba Halit Bey bu yaftaları neden hem kendisi astırıp kendisi kaldırtmıştı? Acaba yaptıklarına pişman mı olmuştu? Akla gelen başka bir şey de Mebus Rasim Bey'le Doktor İbrahim Tali Bey'in bu yaftaları kaldırtmış olmasıydı.

Emir Paşa, bu haberi vermiş, Sivas asayişinin korunması için de dilekte bulunarak çekilip gitmişti.

Vakit, akşama yaklaşıyordu. Reşit Paşa sabahtan beri ilk kez yalnız ve düşünceleriyle baş başa kalmıştı. Tek başına hükümet konağından çıktı. Jandarma dairesiyle sağdaki hapishanenin arasından geçen tozlu yoldan yukarı, Kabakyazısı'na doğru yürümeğe başladı. Mezarlıkları geçmiş, sanayi mektebinin önüne gelmişti. Meraküm Yaylası'ndan kopan serin bir akşam rüzgârı yüzünü okşuyor, kafasının içindeki Yecüc - Mecüc Ordusuna benzeyen karanlık sorgu sual yığınlarını ve bir sonuç isteyen düşüncelerini serinletiyordu.

Şehrin batı ufku, göğün yarı yerine dek altınla kaplanmış gibiydi. Güneş bütün ovayı da bu altın renginin tonlarına boyamıştı. Ovanın güney ucundan yılankavi kıvrılarak geçen Kızılırmak da bir erimiş altın suyu gibi akıyor ve yer yer kıvılcımlar saçıyordu.

Sessiz bir dünyanın ortasında, karanlık düşünceleriyle bir süre dolaşan Reşit Paşa, zengin doğa güzelliklerini de başındaki ağrıyı dindiremeyeceğini anlayarak eve döndü.

Bütün düşündüğü, yafta yapıştırma işinden dolayı Halit Bey'e nasıl bir darbe indireceğiydi. Onu kanunun pençesine

takarak polise ve mahkemeye sürüklemek, İstanbul'daki ejderhaları uyandırabilirdi. Bunun için Hürriyet ve İtilâf Partisi Sivas Başkanına hiçbir şey yapamayacağını düşünerek de epey üzüldü.

Reşit Paşa, çok önemli bir valilik görevini mahsustan unutarak, yalnız Halit Bey'e değil, İstanbul'daki ejderhalardan Ali Kemal Bey'e de önemlice bir vuruş vurmuştu. Ali Kemal Bey'in, Mustafa Kemal Paşa'nın işinden uzaklaştırıldığını bildiren bildirisini emir altındaki Kaymakamlık ve mutasarrıflıklara bildirmemişti. Böylece de Tokat, Amasya, Şebinkarahisar mutasarrıfları ile yirmiye yakın kaymakam, bu melunca haberi almaktan uzak kalmıştı.

Hürriyet ve İtilâfçıların yafta kepazeliklerine karşılık böyle bir ceza düşünmüş olması, Reşit Paşa'nın vicdanını huzurla dolduruyor ve onu bu leş kargalarından öç almışçasına sevindiriyordu.

Halit Bey ve arkadaşlarıyla Emir Paşa, Reşit Paşa'yı 24 Haziran 1919 günü görmeye gelmişler, Mustafa Kemal'le ilgili yaftalar da duvarlara o gün yapıştırılmıştı.

Ertesi sabah, 25 Haziran günü Doktor İbrahim Tali Bey erkenden Reşit Paşa'yı ziyaret etti. Aynı konular üzerinde uzun uzadıya konuşuldu. Reşit Paşa, karşısındaki bu hem hâkim, hem de hekim olan aydın adamla konuşmaktan büyük bir haz duyuyordu.

İbrahim Tali Bey, ilkin şöyle bir konuşma kapısı açmıştı:

— Dâhiliye Nazırı Ali Kemal Bey, bir zamanlar edebiyatta yaptığını şimdi siyasiyatta yapmayı emel edinmiş galiba! Malûm ya! O, Abdülhamit devrinde bir müddet İkdam gazetesinin Paris muhabirliğini yapmıştı. Gönderdiği mektuplarda bazen bir resim salonunun açılma merasiminde yahut Elize'de verilen bir ziyafette hazır bulunduğunu bildirir ve o merasimle o ziyafet hakkında uzun uzun tasvirler çiziktirirdi. Servet-i Fünun edebiyatı üstatlarından Hüseyin Cahit Bey, bir gün onun teselsül edip giden yalanlarını açığa vurdu. Bütün o merasim ve ziyafet haberlerinin Fransız gazetelerinden aşırma olduğu-

nu ispat etti. Bana öyle geliyor ki bir emri vaki husulüne yol açmak istiyor.

Reşit Paşa, böyle bir davranışın olamayacağını söyleyince İbrahim Tali Bey de:

— Kolorduya böyle bir iş'ar yok. Hâlbuki sizden önce kolordu kumandanlarının bu mühim haberi almaları lâzım gelirdi, dedi.

Reşit Paşa, İbrahim Tali Bey'le konuşurken onun Mustafa Kemal'in Sivas temsilcisi olduğunu bilerek konuşuyordu.

— Bu işin aslını mümkünse Erzurum ve Ankara kolordularından öğrenmeğe çalışsanız...

İbrahim Tali Bey, Sivas'taki Müdafaayı Hukuk işlerini beraberinde getirdiği Topçu Binbaşısı Kemal Bey'e gördürüyordu. Rasim Bey de bu ikisiyle ayrı ayrı bağlantılar kurmuş bulunuyordu.

Reşit Paşa, çok dikkat etmişti. Bunların vatan ve millet işlerinden konuşmaları bir başkaydı. Bir içtenlikleri, bir inandırıcılıkları vardı. Şundan ki kendileri de tuttukları davaya yürekten bağlıydılar, inanıyorlardı.

Halit Bey ve arkadaşlarının bu konuda yaptıkları konuşmalar Reşit Paşa'da tiksinti uyandırmıştı.

İbrahim Tali Bey ve arkadaşları, hiçbir çıkar peşinde koşmuyor, yalnız elden gitmekte olan yurdun kurtuluşu için çareler araştırıyorlardı. Ötekilerse düşmanların acıma duygularına sığınarak yurdu kurtarabileceklerini sanıyorlardı. Onlarca bu işi başaracak olanlar da ancak Zeynelabidin, Mustafa Sabri ve Vasfi Hocalar, bir de Damat Ferit Paşa'ydı.

Reşit Paşa da tıpkı İbrahim Tali Bey ve arkadaşları gibi düşünüyordu. Ne yazık ki isyan ve ihtilali açıktan açığa destekleyemezdi, hatta Ali Kemal'in emirlerine bile kafa tutamayacağını anlıyordu. Bunun için İbrahim Tali Bey'e bu işler üzerinde neler düşündüğünü de açmaktan dikkatle sakınmıştı. Öyle ki Ali Kemal Bey'in tehlikeli bildirisini sancaklara ve kazalara bildirmediğini bile Tali Bey'e söylememişti. Yalnız Ali Galip'in saçmalıklarını anlatmaktan da kendini alamamıştı.

İbrahim Tali Bey de bu iki işi öğrenmek için valiyi aramıştı.

Doktor, bu iki çok önemli haberi hemen Amasya'daki Mustafa Kemal'e şifrelemek için koşarcasına Reşit Paşa'nın yanından ayrıldı.

İbrahim Tali Bey'in Reşit Paşa'yı ziyaretinin ertesi günü Ali Kemal Bey'in Dâhiliye Nazırlığından çekildiği haberi geldi.

Reşit Paşa, tam anlamıyla şaşırmıştı. Bu ne demekti? Hiç de yıkılacak bir kuvvete benzemiyordu.

Hele Halit Bey ve arkadaşlarıyla Ali Galip Bey, onun topla yıkılmaz bir kale olduğuna yedikleri ekmek gibi inanıyorlardı. Oysa Mustafa Kemal'in işten el çektirmesini sağladıktan sonra esrarlı bir biçimde çekilmişti. Halit Bey'le Ali Galip Bey, bu haberi alır almaz şaşkına dönmüşler, hemen durumu anlamak ya da tartışmak üzere valinin yanına koşmuşlardı.

Mustafa Kemal'e işten el çektirdiğinde kuşkusu olmayan o kudretli adam, nasıl olur da Dâhiliye Nazırlığından çekilirdi?

Halit Bey'le Ali Galip Bey yine Reşit Paşa'nın yanındaki koltuklara kurulmuş ve atıp tutmağa başlamışlardı.

" Daha önce Mustafa Kemal'i tutup İstanbul'a yollamak, vacipti, şimdi farz olmuştu."

Böylece, hükümette bir darbe yediği anlaşılan Hürriyet ve İtilâf Partisi, itibarını yeniden yükseltebilirdi.

Reşit Paşa, kırçıl sakalının kıllarını hırsla ve üzüntüyle çekiştirerek bu iki adamın yaptıkları tatsız tartışmayı tiksintiyle dinliyor, ikide bir onlarla eğlenmeyi de unutmuyordu.

Bir aralık konu büsbütün Mustafa Kemal'in yakalanması çevresinde dönmeğe başlamıştı. Ali Kemal'i unutmuşlar, ağızlarından köpükler saçarak bu yeni konunun tartışmasını yapıyorlardı. Ali Galip Bey, "Tevkif! Tevkif! Tevkif!" deyip dururken, Reşit Paşa, yüzünde şeytanca bir alayla:

— Ne hakla? Deyivermişti.

Ali Galip Bey yine kuyruğuna basılmış bir yılan gibi yerinden fırladı. Daha ağzını açıp bir sözcük söylemesine vakit kalmadan Reşit Paşa ona ikinci şamarı yapıştırıverdi:

— Ve hangi kuvvetle?

Ali Galip Bey artık ayakta kıvranıp duruyor, susturucu karşılıklar bulmak için ne yapacağını bilemiyordu. Yine sağ elinin başparmağını yeleğinin koltuk çizgisine sokarak garip ve megaloman davranışlarla odada dolaşıyor, Reşit Paşa'yı azarlıyor, tehdit ediyor, sonra yalvarırcasına dileklerde bulunuyordu.

— Sizin altınızdaki şu sandalyenin bile hicap duyarak ve harekete geçerek Mustafa Kemal'i tevkif etmesi lâzımdır diye bar bar bağırıyordu.

Ali Galip Bey, bir ara susunca Reşit Paşa hemen bundan yararlandı ve şu soruyu sordu:

— Geçen gün buyurmuştunuz ki vilâyetin hudutları dâhilinde müsamaha etmem, bu işi yaparım. Hastalandığımı ileri sürerek sizi yerime vekil bıraksam o hülyanızı burada da tahakkuk ettirmeye çalışır mısınız?

Ali Galip, en yüksek perdeden şöyle bağırdı:

— Dediğimi vallahi yaparım, billahi yaparım!

Halit Bey, söze karıştı:

— Harput Valisi bir yana dursun, bu işi ben bile yaparım. Yalnız, siz bana küçük bir pusula ile salâhiyet veriniz, üst tarafını düşünmeyiniz.

Reşit Paşa şöyle konuştu:

— Alemdar Mustafa Paşa'yı, büyük işler düşündüğü anlaşılmış iken Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa, hatta 4'ncü Sultan Mustafa onu niçin tevkif ettirmediler de onun yatağanı altında mevkilerini kaybettiler? Görünüşte Yeniçeriliğe husumet izhar, hakikatte ise İstanbul'un siyasî ve içtimaî rezaletleriyle mücadeleyi tasavvur eden Abaza Mehmet Paşa'yı yine burada Sivas şehrinde Kalavun Yusuf Paşa niçin tevkif edemedi? Tarihi karıştırırsak yakın sayılacak mazi içinde halkın muhabbetine ve müzaheretine güvenerek herhangi bir sebeple ileri atılanların kolay kolay mağlûp edilemediklerini görürüz. Onun için makul olalım, sükûnetle konuşalım. Bağrı yanık vatana yeni bir yara da biz açmayalım.

Reşit Paşa'nın bu akıllıca sözleri bittiğinde kızılca kıyamet de koptu. Her iki konuk birden en ağır davranış sayılacak sözlerle Reşit Paşa'ya çullanıverdiler. Neymiş, tarihten konuşmak? Neymiş soğukkanlılıktan dem vurmak? O isyancıların yardakçısı, İttihatçının daniskasıydı. Bu lâflar üst üste valinin yüzüne karşı tekrarlanarak söyleniyordu. Ona artık topun ağzında olduğunu üst üste kabaca söylemekten çekinmiyorlardı.

Reşit Paşa, bu lâflara kızmaz gibi görünerek dirençle gülümsüyor ve onları böylece küplere bindiriyordu. Bu zoraki gülümsemeleriyle oyalamağa çalışarak onları nasıl sepetleyeceğini düşünüp duruyordu. Tam bu sırada, Sivas telgraf müdürü, yüzünden kıvılcım gibi terler fışkırarak ve hızlı hızlı soluyarak içeri girdi ve konuşmaları bıçakla keser gibi kesip atıverdi. Sağ elinde rüzgârda bir güz yaprağı gibi titreyen bir telgraf tutuyordu. Reşit Paşa, telgrafı hemen merakla açıp okumağa başladı. Telgrafta şunlar yazıyordu:

" Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretlerine,

Şimdi, Tokat'tan Sivas'a müteveccihen hareket olunduğunu ve zatı devletleriyle teşerrüf imkânının takarrüp ve tahakkuk etmek üzere bulunmasından dolayı samimi surette mütehassis bulunduğumu arz ederim.

Üçüncü Ordu Müfettişi
MUSTAFA KEMAL "

Bu günler, şaşırtıcı günlerdi. İşte Reşit Paşa, Mustafa Kemal'in telgrafını okuyunca bir kez daha şaşırmıştı.

23 Haziranda işten el çektirildiği bildirilen Mustafa Kemal, yine Ordu Müfettişi olarak telgraf çekiyordu. Bu anlaşılması güç bir oyundu. Şimdi 27 Haziranda yine Üçüncü Ordu Müfettişi olarak Sivas'a geliyordu.

Sonra, Sivas'ta Harput Valisi eliyle yakalanmak istenen genç paşa, hiç gözünü kırpmadan tehlikenin gözüne geliyordu. İbrahim Tali Bey'in şifresini, hiç kuşkusuz almıştı. Böyle olduğu halde yiğitçe geliyordu. Reşit Paşa'yı şaşırtan bir şey de bu gözü peklikti.

Reşit Paşa, ilk şaşkınlığı geçtikten sonra elindeki telgrafı uzattı:

— Buyurun okuyun. Sonra da kalkın tertibat alın. Üçüncü Ordu Müfettişini yakalayın!

Telgrafı yer gibi, içer gibi bir solukta okuyup bitiren Ali Galip Bey'in gözleri fal taşı gibi açılmış, beti benzi birdenbire uçuvermişti. Gözleri kımıldamadan boşluğa bakıyor, yalnız dudakları titriyordu. Bu sefer Halit Bey, onun titreyen elinden telgrafı çekip aldı, yuvarlaklaşan gözleriyle bir kez, bir kez daha okudu. Onun da yüzünde bir damla kan kalmamıştı.

Reşit Paşa, bu iki adamın gülünç durumları karşısında nerdeyse keyfinden kahkaha atacaktı. Öyle yapmayarak mahsus kaşlarını çattı ve şöyle dedi:

— Beyefendi, bir şey söylemiyorsunuz. Üç dört saat sonra Mustafa Kemal Paşa Sivas'ta bulunacak. Burada niçin oturuyorsunuz? Düşüncelerinizi yapsanıza!

Ali Galip Bey hem üzgün, hem de utanmış bir durum almıştı. Telgrafı bir kez daha gözden geçirdikten sonra:

— Geliyor değil, geliyor değil, şimdi gelmiş. Sivas'a hemen hemen girmiş, çünkü telgrafın keşide saati üzerinden altı saat geçmiş!

Şaşırmak sırası yeniden Reşit Paşa'ya gelmişti. O, saat kaydını görmemişti. Telgrafı yeniden okuyunca bunun doğru olduğunu anlamış tek sorumlu adam olarak etekleri tutuşmuştu:

— Ben, Paşa'yı karşılamağa gideceğim, isterseniz siz Halit Bey'in temin edeceği kuvvetle kendisini tevkif ediniz! Dedi.

Ali Galip Bey, mahmurluğundan ayılmıştı:

— Onunla Harput'ta karşılaşsaydık dediğimi mutlaka yapardım. Lâkin burada mesuliyet size aittir.

Reşit Paşa, karşısındakilere blöf yapmamıştı. Gerçekten Mustafa Kemal'i karşılamağa gidecekti. Onu düşündüren bir şey vardı. Mustafa Kemal'i karşılamak için hiçbir hazırlık yapılmamıştı. Telgrafta yazılan saate göre Mustafa Kemal nerdeyse şehre girdi girecekti. Bunun için karşılayıcı toplamağa

da zaman yoktu. Yalnız, İbrahim Tali Bey'i çağırttı, telgrafı gösterdi.

Tali Bey, bu işten haberi olduğunu paşaya duyurur bir davranış aldı. Yalnız:

— İstikbale çıkacak mısınız? Diye sordu.

— Tabii! Yalnız vilâyet erkânını paşanın gelişinden haberdar edebilmek ve onları da istikbale çıkarmak için biraz vakit kazanmak lâzım. Sizden çok rica ederim. Numune çiftliğine teşrif buyurunuz. Mustafa Kemal Paşa henüz oraya gelmemişse kendisini bekleyiniz, bizler gelinceye kadar da çiftlikte istirahat etmelerini temin ediniz. Şöyle derli topluca istikbale çıkmazsak ayıp olur.

Bu arada Harput Valisi ve Hürriyet ve İtilâf Partisi başkanıyla yaptığı tartışmayı da bir çırpıda anlatıverdi. Doktor, onun sözlerini susarak ve gülümseyerek dinliyordu. Sonra:

— Eğlenceli bir muhavere! Dedi ve çıkıp gitti.

Reşit Paşa da Rasim Bey'e haber göndererek, Mustafa Kemal'i karşılamak için gerekli kişileri toplayıp hazırlanmasını bildirdi. Sonra, telgraf müdürünü çağırttı, ona da Mustafa Kemal'in Tokat'tan ve Yenihan'dan ne zaman ayrıldığını mutasarrıf ve kaymakamdan sorup öğrenmesini istedi.

Gelen karşılıklarda Mustafa Kemal'in henüz Yenihan ile Sivas arasında bulunduğu anlaşılıyordu. Henüz Numune Çiftliği evlerine varmadığı da meydandaydı.

Reşit Paşa da bu sırada gereken hazırlığı yapmak için vakit bulduğuna sevindi ve değerli yolcunun Numune Çiftliğine varacağı saati de ayarlayarak otomobiline bindi ve batıya doğru yola çıktı.

Reşit Paşa, sapsarı bir toz bulutu kaldırarak giden arabada hem iyi bir karşılama yapamadığı için üzülüyor hem de Türkiye'nin bir numaralı millî kahramanı olmak yoluna giren bu genç ve kudretli paşayla karşılaşacağına seviniyor, bu yüzden de garip bir heyecan duyuyordu. Otomobille on dakika çeken Numune Çiftliği yolu uzadıkça uzamıştı ya da Reşit Paşa'ya öyle görünüyordu.

En sonra tozlu yolun sağında ağaçlar içindeki uzun yapı göründü. Reşit Paşa, bir çocuk gibi seviniyordu. Mustafa Kemal'le karşılaşmayı ömrünün en önemli olayı olarak alıyordu.

Uzaktan çiftliğin önünde gördüğü otomobil, Mustafa Kemal'in otomobili olmalıydı. Ne var ki Mustafa Kemal ve arkadaşları otomobile binmeğe hazırlanıyorlardı. Bu ne demekti?

Paşa'nın bir saat çiftlikte dinlenmesi, Sivas'takilerin at, araba bularak karşıcı çıkabilmesi için çok gerekliydi.

Otomobil, çiftliğin önünde durunca Reşit Paşa hemen indi. Karşısında iki uzun boylu, yakışıklı adam dikilmiş kendisine bakıyordu. Bunlardan sivil giyinenin Hamidiye Kahramanı Rauf Bey olduğunu hemen anlamıştı. Yaver kordonları takmış paşa giynekli olanı da elbette Mustafa Kemal Paşa'ydı.

Hemen büyük bir sevgi ve heyecanla bu genç, sarışın ve bakışları delip geçici mavi gözlü askere doğru ilerledi, onun uzattığı kemikli ve iradeli eli sıktı ve sonra:

— Hoş geldiniz, ama dedi, şehre gitmekte acele buyuruyorsunuz. İlk kahvemizi burada içmek tenezzülünde bulunmaz mısınız?

Mustafa Kemal'in yüzü sert ve asıktı. Reşit Paşa'yı şaşkına çeviren bir emredici sesle:

— Hayır, hayır, kahveye lüzum yok. Hemen hareket edeceğiz! Dedi.

Reşit Paşa, gerçekten ne olduğunu anlayamamıştı. Şehre dönmek üzere kendi otomobiline binmeğe giderken yine Mustafa Kemal'in sert bir ton taşıyan sesini işitti:

— Siz de yanıma buyurunuz!

Reşit Paşa, Mustafa Kemal'le aynı otomobille gitmeğe can atıyorsa da yakın bir devrin ünlü kahramanı Rauf Bey'in öbür otomobilde kalmasına gönlü razı olmadığından:

— Rauf Beyefendiyi zatıâlinizden ayırmak istemem. Ben, müsaadenizle kendi otomobilime bineyim, dedi.

— Olmaz, yanıma geliniz!

Mustafa Kemal, bunu tam bir kumandan otoritesiyle söylediğinden Reşit Paşa başka bir şey söylemeden gitti Mustafa Kemal'in yanına oturdu. Yalnız fena halde sarsılmıştı. Bunun

altında bir bit yeniği vardı, ama neydi? Başlangıçta bir iltifat sandığı bu çağrışın sonunda bir kuşkunun eseri olduğunu sezmekte gecikmeyen Reşit Paşa, çok büyük bir acı duymaya başlamıştı. Bu belki de ömrünün en büyük acısıydı.

Mustafa Kemal, gerçekten Reşit Paşa'dan kuşkulanmıştı. Çiftlikte onu kahve içmek bahanesiyle eğlendirip Sivas'ta tutuklamak üzere bir hazırlık yaptıracağını sanıyordu. Şehre asılan yafta işi de Mustafa Kemal'in midesini bulandırmış bulunuyordu. Mustafa Kemal, burada tam bir ihtilâlci gibi tedbir almak zorunda kalmıştı.

Otomobiller, şehre doğru yollanmıştı, henüz Mustafa Kemal'in kuşkusunu bilmeyen Reşit Paşa:

— İnşallah, yolculuğunuz iyi geçti! Dedi.

Mustafa Kemal, kuşkulu bakışlarını onun gözlerine dikti:

— Sen onu bırak da, dedi, Sivas'ta yapılan hazırlıkları anlat. Beni tevkif etmek için kaç kişi bulabildin ve bunları nerede pusuya yatırdın?

Reşit Paşa, tam anlamıyla şaşırmıştı. Yalnız kekeler gibi şunları söyleyebildi:

— Aman paşam, bu nasıl söz?

Reşit Paşa, ruhunun üzerine bir çeki taşı düşmüş gibi ezilmiş, bitmişti. Mustafa Kemal, Reşit Paşa'nın yüzündeki derin üzüntüyü görerek kuşkunun yersiz olduğunu anlamış gibiydi. Yine de tam karar verememişti. Gözlerinde beliren bir gülümseyişle:

— Ali Galip'le yaptığınız münakaşalardan haberim var, dedi. Fakat beni Numune Çiftliği'ne alıkoymak için İbrahim Tali Bey'i memur edişinizden, şahsen de aynı teklifte bulunmanızdan şüphelendim. Ali Galip'in sizi de kendine uydurmuş olmasına ihtimal verdim. Sizi otomobilime alışım da bu yüzdendir. Yanımda rehine gibisiniz. Şayet bir pusu varsa, sizin belki de benden önce kurban gitmeniz muhakkaktır.

Reşit Paşa'nın gözleri yaşarmıştı. Mustafa Kemal yine gülümseyerek:

— İhtiyat iyi şeydir. Size de tavsiye ederim ve bu macerayı unutmanızı isterim, dedi.

*

* *

Mustafa Kemal, Amasya'da ayın yirmi beşinde Sivas'ta aleyhinde tehlikeli bir kımıldama başladığını haber almıştı. Bu haberi Sivas'tan İbrahim Tali Bey şifrelemişti.

Mustafa Kemal, ucunda bir tehlike sezilen nedenleri yerinde boğmak için hemen davranmak gerektiğini anlamış, her zaman olduğu gibi şimşek gibi karar vermişti.

25-26 gecesi yaveri Cevat Abbas Bey'i çağırmış ve sabahleyin gün ışımadan Amasya'dan güneye doğru yolculuğa çıkılacağını ve ona göre hazırlık yapılmasını emretmişti.

Öbür yandan da Beşinci Tümen kumandanı ve kurmay heyetiyle bir tedbir almak üzere davranmıştı.

Bu tedbir şuydu: Beşinci Tümen kumandanı, hemen o gece en iyi subay ve eratından bir atlı piyade takımı hazırlayacaktı. Mustafa Kemal, 26 Haziran sabahı Rauf, Süreyya (Yiğit) ve Cevat Abbas Beylerle meşhur Benz otomobiline binerek Tokat'a doğru yola çıkacaktı. Çabucak kurulacak atlı piyade takımı da aynı yönde yola çıkarılacak ve her an Mustafa Kemal'le bağlantılı bulunacaktı. Bu yolculuk, hiçbir yana telgrafla bildirilmeyecek, Amasya'da da kimseye söylenmeyecekti.

Mustafa Kemal, Rauf Bey ve öbür iki arkadaşıyla 26 Haziran 1919 sabahı Amasya Dağları'nın bütün koyu gölgelere boğduğu Amasya'yı arkada bırakarak, henüz kuşlar uyanmadan yola düşmüştü. Yeşilırmak sağ yanda, elma bahçeleri arasındaki yatağında sessizce akıyor, ara sıra ağaçların seyrekleştiği yerlerden birden bire uzun bir cam şerit gibi parlıyor, sonra yine gözden siliniyordu. Sol yandaki yüksek dağlardan serin ve tatlı bir esinti geliyor, yolcuların endişeli düşüncelerle yanan alınlarını serinletiyordu. Carcurum (Eryatağı) Kışlasını sağda bırakarak tozlu ve bozuk yolda sarsılarak ilerlediler. Sığır ve koyun sürüleri ağır ağır otlaklara doğru gidiyordu. Amasya'ya giden eşekli, atlı ve yayan köylüler, otomobildeki sarışın subayla arkadaşlarını merakla gözden geçiriyorlardı.

Kazova'da yaman bir Haziran güneşi yediler.

Turhal'a vardıklarında kahvelerin önünde sıralanmış ak saçlı ve sakallı piri fanilerin çokluğuna şaşmaktan kendilerini alamadılar. Burda ölüm insanlara pek dokunmuyor mu neydi? Gerçekten de bir yığın sağlam ihtiyar, çubuklarını içerek, nargilelerini tokurdatarak peykelerde oturuyor, bu yeni yolcuları sakin bakışlarla süzüyorlardı. Yeşilırmak biraz aşağıdaki bol ve zengin söğütlük içinden yine sonsuz akışını sürdürüyordu.

Mustafa Kemal'le arkadaşları, akşama doğru Tokat'a girdiler. Amasya gibi iki yandan dağlarla çevrilmiş büyük bir sel yatağına benzeyen şehre girer girmez Mustafa Kemal'in ilk işi telgrafhaneyi kontrol altına aldırmak olmuştu. Gidişinin, Sivas'a olduğu gibi hiçbir yana da bildirilmemesini sağlamak istiyordu. Mustafa Kemal, arkadaşlarıyla 26/27 gecesini Tokat'ta geçirdi ve Sivas Valisi'ne oraya yollandığını bildiren açık bir telgraf çekerek 27 Haziran sabahı Yenihan, Çamlıbel üzerinden yola çıktı. Sivas'a otomobille altı saat çekiyordu. Telgrafın altı saat sonra çekilmesini emretmişti.

Araba, Tokat yokuşunu çok zorlukla çıkmış, Yenihan'a doğru ve oradan ötede de epeyce düzlükte yol almış, Çamlıbel denen ve meşhur Köroğlu ile ilgili olduğu söylenen dolambaçlı daracık ve dik yokuşa tırmanmada acı acı homurdanıp tıksırmağa başlamıştı.

Yolcular yukarı yürüyerek çıkmışlar, tepede Köroğlu Çeşmesi'nin başında yine ihtiyar Benz'e kavuşmuşlardı. Ortalama yükseklikteki bir sıra yaşlı tepeler, yemyeşil ve genç çamlıklarla örtülüydü. Çamlıbel'in güneyinden aşağı yine yılankavi inen yol, tepelerin bitiminde tipik, bir cam şerit gibi parlıyor, sonra yine gözden siliniyor, ağaçsız kel topraklara giriyordu.

Artık buradan ötesi Sivas'ın sarı bozkırlarla çevrili geniş ekin tarlalarıyla birleştiği sınır üzerinden bir yaylım ateş gibi keklik sesleri geliyordu. Açık buğusuz bir mavilikle örtülü gökyüzü, geniş ufuklu yayla üzerinden gözü ve gönlü doyuruyordu. Otomobilin gürültüsünden yollardaki at fışkıları içinde, arpa arayan başı kâküllü tarla kuşları havalanıyordu. Ekinsiz

çorak topraklarda otlayan koyun sürülerinin köpekleri, ağız dolusu havlayarak yıldırım gibi otomobilin üzerine atlıyor, kimi zaman otomobilin üstü açık olduğundan tehlike bile yaratıyorlardı. Yollarda tek tük kağnılar, şalvarlı kadınların ve keçi kılından şalvarlı erkeklerin önünde uzun, yanık gıcırtılar çıkararak ağır ağır Sivas'a doğru yol alıyor, erkekler Paşa ile arkadaşlarını, ellerini göğüslerine bastırarak selâmlıyorlardı.

İhtiyar Benz artık yaylanın sapsarı tozundan, hem kendi boz bir renge bulanmış, hem de binicilerini toza dumana batırmış olarak Sivas'a girmek üzereydi.

Numune Çiftliğinin hemen yakınlarında Sivas'tan bütün hızıyla gelen bir otomobille karşılaşarak duruvermişti. Bu Mustafa Kemal'le karşılaşmak üzere yola çıkan İbrahim Tali Bey'in otomobiliydi. Otomobilden inerek çiftlik yapısının avlusunda birkaç dakika oturup dinlenmişlerdi ki bu sırada Tali Bey, Mustafa Kemal'e Reşit Paşa'nın kendisini biraz alıkoymak isteğini anlatıvermişti. İşte, bunun üzerine kafasında bir kuşku şimşeği çakan genç paşa, yerinden fırlamış ve:

— Öyleyse çabuk otomobillere ve Sivas'a! Diye bağırmıştı.

Onlar otomobillere binmek üzereydiler ki Reşit Paşa'nın otomobili çıkagelmiş ve hep birlikte Sivas'a yollanmışlardı.

Numune Çiftliği'nden biraz ayrıldıklarında karşıdan eski ve büyük bir yayla şehrinin panoramasıyla karşılaştılar. Yeşillikler içine gömülmüş koskoca bir şehir, ekin tarlalarının kıyısına dek yayılmıştı. Daha yaklaşınca bu yeşilliği meydana getiren nesnenin Sivas'ın meşhur kavakları olduğunu anladılar.

— İşte göründü Sivas'ın bağları! Hikâyesini anlatarak gülüştüler.

Suları çok bol olan şehir, çok güzel kavak yetiştiriyordu. Orta direği kavaktan yapılan Orta Anadolu köyleri için en değerli ağaç kavaktı.

Kavakların görünüşü bitip de sağ yandaki lisenin önünden geçen yolun başlangıcına vardıklarında bütün Sivas halkını orda toplanmış buldular. Kara ve alaca çarşaflı genç ve yaşlı kadınlar, ak sarıklı hocalar, kavuniçi abani sarıklarını, kırmızı

feslerine dolamış şayak pantolonlu hacılar, çoluk çocuk, zaten dar olan tozlu yolun her iki yanını iki sıra halinde doldurmuş, adı bunca gürültüler çıkarmış olan paşayı görebilmek için sabırsızlıkla bekliyorlardı. Üçüncü Kolordunun bulabildiği bütün askerler ve subaylarsa en başta yenilmiş bir memleketin askerleri olduklarını unutmuş görünerek sarışın paşa ile arkadaşlarını dimdik selâmladılar.

Mustafa Kemal, bu karşılamaya sonsuz sevinmişti. Hemen otomobilden indi, arkadaşları da inerek askeri ve halkı selâmlayarak yürüyen paşanın ardınca ilerlediler.

Mustafa Kemal Paşa, sonradan tarihî olaylara sahne olacak olan liseyi sağında bırakarak meydanı geçti ve Hükümet konağının kocaman yapısından biraz aşağıda tam dört yol ağzındaki Üçüncü Kolordu merkezine gitti. Hepsi Kolordu merkezine girmişlerdi ki Mustafa Kemal'in kolordu subaylarından birine şu emri verdiği işitildi:

— Burada bulunan Harput Valisi Ali Galip'le onun İstanbul'dan beraber getirdiği kimseleri hemen buldurun, buraya getirin.

Ali Galip Bey'in beraberinde ta İstanbul'dan getirdiği kuşkulu adamlar on kişiydi. Aradan çok geçmemişti ki askerler ve subayların önlerine kattığı Ali Galip Bey'le adamları Kolordudan içeri girdiler.

Mustafa Kemal Paşa, hükümet meydanına bakan geniş ve aydınlık kumandanlık odasındaki masanın başında oturmuş, onları bekliyordu. Geldiklerini görünce hepsini odaya aldırıp karşısına dizdi. Yüzünden düşen bin parça oldu. Kaşları çatılmış, yüzü asılmıştı. Bu durumda Ali Galip Bey'i yerden yere çarptı, batırıp çıkardı. Kelimelerin silleden farkı yoktu.

Sivas'ta günlerdir çevirdiği iğrenç dolapları bir bir sayıp döküyor, tükürükten beter hakaretler Harput Valisi'nin yüzüne yağmur gibi yağıyordu. Onları oturtmamış, hâlâ ayakta tutuyordu. Genç paşa, karşısındakileri yerden yere vururken sırasını düşürüp "Millî Hareket"in niteliği ve kutsallığı üzerine de çok güzel sözler söylüyordu.

Bu utandırıcı hırpalama karşısında put gibi duran Ali Galip, "Süt dökmüş kedi"ye benziyordu. Reşit Paşa da bu hakaret yağmurunun Ali Galip Bey'in yüzüne nasıl yağdığını seyredenlerdendi. Bu "Süt dökmüş kedi" benzetişi de onundu. Ali Galip Bey, ne yapacağını, ne diyeceğini, büsbütün şaşırmıştı. Yalnız kuruyan dilini damağını ıslatmağa çalışıyor, büyük bir korku içinde yutkunup duruyordu.

Mustafa Kemal, tam yirmi dakika Ali Galip Bey'i hırpaladıktan sonra elindeki iri taneli tespihini yanı başındaki etajerin üzerine fırlatırcasına bıraktı ve sözünü şöyle sürdürdü:

— Askerler, mert olur, dedi. Türk askeri ise mertlerden mert ve pek civanmert olur. Siz, cihanın kabul ettiği bu kaideye istisna mı teşkil ediyorsunuz? Yoksa ordudan ayrılmakla Türk askerine mahsus bütün kıymetlerden de uzak mı düştünüz? Nedir bu yaptığınız? Kime ve kimlere hizmet yahut kime ve kimlere ihanet ediyorsunuz? Hiç düşündünüz mü?

Ali Galip Bey, kendini savunmak için ağzını açacak oldu. Mustafa Kemal, ona ağız açtırmadı. Yüzü öfkeden kıpkırmızı kesilmişti:

— Size, daha ağır muamelede bulunabilirdim, dedi. Mütekait bir asker olduğunuza hürmet gösterip bu kadarla iktifa ediyorum. Şu kadar ki aklınızı başınıza almaz haddinizi tanımaz, dilinizi de kısmazsanız, akıbetiniz vahim olur. Haydi, buyurun, yerinize gidin. Derin derin düşünün! Harput'a mı gitmek, geri İstanbul'a mı dönmek lâzım olduğunu kararlaştırın. Yalnız şunu unutmayın ki Anadolu'da sizin gibilerin ve efendilerinizin düdüğü ötmez, ötemez!

Artık bu zehirli paparayı yedikten sonra Ali Galip Bey'in ilk fırsatta kapağı İstanbul'a atacağı sanılıyordu. Hiçte böyle olmadı. Mustafa Kemal'in paparasını yedikten sonra arkadaşlarıyla birkaç saat ortadan kaybolan Ali Galip Bey, yatsıya doğru tek başına Mustafa Kemal'le görüşmek üzere kolorduya gitti.

Mustafa Kemal, Rauf Bey, Reşit Paşa ve Süreyya Beylerle kolordudan kimi subaylar oturmuş konuşuyorlardı.

Bu sırada Ali Galip Bey'in gizli ve önemli bir şeyler söylemek için geldiğini Mustafa Kemal'e bildirdiler. Oturanlar, şaşkın şaşkın birbirlerinin yüzüne baktılar. Bu da ne demekti?

Reşit Paşa, kalkıp usulca dışarı çıktı. Bu anda Ali Galip'le yüz yüze geldi. Adam çok düşünceli ve heyecanlı görünüyordu. Reşit Paşa dikkat etti, Ali Galip hem sofada volta vuruyor, hem de ceketinin düğmelerini ilikleyerek huzura girmeğe hazırlanıyordu.

Reşit Paşa, ona selâm vererek:

— Nasılsınız? Dediyse de konuşmalarına zaman kalmadı, Cevat Abbas Bey, dışarı çıkarak ona:

— Buyurun! Dedi. Onu odaya soktu.

Rauf Bey ve ötekiler de dışarı çıktılar. Ali Galip Bey istediği gibi Mustafa Kemal'le baş başa kaldı. Yorgun adamı bin türlü yalan dolanla sabaha dek lâfa tuttu.

Görünüşe aldanılmamasını, kendisinin de bu uğurda çalışmak üzere Anadolu'ya gelmiş olduğunu öyle iblisçe ve aldatıcı bir konuşma düzeniyle anlattı ki en sonra genç, yorgun, uykusuz paşa, onun sözlerine kandı ve Harput'a Vali olarak gitmesine izin verdi.

DAĞLARINDAN YAĞ, OVALARINDAN BAL AKAN ŞEHİR: AYDIN

Albay Şefik Bey, 27 Haziran 1919 günü atına atlayarak Menderes Köprübaşına varmak üzere Çine'deki askerlik şubesinde kurduğu 57. Tümen Karargâhından ayrıldı. Her günü şaşırtıcı olaylarla dolu zaman, herkes gibi onu da şaşırtmamış değildi. Yine de kendi direnciyle davranabilecek durumdaydı. Olaylar, onun karşısında öyle sıralanmıştı ki artık yapacağı bir işi, başka bir başa danışmadan yapabilecek bir du-

ruma gelmişti. Son günlerde Aydın yönünden Anadolu'nun içerilerine sokulup tutunmağa çalışan bütün Yunan birliklerini sık baskınlarla yerinden söküp atan Kanunsuz Aydın Çocukları, Yiğit Efeler ve Zeybekler doğrudan doğruya onun kafasından çıkan direktiflerle işe koyulmuşlardı. Malkoç Köprüsü baskını, Nazilli baskını ve bu arada Aydın'ın doğusunda ve batısındaki birçok demiryolu köprülerinin atılması hep Çine'deki İtalyan bölgesinde alçak gönüllü bir tümen kumandanı sessizliğiyle pusmuş olan Şefik Bey'in başının altından çıkıyordu. Bu işleri yapan genç efeler ve subaylar, şerefli birer kahraman olarak dillerde gezmeğe başlarken Şefik Bey küçük karargâhında doğacak daha büyük belâlar ve olaylar için sessiz sedasız plânlar tasarlıyordu. Bugün, Menderes Köprübaşında mevzilenmiş olan 175. Alay kumandan vekilinden aldığı haber çok ilginçti: Sözde Aydın'a yüz elli kişilik bir İtilâf Devletleri subay ve er kadrosu gelmiş, Yunan birliklerinin bırakıp kaçtığı karakolları teslim alıyordu.

Bu da ne demekti? İşte, kendisini ve atını terleten bu durgun Haziran gününde Çine-Aydın yolunu tepmesi bundandı. Yolun birkaç yüz adım ötesinden batıya doğru yemiş bahçeleri ve söğütlükler, kavaklıklar arasından sarımtırak suyuyla Küçük Menderes Irmağı akıyordu. Yol kıyılarına yerleştirilmiş kocaman küpler, Küçük Menderes'in bulanık suyu ile doldurulu-yor, gelip geçen susuz yolcular tasları doldurarak bu sudan içiyorlardı. Çok eski zamanlardan beri süregeldiği anlaşılan bu güzel gelenek yüzünden, susuz yolcular biraz ötedeki ırmaktan avuçlarıyla su içmekten kurtuluyorlardı.

Şefik Bey, kalpağını çıkararak sık sık elinin tersiyle alnının terini silerken yoldan gelip geçen deve kafilelerini, bisikletli ve atlı İtalyan askerlerini, tek tük yolcuları inceleyerek süzüyor, aklında da hep o yeni aldığı haber dolaşıp duruyordu.

Albay Şefik Bey, Büyük Menderes Köprüsü başındaki müfrezenin yanına vardığında ikindi olmuştu. Menderes Irmağı, sıcaktan kaynayan düz ovanın ortasından serin ve bulanık sularıyla sürüklenerek geçip gidiyordu. Sırtını yüksek ve yem-

yeşil dağlara yaslamış olan Aydın şehrinin camları ikindi güneşinde uzaktan uzağa parlıyordu.

Gemi denen kocaman salla karşıya gecen Albay, Binbaşı Hacı Şükrü Bey ve arkadaşlarınca karşılandı. Köprübaşında yuvalanmış olan küçük birlikler ve çetelere toptan Binbaşı Hacı Şükrü Bey'le Topçu Binbaşısı Hakkı Bey kumanda ediyordu. Şefik Bey, yuvalanmış olan kuvvetleri gözden geçirdi. 175'nci Alayın elli kişilik Birinci Taburu bir makineli tüfek bölüğü, bir dağ obüs takımı, Muğla'dan ve Çine'den gelen gönüllüler, Söke'deki 175'nci Alayın otuz kişilik İkinci Taburu Bağ arasındaki kırk kişilik bir piyade birliği, On Yedinci Kolordunun mızraklı süvari bölüğü, Yörük Ali Efe ve Kıllıoğlu Hüseyin Efe Çetesi, Komiser Hamdi Bey Çetesi, Denizli Yedek Subayları Müfrezesi, Topçu Yüzbaşısı Fehmi Bey kumandasındaki Tavaslı Ömer Ağa Müfrezesi, Menderes Güneşi Dokuzun Mehmet Efe Müfrezesi, Mesutlulu Mestan Efe Müfrezesi, Teğmen Kadri Bey Müfrezesi 20/21 Haziranda Söke Aydın arasındaki Erbeyli İstasyonu'na bir baskın yaparak bir Efzun bölüğünden yetmişini öldürmüştü. Sarayköy müfrezesi, Emekli Yüzbaşı İbrahim Bey Müfrezesi (Bu yaşlı subay Aydın Savaşı'nda şehit düştü), 175'nci Alayın Sarayköy'deki Üçüncü Taburu, kırk iki kişilik süvari bölüğü ve bir takım sahra topçu bataryası karakolları boşaltarak Aydın şehrinin içine çekilen düşman kuvvetlerinin çevresini her yandan çevirmiş durumdaydı.

Albay Şefik Bey'in yakından kontrol ettiği Menderes Köprüsü başındaki kuvvetler, Yunanlıların gözüne en çok çarpanlardı ve gerçekten de buradaki birkaç yüz kişilik kuvvet, bir akıncı ruhu ile dopdoluydu. Şefik Bey, İtilâf Devletleri'nin Yunanlıların koruyamadığı Aydın karakollarını kendi asker ve subaylarıyla doldurmasına çok önem verdiğinden yeni bir haber alabilmek için çırpınıyordu. Buna çok önem verişinin nedeni acıktı. Aydın çevresindeki millî kuvvetleri Aydın üzerine akına kaldırmayı düşünüyordu.

Yunanlılardan başka bir de İngiliz-Fransız kuvvetleriyle boğuşmak mı gerekecekti? Albay Şefik Bey, Çanakkale'de bu

düşmanlarla göğüs göğüse süngü savaşları yaptığı günleri andı. Ne korkunç günlerdi o günler. Tarih bir kez daha yeniden mi başlıyordu. 1914 yılıydı, Şefik Bey'in Yirmi Yedinci Piyade Alayı Maydos'a yerleşmişti. Bu alayın görevi, Kabatepe-Arıburnu arasındaki deniz kıyısı parçasını herhangi bir çıkarmaya karşı korumaktı.

1915 yılı nisanının yirmi beşinci günü, alaca karanlıkta kıyamet kopmağa başladı. Yer-gök sarsılıyordu. Düşmanın en büyük, en korkunç savaş gemileri, yan yana dizilmiş, savurdukları en iri mermileriyle o küçük kara parçasını hallaç pamuğu gibi atıyorlardı. Mermi yağmurunun çelik perdesi arkasında ilk düşman askerleri Türk toprağına ayak basmıştı. İngiliz ve Fransız askerleri Arıburnu, Seddülbahir, Kumkale'de karınca gibi kaynamağa başlamıştı. Sandallar karaya durmadan asker döküyordu. 27. Alay kumandanı Şefik Bey hemen bağlı olduğu Dokuzuncu Tümen kumandanlığına bir haberci göndermişti. Alay harekete hazırdı. Bu çıkarma bir oyalama değildi, gerçekti. İkinci tabur kumandanından aldığı bilgi bunu gösteriyordu. Haberci ile gönderdiği bu bilgiyi telefonla da ayrıca bildiren Şefik Bey, Dokuzuncu Tümen kumandanından sabahleyin saat 5.45'te telefonla hareket emrini almıştı.

İki piyade taburuyla bir makineli tüfek bölüğü, şimşek gibi çıkarma yerine doğru yönelmişti. Bu kuvvetler, Mustafa Kemal'in sonraları savaşı yönettiği bir yer olarak "Kemalyeri" adını alan "Topçular" sırtına vardığında düşmanın epeyce içerilere sokulduğu görülmüştü. Düşmanın sol kanadı Kılıç Bayırı'na, sağ kanadı da Kanlı Sırt'a dayanmıştı.

Şefik Bey, dürbünüyle çıkarma yeriyle denizin üzerini şöyle bir taramış ve şu kanıya varmıştı. Kıyıya pek yakın bulunan yirmi altı çıkarma gemisi, durmadan karaya asker döküyordu. Olsa olsa bu saate dek çıkarılan asker sayısı on üç bin kişi olabilirdi. Alayın iki bin kişisiyle bunca kalabalık bir düşman kuvveti denize dökülemezdi. Bunun için ihtiyattaki 19'ncu Tümenin yardıma koşması çok iyi olurdu. Bu tümen, Boğaz'a hâkim olan Kocaçimen Dağı yönünde yürütülebilirdi.

Şefik Bey'in bölgesine en yakın olan kuvvet Yarbay Mustafa Kemal'in kumandasındaki bir ihtiyat tümeniydi. 19'ncu Tümen, Şefik Bey'in sağ kanadına yetişinceye dek düşmanı Conkbayırı ve Kabatepe'ye çıkmadan alıkoymalıydı. Bunun için gerekli olan da geniş bir cephe saldırışıydı. İlerleyen düşmanın her noktasına yöneltilecek bir saldırı, onu şaşırtıp olduğu yere mıhlar ve gelecek kuvvetlere zaman kazandırabilirdi.

Bu kararı veren Şefik Bey hemen Maydos'taki 9'ncu Tümen kumandanlığına, düşmanın Arıburnu sırtlarını işgal ettiğini, Arıburnu ile Kocadere arasındaki sırtlardan taarruza başlayacağını bildirmiş ve Kocaçimen dağının çabucak 19'ncu Tümence tutulmasını istemişti.

Şefik Bey, raporunu bir atlı haberciyle gönderdikten ve verdiği kararı telefonla bildirdikten sonra hiçbir emir beklemeden 27'nci Alayı toptan üstün düşman kuvvetleri üstüne saldırtmıştı. Güneş batıncaya dek göğüs göğüse yapılan korkunç süngü savaşlarından sonra alayın iki taburu karşısındaki sekiz bin düşman askerini yerlerinden söküp atmıştı.

Bu sırada 19'ncu Tümen kumandanı Yarbay Mustafa Kemal de yarımadanın ve payitahtın kaderiyle ilgili büyük bir iş olduğunu anlayarak hiç kimseden emir almadan 27'nci Alayın kana boyadığı sırtlara tümeniyle yetişmiş ve Conkbayırı'na tırmanmaya başlayan düşmanın sol kanadına 57'nci Piyade Alayı'nı bir süngü ormanı halinde saldırtıvermişti.

Korkunç savaş meydanında yalnız başına ve komutansız kalmış olan Şefik Bey, Mustafa Kemal yetiştir yetişmez hemen ona cephesindeki olaylar üzerinde bir rapor sunmuş ve onun kumandası altına girivermişti. 27'nci Alay'ın iki taburuyla 19'ncu Tümen'in üç taburu o gün el ele vererek sanki düşmana bir süngü oyunları estetiği göstermiş, karanlık her iki ordu ölü ve yaralılarının üstünü kalın battaniyesiyle örtünceye dek bu süngü bayramı sürüp gitmişti.

Artık savaş salt Yarbay Mustafa Kemal'in kumandası ve kontrolü altında sürüyordu. İriyarı, uzun boylu, çoğu okumuş ve iyi eğitimli on beş bin tutarında Avustralyalı ve Yeni Zelan-

dalı İngiliz askeri, deniz kıyısında uzanan ince bir toprak şeridine dek kanlar içinde sürülmüş, atılmıştı.

Kemalyeri'nden, bu karaya yapışmış düşman yığınları üzerine dikilmiş iki keskin mavi göz, bunları tam yedi ay manyetize eder gibi oraya mıhlamıştı. Bu mıhlanış olayı, çelik yağmurlarının senfonik uğultu ve ıslıkları altında sürüp gitmiş, Şefik Bey'in 27'nci Alayı da tam yedi ay en ön plânda durup dinlenmeksizin düşmanla en çetin durumlarda dövüşüp durmuştu.

Çanakkale Savaşları'nın en gerçek cehennemini, Şefik Bey'in alayı yaşamıştı. Bu yiğit alay, öyle güçlükler içinde bir destan yaratmak zorunda kalmıştı ki en sonra başkumandan vekili Enver Paşa da bu destanı işitmiş ve görmüş, 27'nci Alay'ın sancağına altın ve gümüş harp imtiyaz madalyalarını kendi eliyle takmıştı.

Şefik Bey, Mustafa Kemal, Anafartalar Grup Kumandanlığı'na atandıktan sonra onun yerine 19'ncu Tümen Kumandanlığına getirilmiş, İngilizler Gelibolu Yarımadası'nı boşaltıp gidinceye dek bu tümenin kumandanlığını yapmıştı.

Çanakkale Savaşı'ndan sonra tümeniyle birlikte karlı Galiçya Cephesi'ne gönderilen Şefik Bey, orada da parlak bir kumandan olduğunu göstermiş, tam sırasında yaptığı birçok karşı saldırılarla üstün Rus kuvvetlerini her zaman geriletmişti. Alman Ordular Grup Kumandanlığı, onun bu başarısını görerek değerlendirmişti.

Albay Şefik Bey 1917 yılında Antalya'daki 57'nci Tümen kumandanlığına atanmıştı. 1918 Kasım'ında Mondros Bırakışması'nın yapılmasıyla Şefik Bey'in 57'nci Tümeni Aydın'a alınmış, böylece kader onu en civcivli bir savaş bölgesinin içine atmıştı. Bunda Şefik Bey, dağılmış ordu döküntülerinden, çetin ve yiğit efe eşkıyalarından Aydınlı şehirli ve köylülerden meydana getirdiği ilk millî kuvvetle bir kez daha azgın düşmanların karşısına dikilecekti.

Bırakışmadan önce. 57'nci Tümen Karargâhı, Aydın'ın içindeydi. Birlikler çok dağınıktı ve uzak yerlerde bulunuyor-

du. 175'nci Alay ile Topçu Taburu Aydın'ın içinde ve Denizli'de bulunuyordu. Alaylar da küçük birlikler halinde dağıtılmıştı.

En kuvvetli 135'nci Alay, Sisam Adası'ndan Türkiye'ye geçen ve yerli Rumlarla güçlenen kalabalık çetelerin kovalanmasıyla uğraşıyor, bu yüzden de çok dağınık bir durumda bulunuyordu. 175'nci Alay da demiryolu boyunca ufak birlikler halinde yayılmış ve dağılmıştı. O da eşkıya ile uğraşıyordu. Bu yüzden gerçek bir güç olmaktan çıkmıştı. Aydın'ın içinde yalnız zayıf bir tabur barınıyordu.

Şefik Bey, modern Yunan Ordusu İzmir'den Aydın'a doğru yola çıktığında bu duruma bakıp eli çenesinde derin derin düşünüyordu. İşin açıkçası, ortada tümenin adından başka bir şey yoktu. Hazari gücü iki yüzer kişi olan alaylar, bölününce birer avuç insan varlığı durumuna düşüyordu.

Düşman, hiç şaşmadan geçtiği yolları sağlamlayarak Aydın'a doğru yaklaşıyordu. 17 Mayıs 1919'da Yunan Kuvvetleri Urla, Çeşme, Seferihisar'ı işgal etmişti.

Tam bu sırada, İtalyan Ordu Birlikleri de Söke'ye girmişti. Yunan işgal kumandanı Zafiryos, Rum eşkıyasının Seydiköy, Develi, Cumaovası'nda Müslüman halka zulüm yaptığını bahane ederek sözde bunu önlemek üzere Dördüncü Piyade Alayı'ndan bir birlik ile tümen süvari bölüğünü Develi yönünde ileri sürmüştü. Albay Zafiryos'un asıl amacı Söke'yi işgal eden İtalyanların bir olupbitti ile Aydın'ı işgal etmelerinin önüne geçmekti. Oysa Söke'yi alan bu iki yüz kişilik İtalyan kuvvetinin Aydın'ı işgal etmeğe niyeti yoktu. Büyük Menderes Irmağı, onların işgal bölgesini zaten kendiliğinden ayırmıştı. Albay Zafiryos'un elindeki kuvvet bir tümenlikti.

Tümen kumandanı, İzmir'deki 56'ncı Tümenden kaçıp içerlere gelen iki bin silâhlı Türk piyadesiyle yüz elli Türk süvarisinin Cumaovası köylerinde dolaştığını bildiren tatsız bir haber almış, bu yüzden de yürüyüşün hızını azaltmak zorunda kalmıştı. Gerçek hiç de böyle değildi. Bütün bu köylerde yirmi Türk askeri bile yoktu. Yalnız köy bekçilerinde martinler vardı.

Aydın'ın işgaline çok önem veren Yunan Kumandanlığı, Develi ve Seydiköy'ü aldıktan sonra Torbalı'yı da işgal etmek gerektiğini düşünerek biraz zaman kazanmağa çalıştı. İzmir'deki 1/38'nci Efzun Alayı'ndan bir taburu Develi köyüne gönderdi. Bu tabur 20 Mayıs 1919'da Torbalı'yı işgal etti.

Artık sıra Aydın'a gelmişti...

Albay Zafiryos da Ayvalık'ın işgalini sağlamak için Venizelos'un uydurduğu bahanelere benzer yalanları üst üste uydurarak Anadolu'nun en güzel şehirlerini armut toplar gibi birbiri peşinden işgal etmek yolunu tutmuştu. Torbalı'dan sonra Aydın için de şöyle bir bahane uydurulmuştu. Sözde Aydın dolaylarında dört bin milisle, iki bin nizamî orduya bağlı asker toplanmıştı ve yine sözde bunlar Aydın'ın içinde ve dolaylarında oturan Rum halkını boğazlamağa ve mallarını yağmalamağa hazırlanıyordu. Oysa Aydın'da durum tam tersineydi. Kimi aydınlar ve subaylar, felâketin her an yaklaştığını görerek karşı koymak için hazırlanılması üzerine ilk adımı atmışlardı ki, Aydın eşraf ve zenginleriyle Hürriyet ve İtilâf Partisi ilgilileri, bu millî kıpırdanışın karşısına bir umacı gibi dikilivermişlerdi. Bunlar şöyle zararlı bir propaganda yapıyorlardı: Eğer Aydın'ın savunmasına kalkışılırsa Yunanlılar, İzmir'de yaptıkları gibi bura halkını da kesip biçeceklerdi. Onun için halk, işgali sessizce karşılamalıydı. Büyük toprak sahibi eşraf, şehrin birçok memurlarını da kendi saflarına çekmiş ve hep beraberce fakir Aydın halkını parmağını kımıldatamayacak derecede zehirlemişti. Aydın Metropoliti ve yerli Rum eşraf, Türk eşraf ve Hürriyet ve İtilâf Partililerle el ele vermiş ve aynı amaç çevresinde kenetlenmişlerdi.

Et kafalı eski Atina eşrafının ve onların emrinde çalışan din istismarcısı politikacıların çıplak başlı ve yalınayak Sokrates'e içirmiş olduğu baldıran zehrini, Türk ve Rum aydın eşrafı, Allah'ın sebili gibi Aydın'ın yiğit, fakir halkına tas tas bol keseden içirmişler ve temiz halkı da bütün kendilerine benzetmişlerdi. Böyle bir halk içinden kim hangi yürekle milis toplayabilir, vurucu örgüt yapabilirdi? Yeniden örgüt yapmak bir ya-

na dursun, eldeki silâhlı erat da zehirli propagandalar karşısında silâhlarını bırakıp birer ikişer savuşmağa başlamışlardı.

İzmir'deki kanlı Yunan işgalinden daha önce, atik davranarak kaçıp kurtulabilen 56'ncı Tümenden birkaç subay, Tire'ye dek gelebilmiş, düşmanın azgınca ilerlediğini görerek ve daha çok gerilemeyi yurt sevgisiyle bağdaştırmayarak hemen oracıkta Yunanlılara karşı gelecek bir halk kuvveti meydana getirmeye davranmışlardı. Kimi Tire memurlarıyla eşraf ve zenginleri, onların teşkilât yapmasını önlemeye çalışmış ve kasabalarının başına belâ getirmemek için hemen çekilip gitmelerini salıklamışlardı.

İki ateş arasında kalan bu yurtsever subaylar ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Kasabanın belediye başkanı, askerlik şubesi başkanının desteğini de sağlayarak Aydındaki 57'nci Tümen kumandanı Albay Şefik Bey'e şöyle bir telgraf çekmişti:

" Her ne kadar asayiş temin edilmişse de burada kalan bir kısım asker ve subaylar, memleketin ihtilaline sebebiyet vermek teşebbüsünde bulunduklarını gören memleket halkı, bunların buradan hemen aldırılmalarını musırren(direnen, ayak direyen kimse) talep etmekte olduklarından, haklarında yapılacak muamelenin sürati işarı (yazıyla bildirme) ehemmiyetle maruzdur."

Şefik Bey, bu telgrafı okuyunca gözlerinin önünde kıvılcımlar oynamaya başlamıştı. Bir cahil Belediye Başkanı, haydi diyelim böyle düşünebilir, koca bir askerlik şubesi başkanı, kendi meslek arkadaşlarına böyle alçakça ve namussuzca bir kötülüğü nasıl yapabilirdi? Yirmi-otuz subayla birkaç askercik, o sahipsiz topraklar ve köyler için bir nimet değil miydi? Bunlara dört elle sarılarak onların çevresinde bir örgüt kurmak varken nasıl olur da bir Türk kasabasından kovulabilirlerdi?

Şefik Bey, buna hiç şaşmamıştı. Sadece gözleri yaşarırcasına üzülmüştü. Aynı dert kendi başında da dönüyordu. Onun niyetini sezmiş olan Aydınlı Rum ve Türk eşraf, "Sakın olmaya ki karşı koyasın!" diye onu türlü kanallardan sıkıştırıp duruyordu. 18 Mayıs günü, erkenden Tire Askerlik Şubesi Başka-

nının telgrafını alarak öfkesinden küplere binen Şefik Bey, birkaç saat sonra da Tire Belediye Başkanı Abdülkadir Bey'den şu telgrafı almıştı:

"İzmir civarından ricat etmiş ve Binbaşı Aziz Bey kumandasında yirmi beş kadar subayla elli kadar erattan mürekkep (-den oluşmuş) bir kuvvet vardır. Memleketi ihtilâle vermek için buradan hareket etmiyorlar. Müslim ve gayrimüslim bilcümle ahali heyecandadır. Bunlar hakkında yapılacak muamelenin serian icrası, ahali namına rica olunur."

Şefik Bey'i bu iki telgraf sonsuz üzüntülere salmıştı. Belediye Başkanının eşraftan birisi olduğunu düşünerek boş veriyorsa da Askerlik Şubesi Başkanı Mehmet Bey'i bir türlü affedemiyordu. İzmir'de Yunanlıların silâh oyunlarıyla kanlı bir işgal trajedisi meydana getirmiş olması sanıldığı gibi Türk halkını şahlandıracağına büsbütün korkutmuş ve sindirmişti.

Zehirli bir korku rüzgârı, Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin ve mal ile mülklerinden başka dünyada gözleri hiçbir şey görmeyen eşrafın megafonla yaydıkları afyonlu ve ürkütücü yaygarayla korkunç bir hız alarak Ege Bölgesi'nin şehirleri ve köyleri üzerinden ıslıklar çalarak esmeye başlamıştı. Türk halkı, şahin görmüş keklik yavruları gibi darmadağın olmuştu. Gelecek düşmanı kuşkulandırmamak için iki kişi yan yana gelip konuşmaktan çekiniyor, bir silâh sanılır korkusuyla ekmek bıçakları bile saklanıyordu. Bu gerçekten, bu yiğit halk için son derece büyük bir talihsizlikti. Çok şükür, Albay Şefik Bey ve onun gibi birkaç iri kıyım insan, bu sönmek üzere bulunan yiğitler ateşini üflemek için avurtlarını şişirerek hız almaya çalışıyorlardı.

Şefik Bey, Menderes'in sarı ve serin sularına gözlerini dikmiş, bütün bunları şimşek hızıyla düşünüyor, o günleri andıkça sevinci artıyor, o korkunç anlardan ne denli uzaklaşmış olduğunu açıkça görüyordu.

Ne pis anılardı bunlar: İzmir Reddi İlhak Cemiyeti'nin Aydın'a göndermiş olduğu ateş parçası gibi telgrafın ruhunu yeniden yaşadı. Altın yürekli birkaç Aydın'lı hemşeri, hemen bir ihtilâl bayrağı gibi kızarmıştı. Doktor Mazhar Germen Bey,

bunların başındaydı. Bütün Türk evlerine çığırtkanlar gönderilmiş, ancak bir avuç insanın yardımıyla işgali protesto etmek için bir toplantı yapılmıştı. Halk bu toplantıyı hiç de uğurlu saymamış, elden geldiğince bundan uzak durmuştu. Bir lise öğrencisinin söylediği birkaç ateşli söz, kaygısız kulakların derinliğinde yitip gitmişti. Bu toplantı, halka verilen zehrin etkisini dağıtamamıştı.

Birkaç gün sonra trenle İzmir'den kaçan halk, korku rüzgârını korku fırtınası durumuna getirmişti. Aydın ve dolaylarında artık çiçek rüzgârları değil, yılgınlık esiyordu. İzmir'den kaçıp gelen halkın bilmeyerek yaptığı gevezelikler, Aydınlı Rum ve Türk eşrafın ekmeğine yağ sürmüştü. Gelen halk, soranlara şöyle diyordu:

— Eğer İzmir'de Yunanlılara karşı silâh kullanılmasaydı bu feci hâdise çıkmayacaktı. Herkes işiyle, gücüyle meşgul olacak, hükümet memurları vazifeleri başında kalacaktı.

Bu sözler, kaynayan millî duygular kazanına tenekelerce soğuk su dökmek gibi bir şey olmuştu. İstanbul Hükümeti'nin ölü toprağına benzeyen şu sözleri de durmadan şaşkın, üzgün ve sahipsiz halkın üstüne afsunlayıcı dualar gibi yağıyordu:

— İşgali sabır ve sükûn ile karşılamalıyız. Sulh konferansında hakkımızı arayacağız.

Bu sırada düşmana karşı koymak için hazırlanan gözü pek, yüreği duygulu subayların emrindeki askerler, Hürriyet ve İtilâfçı unsurlarla ve eşrafça kışkırtılarak kıtalarından kaçırılıyordu. 57'nci Tümen gerçekten acınacak bir haldeydi. Bunca geniş bölgeye dağılmış olan erat ve subay nasıl bir araya getirilebilirdi? Sonra, erler her fırsatta kaçıyorlardı. Albay Şefik Bey bütün bu talihsizlikler ortasında yine de kimi kararlar almak zorunda kalmıştı.

Eninde sonunda düşmana karşı çıkması gereken biri varsa o da kendisiydi. Düşmanın nasıl yenileceğini bütün bu talihsiz bölgede yalnız o biliyordu. Anafartalar kahramanıyla yan yana tam yedi ay bu yeni gelen düşmanın ekelerini (ağa-

beylerini) yenmiş, denize dökmüş ya da bütün üstünlüğüne karşın onları deniz kıyısındaki mezarlarına mıhlamıştı. Evet, bu silâhlı ve zorba turiste, tıpkı Çanakkale'de olduğu gibi haddini bildirecekti. Yalnız şu sırada Aydın'da elinin altında ancak gülünç denecek kadar önemsiz silâhlı insan kalmıştı. Onların da düşman gelinceye dek kaçıp gitmeyeceğini hiç kimse sağlayamazdı. Onun belini büken en büyük dert buydu.

26 Mayıs 1919 da Aydın'a doğru ilerleyen Yunan Kuvvetleri, şehrin beş kilometre batısında durmuştu. Yunanlılar, eldeki kuvvetlerle şehre girdiklerinde herhangi bir karşı koyma olayında tehlikeli bir sürprizle karşılaşmamak için daha çok kuvvet biriktirmek istiyordu. Bunun için de İzmir'den trenle durmadan asker getirip toplama yerine yığıyorlardı.

23 Mayıs 1919 sonuna dek Yunanlıların ilk işgal kuvvetlerinin tutarı üç alaydı, Altıncı ve Sekizinci Girit Alayları da toplanma yerine gelince Zafiryos, Aydın'ın işgal emrini vermişti.

Dördüncü Piyade Alayı, bir Efzun taburuyla bir dağ topçu bataryası ve bir jandarma bölüğünü Aydın'ın işgali için yola çıkarmıştı. Torbalı'yı daha önce alan Efzun taburu da Tire yolundan gelebilecek Türk tehlikesine karşı pusuya yatırılmıştı.

İzmir'de bulunan Dördüncü Alay, her gün bir taburunu İzmir'den trenle yola çıkararak, ilk tabur Balatçık'ta indirilerek Germencik'e doğru yürütülecekti. İkinci gün yola çıkan tabur, Germencik'e indirilecek ve her iki tabur orda birleşerek Aydın yönünde yürüyüşe geçecek, en son trenle gönderilen taburlar da yoldaki kıtalarla Tekeli'de toplanacaklardı. Bu, trenle az zamanda çok insan taşımak için düşünülmüş bir çareydi.

Selçuk'a da tren muhafızlığı yapmak üzere Sekizinci Girit Alayı'ndan bir tabur gönderilmişti. İşte bu taburun askeri yerli Rum çeteleriyle el ele vererek orada bulunan Elli Altıncı Tümenin silâhlarını ve cephanesini yağmalamışlardı.

Albay Mehmet Şefik Bey, ilk önce kendi emri altındaki bütün işgal tehlikesine açık bölgelerdeki silâh ve cephanenin kurtarılabilmesi için çırpınmağa başlamıştı. 56. Tümen silâh ve cephanelerinin Yunanlılar ve Rum çetecilerce yağmalan-

ması çok canını sıkmıştı. Hemen Aydın'da Elli Yedinci Tümenin emrinde bulunan bütün silâhların halka dağıtılmasını emretmişti. Ne korkunç ve ne acıklı durumdu ki kendilerine silâh verilmek istenen halk bunları almamak hatta görmemek için uzaklaşmıştı. Şehir halkının silâhlara boykot etmesi Şefik Bey'i yıldırmamış, yarın mutlaka gerekeceğini düşündüğünden bunları hep zeybek ve efe yetiştiren dağ köylülerine dağıtmıştı. Ödemiş'teki silâh deposunun halka ve köylülere dağıtılmasını emreden de yine Şefik Bey'di. Bu emri Albay Bekir Sami Bey'den almıştı.

Albay Mehmet Şefik Bey'in belini büken ve onu bir tümenlik vurucu bir güç halinde şehrin beş kilometre batısında saldırıya hazırlanan düşman karşısında, tek bir adam durumuna sokan olay daha çok şuydu. "Yunanlıların, İzmir'in işgalinde gözlerini korkutarak ve yılgınlığa uğratarak Anadolu'nun içine saldıkları Elli Altıncı Tümenin emrindeki Ali Nadir Paşa'nın askerleri psikolojik bir silâh gibi her yandan Elli Yedinci Tümen erlerinin içine dalmışlar ve onları darmadağın etmişlerdi. Bunlar, gözleri korkudan yuvarlaklaşmış olarak Aydın, Denizli ve Antalya'daki kıtaların eratı üzerinde gerçekten iğrenç ve korkutucu etkiler yapmışlar, onları sürüyle kaçmaya zorlamışlardı. Henüz, Yunanlılar, Anadolu içerlerine doğru serüvene çıkmadan önce bilmeyerek, düşünülmeyerek yapılan bir propaganda Mehmet Şefik Bey'in Elli Yedinci Tümenini az zaman içinde yemişi devşirilmiş bir ağaca döndürmüştü. Erat, kendi kıtasından kaçmakla kalmamış, tüfeğini, mermisini ve kıtasının hayvanlarını da birlikte alarak memleketine savuşmuştu."

Mehmet Şefik Bey, bu korkunç durum karşısında ellerini bağlayarak oturmamış, elde kalan bir avuç asker ve jandarma ile bu kafilelerle kaçmakta olan asker kaçaklarına her görüldükleri yerde ateş edilmesini, ölü ya da diri ele geçirilmelerini emretmişti. Bu da işe yaramaktan uzak kalmıştı. Aydın şehrinin içinde bile asker kaçaklarıyla birçok kez silâhlı çatışmalar olmuştu. Artık asker kaçaklığının önüne geçilemeyeceği anla-

şılmıştı. Asker de halk gibi devletin yıkıldığını ve gemisini kurtaranın kaptan olduğunu anlamıştı.

Aydın'daki tümen erlerini baştan çıkaran yalnız Elli Altıncı Tümenin korkudan zehirlenmiş askerleri olmamış, şehrin eşrafıyla Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin zehirlediği bütün halk da askercikleri kıtalarından kaçırma yarışına girmişlerdi. Zengin yoksul bütün Aydın halkı, artık bir tek amaçta anlaşmışlardı. Yunan İşgal Ordusu'nu bir çatışmaya meydan vermeden Aydın'a getirebilmek.

İstanbul Hükümeti, bu zeybekler ve efeler bölgesinin işgalinde belki münasebetsiz birkaç silâh patlar da istenmeyen bir hâdise çıkar diye işgalden iki gün önce Aydın'a Hürriyet ve İtilâfçı yeni bir mutasarrıf göndermişti. Aydın eşraf ve zenginleri, çabucak yeni mutasarrıfın çevresinde saflarını sıklaştırmış ve işgalin gürültüsüzce yapılmasını sağlamışlardı. Aydın'ın içinde Elli Yedinci Tümene bağlı bir piyade taburu ile bir dağ topçu taburu vardı. Piyade taburunun birçok eratı hâlâ şehirden çok uzaklarda eşkıya kovalamakla görevliydi. Şehrin bir saat uzağında bando ile şehre girmeye hazırlanan işgal tümenine karşı Şefik Bey'in elinde yalnız kırk altı er kalmıştı. Bunlar da her an kaçmak için çare arayan, bulamayan zavallı askerlerdi. Zavallılıkları şuradan geliyordu ki bunlar varılması güç uzak memleketlerin çocuklarıydı. İçlerinde epeyce Suriyeli de vardı. Bunlar da silâh kullanacak durumda değildi. Ancak tümenin hayvanlarını kaçırabilmekle görevliydiler. Eğer, Aydın halkının morali bu denli bozuk olmasaydı, Şefik Bey mızıka aletlerini parlatarak bir zafer yürüyüşüne hazırlanan işgal tümenine unutulamayacak bir oyun oynamayı düşünmüştü. Askerin kaçışı ve halkın namussuzca aldatılmış olması onu yeni bir Türk kahramanlık destanı yaratmaktan yoksun bırakmıştı.

Yunan işgal ordusunu karşılayacak heyet, mutasarrıfça hazırlanmış ve bu heyete bir de polis komiseri katılmıştı. Bütün Rum hemşehriler, evlerine kocaman Yunan bayrakları asmışlar, pek çok Türk evinin pencerelerinde de bu bayrak görülmüştü.

Şefik Bey, Türk milletinin karakterine yakıştıramadığı bu acıklı durum karşısında ağlamaklı olmuştu. Ancak, bunları Eşme'deki On Yedinci Kolordu Kumandan Vekili Albay Bekir Sami Bey'e bildirerek dertleşmiş gibi hafifletmeye çalışmıştı.

Şefik Bey, her an şehre girmek üzere olan düşmanın bir tuzağına düşmemek için şehirden ayrılmak zorunda kalmıştı. Piyade ve makineli tüfek bölüğünden elinde kalan kırk üç (kırk altı idi, yirmi dört saat içinde üçü daha kaçmıştı) eri ve iki obüs topunu beraberine alarak telsiz telgraf sırtlarına çekilmiş ve işgali orda beklemişti. Elbette elde kalan tümen subayları da Albayın yanında yer almışlardı. Yalnız Şefik Bey, şehirden ayrılırken Yunanlıların İzmir'deki gibi bir hâdise çıkardıklarında obüs toplarıyla gerekli hedeflerin dövüleceğini kesin olarak bildirmişti.

Düşman, üç koldan bando çalarak ve Zito yaygaralarıyla karşılanarak hâdisesiz şehre girmişti. Tam altı bin kişilik modern araçlı bir kuvvet. Aydın şehrinin korkunç korkusu üzerine kolayca ve rahatça çöreklenivermişti.

Albay Şefik Bey, şehrin önünde yayılan geniş ve sıcaktan cayır cayır yanan ovanın güney ucunda Menderes Irmağı köprübaşında, namluları Aydın'a çevrilmiş olan obüs toplarının başında arpacı kumrusu gibi düşünmeye başlamıştı.

"Acaba, Aydın'ın içinde bırakıp geldiği kimi subay ve eratın hayatlarını bilmeyerek tehlikeye mi atmıştı?"

Yanında üç subayla bir inzibat kıtası bulunan Yüz Yetmişinci Alay Kumandanı Binbaşı Nuri Bey'i mevki komutanı olarak, askeri hastane ve silâh mühimmat ile askerî eşya depolarını da başlarındaki memurları da şehirde bırakmak zorunda kalmıştı. Bunu, Yunanlılarla savaş halinde olmadığımız için yapmıştı. Bu biraz da Harbiye Nezaretine henüz kendini bağlı duyurusundan dolayı yapmak zorunda kaldığı bir işti. Telsiz telgraf istasyonunu da yıktırıp düşmanın eline sağlam geçmesini önleyerek Menderes köprübaşına çekildikten sonra içi sızlamaya başlamıştı. Demek ki onları henüz büsbütün yenemediği bürokratik duygularına kurban etmişti.

Şehirden ayrılırken arkada bıraktığı memurların durumlarını mutasarrıfa da bildirmişti.

İşgal günü Aydın-Çine yolu üzerindeki köprübaşına çekilen Elli Yedinci Tümen burada üç gün konaklamış ve Yunanlılarla Rumların Türklere herhangi bir saldırıda bulunup bulunmayacağını beklemişti. Köprübaşında namluları Aydın'a çevrilmiş Türk topları, gerektiğinde istenen noktalara ateş etmek üzere beklemeye başlamıştı. Orda bırakılan subay, erat ve halka yapılacak kötü davranış, bu topların gürlemesine sebep olacaktı. Mehmet Şefik Bey bu topları, herhangi bir cinayet ya da katliama karşılık vermek üzere buraya yerleştirdiğini mutasarrıf aracılığıyla Yunan kumandanlığına bildirilmesini de istemişti. Karanlık gözlerini talihsiz Aydın şehrinin üzerine dikmiş olan bu gazi toplar, Rumların taşkınlık yapmasını, çılgınca gösterilerde bulunmasını ve Türk halka sataşmasını önlemek görevini başarı ile yapmıştı.

Şefik Bey, Aydın'dan çekilirken çok düşünmek zorunda kalmıştı. Demiryolu boyunca çekilmeyi çok düşünmüşse de bu koca işgal ordusunun önünde bir avuç savunucu ile sonsuz bir kaçıştan başka bir şey olmayacaktı. Oysa Aydın bölgesinin zeybek yatağı dağları, gerilla savaşları, baskınlar için çok elverişliydi. Buralarda yapılacak millî örgütle düşmanın demiryolu boyunca ilerlemesi durdurulabilir, hiç olmazsa geciktirilebilirdi. İşgal gücünün önünde durmadan ileri doğru kaçmaktansa bunu yan ateşine almalı, yandan vurup hırpalamaya çalışmalıydı. Bunun için de doğal bir sınır olan Menderes Irmağı'nı aşıp şehrin güneyinde ve düşmanın tam böğründe baskıncı güçler hazırlamak tek çıkar yoldu.

Şefik Bey, bu iş üzerinde uzun uzadıya düşünmüş, en sonra Menderes'in karşı gecesinde yuvalanmayı, Çine'ye karargâh kurarak çalışmayı ve karınca kararınca, savaşa atılmayı uygun bulmuştu. Denizli üstüne çekilip direnme işini doğru bulmayarak sonradan birdenbire İtalyan işgal kumandanlığınca işgal edilen Çine kasabasına çekilmişti. Şefik Bey Çine'ye çekilir çekilmez kıtalarından kaçan askerleri yakalatıp getirme

çalışmalarına hız vermiş, bir yandan da millî heyecanları kamçılamak ve örgüt kurmak için yeni olanaklar düşünmeye başlamıştı.

Albay Şefik Bey'i en çok şaşırtan şey, Aydın gibi yiğit, dövüşçü ve adalet sevgisi için her belâyı göze alan insanlar yatağı bir bölgede gördüğü bu çekingenlik ve korkaklıktı. Düşman, öyle bir düşmandı ki İzmir'de yaptıklarını hiç çekinmeden burada da yapacak, ırza, namusa ve cana saldıracaktı. Bunu bilen bu yiğit halk, nasıl oluyor da olacakları görmemek için başını kuma sokabiliyordu?

Evet, Dünya Savaşı buranın yiğit insanlar hazinesini bol keseden harcamış hatta bir hiç uğruna harcamıştı. Bütün bölge, bütün Türk yurdu gibi körler, topallar, evlât, baba, kardeş, koca acısı çeken insanlarla doluydu. Bunların hepsi de savaşın hiçbir şey kurtaramayacağını görmüşlerdi. Bunun için kolları, kanatları kırıktı. "Savaşa girdik, yenildik, kırıldık, yine esir olduk. Hiç olmazsa bu sefer son kalan evlâtlarımızı öldürtmeden gönül hoşluğuyla esir olalım!" Diye düşünüyorlardı.

"Kahrolsun savaş!" diye düşünen bu zavallı halkı silâh başı etmek için yeniden nasıl coşturmalı, nasıl ayaklandırmalıydı? Şimdiye dek hiçbir düşman boyunduruğunun acısını çekmemiş olan bu sapa bölge halkına millî heyecanı nereden ve nasıl aşılamalıydı? En küçük bir çabalamada karşısına eşraf ve zenginler ve köy ağaları dikiliyor, ondan halkı rahat bırakmasını istiyorlardı. Subayların bugüne dek kırdığı bunca ana-baba kuzuları cenneti doldurmaya yeter de artardı bile. Düşmanı boşu boşuna öfkelendirip kan içiciliğe zorlamak doğru değildi! Subay düşmanlığı, savaş düşmanlığı her yanda, Şefik Bey'in karşısına bir heyula gibi dikiliyordu.

Şefik Bey, böyle olduğu halde, elindeki bir avuç insanla Yunanlıları şaşırtmak, hırpalamak, sırasında yığınla öldürmek için kararlıydı.

Bu arada, Yunanlıların Denizli'ye doğru ilerleyişini durdurmak için Aydın demiryolunun Eğridir'e dek varan bölümünü korumak üzere Yüz Yetmişinci Alayın üçüncü taburunu Sa-

rayköy'de görevlendirmişti. Yine Sarayköy'de süvari bölüğü ile topçu taburunun bir bölümünü toplu bulundurmuş, bu müfrezenin kumandanlığına da Elli Yedinci Alay Kumandan Vekili Binbaşı Hakkı Bey'i atamıştı. Sarayköy yakınındaki Menderes Köprüsü'nden Yunanlıları geçirmemesi için oradaki müfrezelere emir vermişti. Sarayköy ve Denizli'de Yunan işgali için Rumların havayı hazırlamalarına meydan verilmemişti.

Albay Şefik Bey, Çine Askerlik Şubesi'nde yeni karargâhını kurduktan sonra jandarma tabur kumandanı Nuri Beylerle el ele vererek Aydın bölgesinin zeybek ve efelerinin dağdan indirilip eldeki bir avuç jandarma ve nizamiye eriyle yoğurarak baskıncı bir kuvvet meydana getirmek için hazırlanmaya başlamıştı. Halkın gücünü işin içine sokmadıkça bu işin altından kalkılamayacağını iyice anlamıştı.

Yörük Ali Efe de halk yığınlarının vurucu bir elebaşısı olarak kızanlarıyla karargâha gelmiş ve onun emrinde çalışmayı kabul etmişti. Şefik Bey, halk yığınının ruhuna bu ıslak, yağmur yemiş pamuk yığınına Yörük Ali Efe'nin kişiliğinde ilk kibriti çakmıştı. Bu ıslak pamuk yığınının günün birinde bir barut fıçısı gibi ateş alması da beklenebilirdi.

İşte bu sıralardaydı ki Şefik Bey, şimdiye dek bu bölgede örneğini görmediği bir genç mutasarrıf tipiyle karşılaşmıştı. Karşılaşmıştı dediysek yüz yüze gelmiş değildiler. Yalnız telgraf haberleşmesi yoluyla karşılaşmıştı. Şefik Bey, sivil hükümet memurlarının Kambur İzzet Bey'i örnek tutmuş gibi, işgali hiçe sayarak koltuk ve sandalyelerinden kıpırdamamak için bin türlü cambazlığa ve alçaklığa yeltendiklerini görmüş ve tiksinmişti. İşte son örnek Aydın mutasarrıfıydı. Bu adam Şefik Bey'e, Yunan işgal ordusunu beraberce karşılamaya gitmeleri isteğinde bile bulunmuştu.

Bu sefer Denizli'den gelen güzel ve büyülü ses, hiç de bu türlü aşağılık mutasarrıf tiplerininkine benzemiyordu. Bilgilice, akıllıca, yurtseverce ve yiğitçe konuşuyordu. Şöyle diyordu:

"Yunanlıların ileri harekâta devamı, konferans kararına müstenit olmayıp mukavemet ve hatta suale maruz kalmama-

larından ileri geldiği anlaşılıyor. Konferans kararına müstenit olsa, İzmir'de olduğu gibi Aydın ve Nazilli'de dahi bundan bahisle bir nota verilmek ve konferans kararından Osmanlı Hükümeti, gerek merkezde ve gerekse meskûn mahallerde resmen haberdar edilmek lâzım gelirdi. Hâlbuki böyle şeyler yapılmıyor. Diğer taraftan Nazilli'yi işgal eden kuvvet, Atça'dan mürur ederken, kumandan nahiye müdürünü görerek işgal maksadıyla değil, belki Rumların müracaat ve istimdadı üzerine onları korumak kasdıyla geldiklerini söylemiş olmasından, Aydın ve Nazilli telgraf muhaberelerinin vesairenin kontrol edilmemesinden anlaşılıyor. Bu sebeple bendeniz Menderes sahilinde ve güzergâhta küçük, yani birkaç yüz kişilik bir kuvvet bulundurarak oradan geçmek isteyen Yunan kuvvetine ne maksatla geldiklerini sormak ve konferans kararına müstenit ise bunun usulü dairesinde hükümete ihbar lüzumunu ihtar etmek ve böyle bir muamele yapılıp hükümeti metbualarından emir almadıkça, gelen kuvveti muntazam bir kuvvet suretinde tanımakta mazur olduklarını ve bilmecburiye bir çete şeklinde telâkki ederek ona göre muameleye mecbur olacaklarını ve bunun mesuliyetinin bittabi müsebbiplerine ait olacağını beyan eylemek pek münasip ve hatta bizim için bir vazife olduğuna kaniim. Bu sebeple alay kumandanı Hakkı Bey'e iki yüz kişilik zayıf müsellah bir kuvvet tertip etmesini rica eylemiştim. Bir cevap alamadım. Zannedersem bunu zatıâlileri de terviç ve tasvip buyururlar. Bunu yapabilsek belki de Menderes'in bu tarafını kurtarmış oluruz. Buraya gelmekte olan süvari bölüğü de bu işe iştirak edebilir. İndelicap (gerektiğinde) geri çekilmeleri, bittabi mümkün ve kolaydır. Bu hususiaki fikri âlilerinin beyanını rica ederim efendim."

Şefik Bey'in, baştan beri yapmak istediği bu değil miydi? Şefik Bey, bu pırlanta düşünceli yönetim adamından çok hoşlanmıştı. Onun kadar çaresizlik içinde kıvranan bir başka kumandan da şu sırada gösterilemezdi. Keşke elinde olsaydı da Mutasarrıf Faik (Öztırak) Bey'in istediklerini yapabilseydi.

Faik Bey'e şöyle kısa bir karşılık vermişti:

"Eğer asker firar etmişse bilâ tereddüt bu tedbiri yapmalı ve ahali-i İslâmiye'nin eli silâh tutanları hemen iştirak için ulema ve eşraf sarfı gayret etmeli efendim."

Bundan başka şöyle kısacık bir karşılık daha verdi:

"Hep belimizi büken, askerin firar etmesidir. Yoksa biz de bu tedbiri yapacaktık, efendim."

Albay Mehmet Şefik Bey, Denizli'de gördüğü kıpırdanmadan çok sevinmişti. Mutasarrıf Faik Bey, bu kıpırdanmanın inatçı bir temsilcisi gibi direniyordu. Mehmet Şefik Bey'e şunları da tellemişti:

"Topçu Alayında iki yüz kadar efrat var. İcabında Çal'dan dört beş yüz kadar efrat alınabileceği anlaşılıyor. Hüsnü idare edilebilirse iş görmek mümkündür. Alay kumandanlığına bu bapta icap eden emrin itası ve derhal işe başlamalarının tebliği pek muvafık olur. İnşallah, bu suretle bu parçayı olsun kurtarırız, efendim."

Mehmet Şefik Bey, Denizli'de İzmir'in işgalinin hemen ertesi günü bir şeyler olduğunu, Denizli müftüsünün bir ayaklanma örneği gösterdiğini işitmişti. Mutasarrıfı da bu türden olan bu şehir gerçekten umut vericiydi.

Hemen Faik Bey'e şunu tellemişti:

"Alay kumandanına hemen şimdi şu emrimi gönderiniz ve bu ümidiniz kuvvetli ise hiç durmayınız. Fakat unutmayınız ki, bu işi yalnız alayın başına bırakmayınız. Bütün ahali bu işe yardım etmeli, ayaklanmalıdır."

Bununla beraber, 6 Haziran 1919 günü Denizli'deki Elli Yedinci Topçu Alay kumandanlığına şu emri vermişti:

" Bilâsebep şimendifer hattını işgal ede gelen Yunanlıları Menderes Köprüsü'nden Denizli tarafına geçirmemek için icap ederse harben menediniz ve bu hususta makamı mutasarrıfı ile karar ve işbirliği yapmaklığınız lâzımdır."

Denizli'deki uyanıklık biraz da Mehmet Şefik Bey'in işiydi. Onun birliklerinin bulunduğu her yerde bir direnme düşüncesi de vardı. Şefik Bey, emrinin yetiştiği bütün topun ağzındaki bölgelerde depolardaki silâhların halka dağıtılmasını emret-

miş ve tümenin asker kaçaklığı yüzünden dağılmaması için direnmiş, her türlü araçla bunun önüne geçmeye çalışmıştı.

15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgali Denizli halkının bir bölümünü çok sarsmıştı. Yerli Rumlar tıpkı Aydın'da olduğu gibi Hürriyet ve İtilâfçı elemanlarla ve eşrafla anlaşarak işgal ordusunu barışçı bir yolla Denizli'ye getirebilmenin hazırlıklarını yapmaktaydılar. Umudu her yandan kırılmış olan halk, 16 Mayıs sabahı, birdenbire bir sarsıntı ile uyanmıştı. Bu sarsıntı, bir yer sarsıntısı değil, bir ruh sarsıntısıydı. Elli Yedinci Alay kumandanı, yani Şefik Bey'in adamı Hakkı Bey, Mutasarrıf Faik Bey, Askerlik Şubesi Kalem Reisi Albay Tevfik Bey (sonraları Demirci Mehmet Efe'nin öldürdüğü), Denizli Polis Komiseri Hamdi Bey, daha önce sık sık toplanıp görüşmüştü. Şefik Bey'den de gelen esinti üzerine bir direnme ve karşı koyma kararına varmışlardı. Tam anlamıyla sözleşmiş ve anlaşmış olduklarından, Denizli'nin en çok sayılan adamı müftüyü öne düşürerek Kayalık Camii'nde sancağı şerifi çıkarmışlar ve coşkun bir miting hazırlamışlardı.

Bu mitingi bütün yedek subaylar, eşrafın birkaçı desteklemişse de Hürriyet ve İtilâfçılar, bu mitingi küskün ve somurtkan yüzleriyle ancak uzaktan seyretmişler ve ileride onların başına gelebilecek belâları hesaplayarak kıs kıs gülmüşlerdi.

Büyük bir halk kalabalığı sabahın erken saatlerinden beri sokaklara dökülmüştü. Müftü Ahmet Efendi'nin elinde sancağı gören ve onun tatlı sesiyle getirdiği tekbirleri işiten halk, hemen ona katılmış ve tekbir sesleri deniz dalgaları gibi Denizli sokaklarında gürlemiş durmuştu. Bütün bu coşkun kalabalığı belediyenin önünde toplayan kır sakallı müftü, kürsüye çıkmış ve halkın umutsuzluğunu darmadağın eden bir konuşma yapmıştı. İzmir'in işgalini anlattıktan sonra sözlerini şunlarla bütünlemişti:

— Her ne pahasına olursa olsun Yunanlılara karşı koymak gerektir. Yunanlıların işgal eylediği memleketler halkı için kavgaya girişmek farzı ayındır. İşgale uğramayan memleketler halkı için de farz-ı kifayedir. Ben fetva veriyorum. Silâh ve

cephane azlığı veya yokluğu hiçbir zaman kavgaya mani olamayacaktır. Hiçbir müdafaa vasıtası olmayan bir Müslüman dahi yerden üç tane taş alarak düşmana atmaya mecburdur.

Müftünün bu sözleri Denizli'yi ateşlemiş, eşrafın bir bölümüyle Rumları, Hürriyet ve İtilâfçıları çileden çıkarmıştı.

Türk'ü sevmeyenlerin ve Türk'ten olmayanların öfkesi bununla da kalmamış, İzmir'de çıkmakta olan Rumca gazeteler, yurtsever müftü için ağıza alınmayacak sövüntüler kusmaya başlamışlardı. Bu nutuk, her şeyden önce Denizli'nin toprağına, milletine bağlı Türkleri çok sevindirmiş, onları daha çok birbirine kenetlemişti.

Türk Ocağı'nın bir fikir tapınağı olan yapısı bu sefer, içinde topladığı ve hazırladığı aydın insanlar aracılığıyla Denizli eşrafının, Rum eşrafı ve Yunan Ordusu'yla birleşmesini önlediği gibi memleketin namuslu müftüsünü de bir ateş parçası gibi düşmanın ve onun yardakçılarının yüzüne çarpmıştı.

Denizli'nin Hürriyet ve İtilâfçıları, Yunan Ordusu gürültüpatırtısızca Aydın'a girdikten sonra seslerini daha çok yükselterek karşı koyucularla müftüye saldırmaya başlamışlardı. Karşı koyma ve direnmenin sembolü haline gelen Müftü Ahmet Efendi için tehlike birden baş göstermişti. Aydın'ın düşmesinden bir hafta sonra müftü, Dinar'a kaçıp dirimini kurtarmak zorunda kalmıştı. Yiğit müftü, korkuya kapılıp yılmamış, orada da direnmenin altın tohumlarını umutsuz yüreklere serpmekten uzak durmamıştı.

Nazilli'nin bir taburluk Yunan gücüyle işgali, Denizli'de kurulmakta olan direnme yapısını bir deprem gibi sarsmış ve çökertivermişti. Fakat bu direnme gücü, yıkıntılar altında ezilmemiş, Başkomiser Hamdi Bey'in çevresinde yeni bir oğul arı kümesi gibi toplanıvermişti.

Yedek subaylar da silâhlarını aldıkları gibi ayrı bir baş çekmişlerdi. Yüzbaşı Ekrem Bey'in kumandasındaki süvari bölüğü de Denizli Cephesi'nde bir akıncı grup görevi almıştı. Bu atlılar, öğüt vermek için Anadolu turnesine çıkmış olan Şehzade Abdurrahim Efendi'nin muhafazası için Kolordu Kuman-

danının İzmir'den beri görevlendirdiği muhafız bölüğüydü. İzmir işgal edilince oraya dönmeyerek burada kalmıştı.

Şehzade, Afyonkarahisar'dan trenle İstanbul'a dönmüştü. Haziran'ın 8'inde bu süvari bölüğü, daha birçok genç, yiğit ve yürekli subayla güçlenerek Sarayköy'e yollanmıştı. Bu subaylar, Denizlili Yüzbaşı Şükrü, Yedek Baytar Hocazadeoğlu Ali Tevfik, Yedek Asteğmen Şükrü, Derebeyoğlu Halil Hilmi, Vasfi, Elli Yedinci Tümen subaylarından Yüzbaşı Baha, Teğmen Kemal, Nazilli Askerlik Şubesi'nden Yüzbaşı Emin Beylerdi.

Albay Şefik Bey'in, Çine'ye çekilerek kurduğu sembolik cephe, artık, yavaş yavaş kurşun işlemeyen yiğit göğüslerden meydana gelmiş gerçek bir cephe halini alıyordu. Bu alçak bölgeye doğru eriyen kar suları gibi, küme küme yiğitler toplanıyor, birikiyor ve Aydın'daki savaş görmemiş düşman alaylarını titretmeye başlıyordu.

Ekrem Bey'in kumandasındaki atlı bölüğü, Sarayköy'e yaklaştığında istasyonda bir kalabalık, bir kımıldama görülmüştü. Bu kalabalık Sarayköy Rumlarıydı. Ağızlarında Zitolar ve ellerinde mavi-beyaz Yunan bayrakları olarak bu gelen atlılara karşı çıkmışlardı. Yunan işgal gücünün geldiğini sanarak büyük bir coşkunluk içinde istasyona koşuşan ve bağırıp çağıran bu halk, karşılarında kalpaklı Türk subaylarıyla kabalaklı Türk atlılarını görünce pek şaşırmışlar ve korkudan çil yavrusu gibi dağılmışlardı. Ekrem Bey'le öbür subay arkadaşları, orada Yunan Ordusu için kurulan bir de tak gördüler ve hemen bunun üzerine Türk bayrağını çekiverdiler.

Denizli'nin ilk örgütü Menderes Irmağı'nın kıyısındaki Duacılı köyünde yuvalanmış ve tren istasyonu, Yüzbaşı Vecihi Bey'ce kontrol altına alınmıştı. İzmir'den gelip giden trenler onun gözü altında bulunuyordu. Açıkçası, Elli Yedinci Tümenin direnme düşünceleri, bütün o bölgedeki altın yüreklere ve başlara bir dalga gibi çarpmış ve işgal ordusunun karşısına bir yığın umacı çıkarmıştı.

Albay Şefik Bey'in çevresinde yavaş yavaş çiçeklenen bu savaş gönüllüleri bahçesi, sivri ve zehirli dikenleriyle Zafir-

yos'un toy askerlerini hacamat etmeye, ısırmaya ve bir yarım ay biçiminde Aydın'a doğru da yaklaşmaya ve kapanmaya başlamıştı. Aydın doğusunda ve batısındaki önemli demiryolu köprüleri, acar subay ve Kuvayı Milliye kadrolarıyla attırılmış, Malkoç Köprüsü'nün bekçi askerlerini Yörük Ali Efe, Binbaşı Hacı Şükrü Bey, Kıllı Efe ve öbür zeybekler büyük bir başarıyla burunları kanamadan biçmişler, Nazilli'deki düşman taburunu şehirden çıkararak pislediği yere dek kovalamışlardı.

Şimdi Albay Zafiryos'un seçkin alayları, güzel Aydın şehrinin içine tıkılmış, titreyerek bekliyorlardı. Aydın'ı çepeçevre kuşatmış olan Kuvayı Milliyeci grupları ise koyun sürüsüne iştahla bakan kurt sürüleri gibi şehirdeki Yunanlıları gözetliyor ve bunların kumandanları Yunan kumandanına şöyle küçük düşürücü haberler salıyorlardı:

— Şehre kapanmak ve İslâm ahalinin arasına sığınmak mertlik değildir. Şehirden dışarı çık da boy ölçüşelim.

Yine o günlerde, artık Aydın'a bir baskın yapılacağını sezen düşman, bunun önüne geçmek için bir deneme yapmıştı. Malkoç Köprüsü baskınından sonra adı her yanda bir bayrak gibi dalgalanan Yörük Ali Efe ile Komiser Hamdi Bey Müfrezesinin, Denizli Yedek Subaylar Grubunun, Topçu Yüzbaşısı Fehmi Bey Müfrezesinin toplu olarak bir cephe tuttuğu Umurlu'ya; Aydın'ın İngiliz kontrol subayı, yanında şehrin Belediye Başkanı, eşraf ve ileri gelenlerden bir topluluk olarak gitmiş ve bu millî kuvvetlerle görüşmek istemişti.

Şöyle bir öneride bulunmuştu:

— Aydın aleyhinde bir hareket yapmayınız! İslâmlara ve Hıristiyanlara zararlı olur.

Buna Umurlu'nun on beş müfreze kumandanı, imzaladıkları şu beyanname ile karşılık yermişti:

"Aydın'ın işgali mütareke hükümlerine aykırıdır. Türk ahaliye zulmedildiğini haber alıyoruz. İnsanlık namına müdahale etmek istiyorsanız, Yunanlılar, yirmi dört saat zarfında Aydın'ı terk edip gitsinler. Aksi halde akacak kanın mesuliyeti Yunanlılar ve onları oraya getirenlere aittir."

İngiliz subayı, yanındakilerle bu kesin karşılığı alarak Aydın'a döndüğünde Yunan kumandanı Siminas'ın ense kökünde buzlu bir soluk esmeye başlamıştı. Korkmakta da haklıydı. Kargaların ona taşıdığı haberlere göre Aydın'ı çepeçevre saran Türk milis ve nizamî gücünün toplamı elli bindi. Aydın Rumlarının meydana getireceği bin kişilik bir yardımcı gücünse çokça değeri olmayacağı açıktı. Siminas'ı çileden çıkaran da şuydu:

— Niye şehre sığındın, çık dışarı!

Çete reisleri bunu sık sık yineliyorlardı. Siminas, hem bu küçültücü sözlere bir karşılık vermek, hem de millî müfrezelerin şehre olan yakınlık ve yoğunluklarını ölçmek için Haziran'ın 25'inci günü tam gereçlenmiş bir bölük askerini güneye doğru yoklamaya çıkarmıştı. Tellidede yönünde ilerleyen düşman bölüğü, orda Koçarlı milislerine çarpmış, sürekli ve inatçı bir çarpışma başlamıştı. Koçarlı milisleri, oldukça başarılı çarpışan bu bölük karşısında güneye çekilmek zorunda kalmış, düşman bölüğü, Koçarlı milislerini barındırdı diye buradaki iki Türk köyünü bütün yakıp yıkmış, eline geçirebildiği bütün insanları öldürmekten çekinmemişti. Öldürülen zavallılar da yalnız kaçamayan çok yaşlı köylülerdi. Koçarlı Müfrezesini güneye doğru süren ve iki Türk köyünü yakan ve ellerini de sivillerin kanına bulayan düşman, batıya doğru da tam araçlı bir bölük göndermişti. Burada işleri ters gitmiş, Kızılcaçay yakınlarında pusu kurmuş olan Türk milislerinin kucağına düşmüşler ve on beş ölü bırakarak Aydın'a kaçmaktan başka çare bulamamışlardı.

İşte şimdi, Menderes köprübaşındaki karargâhta Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in yanında bulunan Albay Şefik Bey, şimdiye dek olup biten bütün bu şeyleri yakından biliyordu ve hemen hemen hepsinde onun parmağı vardı.

Geçici de olsa düşman, Aydın'a mıhlanıp kalmıştı. Haziran'ın 25'inden beri düşmanda hiçbir kıpırdama yoktu. Acaba hazırlanıyor muydu, yoksa zaman kazanmak için tilki uykusu mu kestiriyordu?

Albay Şefik Bey'i 27-28 gecesi uyku tutmadı. İri yıldızların donuk aydınlığında şarıldayarak akıp giden ırmağın kıyısında, derinlemesine dikilen nöbetçilerin verdiği güven havası içinde Hacı Şükrü Bey'le uzun uzun konuşup dertleşti. Bu gece atlı bir müfreze çıkarılarak Aydın'ın yakınlarına dek bir keşif yapılmasını emretti. O önemli haber kafasına adamakıllı takılıp kalmıştı.

İtilâf Devletleri askerleri acaba karakolları niçin devralacaktı? Acaba bu haber bir balon muydu? Millî kuvvetlere gözdağı mı vermek istiyordu? Yunanlılara karşı savaş açan millî kuvvetler İtilâf Devletleri'nin askerinden korkar mı sanıyorlardı? Her ne olursa olsun Aydın'a kapanıp kalmış olan düşmana her gün yeni bir baskı yapmalı, onu durmadan tedirgin etmeliydi. Belki de zamanla güzel Aydın kurtarılabilirdi.

Atlı keşif kolu, karanlıkta ağır ağır ilerledi. Güzel Aydın şehri, arkasındaki kara dağlara yaslanmış bir kara duman yığınından başka bir şey değildi. Bu kara duman yığını içinde uyanık bir yığın insan vardı.

Sabah, Menderes Irmağı'nı maviye boyamaya başladığında Aydın önünde bir cayırtı koptu. Makineli tüfekler,

— Ta, ta, ta, ta, ta! Diye ovayı bir demir tarak gibi tarıyor, piyade tüfeklerinin mermileri havayı avlayarak delip geçiyordu.

Gün ışığında ovadan dörtnala atlı keşif kolunun geldiği görüldü. Düşmanın avcı hattında sıçrayıp yatarak ilerlediği açıkça görülüyordu. Onları koruyan birkaç makineli tüfeğin yaylım ateşleri, ırmağın pek yakınlarındaki çatlamış ve yarılmış kuru topraktan çizgi gibi toz kaldırıyor, bomba topları da kuşkulu hedeflere bütün hızıyla bomba yağdırıyordu.

Şefik Bey, ovada birkaç dalga halinde ilerleyen düşmanın bir taburluk bir güç olduğunu anlamıştı. Bu bir keşif taarruzundan başka bir şey değildi. Sıkı durulmazsa bu ateş gücüyle Menderes köprübaşını silip süpürebilirlerdi.

Düşman bir zamandan beri Menderes köprübaşında bir şeyler olduğunu seziyordu. Yalnız bunun derecesini anlamak-

tan uzak bulunuyordu. Buraya karşı yapılacak saldırı, hiç kuşku yok daha büyük kuvvetlerle yapılmak isteniyordu. Aydın dolaylarında toplanmakta olan nizamî ve milis gücünün elli bin kişi tutarında olduğunu işittiklerinden, köprübaşını temizlemeye giderken arkadan Aydın'a çullanacak başka kuvvetleri düşünüyor, buna cesaret edemiyorlardı.

Modem silâhlarla gereçlenmiş bu bir taburluk düşman gücü, Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in kumandasındaki bölüme çullanmıştı. Hemen merkeze, Menderes Cephesi'nin yıldız savaşçı ve baskıncısı Yörük Ali Efe ile Kıllıoğlu Hüseyin Efe'nin ortaklaşa kuvvetleri yerleştirilmişti. Bu kuvvet, değerli subaylarla güçlendirilmişti. Düşman saldırısının önemi karşısında, Şefik Bey yakındaki bütün müfreze kumandanlarını topladı. Ufak bir danışmadan sonra oldukça yaklaşan düşman üzerine yoğun bir ateş açılmasına karar verildi. Yunan askerleri hâlâ koşuyor, sıçrıyor, yatıyor ve durmadan ilerliyordu.

İstenilen çizgiye dek geldiklerinde ilkin Yörük Ali Efe'nin mavzerinden çıkan kurşun çıvladı ve ötekiler onun arkasından makineli tüfeklere rahmet okutan bir ateşe başladılar. İlk anda kımıldanan bütün başlar ve gövdeler, bir daha kalkmamak üzere toprağa serilmişti.

Çok uzağa yerleştirilmiş düşman makineli tüfekleri bir ara susmuştu. Şundan ki, iki yanın savaşçıları birbirlerine çok yaklaşmışlardı.

Yunan taburu, ilk şaşkınlıktan sonra toparlanarak yoğun bir piyade ateşine başladı. Bu arada bomba topları da köprübaşındaki milislerin yapıştığı toprak parçası üzerine ateşe başladılar. Yörük Ali Efe'nin varlığını keşfeden düşman, bütün ateşini oraya doğrultmuştu. Yine de Yörük Ali ile kızanları, bana mısın demiyorlardı. Yunan taburu, yanlardaki zayıf milisleri sürerek geri atmış, Yörük Ali Müfrezesi bir koçbaşı gibi ortada kalıvermişti. Bunu gören düşman taburu, Yörük Ali Efe'nin yanlarına, daha çok sağ yanına yüklendi. Böylece Efe ve müfrezesini arkadan çevirerek ırmağın karşı kıyısına geçmelerini önlemek ve onları oracıkta yok etmek istiyordu.

Yörük Ali Efe, büyük bir tehlike çemberine girmek üzereydi. Tam bu sırada, Umurlu'da toplanmış bulunan ve Albay Şefik Bey'in çabucak köprübaşına yetişmeleri için emir verdiği Komiser Hamdi Bey ve Molla İbrahim Müfrezeleri, naralar atarak savaş meydanına girdiler. Yörük Ali Efe'nin kızanlarını sağdan çevirmeye çalışan ve hatta onları epeyce terleten Yunan taburuna onlar da soldan yüklendiler. Arkalarına geçmeye çalıştılar. Düşman, tam anlamıyla iki ateş arasında kalmıştı. Yok, olmaktan kurtulmak için korunarak çekilmek zorunda kaldı. Yunan taburu, şimdi artık tabana kuvvet Aydın'a doğru kaçmaktaydı.

Düşmanın hızlı bir çekilişle Aydın'a doğru uzaklaştığını gören Yörük Ali Efe, epey zamandır yapışıp kalmış olduğu toprak parçasından ayağa fırladı. Ve kendisi gibi bütün ayağa fırlayıp çevresini almış olan milislere şöyle bağırdı:

— Arslan din kardeşlerim! Bugün arife, yarın bayramdır. Giriştiğimiz işe göre ya yarın bayram namazını Aydın'da, Bey Camii'nde kılacağız yahut da Müslümanlar bizim cenaze namazımızı kılacaklar. Aydın'a gönderdiğim adamlardan gelen haberlere göre İşgal kuvvetleri, Aydın'da pek çok din kardeşlerimizi hapishaneye ve camilere doldurmuşlar. Bunların hepsini öldürmek üzere hazırlık yapıyorlarmış. Geç kalacak olursak Türk kanı dereler gibi akacak. Bugün ise Allah bize yardım edecektir. Çünkü niyetimizi biliyor! Bu yoldan yüz geri edecek yoktur. Böyle bir şeye kalkışacak olanın kafasına kurşunu ben yerleştireceğim. Haydi, arslanlarım! İnşallah yarın Aydın camilerinin minarelerinde güzel sesli müezzinlerin okuyacakları ezanları dinleyeceğiz. Yörük Ali Efe, bunu söyleyip bitirdikten sonra, Aydın'a doğru döndü ve:

— Bismillâhirrahmanirrahim! Allahüekber! Diye bütün gücüyle bağırdı ve tüfeğini bir eline alarak Aydın'a doğru koşmaya başladı.

Ta karşıda yemyeşil, zeytinli, incirli sırtların üzerinde ak badanalı evleriyle şehir görünüyordu. Bütün milisler, yarış edercesine ileri atılmış habire koşuyor, bir yandan da:

— Allah! Allah! Allah! Allah! Diye haykırıyorlardı.

Düşmanın, artık kaçmakta olduğunu gören efeler ve zeybekler, zafer yemişlerinin dallarda kızardığını, elleriyle değecek gibi kendilerine yakın olduğunu sezmişlerdi. Önden kaçan korku, arkadan kovalayan yüreklilik, ilginç bir olaya gebe mi görünüyordu. Albay Şefik Bey, Hacı Şükrü Bey'in ve Yörük Ali Efe'nin bir işaretiyle ileri atılan bu bir avuç kahramanı artık geri çevirmek gücünde değildi. Zaten o da bu saldırıyı durdurmak düşüncesinde değildi. Bu saldırıda bütün esir Türkiye'nin sembolik hızı ve gücü gizliydi. Elinde dürbünü, bir küçük tümseğin üzerinden kaçışı ve kovalayışı zevkle seyrediyordu.

Bu sonuç, hiç kuşkusuz, bu bölgeye kendisinin saçtığı altın tohumların gelişmesinden başka bir şey değildi. O, yalnızca seyyal bir savunma, direnme ve karşı koyma sembolü olarak Menderes ırmağının kuzeyinde, güneyinde, doğusunda ve batısında kımıldamaya, yön göstermeye, umut aşılamaya başlamış, bölgenin bütün gelenekten yiğit ruhları, birer ışık damlası gibi hızla onun çevresine koşmuşlar ve işte şimdi de bir inanç dalgası gibi düşmanın yağdırdığı çelik yağmuruna karşı koymaya başlamışlardı.

Bu azımsanacak bir sonuç değildi. Bu koşan yiğitler, halk çocuklarıydı. Başıbozuk giynekleri içinde kendilerini daha rahat, daha hür duyarak koşuyorlardı. Milyonluk Osmanlı Ordularının dört yılda yapamadığını birkaç saatte yapabilmenin isteği ve inancıyla koşuyorlardı. Bu saldırıya kalkan, nizamî ordu erlerine ve subaylarına da efe ve zeybek giyneği giydirilmişti. Şefik Bey, bu millî gücün yaratıcısı olduğu halde, onların kendiliğinden ayaklanmış halk çocukları olduğu kanısını vermek için bu hileyi doğru buluyordu. Kim bilir belki de nizamî ordu birlikleri, kendi üniformalarıyla savaşa girerlerse İtilâf Devletleri, buna karşı tehlikeli bir tepki gösterebilirdi. Bunun için bütün erler ve subaylar böylece kamufle edilmişti.

Şefik Bey, Türk subaylarından kimisini üniformalarını feda etmekten çekindiğini görerek, bunu bir emir olarak uygulamaya başlamıştı.

Binbaşı Hacı Şükrü Bey, bu sırada Menderes bölgesinin Şefik Bey'den sonra ikinci kumandanı durumuna yükselmişti. Ateşli, mert ve cesur Binbaşı, kumandanı Albay Şefik Bey'in bu emrini ilk olarak uygular ve apoletlerini, rütbesini ve subay elbiselerini bir yana atıp efe giyneğini giyerken şöyle bağırmıştı:

— Bu dakikadan itibaren bir Binbaşı değil, sadece bir fert, bir vatandaş olarak milletin hizmetine atılıyorum.

Bu yiğitlik sahnesi, Şefik Bey başta olmak üzere bütün dinleyenleri duygulandırmıştı.

Şefik Bey, durum Aydın'a doğru bir saldırı halini alınca hemen bütün uzak yakın millî müfrezelere haberci göndermişti. Asıl canavarın ininde gizlendiğini ve onun Aydın'dan ansızın yapacağı bir çıkışla bütün bu yürekli zayıf grupları ezeceğini biliyordu. Bunun için bütün eldeki avuçtakilerin bu kumara atılması farz olmuştu.

28 Haziran sabahının dokuzunda başlayan kovalamaca saat on dörde doğru gerçek bir savaş durumunu almıştı. Şehirdeki düşman taburlarından birkaçı daha ileri sürülmüş ve baş siperleri arkasından ardı arası kesilmeyen bir mermi sağanağı yağmaya başlamış ve her iki yanı da olduğu yere mıhlamıştı. Çukur Menderes Ovası'nın en sıcak günlerinden biri ortalığı yakıp kavuruyordu. Sıcaktan namlular ve mekanizmalar ateş gibi yanıyor, yere kapanmış yiğitlerin yüzlerine topraktan yükselen kavurucu bir hava çarpıyor, ayrıca güneş enselerinde boza pişiriyordu.

Uzun bir koşudan sonra giynekleri terden sırılsıklam kesilen savaşçılar mataralarındaki suları da bitirmişlerdi. Yine de yürekleri taptaze, pırıl pırıl bir umutla doluydu.

Öğleden sonra, doğudan ve batıdan yetişen başka Kuvayı Milliyeci gruplar, Aydın işgal kumandanı Yarbay Siminas'ı büsbütün şaşırtmıştı. Var olmak ya da yok olmak durumunda olduğunu anlayan düşman kumandanı, artık şehrin kıyısına dek sokulmuş bu hiçbir şeyden yılmayan Türk akıncılarına karşı elindeki bütün kuvvetleri sürmek zorunda kaldı.

İkindi geçmiş, cehennemden bir pencere gibi açılmış olan güneş, çok uzaktaki mor dağlar üzerinde durmuş hâlâ Aydın Ovası'na ateş püskürüyordu. Ova, tozdan dumandan görülmez olmuştu. Toz direkleri, yangın ateşleri gibi kıpkırmızı yükseliyordu. Yakın köylerin bütün eli ayağı tutan halkı kadın erkek, çoluk çocuk, ellerinde kazmalar, kürekler, baltalar, eski paslanmış dede yadigârı kılıçlarla savaş meydanına dökülmüş, kan ter içindeki zeybeklerin hemen birkaç adım arkasından ilerliyordu. Kadınların, çocukların, genç kızların ellerinde güneşten hamam suyuna dönmüş sularla dolu çam ağacından oyularak yapılmış bardaklar (ağaç destiler), çamur işi destiler, susayan savaşçılara habire su yetiştiriyorlardı. Yeşil yemişler, kuru incirler, çökelek, peynir dolu torbalar taşıyan yalınayak köylü kadınları, fırsat buldukları yerde savaşçıların ağzına sırasında kendi elleriyle bunları tıkıyor, onların kurşun atmak için vakit yitirmemelerini sağlıyorlardı. Susuzluktan ciğeri yanmış yiğitler, göğüslerinden aşağı akıtarak acele ile bu suları içiyorlardı.

Ovada vurulmuş, kanlar içinde inleyen yaralıların silâhlarını silâhsız köylülerden biri alıp ileri fırlıyor, güçlü kuvvetli köylü kadınları, bu yaralıları sırtlarına alarak gerilere taşımakta birbirleriyle yarışıyorlardı. Kimi zaman bu yaralıların silâhlarını genç ve bakire köy kızları kaptığı gibi ileri hattaki zeybeklerin arasına karışıyordu.

Bu kalabalık arasında tıpkı bir zeybek kılığına girmiş, ellerinde mavzerleri, göğüslerinde armaları üç yiğit kadın savaşçı da vardı. Ayşe Aliye, yine Ayşe (takma adı Mehmet Çavuş), Şerife Âli adındaki bu üç kadın zeybeklere parmak ısırtan bir yüreklilikle dövüşüyor, gözlerini kırpmadan düşmana mermi üstüne mermi yakıyorlardı.

Akşamın altın renkli dumanı içinde hâlâ bir ana-baba günüdür gidiyordu. Şehrin kıyısındaki iğde ağaçlıklarının, hendeklerin, siperimsi her nesnenin arkasına sinmiş üç bin kişilik düşman gücü, bu altın renkli ovada yeniden yenileri havadan uçarak sıçrayıp yatan küçük kara gölgelere durmadan maki-

neli tüfek ve piyade mermisi yağdırıyordu. Bütün bu sıçrayan kara gölgelerin en yakın kumandanı olan Binbaşı Hacı Şükrü Bey, biraz ilerdeki Yörük Ali Efe, Yüzbaşı Fikri ve Teğmen Zekâi Beylerin, Kıllıoğlu Hüseyin Efe'nin hâlâ bir koçbaşı gibi Aydın'a doğru sokulmaya çalışan grubunun arkasındaydı.

Umurlu-Aydın yolunun iki yanında toplanmış kuvvetlerle birlikte bütün köprübaşı kuvvetleri şimdi Aydın şehrini üç yandan çevirivermişti. Dokuzun Mehmet Efe Müfrezesi, Umurlu-Aydın yolu üzerinde sağında Emekli Yüzbaşı İbrahim Bey Müfrezesi, onun daha sağında on yedi kişilik Denizli Yedek Subayları Müfrezesi, bunlardan sonra Sarayköy Müfrezesi, Ortakçılı Mehmet Efe Müfrezesi dikkatle ve güvenle ilerliyordu. Zeytinli dağlardan ve kuzeyden Menderes Güneşi Müfrezesi Aydın'a doğru sarkıyor, onun sağında da Danişmentli Asyalı Efe'nin kızanları, Yunan kuzularını iştahla araştıran aç kurtlar gibi ayaklarının ucuna basarak aşağı doğru iniyordu.

Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in kumandasındaki Yörük Ali Efe'nin Müfrezesiyle öbür müfrezeler, düşmanı Aydın'a doğru kovalamaya başlayınca Umurlu Müfrezelerinden başka yine doğudan Aydın'a doğru bir grup savaşçı daha yollanmıştı ki, bunların arasında Sancaktar Ali Efe, Tekeli Mehmet ve İsmail Efeler, Dokuzun Hasan Hüseyin Efe, Danişmentli Hacı Ahmet Efe ile Yüzbaşı Nuri Bey de bulunuyordu.

Binbaşı Hacı Şükrü Bey, Balkan Savaşı'nda bir makineli tüfek bölük kumandanıydı. Seroviç bölgesindeki savaşlarda bir Yunan tümenini yan ateşine almış ve on bir Yunan topunun Türk Ordusu'nun eline geçmesini sağlamıştı.

Menderes Cephesi'nin meydana gelmesinde büyük enerji harcayan Hacı Şükrü Bey, tıpkı bir efe gibi en önlerde çarpışmış, Yörük Âli Efe ile Kıllıoğlu Hüseyin Efe'nin yanı sıra Malkoç Köprüsü baskınını yapmıştı. Daha sonra Mestan ve Kara Durmuş Efe'lerle el ele vererek Umurlu Demiryolu Köprüsü'nü uçurmuştu. 21-22 Haziran gecesi, Çerkezköy ve Yeniköy baskınlarında bulunmuş, Kara Durmuş Efe ile (şehit) Teğmen Mehmet Bey bu baskında çok büyük yararlık göstermişti. 23

Haziran gecesi Erbeyli baskınının başında bulunmuştu. Bu baskında seksen ölü, yüz elli yaralı verdirmişlerdi. En sonra, bu 28 Haziran sabahı bir taburluk modern düşman taburunu telsiz telgraf sırtlarına dek bir koşuda süren bir avuç gönüllü yiğidin başında yine o vardı.

Bütün bu kalabalık gruplar yalnız bir şey için emir almışlardı. Albay Şefik Bey onlara 28 Haziran 1919 günü Aydın'a yürümek emrini vermişti. Bunu biliyorlardı. Gerisini düşünmek, küçük saldırıları yönetmek bu küçük asker topluluklarının kumandanlarına düşüyordu.

Efeler, Aydın'a artık çok yaklaşmışlardı. Ne var ki şehrin kıyılarındaki acele kazılmış siperlere iyice yerleşmiş olan düşman askerleri, göz açtırmamacasına yağan bir ateşe başlamışlardı. Mermisi bol olan makineli tüfekler, derinlemesine ve genişlemesine ovayı tarayıp duruyor, mermiler ovada değmedik bir karış toprak bırakmıyordu. Türk gönüllüleri Aydın'a doğru koşmaya başladığında Söke'deki Caferaki milisleriyle Yüz Otuz Beşinci Alay kuvvetleri de Germencik ve Balatçık'ta bulunan düşman kuvvetlerine saldırmışlardı. Bu baskınlarla onları yerinde mıhlayarak Aydın'a imdada koşmalarını önlemeye çalışıyorlardı. Gerçek bir kumandan olan Albay Şefik Bey bunu da düşünmüş ve bu emri vermekte gecikmemişti.

Akşam olmaya başlamış, ovanın altın tütsüsü mor gölge yığınlarına dönmüştü. Bir zamandır altın gibi akan Büyük Menderes'in suları, şimdi hafif pembeye, maviye sonra mora dönmüştü. Piyade tüfekleriyle makineli tüfeklerin çeneleri en sonra kısılmış, dost ve düşmanın seçilemeyeceği alaca karanlık, şehri ve savaş meydanını kaplamıştı. Hâlâ tozpembe bir renkle örtülü ufkun üstünde akşam yıldızının iri ve parlak elması pır pır titriyordu.

Her şey susmuştu. Yalnız uzaktan uzağa yaralıların iniltileri kimi zaman da haykırışları işitiliyordu. Aydın Ovası'nı dolduran leylekler, ak hayaletler gibi hâlâ karanlık havada dönüp duruyor, tüfek sesinden bir türlü yanaşamadıkları şehre doğru güvensiz güvensiz yaklaşmaya çalışıyorlardı.

Gerek millî kuvvetler, gerekse şehre tıkılmış olan düşman, pek sıtmalı ve kuşkulu bir gece geçirdi. Bütün gün güneşin bombardımanı ve makineli tüfek mermilerinin öldürücü sağanağı altında çarpışan gönüllüler, yorgunluktan kımıldanamayacak duruma gelmişler ve gecenin yıldızlı serinliği altına rastgele atılmış birer eski çuval gibi serilmişlerdi. Karanlıktan yararlanan yakın köylerin kadın, ihtiyar ve çocukları durmadan su ve yiyecek taşıyor, şafakla beraber başlayacak savaş için hazırlık yapıyorlardı.

Albay Şefik Bey, Hacı Şükrü Bey, Yörük Ali Efe ve öbür subay ve müfreze kumandanları, yıldızların aydınlığında bir savaş meclisi kurarak yarın olabilecek ve olması gereken işler ve savaş hareketleri için uzun uzun konuştular. Düşman, İzmir'den büyük takviyeler almaya vakit bulmadan direnme gücü çökertilmen ve gerçekten Yörük Ali Efe'nin dediği Ramazan Bayramı namazını Aydın'daki Bey Camii'nde kılınmalıydı. Düşmana yakınlardan gelecek küçük takviye kuvvetlerinin çokça değeri yoktu. Şehirdeki ana düşman kuvvetini kavrayan panik havası, onların moralini de az zamanda çökertebilirdi. Kısa yaz gecesinde ancak kısa bir tavşan uykusu kestirebilen savaşçılar, tan yeri atarken çabucak sabah namazını kıldılar. Mor bir ejderha gibi Aydın Ovası'ndan kıvrılarak geçen Menderes Irmağı, ilkin duru bir açık maviliğe büründü, sonra mavileşti, daha sonra pespembe akmaya başladı.

Bununla birlikte ilk kurşunlar Aydın'ın kıyısında çepeçevre siperlenen düşman askerlerinin üzerine yağmaya başladı. Bunun üzerine düşmanın makineli tüfekleri takırdadı. Ağaçların yaprakları biçilip yeşil bir yağmur gibi yere dökülüyor yine kuru ve çatlak topraktan fıskiye gibi toz fışkırıyordu.

Millî kuvvetler grup kumandanlarının Aydın'a bir an önce girmek istemelerinin önemli nedenlerinden biri şuydu: Aydın'daki Yunan Ordusu durmadan yardım alıyordu. Tire'den gelen bir Efzun bölüğü ile bir Fen bölüğü Aydın'a ulaştığı gibi İzmir'den gelen ve erzak, cephane ve mühimmat yüklü bir tren de şehre girmişti. Batıdan Aydın'a doğru ilerleyen milisler

bu treni yaylım ateşine tutmuşlarsa da geçip gitmesini önleyememişlerdi. 28 Haziran savaşında top kullanmayan Yunanlılar, 29 Haziran sabahından beri yukarda top yatağı denen yerdeki bataryalarla şehre epeyce sokulmuş olan kuvvetlerimizi şiddetle bombardıman etmeye başlamışlardı. Ovaya serpilmiş milisler çok zor anlar geçiriyorlardı.

Bomba topları ağır makineli tüfekler ve piyade tüfekleriyle açık ovada savaşan gönüllülerin üzerine dayanılmaz bir cehennem kusan düşman, aleyhimize dengeyi bozmak üzereydi ki ırmağın kıyısına yerleştirilen bizim bataryaların da kullanılması düşünülmeye başlandı. Hacı Şükrü Bey, hemen Şefik Bey'i bularak topçuyu kullanmanın zamanı geldiğini söylediyse de Şefik Bey top kullanılmaması için ayak diredi. Şehrin yıkılacağından korkuyordu. Şehrin yıkılması bir şey değil, esir Türkiye'nin ilk direnen gücü, Menderes Ovası'nda toza dumana karışacak, bir süre sonra izi bile kalmayacaktı.

Bu ilk saldırı gücünün, günden güne daha çok büyüyerek yaşaması gerekti. Albay Şefik Bey, "Nuh" deyip, "Peygamber" demiyor, Aydın'ı bu güzel Türk şehrini içindeki Türk halkıyla birlikte yok etmek sorumluluğunu üzerine alamıyordu. Zora gelmiş Kuvayı Milliye kumandanı Hacı Şükrü Bey, kumandanına karşı şöyle haykırdı:

— Görmüyor musunuz? Kuvayı Milliye yok olmak üzere! Ben halkın fedaisiyim. Bütün sorumluluğu üzerime alarak bataryayı kullanacağım.

Beş dakika sonra, topçu erlerini ve subaylarını bataryaların başına geçirtmiş, düşmanın en kalabalık bulunduğu savunma noktalarına karşı korkunç bir top ateşi açtırmış ve düşmanın moralini perişan ettiği gibi bizimkilerinkini de adamakıllı yükseltmişti. Sabahın saat on buçuğunda başlayan Türk topçu ateşi Aydın'daki işgal kumandanı Yarbay Siminas'ı şaşırtmıştı. Hemen İzmir'deki kumandanlığa şu telgrafı çekti:

"Düşman, şimdi top ateşi açtı. Topçu kıtaları göndermenizi rica ederim.

Siminas"

Türk topçu bataryasının etkili ateşi altında darmadağın olan düşman savunması, savaşçı Türk gruplarınca yavaş yavaş kemiriliyor, düşman her saat biraz daha geriliyordu. Dört yandan aynı zamanda sıkıştırılan düşman birçok mevzilerini bırakarak çekilmek zorunda kaldı.

Akşam karanlığı bastığında düşman, şehrin doğusundaki Kepez sırtlarında Topyatağı ve demiryolunun şehirden geçtiği çizgi üzerinde tutunmaktaydı. Koyu karanlıkla beraber savaş, biraz tavsamış, yaralıların iniltileri ve sövüp saymaları sessizliği delmeye başlamıştı.

Siminas, gece saat yirmi ikide İzmir'e şu telgrafı çekiyordu:

"Şehir büsbütün kül olmak tehlikesiyle karşı karşıyadır. Savaş, sabahtan beri sürüp gidiyor. Büyük ölçüde kuvvetlerin saldırısına uğradık. Takviye kıtalarına ve cephaneye ihtiyacımız çoktur, şiddetle gerekmektedir.

Siminas"

Yunanlılar, savaş başlamadan bir gün önce şehirdeki pek çok Türk'ü toplayıp camilere doldurmuş ve bunların çevresini tel örgülerle çevirerek bolca nöbetçi dikmişlerdi. Bütün Türk dükkânlarına tebeşirle işaretler konmuştu. Hıristiyanlara zorla şapka giydirilmiş Türk Mahallelerine giden bütün su yoları kesilmişti. Bu da anlatıyordu ki Yunanlılar ve Rumlar el ele vererek büyük öldürme kampanyasına girişmek üzereydiler. Yunanlılar, Türk savaşçılarının 28 Haziran'da yaptıkları saldırı ile bu öldürme bayramını kutlamaya vakit bulamamışlardı. 29 Haziran sabahı tanyeri ağarırken yiğitler sabah namazına durduklarında şehrin Türk Mahallesi'nde, tenekelerle gazyağı dökülerek tutuşturulan evlerden ilk kıpkızıl alevler ve zifir gibi kapkara dumanlar yükselmeye ve ölümle karşı karşıya gelmiş insanların çığlıkları işitilmeye başlamıştı. İlk yangın alevleri istasyondaki Ahmet Ağa'nın otelinden yükselmişti. Demek ki düşman bozguna uğramak üzereydi, bunun için de yakacak, yıkacak ve öldürecekti.

Demek ki Kuvayı Milliyeciler yetişinceye dek Aydın'da bir tek Türk ve bir tek Türk evi kalmayacaktı.

Yörük Ali Efe, Binbaşı Hacı Şükrü Bey'in yalvarmalarına aldırmayarak kendisinden ayrıldı ve arkasındaki kızanlarıyla Kozdibi denen yerden şehre girdi. Rum Mahallesi bir kale haline getirilmişti. Can vermeyi göze almadıkça bu sokaklardan geçilemezdi. Sokağa uzanan namlulardan mermi yağıyordu. Şehrin göbeğine varıncaya dek bir tek savaşçı sağ kalmayacaktı. Yörük Ali Efe, hayatının en korkunç emirlerinden birini verdi. Rum evlerini birer birer yakmaya başladılar.

Ötede Rumlarla el ele vermiş Yunan askerleri Türk evlerini yağmalar ve içindeki Türkleri süngü ve kurşunla kalbura çevirirken beri yanda Rum Mahallesi'nde de Yörük Ali Efe aynı işi yapmaya başlamıştı. Zeybekler, eli silâh tutan bütün erkek Rumları ve Yunan askerlerini kurşunlayıp kesiyor, korkudan yalvaran ve onlara teslim olarak canlarını kurtarmak isteyen genç Rum kız ve kadınlarını bir kenara itiyorlardı. Efeler ve zeybekler onlara şöyle diyorlardı:

— Bizim kadınlarla işimiz yoktur. Dayılarınız Yunanlılar sizi bırakıp neden kaçtı? Korkmayın biz sizin ağalarınız gibi ırz ile oynayan namussuzlardan değiliz.

Hacı Şükrü Bey'in Yörük Ali Efe'ye verdiği en önemli emir, üç caminin minaresine de Türk bayrağını asmaktı. Bu Türk halkının ve savaşçılarının moralini çok yükselteceği gibi son düşman direnişçilerinin de moralini sıfıra indirebilirdi.

Yörük Ali Efe, Rum Mahallesi'ni yakarak tütsü verilmiş bir eşek arısı yuvası gibi arkada bıraktıktan sonra ileri atıldı.

Ne var ki meydanlardan ve açık cadde ve sokaklardan geçilmiyordu. Türk bayrağı çekilmesi gereken minarelere ağır makineli tüfekler yerleştirilmişti ve bunlar yangından kaçan Türk halkını insafsızca biçiyor, alevlerin içine seriyordu. İki ateş arasında kalmış olan zavallı halk içeride kalsa yanıyor, dışarı çıksa kurşunlarla delik deşik oluyordu.

Bey Camii'nin minaresine yerleştirilen bir ağır makineli tüfek, birkaç saniye içinde Yörük'ün kızanlarından sekiz on ta-

nesini cansız birbiri üstüne serivermişti. Bunu gören Yörük Ali Efe, öfkeden deliye dönmüştü. Her zaman olduğu gibi zekâsı, yürekliliği ve becerikliliği imdada yetişti. Minarenin şerefe deliklerinden birinden dışarı fırlayan makineli tüfeğin namlusu güneşte parlıyor ve arkasında da hâki renkli bir kep görünüyordu. Nişancılığı ile nam salmış olan Efe, hemen bir evin kenarından nişan aldı. Besmele çekerek tetiğe dokundu ve ağır makineli tüfek, birdenbire sustu.

Yörük Ali Efe doğruca Cihanoğlu Camii'ne gitti. Aydın'ı dost gibi Yunan ordusuna teslim eden şehrin kodamanları, eşrafı ve zenginleriyle daha pek çok kişiyi buraya kapatılmış buldu. Hepsini kurtardı. Ondan sonra hapishanenin kapısını kırdırıp açtırarak yığınla masum Aydınlıyı da buradan kurtardı. Ve bundan sonra ilk iş olarak üç minareye Türk bayrağını astı. Savaş, hâlâ bütün şiddetiyle sürüp gidiyordu. Kepez'de kanlı bir boğuşma vardı. Yörük Ali Efe, bu arada büyük bir iş yaptı. Yunanlıların kanlı bir direnç gösterdiği Kepez'i şehrin öbür bölümlerinden ayırdı.

Böylece savaş 29 Haziran akşamına dek sürdü.

Artık, soğukkanlılığını yitiren Yunan ordusu, modern bir ordu olduğunu unutarak önüne geleni öldürüp parçalamaya ve büyük bölümüyle şehirden çıkıp batıya doğru uzanan İzmir yoluna dökülmeye başlamıştı. Ölüm korkusundan ne yapacağını şaşıran binlerce Rum savaşçısı, zengini, çoluk çocuğuyla Yunan ordusunun arkasına takılmıştı. İşgal kumandanı, bunları dipçikle, süngü tehdidiyle boşuna geri çevirmeye çalışıyordu. Darmadağın kaçan Yunan ordusu, yolları tıkayan bu Rum göçmenler yüzünden ne yapacağını şaşırmıştı. Yarbay Siminas'ın en çok korktuğu, elli bin (!) çetecinin çekilen Yunan alaylarının arkasından kovalaması düşüncesiydi.

29 Haziran gecesi Yunan ordusu yangınların aydınlığında şehri boşaltıp giderken köylerden gelen halkla birlikte bütün Kuvayı Milliye grupları şehre giriyordu.

Şehir henüz büsbütün düşmandan kurtarılmış sayılamazdı. Çekilen işgal ordusunun çoğunluğunu korumak üzere şeh-

rin şurasında burasında direnme yuvaları bırakmıştı. Yunan ordusunun artçıları şehrin batısındaki Topyatağı'nda gürleyen topları ve takırdayan makineli tüfekleriyle hâlâ bir meşale gibi yanan bahtsız Aydın'a ölüm püskürüyorlardı.

Elli Yedinci Tümen Kumandanı Albay Şefik Bey'le Hacı Şükrü Bey, gece yarısı şehre girdiler. Hacı Şükrü Bey, Belediye Başkanı Reşat Bey'i bir tekkede saklı buldu. Ondan öğrendiğine göre Yunanlılar çekilirken bütün zenginlerin ve eşrafın paralarını, değerli eşyalarını yağmalamışlar, kendilerini de koyun gibi doğramışlardı. Yunan ordusunu Aydın'a çağıranlar arasında bulunan bu adam, onların eşrafa attığı satırın korkusundan hâlâ tir tir titriyordu.

30 Haziran güneşi Aydın şehrinin sokaklarında serilmiş yatan binlerce Türk, Rum ve Yunan askeri ölüsünün ve kararmış merteklerinden hâlâ kara dumanlar yükselen binlerce ev leşinin üzerine doğdu. Yunan artçıları hâlâ Topyatağı'nda inatla dayanıyorlardı. Bu sırada Albay Şefik Bey'in tez elden çağırdığı, Antalya'daki Yüz Yetmiş Altıncı Alayın birinci taburu Aydın'a yetişti. Yorgun olmakla beraber taze bir kuvvet sayılan bu taburu Şefik Bey hemen Kepez sırtlarındaki direnme yuvalarına doğru sürdü. Bütün Türk topları da bu sırtları dövmeye başlamıştı. Düşman burada bir süre daha dayanmayı denediyse de pabucun pahalı olduğunu en sonra anlayarak demiryoluna doğru kaçmaya başladı. Büyük düşman kuvveti de bu yoldan çekilmişti.

Kepez sırtlarındaki son düşman dayanışının da çökmesiyle şehir baştanbaşa Türklerin eline geçmişti. Şefik Bey, Hacı Şükrü Bey, Yörük Ali ile öbür subay ve Kuvayı Milliye kumandanları beraberce gezip gördükleri bu şehri artık tanımıyorlardı. Şehrin dörtte üçü yanmış, yıkılmıştı. Yangından kaçarken makineli tüfeklerle şehit edilmiş yığınla çoluk çocuk, kadın ve erkeğin kaldırımlarda yattığını gördüler. Birçoğunun açık kalmış ağızları ve gözleri, ölümden önce duydukları korkunun derecesini gösteriyordu. Savaş süresince sağ kalan Türk ve Rum halkından birkaç yüz kişi, Fransız kilisesine sığınmıştı.

Buraya sığınanların daha çoğu Rum'du. Şefik Bey'in, Menderes köprübaşına gelip inceleme yapmasına sebep olan altı Fransız jandarması da buraya sığınanlar arasındaydı.

Albay Şefik Bey, yanında bütün öbür kumandanlar olarak doğruca bu Fransız kilisesine gitti. Birçok Rum, Kuvayı Milliyecilerin kendilerini öldüreceklerini sanarak ağlamaya,. inlemeye ve Şefik Bey'in ayaklarına kapanmaya başladı. Bunlar, kendilerinin ecnebi olduklarını söylüyor ve öldürülmemeleri için yalvarıyorlardı.

Kumandan:

— Hangi millet ve ırktan olursanız olunuz, canınız ve malınız emniyet altındadır, hiç kimse kılınıza dokunamaz, Türk milleti vahşi bir millet değildir, dedi.

Sonra köşede bucakta saklanmış birçok Rum kadın ve kızını da toplatıp buraya getirtti. Ganimet olarak alınan bütün silâhlarla cephane toplanıp sayıldı.

Şefik Bey, Aydın'dan ayrılırken taşıtamadığı ve bu yüzden de şehirde bırakmak zorunda kaldığı bir yığın top mermisini yeniden eline geçirince çok sevindi. Hemen bunları, elde kalabalık asker varken uzak köylere taşıtmaya başladı.

Rahibelerin manastırına ve hükümet konağına sığınan Rumların sayısı iki üç bin kadar vardı. Albay Şefik Bey, hükümet yapılarında topladığı Rum halkı artıklarına sıcak yemek ve ekmek verdirerek, onları herhangi bir öfkeye karşı korumak görevini de üzerine almıştı.

Aydın Hükümet Dairesi'nde toplanan kumandanlar, bir mucize gibi yarattıkları bu büyük olaya kendileri de şaşıyor ve çocuk gibi seviniyorlardı. Başta Şefik Bey'le Hacı Şükrü Bey olarak hepsi de bu dövüşün yıldızları olarak Yörük Ali Efe ile Kıllıoğlu Hüseyin Efe'yi görüyor ve onların yiğitliğini hayran hayran yüzlerine karşı söyleyerek bir minnet borcu ödediklerine inanıyorlardı.

Aydın'a ilk giren ve hükümet konağını işgal eden korkusuz Yörük Ali Efe, hemen kendini bir fotoğraf makinesinin objektifi karşısında bulmuştu. Bir sandalyede oturarak çektirdiği bu re-

sim, onun genç, temiz ve mert yüzünü çok sonra yazılacak tarih kitaplarının sayfalarına da armağan edecekti.

Bir İngiliz tanık, Aydın'da öldürülen Rumların sayısını dört yüz olarak bildirmiş. Yunanlılar ise iki bin Rum öldürüldüğünde ayak diremişlerdi. Bir Fransız subayı ise öldürülen Rumların bin beş yüz-iki bin kişi, Türk ölülerinin ise bin iki yüz-bin beş yüz arası olduğunu söylemişti.

Albay Şefik Bey, az zaman içinde böyle bir başarının kazanılmış olmasından çok umutlanmıştı. Bu millet, zorla da olsa, en sonra arslan gibi öncülerinden örnek alarak düşmanı toptan göğüsleyecek ve bu cennet gibi toprakları kurtaracak ve onun üzerinde hür yaşamanın tadını çıkaracaktı.

Yalnız, Aydın'ın alınmasından bir iki gün sonra işler değişmişti. O naralarla ileri atılarak düşmana yağlı kurşunlar atan babayiğitler grup grup çekilip gitmişti. Hâlâ yangınları söndürülmeyen koskoca Aydın'ın kül ve ölü yığınları arasında dolaşarak öç hırsıyla dişlerini gıcırdatan Yörük Ali Efe ile vefalı arkadaşı Kıllıoğlu Hüseyin Efe'den gayri bütün savaşçılar çekilip gitmişti. Şimdi Şefik ve Hacı Şükrü Beylerin elinde Yörük'ün kırk elli kişilik başıbozuk savaşçısıyla birkaç nizamiye askerinden başka bir şey kalmamıştı.

Bölgenin efe ve zeybekleri, cıva gibi ele avuca sığmıyordu. Aydın mucizesini yaratıp yiğitliklerini denedikten sonra çoluk çocuk kaygısıyla dağılıp gitmişlerdi.

Şefik Bey, şehirden kovulan düşmanın yeniden geleceğini, hem de pek korkunç bir biçimde geleceğini çok iyi biliyordu. Sonraları talihsiz Yunan Başkumandanı Trikopis'in, "Ovalarından bal, dağlarından yağ akan şehir" diye adlandırdığı bu güzel şehri bir daha yakıp yıkacaklar, biraz daha Türk kanı akıtacaklardı.

Aydın bölgesinin de en güzel zamanıydı. Her türlü yemiş olmaya başlamıştı. Demiryolunun alt ve üst yanındaki incir bahçeleri cenneti imrendiren türlü incirleriyle haziran güneşinin yaratıcı sıcaklığı altında mutlu insan elleriyle okşanmayı boşuna bekliyordu. Şehrin üstündeki yaşlı ve sevimli bir sıra

tepeciklerde top top gümüş yığınları gibi yaldızlı yapraklarıyla uzaktan uzağa parlayan kutsal zeytin ağaçları, şimdi, gölgelerinde hiçbir mutlu insan gölgesi barındırmıyordu.

Lloyd George'un ta Londra'dan üflediği zehirli kasırga, bu güzel bağ ve bahçelerin Türk-Rum bütün sahiplerini kılıç ve kurşun yaralarıyla yere sermişti. Şefik Bey, Aydın Ovası'na hâkim bir yükseklikteki kışlanın bahçesinde dolaşırken böyle düşünüyordu: Düşman, en azgın biçimde gelecekti. Yine de elde avuçta ne kalmışsa bunlarla onun karşısına dikilmekten başka çare yoktu. Milislerle sahra topçu bataryasını şehrin batı yamaçlarına, Yüz Yetmiş Beşinci Alayın Üçüncü Taburu ile Yüz Otuz Beşinci Alayın Birinci ve Üçüncü Taburlarını da telsiz telgraf istasyonuna, Yüz Yetmiş Altıncı Alayın Birinci Taburuyla Yüz Yetmiş Beşinci Alayın geri kalanlarını altmış kişilik Aydınlı milisle Topyatağı'na yerleştirdi.

Elli kişilik Yörük Ali Efe Çetesi ve on beş kişilik Teğmen Kadri Bey Çetesiyle bütün savaşçıların toplamı iki yüzü aşkın değildi. Saldırı için Tire'de toplanıp Aydın'a doğru yollanan Yunan gücü ise bir tümenlik yani on bin silâhlıydı.

Albay Şefik Bey, bunca zulüm görmüş olan Aydınlıların düşmanla çarpışmasını sağlayabilmek için çok çalışmış, sağ kalan bütün erkeklere yeniden silâh dağıtmıştı. Bunlardan ancak otuz kırk kişi savaşçılara katılmış, geri kalanı ise aldıkları tüfeklerle çoluk çocuklarını da beraber alarak ya Menderes'in güneyine, İtalyan bölgesine geçmiş ya da demiryolu boyunca ilerleyerek Anadolu'nun içerilerine doğru savuşup gitmişti. Şefik Bey'in dileği de Aydınlıları, Aydın'ın savunmasında kullanmaktı. Düşmanın yeniden şehre doğru ilerlediği işitilir işitilmez, Şefik Bey'le Hacı Şükrü Bey'in elleri böğründe kalmıştı.

3 Temmuz 1919 günü Yunan ordusu Aydın'ın üstüne yeniden yürüdü. Tümen kumandanı Albay Zafiryos ile Sarı Yanidis kuvvetleri Tire'de toplanıp hız aldıktan sonra kendilerine güvenli bir çığ gibi silâh ve makine şakırtılarıyla ilerlediler.

Düşmanın bir kolu demiryolunu izliyor, öbür kolu da Aydın'ın gerilerine doğru yürüyordu. Bunu anlayan Şefik Bey,

topçu kumandanı Hakkı Bey'i, bütün savaşçıları toplayarak düşmanın ilerlediği yöne sürmesini emretti. Demiryolunun her iki yanından ilerleyen bir alayı aşkın düşman gücüyle piyademiz karşılıklı tüfeklerini patlatmaya başladılar.

Hava çok sıcaktı. Savaşçıların beyni kaynıyordu. İkindi olmak üzereydi. Yunan topçusunun insafsızca ateşine karşı bizim toplar da gürlemeye başladı. Yirmi otuz kişilik kuvvetiyle Aydın'ın batısındaki sırtlara yerleşen Teğmen Şerafettin Bey'in çok becerikli ağır makineli tüfek ateşleriyle düşmanı yandan biçmesi ve topçumuzun isabetli ateşi, düşmanı olduğu yerde durdurdu. Düşmanın top ateşi, bütün hıncını Topyatağı'ndaki makineli tüfeklerimizin üstüne boşaltıyordu. Toprak, yer yer kaynıyor, küme küme kül rengi dumanlar yükseliyordu. Aydın'ın batı sırtlarında toprağa sıkıca yapışan bu bir avuç savaşçı, düşmanı akşam karanlığına dek bir adım ileri attırmadı ve Aydın, bu süre içinde hep elimizde kaldı.

Saat üçte başlayan savaş, Yunanlılara hiçbir umut vermeden akşama dek sürmüş, Şefik Bey de çokça umuda kapılmamıştı. Öfkeli bir düşman alayının ve arkasından da daha gelecek alayların karşısındaki Türk gücü yüz doksan silâhlı piyade, on yedi süvari, sekiz ağır makineli tüfek, dört toptu.

Az da olsa Menderes bölgesinin umudu bu küçük kadrodaydı. Onun için bunları üstün düşman baskısı karşısında eritmek doğru değildi. Bunu düşünen Şefik Bey, 3-4 Temmuz 1919 gece yarısı horozlar öterken bu küçük kuvvetin Menderes yönünde çekilmesini emretti. Ovalarından bal, dağlarından yağ akan çileli Aydın'ı bir kez daha arkada bırakan bu bir avuç savaşçının başında Menderes Irmağı'na doğru atının üstünde ilerleyen Şefik Bey, ilerde bundan çok daha zor günler geleceğini düşünüyordu.

Albay Şefik Bey'in bu küçük kuvveti, iki kademeli olarak çekildi. Birinci kademe köprünün ilerisinde, ikincisi de gerisindeki yamaçlarda mevzilendiler. Topçu Bataryası Petraki Çiftliği'nde mevziye sokulmuştu. Hepsinin kumandanı da Binbaşı Hacı Şükrü Bey'di.

Albay Şefik Bey, Aydın'ın düşmanca ilk işgalinde Nazilli yönünde çekilmeyerek Menderes'in güneyine düşen Çine yönüne çekilmişti. Bu kez de yine onun gibi yaptı. Bunun ikisini de yaparken gerçekten çok düşünmüş, çok ince hesaplar yapmış, ondan sonra karar vermişti. Bir kez düşmanla arada doğal bir engel meydana geliyordu. Savunması kolaydı. Nazilli yönünde ise böyle bir engel yoktu. Bunun için de savunması güçtü. Hele kendi elindeki bu küçümencik kuvvetle savunmak hayaldi. Nazilli yolu savunma için açık, düşman için çok elverişli idi. Sonra düşman, sağ böğrüne dayanmış bir kama gibi bir düşmanı her zaman kovalamak zorunda olacağından Anadolu'nun içerilerine doğru demiryolunu izleyerek gitmekten bir süre için olsun çekinecek ve oralarda millî kuvvetlerin toplanması ve toparlanması için vakit kazanılmış olacaktı.

En sonra orası İtalyan bölgesiydi. Onların pasif yönetimleri altındaki bu bölgede bir süre için olsun hazırlanılabilirdi. Yunanlılar, Kuvayı Milliyeyi yok etmek için Menderes'in güneyine geçince de İtalyan ordusuyla karşılaşacaklardı. Bu da birbirinden hırslı bu iki düşmanı birbirine düşürebilirdi.

4 Temmuz 1919 günü erkenden Yunanlılar şehrin batısındaki Topyatağı'na boşuna yüzlerce top mermisi attılar.

Şefik Bey, kuvvetlerinin hâlâ şehirde ve o sırtlarda olduğunu sanıyorlardı. Hiçbir yandan kendisine ateş edilmediğini gören düşman bir kez daha kollarını sallayarak şehre girdi.

Artık onu tuz-ekmekle karşılayan ne bir Rum, ne de bir Türk eşrafı vardı. Ölüler! Ölüler! Ölüler ve hâlâ dumanı tüten yangın yerleri, bol ve zengin Ege aydınlığının içinde sırıtıyordu. Şefik Bey'in, öfkeli savaşçıların elinden kurtardığı birkaç bin Hıristiyan, hükümet dairelerinden başlarını uzatmış gelen Yunan kuvvetlerini somurtkan seyrediyorlardı. Artık, hepsi savaşın ne olduğunu anlamışlardı.

Aydın'a giren Yunan kumandanı, Şefik Bey kuvvetlerinin çekilme yönü olan Menderes köprübaşına doğru önemlice bir saldırı yaptırdı. Bir Yunan alayı, köprübaşına doğru ilerlerken

iki taburluk bir kuvvet de Menderes Köprüsü'nün güneybatı yönünde yayılarak yürümeye başladı. Güneybatı yönünde ilerleyen taburlar, bizim topçumuzu tehlikeli bir duruma sokmak üzereydi. Hacı Şükrü Bey, bataryanın başından ayrılmayarak bu düşman taburlarını sürekli ve isabetli bir ateş altına aldırdı. İki düşman taburu sendeledi ve olduğu yerde kalıverdi. Merkezden tam köprübaşına doğru ilerleyen Yunan alayı bizimkilere çok yaklaşmıştı. Onların büsbütün yaklaşmasını isteyen Hacı Şükrü Bey'di. Tam gerekli bir hedef haline geldiklerinde üzerlerine korkunç bir batarya ateşi ile ağır makineli tüfek ateşi açtırdı. Koca alay bir kez sarsıldı, sonra allak bullak oldu. Tam bu sırada Yörük Ali Efe ile Teğmen Kadri Bey Müfrezeleri yandan saldırdılar. Eldeki nizamiye kuvveti de Yörük Ali Efe ile birlikte ileri atıldı.

Düşmanın kuvveti yirmi kat üstün ise de hiç savaş yüzü görmemiş olduğu anlaşılan düşman alayı içinden sık sık vurulup düşenler haykırıp inledikçe hepsinin morali bozuldu ve yüzlerini Aydın'a dönerek kaçmaya başladılar. En çok iki yüz kişilik Türk kuvveti, Yörük Ali Efe ile Kıllıoğlu Hüseyin en başta olarak bu karınca gibi kalabalık düşman kuvvetini önlerine katıp kovalamaya başladı.

Savaşı geriden dürbünle seyreden Şefik Bey, bu işe şaşıp kalmıştı. Gerçi Çanakkale'de ve Galiçya'da böyle şeylerle çok karşılaşmışsa da yine de şaşmamaktan kendini alamıyordu. Bu bir avuç kahramanı yaratan kendisiydi. Bu arslanlardaki maya ne mayaydı!

Dümdüz Aydın Ovası'na çıkan bir avuç savaşçı, gerçekten bir avuç olduğunu gösterince, savaşı Aydın'ın güneyinde bir yerden yöneten Yunan kumandanı, hem öfkelenmiş hem de şaşırmıştı. O, baştan büyük bir çeteci dalgasına çarptıklarını sanmıştı. Hepsi öyle sanmıştı. Türk savaşçılarının azlığını böylece gören düşman, geri döndü ve arkalarından kovalayan bu bir avuç kahramanın üzerine dalga dalga çullandı. Savaşçılarımız, bu ansızın gelen dalga yüzünden köprübaşına varamayarak Nazilli yönüne doğru atıldılar.

Makineli tüfeklerimizin mevzilerin de yalnız kaldığını anlayan düşman, bu noktaya korkunç bir topçu ateşi açtı, sonra buraya üst üste birkaç kez saldırdı. Toprağa yapışıp kalmış birkaç savaşçı, düşmanı sabaha dek bu mevzilere sokmadı.

Eldeki son gönüllülerin eriyip gitmesi tehlikesi belirdiğinden 4 Temmuz akşamının karanlığı, Aydın Ovası'nı kaplayınca Şefik Bey, kuvvetini Menderes'in öbür gecesine geçirerek Derviş Kahvesi denen yerde topladı. Yörük Ali Efe'nin müfrezesiyle nizamiye erleri geriden kocaman bir salla bir kez daha karşıya geçtiler ve karşıda siper kazarak düşmanı ırmağın güneyine geçirmemek için yeniden savaşa hazırlandılar.

4 Temmuz 1919 gecesi başta Albay Şefik Bey, Binbaşı Hacı Şükrü Bey ve Yörük Ali Efe olarak yan yana kuru toprağa oturarak talihsiz Aydın Ovası'nın genişliğince göklere yükselen kızıllıkları seyrettiler. Aydın'da yanmaktan kurtulan son Türk evleri de ateşlenmiş cayır cayır yanıyor, şehrin üzerine kıpkızıl bir duman yığını yükseliyordu.

Menderes'in karşısına çekilen Yörük Ali Efe'den sözde öç almak için bu gece serbest kalan Yunan taburları, oradaki bütün Türk köylerini ateşlediler, kaçamayıp evlerinde kalan bütün Türkleri öldürdüler.

Venizelos'un askerleri bu gece dünyanın en zengin topraklarından biriyle örtülü bulunan Aydın Ovası'nda ateş bayramı yapıyorlardı. Bu ateş ve kan bayramından kurtulmaya çalışan Türk köylüleri durmadan Nazilli'ye doğru kaçışıyor ve kayalıklarla Menderes'in güneyindeki İtalyan bölgesine geçiyorlardı.

5 Temmuz 1919 günü akşamına dek düşmanı Menderes'in öbür yakasına geçirmeyen savaşçılar, 6 Temmuz 1919 gecesi, Menderes Irmağı'nı köprüden ve Gölhisar kıyısından geçen bir düşman kuvvetince çevrilmek tehlikesi geçirdiler. Bunu gören Yörük müfrezesiyle nizamiye kuvveti, köprübaşını bırakarak tehlikeden sıyrılmak zorunda kaldı.

Menderes'in güneyine geçen bu düşman kuvveti, ırmağa yakın iki Türk köyünü baştanbaşa yaktı. Bu çarpışmaları yakından izleyen İtalyan kumandanlığı, Yunanlıların başka vahşet yapmasını önledi.

6 Temmuz 1919 gecesi Menderes Köprüsü'nün yakınlarından karşı yakaya geçen Yunanlılar, Şefik Bey'in Çine'deki karargâhına doğru ilerlemeye başladılar. Kuvayı Milliyeciler hep köylerine dağıldığından hiçbir kurşun sesi işitmeden rahatça ilerliyorlardı.

Bu sırada Şefik Bey'in düşündüğü şey oluverdi. Yunan ordusunun karşısına, dört yüz kişilik bisikletli bir İtalyan bölüğüyle bir dağ topçu bataryası, iki makineli tüfek bölüğü ve bir de piyade bölüğüyle güçlendirilen Çine'deki İtalyan işgal gücü dikiliverdi.

Yunan ordusu, zoru görünce, dört günlük bir işgalden sonra 10 Temmuz 1919 günü yine Menderes Irmağı'nın kuzeyine çekildi. İtalyanlar, bundan sonra Menderes Köprüsü'nün her iki yanına asker yerleştirdiler. İtalyan askerleri Menderes kıyılarını kontrol altına aldıktan sonra, Menderes kıyısındaki köylerinden kaçıp Çine'ye çekilen bütün köylüler yeniden evlerine döndüler. İtalyan işgal kumandanlığı, Çine'de Albay Şefik Bey'le karşılıklı görüşerek, bir daha Menderes yönünde Yunanlılara saldırılmaması üstüne söz aldı.

Artık, Çine karargâhı tarihe karışıyordu. Görevini yapıp bitirmişti. Şimdi Şefik Bey, Umurlu'da toplanan adamlarının başına geçecekti. Topçu kumandanı Hakkı Bey, orda bin kişiye yakın bir kuvvet toplamıştı.

Şimdi, Menderes bölgesinin bütün Kuvayı Milliyecileri Umurlu'da bir araya geliyordu. Demirci Mehmet Efe, gıcır gıcır giynekleriyle küçük atlarının üzerinde arkasından gelen iki yüz zeybekle Umurlu'ya inmiş, Nazilli jandarma tabur kumandanı Yüzbaşı Nuri Bey ve kumandan Hakkı Beylerce karşılanmıştı. Demirci Mehmet Efe'nin iki yüz atlıyla Umurlu'ya gelişi, bir bayram havası yaratmıştı.

Albay Şefik Bey, bir gün İtalyan kumandanlarıyla vedalaşarak yanında Binbaşı Hacı Şükrü Bey, Teğmen Kadri Bey, Yörük Ali Efe, Kıllıoğlu Hüseyin Efe ve adamları olduğu halde Çine-Dalama yolundan Umurlu'ya yollandı. Şefik Bey atının üzerinde çamlar, meşeler, pırnallarla kaplı Dalama dağ yolun-

da ağır ağır yol alırken bir yandan zeybeklerin söylediği yanık gurbet türkülerini dinliyor, bir yandan da bundan sonra olacakları düşünüyordu.

Yunanlıların ilk Aydın'a gelişlerinde, elinde bin kişilik bir kuvvet bulunsaydı hiç onları o güzel şehre sokar mıydı? İşte, o bin kişilik kuvvet şimdi Umurlu'da toplanmış bulunuyordu. Artık destan, günden güne büyüyüp genişleyerek sürüp gidecekti. Bu altın destanın baş sayfalarında yer alan şu bir avuç yiğidin yanı sıra o da kılıç salladığı için seviniyordu.

Yörük Ali Efe, güneşleri, yaz sıcağından mavi bir duman gibi eriyen yüksek ve yalçın dağların doruğunda dolaşarak Şefik Bey'in yanı başına atını dehliyor ve ara sıra kumandanla ve Hacı Şükrü Bey'le bir iki lâf atıyordu. Onu bütün düşündüren Demirci Mehmet Efe'ydi. Onu aylarca önce savaşa çağırdığında:

— Ben ağzı süt kokan çoluk çocuğun sözüyle hareket etmem! Diye haber salmıştı.

Yörük'ün bütün korkusu onunla günün birinde çatışmaktı. O, Demirci üstüne epeyce şeyler biliyordu. Demirci Mehmet Efe, bulunduğu yerde kendinden başka efe barındırmazdı. Ya onun emrine girilirdi ya da ölünürdü, parola buydu.

Yörük'ün Tanrı'dan başka kimseden korkusu yoktu. Bunu Demirci Mehmet Efe de bilse gerekti.

Hacı Şükrü Bey, bütün Umurlu'da toplanmış olan Kuvayı Milliyenin kumandasını almak üzere gidiyordu.

Albay Şefik Bey ise, bütün bu işleri kendisi yönettiği halde, hâlâ İstanbul'daki Harbiye Nezareti'nin tümen kumandanlarından biriydi, onunla ilgisini kesmemişti. Böyle seyyal bir durumda çalışmayı dava için daha yararlı buluyor, bunun için de Kuvayı Milliyenin dışında görünmeye çalışıyordu.

Umurlu'ya vardıklarında her yanda karınca gibi silâhlı zeybeklerin kaynaştığını görerek sevindiler. Topçu kumandanı İsmail Hakkı Bey başta olarak Yüzbaşı Nuri Bey, onun yanında narin yapılı, keskin kahverengi bakışlı ve tam Efe kılığında silâhlara boğulmuş Demirci Mehmet Efe, onun ayvazı Sökeli Ali

Efe ve sıraya girmiş bir yığın savaşçı, onları sevinçle karşıladı. Yörük Ali Efe ile Demirci Mehmet Efe ilk kez karşılaştılar. Demirci ileri atılarak Yörük Ali Efe'yle kucaklaştı ve yanaklarından öperek onu birkaç güzel sözle övdü.

Menderes bölgesinin yetiştirdiği bütün yiğitler Umurlu'da toplanmışlardı. Çok konuşulacak şey vardı. Kumandanlar bir yanda, zeybekler bir yanda oturup akşam yemeği yediler ve sabaha dek konuşup dertleştiler.

KUTSAL İSYAN

Büyük düşünceler uğruna yaşayan kişi, kendini düşünmeyi unutur.

-Feuerbach-

Kâzım Karabekir Paşa, On Beşinci Kolordu karargâhının bahçesinde askerlerin suladığı yaz çiçeklerini seyrederek aşağı yukarı dolaşıyor, bir yandan da "Sanayi Gürbüzleri" adını verdiği yine Kolordu'ya bağlı Öksüz Yurdu çocukları için bir şarkı bestelemeye çalışıyordu. Yürüyüşe de uygun gelecek biçimde bir şarkı bestelediğinde hep gezinerek dolaşmak âdetiydi. Doğunun öksüz çocuklarını toplayarak Kolordu'ya bağlı sanat okulları kurmayı ta Trakya'dayken tasarlamış ve Harbiye Nazırına da açarak bu düşüncesinin uygulanması emrini almıştı.

Şu sırada elleri arkasında çiçeklere bakarak dolaşırken ruhunda iki türlü mutluluk kaynaşmaktaydı. Bunlardan biri, epeyce zamandır tasarlayıp durduğu "Sanayi Gürbüzleri"ni kuruşu, ikincisi de yarın 3 Temmuz 1919 günü Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Bey ve arkadaşlarının Erzurum'a gelecekleri gerçeğiydi.

Mustafa Kemal'in Erzurum'a gelişi çok önemliydi. Sonra, yalnız da değildi. Onun yanında hem devrin en yiğit ve en ünlü adamı Emekli Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf Bey de bulunuyordu. Kâzım Karabekir'in onunla eski ve yakın dostlukları vardı. Bütün Kolordu ve şehir halkı arasında Mustafa Kemal Paşa'ya karşı bir sempati yaratılması için elinden geleni yapmış ve yaptırmıştı. Doğu halkı, Mustafa Kemal'i çokça tanımazdı. Bununla beraber onun kendisini çabucak istediği gibi tanıtacağına inanıyordu.

Hele Mustafa Kemal çapında, Anafartalar dolayısıyla üstüne dünya gazetelerinde pek çok yazı yazılmış büyük bir kumandanın Erzurum'a kendi yanına gelmesi, kendi prestijini de artıracak bir nitelik taşıyordu. Artık Doğu illerinden kurtuluş güneşinin doğması, bir hülya olmaktan çıkıp gerçekleşiyordu. Mustafa Kemal, gerçi, İstanbul'da konuştuklarından beri, Doğu'da bir hükümet kurulması düşüncesini yerinde bulmamıştı. Ama hele bir gelsin, neler olacağını kimse bilmezdi.

Hele Refet Paşa'nın, Mustafa Kemal Paşa'nın, Erzurum'a doğru yola çıkmasından sonra 1 Temmuz tarihiyle çektiği telgraf çok şaşırtıcı bir şeydi. Sanki Mustafa Kemal, Sivas'tan ayrılır ayrılmaz, hain eller bir daha geri dönmemesi için Sivas'ın muazzam demir kapılarını ardından kapamış gibiydi.

Her ne olursa olsun, şimdilik meydanda iki şampiyon görüyordu. Bunlardan biri kendisiyse, öbürü de Mustafa Kemal Paşa'ydı. Bütün ötekiler irili ufaklı figüranlardan başka bir şey değildi. Eğer Mustafa Kemal Paşa ile iyi anlaşabilirse Türkiye'nin kurtuluşu çabucak bir gerçek haline gelebilirdi.

Mustafa Kemal Paşa'yı kıratınca karşılamak artık bir görev olmuştu. Bunun için paşa, Sivas'tan yola çıktığından beri halk, ordu, okullar ve "Sanayi Gürbüzleri" gelecek büyük adamı en iyi biçimde karşılayabilmek için elinden geleni yapıyordu. Kâzım Karabekir Paşa ikindi serinliğinde üstü açık otomobiline binerek şehirde ufak bir gezinti yaptı. O geçerken şehir halkı durup ona bakıyor, gülümsüyor ve onu selâmlıyordu. Çok cefalar ve belâlar görmüş olan Erzurum halkı, Erzu-

rum'un bir Ermeni şehri olmayacağı garantisini bu gürbüz gövdeli, açık alınlı, demir bakışlı paşada görüyor ve onu seviyordu.

Hâlâ, geniş bir harabe yığınından başka bir şey olmayan bu eski Türk şehri Erzurum, şimdi ancak birkaç eski yapısıyla ve yanıp yıkılmamış birkaç eviyle ayakta duruyordu. General Antranik denen Ermeni belâsının kılıcından geçmemiş birkaç bin kişi kovuklarda ve harabelerde barınmaya çalışarak, günlerin acılığını umudunun güzelliğiyle yenmeye çalışıyordu. Bunun için genç paşanın canlı, tıraşlı ve kırmızı yüzü, onların bu tatlı umudunu besleyen bir yiğitlik örneği gibi görünüyordu. Günü gelince onun Ermeni ordularıyla boğuşacağını ve bu belâyı bu sınırların çok ötesine atacağını biliyordu.

Paşa, yarın Erzincan Kapısı'nda Mustafa Kemal Paşa'yı karşılayacak olan asker kıtasını gözden geçirmek için kışlaya gitti. Temmuz gecesinin pek iri yıldızları Erzurum'un karanlık göklerine asılınca şehirdeki bütün gürültü de dinmişti. Meydanlarda geviş getiren öküzlerin yanı başında kağnılar ve bunların içinde uyuyan köylüler horluyordu. Issız caddelerde bekçilerin keskin düdükleri işitiliyordu.

Kâzım Karabekir'in odasında hâlâ lâmba yanıyordu. Genç paşa bir yığın müsveddenin üzerine eğilmiş, çocuklar için yazdığı bir piyesi yeniden gözden geçiriyordu. Sonra balkona çıktı. Karanlık şehre ve onun ötesindeki karanlıklara ve karanlık dağ silüetlerine daldı. Uykusu gelmiyordu. Yarın, ömrünün en önemli günleri başlıyordu. Evet, Mustafa Kemal Paşa'nın gelişiyle, yapılan gizli hazırlıkların çarkı birdenbire daha hızlı dönmeye başlayacak, çok önemli günler Türkiye'nin kapısını çalacaktı.

Erzurum'a geldi geleli, önemli olaylar Türkiye'nin kapısını çalmak değil, kırıyor, hâlâ ev sahibi yatağından kalkıp da kapıyı kırana şöyle gerinerek bir yumruk atamıyordu. Bölgesinde bir şeyler olduğunu işitiyorsa da bunlar yetmezdi. Asıl büyük dövüş o, Mustafa Kemal'le el ele verip düşmanın üzerine yürümeye başladıktan sonra başlayacaktı.

Düşünüyordu, 15 Mayıs'ta güzel İzmir, Ali Nadir Paşa bunağının şerrine kurban gitmişti. Kambur İzzet haini ile el ele veren bu alçak kumandan, demir çizmeli düşmana paha biçilmez bir köprübaşı olarak İzmir'i bağışlayıvermişti. Herkes şaşkınlıktan küçük dilini yutmuş, ancak o kadarlıkla kalmıştı. İzmir'in işgali elbette bir başlangıçtan başka bir şey değildi.

İzmir'in elden gidişi birçok gerçek yurtsever gibi Kâzım Karabekir'i de uyarmıştı. Genç paşa o zaman, Erzurum depolarındaki yığınla silâh ve cephanenin neden trenlere doldurularak Türkiye sınırlarından dışarı aktarılmakta olduğunu iyice anlamıştı. Genç paşa zaten bunu daha önce düşünmüştü. Kumandanın istihbarat dairesi adamakıllı çalıştığından hiçbir önemli haberi sektirmiyordu. Bunun için de İngilizler hem onu aldatamamışlar hem de kendileri güzelce aldatılmışlardı.

14 Mayıs 1919 günü yani işgalden bir gün önce İzmir İlhakı Red Heyeti'nin Erzurum'a gönderdiği şu telgraf ne acıydı:

" İzmir ve havalisi Yunan'a ilhak ediliyor. İşgal başladı. İzmir ve mülhakatı kâmilen ayakta ve heyecanda, İzmir son tarihî gününü yaşıyor. Son imdadımız sizin göndereceğiniz muavenete bağlıdır. Mitingli telgraflarla her yere başvurunuz ve vatan ordusuna iltihaka hazırlanınız. Vakar ile sükûnetinizi son derece muhafaza ederek kimsenin incinmemesine dikkat ve itina olunması."

İşte, Belediye Reisi Zakir Efendi'nin kendisine o gün verdiği telgraf, böyle diyordu. Bu telgraflarla mitinglerin ne gibi bir yararı olacaktı? Yabancı milletlere karşı inleyip feryat etmektense bir an önce vurucu millî gücü meydana getirmeye çalışmalıydı. Düşman ancak silâhın dilinden anlardı. Bu eski bir dersti. Pasif davranışlarla düşmanı durdurmayı düşünenler, İzmir'in işgali karşısında sersemlemişlerdi.

Paşa, Harbiye Nezaretine şiddetli bir telgraf çekerek o sersemlere "ne yapıyorsunuz?" diye sormuştu ve Erzurum halkıyla birlikte ordunun da heyecanda olduğunu söylemekten çekinmemişti. Harbiye Nezaretine bu telgrafı çeken paşa, el altından da büyük bir miting tertiplemesini subaylara ve halka

emretmişti. Miting, 18 Mayıs'ta yapılmış ve miting yöneticileri eliyle İtilâf Devletleri mümessillerine şiddetli protestolar yazılmıştı. İzmir bölgesinde neler olduğunu, Erzurum halkına 19 Mayıs tarihli Aydın bölgesi Reddi İlhak Heyetlerinin imzalarını taşıyan telgraf anlatmıştı. İstanbul Hükümeti'nden hiçbir ses çıkmamıştı. Kim bilir belki İstanbul Hükümeti, bu işlerde Anadolu'da haber bekleyenler kadar da bilgi sahibi değildi.

Bu çetin durum karşısında genç paşa, ne gibi bir güç sahibi olduğunu şöylece bir hesaplayıvermişti. İstanbul'daki Birinci, Trakya'daki İkinci ve İzmir'deki On Yedinci Kolordulardan artık hiçbir yararlık beklenemezdi. Paşa, Diyarbakır ve Sivas'ta bulunan kolorduları istenilen amaçlar için kullanabileceğine güveniyordu. Erzurum Müdafaayı Hukuk Derneği de sözünden dışarı çıkmadığından onun aracılığıyla Doğu vilâyetler halkını uyarabilir ve aydınlatabilirdi.

Ermenistan, Pontos ve Kürdistan için düşmanlar, bütün güçleriyle çalışıyorlardı. Doğu sorunu gerçekten çok nazikti. Bunda ufacık bir yanlışlık yapmaya gelmezdi. Burda yapılacak bir yanlışlık düşmanların sel gibi memleket içine doğru akmasına sebep olacaktı. Eğer Doğu ufuklarında demirden bir direnç gücüyle silâh elde beklenmeseydi buralar da çoktan İzmir'in akıbetine uğrayabilirdi. Ermenilerle Pontosçular, bütün el ele vermişti ve İtilâf Devletleri'nin kılavuzluğu ile ileri atılmaya hazır bekliyorlardı.

İzmir'in işgalinden sonra Doğu'da da amaçları büyük tehlikeler gösteren bir propaganda başlamıştı. Doğu vilâyetleri ancak Kafkas devletleriyle bir federasyon kurarak kurtulabilirdi. Ermeniler büyük savaşın sonlarında ve bitiminden sonra üç yüz bine yakın Kürt, Türk ve Müslüman kestiklerinden onlara federatif bir devlet kurmak düşüncesi her zaman iflâsa mahkûmdu. Daha çok Kürtlere yöneltilen bu propagandayı Paşa'nın kurduğu geniş örgüt az zamanda önleyivermişti.

Kâzım Karabekir, Doğu halkını bu korkunç felâketler ve propagandalar karşısında uyarmaya çalışırken bu halkın, istibdat dönemi içinde bütün körleşmiş vicdanlarının yalçın du-

varına da çarpmıştı. İzmir için miting hazırlamaya çalışan Paşa'ya birçok Erzurumlular gelmiş:

— Acaba bu işin sonra, şark için bir fenalığı olur mu? Bu Erzurum'daki İngilizlerin gözü önünde iyi olur mu? Diye bile sormuşlardı.

Genç Paşa onlara şöyle karşılık veriyordu:

— İzmir için şimdi haykıracaksınız; Şark için ise sonra silâha sarılacaksınız!

Paşanın bölgesinde Rumlar, devede kulak olduğundan şimdilik Trabzon tehlikede sayılmazdı. Trabzon için düşünülecek bir tek tehlike dışarıdan tıpkı İzmir gibi işgal edilmesiydi.

Trabzon Metropoliti Hrisantos 2 Mayıs'ta Paris Barış Konferansı'na korkunç bir muhtıra vermişti. Buna göre bütün o bölgede yaşayan Müslümanların pek çoğu da Rum'du. Pontos Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla hepsi yine eski dinlerine ve milliyetlerine döneceklerdi. Eğer bu güzel Türk şehri, dışarıdan Pontosçular adına işgal edilirse Bayburt'a dek uzanan bölge, birdenbire tehlikeye düşebilirdi. Ermenilik ve Kürtlük sorunu hemen canlanıp ateşlenebilirdi.

İşte, bu tehlikeyi göz önüne alan paşa, Narman bölgesinde bulunan Üçüncü Tümeni, Gümüşhane-Trabzon bölgesine yerleştirmek istemişti. Ermeni ordusuna karşı üç nizamiye tümeniyle iki tümenlik de aşiret askeri bulunuyordu. Gerekince Üçüncü Tümenden de hemen yararlanabileceğini düşünüyordu. Sarıkamış bölgesinden dışarıda " Elviyei Selâse" denilen bölgede bütün Türk sınırı üzerinde küçük şûra hükümetleri kurulmuştu. Ermeniler henüz bu bölgeyi ele geçirmemişlerdi. Kâzım Karabekir, bu hükümetçikleri destekleyerek yaşamalarına yardım etmek ve onları elde tutmak için çabalıyordu.

Burada en önemli yer Nahcivan'dı. Burası ileriki hareketler için stratejik bir bölge değeri taşıyordu. 1918 yılında burada bulunduğunda Paşa, halktan bir milis alayı kurmuş ve bunu pek çok silâhla silâhlandırmıştı. Bu bölgede Ermeni'nin gölgesi bile yoktu. Paşa, acar ve fedakâr birkaç subayını bu bölgeye salarak bizim toprağımızla birleştirivermişti.

Paşa, 20 Mayıs'ta Erzurum civarından geçen Halit Bey (Paşa) kumandasındaki Üçüncü Tümeni teftiş etmişti. Halit Bey, Paşa ile Erzurum'a gelmiş ve orada her şeye baş kaldıran iki ihtilâlci gizliliğiyle konuşmuşlardı. Paşa daha Erzurum'a varmadan önce, Harbiye Nezaretinden Halit Bey için emir gelmişti. İngilizler, Nezaret'i sıkıştırarak Halit Bey'in İstanbul'a gönderilmesini istiyorlardı. Oradan da elbette onu yaka paça ederek Malta Zindanlarına süreceklerdi. Halit Bey, Dünya Savaşı'nda İngilizlerin diş bilediği kumandanlardandı.

Paşa ile Halit Bey, uzun uzun dertleşmişlerdi. Halit Bey, daha birkaç ay önce Elviyei Selâse'nin işgali için Kâzım Karabekir'i sıkıştırıp duruyordu. Şimdiyse aynı kumandan, Elviyei Selâse bir yana, bütün Doğu'dan umudunu kesmişti.

Paşanın:

— Sulhun şerefli olması istiklâlimizin kurtarılması için münasip bir fırsatta Ermenistan'ın rehine olarak işgaliyle mümkün olacaktır, sözüne karşı şöyle diyordu:

— Ben bunu tehlikeli görmüyorum. Bize üç vilâyet de verseler gidip orada hükümet kurmaya ve Türk milletini yaşatmaya mecburuz!

Harbiye Nazırının izinli olarak İstanbul'a dönmesini de iyi niyetle kabullenen Halit Bey, paşayı iyiden iyiye şaşırtmıştı.

Ona:

— Gerçi, bugün gördüğünüz ahval sizi müteessir ediyor, fakat bu ahvali ben zuhurundan evvel İstanbul'da iken görmüş ve kararımı vermiş olduğumdan bende hiçbir yeis hâsıl etmemiştir. Siz Bayburt'a kadar gidin. Ben size kati emrimi veririm, demişti.

Sonra da Erzurum'da kalması için emir vermişti. Paşa, İstanbul'da toplanmış olan bütün değerli kumandanların artık uykudan uyanarak yavaş yavaş Anadolu'ya geçeceklerini düşünerek avunuyordu. Bu değerli insanlar köle ruhlu değillerdi ve bu kölelik isteyen duruma daha çok dayanamayarak İstanbul zindanından birer birer Anadolu'ya kaçıp gelecekleri meydandaydı. Paşa ancak bu düşünceyle avunuyordu.

Damat Ferit Paşa kabinesini kurmuş, Kâzım Karabekir'in kumandanı ve çok namuslu bir asker olan Şevket Turgut Paşa yine bu kabinede Harbiye Nazırlığı'na getirilmişti. Gelecek milli felâketleri daha önceden görmüş olan bu asker, Kâzım Karabekir'in yanında bir gün:

— Silâha sarılmaktan başka çare yoktur! Diye bağırmıştı.

Şimdi Şevket Turgut Paşa dışında bütün bu kabine bir haşerat yığınından başka bir şey değildi. Paşa, 21 Mayıs'ta çok sevindirici bir şifre almıştı. Mustafa Kemal Paşa, Dokuzuncu Ordu Müfettişi olarak Samsun'a çıkmıştı. Demek ki büyük günler başlamak üzereydi. Mustafa Kemal Paşa'nın gelmesine çok sevinmişti. Zaten bu gelişi bir aydır bekleyip duruyordu. Çok büyük felâketler, Türkiye'nin kapısında hemen içeri dalmak üzere nöbet bekliyordu. Bu büyük çaptaki dev felâketler karşısında halk yığınları apışıp kalabilirse de tecrübeli asker ve kumandanlar, onları demirden bir yumruk haline getirerek düşmanın göğsüne göğsüne indirirlerdi.

Evet, artık doğuda merkez Erzurum olmak üzere bir hükümet kurmanın zamanı gelmişti. Yalnız, mülkî ve askerî gücün başına kimler geçecekti? Erzurum'da başka bir askerî kumandan gereksinmezdi. Buraları o, tek başına sonuna dek tutabilecek güçteydi. O bu gücün varlığını kendinde duyuyordu.

Bu hükümetin başına ancak Mustafa Kemal geçebilirdi. Bunu İstanbul'da kendisiyle görüştüğü günden beri zaten aklına koymuştu. İçinde onun büyüklüğünü kıskanmamak prensibi yaşıyordu. Kendisi, en sonra bir askerdi ve onun Çanakkale'de, Anafartalar'da göstermiş olduğu çok yüksek kumandanlık dehasını vaktiyle değerlendirdiği gibi şimdi de unutmuş değildi. Sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın özelliklerini de pek yakından tanıyordu. Onda gerek sivil, gerekse askerî iktidarın en yüksek doruğunda bulunmak isteği pek doğal bir biçimde yaşıyordu. Onun için Mustafa Kemal'in en yüksek dorukta emir verebilmek gücünü, bütün varlığıyla desteklemeye karar vermişti. Mustafa Kemal'in bir ayak önce Erzurum'a varmasını öyle can ve gönülden istiyordu ki Mustafa Kemal, bunu ya-

kından bilseydi mutlaka şaşardı. Şundan ki Mustafa Kemal onun kendisiyle rekabete girişmek eğilimi taşıdığını ta İstanbul'da sezer gibi olmuş ve bu duygusundan kurtulamamıştı.

Doğu, bir aydan beridir hazırlanıyordu. Erzurum Kongresi orduya bir dayanak, bir destek yaratacak ve bu kuvvetle ordu en yakın düşmanların üzerine bir çığ gibi yuvarlanarak onları ezecek, sonra batıya doğru büyüyerek yuvarlanıp gidecekti. Erzurum hareket üssü olacaktı.

Ne yazık ki Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkmakla Erzurum'a ulaştıracak yolu pek çok uzatmıştı. Dokuzuncu Ordu Müfettişi, eğer Samsun'a çıkacağı yerde Trabzon'a çıkmış olsaydı, bir iki günde otomobille Erzurum'a varabilir, böylece bir an önce işe başlayabilirlerdi.

Samsun'un asayişi için birkaç gün eğlenmek, görüşmelerini belki daha çok zaman uzatacaktı. Sonra kara yolları siyasî ve adî eşkıya sürüleriyle doluydu.

Hele Samsun-Sivas yolu üzerinde benzin bulmaya çalışmak, ölü gözünde yaş aramak gibi bir şeydi.

Trabzon-Erzurum yolundaysa durum hiç de böyle değildi. Kendisi, Trabzon yoluyla İstanbul'dan gelip Erzurum'a geçerken bir ara Samsun'a uğramış, oradaki korkunç asayişsizliği önlemek için Trabzon'daki alayla topçu taburunu oraya göndermişti.

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı Kâzım Karabekir'i gerçekten çok üzmüştü. Henüz vakit geçmemişken hemen ona şifreli bir telgraf çekerek doğruca Trabzon yoluyla Erzurum'a gelmesini dilemişti. Trabzon-Erzurum yolunda asayiş ve benzin bulunduğunu, Sivas yolunun ise otomobil için hiç elverişli olmadığını söyledikten sonra doğruca Erzurum'u şereflendirmesini ve bunun kendisini pek sevindireceğini söylemişti.

Mustafa Kemal Paşa, kendi düşünce ve kararlarının parlak taşlarına basarak yürümesini seven bir insandı. Bunun için o, yine kendi bildiği yolda gitmekten şaşmamıştı.

*

* *

Üçüncü Tümen artık Trabzon'a gidiyordu. Halit Bey'le bir kez daha baş başa vererek konuşmuşlardı. Halit Bey, tümen kumandanlığını takma bir adla yapacaktı. Gerekince Halit Bey'den Kuvayı Milliyeci olarak yararlanabilecekti.

Bu sırada Kâzım Karabekir'in en çok canını sıkan bir şey olmuştu. Sait Molla imzasıyla İstanbul'dan belediye başkanlarına birer ihanet belgesi gelmişti. Bu vesikada, İstanbul'da İngiliz Muhipleri Cemiyeti kurulduğunu, bütün taşra vilâyetlerinde de bu biricik kurtuluş yolunun denenmesini, oralarda da bunun şubelerinin kurulmasını salıklıyordu. Bu iğrenç belgenin pek yakında memlekette kötü yankıları olacağını düşünen Paşa, yanılmamıştı. Kulaktan kulağa gelen manda sorununu bu telgraflar adamakıllı alevlendirmişti.

15 Mayıs'tan beri, İzmir'in işgalinden bu yana, sesi çıkmayan Rawlinson, birdenbire meydana çıkarak Kâzım Karabekir'i görmeye gelmişti. O gün paşa, Kars Kapısı'ndaki Jimnastik Meydanı'nda bulunuyordu. Erzurum'da Cuma günleri bu mevsimde bu meydan çok cümbüşlü saatler geçirirdi. Çevik atları üzerine atlayan delikanlı Dadaşlar, ellerindeki söğüt dallarını savuracak rakipler arayarak cirit oynarlar, pehlivanlar soyunup yağlı güreşe çıkarlar, bir yanda da davullarını patlatırcasına döven davulcular, zurnasını bangır bangır bağırtan zurnacılar yer alır, bütün halk yeni giyneklerini giyerek bu meydanın kenarlarında toplanır, onları heyecanla seyrederdi. Eskiden beri, bir gelenek olarak Erzurum halkının yapa geldiği bu oyunlara Kâzım Karabekir, futbolu, türlü koşuları, maneji, bisiklet yarışını da katarak zenginleştirmiş, bu kısa zamanda Erzurum halkına eğlenceli saatler yaşatmak olanağını yaratmıştı. Öğleden sonra başlayan bu eğlencelere yediden yetmişe dek Erzurumlular koşar gelir ve çok eğlenirlerdi. Paşa, sonradan bu meydana "Çocuklar Ordusu Talimhanesi" adını vermişti. Paşaya göre bu örgütün bütün memleket çapında yapılması gerekiyordu. İşte 30 Mayıs Cuma günü öğleden sonra, bu eğlenceleri oturup seyreden Kâzım Karabekir, Albay Rawlinson'un geldiğini görmüştü.

Rawlinson:

— Tiflis'te bulunan İstanbul karargâhı murahhası General Beach Erzurum'a gelecek. Niçin olduğunu yazmıyor. Zannederim, bu havalinin istikbaline taallûk eden mesele içindir. Herhalde geldiği iyidir. Paris'teki dört efendi, buradaki ahvali bilmiyor. Ters bir karar verebilirler. Ermeniler, buralara hâkim olamaz, dedi.

İki saat kadar konuşmuşlardı.

Onlar konuşurken çocuklar, gençler, yaşlılar, bütün güçleri, bütün sevinçleriyle oynuyor, bağırıp çağırıyor ve eğleniyorlardı. Rawlinson, bundan bayağı hoşlanır görünüyor, onları bütün dikkatiyle izliyordu. Kâzım Karabekir, bu fırsatı kaçırmak istemeyerek Rawlinson'a:

— Bu halk, hiç Ermenileri buraya sokar mı? Yediden yetmişe kadar İstiklâl Harbi yapmaya yemin ediyorlar, dedi.

Rawlinson da ona şu karşılığı verdi:

— Akılsız olan yalnız Ermeniler değil, Paris'teki dört mösyödür. Denikin ordusundan haberiniz var mı? Diye de sözü hemen değiştiriverdi.

Kâzım Karabekir:

— Son aldığımız ajanslardan Denikin'in Azak Denizi sahilinde Mariupol' ü zapt ettiği ve altı bin Bolşevik esir aldığı anlaşılıyor, dedi.

Rawlinson:

— Ruslar (Beyaz Ruslar) yalan söylüyor, Denikin ordusunda hiç zapturapt yok. Her kafadan bir ses çıkan ve herkesin istediğini yaptığı zapturaptsız bir ordu, Bolşeviklerin zapturaptı pek mükemmel, Denikin'in bir şey yapacağı yok. Denikin'in karargâhı Ekaterinodar' da idi. Ben askerlerinin berbatlığını gözümle gördüm. Hazar Denizi kıyısında Krasnovodsk Limanı ve şimendiferi İngilizlerin elinde. Astrahan Bolşeviklerde. Burada her nevi mühimmat yapıyorlar. Tersaneleri, mühim fabrikaları var. Burası zapt edilmedikçe işler pek zor, dedi.

Kâzım Karabekir, Bolşeviklere hiç ilgi göstermiyor gibi yapmış, onun sözlerini de önemsemez gibi görünmüştü.

Rawlinson, ertesi gün otomobille Soğanlı Dağları'nda General Beach' i karşılamaya gideceğini söylemişti. Kâzım Karabekir, Irak'ta bir kez bu Generali görmüştü. Bu da Kut-ül Amare'nin düşüşünden sonra yaralı esirleri değiş tokuş etmek için geldiğinde olmuştu.

Kâzım Karabekir, 30 Mayıs'ta Havza'daki Mustafa Kemal'den aldığı telgrafı pek karamsar bulmuştu. Memleketin batısında öyle olabilirse de doğuda hiç de öyle değildi.

Doğuda Türk ordusu vuracak düşman arıyordu. İtilâf kuvvetlerinin de artık buralarda serüven aramaya gelmesi düşünülemezdi. Gürcüler de Ermenilerle el ele vererek Türklere saldırmazlardı. Paşa, bunu da böyle biliyordu.

Paşa, o günleri bir kez daha andı. İzmir'in işgal edilişinin ilk günlerinde bütün Türkiye ufuklarında bir pasif isyan dalgası top gibi gürlemişti. Şimdiki şu Vahidettin bile o zaman padişahlıktan çekilerek bir "vatan evlâdı" gibi yaşayacağını, Damat Ferit Paşa bile iktidardan çekilip bir yurttaş gibi vatan uğrunda çalışacağını söylemişti. Bunlar ne çabuk unutulup gitmişti? Bu millî ve insanca duygular şimdi ne olmuştu?

İzmir'in gidişinden sonra bir avunma ilâcı da bulunmuştu: İzmir geçici olarak işgal edilmişti.

Mondros Bırakışması hükümlerini usluca, akıllıca yerine getirir, Doğu vilâyetlerini de isteyenlere verecek olursak İzmir'i sonra yine bize geri vereceklerdi.

Rawlinson, bu propagandayı paşanın yüzüne karşı bile yapmaktan çekinmemişti. İlk günlerde yaptığı millî kabadayılığı çabucak unutan Damat Ferit'in şimdi yeniden kurduğu kabinenin koltuğunda kasılarak verdiği beyanatta tıpkı Rawlinson' un ağzına benziyordu.

Doğuda Ermeni üstünlüğüne dayanan bir hükümet kurulması için bütün düşman çarklar habire işliyordu. Bu, milleti birbirine düşürecek melunca bir düşünceydi.

Doğu vilâyetlerimizi harcayarak belli bir bölgede bağımsız bir Türk hükümeti kurulmasını isteyen pek çok yurttaş da vardı. Bu tip yurttaşların korkusu şuydu: Eğer Doğu'da bu büyük

Ermenistan'ın kurulmasına engel olacak millî davranışlar hızlanır, hele savaş halini alırsa biz o küçücük bağımsız Türkiye'ye de kavuşamayacağız. Barış, uzadıkça uzayacak ve "Türkiye gerçeği" yeryüzünden büsbütün silinip gidecektir. Bu biçim tartışmalara zaman zaman en aydın, en aklı başında sanılan yurttaşlar da katılmış, millî davayı büsbütün bulandırıp bir bataklığa doğru sürüklemişlerdi.

Kâzım Karabekir'i en çok şaşırtan arkadaşlarından birisi de Halit Bey olmuştu. Bu denli yiğit, sağlam ve demir iradeli olarak tanıdığı adam da umutsuzluk çukurunun bu türlüsüne düşmüş olanlardan biriydi. Paşa ise onu Doğu'da dayanacağı payanda direklerinden biri olarak düşünüyordu. Sonra olaylar, zincirleme sökün etmeye başlayınca bu sevdiği asker de gerçeği anlar gibi olmuştu.

Irak'ta ve Kafkasya'da yıllarca ordu kumandanlığı etmiş olan Halit Paşa, Erzurum'dan geçerken Kâzım Karabekir'le görüşmüş ve onun demir gibi direnme düşüncelerini pek çocukça bularak şöyle demişti:

— Buralarda ne uğraşıyorsunuz? Kaç vilâyet vereceklerse orada şu millete biraz rahat ettirin, yeter!

Halit Paşa, Kâzım Karabekir'in Erzurum Yaylası'nın ıssızlıklarında Türkiye'nin bağımsızlığı için çalışmasına şaşıyordu.

İzmir'in işgali her şeye karşın birbirinden kopuk parçalar gibi görünen Türk milletinde bir perçinlenme meydana getirmiş, bu da korkunç düşüncelerini tereyağından kıl çeker gibi başaracaklarını sanan düşmanları afallatmıştı.

İşte bu şaşkınlıktan kurtulan düşmanlar, büyük bir propaganda kampanyasına girişerek padişahla milleti sonuna dek birbirinden ayırmayı, daha sonraları da milleti birbiriyle çarpıştırmayı amaç tutmuş ve başarmışlardı.

Kâzım Karabekir, bu kara günlerin gittikçe kararacak gelip çatacağını bildiğinden İstanbul'dan başlayarak Trabzon ve Erzurum'da gerekli hazırlıklarda bulunmuş, "milli ve askerî nüveyi" meydana getirmişti. Onun işaretiyle Vilâyeti Şarkiye Müdafaayı Hukuk Derneği tarihî görevini yapmıştı. Bu millî kuru-

lun eliyle Trabzon, Sivas, Diyarbakır, Mamuretilaziz (Elazığ), Bitlis, Van, Erzincan vilâyetleri müdafaayı hukuklarına, Askerî ve millî teşkilâtımızın yok edilemeyeceği, kişilerin karşılığı gelmeden değiştirilemeyeceği, silâh ve cephanelerin değiştirilen bölge dışına gidemeyeceği, silâh ve cephanenin düşmana teslim edilemeyeceği, herhangi bir vatan parçasına düşmanın yapacağı saldırının genel savunmayı gerektireceği üstüne kesin emirler vermişti.

Yapılması kararlaştırılan kongrenin toplanma gününe dek İstanbul'dan gelecek emirleri, oyalamak ve savsaklamak, gene Paşa'nın en önemli görevleri arasında yer almıştı. Burada yapacağı görev, Erzurum'da İngiliz mümessili Rawlinson' u durmadan aldatmaya çalışmak olacaktı.

Sınırda herhangi bir saldırıya, üç tümenle hemen yıldırım gibi karşılık vermek elbette en baş göreviydi.

Yalnız, herhangi bir düşmana yapılması gereken bir saldırı için tek başına karar vermeyecekti. Kâzım Karabekir, bu arada Mustafa Kemal'le kurduğu bağlantıyı hiç kesmeyerek ona Pontos ve Rum tehlikesinin işitildiği bölgeye bir tümen ve Ermeni tehlikesine karşı da üç tümen ayırdığını; yalnız kumandan ve kurmay yokluğu çekildiğini, bunun için de İstanbul'dan seçme kumandan ve kurmaylar getirilmesini, Erzurum Kongresi için hazırlıkların ilerlediğini, durumun burada çok sağlam olduğunu türlü şifrelerle bildirmişti.

1 Haziran'da İngiliz Generali Beach, Rawlinson'la birlikte Erzurum'a varmıştı. 29 Mayıs'ta Kars'tan gelen bir gizli haberci ise "İngilizlerin İran'a çekilmekte oldukları, sebebinin de Bolşeviklik sirayetinden endişeli olduğu" haberini getirmişti. Yalnız orda hiçbir kımıldama görülmemişti. Demek ki bu söylenti bir propagandadan başka bir şey değildi.

Paşa, 2 Haziran'da General Beach'le görüşmüştü. Bırakışma gereğince İngilizlerin teslim edilecek silâh ve cephanenin demiryolu ile Sarıkamış'a, oradan da Batum'a gitmesini sağlamak ve kumandanın ağzından söz alıp bu işi sağlama bağlamak istediği anlaşılıyordu.

Paşanın kurmay başkanı, Paşa'nın General Beach'e bir oyun oynamak kararında olduğunu bildiğinden, görüşmeden önce çok heyecanlanmıştı. Oynanacak oyunun anlaşılması, General ile Paşa'nın arasını çok açacak ve işler belki de sarpa saracaktı. Paşa, kurmay başkanına şöyle demişti:

— Korkmayınız, İngilizlerde bu gurur oldukça karşısındakilerin zekâ ve görüşlerinin derecesini anlamak gücünden yoksun kalacaklardır.

General Beach, Paşa'nın bürosunda uzun bacaklarını birbiri üstüne atıp piposunu dişlerinin arasında gezdirirken ona:

— Silâh ve cephaneyi bu biçimde taşıtma işine ne dersiniz? Diye sormuştu.

Paşa da:

— Rawlinson'a müteşekkirim, demişti. Bizi Trabzon'a nakliyat gibi masraf ve zahmetten kurtardı.

General Beach, Üçüncü Tümen kumandanı Halit Bey'in tutuklu olarak İstanbul'a gönderilmesi için Harbiye Nezaretinin vermiş olduğu emre de dokunmuştu.

Demek bunu o da biliyordu:

— Bu emir yerine getirilmelidir, diye ayak direyince, Paşa:

— Ben, böyle emir almadım, demişti. Sonra, kendisi mezunen İstanbul'a hareket etmişti. Şimdi, nerededir bilmiyorum.

General, Erzurum'un gerekli yerlerini atla dolaşarak ayrılacağını söylemiş ve Paşa'nın elini sıkarak gitmişti.

Paşa, onu epey deşmeye, bir şeyler öğrenmeye çalışmıştı. Acaba sınırın ötesinde neler oluyordu? Acaba Tiflis düşmüş müydü? Yani Bolşevikler bu şehri ele geçirmişler miydi? Kafkasya ne durumdaydı?

General Beach, çok tatlı konuşmuş, hiçbir sır vermemeye çalışmıştı. Yalnız, şunu söylemişti:

— Ermeniler, bir haftaya kadar hududun öbür tarafındaki şimendiferin bozuk yerlerini tamir edeceklerdir. Cephane ve silâhları da onlar sevk edeceklerdir. Sevk olunacak malzeme ile Batum'a kadar bir zabit göndermenize muvafakat ederiz.

Paşa:

— Lütufkârlığınıza çok teşekkür ederim, demişti.

General, işi çabucak tatlıya bağladığından çok seviniyordu. O da Rawlinson gibi kolayca atlamıştı.

Bir hafta sonra Ermeni ordusu, demiryolunu onarmış bitirmişti. Rawlinson, Paşa'yı görerek:

— Demiryolunun onarılması bitti, artık sevkiyata başlayalım, dedi.

Onun önerisine karşılık Paşa:

— Evvelâ, Tiflis yoluyla bir zabitimiz Batum'a kadar yolculuk etsin. Yolların serbest olup olmadığını öğrenelim, ondan sonra nakliyata derhal başlayabiliriz, deyip savsaklayarak ona son komediyi oynamaya hazırlanmıştı.

Kâzım Karabekir 9 ve 10 Haziran'da Kafkasya'dan yeni haberler almıştı. Bolşevikler Tiflis'e girmişti. İslâm ve Gürcü halk da olduğu gibi Bolşeviklere katılmıştı. Batum'a birçok İngiliz yaralıları gelmişti. Batum'a yine bu sırada yedi vapur dolusu İtalyan askeri de çıkmıştı.

İngiliz ve Ermeni kuvvetleri Kars'tan, Sarıkamış'tan ve Kağızman'dan çekiliyordu. İngiliz kıtaları İran'a gitmişti. Van'dan da Musul'un İngilizlerce boşaltıldığı haberi gelmişti.

Ne güzel haberlerdi bunlar! Harbiye Nezareti ve ajanslar da Yunanlıların Aydın şehrini boşaltmaya başladığı, yerlerine İtalyan ordusunun geleceği üzerine haberler yaymaktaydılar.

Paşayı, daha birçok haberler içinde derinden ilgilendiren Kafkasya sorunu idi. Paşa, sabırsızlık içindeydi. Hemen, o bölgelere becerikli adamlar koşturulmuş, onlar da aynı haberleri doğrulamışlardı. Henüz telsizle bu haberler doğrulanmamıştı. Eğer bu haberler doğru ise hemen aleste bekleyen tümenleri oralara doğru yürütmekten başka yapılacak bir şey kalmıyordu.

Elviyei Selâse hemen işgal edilmeliydi.

Eğer, durum tersineyse boşu boşuna eldeki kuvveti eritmek tehlikesiyle karşılaşılabilirdi. Paris Konferansı da hemencecik aleyhimizde bir karar vermek için davranırdı.

Henüz Erzurum Kongresi de toplanmamıştı. Henüz Paşa'nın elindeki kuvvetin arkasında Doğu halkının desteği yoktu. Bu davranış böylece millî bir davranış niteliğini de taşıyamayacağından, basbayağı bir serüven olarak alınır ve bunun sonucu çok tehlikeli olabilirdi. Beklemekten ve sabretmekten başka yapacak bir şey yoktu.

Oysa:

— Bolşevikler Tiflis'e geldiler, ne duruyorsunuz? Diyen propaganda da birdenbire ateşlenmiş ve hızlanmıştı.

Bütün bunların yankıları gelip genç Paşa'yı buluyorsa da onun zeki ve asker mantığını çokça zorlayamıyordu.

Paşa da türlü kanallarla şu haberleri yaymaya başlamıştı:

— Bütün bunlar, İngiliz propagandasıdır. İnanmayınız. Bolşeviklerle temas halindeyiz. En doğru haberi yakında alacağız. Heyecana kapılmayınız!

Paşa 11 Haziran'da On Üçüncü Kolordunun jandarma birlikleri haline getirilmek üzere olduğunu bildiren bir bildiri almıştı. Bu bildiri üzerine üzüntüye ve heyecana kapıldı. Hemen, Ordu Müfettişliği ile Harbiye Nezaretine bunun bir daha düzelmeyecek bir yanlışlık ve felâket olacağını, sonucunun da Ermenistan ve Kürdistan devletlerinin kurulması hayaline yöneleceğini, bunun kendi emrindeki On Beşinci Kolordu'yu da adamakıllı güç bir duruma sokacağını yazdı. Hele, tümenlerde bulunması gereken silâh sayısının üç bin iki yüz ondan bin beş yüze indirilmek istenmesi çok kötü bir düşüncenin ürünüydü. Bunun daha ilk ağızda reddedilmesi gerekli, hem de çok gerekliydi. Hükümetin, her türlü İtilâf Devletleri önerisini ve isteğini hemen uygulamaya kalkışması çok üzülecek bir durumdu. Genç paşa, bunları gözünü kırpmadan, bu yüksek makamlara yazmayı bir yurt görevi bilmişti.

Ordu müfettişliğinden gelen karşılıkta Mustafa Kemal şöyle diyordu:

— On Üçüncü Kolordunun dağıtılmasını İngilizler çoktan beri istiyorlardı. Bu yüzden kolorduya kumandan atanmasını önlüyorlardı. İngilizler bu kez yine bu kolorduya el atınca Ce-

vat Paşa bir kurnazlık olarak hiç olmazsa olduğu gibi jandarma kolordusu durumuna getirilmesini istedi. Bu kolordunun dağıtılmayarak olduğu gibi korunmasını, bu da olmazsa zaman kazanmaya çalışılmasını Cevat Paşa'ya yazdım. On Üçüncü Kolordunun dağılma emri gelse bile bunun savsaklanmasını söyledim. Hükümetin bu türlü düşman öneri ve emirleri karşısında dayanıksızlığı gerçekten çok üzücü ve çok gariptir, kardeşim!

Bunları anlatan Mustafa Kemal, Harbiye Nezareti'yle On Üçüncü Kolorduya kendisinin yazdığı yazıların suretlerini de bildirmişti.

Bir başka Yüzbaşı ile Erzurum'a gelen Trabzon'daki İngiliz temsilcisi Farel, 12 Haziran'da Kâzım Karabekir'e bir mektup yazmış ve bunda:

— Rus mermilerinin Trabzon'a, sair Osmanlı silâh ve mühimmatının da mütareke mucibince teslim olunacakları Sarıkamış'a sevki hakkında emir aldım, demişti.

Bu iki Yüzbaşı ertesi gün gelmek üzere, Mamahatun (Tercan) üzerinden Erzincan'a gitmişlerdi.

Rawlinson da Trakya'dan dönmüştü. Yabancı yüzbaşılar vızır vızır işleyip duruyordu. Bunların elbette bir tek amacı vardı. "Türk ordusunun durumu üzerine en son bilgiyi almaktı." Yüzbaşı Farel'in yanında tercüman olarak Türk ordusu kaçaklarından Şamlı Nuri adında biri bulunuyordu. Kâzım Karabekir, hemen her yana şöyle şiddetli bir emir yazmak zorunda kalmıştı:

— Bundan sonra mıntıkamda haberim olmadan hiçbir ecnebi zabiti seyahat edemeyecektir. Şamlı Nuri, ordumuz kaçaklarından olduğundan bize teslim olunmalıdır.

Paşa, bundan sonra hemen yollarda, ambarlarda, hatta Trabzon'da ne kadar sürgü kolu ve kama gibi teslim olunacak şeyler varsa Erzurum Kalesi'nde saklanmak üzere getirilmesini emretmişti. Bunu İngilizlere şöyle açıklamıştı:

— Bunları Sarıkamış'a göndermek üzere bir araya toplatıyorum.

İngilizler, Rusların çekilirken bıraktıkları mermi stoklarını da alıp götürmek istiyorlardı. Erzurum bunlarla doluydu. Hele, Erzurum'daki Rus topları ilerde, genç Paşa'nın elinde çok işler görmek üzere bekliyordu. (Kâzım Karabekir, bütün bu çok değerli araçları kaptırmamak için ta, Erzurum Kongresi'ne dek İngiliz subaylarıyla eğlenip durmuştu.)

Kars'ta İngilizlere casusluk yaptığı anlaşılan Şamlı Nuri için Rawlinson 15 Haziran'da Paşa'ya taziye vermeye gelmişti. Bu adamı Türk sınırlarından içeri sokan Yüzbaşı Kiborti'ydi. Bu subayı sınır dışı ederek bu işi kapamak ve tatlıya bağlamayı dilemişti.

Rawlinson, Paşa'ya:

— Tercüman Nuri Bey'in Türkiye'ye teslimine İngiliz kanunu müsaade etmez! Çünkü o, Kars'ta İngiliz hizmetine girmiştir! Deyince Paşa da ona:

— İngiliz kanunu ordumuzdan firar etmiş bir neferi yine ordumuz içine getirip hizmetinde kullanmaya müsaade eder mi? diye karşılık vermiş ve onu utandırmıştı.

Bunun üzerine Casus Nuri, onu getiren İngiliz subayıyla birlikte sınır dışı edilmişti. Böylece İngilizler, daha tatlı, daha terbiyeli davranmanın artık gerekmeye başladığını anlamışlardı.

Olaylar hızlandıkça, Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'in Erzurum'a bir ayak önce gelmesini istiyordu. Doğuda Müdafaayı Hukuk örgütü, en ücra köşelere dek hızla yayılıyordu. Bu iş, Erzurum Kongresi'nin daha sağlam bir temel üzerine oturması için gerekliydi.

Sonra Kâzım Karabekir'in düşündüğüne göre, Mustafa Kemal'in İstanbul Hükümeti'yle arası günden güne daha çok açılmaktaydı. Artık o, başka yönlerde çabalamayarak doğruca Erzurum'a gelmeliydi. Kâzım Karabekir, Doğu'dan başlayacak çalışma ve ayaklanmanın, Türkiye kurtuluşunun temeli olacağına inanıyordu. İstanbul'da Şişli'deki evde Mustafa Kemal'e bu düşüncesini açmış, ondan da bu düşüncesine ortak olmasını istemiş ve beklemişti.

Henüz Kafkasya'ya İngilizler hâkimdi. Henüz, bir kongre yapılmamış, Türk milletinin gözü ve gönlü bir millî noktaya toplanmamıştı. Böyle bir durum ve zamanda herhangi bir davranışta bulunmaya kalkışmak büyük tehlikeler yaratmaz mıydı?

Bir tek paşanın isyanı, içeride de, dışarıda da sonucu sıfır olan bir davranış olmaz mıydı?

Rawlinson da Kâzım Karabekir'i Erzurum'da böyle, sonu felâket olacak bir davranışa kışkırtıp durmuyor muydu?

Bolşeviklerin, Elviyei Selâse'yi aldıkları ya da almak üzere olduklarını söyleyerek onu, vakitsiz ve tehlikeli bir davranışa zorlamıyor muydu?

Kim bilir kendisini Bolşeviklere takarak, ayaklanmış Türkiye'nin ileride Sovyetlerle dostluk kurarak emperyalizme karşı birlikte savaşmak ihtimalini mi önlemeye çalışıyordu? Böylece İtilâf orduları, Türkiye'ye daha kolay yerleşeceklerdi.

Hâlâ İtilâf Devletleri'nin ordularıyla boğuşan Sovyetler, ileride doğal olarak Türk ayaklanmasını destekleyecekti.

İngiliz subayı, bu sonucu önlemek için Türk sınırlarında bir Bolşevik-Türkiye rekabeti, belki de düşmanlığı, yaratmaya çalışıyordu.

Yeni gelen haberlere göre Bolşevikler 16 Haziran'da Gümrü'yü işgal etmiş. Ermeni ordusu da Kars'ı boşaltmıştı. Bu haberler Oltu ve Sarıkamış'tan gelmişti.

Söylentilere göre Arpaçay'ına dek gelen Bolşevik kuvvetinin başında da Enver Paşa vardı.

Bu haberler üst üste öyle çok işitilmişti ki hemen hemen Kâzım Karabekir'den başka herkes bunlara inanmış gibiydi.

Çok merak içinde bunalmış olan Kâzım Karabekir, olayların geçtiği söylenen bölgeye istihbaratçılar göndermişti.

Bunların getirdiği haberlere göre Kafkasya'da çok önemli işler olmaktaydı. Batum'da hâlâ İngilizler babalarının evindeymiş gibi kaygısız oturmaktaydılar. Sarıkamış sınırındaki Ermeniler de öyleydi. Bolşeviklerin Tiflis'i almaları bu bölgelerde büyük kımıldamalara, belki de paniğe sebep olabilirdi.

Her türlü Bolşevik düşmanı insan, onların önünden çığlıklar atarak kaçışacak, geliş ve gidiş yönlerini belli edeceklerdi.

Sonra, İstanbul'dan Azerbaycan Hükümeti emrine birçok Türk subayı gönderilmişti ki bunların sınırı geçerek On Beşinci Kolorduya sığınmaları gerekirdi.

Paşa şimdilik İstanbul Hükümeti'yle arasının açılmasını istemiyordu, hatta böyle bir şey zararlıydı da. Erzurum Kongresi'ni toplamak o zaman güçleşecek ve bu millî davranış, birkaç paşanın ayaklanışı olarak kabul edilecekti.

Kâzım Karabekir'i en çok ürküten şey Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktıktan sonra Dokuzuncu Ordu Müfettişliği resmî görevini bir yana bırakarak tam bir ihtilâlci gibi korkusuzca davranmaya başlamasıydı. Anadolu'ya ayak atar atmaz maskesini atmış, tam bir antiemperyalist yurtsever olarak elindeki bütün olanakları kullanmaya başlamıştı.

Kâzım Karabekir bu resmî görevi, bir pakt çevresinde kullanırken, Mustafa Kemal, padişahı dışarıda tutarak bütün tehlikeli noktalara saldırıyordu. Telgraf Genel Müdürü Refik Halit (Karay), Mustafa Kemal'in göndermek istediği her türlü telgrafın çekilmemesini emretmiş, İhtilâli en önemli aracından yoksun etmeye çalışmıştı.

Sonra, Mustafa Kemal'in bu çok önemli görevi almasını sağlayan ve bu yüzden de kabineden atılıp gözden düşen Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey, Doğu vilâyetlerini incelemek için bir heyetin başında Anadolu'ya geçmek istemiş ve Mustafa Kemal'in öfkeli bir telgrafıyla karşılaşmıştı:

— Yemin ederim ki eğer açıktan açığa konuşulan ve samimiyeti mütekabile husule gelen zatıâliniz gibi bir zat olmasaydı bu telgrafhanemi takdime de lüzum görmeyecektim. Bilmünasebe arz edeyim ki hiçbir siyasî ve hususî içtihat ve gayem yoktur.

Mustafa Kemal, bu telgrafla kuduz gibi susturucu amaçlar peşinde koşan İstanbul Hükümeti'ni küçük bir zaman için olsun afyonlamaya, gözlerini küllemeye çalışıyordu.

Kâzım Karabekir, böylece pek erken ve mevsimsiz olarak İstanbul Hükümeti'ne karşı isyan bayrağını açmak zorunda

kalacaklarından dolayı üzülüyordu. Bu isyan bayrağı ne zaman olsa açılacaktı, hiç olmazsa büyük kongreden sonra olsaydı.

Bunun için işler büsbütün sarpa sarmadan Mustafa Kemal'in Amasya'dan kalkıp Erzurum'a gelmesi için bir yazı daha yazmak zorunda kalmıştı.

Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal, Rauf Bey ve Ali Fuat Paşa'nın Amasya'da oldukça kritik ve zor günler geçirdiğini biliyor, acele edip de İstanbul'daki görüşmelerinde de karşı koyduğu kimi tehlikeli düşüncelerini karar durumuna getirmelerinden korkuyordu. Koskoca bir düşman okyanusunun ortasında bir fındıkkabuğunun üzerine tutunmuş karıncalara benzeyen bu büyük ihtilâlcilerin "karanlık oda"da kimi kararlar vermesi de olağandı.

Amasya ihtilâlcileriyse, son derece realist kafalara sahiptiler. Birçok tehlikeli sanılan düşüncelerin bile "Bolşevikliğin Türkiye'de ilanıyla Sovyetlerle ortaklaşa bir anti-emperyalist cephe kurmak düşüncesi" tartışmasını rahatça yapmışlar, sonunda Türkiye'nin o günkü kaderine hâkim olan mantığın çerçevesinden dışarı çıkmamayı kararlaştırarak Kâzım Karabekir'i de sevindirmişlerdi. Mustafa Kemal, 22 Haziran 1919 tarihli şifresinde Kâzım Karabekir'le Amasya ihtilâlcilerinin temelde aynı düşünceleri paylaştığını ve Erzurum'da kendisiyle buluşmayı çok istediğini bildirmişti.

— Baştan beri deniz yolunu İngilizler tehlikeli bir duruma sokmuştu. Kara yolunda benzinsizlik var. Şimdi elde edilen bir miktar benzin ile Sivas'a ve oradan belki Erzincan'a kadar gitmek mümkün olacaktır. Herhalde dört otomobile yetecek kadar benzinin Erzurum'dan Erzincan'a götürülmesi gerekmektedir.

Kâzım Karabekir'in içi en sonra rahatlamıştı. Mustafa Kemal en sonra önemli bir olay engel olmazsa, Haziran'ın 25'inde Amasya'dan otomobille Sivas'a yollanacak, oradan da Erzurum yoluna düşecekti. Paşa, hemen Erzincan'a otomobille üç yüz elli kilo benzin göndermişti.

İşte, tam bu sıradaydı ki Kâzım Karabekir'in çok canını sıkan bir olay geçmişti. Bu olay gerçi İstanbul'daki hükümet erkânının kafasında geçmişti ve Erzurum'daki Paşa'nın durumunda ve düşüncesinde hiçbir yenilik meydana getirmeyecekti.

Yalnız birkaç gün sonra el ele vererek bir düşmanlık dünyasına meydan okuyacağı büyük kavga arkadaşı küçültülmek, haritadan silinmek isteniyordu. Hayır, genç Paşa, bütün bu yeni kombinezonlara karşı direnecekti. Vatan, millet ve ihtilalcilik namusu buydu.

Kâzım Karabekir, 22 Haziran'da Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'dan bir garip telgraf almış ve şaşmıştı.

Bu telgrafın anlattığına göre Vahidettin'in ve Damat Ferit Paşa hükümetinin harcamaya karar verdiği Mustafa Kemal'i şimdi dost denecek insanlar da harcamaya çalışıyordu.

Bu da elbette, Mustafa Kemal'in ihtilalciliğini pek erken meydana vuruşundan ileri gelmişti.

Şevket Turgut Paşa, telgrafında Kâzım Karabekir'e şunu diyordu:

— Sizi Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine vekil olarak Mustafa Kemal'in yerine atamak istiyoruz. On Beşinci Kolordunun kumandanlığına kimin vekil olarak atanmasını salık verirsiniz? Sonra kolordu kurmay başkanlığına da sizin düşüncelerinizi izleyen ve uygulayan birisini bulun da atayalım.

Kâzım Karabekir bunu okuyunca çok garip duygular içinde bocalamışsa da namuslu insan, doğru asker, temiz ve fedakâr ihtilâlci mantığı, hepsinden baskın çıkmıştı.

Şevket Turgut Paşa, vaktiyle onun kumandanı, o da onun kurmay başkanıydı. Bu yakınlık, hiçbir vakit koca bir Mustafa Kemal'in yerini almak için bir neden sayılmazdı.

Hemen kaleme, kâğıda sarılarak Şevket Turgut Paşa'ya şunları belirten bir yazı yazmıştı:

— Öteden beri bana göstermiş olduğunuz teveccühe teşekkürden acizim. Şu sırada benim Erzurum'dan ayrılmam çok büyük tehlikeler doğuracak bir durum yaratabilir. Sonra,

kolordu kumandan vekili olacak kimse de yoktur. Büyük kumandanların sırasıyla birer bahane ile ortadan kaldırılması suretiyle Türkiye'nin daha kolay yok edilebileceği kanısı bugün her aklı başında yurtseverin kafasına yerleşmiş bulunmaktadır. Eğer, sağlık durumunun görevini yapmasına engel olduğunu gösteren bir sebep yoksa Mustafa Kemal Paşa'nın müfettişlikten ayrılması çok tehlikeli olacaktır. Kolordu kurmay başkan vekili Mustafa Bey, görevini pekiyi yaptığından asil olarak atanmasını dilerim.

Kâzım Karabekir en son zafere dek Erzurum'dan hiçbir yana ayrılmamak kararını vermişti. Bunun için de böyle kurnazca oyunların ve kombinezonların tuzağına düşmemek için bütün gücüyle savaşacaktı. Ramazan Bayramı'nın birinci gününe rastlayan 29 Haziran'da Erzurum'a kimi yabancı subaylar gelmişti. Bunlar, Rawlinson başta olmak üzere, Denikin ordusundan bir Rus Albayı, Amerikalı bir Teğmen (Amiral Bristol'un müşavirlerinden) idi. Hepsi de paşanın ziyaretine gelmişti. Rus Albayının, Rus ordusunun çekilirken bırakmak zorunda kaldığı askerî malzemeyi aradığını Paşa hemen anlamıştı. Bu Albay umutsuz, karamsar ve bitkin bir ruh durumu taşıyor ve bunu da gizlemeyi pek gerekli görmüyordu.

Amerikalı Teğmen:

— Enver Paşa, savaşta bütün Ermenileri öldürttü. Şimdi de Kerusi'ye geldi! Diye yakınırcasına konuştu.

Paşa, Rawlinson' u karşı ziyarete gittiğinde Amerikalı teğmeni de onun bürosunda bulmuştu.

Rawlinson, bir ara Amerikalı teğmene takılmak istemiş ve onun yan cebine eliyle birkaç kez vurmuş ve şöyle demişti:

— Amerikalıların işi ceplerini doldurmaktır.

Teğmen de bunun altında kalmak istememiş ve hemen şu karşılığı yapıştırmıştı:

— İngilizlerin işi de bütün dünyayı yutmaktır!

— Burada ne arıyorsunuz, söyler misiniz?

Konuşmayı Fransızca yapan iki askerden Rawlinson kızarak İngilizce konuşmaya başlamıştı.

Kâzım Karabekir İngilizce bilmediğinden her ikisinin yaptığı küçük tartışmanın anlamını yüzlerinin mimiklerinden anlamaya çalışmıştı. Buna göre Rawlinson, Teğmene:

— Münasebetsizlik yaptınız, demiş. O da ona:

— Asıl münasebetsizliği daha önce yapan sensin! Diye karşılık vermişti.

Kâzım Karabekir, 30 Haziran'da Kars Jimnastik Bayramına yabancı subayları da çağırmıştı. Erzurum halkı, bir kez daha yediden yetmişe oraya toplanmış, büyük bir canlılık içinde jimnastik bayramını kutluyordu. Yabancı subaylar, bu canlı ve güçlü halkın oyun ve jimnastiğini şaşkın bakışlarla izlemişlerdi.

Henüz bayram bitmemişti ki Amerikalı Teğmen, Kâzım Karabekir'den müsaade alarak:

— Yarın gideceğim! Diye ayrılmıştı.

Arkasından Rawlinson da kalkmıştı. Onu yalnız bırakmak istemediği anlaşılıyordu.

Kâzım Karabekir, Rus subaylarıyla baş başa kalmıştı. Rus Albayı, Paşa'nın yanına sokulmuş ona şunları fısıldamıştı:

— Bolşevikler Lengeran'ı başarı ile ele geçirdiler. Enver Paşa da Bolşevik ordusuyla Kerus'a girdi.

Paşa, bundan şu anlamı çıkarmıştı: Ruslar (Beyaz da olsalar) İngilizlerin Doğu'da hâkimiyet kurmasını istemiyorlardı.

Bunun üzerine paşa, Rus Albayını biraz kurcalamak istemişti:

— Bolşevikler gelmiş gelmemiş, Enver gelmiş gelmemiş, bizim için önemli değildir. Millet kararını vermiştir. Türkiye müstakil yaşayacaktır. Buraları da Türk'ündür. Buralarda başka kimse yaşayamaz.

Paşa, Rus subayının gözlerinde sevinçli bir parıltının çaktığını görmüştü. Albay, birdenbire umutsuzluk ve karamsarlığından sıyrılmış, enerjik bir durum almıştı:

— Bunlar bu İngilizler, demişti, burada ne arıyorlar? Kabahat bizim hükümetlerde oldu. Ruslarla Türklerin samimi an-

laşmaları bu felâketlere meydan vermemeliydi. Bundan sonra olsun bu sağlanmalı ve bu adamlar kovulmalıdır. İngilizler, Bolşeviklerden çok korkuyorlar, her taraftan askerlerini İran'a topluyorlar.

Rus subayları her yanda bu biçimde İngilizler aleyhinde propaganda yapar gibi konuştuklarından, bunlar Rawlinson' un da kulağına gitmiş ve adamcağızları çabucak sınır dışına çıkartmıştı.

Birkaç gün sonra Paşa'yı görmeye gelen Rawlinson, bu Rus subayları üzerine şöyle konuşmuştu:

— Keratalar, Bolşevik mi nedir? Ben iş görsünler, Denikin ordusuna cephane ve silâh bulsunlar diye getirdim. Onlarsa başka şeyler hazırlıyorlar. Denikin ordusunun mostralık subayları bunlar işte! Ordu değil sürü! Bolşevikler, bunlardan çok yüksek!

30 Haziran'da Nahcivan'dan kötü bir haber gelmişti. Ermeniler Nahcivan'ı işgal etmişler, şimdi de bütün Türk ve Müslüman halkın silâhlarını teslim etmelerini istiyor, halk da Beyazıt Mevki Kumandanlığına başvurarak ne yapacaklarını soruyorlardı. Paşa, hemen bunu Rawlinson katında protesto etmiş ve Van'daki On Birinci Tümen Kumandanlığına şu anlamda bir şifre emri göndermişti:

— Kuvvetli İslâm ve Türk Bolşevik kıtalarının başında bulunan Enver Paşa, iki hafta önce Şuşa'da Ermenileri darmadağın etmişti. Bugünlerde de Kerusi'yi ele geçirdiği haberini aldık. Nahcivan'dan yanınıza gelenlere bunları söyleyiniz, sakın silâhlarını teslim etmesinler, uygun yerlerde tutunarak karşı koymaya çalışsınlar. Silâhlarını teslim ederlerse yok olacaklarını bilsinler. Onlara elinizden gelen her türlü yardımı yapınız! Buradaki İngiliz mümessilinin söylediğine göre İngiliz kıtaları Kafkasya'yı bütün boşaltmışlar.

Ermenileri silâhtan başka hiçbir şeyin durduramayacağını da söyledi.

Kâzım Karabekir, İngilizlerin İran'a çekilmesiyle Türkiye sınır bölgelerine Ermenilerin akbaba gibi akın etmeye ve bütün

bizden olan canlıları yok etmeye başladıklarını görmüş, hafifften oralara örgütçü, savaşçı ve Kuvayı Milliyeci göndermeye başlamıştı. Birdenbire ön plâna çıkan Nahcivan'a da acar ve genç subaylardan piyade yüzbaşısı Halil, Üsteğmen Osman Nuri, Topçu Üsteğmeni Nuri Beyleri göndermeye hazırlanıyordu. Yüzbaşı Halil Bey, daha önceleri o bölgede Kuvayı Milliye kumandanlığı da yaptığından tecrübeliydi. Bu yürekli subay, bu işe kendi gönlüyle katılmıştı.

Paşa, Beyazıt'ta bulunan Halil Bey'i Erzurum'a çağırarak talimat verdi. Paşa, Nahcivan'da 1918 de Nahcivanlı gençlerden bir alay kurmuş, o bölgedeki Ermeniler de temizlenmişti.

Halil Bey, şimdi Nahcivan'a gider gitmez oradaki millî örgütü ele alacak, gelen Ermenileri yok ederek eski örgütü genişletip millî bir şûra hükümeti kuracak ve sonra Paşa'dan alacağı emirlere göre davranacaktı.

Bu günlerde bütün Kafkasya ve Türkiye sınırlarının ötesi, hatta üzeri, bir cadı kazanı gibi kaynıyordu. Bu kazandan sonunda ne türlü bir aş çıkacağını şu sırada hiç kimse kestiremezdi.

Kâzım Karabekir bu 2-3 Temmuz gecesi başka her şeyi bir yana bırakmış, yalnız yarın Erzurum'a gelecek olan Dokuzuncu Ordu Müfettişi Mustafa Kemal'le Rauf Bey ve arkadaşlarını düşünüyordu. Ta, İstanbul'da hülyasını kurduğu Doğu Hükümeti, şimdi gerçekleşmek yoluna girmek üzereydi.

Mustafa Kemal ve Rauf Bey çapında iki büyük asker, onun ayaklarını demir gibi bastığı Erzurum kayasının büyüsüne kapılmış, geliyorlardı. Mustafa Kemal'e yapacağı parlak karşılama töreni, İstanbul Hükümeti'nin kendisine karşı yüz çevirmesine sebep olacaksa da artık korkusu yoktu. Elinde kolordu namında koskoca bir ordu vardı. O, ufak tefek oyunlara pabuç bırakacak kıratta değildi. Bu kuvvet, günü gelince doğudan batıya doğru bir silindir gibi ilerleyecek ve bütün sahte direnmeleri ve engelleri yok ederek geçecekti.

Genç Paşa bunu bir hayal olarak bulmuyordu. Kâzım Karabekir, vakit gece yarısını geçtiği halde hâlâ kafasının bir ce-

hennem makinesi gibi işlediğini duyuyordu. Gökyüzüne bir daha baktı. Merih yıldızı, iri pırlantalar gibi ışıldayıp duran binlerce yıldız arasında kırmızı bir gül gibi tam tepeye gelmişti. Uzaklarda belki mezarlıkta aç bir köpek uluyor, şuradan buradan horoz sesleri geliyordu.

Sabahleyin erkenden kalkacaktı. Birazcık olsun uyumaya çalışmalıydı. Evet, yarından başlayarak Türkiye'nin kaderine el koyacaklardı. Mustafa Kemal'i hırpalamaya çalışacak her türlü karanlık gücün karşısına dikilecek, onu Doğu'nun insanına tanıtıp sevdirecekti.

Mustafa Kemal, Türkiye'nin tanyerine doğru sabahleyin şafakla beraber ilerlemeye başlayacak ve Kâzım Karabekir, bu tanyerinde ona tertemiz, kahraman ellerini uzatacaktı.

Kâzım Karabekir, şekerleme gibi kısa süren uykusundan uyandığında Erzurum Yaylası'nın bol ve zengin güneşi pencereden içeri giriyordu.

2-3 Temmuz güneşi, genç Paşa'ya pek parlak gelmişti. Bu yepyeni bir güneşti. Bu güneşin, yakılıp yıkılmış bahtsız Erzurum'un harabelerine vuruşu bile bir başkaydı. Sokaklarda görünmeye başlayan halk Ramazan Bayramı hâlâ sürüyormuşçasına en az eskimiş giyneklerini giymişti. Halk, bugün önemli bir şeyler olacağını biliyordu.

Kâzım Karabekir, berberini çağırarak sinekkaydı tıraş oldu. Yıkandı ve en yeni paşa giyneğini sırtına geçirdi. Aynaya baktı. Henüz kırkına varmamış bu etli, kanlı canlı yüzde demir gibi bir sertlik ve kahverengi gözlerde tatlı bir umut parıltısı vardı. Paşa, bu sabah bütün görünüşüyle mutluydu. Ömrünün ilk altın sayfası bu sabah açılıyor ve bu sayfa zengin yayla güneşi altında parlamaya başlıyordu.

Mustafa Kemal'in Rauf Bey'le Erzurum'a gelişi, yalnız Doğu'da tanınan Kâzım Karabekir'in yıldızını bütün Türkiye ölçüsünde parlatacaktı. Gerek Mustafa Kemal, gerekse Rauf Bey, hürriyet ihtilalinden beri parlayıp sönen yıldızlar arasında parıltısını yitirmeyen iki savaş yıldızıydı. İkisini de hem Türkiye hem de dünya tanıyordu.

Bu iki büyük askerin Erzurum'a gelişiyle kutsal Hürriyet ve İhtilâl ocağı bütün ak ışıklar püskürerek yanmaya başlayacaktı. Yalnız ortada gün gibi açık bir şey vardı ki o da şuydu: Bu iki kahraman, Erzurum'a yalnız yıldızlarını getiriyorlardı. Kâzım Karabekir doğuda bir süngü ormanı dikmiş, sulayıp yetiştirmeye çalışıyordu. Onların yıldızına o da bu güneş altında tepeleri kıvılcımlar saçan güçlü süngü ormanını katacaktı. Bunun için onun yıldızı da o kahramanların yıldızı yanında pek sönük kalmayacak, belki de onlarınkiyle denk bir parlaklıkla parlayacaktı. Yalnız bu iki insan, onun kıskanamayacağı kadar ileri adımlar atmışlardı. Onlar, kendisinden çok önce şöhretin altın doruğuna tırmanmışlardı. Şimdi kendi açtığı bayrak altına sığınarak öylece dövüşmeye geliyorlardı. Bu az talih miydi? Kâzım Karabekir, bunun için de sevinçliydi ve mutluydu.

Kâzım Karabekir ile kurmay subayları ve Müdafaayı Hukuk Derneği'nin üyeleri iki grup olarak otomobillere binip şehrin on yedi kilometre batısındaki Ilıca'ya yollandılar.

Eski Türk şehri Erzurum'un kendisi kadar eski bir geleneği vardı. Şehrin batısından yani İstanbul Kapısı yönünden gelen konuklar, hep bu sıcak suların ılık, ak buğularla tütüp durduğu kaplıcalarda karşılanır, şehre buradan alınıp götürülürdü. İstanbul'dan gelen yüzlerce vezir, vüzera, vali ve paşalar hep burada karşılanmıştı. Burası Erzurum Kalesi'nin etekleri ve geniş Erzurum Ovası'nın da başlangıcı sayılırdı. İşte Mustafa Kemal de o eski geleneğe göre burada karşılanacaktı.

Erzurum'un ilk Kuvayı Milliyecileri olan Müdafaayı Hukuku Milliye Derneği'nin üyeleriyle Kâzım Karabekir ve kurmay heyeti epeyce beklediler.

Cayır cayır yanan Temmuz güneşi, birkaç bodur söğüt ağacının yeşil yapraklarında kırılıyor, bu ağaçsız ve demir renkli dağlar ve tepeler ortasında bir vaha gibi yeşil bir sığınak meydana getiriyordu.

Asker ve sivil ihtilâlciler, burada oturup uzun süre çene çalmak zorunda kaldılar. En sonra ikindi güneşinin altın rengine

boyadığı uzun sırt üzerinde daha önce homurtuları işitilen otomobiller göründü. Oturanlar hemen yerlerinden fırlayarak ilerlediler. Mustafa Kemal'le Rauf Bey'in otomobili, Kâzım Karabekir'in yanı başında durdu. Mustafa Kemal, şoförünün yanından çabucak inerek Kâzım Karabekir'in uzanan iki eline sarıldı. El sıkıştılar ve öpüştüler. Sıra Rauf Bey'le Kâzım Karabekir'e gelmişti. Aynı içtenlikte ve eski arkadaşlığın verdiği yakınlıkla el sıkışıp öpüştüler.

Kâzım Karabekir'le Rauf Bey'in tanışmaları ve dostlukları hürriyetin ilânından önce başlamıştı. Rauf Bey o zaman "Peyki Şevket" savaş gemisinin süvarisiydi. Onunla Zeyrek'teki evin bahçesinde tanışmışlardı. Kâzım Karabekir o zaman, Harbiye Okulu'nda kolağası rütbesiyle tabiye öğretmen yardımcısıydı. Rauf Bey'i, Kâzım Karabekir'e tanıtan Kurmay Binbaşı Salâhattin Adil Bey idi. Sonraları Hamidiye'siyle dünyaya parmak ısırtan ve Türk milletinin umutsuzluğunu dağıtan Rauf Bey daha o zaman, "Peyki Şevket" savaş gemiciği ile her şeyi yapmaya hazır olduğunu söylemiş ve Kâzım Karabekir'de hayranlık duyguları uyandırmıştı.

Rauf Bey, daha o zamandan Kâzım Karabekir'i bütün cepheleriyle tanıyor ve onun ne denli mert ve sözünün eri bir adam olduğunu biliyordu.

Kâzım Karabekir'i sevindiren bir şey de Rauf Bey'in Mustafa Kemal'le gelişiydi. O kendisini Mustafa Kemal'e ancak eski arkadaşı Rauf Bey tanıtabilirdi. Mustafa Kemal, kendisini Rauf Bey gibi pek yakından tanımıyordu.

Kurmay subaylar ve Müdafaayı Hukuk üyeleri, Mustafa Kemal ve arkadaşlarıyla tanıştırıldı. Kâzım Karabekir:

— Paşam, çok bekledik. Hoş geldiniz! Şimdi birer yorgunluk kahvesi içer, sonra şehre yollanırız! Dedi.

Gerçekten bu genel olarak çok içten bir karşılama olmuştu. Her iki grubun insanları da büyük bir davanın ateşiyle içleri tutuşan kişilerdi. Bunun için de çok çabuk birbirine ısındılar.

Birbirinden ayrı söğütlerin gölgesine serilen sekiz on kişilik ev sahibi ve konuk grupları kahvelerini içerken, bir yandan da

günlük olayların en önemlileri üzerinde birbirlerine bilgi vermeye çalışıyorlardı.

Ilıcalardan çıkan sıcak su incecik bir arktan akıyor ve bu kurak yerde bu birkaç söğüdü sulayarak geçip gidiyordu.

Kısır, kurak ve ağaçsız topraklar insanoğlunun zulmüne uğradığını dilsiz varlığıyla sanki haykırıyordu.

Uzun savaş yılları, bu kel dağların ve tepelerin bütün eski yeşillikleri üzerinden çekirge sürüleri gibi geçmişti. Demir ayaklarıyla bu yerde tepinen dört savaş yılı, insanları öldürmekle kalmamış, canlı cansız her şeyin hakkından gelmiş, ana toprağı bile öldürmüştü. Mustafa Kemal, bütün yol boyunca savaşın öldürdüğü ana toprağın bitmez tükenmez genişliğini büyük bir üzüntüyle seyretmişti.

Mustafa Kemal'i, Rauf Bey'i ve Kâzım Karabekir'i çevreleyen bu Doğu'nun ilk ihtilâlci insanları, hem kahvelerini içiyor, hem de konuşuyorlardı.

Burada ancak bir kahve içimi süresince kalacak, sonra şehrin İstanbul Kapısı'nda karşılama töreni için dizilmiş, sabırsızlıkla bekleyen bütün Erzurum halkını selâmlamak üzere yollanacaklardı. Mustafa Kemal bir şeyler soruyor, dikkatle dinliyor, sonra bunun üzerinde kendi düşüncelerini açıklıyordu. Konuştuğu hep "millî hareket" çevresindeydi.

Bu sırada, gözlerini ılıcanın batısındaki sırtlara dikti. Ilıcaya gelen yol, o güneşli sırtların ardında birdenbire gözden yitiyordu. İşte bu sırtların üzerine düşen yolda yalnız Mustafa Kemal'in değil, bütün orada bulunanların gözlerine çok ilginç bir olay çarpmıştı. Altın ışıklarıyla kara demir renkli sırtları yıkayarak yavaş yavaş bu sırtların ardına doğru inmeye başlayan ikindi güneşi, birdenbire burada beliren iri insan gövdelerini tunçtan heykeller gibi yaldızladı ve ufkun mavi perdesi üzerine bütün güzelliğiyle resmetti.

Mustafa Kemal, parmakları arasında sigarası tüten elini uzatıp bu olayı yanındakilere gösterdi.

Sırtın üzerinde, Mustafa Kemal'in gözlerine çarpan iri yarı bir Erzurumlu ihtiyarın hayali olmuştu. Omuzlarına kartal ka-

nat attığı paltosu ve elindeki uzun değneğiyle gerçekten basit bir Türk köylüsünden başka bir şeye benziyordu. Seyircilerden kimisinin hayalinde eski mitoloji kahramanlarını canlandıran bu adam, sırttan bu yana kıvrılan yolu inmeye başlayınca ardından yavaş yavaş ilerleyen bir yığın insan ve araba da sökün etmişti. Bunlar, pılı pırtılarını öküz arabalarına yüklemiş otuz kişilik bir göçmen kafilesiydi. Kafilenin öncüsü olan bu iri yarı adam, ihtilâlcilerin oturduğu söğütlüğe doğru ilerlerken orda birkaç otomobille bir yığın da subay ve sivil insan görünce duraklamış ve onları şöyle bir süzerek önemli insanlar olduğunu hemen anlamış, ağır ve iri adımlarıyla yaklaşarak hepsini eski Anadolu usulünce sağ elini göğsünün üzerine bastırarak selâmlamıştı. Hepsi dikkat ve merakla baktı. Bu iri yarı ve dinç bir ihtiyardı. Gür ve aksakalı göğsünü doldurmuş, Anadolu ovalarının güneşi, Anadolu dağlarının .rüzgârı çehresini tunçlaştırmıştı.

Hepsi, yine dikkat etmişti. Bu çok güngörmüş adam, bunca yakına geldiği halde yine tepedeki gibi dev görünüşünü yitirmemişti. Mustafa Kemal, adamın hatırını sorup gönlünü aldıktan sonra:

— Ağa, böyle nereden geliyorsun? Dedi.

Koca adam (Mevlüt Ağa):

— Paşam, Rus gelirken muhacir olmuştum. Çukurova'da idim. Şimdi köyüme dönüyorum, diye karşılık verdi.

Mustafa Kemal:

— Fakat ağa, dedi. Böyle tehlikeli zamanda insan hiç buraya döner mi? Her taraf yakılıp yıkılmış, ne yiyecek kalmış, ne yakacak... Üstelik Ermeniler de buralara gelip son canlıları kesmek için nöbet bekliyor! Yoksa oralarda geçinemedin mi?

— Hayır, Paşam. Çukurova cennet gibi bir yer. Bir eken yüz biçiyor. Allah, millete zeval vermesin. Bize tarla da verdiler, çayır da. Hamdolsun uşaklar da çalışkandırlar. Değil Çukurova gibi bir yerden, taştan bile ekmeklerini çıkarırlar. Geçimimiz padişahta bile yoktu. Çok rahattık. Yalnız son günlerde işittim ki İstanbul'daki "ırzı kırıklar" bizim Erzurum'u Ermenile-

re vereceklermiş. Geldim göreyim bu namertler, kimin malını kime veriyorlar?

Mustafa Kemal, bu sözler söylenirken başını, orada bulunanlardan öteye çevirmek zorunda kaldı. Gözlerine birdenbire saldıran yaşlan saklamak istemişti.

Sonra, yaşlı gözlerini oradakilere çevirerek lirizmden ve heyecandan titreyen tok sesiyle:

— Bu milletle neler yapılmaz! Dedi.

Bu yaşlı köylü Erzurum'un 1319-1322 ihtilallerine adı temiz bir yiğitlikle karışmış olan Mezararkalı Mevlüt Ağa'ydı.

Mustafa Kemal, Rauf Bey, Kâzım Karabekir ve arkadaşları Mevlüt Ağa'nın göçmen kafilesini Ilıca'da bırakarak Erzurum'a yollandılar. Mustafa Kemal, İstanbul Kapısı'na yaklaşınca bütün şehir halkının yediden yetmişe dek oraya toplanmış olduğunu gördü. Otomobilden inerek "İhtiram Kıtası"nı selâmladı.

Kâzım Karabekir'in "Darüleytamlılar=Sanayi Gürbüzleri" uzun sıralar olarak dizilmiş, onu ve arkadaşlarını görmek için sabırsızlıkla bekliyorlardı. Paşa babalarının bunca değer verdiği Mustafa Kemal Paşa, herhalde çok büyük bir adam olmalıydı. Erzurum Valisi Münir Bey'le bütün büyük küçük memurlar ve On Beşinci Kolordunun subayları, onu bekleyenlerin en başında yer almıştı.

Bütün halk, öğrenciler gibi heyecana gelmiş:

— Yaşasın Mustafa Kemal Paşa!

— Yaşasın Rauf Bey! Diye haykırıyordu.

Mustafa Kemal'le Rauf Bey, bu dev İstanbul kaçakları, payitahtın kapısından korku ve heyecan içinde çıkmış, şimdi Türkiye'nin öbür ucundaki eski ve şanlı bir Türk şehrine yine "İstanbul Kapısı"ndan giriyorlar, hem de şanla ve şerefle giriyorlardı.

Burada, İstanbul'daki o yürekleri buz gibi donduran korku ve terör havası yoktu. Burası hür ve gerçekten hür bir Türk şehriydi. Kâzım Karabekir adlı o yiğit ruh buradaki düşman korkusunu demir avuçlarına almış, sonra ezerek çiğnemiş, pestile çevirmişti.

Amasya ihtilâlcileri, Kâzım Karabekir'in yarattığı hür ülkeden içeri girerken gerçekten mutluydular. Mustafa Kemal de Rauf Bey de, onların büyük yürekli arkadaşları da Kâzım Karabekir'e karşı bir minnet duygusuyla doldular.

Ali Fuat Paşa'nın tuttuğu Ankara'nın ve Kâzım Karabekir'in tuttuğu Erzurum'un dışında her yer karanlıktı. Hiçbir Türk şehri şu sırada Erzurum'un olduğu gibi güvenli değildi. Burada her şey, yiğit Erzurum halkının ve Kâzım Karabekir devinin elindeydi.

Amasya ihtilâlcilerinin ilk duydukları şey buydu.

Mustafa Kemal, subaylarla mülkî memurların ve halk ileri gelenlerinin ellerini sıkarken yüzü, gözleri ve elleri sanki ışık saçıyordu. Öğrencilerin yanaklarını engin bir babalık duygusuyla okşarken, onlarla şakalaşıyordu. O, bu öksüzleri pekiyi bilirdi. Kendisi de bunlardan birçoğunu toplayıp annesinin evine göndermiş ve ölümden kurtarmıştı.

Rauf Bey, Kâzım Karabekir'in bu parlak karşılama törenine, kendine göre anlamlar vermişti. İstanbul Hükümeti, Sivas'tan beri Mustafa Kemal'in kişiliğini adamakıllı hırpalamaya başladığından, bu parlak törenle o korkunç saldırılara meydan okumak istemiş gibiydi. Sonra, Mustafa Kemal'i ekarte etmeye çalışan İstanbul Hükümeti, ne yaptığını çok iyi, hınzır gibi biliyordu.

Mustafa Kemal'in kişiliği bir ihtilâl bombasına benziyordu. Kâzım Karabekir başta olarak hiçbir paşa henüz onun gibi ihtilâl bayrağını açmış değildi. Henüz hepsi Ali Fuat Paşa bile, legal bir kuvvet toparlanması biçiminde ve legal koşullar altında elden geldiğince hazırlanmaya ve güçlenmeye çalışıyordu.

Mustafa Kemal'se hepsinin üstünde memuriyetini büsbütün bilinçli olarak yakasından silkip atacak yiğitliği göstermiş, bütün İstanbul Hükümeti'ne, bütün onu destekleyen iç ve dış düşmanlara karşı direnmekten çekinmemişti.

O legal bir güçlenme, kuvvet toplama sistemi içinde kurtuluşa giden yolun çok uzun, çetrefil ve daha çok tehlikelerle dolu olduğunu seziyordu. Bunun için İstanbul'da ve Amas-

ya'da çok daha kestirme yollar araştırmıştı. Türkiye'nin kaderi, onun o düşünce çizgisine dek sokulmasına Kâzım Karabekir'le birlikte engel olmuştu.

Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'in bu karşılayıştan duyduğu hoşnutluğu gördükçe bir yandan seviniyor, bir yandan da üzülüyordu.

Refet Bey'in Sivas'tan büyük bir karamsarlıkla çekmiş olduğu şifreli telgraf, bu gece onun sevincini adamakıllı kaçıracağa benziyordu. Bu telgraf, Kâzım Karabekir'i de hem şaşırtmış, hem üzmüştü. Bir ihtilâlcinin yolu her zaman zehirli dikenlikler içinden geçmez miydi?

Mustafa Kemal ve arkadaşları, kolordu kumandanlık dairesine yerleştirildiler. Mustafa Kemal, Erzurum'a vardı varacaktı. Kâzım Karabekir, bir gün Morkof Kışlası'nda (Fevzi Çakmak Hastanesi) postabaşı olan Ali Çavuş'u çağırttı. Bu, kalın çatık kaşlı, kara gözlü, iri yarı bir Anadolu çocuğuydu. Kâzım Karabekir, yakın "istihbarat" işlerinde kullandığı Ali Başçavuş'a şunları söyledi:

— Ali Çavuş, Mustafa Kemal Paşa bize müfettiş olarak geliyor. Yanına on nefer al ve müstahkem mevki binasında bir oda hazırla. Gözünü aç, sırlarımızı ona vermeyelim.

Bugünkü karşılayıcılar arasında Ali Başçavuş da vardı. Hemen Mustafa Kemal'in bavullarını alarak müstahkem mevki binasında hazırlattığı odaya yerleştirdi ve karşısına dikilerek şöyle "tekmil" verdi:

— Ben, Kâzım Karabekir Paşa'nın emriyle Mihalıççıklı Hacı İsmailoğlu Ali, postabaşı olarak emrinizdeyim, Paşam!

Mustafa Kemal, dikkatle onun yüzüne bakarak geçmişten bir şeyler anmaya çalıştı ve sonra:

— Sen, Enver Paşa'nın yanında değil miydin? Diye sordu.

Ali Çavuş, birdenbire bu soruya bir karşılık bulamadı. Biraz düşünmek zorunda kaldı ve sonra:

— Hayır, değildim, diye yalan söylemek zorunda kaldı.

Mustafa Kemal, öfkelenerek onu odadan kovdu:

— Haydi, çık dışarı!

Ali Çavuş, buradan çıkınca doğru Kâzım Karabekir'in yanına koştu:

— Paşam, ne olur, beni Paşa'nın yanından al! Diye yalvardı.

Ali Başçavuş, orda görev almamakta direnince iş sarpa sardı. Mustafa Kemal'in büyüler gibi bakan keskin mavi gözlerinden korkar olmuştu. Onca insan yığını içinden Enver Paşa karargâhının bu en sönük kişisini belki bir iki kez görmüşlükle şimdi tanıyabilen Paşa, Ali Çavuş'u korkutmuş ve yıldırmıştı. Bir gün, hastalık bahane ederek görevine gitmedi.

Onun yerine gönderilen Hasan Çavuş'u istemeyen Mustafa Kemal:

— Şimdi, onu istiyorum, derhal bulup getiriniz, diye emir verdi.

Ali Başçavuş'un hasta olduğunu söylediklerinde de hemen Dr. Refik (Saydam) Bey'i gönderip onu muayene ettirdi.

Mustafa Kemal'in bu Ali Başçavuş işine mim koyduğu anlaşılıyordu. Bir kez o, uzun yıllar Enver Paşa'nın karargâhında postabaşılık yapmış, Mustafa Kemal'in bu en büyük rakibinin pek çok önemli sırlarını öğrenmişti.

Sonra da onun bir espiyon olarak kendi hizmetine verildiğini hemen anlamıştı. Daha çok bu yüzden onun kendi hizmetinde kalmasını istiyordu. Kâzım Karabekir'in kendisinden neler öğrenmek istediğini çok merak ediyordu.

Ali Başçavuş, çaresiz Mustafa Kemal'in yanında çalışmaya başlamıştı. Mustafa Kemal, onu tongaya bastırmak için akla gelen gelmeyen birçok tedbir alıyordu. Valizlerini, işaretleyerek açık bırakıyor, ortada önemli önemsiz paralar unuttuğu oluyordu. Pek tecrübeli Ali Başçavuş, bütün bunların düzen olduğunu bildiğinden, hiçbirine ilişmiyordu. Ali Başçavuş zamanlı zamansız, gece gündüz Mustafa Kemal'in yaptığı toplantılarda bir adım arkasında ve belindeki dolu Parabellum'uyla dikiliyor, serbest kalıp da dışarı çıktığında Kâzım Karabekir'in kurmayları hemen onu yakalayıp bir kuytuya çekiyor, ondan Mustafa Kemal'in o günkü davranışları üzerine haber sızdırmaya çalışıyor, onu bayağı terletiyorlardı.

Konuklar yıkanıp temizlendikten ve akşam yemeğini yedikten sonra odalarına çekildiler. Mustafa Kemal'in odasında Rauf Bey, Kâzım Karabekir baş başa kaldıklarında Kâzım Karabekir, cebinden Refet Bey'in 2 Temmuz'da Mustafa Kemal'e çekmiş olduğu şifre telgrafı çıkarıp ona verdi. Mustafa Kemal, kaşlarını yıkarak telgrafı okurken Kâzım Karabekir'le Rauf Bey onun yüzünde değişip duran ve gittikçe trajik bir ton alan mimikleri büyük bir dikkatle gözden geçiriyorlardı.

Üçüncü Kolordu komutanı Refet Bey, Sivas'tan şu anlamda bir şeyler söylüyordu:

"- Sivas delegeleri seçildi. Gerek bunlar, gerekse liva delegeleri yola çıkmak üzeredir. Telgrafhanelerle yapılan bildiri üzerine hemen bir karara varılmasını zorunlu görüyorum. Oranın durumu başka türlü davranışa uygun değilse en elverişli çare, artık işi sürüncemede bırakmayarak ve bu son olay dolayısıyla büyük bir üzüntü göstererek istifa etmektir. Hele askerlikten çekilmeyerek ve yalnız görevinizden çekilerek İstanbul'a gitmeyecek olursanız bu durum İstanbul'un daha çok gözüne batacak ve sizi İstanbul'a çağırtmakta direnecektir. Eğer böyle bir karar verecek olursanız, Sivas'a dönmeyerek Erzurum'da kalmanız hem coğrafya bakımından, hem de Erzurum halkının kararlılığı ve yiğitliği bakımından daha elverişlidir. Eğer, bu dediğim gibi bir karar verecek olursanız Üçüncü Kolordu karargâhının buradaki bölümleri üzerinde ne gibi davranmamı uygun bulursunuz? Tümen kumandanından hiçbir haber yok. Fırsat elden kaçmadan Arif'i Amasya'ya göndermek istiyorum. Uygun bulur musunuz? Amasya'ya onunla çantayı göndereyim mi? Her ihtimale karşı beş yüz lira alıkoymak istiyorum. Uygun mudur?"

Mustafa Kemal, telgrafı yüksek sesle okumuştu. Okuyup bitirince gözlerini kaldırıp soruşturucu bakışlarını arkadaşlarının gözlerinde gezdirerek:

— Ne yapmalıyız? Der gibi onları yardıma çağırdı.

Adamakıllı üzülmüştü. Bu bozguncu bir telgraftı. İçten duyularak yazıldığı da meydandaydı.

Kâzım Karabekir, bütün sevinci birdenbire sönüp giden Mustafa Kemal'in gözlerinin içine bakarak:

— Paşam, dedi. Müfettişlikten hatta askerlikten çekilmenize hiç teessür duymadan karar verebilirsiniz. Size mukaddesatım namına söz veriyorum. Size müfettiş bulunduğunuzdan daha ziyade hürmetkâr bulunurum. Sizi millete tanıtmak ve halkın ordunun hürmetini üzerinizden ayırmamak vazifemdir. Daha İstanbul'dayken şarka gelmenizi rica ettiğimi hatırlayınız. Müfettiş değil, bir ferdî millet olarak dahi gelse idiniz sizi başlayacağınız istiklâl mücadelelerinde re'sikârımıza çıkarmaya daha o zamandan karar vermiştim. Erzurum Kongresi esaslarında tevhidi efkârdan sonra millî kuvvetle işe başlarız. Gerçekten üzülecek hiçbir şey yoktur, Paşam! Durumu cümlenize malûm olan Saray ve Babıâli'den zaten başka türlü bir hareket beklenemezdi.

Kâzım Karabekir, bunları söylerken Mustafa Kemal'in eğik, üzgün ve düşünceli başı, yavaş yavaş doğrulmuş gözleri onun gözlerine parlayarak, sanki bir düşten uyanır gibi bakmaya başlamıştı. Mustafa Kemal, bu sırada taşkın duygularının etkisi altında soğukkanlılığını yitirdiğini anlamıştı. O da büyük ve şaşırtıcı olaylar karşısında en az Kâzım Karabekir kadar sağlam, soğukkanlı ve dayanıklıydı.

Kâzım Karabekir'in bu olgunca sözleri, Mustafa Kemal gibi Rauf Bey'i de çok duygulandırmıştı.

Şimdi ikisi de karşılarında bir yontma granit heykel gibi oturan bu güçlü kuvvetli ve altın yürekli adama, bu idealdaşlarına sanki büyülenmiş gibi gözlerini dikmiş, şaşırmış ve hayran bakıyorlardı. Deminki karanlık ve karamsar hava, bu sözler üzerine dağılıp gitmişti.

Mustafa Kemal, İstanbul'la yaptığı boks maçının birinci raundunu Kâzım Karabekir'in babacanlığıyla savuşturmuş, şimdi sıra ikinci raunda gelmişti:

Mustafa Kemal yollardayken, Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'dan Kâzım Karabekir'e can sıkıcı bir başka telgraf daha gelmişti. Birinci telgrafın etkisi yitip gittikten sonra Kâzım

Karabekir bu ikinci telgrafı çıkararak Mustafa Kemal'e uzattı. Telgraf şu anlamdaydı:

— Sizi Mustafa Kemal Paşa'nın yerine Dokuzuncu Ordu müfettişliğine atamak istiyoruz. On Beşinci Kolordu kumandanlığı için kimin vekil olarak atanmasını istersiniz? Sonra, orada izlediğiniz ileri düşünce ve işlerinizi yakından bilen ve bunları sizin gibi izleyebilecek başkasını kolordu kurmay başkanlığına getirmek gerekirse kimi salık verirsiniz? Bunları çok çabuk bildiriniz!

Mustafa Kemal, bunu da okuyunca ufak bir şaşkınlık geçirmekten kendini kurtaramamıştı, yüzü kızarmış, kaşları çatılmış ve bakışlarının dupduru gök rengi bulanmıştı. Kâzım Karabekir, bunun etkisini de dağıtıp kara gün dostluğunun şahane bir örneğini ortaya koymak üzere bir başka yazı çıkararak Mustafa Kemal'in eline tutuşturdu:

Bu, Şevket Turgut Paşa'nın göndermiş olduğu telgrafın karşılığıydı ve Kâzım Karabekir Paşa'nın el yazısını taşıyordu; anlamca şöyle diyordu:

"-Öteden beri bana göstermiş olduğunuz teveccühe teşekkürden acizim. Şu sırada benim Erzurum'dan ayrılmam çok büyük tehlikeler doğuracak bir durum yaratabilir. Sonra, kolordu kumandan vekili olacak kimse de yoktur. Büyük kumandanların sırasıyla birer bahane ile ortadan kaldırılması suretiyle Türkiye'nin daha kolay yok edilebileceği kanısı bugün her aklı başında yurtseverin kafasına yerleşmiş bulunmaktadır. Eğer, sağlık durumunun görevini yapmasına engel olduğunu gösteren bir sebep yoksa Mustafa Kemal Paşa'nın müfettişlikten ayrılması çok tehlikeli olacaktır. Kolordu Kurmay Başkan Vekili Mustafa Bey, görevini pekiyi yaptığından asil olarak atanmasını dilerim."

Mustafa Kemal, bunu da yüksek sesle ve sesi titreyerek okumuştu. Bu gece, gerek Mustafa Kemal gerek Rauf Bey, ideal kardeşliğinin insan olgunluğunun en yüksek örneklerinden biriyle karşılaşmışlardı. Birkaç dakika hiçbir şey konuşmayan bu üç ihtilâlci, sessizlik içinde bu perçinlenen dostlu-

ğun varlığını kutluyor gibiydiler. Kâzım Karabekir'in demir gibi yiğitliği ve olgun insanlığı, iki arkadaşını mat etmişti. Korkunç ve hınzır hırsın bundan böyle de böylece yenilmesini emreden yüksek bir an yaşıyorlardı.

Kâzım Karabekir bu yaptığı işle, Mustafa Kemal'e bir insanın gösterebileceği en yüksek saygıyı ve dostluğu göstermişti. Kâzım Karabekir'in demir eli ve sıcak sevgisinin hüküm sürdüğü bu doğu şehrinden hiçbir kuvvet, Mustafa Kemal'i ve ona benzeyenleri tutup zorla İstanbul'a, Malta zindanlarına sürükleyemezdi. Artık Mustafa Kemal de, Rauf Bey de gece geç vakit yataklarına girdiklerinde kendi evlerinde olduğundan daha rahat ve huzur içinde bir uyku çektiler.

Kumandanlığın içinde ve dışında nöbetçilerin hafif ayak sesleri işitiliyor, odanın içindeki cep saatlerinin sevimli tıkırtıları biteviye mavi bir uyku yağmuru serpiyordu.

*

* *

Mustafa Kemal, sabahleyin ilk iş olarak Cevat Abbas'ı Müdafaayı Hukuk Derneği'ne gönderdi. Bugün orayı ziyaret edecek ve üyeleriyle konuşup görüşecekti. Onun ziyaretini önemseyen bütün üyeler, derneğin binası olan " Vuslat Erverdi " evinin güneye bakan büyük odasında toplandılar. Bu demek üyeleri için de bugün çok önemli günlerin başlangıcı olacaktı. Onun için hepsi de sabırsızlıkla bekliyorlardı.

Beklenenler en sonra görünmüştü. Mustafa Kemal Paşa, en yeni üniformasını giymiş, yaver kordonlarını takmış ve bütün nişan ve madalyaları göğsünde olarak kolordu kumandanının bineğine mahsus bir çift koyu doru ve çok güzel atın çektiği paytonla ve yanında o zamanki lakabıyla Hamidiye Kahramanı Rauf, İzmit Mutasarrıfı Süreyya (Yiğit) Beyler olduğu halde Müdafaayı Hukuk'a vardılar. Bu Müdafaayı Hukuk-u Milliye Derneği'nin uzunca bir hikâyesi vardı:

Bir kez Erzurum'da değil ilkin İstanbul'da kurulmuş, sonra buraya getirilmişti. Bu hikâyeyi sırasıyla öğrenmek için, İstanbul'da her aydın memleket çocuğu gibi yeni olaylarla bağrı

yanmış bir Erzurumlu yedek subayı 1918 yılının o civcivli ve şaşkın günlerinde, İstanbul sokaklarında adım adım izleyelim:

Her duyan, düşünen insan gibi tutunacak bir dal arayan Erzurum'un aydın gençlerinden Dursunzade Cevat (Cevat Dursunoğlu) Bey, bir gün gazetelerde kendisi için çok ilginç bir haber okumuştu. Tanınmış şair-yazar ve gazeteci Süleyman Nazif'in kılavuzluğuyla "Vilâyeti Şarkiye Müdafaayı Hukuk-u Milliye" adlı bir dernek kurulmuştu.

Cevat Bey'in kafasında birdenbire bir şimşek çakmıştı. Koyu, zifir gibi koyu karanlığın içinden mavi ufukları gösteren küçücük bir pencere açılmış gibiydi. Demek ki bu sarhoş adamları bırakıp o yöne doğru sıkı adımlarla yürümekten başka umar yoktu.

Genç adam hemen o gün Divanyolu'nda "Müdafaayı Milliye Sepet Fabrikası"nın üstündeki küçük bir odanın kapısını vurarak içeri girmişti. Oda, tıklım tıklım doluydu. Çoğunluk yaşlı-başlı insanlardı. Tipik, esmer bir Erzurum çocuğu olduğu hemen anlaşılan Cevat Bey, kendini tanıttı, ilkin derneğin başkanı olan eski Bitlis Valisi Harputlu Nedim Bey adlı yaşlı-başlı adamın elini sıktı. Arkasından, kara-kırçıl sakallı, ateş bakışlı Süleyman Nazif'in, eski Beyrut valisi Diyarbakırlı İsmail Hakkı, Diyarbakır Mebusu Feyzi, Sivas Mebusu Rasim, Sivaslı genç yedek subay Abdülmuttalip, genç yedek subay Diyarbakırlı Cavit Beylerin ellerini sıktı ve bir köşeye sıkışarak oturdu:

— Efendim, ben de cemiyet emrinde çalışmaya geldim, dedi.

Derneğin ruhu durumunda olan Süleyman Nazif, genç bir Doğulunun daha kendilerine katılmasını sevinçle karşılamıştı.

O gün önemli bir iş üzerinde görüşmek üzere toplanmış olduklarından Cevat Bey, hepsiyle birden tanışmak için fırsat bulmuş, buna da sevinmişti. Gündemde çok önemli bir memleket sorunu vardı: " Kürt Teali Cemiyeti" tartışılacaktı. Tartışma başlamıştı bile.

Cevat Bey de, Kürdistan olarak Türkiye'den koparılmak istenen bölgeyi son savaş yılları içinde epeyce gezip dolaşmış

ve pek çok şeyler görüp öğrenmişti. Bunun için o da söze karışmaktan çekinmedi.

Görüşmenin sonunda bir karara varılmıştı. Süleyman Nazif, bir kez bu dernekle görüşülmesini, ne yapmak istediklerinin anlaşılmasını ve bunun dağıtılarak kendi derneklerine katılmasını sağlamak için hemen davranılmasını söyledi.

Kürt Teali Cemiyeti'yle konuşmayı ve onu yola getirmeyi de Süleyman Nazif üzerine almıştı. Yalnız bir dernek namına görüşüleceği için yanına bir kişi daha almak istiyordu.

Vaktiyle yüksek devlet hizmetlerinde bulunmuş olan bu yaşlı-başlı kişilerden hiçbiri Süleyman Nazif'in yanına yamak gibi katılmayı kendilerine yediremediklerinden bu iş de gençlere düşmüştü. Cevat Bey de o bölge üzerine en yeni bilgi, haber ve izlenimleri taşıdığından Süleyman Nazif'in yanında onun gitmesi kararlaştırıldı.

Ertesi gün Süleyman Nazif'le Dursun Beyzade Cevat, Doktor Abdullah Cevdet'in yine Divanyolu'ndaki İçtihat dergisi idarehanesinin hemen yanı başındaki Kürt Teali Cemiyeti merkezinin kapısını çaldılar. Bu derneğin başkanı ayandan Seyyit Abdülkadir'le üç genç üyeyi orda buldular. Cevat Bey, bu gençlerden birisini hemen tanımıştı. Bu Bitlisli Yüzbaşı Emin Bey'di. Onunla Doğu Cephesi'nde tanışmıştı. Yüzbaşı Emin o zaman Ziya Gökalpçı ve Türkçü idi. Eski Türkçüyü burda Kürtçü görmek, Cevat Bey'i adamakıllı şaşırtmıştı.

Öbür ikisi pürüzsüz Türkçe konuşan refahlı iki İstanbul çocuğu idiler. Cevat Bey bu iki delikanlının bir tek Kürtçe kelime bilmediğine kalıbını basabilirdi. "Kendilerini dilini bilmedikleri, yurtlarını görmedikleri bir kavmin muhayyel tahtının adayları sayıyorlardı."

Bunlar, Süleyman Nazif'le arkadaşını çok soğuk karşıladılar. Süleyman Nazif, bu delikanlıların soğukluklarına aldırmayarak şöyle konuştu:

— Şark vilâyetlerinin üzerinde kötü ihtiraslar dolaşmaktadır. Ermeniler yurdumuza göz dikmiştir, bu durum karşısında Müslüman hâkimiyetinin devamı ancak bu bölge halkının gös-

terecekleri birlikle mümkün olur. "Kürt Teali Cemiyeti" adıyla bir dernek kurulması, Kürt'le Türk'ü birbirinden ayıracaktır. Hâlbuki bizim kurduğumuz, "Vilâyeti Şarkiye Müdafaayı Hukuk-u Milliye Cemiyeti" hiçbir kavmi ayrılık gütmeksizin, Türk-Kürt ayırmaksızın bütün bu vilâyetler halkını içine alabilecektir.

Şair, bu türlü sözleri ateşli dili ve güçlü mantığıyla uzun uzadıya anlattı. Öyle güzel konuştu ki artık karşısındakilerin imana geldiğini sandığı anda derneğin başkanı arkasına yaslanarak:

— Sizinle görüşecek hiçbir şeyimiz yoktur. İtilâf Devletleri bize her türlü yardımı yapacaklar, siz de kendi başınızın çaresine bakınız, diyerek kestirip attı.

Süleyman Nazif, büyük bir düş kırıklığına uğramışa benziyordu. Ertesi günkü toplantıda:

— Kürtlerin Türklerden ayrılması ölümleri demektir. Kürt kavmi karşısındaki durumlarını gazetelerde açıklayıp maskelerini düşürmekten başka çare yoktur, diyerek yeni bir kalem savaşına başlamak üzere burnundan soluyarak çıkıp gitti.

Müdafaayı Hukuk-u Milliye Derneği'nin toplantıları birbirini kovalamış ve bunlarda dernek adına çıkarılacak gazete işi, Ermeni sürgünü dolayısıyla Türk milletine karşı toptan açılan iftira kampanyasını etkisiz bırakma yolları ve Doğu Türkiye'sinde yaşayan yurttaşların haklarının hangi yollardan korunabileceği üzerinde uzun tartışmalar yapılmıştı. Bütün bu toplantılar sonunda şunlar anlaşılmıştı:

"-Doğu bölgesi, tarihin çok eski dönemlerinden beri bir Türk ülkesidir. Ermeniler bu bölgede her zaman bir azınlık olarak yaşaya gelmişlerdir. Ermeniler, bu bölgede elli yıldır bir huzursuzluk kaynağı halindedirler. Yığın halinde Türk ve Müslümanları öldürmüş ve pek zalimce bir komitecilik geleneği içinde bölgeyi kana ve ateşe boğmuş ve Müslüman yurttaşları kendilerini koruma zorunda bırakmışlardır. Bütün bu gerçekleri dünya kamuoyuna yaymak ve açıklamak için Fransızca ve Türkçe birer gazete çıkarılacaktı. Türkçe gazetenin adı 'Hadisat' olacaktı."

Bunların sorumluluğu da Süleyman Nazif'e yüklenmişti. Birkaç hafta içinde Süleyman Nazif'in dev çabasıyla epeyce işler yapılmış, iki gazete ve örgütün genişletilmesi üzerinde epeyce olanaklar sağlanabilmişti.

Bir gün, umutsuzluk içinde çırpınan bir üye, durumun son kerte karanlık olduğunu belirterek:

— Bu durumda nasıl olur da bir yurt savunması düşünülebilir ve bu ne ile yapılabilir? Diye ortaya karamsar bir düşünce atmıştı.

Süleyman Nazif, Victor Hugo vari ateşli konuşmasıyla onun umutsuzluğunun üzerine şu ateşi püskürtmüştü:

— Ben bu halkı tanırım. Bu mübarek bir millettir. Biraz karnı doysun, sırtı ısınsın, cihana mucizeler gösterecektir.

Güzel ve umutlu sözleriyle oradakileri ateşleyen Süleyman Nazif, umut arttırıcı başka bir haber daha getirmişti. Bir gün önce Genelkurmay Başkanı Arapkirli Cevat Paşa'yı görmüş ve onunla derneğin amacı üzerinde bir hayli konuşup görüşmüştü. Cevat Paşa, Harbiye Nezareti kadrosunda salt en yeni memleket dertlerine bir umar bulmak üzere kalmaya çalışan gerçekten yurtsever askerlerden biriydi. Süleyman Nazif gibi büyük bir gazeteci, şair ve yurtseverin böyle yüksek bir işi örgütlemeye çalışmasına çok sevinen Cevat Paşa, bu derneğe elinden gelen yardımı esirgemeyeceğine söz vermişti.

Dernek üyeleri, şairi büyük bir heyecanla dinlemişlerdi. Bu, gerçekten büyük bir müjdeydi. Ordu ile el ele vermedikçe hiçbir düşünce ve davranış, güvenli bir sonuca erişemezdi. Düşüncenin müeyyidesi silâhtı. Düşman, başka türlüsünün dilinden anlamazdı.

Cevat Dursunoğlu, bu toplantıdan sonra, daha bir iki kez derneğe uğramışsa da en sonra İstanbul'un boğucu ve öldürücü esir havasına dayanamamış, Erzurum illerine doğru yola çıkmayı aklına koymuştu. Bir sıla özlemi de içini yakıyor, yakılıp yıkılmış Erzurum, hayalinde bir cennet güzelliğine bürünüyor ve onu uzaktan uzağa çağırıp duruyordu. Sonra, İstanbul'da oturup Erzurum'un ve doğu illerinin kurtulmasına çalış-

mak, biraz da ütopi ile uğraşmak demekti. Bundan başka savaş içinde başka illere göç etmiş olan ailesi de toplu olarak Erzurum'a dönmüş, onlara bakacak hiç kimseleri de kalmamıştı. Cevat Dursunoğlu'nun kardeşiyle eniştesi Suriye'de İngilizlere esir düşmüşlerdi ve hâlâ esir kamplarında çile doldurmaktaydılar.

Cevat Dursunoğlu, Erzurum'a gitmekle bir taşla iki kuş vuracaktı. Hem kimsesiz kalmış erkeksiz aile ocağının başına geçecek, hem de halk arasında yapılacak örgütte çalışacak, memleketi için karınca kararınca bir çıkar yol arayacaktı.

Bu kararı verdikten sonra merkeze başvurarak, Vilayeti Şarkiye Müdafaayı Hukuk-u Milliye Derneği'nin Erzurum'da da bir şubesini açmak için müsaade istedi. O gün, bu izinle birlikte bir de derneğin bir nizamnamesini alarak ayrıldı ve Erzurum Yaylası'nın mavi dumanlarına bir an önce karışmak için hazırlanmaya başladı.

Cevat Dursunoğlu, dayızadesi ve aynı zamanda idealdaşı Ahmet Erverdi ile 1918 Aralık ayının sonlarına doğru Şam Vapuru'na binerek Trabzon'a yollandı. Trabzon'a vardığında şaşırıp kalmıştı. Mondros Bırakışması, Rumları saldırgan yurttaş yığınları durumuna getirmişti. Trabzon'un düşünen, aklı başında aydınları hemen davranmış, bu azgın Pontos seline karşı hiç olmazsa şimdiden düşünce barajları kurmaya başlamışlardı. Güzel Trabzon'u herhangi bir olupbittiye kurban etmemek için hemen hemen bütün Trabzon halkı, umutsuzlukları içinde bir yandan da toparlanmaya, birleşmeye çalışıyordu. Trabzon aydınları, eşraf ve zenginleri ilk olarak el ele vermiş Trabzon Muhafazayı Hukuk Cemiyeti'ni kurmuşlardı.

Bu derneğin bir de gazetesi vardı. Barutçuzade Faik Ahmet Bey'in çıkarmakta olduğu "İstikbal" gazetesi, derneğin bütün düşüncelerini büyük bir yüreklilikle savunmaya çalışıyordu.

Cevat Bey, burada gördüğü canlılığa bayağı imrenmiş. Erzurum'u da çabucak bu duruma getirmek gerektiğini düşünmeye başlamıştı. Bir ayak önce Erzurum'a varmak istiyordu.

Şu günlerde yollar keskin ve karlı buzlu kış havasıyla örtülü olmakla beraber asıl karakış bastırınca yolculuğa çıkmak bir sorun halini alacaktı.

Bir yandan da Trabzon Jandarma Alay Kumandanı Kâzım Bey'i çok görmek istiyordu. O Erzurumlu bir hemşehri, bir dadaş olduğu kadar da millî davalarla ve "Muhafazayı Hukuk" la candan ilgilenmeye başlayan içten, yürekli, doğru bir halk adamı karakteri taşıyordu. Vaktiyle politikaya karışmış, halk hareketlerinde baş olmuş bu değerli hemşehrisini görmeyi o denli istediği halde, göremeden Erzurum'a yollandığına çok üzülmüştü.

Zigana Dağları gediğiyle Kop Dağı gediğinin yol vereceğini bilseydi, birkaç gün daha Trabzon'da kalabilirdi. O namlı gediklerde kurt ulumalarıyla karışık ak tipiler ıslık çalmaya başlamak üzereydi.

Cevat Bey, Zigana Dağları gediğini arkada bıraktıktan sonra İç Anadolu'nun yürek sızlayan gerçeğiyle karşı karşıya gelmişti. Yollar Rus ordusunun çeşitli döküntüsüyle dolu idi. Köylerin çoğu boştu. Halkın pek azı köylerine dönebilmişlerdi. Bunlar da birer virane olan evlerine yerleşmeye çalışıyor, günlük geçim derdiyle çırpınıyorlardı. Hele Gümüşhane'den öteye kışı sertleşmeye başlayan amansız iklimde yoksul halkın durumu hakiki bir afet halini almıştı. Köylerde od yok, ocak yok. Geçen dört yılın çetin kış savaşlarında insan eti yemeğe alışan kurtlar, geceleri sürülerle dolaşıyor ve insanlara saldırıyorlardı. Cevat Bey'le dayısı oğlu, ancak başka yolcularla kafileler halinde ve günde on beş-yirmi kilometre yol alabiliyorlardı. Kara kış, açlık, yoksulluk yetişmiyormuş gibi bunlara bir de "hükümetsizlik" katılmıştı. Çok çetin ve dayanılmaz bir yolculuk sürüp gidiyordu. Yollarda parasıyla dahi yiyecek kuru ekmek bulunamıyor, yolcular soğuk han köşelerinde ya da savaş viranelerinde aç ve boş karınlarının üzerine kıvrılıp açlık, uykusuzluk ve yorgunlukla savaşıyorlardı.

Bu koşullar altında Kop Dağı gediğini de aşmış, en sonra tam yirmi bir günlük çetin bir yolculuktan sonra Erzurum'a va-

rabilmişlerdi. Dağı taşı en mutlu çocukluk günlerinin en tatlı renkleriyle süslü Erzurum, işte bir kez daha onu bağrına basmıştı.

1915-1916 kışında askerinin sayısı belirsiz bir düşmana karşı tabyalarında ölesiye dövüştüğü bu aziz şehir, bugün bir yangın yerinden başka bir şey değildi. Sağlam kalmış duvarların gövdesindeki pencerelerden bakılınca öbür yandan mavi gökyüzü görünüyordu. Yangınlar, bütün evlerin ahşap bölümünü yalayıp yuttuğundan bu evlerin hiçbirinde çatı ve dam diye bir şey de yoktu. Karlı Erzurum dağlarını yalayıp gelen buzlu rüzgârlar, aç kurtların ürküntü veren soluğu gibi bu yıkık duvarların arasında zehirli ıslıklar çalıyordu. Eski anlı şanlı koca Erzurum'dan kala kala ortada yıkılmış bir köy harabesi kalmıştı.

Bu talihsiz sınır şehrinin üzerinden hangi felâketler geçmemişti ki, yerli ve yabancı orduların ayakları altında dümdüz olmuştu. Topraklar insana küsmüş, bağrında ot bile bitmez duruma gelmişti. Rus ordusundan önce şehre bir baştan dalan tifüs, öbür baştan çıkarken, on binlerce insanı kara toprağa bir daha kalkmamak üzere sermiş, geri kalanlardan kimisi güneye doğru kaçıp gitmiş, orda kalanları da Rus ordusunun arkasından gelen Antranik ordusu, kıtır kıtır kesmiş, öldürmüş ve yakmıştı.

İşte, bunca afetin öldüremediği birkaç bin kişi, eski yuvalarının harabelerine dönmüş, eski mağara insanları gibi buralarda barınmaya çalışıyorlardı. Yakacak namına ne odun vardı, ne de tezek! Ancak yangınların kemiremediği tahta ve mertek parçalarını yıkıntıların altından çıkararak yakıyor ve soğuktan donmamanın umarını arıyorlardı. Birçoğu da yalnız umutlarının sıcaklığıyla ısınmaya çalışıyorlardı.

Eğer, Erzurum köylerinden gelip yerleşmeye çalışan halk da olmasaydı şehir, kalabalık bir köy görünüşünü bile alamayacaktı. Özet olarak söylemek gerekirse, Erzurum, kendi toprağında tomurcuklanmamış olan herkesi bu bahtsız görünüşüyle korkutabilirdi.

Cevat Bey, evinin yıkılmaktan kurtulan bir köşeciğinde kendinden önce oraya gelmiş olan hısım ve akrabasının, eşin dostun, tanıdık ve bildiklerin dertlerini dinleyerek günler geçirdi. Yol yorgunluğunu şöyle böyle çıkararak şehri daha yakından görmek için sokağa çıktığında İstanbul'dan geldiğini işiten bütün hemşehrileri çevresine birikmiş ve ona şu soruyu sormuşlardı:

— İstanbul Hükümeti, buralar hakkında ne düşünüyor? Memleketin mukadderatı bu gidişle ne olacak?

Sonra da hep ağız birliği etmişçesine:

— Zaten İstanbul'dan bir şey beklenmez artık! Diyerek kestirip atıyorlardı.

Demek ki Erzurumlu hemşehrilerinin sağduyuları işliyordu. Eşraf da, köylü de, fakir halk tabakası da böyle düşünüyordu.

Baştanbaşa Türk ve İslâm olan bu şehri ve onun dolaylarını Ermenilere vermeyi akıllarına koyan İtilâf Devletleri, nasıl oluyor da bu denli gerçeğin dışına çıkıyor ve haksızlığın bataklığına saplanarak hüküm verebiliyordu?

Evet, Erzurum halkı her gün, her saat bunları düşünüp duruyor, bu derdi kökünden yok etmenin umarını nasıl bulacağını bir türlü bilemiyordu.

Cevat Bey, kendisine karanlık bugünden ve yarından dert yanan ve umar soran hemşehrilerine şu karşılığı vermişti:

— Teşkilât yapmalı, gücümüzü bir araya toplamalıyız. Bunun çaresi ancak teşkilâttadır.

O zaman da konuşup dertleştiği kişiler, Necati Bey'in örgüte benzer bir şeyler yaptığını, bunun ne idüğünü henüz hiç kimsenin doğru dürüst bilmediğini, kimisi bu örgütün bir İttihatçı işi olduğunu söylerken, kimisi de bunun Ermeni isteklerine karşı kurulduğuna inanıyordu. Bu sonuncuyu söyleyenler, Necati Bey'i sevenlerdi.

Necati Bey, Erzurum'da çıkmakta olan Albayrak gazetesinin sahibi ve başyazarıydı. Necati Bey'in örgütündekilerden birkaçının adı şöyle böyle biliniyordu. Gez Mahalleli Yüzbaşı Nalbantoğlu İsmail Bey'le alay müftüsü Hoca Nusret Efendi

bunların başlıcalarıydı. Albay Deli Halit Bey'in de bu örgütten olduğu söylentiler arasındaydı.

Cevat Bey, işin aslını astarını öğrenmek için suyun gözüne gitmeyi denedi. Süleyman Necati'yi bulup bu işin doğru olup olmadığını öğrenecek, eğer doğru ise buna katılmakta gecikmeyecekti. İyi niyet sahibiydi ve gerçekçi bir kafa taşıyordu.

Necati Bey, Taşmağazalar karşısındaki eski İttihat ve Terakki hanında Albayrak Okulu'nu kurmuş, birkaç arkadaşıyla birlikte satın aldığı matbaayı yerleştirerek "Albayrak" gazetesini çıkarmaya hazırlanıyordu.

Cevat Bey, Necati Bey'i savaş içinde tanımıştı. "Alçak gönüllü bir insandı, çok sempatikti, herkese emniyet telkin ediyordu. Dünya görüşü milliyetçiydi. Temiz ve idealist bir hayatı vardı. O zaman Erzurum gençliğine ağabeylik ediyordu."

İşte, onun karakteri üzerine bildiği bu güzel niteliklerdir ki Cevat Bey'i hemen ona koşturmuştu.

Necati Bey artık, Cevat Bey'in hem Albayrak Gazetesi'nden, hem de Albayrak Okulu'ndan çalışma arkadaşıydı. Bir aydan beridir çok içli dışlı olmuşlardı. Karşılıklı oturdular ve Necati Bey işi ta başından beri anlattı:

— Mondros Mütarekesi olmuştu. Erzurum'da eski aşinalardan yalnız Doktor Fuat Sabit Bey vardı. Hastane sertabibiydi. Bir gün emir neferi ile beni çağırttı. Gittim, kapıdan girerken doktor:

— Müjde! Mütareke oldu, dedi.

— Mütarekename var mı? Dedim.

Telgrafı gösterdi. Yirmi dördüncü maddeye gelince:

— Eyvah, Vilâyeti Şarkiye Ermenistan oluyor! Dedim.

Doktor:

— Öyle bir şey yok! Dedi. Maddeyi okuyorum: "Vilâyeti Sitte'de iğtişaş zuhurunda mezkûr vilâyetlerin herhangi bir kısmının işgal hakkını İtilâf Devletleri muhafaza ederler." Bu madde şu demektir ki, Ermeni çeteleri muhilli asayiş hareket yapınca İtilâf idaresi Erzurum'a girecek ve Ermeniler de Türkleri keserek ekseriyet teminine çalışacaklardır. Bir Ermeni bulunmayan buraları müdafaa etmemek namussuzluktur.

Doktor Fuat Sabit:

— Ben seninle beraberim. Fakat askerim, teşebbüste bulunamam. Ne lazımsa siz yapınız! Dedi.

— Bir cemiyet kurulmasına karar verdik. Cemiyetin nizamname ve beyannamesini hazırladım.

Necati Bey, vilâyete başvurarak yaptığı resmî teşebbüsün fiyasko ile sonuçlandığını anlattıktan sonra, sözünün sonunu şöyle getirmişti:

— Bundan sonra, gizli teşkilât yapmaya karar verdik. Nalbantoğlu Yüzbaşı İsmail Batum'dan dönmüştü. Alay müftüsü Nusret, mütekait Binbaşı İdris ve benden mürekkep ilk merkez heyetini teşkil ettik. Nusret Efendi memuriyeti başına Bolu'ya gitti. İdris, ticaret için köylere çıktı. Merkezde İsmail ile birlikte kaldık. Cemiyetin adı "İstihlâsı Vatan"dı. O günlerde İstanbul'dan kaçan merkezi umumî azasından Hilmi Bey'le Ebulhindili Cafer Bey Erzurum'a geldiler. Hilmi ile beraber gelen Cafer ve maiyet atlıları hükümetçe takip edilince hududun öte tarafındaki (1914 hududu) harekâta iştirak etmek üzere gittiler. Erzurum'da yalnız kalmıştım. Dokuzuncu Fırka karargâhı Hasankale'deydi. Kumandanı bulunan Rüştü Bey eski arkadaşlardan olduğu için yardım umuyorduk. Bir karlı gündü. İsmail ile beraber Deveboynu'nu aşarak Hasankale'ye gittik. Maksadı kumandana anlattık:

— Bir ihtiyat zabiti var çok cesurdur. Onu erken terhis edeyim. Erzurum'a gelsin. Size iyi bir kuvvet olur. Bu zat Kümbetli Gençağa'nın oğlu Hüseyin Avni'dir. O zamana kadar bu zatla görüşmemiştik. Filhakika kıymetli ve fedakâr bir arkadaş kazandık. Fakat Rüştü Bey'in bunu bize yardım sayması teessüre şayandı. Hasankale'den inkisarı hayalle döndük.

Necati Bey, bunlardan başka sınır boyunda bulunan Albay Deli Halit ve Ebulhindili Cafer Beylerle İstihlâsı Vatan Cemiyeti adına yaptıkları haberleşmeleri de anlattı. Şimdi bile bu iki yiğit adamla mektuplaşıp haberleştiklerini de söyledi.

Erzurum'un kenar mahallelerinde İstihlâsı Vatan için şimdi bile üye yazıldığı doğruydu.

Oysa Müdafaayı Hukuk, Vahidettin hükümetine karşı açıktan açığa savaşa geçmişti. Böyle olunca aynı amaç uğrunda bir başka gizli illegal derneğin çalışması anlamsızdır. Bunun için bütün kuvvetlerin Müdafaayı Hukuk etrafında toplanmasına, sınır boyundaki arkadaşların da örgütlenen milletin ilk silâhlı kuvveti olarak çalıştırılmasına ve bunlarla olan muhaberenin eskisi gibi sürmesinin daha doğru olacağına karar veren Müdafaayı Hukukçular, şimdi sınır boylarına dek kollarını uzatabilmenin sevinci içindeydiler.

Lord Curzon'un kayınbiraderi Yarbay Rawlinson, bu sıralarda, Mondros Bırakışması koşullarının uygulanmasını kontrol etmek üzere Erzurum'a gelmişti. İngiliz Yarbayı sık sık kolorduya gidiyor, Kâzım Karabekir'le resmî ilişkiler sürdürüyordu. Kolordunun halk hareketiyle ilişkisinin sezilmemesi için Kâzım Karabekir, hemen tedbire başvurmuş ve Necati Bey aracılığıyla Müdafaayı Hukuk'a şöyle talimat göndermişti:

— Müdafaayı Hukuk'la benim aramızdaki münasebetlerden Rawlinson kuşkulanmamalıdır. Kuşkulanırsa halk hareketine bunun zararı dokunabilir. Bunun için bundan sonra kolordu ile olan temasların Erzurumlu Miralay Rüştü Bey yoluyla yapılmasını zarurî görüyorum.

Bu davranış bütün Müdafaayı Hukukçuları kaygılandırmışsa da Mayıs'ın 25'inci günü ansızın Reis Raif Efendi'yle Cevat Bey'i Kâzım Karabekir'in karargâhına çağırması, bütün kaygıları gidermişti. Başkan bulunamadığından yalnızca Cevat Bey gitmişti. Kâzım Karabekir, Müdafaayı Hukuk'un son çalışmaları üzerine bilgi almak istemiş ve sonra Cevat Bey'e "bir şifre mahlûlü" vermişti. Bu şifre Havza'dan geliyordu. Altında Mustafa Kemal'in imzası vardı. Mustafa Kemal, Erzurum Müdafaayı Hukuk'unda çalışanların kimliklerini soruyor, ayrıca Kâzım Karabekir'den bu örgütün desteklenmesini diliyordu. Kâzım Karabekir, Cevat Bey yoluyla Müdafaayı Hukukçulara çok selâm gönderdi ve hepsine başarılar diledi.

Cevat Bey, Mustafa Kemal'den gelen ve kendilerini amaç tutan şifreyi arkadaşlarına gösterince hepsinin yüzü sevinçle

aydınlanmıştı. Şimdi cemiyet, artık öksüz değildi. İki dağ gibi insan onlara elini uzatmıştı. Bunlardan biri Kâzım Karabekir, öbürü de meşhur Anafartalar kahramanı Mustafa Kemal'di.

Mustafa Kemal'in karargâhıyla Erzurum'a gelişi Doğu siyasetine ve havasına bir kımıldama getirmişti. Ermeniler 5 ve 6 Temmuz günleri Erivan yakınlarındaki Büyük Vadi denen Türk kasabasına saldırmışlar ve kafalarını oradaki sert kayalara çarparak çekilmişlerdi. Bu kalabalık saldırıda sekiz yüz ölü ve bin iki yüz yaralı bıraktıkları söylentiler arasındaydı. Türk savaşçılarının eline iki top, altı makineli tüfek ve birçok da ganimet geçmişti. Büyük Vadi saldırısını yöneten Ermeni Generalinin kıtalarına verdiği gizli emir de Türklerin eline geçmişti.

General, bütün bu bölgedeki Türklerin öldürülüp Aras Irmağı'na atılmasını emretmişti. Emrin altında görülen imza General Mayor Şolkonikof'tu.

Yine anlatıldığına göre hikâye bununla bitmemişti. Savaştan sonra Erivan'dan iki İngiliz subayı kasabaya gelmiş ve:

— Ermenilerle Türkleri barıştırmaya geldik! Demişler.

Türklerin ele geçirdiği iki topun da İngilizlerin olduğunu söyleyerek alıp götürmüşlerdi. Neden sonra bu iki İngiliz subayının, İngiliz üniforması giymiş iki Ermeni olduğu anlaşılmışsa da iş işten geçmişti.

Elviyei Selâse'yi İngilizlerin yardımıyla ele geçiren Ermeniler, bu sefer Kızılırmak boyunda, Sivas'ta Pontosçularla sınır komşusu olmak hülyası peşine düşmüşlerdi. Ermeni şiir ve edebiyat ustaları politikacılarla el ele vererek coşkun ilhak ve istilâ şiirleri yazıyor, Büyük Ermenistan sloganıyla Ermeni halkını kamçılayıp duruyorlardı, (Kızılırmak'ı adına uygun olarak, Türk kanıyla kıpkızıl yapmaya and içiyorlardı.)

Bir yandan da Mustafa Kemal'in baştan beri çok bel bağladığı Mersinli Cemal Paşa, İstanbul Hükümeti'nin güler yüzüne kapılarak geçip İstanbul'a gitmişti, Mustafa Kemal, buna çok üzülmüştü. Elden ne gelirdi?

Mustafa Kemal, Erzurum'dan Üçüncü ve Yirminci Kolordu kumandanlıklarına yeni iki şifre göndermiş ve imzasının üze-

rinde "Yaveri Hazreti Şehriyarı" sözünü kullanmıştı. Bunu gören Kâzım Karabekir, "Acaba, Mustafa Kemal, bu sözleri hâlâ neden kaldırıp atmıyor?" diye düşünüyor ve bunu mantıksız buluyordu.

Mustafa Kemal'in düşüncesi de bambaşkaydı. Bu resmî ve yüksek sıfatla sonuna dek davasına hizmet etmek ve daha kolay hizmet etmek istiyordu.

Mustafa Kemal, 5 Temmuz 1919 akşamı İstanbul'dan Harbiye Nazırı Ferit Paşa'ca görüşmeye çağrıldı. Makine başında yapılan görüşme akşamın altısından on bire dek sürdü.

Ferit Paşa, şöyle diller döküyordu:

— Paşa, şevketmeabımız sizi o kadar seviyor ki ben gıpta ediyorum. İstanbul'a geliniz. Hayat ve istikbaliniz müemmendir.

6 Temmuz'da da süren görüşmede:

— Memleket mahvolacak, İtilâf mümessilleri yarına kadar cevap bekliyor! Diyordu.

Mustafa Kemal de ona şöyle karşılık veriyordu:

— Memleketin bu tehlikeli dakikasında felâkete tavassuttansa sen de efradı millet arasına gel.

Fakat Harbiye Nazırı hâlâ:

— Behemehâl İstanbul'a geliniz! Deyip duruyordu.

Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'den şu sorunun Harbiye Nazırına sorulmasını istedi:

— İzmir'den Nurettin Paşa'yı kaldırarak yerine aciz Ali Nadir Paşa'yı koymakla İzmir felâketini teshil eden hükümet, bu sefer de diğer kumandanları sırasıyla tebdile mi kalkmıştır? Bu ağır mesuliyeti kimler yükleniyor? Vatanın istilâsı teshil edildiği bilinerek mi icraat yapılıyor?

Mustafa Kemal bunları da İstanbul'a yazdı. Görüşmede her iki taraf da hızını alamamıştı. Onun için ayın sekizinde görüşmeye yeniden başlamak üzere ayrıldılar.

Bu görüşmeler yapılırken Kâzım Karabekir, İstanbul'dan ayrılmadan önce Ferit Paşa'yla ilgili çok ilginç anılarını Musta-

fa Kemal'le Rauf Bey'e anlatmaktan kendini alamadı. Şimdi, Harbiye Nazırı olan bu aynı Ferit Paşa, Türkiye jandarmasının tensikine memur edilen Fransız subayı Klute şöyle demişti:

— Ben Türk değilim, Mısırlıyım. Orduya lüzum yoktur.

Kâzım Karabekir daha o zaman Türkiye'nin hangi ellere düştüğünü anlamış ve bütün tanıdıklarına da bunu anlatarak onları uyarmaya çalışmıştı.

Bu konuşmayı makine başında yazıp yanına alan Kâzım Karabekir, arkadaşlarına da okumuş ve İstanbul'dan beri taşıdığı o iğrenç anı ile bunları karşılaştırmıştı. Artık padişahın ne korkunç insanlar ve tiplerle çevrilmiş olduğunu ayrıca açıklamaya çalışmak gereksizdi.

8 Temmuz'da sınır boyundan yine kötü haberler gelmişti. Ermeni ordusu birlikleri, sınır boylarındaki Türk köylerini yakıp yıkmakta ve halkını kesmekteydiler. İngilizler, Mustafa Kemal'in Erzurum'a gelişini bu kanlı oyunlarla protesto ediyor gibiydiler. Bunun bir tek anlamı şuydu: "Bu öldürmeler ve yakıp yıkmalar yalnızca Mustafa Kemal'in Erzurum'a gelişi yüzündendir. O buradan gitsin, bu kanlı oyunlar da durur."

Babıâli de Mustafa Kemal'i Ferit Paşa'nın ağzıyla İstanbul'a çağırarak İngilizlerle koordine çalıştıklarını anlatıyordu.

Kâzım Karabekir de Hasankale'de bulunan Yarbay Lawrinson' u sıkıştırmaktan başka çare bulamadı. Ona gerek telefonla, gerekse yazı ile şu anlamda şeyler söyledi ve yazdı:

— Bir an önce Sarıkamış'a giderek bu kanlı olayları gözlerinizle de görünüz. Ermenilerin elinden kaçıp kurtulanların anlattıklarına göre Ermeniler, Kağızman ve dolayları Müslüman halkını kesin öldürerek yok etmeye başlamışlardır. Kurudere'yi basarak beş erkek, üç kadın şehit etmişler, sonra da otuz üç erkek, bir gelin, bir kız ve dört yüz baş koyun alıp götürmüşlerdir. Temmuzun 4'ünde Kars ile Oltu arasındaki Akçakale'ye bağlı dört köye baskın yaparak birisinin insanlarını bütün kesmişler, öbürlerinden de altmışar adam götürüp yine kesmişlerdir. Bu köylere baskın yapan Ermeniler beş top, yedi

makineli tüfek kullanmışlardır. Bu kuvvetin kumandanının Arsak adında birisi olduğu söylenmektedir. Ayrıca Yüzkuş köyünden bir Müslümanın kardeşini, karısını ve kızını yine Ermeniler alıp götürmüşlerdir. Sonra yine Ermeniler, Karakuş bölgesinde Müslümanları öldürüp durmaktadırlar. Bu öldürmeler sınırlarımızın dışında olmakta ve duyan halk üzerinde pek derin etkiler bırakmaktadır. Buna bir an önce bir çare bulunuz ve sorumluları cezalandırınız. Bizi de ayrıca aydınlatırsanız çok seviniriz.

*

* *

Kâzım Karabekir, Yarbay Rawlinson'a bunları söylediğinin akşamı Mustafa Kemal'in yanına gitti. Yine beraberce İstanbul'la makine başında görüşüldü.

Bu sefer görüşme doğrudan doğruya Mabeynde yapılıyordu. Mabeyn Başkâtibi Fuat Bey, Mustafa Kemal'e bundan böyle görevine son verildiğini bildirdi.

Kâzım Karabekir, bu koşullar altında askerlikten çekilmesinin doğru olduğunu söyledi. Rauf Bey de bu düşünceye ortak oldu. Bütün arkadaşlar da bu düşüncedeydi. Yoksa Paşa'yı, Saray'ın askerlikten kovması tehlikesi vardı ki çok küçük düşürücü bir durum yaratabilirdi. Bunun için Mustafa Kemal'in saraydan önce davranması gerekiyordu.

Mustafa Kemal, askerlikten çekilmenin büyük sakıncaları olduğu kanısında olduğundan bir türlü istifaya yanaşmak istemiyordu. Ona öyle geliyordu ki böyle bir sırada askerlikten ayrılmak, karaya vuran bir balık durumuna düşmek demekti. En sonra İstanbul'dakilerce kovulmaktansa kendi isteğiyle çekilip prestijini kurtarmaya karar vermek zorunda kaldı ve birkaç güzel tümceyle Babıâli'ye ve Padişah'a meydan okuyarak Türk milletinin bağrına sığındı:

"- Mübarek vatanı ve milleti parçalanmak tehlikesinden kurtarmak ve Yunan ve Ermeni amaline kurban etmemek için açılan Mücadele-i Milliye uğrunda milletle beraber serbest surette çalışmaya sıfatı resmiye ve askeriyem artık mâni olma-

ya başladı. Bu gaye-i mukaddese için milletle beraber nihayetine kadar çalışmaya mukaddesatım namına söz vermiş olduğum cihetle pek âşıkı bulunduğum silki celili askeriyeye bugün veda ve istifa ettim. Bundan sonra, gaye-i mukaddese-i milliyemiz için her türlü fedakârlıkla çalışmak üzere sine-i millette bir ferdi mücahit sıfatıyla bulunmakta olduğumu arz ve ilân eylerim.

Mustafa Kemal."

Mustafa Kemal'in hemen oracıkta yazıp Saray'a bildirdiği bu istifa, onun bugüne dek göğsünde boğarak sakladığı isyanını artık açığa vurmuştu. Bu artık onun İstanbul ve sarayla tam anlamıyla karşı karşıya gelmesi ve onların hepsine meydan okumak demekti. Onların üniformaları, maaşları, kumandanlıkları başlarında parçalansındı. O artık Babıâli'nin ve Saray'ın değil Türk milletinin adamı, askeri ve kumandanıydı. O artık, Türk milletinin bağrında patlamaya hazır bulunan kutsal isyanın temsilcisiydi. O, paşalığından, maaşından, rahat ve huzurundan uzaklaşarak, halkın duyduğu o sahipsiz ve gerçek isyana daha çok yaklaşmış ve bunun sahibi olmuştu. O şimdi, yalnız Babıâli'ye değil, yalnız Padişah'a değil Türk imparatorluğunu bir yıl önce yenmiş ve esir etmiş dünyanın en büyük, en zengin öldürme araçlarına sahip devlet ve milletlerine karşı da isyan bayrağını açmıştı.

Hem iç, hem de dış düşmanlar ortasında yardımsız, çaresiz bir adacık gibi kalmış olan Türkiye ve Türk milleti, Mustafa Kemal'in ağzından bütün bu sayısız düşmana karşı patlamış, isyan etmiş oluyordu. Bu yol, Tanrı'nın, doğanın insana bağışladığı kutsal hürriyete giden bir yol olduğundan ve koskoca bir milletin bağrından geçtiğinden kutsaldı. Bu yoldan kutsal isyanla yeleleri köpürmüş halk yığınları geçecekti.

Artık hem iç, hem dış düşmanlara karşı şahlanmış bir milletin başında kızıl saçları bir meşale gibi dalgalanarak gidecek olan Mustafa Kemal, bir anda, iç ve dış düşmanların, kaderine doğru zehirli bir ok gibi atılmış oluyordu.

Mustafa Kemal artık, bütün resmî bağlardan, hükümetten ve padişahlıktan kopmuştu. Artık, kendisine yol gösteren "Kutsal İsyan"ın dışında hiçbir kuvvet ve kanun tanımıyordu. Kocaman isyanını "istifaname" adı altında birkaç alçak gönüllü sözle meydana vurduktan sonra, kendisine resmî bağlarla bağlı bulunan karargâh arkadaşlarıyla da açıkça konuşup görüşmesi gerekiyordu.

Rauf Bey de hemen o gün Mustafa Kemal'i yiğitçe, erkekçe destekleyen bir manifesto yazıp yayınladı:

"-Vatan ve milletimizin inkıraz ve inkısamı kâfisini hazırlamakta olan bugünkü düşman harekâtı ve bütün eli bağlı kalan Dersaadet'teki hükümeti merkeziyemizin naçarı yüzünden vaki mümaşatı karşısında hakkını ve toprağını ve istiklâlini müdafaa ve fedaya azmeyleyen cereyan ve iradei milliye uğrunda bir ferdi aciz olarak çalışmak için Dersaadet'ten çıktım. Aydın tarikiyle gelerek Mustafa Kemal Paşa hazretleriyle rüfekasının cihadı milliyesine iştirak ettim. İstanbul'un solgun, mahsur siması altında kaynayan dindar ve namuskâr ve hareketli bir kan vardır. Payitahtın bütün namuskâr ricali alesseviye ve bilfiil temasta bulunduğum Hüdavendigâr ve Karesi ve Ankara ve Sivas vilâyetlerinin tabakatı milliyesi tamamıyla bu gaye ile mütehalli olup mübarek milletin kudreti milliyesine raptı ümit ve amal eylemiştir. Vatan ve milletin halâs ve istikbali, makamı saltanat ve hilâfetin masuniyeti bilfiil temin olununcaya kadar Mustafa Kemal Paşa ile beraber çalışmaya mukaddesatım namına ahd-ü misak eylediğimi arz ve ilân eylerim.

1919 Temmuz.
Bahriye Nazırı Esbakı
Hüseyin Rauf "

8 Temmuz gecesi, Mustafa Kemal en yakın arkadaşları Kâzım Karabekir, Rauf Bey, Erzurum Valisi Münir Bey, Van Valisi Mazhar Müfit Bey, Karargâh Kurmay Başkanı Kâzım (Dirik) Bey, eski İzmit Mutasarrıfı Süreyya (Yiğit) Bey, Doktor Refik (Saydam) Bey ve kurmay subay Hüsrev (Gerede) Bey'le bir toplantı yapmak zorunda kaldı.

Bu arkadaşlar içinde Vali Münir Bey, Babıâli'ce işten el çektirilmiş ise de Mustafa Kemal'in isteği üzerine İstanbul'a gitmemiş, konuk olarak Erzurum'da kalmıştı. Mazhar Müfit Bey de Van Valiliğinden ayrılmış, İstanbul'a giderken o da bu idealist gruba katılmaktan kendini alamamıştı.

Bütün bu değerli insanlarla çevrelenmiş olan Mustafa Kemal, genel ve özel olarak izlenecek yolu en uygunsuz durumları, kişiyi çevreleyecek tehlikeleri ve bütün bunların karşısında yapılacak fedakârlığa hazır olunmasını anlattıktan sonra, sözünü şöyle uzattı:

— Bir de millî gaye için ortaya atılacakların, bugün imhasını düşünen yalnız Saray, hükümet ve ecnebilerdir, dedi.

Fakat bütün memleketin iğfal edilmesini ve aleyhe çevrilmesini ihtimal dâhilinde görmek lâzımdır. Pişman olacakların, her ne olursa olsun gayeden dönmemesi, memlekette barınabilecekleri son noktada, son nefeslerini verinceye kadar, gaye uğrunda fedakârlığa devam edeceklerine işin başında karar vermeleri icap eder. Kalplerinde bu kuvveti hissetmeyenlerin teşebbüse geçmemeleri elbette lâzımdır. Zira bu takdirde, hem kendilerini ve hem de milleti iğfal etmiş olurlar.

Bir de mevzuu bahis vazife, resmî makam ve üniformaya sığınarak el altından kabili tedvir değildir. Bu tarzın bir derecesi olabilir. Fakat artık, o devir geçmiştir. Alenen ortaya çıkmak ve milletin hukuku namına yüksek sada ile bağırmak ve bütün milleti bu sadaya iştirak ettirmek lâzımdır. Benim azlolunduğuma ve her türlü avakıbe mahkûm bulunduğuma şüphe yoktur. Benim ile alenen teşriki mesai etmek, aynı avakıbi şimdiden kabul etmektir.

Bundan başka mevzuu bahis ettiğimiz vaziyetin talep ettiği adamın, diğer birçok noktai nazarlardan dahi mutlaka benim şahsım olabileceği gibi bir iddia mevcut değildir. Yalnız, herhalde, bu memleket evlâdından birinin ortaya atılması zarurî olmuştur. Benden başka bir arkadaşı dahi düşünmek mümkündür. Yeter ki o arkadaş bugünkü vaziyetin kendisinden talep ettiği tarzda harekete muvafakat etsin!

Mustafa Kemal sözlerini bitirdikten sonra, herkese bir düşünme payı bıraktı. Yeniden toplandıklarında iki kişiden başka bütün arkadaşlar, çalışmalarında Mustafa Kemal'e yardımcı olacaklarına söz verdiler. Vali Münir Bey:

— Ben de sizinle beraberim, fakat bu yaşta sizinle dağ bayır çıkamam, beni mazur görün! Dedi.

Sonra, Mustafa Kemal'in kurmay başkanı Kâzım (Dirik) Bey, ayağa kalkarak şu sözleri söyledi:

— Paşam, siz askerlikten istifa eylediniz. Bundan sonra, benim vazifeme devam etmeme imkân kalmadı. Müsaadenizle Kâzım Karabekir Paşa'dan bir vazife isteyeceğim. Evrakı kime teslim etmemi emir buyuruyorsunuz?

Bu sözler, herkesin üzerinde bir soğuk duş etkisi yapmıştı. Rauf Bey'se donakalmıştı. Mustafa Kemal'in şaşkınlığı, büyük hayal kırıklığından geliyordu:

— Ya! Öyle mi efendim? Peki, efendim! Demekten başka bir şey yapamadı.

Kâzım Bey, askerce selâm vererek odadan çıkıp gitmişti.

Mustafa Kemal, oturduğu koltuğa şöyle bir iyice yerleştikten sonra gözlerinin duru mavisi içinde üzüntü ve kaygı gölgeleri yüzerken Rauf Bey'e:

— Gördün mü Rauf? Dedi. Haklı değil miymişim? Rütbe ve makamın değer ve ehemmiyetini anladın mı? Düne kadar benimle asla şüpheye yer vermeyecek bir samimiyet ve bağlılıkla çalışarak azamî gayret gösteren bu adamın şu hareketi, benim görüşümdeki isabeti teyit etmiyor mu?

Rauf Bey, üzüntüsünün şaşkınlığından hâlâ kurtulamamış olan Mustafa Kemal'i avutmaya çalıştı:

— Kâzım Bey'den böyle bir hareket beklenemezdi. Ahde vefasızlığın bu derecesi elbette çirkindir. Fakat istifanızla bir kat daha arttığından emin olduğum mevki ve itibarınıza zerre kadar nakise vermeyeceğinden de eminim. Hatta bu gibi zayıf unsurların işin başında saf dışı oluşları daha çetin zamanlarda ayrılmalarından da hayırlıdır ve bu bakımdan bu hareketi isabetli olmuştur.

Mustafa Kemal hâlâ üzgündü:

— Bu görüş hissen doğrudur, ama fiiliyatta yeri yoktur. Gerçeğe uymaz. Şimdi şahidi olduğumuz şu hareketin inşallah arkası gelmez. Yoksa seninle birlikte yapacağımız bir şey kalır, o da ayakaltında ezilmekten korunmak için emin bir yere çekilmektir.

Fakat Rauf Bey, Mustafa Kemal'in bu taşkın üzüntüsü karşısında gerilemedi:

— Ben aynı kanaatte değilim, dedi. İstifa ederek bir millet ferdi gibi vatanın müdafaa ve kurtarılmasına nefsinizi vakfedeceğiniz yollu açıklamanız üzerine gerek ordu ve gerekse halkın gözünde bir kat daha sevgi ve emniyet kesbettiniz. Ve herhalde Kâzım Karabekir Paşa'nın da hakkımızdaki muhabbet ve hürmeti artmıştır. Kâzım Karabekir Paşa birkaç gün önce, sizin için aynen şöyle demişti: "- Rauf, her cephede vuruşmakla başlayıp umumî zaferle sona erecek olan bu memleket kurtarma davasında, bize kumanda etmek salâhiyet ve kudretini haiz olan tek şahsiyet Mustafa Kemal Paşa'dır."

Mustafa Kemal:

— İnşallah öyledir, dedi. Memleket ve millet bu hercümerçten ne zaman kurtulacak?

Tam bu söz üzerine Cevat Abbas Bey seğirterek içeri girdi:

— Efendim, Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa geliyor! Dedi.

Kâzım Karabekir'in gelişi, Mustafa Kemal'in üzüntüsünü daha çok arttırmıştı. Yüzünde büyük bir kaygı da okunuyordu.

Albay Kâzım Bey'in yarattığı üzüntü şimdi daha karışık bir durum almıştı.

Bu sırada İstanbul Hükümetinin zehirli propaganda ve emirlerinin millet üzerindeki türlü olumsuz etkilerini düşünüyor ve güneş tutulmasına benzer geçici bir karanlığa gömülmüş bulunuyordu.

Rauf Bey"in yüzüne öyle bir bakışla baktı ki Rauf Bey, bu bakışta şunları okumaktan hâli kalmadı:

"- Gördünüz mü, tahminlerim, doğru değil miymiş?"

Bu sırada yüzünün üzerine zehir gibi ve sinirli bir gülümseme gerilmişti. Rauf Bey'in anladığına göre Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir'in gelişinden de kuşkulanmıştı.

Cevat Abbas Bey'e:

— Buyursunlar! Dedi.

Rauf Bey, (Kâzım Karabekir Paşa'nın ne pahasına olursa olsun, küçücük bir zaaf göstererek, İstanbul hükümetine uygun vefasızlık edebilecek herhangi bir harekette bulunamayacağından imanı kadar emindi.)

Kâzım Karabekir, üstünün katına çıkan askerlik geleneklerine saygılı bir kumandan doğruluğu taşıyan kılık kıyafetiyle içeri girdi ve Mustafa Kemal Paşa'nın karşısında, onunla göz göze geldi, dimdik durdu, topuklarını birbirine vurup selâm verdi ve öylece selâm durumunda tok ve tatlı sesini duyurdu:

— Kumandamda bulunan zabitan ve efradın hürmet ve tazimlerini arza geldim. Siz, bundan evvel olduğu gibi bundan böyle de bizim muhterem kumandanımızsınız. Kolordu kumandanına mahsus araba ile maiyetinize bir süvari takımı getirdim. Hepimiz, emrimizdeyiz Paşam!

" Her şey bir anda değişti. Loş odayı kaplayan bir lâhzalık sessizlik içinde birdenbire aydınlık, ferah ve geniş ufuklar açıldı. Oradakilerin içleri ve yüzleri sevinç kıvılcımları saçmaya başladı."

Rauf Bey, Mustafa Kemal'in yüzünden gözlerini ayıramıyordu. Bu eşsiz sahnenin Mustafa Kemal için gerçek bir mucize olduğunu biliyordu. O, Mustafa Kemal'in böyle sevinç ışıkları saçtığını bir de Çanakkale'de, Anafartalar'da dünyanın en modern ordularını yenip de:

"- Hamdolsun, İstanbul'u kurtardık!" dediği gün, görmüştü.

Şu sırada Kâzım Karabekir'in, onun karanlığa gömülmüş ruhunda yarattığı umut aydınlığı yeni zaferlere doğru giden yolları aydınlatacak büyüyü taşıyordu.

Mustafa Kemal, karanlık umutsuzluk denizinden doğan bir ışık topu gibi yavaş yavaş ışıldayarak doğruldu. Kollarını olanca gücüyle açarak Kâzım Karabekir'i kucakladı, boynuna

sarılıp onun etli yanaklarından şapır şupur öptü. Onun yanaklarından hem öpüyor, hem de teşekkürler ediyordu.

8 Temmuz günü, epeyce civcivli bir gün oldu. Ali Fuat Paşa, İstanbul'dan aldığı önemli haberleri bildirmişti. Romanya'daki Yunan ordusu birlikleri İzmir'e getiriliyordu. Yine Romanya'daki Fransız askerleri de Fransa'ya gönderiliyordu.

Fransızların Karadeniz'deki Jandark zırhlısıyla iki torpidosunda deniz subay ve erleri isyan etmiş ve Bolşeviklerle birleşmişlerdi. Bunu gören öbür Fransız savaş gemileri de İstanbul'dan kaçar gibi ayrılmıştı. Fransız denizcilerinin Bolşevikleşmek tehlikesi karşısında İtilâf Orduları kumandanları kaygılanmaya başlamıştı.

Yunan ve İtalyan gemileri de İstanbul'dan ayrılmış, yalnız İngiliz savaş gemileri kalmıştı. Paris'te Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki barış kongresi heyetimiz kovulmuştu.

Yine bu haberlere göre Rus Bolşevikleri Kırım'da Bahçesaray Doğu İşleri dalını kurmuşlar, İstanbul'a da bir adam yollamışlardı. Bu adam, Kuvayı Milliyeci Türklerden bir iki adam istiyordu. Türk ihtilâlcilerinin hemen demokrat bir hükümet kurmalarını, işçi ve köylünün korunmasını sağlayacak örgütler kurulmasını ve bunların, hükümetin yönetimine katılmasını istiyorlardı. Büyük sermayeler, imtiyazlar, şirketler ve bankalar millileştirilecekti.

Türk ihtilâlcilerine Kırım'da altın ve gümüş olarak yardım parası da hazırlanmıştı. Eğer Mustafa Kemal ve arkadaşları isterlerse Bolşevikler hemen her türlü yardıma ve ortaklaşa askerî hareketlere katılmaya hazırdırlar. Yalnız İngiliz ve Fransızlar, Türkiye'den kovulmalıydılar.

Haberin Mustafa Kemal ve arkadaşlarınca en önemli yanı, Besarabya'daki İtilâf askerlerine Bolşevikliğin sıçramış olmasıydı. Bolşeviklerin Türkiye'ye yardım ellerini uzatmaları kuşkusuz iyi bir şeydi. (Fakat bu yardımın arkasından Türkiye'nin Bolşevikleştirilmesi tehlikesi gelmeseydi!) İşte, bu tehlike kokusu, başta Kâzım Karabekir olarak bütün Erzurum'daki Türk ihtilâlcilerini acı acı düşündürüyordu.

Bolşevik Rusya'dan gelen ve ta Havza'dayken vaat edilen her türlü yardım önerisi, yabana atılamazdı. Bunun için Mustafa Kemal, Rauf Bey ve Kâzım Karabekir baş başa verip görüştüler.

Sovyetlere daha yakın ve komşu bir bölgede görevli bulunan Kâzım Karabekir, Bolşeviklerle yürütülecek ilişkilerin kendi kanalıyla kurulup sürdürülmesini istedi ve bunda ayak diredi. Kendisinden başka herkesin zamanla Bolşevik olabileceği üzerinde karmaşık halinde bir kanı taşıyordu. Daha önceleri, kısa ve kestirme bir kurtuluş yolu arayan ihtilâlciler, bu konuda da kimi tartışmalar yapmışlar, kurtuluşa doğru bir gedik bulabilmek için, en karanlık günlerde ta Şişli'deki evde yapılan bu türlü konuşmalar, Kâzım Karabekir'in havsalasına sığmamıştı.

Mustafa Kemal'in politik bir elastikiyet taşıyan kafasında, Türkiye'nin ve Türk milletinin bu esaret zincirinden kurtuluş düşüncesi biricik amaçtı. Buna giden bütün yollar, politik birer strateji olanağıydı.

Bolşeviklerle kurulacak ilişki işini üzerine alan Kâzım Karabekir, bu sırada Ordu Kumandanı durumunda bulunuyor ve bütün gücü elinde tutuyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın hırslı ve diktatör ruhlu bir asker olduğu kanısını taşıyan eski Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa, Dokuzuncu Ordu Müfettişliğini Mustafa Kemal'den alarak Kâzım Karabekir'e vermişti. İşte üzerinde, gizli ihtilalciliği dışında bir de Ordu Kumandanlığı görevi taşıyan Kâzım Karabekir, Bolşevik Rusya ile hemen ilişki kurmaya davrandı.

Erzurum Askerî Hastanesi Başhekimi Doktor Fuat Sabit Bey'le Azeri Türklerinden Binbaşı Yusuf Ziya Bey'i delege olarak seçti. Bunların birincisini Moskova'ya, ikincisini de Bakü'ye gönderdi. (Fuat Sabri Bey, orda bir Bolşevik kızıyla evlenip Bolşevik olmuş, öbürü de Bakü'de bu yolu seçmekte gecikmemişti.)

9 Temmuz sabahı, Cevat Abbas Bey, Mustafa Kemal'in bir istifadan çok bir ihtilâl manifestosunu andıran yazısını Müda-

faayı Hukukçulara götürdü. Onlar bunu bekliyordu. Şehirde alttan alta dolaşan söylentinin doğru olup olmadığını anlamak için Süleyman Necati Bey'i Mustafa Kemal'e göndermişler, o da bunu doğrulamıştı. Bu havadise Müdafaayı Hukukçulardan çok sevinen olmadı. Koskoca Anafartalar kahramanı ve Yıldırım Orduları grup kumandanı artık kendileriyle bir hizada, halkla bir safta dövüşecekti. Bunu bütün dünyaya erkekçe ve yiğitçe ilân etmişti. Bu gerçekten büyük ve yüksek bir jestti. Artık resmî unvanlarından soyunmuş olan Mustafa Kemal, Müdafaayı Hukukçuların en doğal başkanıydı.

Müdafaayı Hukukçular, bu coşkunlukla hemen toplandılar.

Bu yüksek jesti derneklerince büyük bir minnet ve sevinçle karşıladıklarını, Mustafa Kemal'in başkan, Rauf Bey'in de ikinci başkan olması dileğinde bulunan bir yazı yazarak Süleyman Necati Bey'le Mustafa Kemal'e gönderdiler.

" Mücahidi Muhterem Mustafa Kemal Paşa hazretlerine,

Erzurum 10 Temmuz 1919

Vatanı parçalanmaktan, hukuku milliye ve saltanatla hilâfeti çiğnenmekten kurtarmak emeliyle açılan mücadeleyi milliyeye bil istifa bir ferdi mücahit sıfatıyla iştirak buyurduklarına dair desti tevkire alınan 9 Temmuz 1919 tarih ve 346 numaralı tezkereci âlileri umumî bir vect ve ihtiram ile alındı. Tarihimizde kıymetli sahifeler ilâve eden hayatı askeriyenizden çekilmek yolundaki fedakârlığı minnet ve şükranla karşıladık. Zatıâli vatanperveranelerine karşı beslemekte olduğu itimadı, hürmeti bu vesile ile de arzı bir vecibe addettik. Samimî ihtiramlarımızı sunarken cemiyetimizin başına geçerek vatanın temini selâmetine ve hukuku millet ve saltanatın muhafazasına matuf amali milliyenin tahakkukuna hasrı himmet buyurmalarını müsellem olan hamiyeti vataniyelerinden temenni eyleriz. Lütfen takdim kılınan talimatta, muharrer olduğu veçhile vezaifi muhtelifeyi vataniye ile mükellef bulunan heyeti faale riyasetinin zatı samileri ve riyaseti saniyesinin, muhterem Rauf Beyefendi hazretleri tarafından kabul buyrulmasını ve heyeti mahfuzeye, heyetimizden de bâlâda isimleri muharrer

zatların tayin ve tefrik edildiğinin arzıyla temenni muvaffakiyet ve kesbi şeref eyleriz efendim hazretleri!

Vilâyeti Şarkiye Müdafaayı Hukuku Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi Raif "

Bu yazının baş yanında Müdafaayı Hukukçulardan Başkan Raif Efendi, yönetici kurul üyesi Emekli Binbaşı Süleyman, üye Emekli Binbaşı Kâzım, üye Albayrak Müdürü Süleyman Necati, üye Dursun Beyzade Cevat Bey'ler yazılmıştı.

Müdafaayı Hukukçular bununla da yetinmeyerek Albayrak gazetesine de ateş parçası gibi bir yazı döşendiler. 14 Temmuz 1919 tarihli sayıda şöyle yazıyordu:

" -Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin yukarıya dercettiğimiz istifanamesi bir azim ve inan vesikasıdır. Millette henüz eski kanın sönmemiş olduğunu gösterir muazzam hacettir. Anafartalar'da şerefi milliyi nesli hazırdan beklemekte olduğu mukaddes vazifeyi âlâ ve ilâ eden bu muhterem kumandanı bugün de mücadele-i milliyenin başında görmek mesut bir temaşadır. Kemali azim ve imanla Müdafaayı Hukuk'u vatana haşrî vücut eden Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında millet, pak, nezih, parlak bir hale teşkil etmektedir. Böyle temiz, fedakâr ruhların ittihadından milletin hürriyet ve istikbal gibi iki mukaddes nurunun doğacağı şüphesizdir. Azim ve iman her müşkülü iktihama kâfidir."

10 Temmuz 1919 günü Mustafa Kemal Paşa, öğleden sonra, saat dörtte müstahkem mevki karargâhında ilk faal heyet toplantısını yaptı. Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir ve Rauf Bey kolordu kumandanının arabasıyla (Şimdi, Cumhuriyet Caddesi'nde Dursun Cinisli'nin oturduğu) evin önünde indiler ve Müdafaayı Hukukçuların toplu bulunduğu odaya girdiler. Ortada, basit bir tahta masa ve çevresinde bir yığın iskemle vardı. Mustafa Kemal arkası pencereye dönük olarak başkanlık yerine oturdu. Raif Efendi ile Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'in sağında ve solunda yer aldılar. Rauf Bey'le

Müdafaa-yı Hukukçular, geri kalan boş yerleri doldurdular. Şimdi, tahta masanın çevresinde sekiz gözü pek ihtilâlci oturuyordu. Mustafa Kemal Paşa, daha önceden bir Avrupa haritası buldurup masanın üzerine yaydırtmıştı.

Herkes, yerini alıp da bir süre havadan sudan konuşulduktan sonra Mustafa Kemal, haritanın üzerinde Avrupa'nın bütün siyasî ve askerî durumunu derin bir bilgi ve anlayışla anlattı ve bu sefer, bu Avrupa'nın Türkiye sorunu ile olan ilişkilerini ve Türkiye'nin teşkilâtlandırılmasından başka yapılacak bir şeyi olmadığını, uzun uzadıya açıkladı.

Millî bir müdafaada ancak Müdafaayı Hukuk örgütünün işe el koymasıyla olacaktı. Büyük savaş bittikten sonra zaten yenen devletler birbirine düşmüştü. Bunun için de Türkiye'nin baş kaldırması ve bir millî kurtuluş savaşı açması dolayısıyla onların el ele vererek Türkiye'ye çullanmaları düşünülemezdi. Bu zaten daha önceleri de birçok kez tartışılmıştı. Türkiye'ye ileri sürdükleri küçük devletler dışında hiçbir büyük devlet, yeni bir istilâ savaşı açmaya cesaret edemeyecekti. Zaten, bunlar ordularına Bolşeviklik geçer diye Rus sınırlarından son birliklerini de çekmiyorlar mıydı?

Bunun için yapılacak biricik iş, halk yığınlarını sarsıp uyandırarak bir millî savaş açmaktı.

Mustafa Kemal, konuşmasının her satırına ateş gibi sloganlar koyarak ve sonsuz bir inançla, dinleyenleri büyüleyerek içten bir hitabet örneği göstermişti.

Mustafa Kemal'in konuşmasından sonra Kâzım Karabekir Paşa, ortaya şöyle bir düşünce attı:

— Günün birinde Padişah bana: "Kolordunu Kızılırmak hattına çek, der ve ben bunu kabul etmezsem ne olur?"

Mustafa Kemal, buna verilecek karşılığı biliyordu. Kâzım Karabekir ve Rauf Bey de biliyordu. Müdafaayı Hukukçular buna ne diyecekler diye kulakları kirişte beklediler.

Raif Efendi, yüzünde anlamlı bir gülümsemeyle şöyle dedi:

— Anlaşıldığına göre Paşa hazretleri, "huruc alessultandan" bahsetmek istiyorlar.

Konuşma çok vakitsiz olarak çok tehlikeli bir vadiye dökülmüştü. Üç tecrübeli asker, Padişah'a isyan etmek anlamına gelen ve daha sonraları Mustafa Kemal'i bu " huruc alessultan" sözüyle arkadan idama mahkûm eden Nemrut Mustafa Paşa mahkemesinin ruhunu şad eden bu düşünüş biçiminden ürperdiler ve kuşkulandılar.

Demek ki Müdafaayı Hukuk'un başkanı Raif Hoca, herhangi bir ihtilâlci değil yalnızca bir yurtseverdi. Süleyman Necati Bey, üç büyük askerin herhangi bir karşılık vererek tehlikeye girmelerini önlemek önsezisiyle Raif Efendi'ye karşılık olarak hazırladığı sözlerini Kâzım Karabekir'e bakarak şöyle söyledi:

— Paşa hazretleri, o zaman memleketin hakikî sahibi olan millet size emir verir ve huduttan ayrılmamanızı ister!

Üç büyük askerin yüzü, bu güzel sözle aydınlandı. Mustafa Kemal'in kaşları gevşedi ve Kâzım Karabekir:

— O zaman vaziyet değişir ve hareket meşru olur! Dedi.

Mustafa Kemal, toplantının kendisini çok sevindirdiğini ve ertesi gün yine toplanacaklarını söyleyerek ayağa kalktı.

Cevat Bey'le Süleyman Necati Bey, karanlıkta Mustafa Kemal'in elini sıkarak sokağa çıktılar, birlikte eve doğru yürümeye başladılar. Lala Paşa da birbirine yakın oturuyorlardı. Saat dokuzdu. İki genç adam da toplantının idealist ruhlarında meydana getirdiği coşkunluk ve aydınlığın etkisi altında idiler. İkisinin de yaşarmış gözlerinde acı bir mutluluk kıvılcımlanıyordu. O ne keskin, ne büyüleyici, ne sarıcı bir konuşmaydı o! Ömürlerinde kimsenin böyle sözler söylediğini işitmemiş, görmemişlerdi.. O ne kandırıcı, ateşleyici söz gücü, göz gücüydü o! Her iki arkadaş, daha sokağa ilk adımlarını atarken, birbirlerinin ağzından kapmış gibi:

— Büyük adam! Demişlerdi.

Evlerine varıncaya dek bu iki sözcükten başka lâf etmediler.

*

* *

10 Temmuz 1919 günü toplanacak olan Erzurum Kongresi, 23 Temmuz'a atılmıştı. Doğu vilâyetlerinden delegeler, türlü nedenlerden bir türlü gelememişlerdi.

Bu iş için gece gündüz yorulan yalnız Mustafa Kemal ve arkadaşları değildi. Müdafaayı Hukukçular paçayı sıvamış yoğun bir çalışmaya koyulmuşlardı. Mustafa Kemal'in başkanlığını yaptığı ikinci toplantıda kongre günü olarak 23 Temmuz'u kesin olarak kararlaştırmışlardı.

Bu karar, bütün Doğu vilâyetlerine bildirilmişti.

Müdafaayı Hukukçuların omuzlarındaki yük ağırdı. Bütün evleri yakıp yıkılmış olan Erzurum, gelecek kongre üyelerini ağırlayacak, barındıracak durumda değildi. Şimdilik çözümlenecek en önemli iş buydu. İşlerin daha çabuk ve kolay yürümesi için aralarında iş bölümü yaptılar.

Birkaç arkadaş, Erzurum'a gelmeye başlayan azaların misafir edilecekleri yerleri, kongrenin toplanacağı okulun salonunu ve komisyon odalarını, istirahat yerlerini hazırlayacaklardı. Süleyman Necati, gazetenin o günkü nüshasını tertip edecek ve esasları heyeti faale içtimalarında kararlaştırılan nizamname tasarısını kaleme alacaktı.

Başkan Hoca Raif Efendi ile Sekreter Dursun Beyzade Cevat Bey merkezde kalacak ve gelen delegeleri karşılayacaklardı. Müdafaayı Hukukçuların gündüzleri gibi geceleri de doluydu. Gündüzleyin derneğin pratik işlerini yoluna koymaya çalışıyor, geceleri geç vakitlere dek toplantılar yaparak gündüzleyin yapılacak işleri hazırlıyor, mektup, telgraf, beyanname gibi haberleşme ve propaganda işlerini düzenliyorlardı.

9 Temmuz 1919 günü askerlikten resmen çekilen Mustafa Kemal, şimdi artık basit bir millet bireyi gibi bu gece toplantılarına serbestçe katılabiliyordu.

Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir ve Rauf Bey gibi iri kıyım ordu şampiyonlarını yedekleyen ve bu yüce dağlara sırtını dayayan genç Müdafaayı Hukukçular, güzel niyetlerle dopdolu bir çalışma temposu içinde yuvarlanıp giderlerken birdenbire suların bulanır gibi olduğunu gördüler.

Bu duru akarsuyu bulandıran kimdi ya da kimlerdi?

Son gece toplantılarında artık Mustafa Kemal görünmüyor, yerine Süreyya (Yiğit) Beylerle Mazhar Müfit Bey'i gönderiyordu. Bu iki yakın arkadaşı, Mustafa Kemal'in kongreye girip girmemesi, eğer girerse başkan olamaması üzerinde Müdafaayı Hukukçuların düşüncelerini yokluyorlardı. Demek ki Mustafa Kemal'in kulağına giden tedirgin edici kimi kışkırtmalar vardı ve Mustafa Kemal bu kışkırtıcı kaynağı arıyordu. Onun kulağına birçok önemli dedikoduların çarptığı anlaşılıyordu.

Müdafaayı Hukukçular, Mustafa Kemal'in iki arkadaşına da açık karşılıklar verdi. Mustafa Kemal, Müdafaayı Hukuk'un başkanı olduğu gibi kongrenin de başkanı olacaktı. Bundan daha doğal bir şey var mıydı? Acaba bu suyu bulandıran kimdi ve kimlerdi?

Bu toplantılardan birine gelen Mustafa Kemal, Rauf Bey'le kendisinin Erzurum merkezinden delege seçilmek istediklerini söyledi. Bunu doğrudan doğruya değil de dolambaçlı yollardan anlatmak istedi. Hoca Raif Efendi, Erzurum merkezinden delegelerin seçilmiş olduğunu, bu seçimin ancak delege göndermemiş vilâyetlerden yapılabileceğini ortaya attı. Mustafa Kemal'le Rauf Bey'in Erzurum'un merkezinden seçilmek istedikleri görülüyordu ve bu istekleri, çok güçlüydü.

Mustafa Kemal, Raif Efendi'de gördüğü bu karşı koyma eğiliminin kökünün çok uzaklarda, şimdiki Türkiye sınırlarının ötesinde olduğunu düşünüyordu. Kafkasya bölgesinde dolaşıp duran Enver Paşa ve arkadaşları ilk aklına gelen kaynak olmuştu. Demek ki İttihatçılar hâlâ onun arkasında ve karşısındaydı. Karşısına Raif Efendi'yi dikmişlerdi. Evet, onun yıldızını karartmak isteyen bir tek adam vardı, o da Enver'di. Ordu saflarına kavuştukları ilk istibdat günlerinden beri birbirlerini amansız iki rakip gibi görüyor ve yerden yere vurmak için sıra bekliyorlardı.

Raif Efendi'nin toplantıda böyle kesin bir konuşma yapması havayı birdenbire karartır gibi olmuştu. Müdafaayı Hukukçuların gençleri çok üzülmüşlerdi. Bu sırada gençler arasında

bakışlarla bir dayanışma olduğu görüldü. (Politika sezişi çok kuvvetli olan) Emekli Binbaşı Kâzım Bey, hemen yerinden kalkarak Cevat Bey'in yanına gitti. Kendisiyle Cevat Bey'in çekilerek Mustafa Kemal'le Rauf Bey'in kendi yerlerine seçilmesini ileri sürdü. Cevat Bey, Kâzım Bey'in bu düşüncesini hemen benimsedi. Bunun üzerine Kâzım Bey, işi açtı. Öyle ki bu bir olupbitti olmuştu. Hiç kimse ağzını açıp bir şey söylemek yürekliliğini gösteremedi.

Çok tehlikeli bir konu dal budak salmadan oracıkta yararlı bir biçimde çözümlenmiş, Mustafa Kemal'le Rauf Bey, Erzurum hemşehrisi olarak delege seçilmişti.

Böyle kolayca çözümlenen iş, herkesi şaşırtmış, Mustafa Kemal'le Rauf Bey'i ise çok sevindirmişti. Mustafa Kemal, o gün, akşamleyin toplantıdan ayrılırken Kâzım Bey'le Cevat Bey'i bir yana çekti ve onlara şöyle bir soru sordu:

— Peki, siz ne olacaksınız? Kongreye girmeyecek misiniz, bu nasıl olur?

Cevat Bey'le Kâzım Bey de biraz şakaya benzer bir tonla:

— Paşam, bizim yerimize de istifa edecek bulunur! Biz, şimdi bununla uğraşacağız! Diye karşılık verdiler.

Bu karşılık, Mustafa Kemal'i doyurmuştu.

Ertesi gün Cevat Bey'le Kâzım Bey Tortum ve Hasankale delegelerinin gelememesi dolayısıyla oralar için delege seçilmekte gecikmediler. Bu iş de böyle kolayca olup bitivermişti.

Müdafaayı Hukuk katında böylece tatlıya ve sağlama bağlanan bu iş, kimi noktalarda kangren olmak tehlikesi göstermeye başlamıştı. Sönmekte olan bu ateşi hâlâ karanlıkta üfleyenler olduğu kuşkusu, ilgililer katında sürüp gidiyordu.

Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir'in bu konunun konuşulmasından hoşlandığını sanıyor ve çok üzülüyordu. Bu kuruntulu günlerden birindeydi, Mustafa Kemal'in oturduğu yerde toplanılmıştı. Mustafa Kemal, Rauf Bey, Kâzım Karabekir, Hoca Raif Efendi ve Süleyman Necati Bey'in bulunduğu odada Raif Efendi ile Necati Bey, Kâzım Karabekir'i bir yana çekerek şunları fısıldadılar:

— Biz, Mustafa Kemal Paşa'nın kongreye gelmesi bizim için iyi mi, fena mı olacağına karar veremedik. Aleyhte birçok sözler vardır. Halkın son kararı sizin reyinizdir. Siz, girsin derseniz intihap olunacaktır, muvafakatiniz yoksa kabul olunmayacaktır.

Kâzım Karabekir, bunları işitince şaşırmamıştı. Birkaç gündür Mustafa Kemal'in aleyhinde şiddetli bir kampanya açılmıştı. Kâzım Karabekir bütün Erzurum halkının bu kampanyaya katıldığını sanıyordu. Gerçekten de halka yapılan propaganda çok ince noktalardan işlenmişti. Mustafa Kemal'in kongreye katılması, Erzurum'un yabancı ordularca hemen işgal edilmesiyle sonuçlanacaktı. Erzurum'un ileri gelenleri Müdafaayı Hukuk'u da aşarak doğruca Kâzım Karabekir'e başvuruyor ve bu işin çıkar bir yol olup olmadığını soruyordu:

— Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum Kongresi'yle ne münasebeti var? Şark halkından mürekkep bir Erzurum Kongresi'nin tesiri başkadır. Mustafa Kemal Paşa, bilâhare keyfî işler yaparak millî kuvveti istediği yere sürükleyebilir. Askerlikten istifa ettiği halde hâlâ üniforma ve yaver kordonu taşıma ihtirasına delildir. Kumandanlık üniformasını tahakküm için taşıyor.

Kâzım Karabekir, bunları dinlerken hep kafasından şu düşünceler geçiyordu:

— Bir ordu kumandanı, bu felâketli zamanda milletin sinesine sığınıyor, efradı milletten oluyor. Bu ne acı bir vaziyettir. Yarın, bana karşı da vaziyetin bu olacağına acı bir misal değil mi?

Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi'ne girmezse büyük bir boşlukla karşı karşıya kalacaktı. Bunu Kâzım Karabekir'le beraber arkadaşlarına da söylemişti. Onun Erzurum Kongresi'ne girmesi, hem de bir başkan olarak girmesi gerekiyordu. Kâzım Karabekir de bunu candan istiyordu. Onu Şişli'deki evde Doğu'ya çağırdığında davanın başına geçirmeyi de düşünmüştü. Bunun için Raif Efendi ile Süleyman Necati Bey'e o köşede kesin olarak şu sözleri söyledi:

— Mustafa Kemal Paşa, kongreye yalnız murahhas değil, reis dahi yapılmalıdır. Bir ordu kumandanı, hayatının bütün kazancını sizler için feda etmiştir. Samimi çalışacağına millet kararından aykırı işler yapmayacağına itimat etmeliyiz. Bununla beraber, böyle vaziyet karşısında dikileceğime şüpheniz var mı?

Kâzım Karabekir, bir çeki taşı gibi kötü söylentilerin üzerine oturmuştu.

KESİK BAŞ

Düşmana merhamet, aciz ve zaaftır. Bu, insaniyet göstermek değil, insanlık hassasının yokluğunu ilân demektir.

-Mustafa Kemal-

8 Temmuz 1919 günü tren Akhisar İstasyonu'nda durdu ve trenden inen bir Türk köylüsü, elindeki bezlere sarılı yuvarlak karpuza benzer şeyi açarak halka gösterdi. Bu kesik bir insan başıydı:

— Kardeşlerim! Dedi. Şu gördüğünüz kesik baş, bütün Manisa'nın, buraların en yiğit adamının Karaosmanoğulları'ndan Halit Paşa'nın başıdır! Gördük görmedik demeyin! Bu başı gövdesinden ayıran zalimler, Papazlı köyünün azmış Rumlarıdır. Bunu, bir sırığa geçirerek Papazlı'nın sokaklarında gezdirip dolaştırdılar. Sonra da beni yakalayıp bu mübarek şehit başını elime tutuşturdular:

— Haydi, götür bunu Akhisar'daki alayına, hepsi bunu görsün de akıbetlerinin ne olacağını anlasın, dediler. Ben de aldım geldim. Beni Halit Paşa'nın alayının bulunduğu yere götürün, varın!

Köylü, kanlı başı kara saçlarından tutarak orda duruyor ve halktan yardım diliyordu. İstasyondan fırlayan muhafız Fransız askerleri, adamın çevresini almış, ilgi ile kesik başa bakıyorlardı. Onlar da hemen soruşturarak bunun kimin başı olduğunu anlamışlardı. Türkler acıma, hınç, korku ve umutsuzluk dolu yüzler ve gözlerle bu zavallı başa büyülenmiş gibi bakıyorlardı. Biraz sonra göğüsleri çapraz armalarla süslü iki milis göründü, bu esmer tenli, karabaşlı büyük başa yaklaşıp dikkatle baktılar:

— Kimin başı bu baş, ülen?

— Tanıyamadın mı? Halit Paşa'nın!

Adamlar, dizlerini dövdüler, biri:

— Vah, vah, vah! Yiğit Halit Paşa da düşmana baş verir miymiş? Diye ağlamaklı bir sesle inledi.

Öbürü, köylüye:

— Haydi, gel bizimle karargâha! Dedi. Üçü birden hızlı adımlarla ilerlediler.

Karargâha vardıklarında:

— Kızanlar, dediler. İşte, bizim zavallı kumandanın başı. Rumlarla Yunanlılar kesip bize göndermişler.

— Vah, vah! Demek, Halit Paşa'yı pusuya düşürmüşler. Yoksa o kolayca baş vermezdi.

Bunu söyleyen, Halit Paşa'nın köylülerinden bir milisti.

Köylüye sordular:

— Halit Paşa'yı şehit ettiler, anladık. Onun yanında bir manga da adam vardı, onlar ne oldu acaba?

— Vallaha, bilmem. Onlar diyesi ki Halit Paşa'yla bütün adamlarını çiftlikte temizlemişler. Bana dedikleri bu. Kimse başka bir şey bilmiyor.

O gece karargâhta kimsenin gözüne uyku girmedi. Masanın üzerine oturttukları başa baktıkça düşmana en ağır biçimde sövüp sayıyorlar, bununla da yürekleri serinlemediğinden öç almak için üst üste and içiyorlardı. Ertesi gün öğle üzeri bir yenilik oldu. Halit Paşa ile birlikte çiftliğe gidenlerden beş mi-

lis, yara-bere içinde dönmüşlerdi. Halit Paşa'nın kesik başını karşılarında gören adamcağızlar, çok fena oldular.

Halit Paşa ile birlikte altı kişi ölmüş, geri kalan beş kişi de bir mucize olarak kurtulmuştu. Hikâye şuydu:

Mayısın sonlarında yağmurlu, çamurlu ve zifir gibi karanlık bir gecede Albay Bekir Sami Bey'le Albay Kâzım (Özalp) Bey'i ve arkadaşlarını Akhisar'ın uzak köylerinde bırakıp kayıplara karışan Karaosmanoğulları'ndan Halit Paşa 22 Haziran 1919 günü arkasındaki yüzlerce milisle Harmandalı-Tirkeş Cephesini tutmak üzere Akhisar'a çıkagelmişti.

Bundan önceki olaylar da şöyle geçmişti: İttihat ve Terakki'nin Manisa ve dolaylarında en yiğit ve sözü geçer adamı olan Halit Paşa, Mondros Bırakışması'ndan sonra yeni hükümetçe aranan suçlular arasında bulunuyordu. Bunun için de sık sık yer değiştirerek saklanıyordu.

Kolordu Kumandanı Bekir Sami Bey'le Albay Kâzım Bey'e dek geldiğinde, bu durumda ve çok tedirgindi. İlk önce genç albaylara yüzlerce gönüllü toplayacağı üzerine büyük bir umut vererek sonradan sıvışması kişiliği üzerinde büyük bir düş kırıklığı yaratmıştı. Onun o gece ansızın savuşmasının başlıca nedeni, ilerleyen Yunanlıların ele geçireceği bölgelerden çoluk çocuğunu kaçırıp İstanbul'da güven altına almak kaygısına dayanıyordu. Nitekim onları, düşman çizmeleri altından uzaklaştırınca hemen 61. Tümen Kumandanını bulmuş ve onunla Harmandalı-Tirkeş Cephesinin yaratılması için konuşup anlaşmıştı. Gerisi artık kendi bileceği işti.

Biraz zor olmakla beraber etkisi altındaki köyleri bir kez daha teker teker dolaşmış ve arkasına yüzlerce yiğit takarak yeni cepheye yollanmıştı.

Harmandalı-Tirkeş Cephesi, ilk millî Alay Kumandanı Halit Paşa'nın yeniden meydana çıkmasıyla 22 Haziran 1919'da açılmıştı. Henüz tam bir örgüt kurulmadığından milis eratın yiyeceği, içeceği, silâha ve cephaneye olan gereksinimi sonsuzdu. Bir tek avuntu vardı. Buralar, Halit Paşa'nın kendi bölgesiydi, kendisine bağlı birçok köyler ve köylülerle birlikte

kendi büyük ve zengin çiftliğinde cephenin dolaylarında bulunuyordu. Yalnız onu tedirgin eden talihsizlik şuydu ki çiftliği şu sırada Yunan işgal bölgesinde bulunuyordu.

Çiftliğe pek uzak olmayan kalabalık ve tepeden tırnağa silâhlı Rum köyleri de içlerinde tüneyen Yunan karakollarıyla oralara korku salıyor, yollardan ve dağlardan kuş uçurmuyorlardı. Papazlı köyünün silâhlılarıyla Yunanlılar, bir savaş meydanı haline gelmemesi ve böylece yakılıp yıkılmaması için çiftliği işgal etmemişler, orasını birlikte sömürmeye bakıyorlardı. Çiftliğe yerleştirdikleri Rum ırgatlar, Halit Paşa'yla adamlarının çiftlikten yararlanmaları için geceli gündüzlü göz kulak oluyorlardı.

Öte yandan çiftliğin Yunanlılarca işgal altına alınmayışı Halit Paşa'yı umutlandırıyor, alayın ilk günlerdeki önemli erzakını oradan sağlamayı kuruyordu. Rum köylerinin hâlâ kendisinden korkup titrediğini ve çiftliği bu yüzden işgal etmek yürekliliğini göstermediklerini ve gösteremeyeceklerini sanıyordu. Oysa Yunan karakoluyla el ele veren Papazlı Rumları, eski düşmanları Halit Paşa'yı ya ölü ya da diri ele geçirmeye and içmişlerdi.

Çiftlikte eskisi gibi çalışan Türk ve Rum ırgatlar, bir barış dünyasının çocuklarına benziyorlardı.

Oysa çiftlik, eski İttihat ve Terakki'nin bu güçlü adamı için üstü otlar ve çalılarla örtülü bir vahşi hayvan tuzağı gibi korkunç ve tehlikeliydi. Onlar, Halit Paşa'nın her zaman ya bir-iki muhafızı ya da birkaç silâhlısıyla gezip dolaştığını biliyor, buna göre hazırlanıyorlardı. Onun bir gün çiftliğe mutlaka geleceğini biliyorlardı. Kurduğu milis alayını beslemek için çiftliğin zengin olanaklarından yararlanmak isteyeceği meydandaydı.

Yunanlılarla Rumların bildiği önemli bir şey daha vardı: Eğer Halit Paşa'yı tutabilir ya da öldürebilirlerse Harmandalı-Tirkeş Cephesi daha kurulmadan çökebilirdi. Şundan ki rastgele bir milis kumandanı onun yerini dolduramazdı.

Böyle de olsa ilk millî alayı kurma sorumluluğunu severek üzerine alan Halit Paşa, onu besleme kaynaklarını da bulmak

zorundaydı. Akhisar'da ilk millî müfrezeyi kurmak şerefini boş bir lâf olarak benimsemek niyetinde değildi.

*

* *

Ethem Bey'in ondört atlısıyla gelip Yunanlılara karşı ilk direnme örgütünü kurdurduğu günden sonra Akhisar, birdenbire canlanmış, Albay Bekir Sami ve Albay Kâzım (Özalp) Beylere gösterdiği kemliği affettirmek istercesine sert parolalar ve silâh şakırtılarıyla çınlamaya başlamıştı.

Akhisar şimdi, bir ay önce sokaklarından kovduğu Kurtuluş Savaşı'nın ilk yiğit kumandanları yerine başkalarını bağrına basıyor ve onların çevresinde toplanmaya çalışıyordu.

Öncelerden beri hiçbir askerî deponun ve subay kadrosunun bulunmadığı bu sevimli kasabaya Hürriyet ve İtilâf partililerin asık suratlarıyla karşıladığı bir yığın mavzer, makineli tüfek ve subay geliyordu. Arka plânda 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa ve daha ön plânda 61. Tümen Kumandanı Albay Kâzım Bey vardı. Silâh ve cephane onların işaret ve buyruklarıyla geliyordu. Kolordu, bu bölgeye birleştirici bir askerî kumandan olarak Binbaşı Hüsnü Bey'i göndermişti.

Hüsnü Bey, bir yandan kolordunun buyruklarını uygulamaya çalışıyor, bir yandan da Kınık Reddi İşgal örgütünün temsilcisi olarak çalışıyordu. Kolordunun gönderdiği silâh ve cephane sayısı arttıkça milis ve askerî örgüt sayısı da artıyordu. Yalnız hızla gelişen silâhlı örgütlere o arada subay gerekmeye başlamıştı. Hüsnü Bey, bunun üzerine İstanbul'daki işsiz subay stokuna başvurmayı düşündü. Kalkıp İstanbul'a gitti. Ali Nadir Paşa'nın 17. Kolordusundan ayrılmış olan subaylardan on beşini beraberine alarak 14 Haziran 1919 da Akhisar'a döndü. Her müfrezenin milis kumandanının yanında böylece birer de askerî kumandan bulunmuş oldu. Bir alay olarak bir araya toplanan bu küçük müfrezelerin kumandanı Halit Paşa'ydı.

*

* *

Halit Paşa, 7 Temmuz 1919 akşamı, yanına on atlı ve birkaç da yük hayvanı alarak Yunan işgal bölgesinde kalmış olan çiftliğine doğru yola çıkmıştı. Çiftliğe baskın yapacak, yiyecek namına ne bulursa çuvallara yükleyip hayvanların sırtına vurup alayına yetiştirecekti.

Issız ve sapa patikalardan sessizce ilerleyen küçük silâhlı müfreze, gece yarısı çiftliğe girmiş, bütün gizli ambarlardaki yiyecekleri çuvallara doldurmaya başlamıştı. Ne var ki Halit Paşa'nın silâhlı adamlarıyla çiftliğe geldiğini gören bir Rum ırgat, hemen tembihli olduğu üzere çiftliğin güneyindeki Papazlı köyüne koşarak haber verdi. Papazlı'nın her an tetikte bulunan Rum milisleriyle Yunan karakolu davrandı.

Beş-altı yüz evlik kocaman Papazlı köyünde binlerce kişi oturuyordu. Bütün erkekler, yediden yetmişe silâhlıydı. Manisa'nın işgalinde, Türklerin boşaltıp kaçıramadığı silâh ve cephane depolarını yağmalamışlar, tepeden tırnağa silâhlanmışlardı. Silâhlandıktan sonra da boş durmayarak Papazlı'nın dolaylarındaki Türk köylerine saldırmaya başlamışlardı.

Habercinin getirdiği haber üzerine bütün köy ayaklanmış, yüzlerce silâhlı milis, birkaç koldan çiftliğin üzerine yürümeye başlamıştı. Çiftliği, çok kalabalık bir milis gücüyle kuşatmayı kararlaştıran Rum milisleri, on kişilik bir Türk milisine karşı çok üstün sayıda milis çıkarabilmek için Mütevelli ve Koldere köylerinden gelen milislerle de birleşmiş, birkaç yüz kişilik bir savaşçı yığını meydana getirmişlerdi. Çiftliğe giden bütün yollar tutulmuştu. Çiftliğin yalnız bir yanı serbest bırakılmıştı ki orası da büyük ve geçilmez bir bataklıkla çevrilmişti.

Bu yüzlerce kişilik Rum milisi, geceleyin çiftliğe saldırmayı göze alamamış, tuzaktaki bu küçük ve değerli avlarını çiğ çiğ yemek için sabahı beklemişlerdi.

Halit Paşa Müfrezesi, işe yarar pek çok şeyi hayvanlara yüklemiş, şafak sökerken geri dönmek üzereydi ki birdenbire çepeçevre tarlalar ve ağaçlıklar arasından bir cayırtıdır kopmuştu. Halit Pasa, sarıldıklarını hem de çok kalabalık bir düşmanla sarıldıklarını anlayınca evlerin içine saklanıp oradan

savunmayı buyurmuştu. Böylece, binde bir kurtulmayı düşünebilirlerdi. Gizlendikleri evin üzerine yağmur gibi kurşun yağıyordu. Güneş doğmuş, ağaçların, çalılıkların ve tümseklerin arkasından durmadan kurşun yağdıran Rum milislerinin başları iyice seçilmeye başlamıştı. Rum milisleri, Halit Paşa'ya her kurşunla birlikte bir de sunturlu sövüntü yolluyorlardı.

Halit Paşa milislerine, rastgele kurşun atmamalarını, ancak her kurşunda bir kişiyi vurabilmek uğruna tetiğe dokunmalarını buyurmuştu.

Rumlar karşıdan:

— Halit Paşa teslim ol, oradan sağ çıkamayacaksın! Diye bağırıyorlardı.

Halit Paşa da:

— Yiğitseniz gelip teslim alın! Diye karşılık veriyordu.

Halit Paşa ile adamları, gerçi düşmana karşı saatlerce dayandılar, birçok Rum milisini yaraladılar ya da öldürdüler. Ne var ki düşman, bitip tükenecek gibi değildi. Gittikçe yapıya daha çok yaklaşmışlar, solumaları duyulacak duruma gelmişti. Halit Paşa, birkaç yerinden yaralanmıştı. Yanı başında kanlar içinde birkaç da şehit yatıyordu.

Halit Paşa, can alacak yerlerinden yaralı olarak inlerken son cephanesi tükenmiş ve sağ kalmış olan arkadaşlarına:

— Çocuklar, dedi, Rumlar bataklık tarafını boş bıraktılar. Oradan kaçılamayacağını sanıyor. Burda tavşan gibi ölmemiz gerekmez. Bir kez talihinizi o yanda deneyin. Binde bir de olsa o yol kurtuluşa çıkabilir. Bataklıkta gömülüp gitmek, burda şu canavarların eline düşüp derimizi yüzdürmekten yüz kez yeğdir. Şimdi birer birer, çalılıkların ardında kaybolun. Yalnız, son kalan cephanelerinizi bana verin. Siz gidinceye dek düşmanın dikkatini buraya çekeyim. Çok kan kaybediyorum. Ölmek üzereyim. Bana öyle geliyor ki bu bataklık sizi ölümden kurtaracak. Haydi, Allah'a emanet olun. Alaya gidebilirseniz, bütün arkadaşların gözlerinden öpün. Bizler için dua etsinler.

Sağ kalan beş milisle Halit Paşa, Rumların üzerine son kurşunlarını yağdırarak onlara savunmanın süreceğini anlat-

mak istediler. Sonra, birer birer bataklığı çevreleyen sık söğüt, iğde ağaçları ve üzerlerinde mosmor böğürtlenlerin göründüğü böğürtlen dikenlikleri arasında gözden uzaklaştılar. Rum milis kumandanı o yanı bütünüyle boş bırakmıştı. Şundan ki oradan kaçılamayacağı kanısındaydılar.

Beş kişi, iğde kokularıyla burcu burcu kokan, kurbağa, yılan, leylekle dolu bataklığın küme küme yükselen tehlikeli yeşillikleri arasında uzaklaştığı sırada Halit Paşa, hâlâ parmaklarındaki son takatle tetiğe dokunuyor ve meydanda gözükmek yürekliliğini gösteren tek tük düşmana son kurşunlarını yolluyordu. Ölümün sarhoşluğu, gövdesindeki kurşun yaralarının üzerine afyonlu bir toz serperken boynundan ve omuzlarından içeri dalan birkaç düşman kurşunu daha onu yiğitlerin daha yıllarca düşmana kurşun atacağı savaş meydanlarının canlıları arasından sonrasız aldı götürdü.

*

* *

Yüzlerce Rum milisi, tüfek seslerinin kesilmesinden sonra savunucuların cansız yattığı yere girdiler. Beş Türk milisiyle Halit Paşa'nın kanlar içindeki ölülerini, birer mezar soyguncusu dikkatiyle soydular. Tüfeklerini, cephanesi tükenmiş armalarını, bıçaklarını, çakılarını, tabancalarını, paralarını, tütün tabakalarını, çizmelerini, cepken ve pantolonlarını aldılar ve onları orda don-gömlek bırakıp gitmeden önce Halit Paşa'nın kafasını keskin bir bıçakla ensesinden kesip almayı unutmadılar. Milislerin çoğu onu tanıyordu. Hepsi, ölüler arasında görünce sevinç çığlıkları attılar. Halit Paşa'nın başını bir fasulye sırığına geçiren Rum milisleri, küçük müfrezenin hayvanlarını da önlerine katarak zafer şarkılarıyla Papazlı'ya yollandılar.

Üzerinde yeşil sinek bulutları vızıldayan kesik başı, köyün sokaklarında saatlerce gezdirerek sevinçli naralar attılar ve sonra bu başı yakalayıp getirdikleri bir Türk köylüsüne vererek Akhisar'daki Alay Karargâhına gönderdiler.

*

* *

Halit Paşa ile öbür şehit arkadaşlarının öcünü almak için and içen millî müfrezeler, çabucak toparlandılar. Hazırlanan müfrezeler Tirkeş'ten Koyuncuali'ye gönderildi. Burda iki taburlu bir milis alayı örgütlendirilerek bunun bir taburu Burunören'e yerleştirildi.

Alay Kumandanı Halit Paşa'nın yerini Ali Şefik Bey aldı.

Koyuncuali Millî Tabur kumandanlığına Tirelizade İsmail Bey, Burunören Tabur kumandanlığına da Murat Bey atanmıştı. Daha sonra Ali Şefik Bey'in yerini İsmail Bey almış, onun yerine de Mehmet Bey atanmıştı. Bu arada, alaya kırk erlik bir de süvari takımı katıldı. Bu atlılar ikiye bölündü. Yarısı alayın emrinde alıkonarak öbür yarısı Burunören Taburu emrine verildi. Bu başıbozuk milis örgütleri arasına yeniden yeniye karışan Birinci Dünya Savaşı'nın usta ve tecrübeli subayları, bunlara kaşla göz arasında gerekli eğitim vermek için çalışıyordu.

Geri plânda, Akhisar'ın içindeki karargâhta Osmanzade Hamdi Bey, örgütün güçlenmesi için çabalıyordu. Albay Avni Bey de bu karargâhın en çalışkan militanlarındandı. Bölge kumandanının yokluğunda onun yerine bakıyordu.

Böylece günden güne palazlanmağa başlayan Akhisar Millî Alayı, bir ay önce şehit edilerek başı kesilip kendilerine gönderilen eski ve yiğit kumandanları Halit Paşa'nın öç gününü dişlerini gıcırdatarak bekliyordu.

Gerçi onlar, baş düşman Yunanlıları tepelemek için hazırlanıyorlarsa da hemen yanı başlarındaki bu yerli düşman kırıntısını, Papazlı köyünün bu yerli canavarlarını edebe çağırmayı ve böylece yiğit kumandanları Halit Paşa'nın öcünü bir ayak önce almayı da iyice kafalarına koymuşlardı. Öyle ki hep bu dolayların çocuğu olan bu savaşçılar, sanki Papazlı'dan öç almak için yaşıyorlardı.

Halkı silme Rum olan bu köy, aç kurt sürüleri barınan vahşi bir ormana benziyordu. Yanından, uzağından geçen her Türkü çiğ çiğ yemek istercesine üzerlerine atılıyor, vuruyor, kırıyor, öldürüyorlardı.

Bu köy milisleri artık, yüzde yüz düşmandan yana, yüzde yüz düşmandı.

On yiğit Türk savaşçısının üzerine yüzlercesi birden varmıştı. Yalnız Papazlı'da bir Yunan kıtası da tünemiş, karakol görevi görüyor, dolaylarındaki Rum köylerinin milis örgütlerini eğitiyor, savaş ve " büyük öldürüm" günü için yetiştiriyordu.

*

* *

Halit Paşa ile arkadaşlarının çiftlikte şehit edilmesi üzerinden bir ay, üç gün geçmişti. 10 Ağustos 1919 gününü 11'e bağlayan gece, Burunören Taburu iki makineli tüfekle gereçlenmiş olarak güneye doğru yürüyüşe geçti. Bunlar, Papazlı köyünü kuzeyden kuşatacaktı.

Burunören Taburu'ndan ayrılan küçük bir fedai grubu da bombalarla gereçlenerek Alibey köyünden geçip Çal Dağı üzerinden dolaşarak Papazlı'nın yüz metre güneyindeki tepelere yerleşti. Koyuncuali bölüklerinden meydana gelen müretteb büyük grup da Mihailli-Halit Paşa Çiftlikleri yönünde yürüyerek Papazlı'yı doğudan çevirdi.

Bombalı fedai grubu sabahın alaca karanlığında hayaletler gibi birdenbire köyün önüne kazılmış düşman siperlerine bombalarını savurdular. Meydana gelen büyük karışıklıktan ve gürültüden yararlanan öbür büyük savaşçı grupları, düşman siperleri üzerine atıldılar. Siperlerdeki Rumlar az zaman içinde kurşunlarla oldukları yere mıhlandı. Savaşçı gruplar, birkaç dakika sonra kendilerini köyün sokaklarında buldular. Bütün köy halkı, korkudan evlerine kapanmış, kapılarını, pencerelerini sımsıkı kapamıştı. Türk baskıncılarının üzerine damlardan, köşe başlarından, pencerelere yerleştirilmiş namlulardan kurşun yağıyordu.

Kediler, köpekler, tavuklar ve büyük baş hayvanlar da can korkusuyla sağa sola kaçışıyordu.

Sokak savaşı süredursun, Manisa, Mütevelli ve Koldere'de yerleşmiş olan Yunanlılar seğirterek Papazlı Rumlarının ve oradaki Yunan karakolunun yardımına geldiler.

Düşmanın yardıma geleceği yollar üzerine yerleştirilen engelleyici milis grubu, düşmanın büyük üstünlüğüne dayanamayarak çekilmek zorunda kaldı. Köyü ve düşman siperlerini ele geçiren Türk milisleri, gelen düşman yardımcısının üstünlüğü altında ezilmemek için düşman ölülerinin silâh ve cephanelerini yüklenerek geri çekildiler.

Yalnız, bu çekiliş düzgün olmadı. Epeyce yiğit Yunan makineli tüfeklerinin yağmur gibi yağan bol mermili atışlarıyla ilk kurtuluş şehitleri arasına katıldı. Şehitler listesinde bir subay, on üç er vardı. Yunan karakolunun bütün atlarını ve katırlarını birlikte sürükleyip götüren baskıncılar yine de sevinç içindeydiler. Alay kumandanlarını şehit eden bu azgın ve korkunç düşmana iyi bir kötek atmışlardı. İçlerinde büyülü yiğitlik kevseri, gürül gürül akmaya başlamıştı. Artık Yunanlıları yeneceklerine inanıyorlardı.

Bir ay önce Akhisar, Manisa bölgesini kasıp kavuran korku rüzgârı, bir avuç yiğidin bağrında kırılıp gerilemişti.

Yunan askerleriyle azgın Rum milislerinin ölülerini çiğneyerek karargâha dönen bu bir avuç subayla Türk milisi, düşmanın önüne durulmaz ve yenilmez bir canavar olmadığını herkese gösterdi.

Ulusal Kurtuluş savaşına giden kırmızı ve sivri granitlerle örtülü yol, artık savaşçılara altın ve gümüşle döşenmiş cennet yolları gibi çekici ve dümdüz görünüyordu.

*

* *

Akhisar Alayı, çevreye korku salan Papazlı köyünün Rum milislerine ve Yunan karakoluna ilk köteği attıktan sonra, silâhını alan yeni gönüllüler, üçer beşer karargâha damlamaya başladılar. Koyuncu Millî Alayının eratı çabucak iki yüz elliye yükseldi. Her gönüllü, Papazlı'ya indirilen şamarın yarattığı pırıl pırıl bir umut damlasından başka bir şey değildi. Elde edilen iki ağır makineli tüfek, yeni satın alınan hayvanlara yüklendi. Böylece meydana getirilen yeni bir takım, Burunören'deki milis gücüne katılmak üzere yola çıkarıldı.

Azimli köyündeki Mehmet Bey Müfrezesi, Papazlı'ya indirilen şamardan yüreklenerek Tatar'daki düşmana Saruhanlı üzerinden saldırdı. Oradaki Rum milisleriyle Yunan karakolunu darmadağın etti. Mehmet Bey, Tatar'da karargâh kurarak düşman yönünde siperler kazdırdı. Karaağaç'taki büyükçe düşman birliği, Tatar'a doğru birkaç kez keşif kolları çıkardıysa da Mehmet Bey Müfrezesi bunları da önüne katıp kovaladı. Bölge kumandanlığı, bir ileri karakol durumuna gelen Tatar Müfrezesini daha çok güçlendirdi. Burda Mehmet Bey milislerinin başlıca görevi, düşmanla sürekli olarak teması korumaktı.

Bölge kumandanlığı, yerleşmiş gibi görünen cepheyi daha çok daraltmak ve her zaman zehirli bir dikenlik gibi biraz ötede sırıtıp duran Papazlı'yı bir düşman olarak haritadan silmek üzere bir karara varmıştı. Birinci Papazlı saldırısının tadı hâlâ damaklarında olan savaşçılar, ikinci kez oraya saldırmak için sabırsızlanıyorlardı!

Yalnız Papazlı'nın daha önce başına gelen felâket, Yunanlıları uyarmıştı. Buradaki milis sayısını başka yanlardan getirdiği milislerle arttırdığı gibi 5/42'nci Efzun Alayının bir taburu, bir ağır makineli tüfek bölüğü ve bir atlı takımıyla Papazlı'yı güçlendirmiş, köyün çevresindeki egemen sırtlara sağlam siperler kazdırmıştı. Çal Dağı üzerinden baskın yapacak Türk milislerini oyalamak, engellemek üzere de Çal Dağı üzerindeki kaleyi makineli tüfeklerle tutturmuştu.

27 Ağustos 1919 günü, Burunören Taburu, birinci Papazlı saldırısından sonra oldukça güçlendirilmiş olan Koyuncu Ali bölükleriyle birlikte tıpkı eski düzende Papazlı üzerine yürüdü. Bu arada Tatar'daki Mehmet Bey grubu Karaağaç üzerine bir şaşırtma saldırısına başladı. Mütevelli yönünden gelmesi düşünülen düşman yardımını önlemek üzere Papazlı'nın batısına gönderilen bir milis grubu da bu sırada yerine gitmiş bulunuyordu.

27-28 Ağustos gecesini düşmana yanaşmak ve saldırıya hazırlamak üzere geçiren savaşçılar, gün ışırken burunlarının

ucuna dek sokuldukları düşmanın üzerine atıldılar. Birinci Papazlı saldırısının kolaylığının verdiği yüreklilikle ve naralarla düşman siperlerine çarpan milisler, çok yoğun bir ateşle karşılaşarak şaşırdılar. Bütün piyade tüfekleri, ağır ve yeğnik makineli tüfeklerin cayırtısı ve insanı olgun buğday başakları gibi biçen sayısız kurşunlar yanında Mütevelli'nin doğu sırtlarına yerleştirilen düşman topları da savaşçıların üzerine korkunç bir yaylım ateşi püskürmeye başlamıştı. Bu sırada Çal Dağı'ndaki Yunan ağır makineli tüfekleri de güneyden saldıran milislerin üzerine ölüm yağdırıyor ve onlara göz açtırmıyordu. Savaşçılarımız ilk anda çok üstün düşman hazırlığıyla karşılaştıklarını anladılar.

Yalnız Papazlı'nın batısından saldıran savaşçılarımız ilk siperlerdeki düşman milislerini temizlemiş ve onları önüne katıp kovalamaya başlamıştı. Bu siperlerden sökülen düşman, köyden çıkarak Mütevelli yönüne doğru kaçmak istediyse de orda da Türk milisleriyle burun buruna gelince şaşaladı. Düşman, öyle daracık bir yere sıkıştırılarak kuşatılmıştı ki bir çıkış-davranışı yapması da beklenemezdi. Milis kumandanlığı, haklı olarak bunların teslim olmasını beklediyse de teslim olmadılar. Düşmanla milislerimiz birbirine pek yakın bulunduğundan Mütevelli'nin doğu sırtlarındaki düşman topları da artık gürlemez olmuştu. Şimdi yalnız piyade tüfekleri ve ara sıra yeğnik makineli tüfekler gevezelik edip duruyordu.

Saatler, en değerli saatler, boşuna geçip gidiyordu. Bizimkilere karşı çalışan saatler, düşmanın ekmeğine yağ sürüyordu. Düşman yardımı bütün öldürücü araçlarıyla nerdeyse gelmek üzereydi. En önemlisi de milislerimizin fişeklerinin bitmek üzere olduğuydu. Öyle ki düşman yardımı yetiştiğinde ellerindeki tüfekleri ancak birer sopa olarak kullanmak zorunda kalacaklardı.

Şu da vardı ki kuşatılmış olan Rum milisleriyle Yunan askerleri, bu sırada ecel teri dökmekteydiler. Bu durumda bir asker birliği ancak teslim olabilir ve böylece belki dirimini kurtarabilirdi. Ne var ki Yunan kumandanlığı, Yunan askerlerinin

önüne her gün tayın gibi şu propagandayı sürüyordu: "Türkler, teslim olan Yunanlıları öldürüyor. Teslim olursanız işkencelerle öldürüleceğinizi bilin."

Papazlı'daki kuşatılmış Yunan gücü, gerçi ecel terleri dökmüşse de saatlerin kendi hesaplarına çalıştığını da biliyorlardı. Biricik umutları, gelecek olan yardımdı. Saldırı başlayalı üç saat olmuştu. Gün, milislerimizin üzerine devriliyordu.

Kumandanlık emir verdi, milislerimiz, yaralılarını ve ölülerini de birlikte alarak çekildiler.

Rum milisler ve Yunan askerleri, alınlarında nohut gibi ecel terleriyle oldukları yerde kaldılar ve yaşamanın güzel olduğunu bir kez daha anladılar.

Eğer milislerimizin tüfeklerinin ucunda birer süngüleri olsaydı, düşman askerleri, hiçbir vakit yaşamanın güzel olduğunu düşünemeyeceklerdi.

ERZURUM KONGRESİ

19 Ağustos 1919 Amiral Web' den Lord Curzon'a mektup:
"...Amerika, Trabzon ve Erzurum'u da içine alan bir Ermenistan'ı koruyacak. Buna göre Wilson, Türk otoritelerinden Ermenilerin korunmasını istiyor, yoksa fena olur" diyor.

10 Temmuz, Kâzım Karabekir için oldukça civcivli bir gündü. Trabzon'daki tümenden kötü bir haber gelmişti. Boztepe'deki kırmızı cephanelikte siyasî olduğuna kuşku olmayan bir sabotaj yapılmıştı. Değirmendere yönündeki erzak ve gereç ambarı yıkılıp çökmüş, komşu mahallelerdeki yapılar ve

evler çoğunlukla yıkılmıştı. Bir subayla üç er ölmüş, bir subayla üç er yaralanmış, halktan da on yedi kişi ölmüş, yetmiş beş kişi yaralanmıştı. Bunların beşi ağır yaralıydı. Ayrıca dört ordu hayvanı ölmüş, on dört hayvan da yaralanmıştı. Ruslardan kalma üç bin beş yüz sandık dinamit, epeyce barut, on beşlik üç yüz top mermisi yok olmuştu.

Kâzım Karabekir, artık, kuşkulanmıyor, yediği ekmek gibi biliyordu. Bu sabotaj da, doğu sınırında Ermenilerin bir katliam kampanyasına girişmeleri de Mustafa Kemal'in doğuya gelmesi dolayısıyla İngilizlerin yaptırdığı rezaletlerdi.

Mustafa Kemal'in çevresindekileri korkutarak onu bu bölgeden kaçırtmak düşüncesinde oldukları belliydi.

Bu kuru gürültüye pabuç bırakacak kimse de yoktu. Yarbay Rawlinson bunu anlamaktan uzaktı.

İngilizler, kongrenin yapılacağı gün olarak hâlâ 10 Temmuz'u biliyor ve bu sırada aşağıdan ve yukardan baskı yaparak kongre üyeleri ve onları seçen halk üzerinde panik yaratmak istiyorlardı.

Kâzım Karabekir'e göre Boztepe'deki patlamayı yapanlar, yüzde yüz Pontoslu Rumlardı. Yalnız, üstünkörü bir araştırmayla bunlar bulunup meydana çıkarılmazdı.

Bu arada Yarbay Rawlinson, Erzurum Kongresi'nin yapılmaması, yapılırsa Mustafa Kemal'in buna alınmaması için bütün gücüyle ve her türlü silâhı kullanarak çalışıyordu. Kongre yapılır da Mustafa Kemal de bu kongreye alınırsa işlerin çok kötüleşeceğini yani, doğunun işgal edileceği tehdidini savuruyordu.

Rawlinson'un el altından oynadığı bütün bu oyunları Kâzım Karabekir, bütün dikkatiyle izliyordu.

Rawlinson' un, doğu sınırı üzerinde Ermenileri Türk ve Müslümanlara saldırtıp onları yığınla öldürtmesi haberi, Erzurum halkı üzerinde kötü bir etki yapmaya başlamıştı.

Halk birbirine:

— Aman, ne olur, İngilizleri darıltmayalım. İngilizler her türlü fenalığı yapabilirler! Demeye başlamıştı.

Bu türlü lâfların dahi bir İngiliz propagandası olduğunu anlayan Kâzım Karabekir, bir karşı propagandayla bu İngiliz zehrine bir panzehir yaratmaya çalışıyordu:

— Ben, diyordu, Erzurum millî kararından sonra Ermenilere lâzım olan terbiyeyi vereceğim. Bunu İngilizler de haklı görüyor. Pontosçulara gelince, onların başını kaldıracak kuvveti yok. Sarıkamış'ı aldıktan sonra öksüz çocuklar kasabası yaparak binlerce yetimi orada toplayacağım. Kars'ın ormanlarından Erzurum ve şarkın odun ihtiyacını bedava vereceğim.

Sonra, Yarbay Rawlinson'a bir yazı yazarak gönderdi.

Bunda Pozat ve Mescitli köyleri halkının Ermenilerin eliyle nasıl kesilip öldürüldüğünü gidip gözleriyle görmesini, Karakurt yönünden gelen makineli tüfek ve tüfek ateşi seslerinin herkesi nasıl üzdüğünü ve kaygıya düşürdüğünü söylüyordu.

12 Temmuz'da Beyazıt bölgesinde de bir Ermeni keşif kolu, bir postamıza saldırmış ve püskürtülmüştü.

Yine 12 Temmuz'da, Erzurum'a gelmeye başlayan delegelerden birkaçı karargâhta Kâzım Karabekir'i görmeye gittiler. Paşa, onlara yüreklendirici güzel sözler söyledi:

— Kıtaatımız kongrenin emrine hadim olacaktır, dedi. Memleketimizi ve istiklâlimizi kurtarmak için esası siz kuracaksınız. İtilâf kuvvetleri bir iş yapacak halde değildir. En sonra Ermeniler ve Rumlarla karşı karşıya kalacağız ve onlarla mücadele edeceğiz. Bunu da Türk milleti nasıl olsa başaracaktır. En mühimi, kongre ile millî birlik ve millî kuvvetin gösterilmesidir.

Bunları büyük bir ilgi ile dinleyen delegelerin arasında bu ara bir baş kımıldadı ve bir ağız konuştu:

— Orduya artık lüzum yoktur, dedi. Herkes silâhını evinde taşısın, harplik iş kalmamıştır.

Bunları sabırla dinleyen Kâzım Karabekir'in yüzü öfkeden kıpkırmızı kesildi. Bu adamı hiç görmemişti ve tanımıyordu. Gazap haline gelen öfkesini güçlükle yenerek:

— Siz kimsiniz ve bu fikri nereden aldınız? Diye sordu.

Delege, şöyle karşılık verdi:

— Ben Sürmene murahhası avukat ve gazeteci Ömer Fevzi'yim. Harbi Umumi oldubitti, artık hâlâ harp fikri memleketi tahrip eder. Kanaatimdir, orduya lüzum yoktur. Orduları dağıtmalı!

Kâzım Karabekir, içinden şunları geçirdi: " Erzurum Kongresi'ne gelenler arasında böyle bir zehirli dimağın bulunması ne kadar vahim!"

Sonra Ömer Fevzi'nin yüzüne karşı, uzunca bir uyarıcı konuşma yaptı. Elbette bu bir azarlamadan başka bir şey değildi. Sözünün sonunu şöyle getirdi:

— Hudut üzerinde Ermeni topları patlarken, Erzurum Kongresi'ne gelen bir murahhasın böyle bir fikrini bir daha izhar etmemesi lâzımdır.

Paşa, elinden gelse bu yılanı tutup ayaklarının altında ezmek isterdi, ne var ki onu bir halk yığını seçmişti, bu halka duyduğu saygı yüzünden böyle bir şey yapamazdı.

Kim bilir adamcağız, belki de durumu henüz kavramamıştı. Belki gerçeği gördükten sonra aklı başına gelebilirdi. Kâzım Karabekir, 13 Temmuz'da delegelere bir karşı ziyaret yaptı ve onların moralini güçlendirmek için şöyle konuştu:

— Ne İstanbul Hükümeti, ne de İtilâf Devletleri, korkulacak kuvvetler değildir. Yaşamak ya da ölmek kararı sizin ellerinizdedir.

Karadeniz kıyısı delegeleri de İtilâf Devletleri'nin donanmasından korkuyorlardı. Onları yatıştırmak ve morallerini güçleştirmek üzere birkaç söz söylemek zorunda kaldı:

— İngiliz milleti, Doğu işlerine karışmıyor, karışmak istemiyor. İngiliz hatipleri bir İngiliz neferinin dahi burnunu kanatmayacaklarını haykırmaktadır. Bunun için de bugün İngiliz donanması, bostan korkuluğundan başka bir şey değildir.

Delegeler, Doğu Bölgesi Kumandanının ağzından böyle güzel sözler işitince pek sevindiler ve bu sevinçlerini Paşa'ya duyurmaktan da ayrı bir sevinç duydular.

Mustafa Kemal ve Rauf Bey, hâlâ üzgün ve asık yüzleriyle dolaşmak ve görünmekten kendilerini alamıyorlardı.

Kâzım Karabekir, onların içindeki son üzüntü ve kaygı kırıntılarını da silmek için her ikisine de birer güç verici yazı yazdı. Mustafa Kemal'e yazdığı yazı şuydu:

" -Hidemat ve fedakârlığı bütün cihanca müsellem olan ve ordu ve milletin mabeliftiharı bulunan zatı samilerinin istifaya mecburiyetlerinden dolayı şahsım ve kolordum son derece müteessirdir. Yalnız gaye-i mukaddese-i milliyemiz için mücadeleden hiçbir an geri durulmayacağı hakkındaki vaadi samileriyle müteselli olduğumuzu arz ile vatan ve milletimiz için her türlü mesaide Cenabı Hakk'ın muvaffakiyetler ihsan buyurmasını tazarru eder ve kolordumun ihtiramatı ve tazimatı mahsusasını takdim eylerim efendim.

15. Kolordu Kumandanı
Mirliva Kâzım KARABEKİR"

Eski Bahriye Nazırı Rauf Bey'e de şunu yazdı:

" - Şimdiye kadar vatana pek şanlı ve şerefli hidemat ifasıyla milletimize kıymetli sahifeler yazdıran zatı samileri gibi bir recülü hükümetin, vatan ve milletin saadet ve selâmeti için bir fert sıfatıyla çalışmak üzere bütün varlığından vazgeçerek Erzurum'u teşrif ve bu gaye-i mukaddese uğrunda her türlü fedakârlığı ihtiyar buyurması, vatanın istihlâsı için yürekleri çarpan bütün insanlara büyük bir teselli ve ümit bahşetmiştir. Herhalde muvaffakiyetlerin ve mülkü millete nafi (yararlı) hizmetler ifasına mazhariyetlerini Cenabı Hakk'tan temenni eyler, ihtiramatı ve tazimatı faikamı takdim eylerim.

15. Kolordu Kumandanı
Mirliva Kâzım KARABEKİR"

Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal ve Rauf Bey'le üçlü bir konuşmada, sınır üzerinde kanlı oyunlar oynayan Ermenilerden söz açarak şöyle dedi:

— Ermeniler çok şımardılar. İngilizler, mütareke mucibince diye toplayacakları silâhları ve mühimmatı Ermeni arazisinden geçirmekle Ermenilerin maneviyatını yükselterek Erzu-

rum'a yürütmeye çalışıyorlar. Erzurum Kongresi esnasında bir taarruza maruz kalmaklığımızı da düşünerek icap eden hazırlıkları yaptım. 15 Temmuz'da hududa kadar giderek kıtaatı teftiş ve tatbikat yaptıracağım. Esas projem: Elviyei Selâse'nin istirdad, Ermenilerin silâhtan tecrid ve Ermenistan'ın rehine olarak işgalini ilk fırsatta tatbik etmek.

Mustafa Kemal:

— Bu hareketi muvaffakiyetle yapacağına ümidin var mı? Ne kadar zamanda Ermeni ordusunu dağıtabilirsin? Diye sordu.

— Geçen sene hemen aynı kıtaatla aynı arazide muvaffakiyetle yapmıştım. Ermeni ordusunu fena hırpalamıştık. Gerçi külliyetli silâh, cephane almaktadırlar. Fakat manen gerek şahsımdan, gerekse Türk askerinden yılgındırlar. Başka bir hükümetten yardım görmezlerse bir buçuk-iki ayda meseleyi hallederim. Bugün için bir taarruzlarını muvaffakiyetle defederim. Bolşeviklerin şimalî Kafkasya'ya girmesiyle Ermenilerin münferit kalacaklarını katî görüyorum. İşte bu fırsat kaçırılmamalıdır. Eğer İngiliz kıtatı kâmilen Kafkasya'dan çekilirse, Bolşevikler, Kafkaslara girmeseler dahi Ermenilerin yine yalnız kalacağını ümit ederim. Gürcülerle anlaşabiliriz, onların derdi Batum'dur.

Mustafa Kemal, bu düşünceleri doğru bulduğunu söyledi.

Kâzım Karabekir'in şimdilik kararı Ermeni saldırısını beklemekti. Ermeni ordusu, istilâ için Türk sınırlarından içeri ilk adımlarını atar atmaz hemen kolordusunu onların karşısına dikecek ve hazırladığı plânı rahatça uygulayacaktı.

Kâzım Karabekir 15 Temmuz'da otomobille birlikleri denetlemeye çıktı. Dokuzuncu ve On İkinci Tümenleri gözden geçirdi. Akşamleyin de Horasan'da On İkinci Tümen karargâhında kaldı. Ermenilerin korkunç katliamlarına karşın halkın moralini yükseltmeye çalıştı. 17 Temmuz'da Erzurum'a döndü.

17-18 Temmuz gecesi daha önceleri hazırladığı bir oyunu uyguladı. Beyazıt Garnizonundan fedai dört subay ve üç erden meydana gelen Yüzbaşı Halil Bey Müfrezesini Nahcivan

bölgesine (sözde asker kaçağı olarak) geçirtti. Bunlar Nahcivan'daki Türk ve Müslümanları kesip asan Ermenilerin korkunç zulümlerine karşı manevî bir güç yaratmaya gittiler. Ermeni zulmü, sınır bölgesinde sürüp gidiyordu. Türkiye'ye sığınan yedi evlik Akçakale göçmenini Ermeni memurları sınırda tepeden tırnağa soymuşlardı.

Kâzım Karabekir, kulağına gelen bütün bu olayları Yarbay Rawlinson katında durmadan protesto ediyorsa da Rawlinson, kös dinlemiş gibi duruyordu. Paşa, bununla da kalmayarak bunları açık telgraflarla İstanbul hükümetiyle beraber her yana yazıp bildirmekte gecikmiyordu.

Kâzım Karabekir, her Cuma günü Kars Kapısı alanında yaptırdığı jimnastik oyunlarına yediden yetmişe bütün Erzurum halkının katılmasını sağlıyor, böylece şehirde büyük bir kımıldama meydana getiriyor, halkı da böylece birliğe alıştırıyordu. Böyle günlerde Erzurum, kendi kendine yeten bir site görünüşü alıyordu. Erzurum halkının yaptığı bu canlı jimnastik hareketlerine ve türlü oyunlara kongreye gelen delegeleri ve Mustafa Kemal'in karargâhını da çağırıyor, böylece yakılıp yıkılmış, ufuklarında Ermeni topları gürleyen, başında türlü İngiliz dolapları dönen bu çileli ve rahatsız şehir felekten bir gün çalıyor ve dertlerini, kaygılarını unutuyordu.

Hele 18 Temmuz'da Paşa'nın verdiği müsamere, yokluk içinde yaratılmış bir varlık denebilecek güzellikteydi. Ancak, hürriyet ve bağımsızlığı içinde bir de eğlenmek isteyen bir şehirde böyle sevinçli ve hareketli bir gün geçirebilirdi. Kâzım Karabekir, bu eğlenceyi akşamleyin de uzatmanın yolunu buldu. Kolordu gazinosunda, Mustafa Kemal'in karargâhıyla bütün delegelere enfes bir şölen ve müzik konseri verdi.

Bu güzel günü sanki büsbütün sevince boğmak istercesine İstanbul'dan, Harbiye Nezaretinden güzel haberler de gelmişti.

Bolşevikler, Dobrice'ye girmişti. İki Fransız tümeni Bolşeviklere katılmış, bu yüzden Fransız makamları öbür askerlerini de bu tehlikeli bölgeden çekip götürmüşlerdi. İtalyanlar da

yenilmişlerdi. Bulgarlardan Dobrice karşılığında yardım istemişlerdi. Macarlar Vidin'i işgal etmişlerdi. Batı Trakya'da bir Bulgar tümeni, üç Yunan tümeninin saldırısını püskürtmüştü. Amiral Kolçak, Bolşevikler karşısında yenilmiş ve pek çok esir vermişti.

Şölende ve konserde Mustafa Kemal, Rauf Bey ve Kâzım Karabekir, hep bu güzel ve umutlu haberler üzerinde konuşup türlü yorumlarda bulundular.

Türkiye'nin sınırlarını bir çember gibi kuşatan itilâf ordularının kalıntıları, türlü zorlayıcı nedenlerle çekilip gidiyor, böylece, Türkiye kıyılarına yapılması akla gelen İtilâf ordularının çıkarma birlikleri gittikçe zayıflıyordu. Kâzım Karabekir'in dediği gibi Kuvayı Milliyecilerle henüz elde kalan Türk ordusu kadrolarının yalnız doğuda Ermeni, batıda da Yunan ordusuyla karşı karşıya kalacağı anlaşılıyordu. Türk milleti, yalnız sopalarla bu iki küçük saldırganı tepeleyebilirdi.

Mustafa Kemal, henüz hasta olduğundan içemiyor, sağından solundan buram buram tüten mis gibi anason kokusunu koklayarak sarhoş oluyordu. Evet, zaman kim ne derse desin, Türkiye için çalışıyordu. En son zafer Türklerindi.

Kâzım Karabekir'in, Mustafa Kemal'in yerine 3. Ordu (9. Ordu sonraki bir emirle 3. Orduya çevrilmişti) Müfettişliğine atanmasından iki gün sonra, 23 Temmuz'da Erzurum Kongresi, parlak şenliklerle ve ordunun büsbütün göze çarpan desteğiyle açıldı. 23 Temmuz Hürriyet Devrimi bayramı da mahsustan kongrenin açılış gününe rastlatılmış ve yapılan büyük şenliklerin Meşrutiyet Bayramı için mi kongrenin açılışı dolayısıyla mı olduğu su götürür bir durum almıştı. Erzurum halkı, bu şenliklerin neden yapıldığını yakından biliyordu. Onlar, bayramı kongrenin açılışı şerefine yapıyordu.

Kâzım Karabekir, Sansaryan Ermeni Okulu'nu dayatıp döşetmiş ve kongrenin burda yapılmasını sağlamıştı. Kongrenin yapılmaması için İstanbul Hükümetinin üst üste gönderdiği emirler Kâzım Karabekir'e vız gelmişti. Bütün resmî memurlar törene katıldığı gibi, açılış töreninde kolordu bandosu da ne-

şeli ve coşturucu marşlar çalmaya başladı. Bütün kongre üyeleri Sansaryan Okulu'na girerken Kâzım Karabekir'in ihtiram kıtasınca selâmlandılar.

Böylece, Türk ordusu da halkın ihtilâl liderlerini saygıyla selâmlayarak onun yanı başında olduğunu korkmadan ve çekinmeden herkese göstermiş oldu.

O gün Erzurum'un en güzel günlerinden biriydi. Gök bulutsuz ve koyu maviydi. Dumlu Dağı'ndan esen serin bir şimal rüzgârı ovayı yalıyor ve bu bin yıllık Türk şehrine bir tazelik veriyordu. Sabah saat on birde başlayacak olan kongrenin üyeleri erkenden şimdiki Yapı-Usta Okulu'nun yerindeki pek mütevazı mektebin bahçesinde kurulmuş çadırlar altında toplanmaya başlamışlardı. Bütün yüzlerde esaslı kararlar vermeye hazırlanmış insanların ciddiliği görünüyordu. Erzurum Müdafaayı Hukuk Derneği, bu yapının küçük bir odasında geçici bir büro kurmuştu. Derneğin ücretli kâtibi Cevri Efendi, her zamanki ciddiliğiyle gözlerinde gözlükleri masasının önüne oturmuş, üyelerin bir cetvelini dolduruyordu.

Pek mütevazı mektebin takriben on iki metre genişliğinde ve yirmi metre uzunluğundaki salonun doğu tarafına cam tahtasından bir reis, iki kâtip kürsüsü yapılmış ve açılış günü için bu kürsüler halı seccadelerle örtülmüştü. Salonun diğer kısmına yüzleri kürsüye doğru gelmek üzere basit ve yine çam tahtasından mektep sıraları dizilmişti. Duvarlar, pencereler çıplaktı. Gözü ve gönlü oyalayacak ne bir resim, ne de bir yazı vardı.

Bütün delegeler, ömürlerinde ilk kez çok önemli bir işle karşılaşmış kişilerin düşünceliliği ve ağırbaşlılığı içindeydiler. Bahçede grup grup toplanıp öteden beriden konuşuyor, sonra kongre salonunu görmek için içeri giriyor, çıkıyorlardı.

Hemen herkes kendilerine ikram olunan çay ve kahveleri okulun bahçesinde ayakta içerek yaşayışlarındaki en önemli işe girişmek üzere hazırlanıyordu.

Bu sırada, birkaç çift atın ritmik ayak sesleri işitildi ve üç güzel araba okul bahçesinin önündeki yolda durdu. En önde

kolordunun muhteşem denecek kadar güzel ve süslü arabası duruyordu. Şimdi bütün delegelerin gözleri o yandaydı. Soluk almadan bekliyorlardı. İncelmiş, uzamış, sarışın yüzü, mavi gözleri ve üstündeki mirliva üniformasıyla Mustafa Kemal, ilk önce arabadan indi. Arkasından kırmızı, yuvarlak yüzü ve gürbüz vücuduyla Kâzım Karabekir inerek onun yanı başında yürümeye başladı. Arkalarından da bir yaver inmiş, onları izlemeye başlamıştı.

Arkadaki arabalardan da Rauf Bey'le birlikte Mazhar Müfit, İbrahim Süreyya Beyler ve paşaların maiyetinden bir iki kurmay subay inmişti.

Mustafa Kemal'in paşa üniforması üzerinden sarkan "Fahri Yaver Hazreti Şehriyarı" kordonlarına bütün delegeler değişik duygularla bakıyorlardı. Uzun boylu, çok yakışıklı ve kara gözlü Rauf Bey'in sırtındaysa kendisine çok yakışan koyu renkli sivil bir giynek vardı.

Müdafaayı Hukukçular, hemen koşarak Mustafa Kemal'le Kâzım Karabekir ve Rauf Bey'i bahçenin ortasında karşıladılar. Bütün delegeler, iki sıra olarak kongre salonuna giden kapıya açık bir koridor bıraktılar. Mustafa Kemal, bu koridordan geçerken hepsinin ayrı ayrı elini sıkıyor ve gerekince alçak sesle bir şeyler konuşuyordu. Yüzü, içine girdiği işin öneminden sertti. Salona giden kapının yanındaki ağaçların altında bir grupla konuşmaya daldı.

Kongre, on birde başlayacaktı. Dakikalar hızla akıyordu.

Bu sırada Kâzım Karabekir ve arkasındaki kurmay subaylar, Mustafa Kemal'i ve delegeleri selâmlayarak arabalarına bindiler ve gittiler.

Saat tam on birde Mustafa Kemal başta olmak üzere Rauf Bey, Amasya delegesi Süreyya Yiğit ve bütün delegeler salona girerek yerlerini aldılar.

Mustafa Kemal Paşa, ön sıralardan birinde oturan Erzincan delegesi Şeyh Hacı Fevzi Efendi'nin yanına oturdu.

Delegeler arasında en yaşlısı Trabzonlu Eyüp oğullarından İzzet Bey'di. İzzet Bey, Erzurum Müdafaayı Hukuk'una bir

cemile olmak üzere bu hakkını Raif Efendi'ye bırakmıştı. Raif Efendi, kürsüye geldi. Bir iki söz ile kongrenin açıldığını ve bir başkan seçilmesi gerektiğini bildirdi.

Seçimden önce Şiran delegesi Müftü Hasan Efendi, çok güzel Türkçe bir dua okudu. Bu da kongreye manevî bir hava getirdi.

Kongreden önce birçok mırın kırın edildiği halde yine de Mustafa Kemal, oy birliğiyle başkan seçildi. Başkanlık kürsüsüne çıktı. Açılış nutkunu okumak üzereydi.

Üzerinde yine paşa giyneği vardı. Askerlikten resmen ayrıldığı halde sırtındaki paşa giyneğini ve padişahın fahri yaveri olduğunu gösteren şatafatlı kordonları henüz çıkarıp atamamıştı. Bunun iki türlü nedeni vardı. Bir kez sırtına giyeceği bir kat sivil giyneği yoktu. Sonra, kendisindeki pek köklü bir düşüncenin emrindeydi. Bu türlü resmî üniformalarla büyük etki yapılabiliyordu. Amaç için de her şey meşru olduğuna göre birkaç gün daha bu büyük etkili giynekten yararlanmak günah mı olurdu?

Mustafa Kemal ne yazık ki, daha ağzını açıp bir çift söz söylemeden ilk kafa tutma ve karşı gelme olayıyla karşılaştı. Gümüşhane delegesi Zeki Bey ona:

— Paşa, evvelâ arkanızdaki elbisenizi ve göğsünüzdeki kordonunuzu çıkarın da sonra riyasete başlayın. Tahakkümden korkuyoruz, dedi.

Bu sözler, koca salonda buz gibi bir hava yarattıysa da yaşayışı süresince pek çok iri kıyım hasımlarını ve rakiplerini kolayca göğüslemesini bilmiş olan Mustafa Kemal, ufak bir duraklamadan sonra öfkelenmenin yeri olmadığını anladı ve derin sesiyle elindeki kâğıttan açılış nutkunu okumaya başladı:

— Muhterem Murahhas Efendiler!

Kongremiz heyet riyasetine acizlerini intihap eylemek suretiyle gösterilen asarı itimat ve teveccühe hassaten teşekkür ederim. Bu münasebetle bazı maruzatta bulunmak isterim.

Efendiler!

Tarih ve hadisatın şevkiyle, bilfiil içine düştüğümüz bugünkü kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek ve bundan müteheyyiç ve müteessir olmayacak hiçbir vatanperver tasavvur, edilemez.

Harbi umuminin sonlarına doğru milliyetler esasına müstenit vaatler üzerine Hükümeti Osmaniye'miz de âdilâne bir sulha nail olmak emeliyle mütarekeye talip oldu.

İstiklâl uğrunda namus ve şehametiyle dövüşen milletimiz, 30 Teşrinisani 1334'te (1918) imzalanan Mütarekename ile silâhını elinden bıraktı.

Devletlerin şahsiyeti mâneviyesi ve vaziül imza murahhasların namusu zatileri zaman ve kefaletinde bulunan işbu Mütarekename ahkâmı bir tarafa bırakılarak İtilâf Devletleri Kuvayı askeriyesi, payitahtı saltanat ve makamı celili hilâfet olan İstanbul'umuzu işgal etti. Gün geçtikçe artan bir şiddetle hukuku hilâfet ve saltanat, haysiyeti hükümet, izzeti nefsi millimiz tecavüz ve taaddilere uğradı. Tebaa-i Osmaniye'den olan Rum ve Ermeni anasırı, gördükleri teşvik ve müzaheretin netayiciyle de namusu millimizi cerihadar edecek taşkınlıklardan başlayarak nihayet hazin ve kanlı safhalara girinceye kadar küstahane tecavüzata koyuldular. Fakat derin bir telehhüf ile itiraf etmeliyiz ki bu cüretler, sekiz aydan beri birbirini takiben mevkii iktidara gelen, murakabeyi milliyeden azade hükümeti merkeziyenin birinin diğerinden daha fena olarak gösterdiği zaaf ve aciz asarından ve payitahtta ve bazı matbuatta görülen pek mezmum ihtirasattan ve vicdanı millînin inkâr, Kuvayı Milliyenin ihmal olunmasından nâşi vüsat bulmuştur.

Salif-ül arz esbab ve payitahtı saltanatın da mahsur ve tamamıyla murakabeye tâbi kalması yüzünden artık bu vatanda mukaddesat ve mukadderata sahip bir kudret ve iradei milliyenin mevcut olmadığı zehab-ı batılı hükümran olmuş ve cansız bir vatan, kansız bir millet nelere müstahak ise bimuhaba onların tatbikatına İtilâf Devletlerince başlanmıştır.

İnkısamı vatan mevzuu bahis ve karar olarak vilâyeti şarkiyemizde Ermenistan, Adana ve Kozan havalisinde Kilikya

namlarına Ermenistan, garbî Anadolu'nun İzmir ve Aydın havalisinde Yunanistan, Trakya'da payitahtımızın kapısına kadar kezalik Yunanistan/Karadeniz sahillerimizde Pontos Krallığı ve ondan sonra kalan bakiye-i aksamı vatanda da ecnebi işgal ve himayesi gibi artık 650 seneden beri müstakilen saltanat sürmüş ve tarihi adlü celâdetini vaktiyle Hindistan hududuna, Afrika'nın ortasına ve Macaristan'ın garbine kadar yürütmüş olan bu milletin esarete, kölelik payesine indirilmesi ve nihayet bu devletin sahife-i tarihini kapatarak mezarı ebediyete defnetmek gibi insaniyet ve medeniyetle ve alel-husus milliyet esasatiyle kabili telif olmayan emeller, cayi kabul ve tasvip bulmuş ve görülüyor ki tatbikat devresi de başlamıştır.

Bu tatbikat, bu anda gözümüzün önünde hazin bir surette cereyan ediyor. İzmir, Aydın, Bergama ve Manisa havalisinde şimdiye kadar binlerle anaların, babaların, kahramanların, çocukların revan olan hunu pâki, Aydın gibi Anadolu'muzun, en güzide bir şehrinin Yunanlıların zalim ve ateşin tahribatına kurban oluşu, muhtelif aksamı memleketin İtalyan ve saire işgali altına alınışı ve dâhile doğru elim bir surette muhaceret yapılması elbette gayreti Allah'a ve gayreti milliyeye dokunmuştur.

Efendiler!

Malûm hakayıktandır ki: Tarih, bir milletin kanını, hakkını, varlığını hiçbir zaman inkâr edemez. Binaenaleyh böyle bir nikabı batılın arkasından vatanımız ve milletimiz aleyhinde verilen hükümler, kanaatler, muhakkak mahkûmu iflâstır. Ve işte bütün bu menfur zulümlerden ve bu bedbaht tacizlerden, tarihimize karşı reva görülen haksızlıklardan müteessir olan vicdanî, millî, nihayet sayhayı intihakmı yükseltmiş ve müdafaayı hukuku milliye ve muhafazayı hukuku milliye ve müdafaayı vatan ve Reddi İlhak gibi muhtelif namlarla ve fakat aynı mukaddesatın temini siyaneti için tebarüz eden millî cereyan, bütün vatanımızda artık bir elektrik şebekesi haline girmiş bulunuyor. İşte bu şebekeyi azimkâranenin vücuda getirdiği ruhu celâdettir ki, mübarek vatan ve milletin mukaddesatını tahlis

ve himayeye müstenit son sözü söyleyecek ve hükmünü tatbik ettirecektir.

Efendiler!

Vaziyeti umumiye ye hususiye hakkında cümlenizce malûm olan bazı hususatı burada tekrar hatırlatmayı faideden kâlî bulmuyorum:

A) Dört aydan beri Mısır'da istikbali millinin temin ve istirdadı için pek kanlı vakayı ve ihtilalât devam ediyor.

Nihayet İngilizler tarafından bitevkif Malta'ya götürülmüş murahhaslar tahliye olunmuş ve Paris sulh konferansına azimetlerine muvafakate mecbur olmuşlardır.

B) Hindistan'da istiklâl için vasf mikyasta ihtilaller oluyor. Maksadı millîlerine vusul için bankalar, Avrupa müessesattı, demiryolları bombalarla tahrip ediliyor.

C) Afganistan ordusu da İngilizlerin milliyeti imha siyasetine karşı harp ediyor. İngilizlerin bel bağladıkları hudut kabailinin dahi Afganlılara iştirak ettiğini ve bu yüzden İngiliz askerlerinin dâhile çekilmeye mecbur olduğunu İngiliz gazeteleri itiraf etmişlerdir.

D) Suriye'de ve Irak'ta İngilizlerin ve ecnebilerin tahakküm ve idaresinden tekmil Arabistan hâli galeyandadır. Arabistan'ın her yerinde ecnebi boyunduruğu reddolunuyor. Yalnız refah ve saadeti memleket için ecnebilerin iktisadî, ümranı, medenî vesaitinden muavenete rıza gösteriliyor.

Bağdat ve Şam içtimai umumîleri her tarafa bu kararı neşretmiştir.

E) Ahiren, devletlerarasında hâsıl olan rekabet münasebetiyle İngilizlerin Kafkasya'dan kâmilen çekilmesine karar verilmiş ve tatbikat bir müddetten beri başlamıştır. İtalyan kuvvetlerinin Batum tarikiyle Kafkasya'ya gelmesi mukarrer ise de İtalya'daki ve Kafkasya'daki ahvali dâhiliye münasebetiyle bu kararın tatbikinden korkuyorlar.

F) İstiklâli millîlerini tehlikede gören ve her taraftan istilâya maruz kalan Rus milleti, bu tahakkümü umumiye karşı bütün efradı milletinin kudreti müşterekesiyle çarpışıp ve umumun

malûmu olduğu veçhile bu kuvvet kendi memleketleri dâhilinde galebe çalmış ve kendi üzerine musallat olan milletleri de daire-i nüfuz ve sirayetine almakta bulunmuştur.

G) Şimdi Kafkas, Azerbaycan ve Gürcistan birbirleriyle ittihat ederek mevcudiyeti milliyeleri aleyhine yürümek isteyen Denikin ordusunu harben tazyik ve Karadeniz sahiline sürmüştür.

H) Ermenistan'a gelince: Bir fikri istilâ perverde eden Ermeniler, Nahcivan'dan Oltu'ya kadar bütün ahali-i İslâmiyeyi tazyik ve bazı mahallerde katliam ve yağmagerlikte bulunuyorlar. Hudutlarımıza kadar İslâmları mahva mahkûm ve hicrete mecbur ederek vilâyeti şarkiyemiz hakkındaki emellerine doğru emniyetle takarrüp etmek ve bir taraftan da dört yüz bin olduğunu iddia eyledikleri Osmanlı Ermenisini bir istinatgâh olmak üzere memleketimize sürmek istiyorlar.

Karadeniz'in garp tarafındaki vakaya gelince: Macar ve Bulgarlar memleketlerinin mühim bir kısmını istilâ etmek isteyenlere karşı bütün mevcudiyeti milliyeleriyle çarpışıyorlar.

Meriç Nehri garbında yani Balkan Harbi'nden evvel devletimizin malikânesi olan garbı Trakya'nın Bulgarlardan alınarak Yunanlılara verilmesi Düveli İtilâfiyece karargir olmasından naşi harekâtı tatbikiye başlamış ve Yunan işgal kuvvetlerine karşı Bulgar Kuvayı Milliyesi tarafından takviye edilen Bulgar kuvvetleri, garbî Trakya mıntıkası dâhilinde verdikleri muharebat neticesinde müteaddit Yunan fırkalarını defetmiştir.

Vaziyeti hususiyemize gelince: Daha Dersaadet'ten çıkmadan evvel vatan ve milletin çarei tahlisi hakkında birçok ricali mesule ve muktedire ile görüşülmüştü. Payitahttaki münevverânın din ve devlete hizmetleri mesbuk zevatı âliyenin mesaii mesarifeleri kıymettar olmakla beraber tesir ve murakabe altında mahsur bir muhit, kendilerini daima tehdit ve akametle müteessir etmektedir. Her halde mukadderata hâkim bir idari milliyenin müdahaleden masun bir surette zuhuru ancak Anadolu'dan muntazardır. Buna istinadendir ki bir şûrayı millîinin vücudunu ve ancak kuvvetini iradei milliyeden alacak mes'ul

bir hükümetin mevcudiyetini talep etmek, bilhassa son zamanlarda payitahtın hemen tekmil tabakatı mütefekkiri için bir fikri sabit halini almıştır.

Şurada acıklı bir hakikat olmak üzere arz edeyim ki memleketimizde külliyetli Ermeni parası ve birçok propagandalar cereyan ediyor. Bundaki gaye pek aşikârdır ki hareketi milliyeyi akîm bırakmak, amali milliyeyi felce uğratmak. Yunan, Ermeni amalini ve bazı aksamı mühimmei vatanı işgal gayelerini teşkil etmektir. Bununla beraber her devirde, her memlekette ve her zaman zuhur ettiği gibi bizde de kalp ve asabı zayıf, gayrı müdrik insanlarla beraber vatansız ve aynı zamanda refah ve menfaati şahsiyesini vatan ve milletinin zararında arayan esafil de vardır. Şark umurunu tedvirde ve zayıf noktaları arayıp bulmakta pek mahir olan düşmanlarımız, memleketimizde bunu adeta bir teşkilât haline getirmişlerdir.

Fakat mukaddesatının gaye-i necatıyla çırpınan bütün millet, işbu tariki azim ve mücahedesinde her türlü mevanii muhakkak ve mutlaka kırıp süpürecektir. Bütün bu gayeleri istihsal için vakfı amal eyleyen milleti necibemizin içinde bir ferdi millî gibi çalışmaktan mütehassıl zevk ve mubahatı burada şükran ve mefharetle arz eylerim.

En son olarak niyazım şudur ki: Cenabı Vacib ül âmâl hazretleri, Habib-i ekremi hürmetine bu mübarek vatanın sahip ve müdafi-i ve diyaneti Celile-i Ahmediye'nin ile yevm-ül kıyam harisi esdakı olan milleti necibemizi, makamı saltanat ve hilâfeti kibriyayı masun ve mukaddesatımızı düşünmekle mükellef olan heyetimizi muvaffak buyursun! Âmin!

*

* *

Mustafa Kemal'in nutku, birçok yerlerinde alkışlanmışsa da bittikten sonra genel bir alkış, okunan nutkun doğrulandığını gösterdi. Sonra birkaç komisyon seçildi. Bu cetvelleri, derneğin sekreteri olan Dursunoğlu Cevat Bey kaleme aldı.

Bu sırada bir delege, "Teşkilâtta kaza idare heyetlerinde kaymakamların reislik ve askerlik şube reislerinin ikinci reislik,

vilâyetlerde valilerin reislik ve ahzı-asker daire reislerinin ikinci reislik vazifelerini görmelerini" önerdi.

Oysa Müdafaayı Hukuk, halkın bağrından fışkırmış bir örgüttü. Bu delegenin ileri sürdüğü düşünceyi benimsemek, örgütü daha şimdiden bürokratların ya da Osmanlı Devleti'nin eline vermek demekti.

Belki de dalgınlığa geldiğinden Rauf Bey de bu düşünceyi benimser görününce işin rengi değişti.

"Rauf Bey, kongreye, kendini çok sevdirmişti. Hal ve tavrı, mütevazılığı, azalara saygı ve sevgi telkin etmişti."

İşin derinlerini düşünemeyen birkaç delege daha bu düşünceyi benimsemekte gecikmedi.

Bunun üzerine Erzurum ve Trabzon örgütleri ipin ucunu elden kaçırmamak için davranmak zorunda kaldılar.

Hemen her iki örgütün hatipleri söz alarak kürsüye çıktılar. Birinciler, tezlerini şöylece savundular: Onların örgütü bir halk örgütüydü ve bu biçimde korunmalıydı. Sonra, kaza ve vilâyetleri yöneten yüksek mülkiye memurları, hep İstanbul Hükümetinin adamı ve onun emrindeydi. Bunların eline verilen örgütün yozlaşacağı ve ilk sahiplerinin elinden kurtulacağı belki de ilk sahiplerine karşı döneceği meydandaydı.

Bu, en sonra yavaş yürüyen bir ihtilâl davranışıydı. Hiçbir ihtilâl örgütü başı amaç tutulan kimselerin adamlarına emanet edilebilir miydi? Bu, örgütün daha ilk adımında ölümü demek değildi de neydi?

Müdafaayı Hukukçuların karşısındakilerin de bir tezleri vardı: Eğer dedikleri gibi yapılacak olursa Anadolu'daki hükümet memurları daha şimdiden örgüte bağlanmış olacaklardı. Sonra delegeler hep halktan seçileceğinden ve çoğunlukta da bulunacaklarından bir tehlike düşünülemezdi.

İki grup böylece sert bir tartışma sürdürmekteydiler ki Mustafa Kemal, duruma el koymanın gerektiğini anladı ve hemen oturuma bir saatliğine ara verdirdi.

Ufak bir operasyonla kongrenin gövdesinde kangren olan bu küçük parçayı kesip atmakta gecikmedi. Bu sorunun yal-

nız Rauf, Servet, Kâzım, Necati ve Dursunoğlu Cevat Bey arasında konuşulmasını istedi. Bunlar işi komisyon odasında tartışmaya başladılarsa da bir adım ilerleme olmadı. Her iki grup da düşüncesini şiddetle savunuyordu. Mustafa Kemal, bu sırada komisyon odasına girdi. Rauf Bey'i aradan çıkarmakla bu işin tavsayacağını biliyordu. Bunun için tartışmayı biraz dinledikten sonra Rauf Bey'i odanın bir köşesine çekti ve yine de Cevat Bey'in işitebileceği bir sesle ona şöyle dedi:

— Raufçuğum ısrar etme, bu mesele bana o kadar ehemmiyetli görünmüyor. Biz, bir iken beş, beş iken bin olmak istiyoruz. Tekliflerini kabul et, kırılmasınlar.

Bundan sonra, tartışma yeniden başladı. Mustafa Kemal, biraz daha dinledikten sonra ortaya:

— Lütfen çabuk bitirin de toplanalım! Diyerek odadan çıktı gitti.

Rauf Bey de işi tatlıya bağlamanın gerektiğini anlamış ve tartışmada sivri bir uç olmaktan çıkmıştı.

Böylece Müdafaayı Hukukçuların korktukları tehlikeli düşünce de karar durumuna gelmeden gürleyip gitti.

Cevat Bey ve arkadaşları da durumu kurtarmak için kimi sözcük ve tümcelerde ufak tefek değişiklikler yaparak nizamnameyi ortaya sundular ve bu olduğu gibi benimsendi.

Nizamname konuşulduğu sırada önemli bir olay daha meydana geldi. Ömer Fevzi Bey, Giresun delegesi Doktor Naci Bey ve birkaç arkadaşıyla birlikte kongreye Müdafaayı Hukukçuların hazırlamış olduğu nizamnameyi baltalayıcı bir tasarı sundular. Bir siyasî parti tüzüğünü andıran bu tasarı, toplayıcı olmaktan çok dağıtıcıydı.

Müdafaayı Hukukçular gibi Mustafa Kemal ve arkadaşlarının da düşündüğü gibi bu tasarı, salt kongreyi başarısızlığa uğratmak üzere şeytanca düşünülmüştü. Bunu düşündürecek nedenler de eksik değildi.

O günlerde Yarbay Rawlinson da Erzurum'da bulunuyordu. Bir dolaplar çevirdiği kuşkusunu uyandırıyordu. Kongre delegelerinden kimisiyle konuşup görüştüğü de gözden kaç-

mamıştı. Mustafa Kemal'in, kendisinden kuşkulandığını anlayan Ömer Fevzi ve arkadaşlarının çıkarmak istedikleri gürültü, Müdafaayı Hukukçuların şiddetli karşı koymalarıyla bastırıldı. Kongre, yine normal gidişine başladı.

Ömer Fevzi Bey, avukat ve gazeteciydi ve korkunç bir İttihatçı düşmanıydı. Dünya savaşı içinde Rumların sürülmelerine, Ermeni azınlığının sürülüp öldürülmesine karşı pek çok atıp tutmuş ve İttihatçıların düşmanlığını üstüne çekmişti. Delişmen tabiatlı bir adam olan Ömer Fevzi Bey, İttihatçı düşmanlığında o denli ileri gitmişti ki memleket uğruna olumlu bir söz söyleyen, düşmana karşı direnmek isteyen her yurtseveri bir İttihatçı ve vatan haini olarak görüyordu.

Ömer Fevzi Bey, bütünüyle İstanbul'un etkisi altında ve onların gizli görevlisi olarak Erzurum'a gelmişti. Bütün niyeti delegeler arasında propaganda yapıp panik yaratarak kongreyi dağıtmak. Kâzım Karabekir'le Mustafa Kemal'i elleri böğründe ortada bırakmaktı. Daha ilk günlerde Kâzım Karabekir'in karşısında yaptığı çıkışla mimlenmiş, şimdi de kongreyi baltalamak üzere birkaç arkadaşıyla sunduğu uğursuz öneri ile Mustafa Kemal'ce mimlenmiş bulunuyordu.

Kurtuluş Savaşı süresince Ömer Fevzi'nin daha birçok oyunları görülecektir. Yalnız bu önerinin kongreye sunuluşu, Mustafa Kemal'i hemen uyarmıştı. Bu zehirli mantarın türünü ve gücünü öğrenmek merakına düşerek hemen o akşam Ömer Fevzi'nin yatıp kalktığı odanın penceresine vararak camı tıklattı. Ömer Fevzi, Mustafa Kemal'in geldiğini görünce şaşırdı. Etekleri zil çalarak kalkıp kapıyı açtı.

Mustafa Kemal, durgun ve bir şeyler belli etmeyen sesiyle:

— Ömer Bey, bir çayını içmeye geldim. Dedi.

— Buyurun Paşam, hoş geldiniz!

Mustafa Kemal, odaya girip bir köşeye oturdu. Hal hatır sordu. Havadan sudan konuştular. Ömer Fevzi de bir tartışma kapısı açmaktan dikkatle sakındı. Demli çaylar geldi, içtiler ve karşılıklı sigaralarını tüttürdüler. Mustafa Kemal de dikenli bir konu üzerinde durmadan konukluğun bitmesini bekliyordu.

O, bu ziyaretten çok bir şey beklemiyor, yalnız niteliğini, düşünüş yapısını çok derinden sezdiği bu tehlikeli adamı, ufak tefek tanışıklık afyonuyla uyuşturup pek zararlı olmaktan çıkarmaya çalışıyordu.

İki eski dost gibi karşılıklı konuştular. Ömer Fevzi, elden geldiğince saygılıydı. Mustafa Kemal'in uzun tespihi dakikalar boyunca tek başına sessizliği bozmak üzere şakırdıyordu. Konuştukları konular pek dikenli olmamakla birlikte yine de epeyce şeyler üzerinden kıvılcımlar çıkararak geçtiler. Geç vakit, Mustafa Kemal, yatakhanesine döndüğünde konuştuğu adamın başı ezilecek zehirli bir yılan olduğunu anlamıştı.

Ertesi gün de Ömer Fevzi Bey, kongreyi dinamitlemek isteyen arkadaşlarıyla sundukları önerinin tartışmasını gürültü ile yapmaktan çekinmediler. Mustafa Kemal, hiç sesini çıkarmadan onların patırtısını uzaktan uzağa dinledi. Yine gecenin karanlığında Ömer Fevzi'nin camını tıklattı:

— Ömer Fevzi Bey, bir bardak çayını içmeye geldim.

— Buyurun, Paşam!

Yine karşılıklı oturan iki adam, içlerindeki öfkeyi ve hıncı gizleyerek çaylarını içtiler, havadan sudan konuştular.

Mustafa Kemal, kırk yıllık ahbap gibi onun elini sıkarak ayrıldığında horoz sesleri Erzurum'un koyu karanlığını sıcak sesleriyle ışıklı bir örümcek ağı gibi örüyorlardı.

*

* *

Kongre üyelerinin dinlenmesi için okulun bahçesinde kurulan çadırlardan birinde hararetli bir konuşma vardı.

Mustafa Kemal, çadırlarında oturup dinlenen, çay-kahve içen ve salonda konuşulan konular üzerinde rötuşlar, doğrulamalar yapmakla vakit geçiren kongre delegelerini kapılarından başını uzatarak selâmlıyor, gönül alıcı, hoş sözler söyleyerek dolaşıyordu. Böylece her toplulukla kimi sorunlar üzerinde ayaküstü şöyle bir iki lâf ederek geçiyordu. Her türlü konuşmada ruhunun derinliklerinde gizlenmiş gerçeklerden ve doğrulardan birkaçının tohumunu serpmekte de kusur etmi-

yordu. Böylece dolaşıp duran Mustafa Kemal, Müdafaayı Hukukçuların topluluğuna da uğradı. Birisi yeni ajans haberlerini okuyor, öbürleri de dinliyordu. Bu haberler içinde onları en çok ilgilendiren biri vardı ki üzerinde çokça durmak zorunda kaldılar. Erzurum'a yeni bir vali daha geliyordu. Ajans, İstanbul'dan yola çıktığını söylüyordu. Bunun adı da Sivas valisinin adı gibi Reşit Paşa'ydı. Reşit Paşa, yola çıkmadan önce padişahça kabul edilmiş ve ondan direktif almıştı. Erzurum'a her halde babasının hayrına gelmiyordu. Bir şeyler yapmak için çırpınacağı belliydi.

Mustafa Kemal, tam haberin üzerine gelmişti.

O, artık, Anadolu'ya her yeni gönderilen valiyi kendisini yakalamak, yapacağı işleri aksatmak üzere yola çıkmış bir düşman, bir cellât olarak düşünüyordu. Başka türlü de olamazdı. Şimdi artık, Saray'la başa baş, dişe diş dövüşülüyordu.

İş, diplomasi alanından çıkmış, eldeki güçleri ve kozları kullanmaya gelip dayanmıştı. Saray, onu bir eline geçirirse artık ne olacağı, üzerinde çokça düşünmek gerekmezdi. Hoca Zeynelabidin ile Nemrut Mustafa Paşa, onu ilk teslim alacak cellâtlar olacaktı.

Bunun için Mustafa Kemal, bu işlerde Kâzım Karabekir gibi liberal düşünemiyordu. Kendisi artık su götürmez bir ihtilâlciydi. Kâzım Karabekir ise hâlâ yapacaklarını legal yollarla yapmayı düşünüyordu.

Bunun için de Mustafa Kemal'le aralarında gizliden gizliye ve kıyasıya bir mücadele başlamıştı. Bunu ikisinden başka bilen de yoktu.

Kâzım Karabekir, onun eskiden etkisi altında kaldığı otoritesini kırıp atacak gücü kendinde bulamıyordu. Mustafa Kemal de Kâzım Karabekir'in elinde bulundurduğu askerî gücü ve onun bu bölgedeki köklü prestijini hiçe saymak tehlikesini göze alamıyordu. Zaten bu denli saçma bir şey de olamazdı.

Her iki lider de kendisini davanın şampiyonu olarak görüyor ve ötekini kendi hesabına ve en elverişli biçimde, en verimli biçimde kullanmanın çarelerini arıyordu.

Her ikisi de birbirinden korkuyor ve birbirini göz hapsinde bulundurmaya çalışıyordu. Mustafa Kemal'in Kâzım Karabekir'den olan korkusu açıktı. O, insan ruhunun kanunlarını avucunun çizgileri gibi yakından biliyordu. Bütün bu karışık mekanizmayı yalnız bir küçümencik düğmeye basarak kımıldatabilir, çalıştırabilirdiniz. Bu düğme, hırs denen manivelanın ucundan başka bir şey değildi.

Pek çok iyi huylara ve erdemlere sahip olan Karabekir, kendisini tutup İstanbul Hükümetine teslim edebilirdi.

O, Rumelili olduğundan biraz da komiteci gibi düşünmek zorundaydı. En yakın arkadaşı, uykuda başını taşla ezebilirdi.

Mustafa Kemal, önceden beri Kâzım Karabekir'in hırslarını maskelemek ve frenlemekteki becerikliliğini yakından biliyordu. Hiç Doğuda ayrı bir devlet kurmak isteyen ve bunun için eline kimi olanaklar geçirmiş olan bir adam, bu olanakları ve hükmetme araçlarını kendisinden daha yüksek erdemlere sahip olsa bile tutup bir başkasına kendi eliyle verir miydi?

Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal ve Rauf Bey gibi iki ağır sıkleti Erzurum'a, ayağına dek getirmiş ve davasında kullanmak için ilk adımı atmıştı. Yalnız kendisinden daha üstün güçlere sahip oldukları hemen anlaşılan bu iki adamı, daha çok Mustafa Kemal'i nasıl idare edecekti? O, olupbittileriyle tanınmış bir kumandan, ele avuca sığmaz bir zekâydı. Bunun için bir günlük yaşayışını tam bir kontrol altına aldırmak istediği Mustafa Kemal'in hizmetine Ali Çavuş diye birini vermişti.

Mustafa Kemal'in öyle çok tecrübeleri vardı ki, daha ilk günden bunu kendisini gözetlemek için yanına verdiklerini anlamış ve ürkmüştü. Hem ihtilâlci, hem cesur, hem de biraz ürkek ve korkak olmak zorundaydı. En yakın arkadaşından kuşkulanmak ve herhangi bir komploya karşı her zaman uyanık ve hazırlıklı bulunmak gerekiyordu. Kâzım Karabekir'in hâkim olduğu bölgede Mustafa Kemal'e sırasında destek olacak hiçbir kuvvet yoktu. Binde bir belki ile bir komploya ya da bir tehlikeye karşı kendisini koruyacak hiçbir kuvvetinin olmayışı, bir ihtilâlci bilinciyle onu düşündürmekten uzak kalmıyordu.

Deli Halit Bey'in Bayburt'ta saklandığını öğrenince ondan yararlanmayı düşündü. Onu eski İkinci Ordu'dan tanıyordu. Bu son derece atak ve yürekli adam, İstanbul Hükümetince tutuklu olarak istendiğinden Kâzım Karabekir onu Bayburt'ta gizlenmeye kandırmıştı. Böylece yararsız bir adam olarak orada bekleyip duruyordu. Mustafa Kemal, Halit Bey'i görmek istediğini Kâzım Karabekir'e söylemiş, o da 10 Temmuz'da onu Erzurum'a çağırtarak Mustafa Kemal'le görüştürmüştü.

Mustafa Kemal, sonradan Halit Paşa olan bu Halit Bey'e salt can kaygısıyla şöyle demişti:

— Sen de, ben de menkubuz. İstanbul hükümeti bizi istiyor. Günün birinde Karabekir bizi taht-el hıfz (muhafaza altında) İstanbul'a gönderebilir. İkimizin istikbali aynı düşünmeye ve aynı çalışmaya bizi mecbur ediyor. Karabekir'e itimat etme. Şu şifreyi al, icabında Şark'ta vaziyete hâkim olmanı temin et. İcabında talimatı ve işleri sana yazarım.

Mustafa Kemal, Deli Halit denen bu yiğit askerle şöyle böyle anlaşmış gibiydi.

Tam o sırada azledilen Erzurum Valisi Münir Bey'in yerine Mithat Bey adlı yeni bir valinin yola çıkarıldığı öğrenilmişti. Mustafa Kemal artık İstanbul Hükümetinin Anadolu'ya gönderdiği her insanda bir suikastçı hayali görmeye başlamıştı. Bunun için bu yeni valinin, işlerini bozmaya geldiğini düşünmeye ve bunu atlatmaya karar vermişti.

Kâzım Karabekir, onun için iyi bir icra aracı değildi. O, birçok işleri normal bir devlet ve hükümet mekanizması içinde çalışıyormuş gibi düşünüyor ve yapıyordu. Bunun için Mustafa Kemal, Halit Bey Erzurum'dayken Mithat Bey'i Erzurum'a varmadan tutup ters yüz İstanbul'a göndermesi için emir vermişti. Halit Bey, üst olarak Kâzım Karabekir'e bağlı olduğundan bunu hemen ona çıtlatmış ve Mustafa Kemal'in vermiş olduğu emri uygulaması için ondan emir almıştı.

Mustafa Kemal'in buna kırılmaması ve kızmaması düşünülemezdi. Askerlikten ayrılmakla beraber o hâlâ kendini hepsinin üstü olarak görüyordu. İçlerinde Rauf ve Kâzım Karabe-

kir'in de bulunduğu önemli bir toplantıda hepsinden bu sözü almıştı. O, rütbesiz de olsa hepsinin başı ve kumandanı sayılacaktı. Oysa şimdi Karabekir Paşa, üst bir kumandan görevini Mustafa Kemal'e karşı da uygulamak için kararlı görünüyordu. Kendi haberi olmadan Halit Bey'le Vali Mithat Bey işinin konuşulması onu yalnız öfkelendirmemiş, gazaba getirmişe benziyordu.

Henüz bunların, Paşa'da uyandırdığı gazap dinmeden Mustafa Kemal, hepsinin üstüne tüy diken bir yeni pot (!) daha kırmıştı. Halit Bey'in kendisine salıkladığı ünlü Ebulhindili Cafer Bey çetesi eliyle Elazığ Valisi Ali Galip'i öldürtmeye kalkmıştı. Cafer Bey, Erzurum'dan Harput'a doğru yola çıkmışken bunu haber alan Kâzım Karabekir'ce geri döndürülmüştü. Mustafa Kemal bir valiyi öldürtmek için tek başına nasıl karar verebiliyordu? İşte, bunu Kâzım Karabekir'in aklı bir türlü almıyordu. Ordu Müfettişliği sorumluluğu kendisindeydi. Bunun için her şeyin ona danışılması gerekliydi. Mustafa Kemal neden bundan yan çiziyordu?

Mustafa Kemal, Ali Başçavuş'un resmi bir ispiyon olduğunu anladıktan ve doğruluğuna inanarak verdiği emirlere Kâzım Karabekir'ce karşı durulduğunu gördükten sonra kalbine üst üste koyduğu mimler gittikçe artmaya ve midesi adamakıllı bulanmaya başlamıştı.

Kendisini öldürmek için ta Sivas'tan beri hiç olmazsa düşünceleriyle hazırlanan ve yarın başına büyük bir iş açabilecek kıratta bir adam olan Vali Ali Galip'i öldürmek, onun en doğal hakkı değil miydi? Bu herif bal gibi Damat Ferit'in polis köpeğiydi. Damat Ferit, şu sırada Mustafa Kemal'i eline geçirse asmayacak mıydı? Demek ki Kazım Karabekir, kendisi üzerinde otorite kurmaya ve açıkçası onu gütmeye hevesleniyordu. Bu da hiçbir vakit olmayacak bir işti.

İşte Dursunoğlu Cevat ve Necati Bey'lerin ajans haberlerini okudukları çadırda Mustafa Kemal'in aldığı Vali Reşit Paşa haberi, kendisini bu nedenlerden dolayı derinden ilgilendirmişti. Bu da yeni bir kaygı kaynağıydı.

Çadırdakilere:

— Bu Reşit Paşa'yı içinizde tanıyan var mı? Ne biçim bir adamdır? Diye sordu.

Necati Bey, onu tanıdığını söyledi.

— Reşit Paşa 1328 yılında Erzurum'da valiydi. O zaman bile tükenmiş bir ihtiyardı. Niçin sordunuz bunu paşam?

Mustafa Kemal:

— Eğer işimize zarar verecek bir adamsa Trabzon'dan İstanbul'a iade edelim, başımıza iş açmasın! Dedi.

Bu sırada Rize delegesi Necati Hoca atıldı:

— Paşam üzülmeyin, dedi. İcap ederse, Kop Dağı'nda temizlenir.

Bu adam, eski çeteci ve Teşkilâtı Mahsusacılardan biriydi. " Piyer Lermit" lakabıyla tanınıyordu.

Yalnız, Piyer Lermit'in sevinci yarıda kaldı. Mustafa Kemal:

— Hocam, ne diyorsun? Dedi. Kutta-i tariklik ederek adam mı vurduracağız? Bu memlekette hükümsüz adam öldürülmez. Vatandaş ancak mahkeme kararıyla cezalandırılır. Devlet adamının böyle düşünmesi lâzımdır.

Bir ihtilâlci, hele peşinde cellâtlar dolaşıp duran gerçek bir ihtilâlci için bu sözler kuşkusuz, bıyık altından gülünecek şeylerdi. Hiç kimse buna bıyık altından olsun gülmedi.

Hiç kimse onun iriyarı, yiğit, genç bir adam olan Kuvayı Milliyeci ve eski Teşkilâtı Mahsusacı Ebulhindili Cafer Bey'i, Harput Valisi Ali Galip'i öldürtmeye gönderdiğini bilmiyordu. Yalnız Kâzım Karabekir Paşa, bu sahnedeki dinleyiciler arasında bulunsaydı, bıyık altından gülebilir ve legal bir devlet adamı gibi valiyi korumak üzere hemen tedbir almaya kalkardı.

*

* *

Mustafa Kemal, kongrenin ilk günlerini bir başarı zinciriyle kapamış gibiydi. İlk önce Kâzım Karabekir'in, bir Generalin isyanı olarak düşünülmemesi için, örgütlenmenin bir halk hare-

keti olması tezini gizlice çevreye yayması iflâs etmiş ve Mustafa Kemal kongreye başkan seçilmişti.

Ömer Fevzi Bey ve arkadaşlarının kuşku uyandırıcı tasarısı püskürtülmüş, hocaların "asri" sözcüğüne karşı kıyamı önlenmiş, böylece kongre onun büyüsüne kapılmıştı.

Yalnız kongreden ayrılıp da en yakın arkadaşlarıyla buluştuğunda vicdanını gizliden gizlice acıyla burkan bir işi açığa vurdu. Bu, elbise meselesiydi.

Gümüşhane delegesi Zeki Bey'in, "Çıkar at üstünden şu paşa elbisesiyle padişah yaveri kordonlarını, biz tahakkümden korkuyoruz!" sözleri hâlâ kulaklarında çın çın ötüyordu.

Bu söz bir yiğitlik, bir mertlik havası taşımıyordu. Bu, açıkça bir hakaretti. Daha doğrusu gizli, rakipçe ve düşmanca niyetler önünde bir paravanaydı. Bu bir klikten geliyordu. Yakında hepsi anlaşılacaktı.

Haydi, padişah yaveri kordonlarıyla birlikte paşa giyneğini de çıkarıp atsın, ne giyecekti? Bu, şimdiye dek hiç düşünmediği bir şeydi. Şu sırada yeni bir kat giynek diktirmek çok güç bir işti. Arkadaşlarının kendisine verebilecekleri güzel bir kat giynekleri de yoktu.

Böyle konuşulup dururken eski Erzurum Valisi Münir Bey'in aklına törenlerde giydiği resmî giyneği geldi. Bu bir jaketatay ile bir raye pantolondu.

Mustafa Kemal, içinde büyük bir acı ile paşa giyneğini çıkardı ve bir kenara attı. Kısacık donu ve gömleği ile artık her insan gibi bir insandı. Vücudunu sıkıca saran ve ona güven ve kişilik veren hava, birdenbire dağılmış ve koca asker, kendini bir boşlukta bulmuştu. Ne büyük bir mucizeli emeklerle kazandığı bu güzel paşalık giyneğiyle bütün madalya ve nişanları artık müzelik olmaya mahkûmdu.

Arkadaşlarının yanında törenle ilkin pantolonu ayağına geçirdi. Pantolon bol gelmişti. Biraz da uzundu. Kara jaketatayı da sırtına geçirdi. İçi bir mizah duygusuyla doldu. Ceket, uzun yolculuklar, kaygılar, tasalar ve hastalıkla daha çok zayıflayıp incelmiş gövdesi üzerinden sarkar gibi bir durum aldı.

Viyana'da ve Paris'te kendisini rezil eden ciğer gibi kırmızı fesi de kafasına yerleştirince aynada kendini pek garip buldu. Bu fesi de ona eski Harbiye arkadaşı Mazhar Müfit Bey vermişti. Bu giyneğin, bu vücudu yadırgadığı daha ilk bakışta anlaşılıyordu. Kara sakallı, iri yarı bir adam olan Münir Bey, Mustafa Kemal'den biraz da uzuncaydı. Buna da şükürdü. Yoksa koca Erzurum'da don-gömlek kalmak işten bile değildi.

İstanbul'da avuç dolusu para vererek ve özenerek diktirdiği kız gibi paşalık giyneğiyle padişahlık kordonlarına bir daha baktı ve padişahlık kordonları dışında, bunları yine daha büyük şerefle yeniden giymeye içinden and içti. Evet, onları bir daha giyecekti. Kim bilir belki de pek yakın bir gelecekte! İçinde böyle söyleyen bir sürü nedenler kaynaşıyordu.

Mustafa Kemal, paşalık giyneğini soyunduğundan beri artık kaderi bir Yörük Ali Efe, bir Demirci Mehmet Efe ya da bir Çakırcalı'dan ayırt edilmez olmuştu. İstanbul Hükümeti ona "Bagi" ve "Celalî" gözüyle bakıyordu. Bunların ise her yakalandıkları yerde boyunları vurulabilirdi, kanları helâldi.

O, hem devlete, padişaha baş kaldırmış, hem de elinden büsbütün gücü kuvveti alınmıştı. Birkaç arkadaşı hesaba katılmazsa, yapa yalnızdı. Bütün gücünü kendisi yaratmak zorundaydı. Bu da zaman isteyen bir işti.

O da artık, Aydın Dağları'nın mavi dumanları arasına karışan zeybeklerden biriydi. İstanbul'dan getirdiği kızanlarıyla buradan kendisiyle katılan dadaşlar, iyi direnecek olurlarsa kendisinin de bir efe rütbesine erişeceği düşünülebilirdi.

Nitekim Mustafa Kemal, tam bir yıl böylece sembolik güçlere hükmeden bir durumu sürdürmüştü. Bu yüzden de Demirci Mehmet Efe ile öbür efe ve zeybekler, ona "Büyük Sarı Efe - Sarı Zeybek" adını takmışlardı.

Büyük Sarı Efe demelerinin nedeni vardı. Batı Cephesinin, Kuvayı Milliye savaşçıları arasında Mustafa Kemal gibi sarışın, mavi gözlü bir yiğit savaşçı daha vardı ki bu jandarma yüzbaşısı Edip Bey'di. Zeybeklerden büyük bir müfrezenin başında bulunduğundan ona, "Sarı Efe" adı verilmiş, Mustafa

Kemal'i ondan ayırt edebilmek için de "Büyük Sarı Efe" denmişti. İşte bu da gösteriyor ki Mustafa Kemal, asker giyneğini soyunup bir yana attıktan sonra bir halk adamı, bir efe olmuştu. Efeler hemen onu sahiplenmişti.

Artık Anadolu, bir efeler meydanıydı. Her savaşçı orda kendi gücüne, zekâsına, teşkilâtçılık dehasına göre boy atacak ve kahramanlık dereceleri alacaktı.

Mustafa Kemal'in Vali Münir Bey'den iğreti olarak alıp giydiği bol resmî giynek bile onun bir "Sarı Zeybek" olmasını önleyecek güçte değildi. O artık başkumandanlık üniformasını sırtına geçireceği güne dek bir "Sarı Zeybek", bir "Büyük Sarı Efe" olmak şerefini taşıyacaktı. Onun için de dağda kızanlarıyla geçen ve kafası istenen bir efenin içgüdüsü ile davranacak, bütün yanı başına dek sokulan tehlikeleri vaktinde yakalayıp yere vurabilmek için bir efe gibi uyanık bulunacaktı.

Baş kızan durumundaki Rauf Bey'e sonsuz güveni varsa da ayrı bir efe durumunda olan Kâzım Karabekir'den kuşkulanması Erzurum'dan ayrılıncaya dek sürüp gideceğe benziyordu. Ali Başçavuş'un kişiliğinde Kâzım Karabekir ve onun yakın subayları yattığı odayı düzinelerle göz olarak kuşatmış bulunuyordu ve bu kuşkulu eski kumandan da "esen rüzgârdan hile sezen" zekâsıyla onların çabalamalarını boşa çıkarıyordu.

Mustafa Kemal'le Kâzım Karabekir arasındaki gizli savaş sürüp gidedursun, İstanbul Hükümetinin Erzurum'a atadığı Vali Reşit Paşa da bir gün çıkageldi.

İşin tersliğine bakınız ki 30 Temmuz 1919 tarihli bir İstanbul Hükümeti emri de Mustafa Kemal'le Rauf Bey'in vilâyetçe yakalanarak İstanbul'a gönderilmesini istiyordu.

İşin hoş yanı şuydu ki bu iki millet kahramanını tutup İstanbul'a gönderecek bir babayiğit henüz anasının karnından çıkmamıştı. Münir Bey'in vilâyetten ayrılmasından sonra yerine Kadı Hurşit Efendi bakıyordu. O da İstanbul'un gönderdiği şifreye şöyle bir karşılık yazmış ve görmesi için Mustafa Kemal'e getirmişti:

"- Kendilerinin derdest edilerek mahfuzen izamlarına kıyamın beyn-el ahali (halk arasında) heyecanı ve vukuatı azime zuhurunu mucip olacağı muhakkak ve binaenaleyh imkânın gayrı mevcut bulunduğunu" anlatıyordu. Bu yazının başında ise, iki büyük ihtilâlciyi öven satırlar vardı.

İstanbul'dan gelen tehlikeli şifre ve ona verilen karşılık unutulmak üzereydi ki Reşit Paşa, birdenbire (daha önce Mustafa Kemal'in karşılandığı Ilıca'da gördüğü) ve orda sersemce bir nutuk çekti. Yeni vali birkaç eski ahbabıyla birkaç küçük memur ve birkaç da köylüce karşılanmıştı.

Vali verdiği nutukta halka padişahın selâmlarını bildirdikten sonra Erzurum'da meydana çıkan "Celâli" eşkıyalarının kellelerinin vurulacağını da sözlerine katmıştı.

Mustafa Kemal ve kızanlarının karşılayıcılar arasına gizlice kattığı adamlar, işittiklerini Vali şehre girmeden önce, atlarını dörtnal sürerek onlara ulaştırdılar.

Reşit Paşa'nın korkusu olmadığı görülüyordu. Akşama doğru şehre varınca, hükümet konağı önünde aynı sözleri bir kez daha söylemekten çekinmedi. Bunun üzerine Müdafaayı Hukukçular, hemen toplanarak bir karar almak zorunda kaldılar. Yeni valiye ilk önce bir gözdağı verilecek, bu olmazsa başka tedbirler düşünülecekti. Müdafaayı Hukuk, Dursun Bey Zade Cevat Bey'le Necati Bey'i vali ile kozlarını paylaşmak üzere seçti. İki genç adam, ertesi sabah valiyi hükümet konağında göğüsleyerek sert bir dille:

— Vali paşa, dediler. Dün gerek Ilıca'da sizi karşılayanlara, gerekse hükümet konağı önüne toplanan halka "Celâlilerden" bahsettiniz. Bununla neyi ve kimleri kastettiğinizi lütfen bize söyler misiniz? Eğer, devletin istiklâlini ve milletin hayatını korumak için toplanan ve millet iradesine dayanan kongreyi ve onun erkânını kastediyorsanız bunu şiddetle protesto ederiz ve buna karşı tedbir almak zorunda kalacağımızı da arz ederiz.

Bu dediğini yapacağa benzeyen iki aydın gencin güçlü konuşması, daha doğrusu bu kesin uyarısı karşısında Reşit Pa-

şa, yelkenleri suya indirdi. Arslan postu birden bire sırtından düştü. Bunun altından zavallı bir insan harabesi meydana çıkıverdi.

Bu adam, birçokları gibi İttihat ve Terakkicilerin tekmesini yiyip posa gibi bir kenara atılmış olan eski valilerdendi. Yönünü yöresini anlayıp dinlemeden çok ileri gittiğini anlamışa benziyordu. Sonra akşamleyin onu ziyaret eden eski dostları da onun kulağını bükmüş olmalıydılar. Erzurum'da halkla ordunun el ele ve omuz omuza olduğunu bu konuşmalar sırasında öğrenmiş olduğu da anlaşılıyordu.

Bu durum karşısında ya Erzurum'daki deveyi güdecek ya da oradan son valilik hevesini almadan çekip gitmek zorunda kalacaktı. Vali Reşit Paşa, tükürdüğünü yalamaktan korkanlardan değildi.

— Efendim, dedi. Size benim sözlerimi nakledenler, beni yanlış anlamışlar. Ben, vakıa bu havalide türeyen Celâlilerden bahsettim. Fakat bununla, başında devletimizin eski bir ordu kumandanının bulunduğu münevverani memleketin toplandığı heyeti muhteremeyi kastetmedim. Siz de biliyorsunuz ki vilâyetin ötesinde berisinde birçok eşkıya türemiştir. Memleketin asayişini ihlâl ediyorlar, ahalinin huzurunu selb ediyorlar. Ben bunların temizlenmesini kastettim ve padişahımız efendimizin iradesi de budur.

Vali, bu sözleriyle teslim bayrağını çekmişti. Bu da şimdilik yeterdi. Necati Bey, söz alarak:

— Bendeniz, zatı âlinizi ta ilk valiliğinizden beri tanırım, dedi. Ne kadar vatansever olduğunuzu da bilirim. Bunun için de size çok saygım vardır. Vatanseverliğiniz gereğince şimdi de sizden millî harekete yardım bekleriz. Sonra İstanbul'daki hükümete artık zerrece güvenimiz kalmamıştır. Padişahımız efendimizi aydınlatmanızı bilhassa rica ederiz.

Sonra Vali'yi şaşkınlığıyla baş başa bırakarak ayrıldılar. Dursun Bey Zade Cevat Bey ve arkadaşları, Vali'yi bu kadarla da bırakmadılar. Akşamüstü Cevat Bey'in kardeşi Sıtkı Bey'i Vali paşanın yanına gönderip işi perçinlemek istediler. Sıtkı

Bey, ta İstanbul'dan beri aynı vapurla ve sonra aynı arabada Vali ile ahbaplık ederek Erzurum'a gelmişti.

Onun özelliklerini ve düşüncelerini oldukça öğrenmişti. Sıtkı Bey yeni Vali ile derin konuşup görüştü, onu adamakıllı uyardı. Valinin yanından ayrılarak doğruca Müdafaayı Hukuk'a koştu. Konuşulanları anlattı. Buna göre Vali artık ellerindeydi. Onu zararsız duruma getirmişlerdi.

Reşit Paşa, ertesi gün, hemen Kâzım Karabekir'i ziyaret etmekte kusur etmedi ve onunla iki saat görüştü. Artık ihtiyar vali, Karabekir Paşa'nın direncinin demir çemberine girmişti. İstanbul'la yaptığı bütün yazışmaları ilk önce Kâzım Karabekir'e gösteriyor, sansürden sonra yolluyordu. Reşit Paşa, bundan sonra tam bir-bir buçuk yıl Erzurum Kuvayı Milliyesi'ne gerekli bir memur gibi çalışacaktı.

Her başlangıcın bir sonu olduğu gibi Erzurum Kongresi de başladı. Çok yararlı ve sağlam kararlar alıp Doğu'nun durumunu aydınlığa kavuşturduktan sonra bitti.

Kongre sürdüğü sürece Mustafa Kemal liderliğini herkese kabul ettirmiş, sivillere baş olabilmek gücünü de göstermişti. Birçok yerden gelen karşı koyma ve tehlikeler, elbirliğiyle savuşturulmuş, kongre huzur içinde sürüp gitmişti.

Kongre bittiği gece bütün delegeler, başta paşalar ve Rauf Bey olmak üzere çok sevinçliydiler. Çok zor gibi görünen bir işi başarmışlardı. Erzurum'un birden bire çöken yayla karanlığı, görevlerini bitirmiş olan delegeleri kuş tüyü bir yatak gibi koynuna almıştı. Hemen hepsi bir gönül rahatlığıyla yataklarına uzanmış, sevinen insanın biraz da kuşkulu uykusu ile uyuyorlardı.

Mustafa Kemal'in karargâh personeli, eski Alman Konsolosluğu olan konağa yerleşmişti. Eski Vali Münir Bey burasını boşaltıp İstanbul'a gittikten sonra Mustafa Kemal ve arkadaşlarını Kâzım Karabekir buraya yerleştirmişti.

Gece epeyce ilerlediği halde Mustafa Kemal, İbrahim Süreyya Bey'le oturmuş, sigara ve kahve içiyor, donuk lâmba ışığında parlayan gözlerinin mavisi daha koyu görünüyordu.

Yarı açık pencereden Erzurum Yaylası'nın gece serinliği giriyor, koyu sigara dumanlarını bir yandan alıp götürüyordu.

Mustafa Kemal, bir ara kapıdaki emir erine:

— Çabuk git, bana Mazhar Müfit Bey'i çağır! Paşa, Süreyya Bey'le oturuyor. Eğer uykunuz yoksa sizi de istiyorlar, kahve içeriz diyorlar, dersin! Dedi.

Mazhar Müfit Bey biraz sonra odaya girdi.

Bütün gün çalıştıktan sonra gece uykusunu da fedadan çekinmeyen Paşa'nın hastalanmasından korkan eski Vali, bunu ahbapça çıkışır gibi ona söyleyince, Paşa:

— Sen bunları bırak, korkma, dedi. Ben bu hayata alışığım. Bak Süreyya ile oturuyor ve kongrenin mukadderatı hakkında konuşuyoruz. Kahve de ısmarladık. Sen de bir tane içersin değil mi?

Eski vali de Paşa kadar tiryakiydi. Mis gibi kahve bumunda tütmüştü.

— Tabii! Dedi.

Paşa:

— Söyle bakalım, kongre kararlarını sen nasıl buluyorsun? Diye sordu.

Mazhar Bey hemen düşünmeden:

— Muhakkak, çok iyi, dedi. Ancak, Şark vilâyetlerine mahsus bir program halindedir. Bakalım Sivas'ta ne olacak, ne şekil alacak?

Bunun üzerine Mustafa Kemal ayağa kalktı. Bir eliyle bıyıklarını burarken öbürünü de pantolonunun cebine sokarak:

— Evet, düşüncen doğrudur, dedi. Ancak umumî, millî kongre mahiyetinde bir bünyeye sahip bulunacak olan Sivas Kongresi için bir esas hazırlamış olduk. Bu esaslar Sivas'ta işlenecek ve genişletilecektir. Fakat ana dava aynıdır. Erzurum Kongresi, her şeyin başında Şark vilâyetlerinde muhtelif amillerle teşekkül etmiş bulunan cemiyetleri (Şark Vilâyetleri Müdafaayı Hukuk Cemiyeti) sakafı altında bir araya toplamış oldu. Bu, çok mühim bir noktadır. Sivas'ta da aynı hedefi ta-

hakkuk ettirmek, memleket müdafaasına ait olarak teşekkül etmiş bulunan bütün cemiyetleri tenkit etmek muvaffakiyetini elde etmek lüzumu var. Biliyorsunuz ki bugün muhtelif yerlerde kurulu olarak faaliyette bulunan ondan fazla cemiyet vardır. Münferit çalışmalar yerine toplu mesaiyi ikame etmekle hem muvaffakiyet gücümüz artacak hem de millî irade ve millî mücadele ruhunun sevk ve idaresi bir dimağ noktasına bağlanmış olacaktır. Erzurum Kongresi'nin en bariz vasıflarından bir de millî iradeyi her şeye hâkim ve her şeye üstün kılmak kararıdır. Vatanın müdafaasını ve millî istiklâli, iradei milliyeye tabi kılmak ve Kuvayı Milliyeyi bu hüküm altında tutmak prensibi, belki birden ehemmiyeti kavranamayacak basit bir ifade zannolunur. Hakikatte bu büyük, her türlü zan ve tahminin üzerinde büyük bir davadır.

Mustafa Kemal, bunları söyledikten sonra odada bir aşağı bir yukarı dolaştı. Sonra Mazhar Müfit Bey'in karşısına dikildi ve gözlerini onun gözlerine dikerek:

— Memlekette iradei milliye hâkim olacak, dedi. Kuvayı Milliye de bu iradeye tâbi! Hakikat bu olunca neler olmaz?

Sonra daha durgun bir sesle sözlerini şöyle uzattı:

— "Asri" kelimesi, hoca efendilerin taassubuna dokundu. Yanlış tefsir ve mülâhazalara kapıldılar. O kelimeyi çıkarmakla iyi ettik. "Asri" kelimesi şu manaya mı, bu manaya mı gelir? Diye saatler harcamanın ve yanlış tefsirlere yol açmanın manası yoktu. Kongrenin siyasî partiye inkılâbı hakkındaki teklifi reddetmesi de mükemmel oldu. Ben siyasi partilerin bugünkü vaziyet içinde aleyhindeyim. Biz siyasi partilere değil, milli birliğe muhtacız. Böyle felâketli anlarda siyasi partiler, millet beraberliğini bozar. Ömer Fevzi ve bir arkadaşının takriri Bolşeviklik yolunu açıyordu. Onun da ittifakla reddi çok iyi oldu. Bunlar küçük sanılan, hakikatte mühim olan noktalardır. Demin de söyledim: En mühimi, iradei milliye prensibinin kavranması ve benimsenmesidir. İradei milliyeyi millet işlerinde hâkim kılmak birinci gayemizdir. Bu şuur, kongrede bütün hâkimiyetiyle kendisini gösterdi. Erzurum'da ve kongrede gördü-

ğüm samimiyet, mertlik ve fedakârlık, azim ve iman beni doğrusu çok cesaretlendirdi. Memleketimi kurtarmak yolundaki cesaretimi arttırdı. Erzurum'a ilk geldiğim günkü vaziyetimi biliyorsunuz. Ben burada rütbemi, Yaveri Hazreti Şehriyariliği, resmî mevkiimi, üniformamı attım ve bütün kâinata sinei millette bir fert olduğumu ilân ettim. Arkadaşlarım da böyle üniformalarını, memur olanlar memuriyetlerini terk ettiler. Hepsine minnettarım ve hepsinin takdirkârıyım. Şu halde ihtirassız, yalnız vatan ve memleket selâmetini gaye edinen insanlar olarak çalışıyoruz. Allah koruyucumuzdur. Mutlaka muvaffak olacağız.

Süreyya Bey:

— Muvaffak olduktan sonra dahi iş bitmiyor, Paşam, memleketin namütenahi çalışmaya ve inkılâplar vücuda getirmeye ihtiyacı var! Dedi.

Böylece de konu daha derinleşmiş oldu.

Mustafa Kemal, memleketin kurtuluşundan sonra yapılacak işlerin başında Cumhuriyet ilânının geldiğini anlatarak, bunun nedenleri üzerinde uzun uzadıya açıklamalarda bulundu. Sonra, Mazhar Müfit Bey'e:

— Mazhar, not defterin yanında mı? Diye sordu.

— Hayır, Paşam.

— Zahmet olacak, ama bir merdiveni inip çıkacaksın. Al, gel.

Şehrin koyu sessizliği içinde horoz sesleriyle tek tük köpek havlamaları işitiliyordu. Sabah yaklaşıyordu. Cephe yaşayışında uykuyu, tıpkı Napolyon ve daha başka büyük askerler gibi yenmeye alışmış olan Mustafa Kemal için gece ile gündüzün sınırları birbirine karışıyor ve bunların nerde başlayıp nerde bittiği pekiyi anlaşılmıyordu.

Mustafa Kemal için gece ve gündüzden önce başlanmış olan bir işin bitip bitmemesi vardı. O, çevresindekilere de uykunun pek öyle önemli bir şey olmadığını davranışlarıyla sık sık anlatıyordu. Mazhar Müfit Bey de onun uykuya pul vermeyen dünyasına girmenin tatlı serüveni içindeydi.

Hemen defteri getirmek için aşağı indi. Eski vali, bir "fatura defteri" tutuyor ve önemsediği olayları günü gününe bu deftere aktarıyordu. Mustafa Kemal de onun bu geleneğini biliyordu. Günün birinde çok önemli şeylerin uçup gideceğini pekiyi bilen Paşa, yakın bir arkadaşının bu defter tutuşundan çok hoşlanıyordu. Kimi zaman, arkadaşlar arasında şöyle diyerek şakalaşmaktan da kendini alamıyordu:

— Hafızalarımız zayıfladığı zaman, Mazhar Müfit'in defteri çok işimize yarayacak.

Mazhar Müfit Bey'in defteri getirmesi üzerine Mustafa Kemal, sigarasını üst üste birkaç kez çekerek:

— Ama bu defterin bu yaprağını kimseye göstermeyeceksin. Sonuna kadar mahrem kalacak. Bir ben, bir Süreyya, bir de sen bileceksin. Şartım bu, dedi.

Mazhar Müfit Bey'le Süreyya Bey de:

— Buna emin olabilirsiniz, Paşam, dediler.

Mustafa Kemal:

— Öyleyse önce tarih koy, dedi.

Mazhar Müfit Bey şu tarihi koydu: 7-8 Ağustos 1919.

Onun, tarihi, sayfanın başına yazdığını gören Mustafa Kemal:

— Pekâlâ, yaz, dedi. Zaferden sonra şekli Hükümet Cumhuriyet olacaktır. Bunu size daha önce de bir sualiniz münasebetiyle söylemiştim.

Bu bir...

İki: Padişah ve hanedan hakkında zaman gelince icap eden muamele yapılacaktır.

Üç: Tesettür kalkacaktır.

Dört: Fes kalkacak, medenî milletler gibi şapka giyilecektir.

Mazhar Müfit Bey şaşırmıştı. Kalem elinden düştü. Şaşkın şaşkın Mustafa Kemal'in yüzüne baktı. O da anlam dolu bakışlarıyla onun gözlerine bakıyordu.

Neden sonra:

— Neden durakladın? Diye sordu.

Mazhar Müfit Bey, Paşa ile senli benli konuşacak kadar içten bir arkadaştı:

— Darılma ama Paşam! Dedi. Sizin de hayalperest taraflarınız var!

Mustafa Kemal bunun üzerine:

— Bunu zaman tayin eder, sen yaz! Dedi.

Beş: Latin hurufu kabul edilecek.

— Paşam! Kâfi, kâfi...

Mazhar Müfit Beyin şaşkınlığı daha çok artmış ve dudaklarından istemeyerek bu sözler dökülüvermişti.

Sonra sözünün gerisini şöyle getirdi:

— Cumhuriyet ilânına muvaffak olalım da, üst tarafı yeter.

Bunu der demez de defteri kapayarak koltuğunun altına aldı. Şakanın böylece bitmesini istediği meydandaydı.

— Paşam sabah oldu. Siz oturmaya devam edecekseniz hoşça kalın.

Mazhar Müfit Bey, bunu diyerek Mustafa Kemal'in yanından ayrıldı. Yatak odasına gitti.

SUYUN BAŞINDA EJDERHALAR

Amiral Robeck'ten Lord Curzon'a mektup*: Mustafa Kemal'in etkisi gittikçe yayılıyor. Sultan, İngiliz otoritelerinden kuvvet kullanarak milliyetçileri durdurmalarını istedi.*

Sivas Valisi Reşit Paşa'nın başı tam anlamıyla belâdaydı. İstanbul Hükümeti'nin yeni Dâhiliye Nazırı Adil Bey, şifre üstüne şifre göndererek Mustafa Kemal'le Rauf Bey üzerine bilgi alıyor, vilâyet sınırlarından içeri girdikleri anda tutulup İstan-

bul'a gönderilmelerini emrediyordu. Son günlerde İstanbul'dan öyle komik telgraflar geliyordu ki Paşa kır sakalını kaşıyarak bunları okuyor, gülmekten kendini alamıyordu.

Aynı Nazır, Erzurum Kongresi sürüp gittiği sırada gülünç telgraflarıyla orayı da bombardıman etmişti. Kongre bitip de Sivas Kongresi'nin açılma zamanının yaklaşması üzerine Adil Bey, hışımlı telgraflarıyla şimdi de Reşit Paşa'yı dövmeye başlamıştı. Reşit Paşa, Dâhiliye Nazırının son telgrafına şu anlamda bir karşılık vermiş, içi de epeyce rahatlamıştı:

— Erzurum'da toplanan Müdafaayı Hukuku Milliye Kongresi görüşmelerini bitirmiş, dağılmaya başlamıştır. Mustafa Kemal ve Rauf Beyler(!) bütün doğu vilâyetleri delegeleriyle birlikte Sivas'ta açılması kararlaştırılan ikinci bir kongrede bulunmak üzere Erzurum'dan yola çıkmak üzeredirler. Her ne kadar Mustafa Kemal ve Rauf Beylerin (bu terim Dâhiliye Nazırındandır) tutulması sizce emrediliyorsa da buna Erzurum'da imkân bulunmadığı gibi burada da imkân yoktur. Bana bırakırsanız ben Sivas'ta bu işi akıllıca yönetmeye ve memlekete zararlı bir sonuca varmamasına çalışırım. Bundan başka buraca yapılacak bir iş yoktur.

14 Temmuz 1919 günü İstanbul'a yolladığı bu telgrafın anlamını düşündükçe keyifleniyordu. Bu, İstanbul'u akla, mantığa ve gerçeği anlamaya çağırmak değil de neydi? İstanbul'un gözü dönmüştü. Bunun ne dediğini anlayamazdı.

Reşit Paşa, henüz bu telgrafı yollamak üzereyken kendisini görmek üzere birkaç Cizvit papazıyla üç de Fransız subayı gelmişti. Kendisini makamında ziyaret eden Fransızlar, boşuna gelmemişlerdi. Dünya savaşında Fransız Cizvit papazlarının boşaltarak gitmek zorunda kaldıkları Fransız okullarını geri istiyorlardı. Bunlar, savaş içinde devletin eline geçmişti ve okul olarak kullanılıyordu. Fransız subayları, papazları desteklemek üzere İstanbul'daki Fransız İşgal kumandanı Franchet d'Espèrey' ce gönderilmişti. Reşit Paşa, çok önem verdiği telgrafını telgrafhaneye gönderdikten sonra Cizvit papazlarıyla Fransız subaylarına bir karşı ziyaret yaptı.

Paşa, papazlar ve genç subaylarla görüşüp kahveler içildikten sonra bir zamandan beri Sivas'ta bulunan Fransız Jandarma Binbaşısı Bruno' ca gizli ve ayrı bir konuşmaya çağrıldı. Bruno, Sivas'ta görevli bir jandarma müfettişiydi. Ona tercümanlık yapmak üzere yanına Zeki adlı bir de Türk jandarma subayı katılmıştı. Çoğu zaman postane gişelerinde ıslık çalarak vakit geçiren bu Fransız subayı, Türk halkınca pek de terbiyeli bir adam olarak görülmüyordu. Sözde Türk jandarma örgütünü tensikle görevlendirilen bu Binbaşı, bir İtilâf Devletleri casusundan başka bir şey değildi.

Valiyi başka bir odaya alan Binbaşı Bruno, kendisiyle özel olarak görüşmek istediğini söyleyerek ufak tefek bir başlangıçtan sonra hemen işe geldi:

— Sivas'ta toplanacak kongre hem devlete, hem de şahsınıza felâket getirir, dedi.

Bu sözleri Dâhiliye Nezareti de zaten çoktan beri geveleyip duruyordu. Bu, Fransa hükümeti namına yapılmış tehlikeli bir tehditti. Hem de bunu kuru bir tehdit saymak aptallık olurdu. Adana, Fransızların işgali altındaydı. Vali, bu sözlerden çok heyecanlandıysa da Mösyö Bruno karşısında belli etmedi. Reşit Paşa'nın heyecanı tam bir kaygı ve telâş anlamı taşıyordu. Bu kaygılı düşüncelerle daireye dönen Vali, civcivli günlerin gelip çattığına inanarak kötü bir gece geçirdi. Binbaşı Bruno, Valinin arkasını bırakmak niyetinde değildi. Mustafa Kemal'in yüzünden Reşit Paşa birdenbire önemli insanlardan biri olup çıkmıştı. Binbaşı, bu sefer Reşit Paşa'ya şunları söyledi:

— Eğer kongrede Fransa aleyhinde kararlar alınmazsa ve bana da müzakere hakkında doğru ve dürüst olarak bilgi verirseniz muhtemel tehlikenin önüne geçebilirim.

İşte, bu sefer iyi yürekli Vali'de şafak attı. Bu adam dün ne denli doğru konuşmuşsa bugün de o denli eğri konuşuyordu. Bu sözlerin arkasında bir piçlik gizleniyordu.

Binbaşı Bruno, Reşit Paşa'nın düşüncesine göre "Kongrenin toplanmasını temin etmek" ve sonra Adana'dan ansızın

gelecek Fransız kuvvetlerine kongre azasını tutuklatmak ve vilâyeti işgal ettirmek istiyordu.

Reşit Paşa'nın heyecanı, bu düşünceyle korkuya dönmüştü. Binbaşı Bruno, millî hareketi söndürmek için bir komplo mu hazırlıyordu? Sivas, bu sıra suyun başı farz olunabilirdi. O da bu suyun başını bir ejderha gibi kesip Türk milletinin son umudunu yok etmek için mi hazırlanıyordu?

Hemen bir polis memuru göndererek eski mebus arkadaşı Rasim Bey'i çağırttı. Rasim Bey, yarım saat sonra geleceğini söyleyince onu geri gönderip hemen gelmesini rica etti. Sabırsızlıktan çatlıyordu. Rasim Bey, önemli bir iş olduğunu anlayarak hemen geldi. Ona durumu ve bütün kaygılarını anlattı. Rasim Bey durgun bir sesle:

— Mustafa Kemal Paşa'ya düşüncelerinizi yazınız. Onun vereceği emre göre hareket ediniz, dedi.

Sonra da sözlerine şunları kattı:

— O, iyi düşünür, iyi görür ve münasip olan şeyi söyler.

Reşit Paşa, bu düşünceyi benimsemekle birlikte, Rasim Bey'i de bu işe ortak etmek istedi:

— O halde, dedi, telgrafhaneye beraber gidelim, Paşa'ya yazılacak telgrafı birlikte kaleme alalım ve birlikte imzalayalım.

Eski mebus yine sakin sesiyle şöyle dedi:

— Fransız Binbaşısıyla konuşan sizsiniz. Vilâyetin idaresinden mesul olan da sizsiniz. Benim işitmediğim bir muhaverenin hikâyesine iştirak etmekliğim vilâyetin işgali ihtimalleri üzerine mülâhaza yürütmekliğim abes olur. Yalnız şu var:

_Siz telgrafınızda benim dahi vaziyetten telâşa düştüğümü yazabilirsiniz. Ben de mebuslukta tanışıp sevişiğimiz Erzurumlu Hoca Raif Efendi'ye bir iki satır yazarım. Mustafa Kemal Paşa'nın bu meseleye azamî derecede alâka göstermesine delâlet etmesini rica ederim.

Reşit Paşa:

— Peki! Dedi ve merkez telgraf müdürlüğünden haberleşme odasını bir süre için boşaltmasını istedi.

Sonra Rasim Bey'le oraya gitti. Erzurum'u buldurdu. Mustafa Kemal Paşa'nın makine başına gelmesini istedi. Erzurum'dan Mustafa Kemal'in, Kâzım Karabekir'le Sarıkamış'a gittiğini, nerdeyse dönmek üzere olduğunu bildirdiler.

Reşit Paşa, bunun üzerine bir telgraf müsveddesi yazmaya başladı. Bu sırada Erzurum'dan beklediği haber de geldi. Mustafa Kemal, telin öbür ucundaydı. Reşit Paşa, şu anlamdaki telgrafı hemen makineye verdi:

" Erzurum'da Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine:

İlkönce sizi rahatsız ettiğimden dolayı beni bağışlamanızı diler, sağlığınızı sorar ve rahatsız edişimin nedenlerini açıklamak isterim. Görünürde Fransızlara ait müesseseleri yeniden almak, gerçekten buraların durumu üzerinde incelemelerde bulunmak üzere Cizvit papazlarıyla beraber İstanbul'dan önceki gün gelerek vilâyet makamını ziyaret eden Fransız subaylarına karşı ziyaret için yanlarına gitmiştim. Ziyaret ve görüşmemin sonunda orada hazır bulunan Fransız binbaşılarından jandarma müfettişi Mösyö Bruno biraz özel görüşmek isteği göstererek bendenizi başka bir odaya aldı. Söylediği sözleri olduğu gibi naklediyorum:

"Mustafa Kemal Paşa ile kongre heyetinin Sivas'a gelip burada da bir kongre yapacaklarını işittim. Bunu İstanbul'dan gelen Fransız subayları söylediler. Sizinle bu kadar samimî görüşür ve şahsınıza karşı pek çok saygı beslerken bu işi benden saklamanıza çok üzüldüm." Dedi.

Bendeniz de gereken karşılığı vererek kendisini kandırmaya çalıştımsa da son söz olarak:

" Eğer, Mustafa Kemal Paşa Sivas'a gelir ve burada kongre yapılmaya çalışılırsa, beş on gün içinde buraların işgal altına alınacağını iyice biliyorum. Sizin şahsınıza karşı beslediğim saygı gereği olarak bunu haber veriyorum. İnanmazsanız olupbitti durumuna geldiğinde inanırsınız. O zaman vatanınızın felâketine sebep olanlar arasına siz de girmiş olursunuz." Sözlerini söyledi. Dâhiliye Nezaretinden daha önce almış olduğum şifreli telgrafta başka biçimde yazılmakla beraber aynı

kanıyı verecek gibiydi. Yeni gelen Fransız subaylarından biri de dün Kolordu Kumandanıyla uzun uzadıya görüşerek kongre üzerinde kumandan beyefendinin düşüncesini almaya çalıştığı gibi bu sabah da Mösyö Bruno bana gelerek saat alafranga üçte öbür Fransız subaylarıyla beraber kongre üzerinde görüşüleceğini ve fakat kendisinin aradaki samimiyet dolayısıyla daha önce ayrıca görüşmek istediğini söyledi. Bir süre konuşulduktan sonra sonuç olarak şunu söyledi:

"-Ben dünden beri bu sorun üzerinde pek çok düşündüm. En sonra şuna karar verdim ki eğer Mustafa Kemal Paşa ile kongre heyeti Sivas Kongresi'nde İtilâf Devletleri aleyhinde kışkırtmada bulunmazlar ve onlar üzerinde tecavüz edercesine dil kullanmazlarsa kongrenin toplanmasında hiçbir sakınca yoktur. Ben Franchet d'Espèrey'e yazar, Mustafa Kemal Paşa üzerindeki tutuklama emrini geri aldırır ve kongrenin toplanmasına engel olunmaması için Dâhiliye Nezaretinden size emir verdiririm. Fakat şu şartla ki siz de benden hiçbir şey saklamayacaksınız. Ve samimî dostluğumuzdan dolayı her zaman birbirimize karşı açık bir dil kullanacağız. Yahut kongrenin ne zaman toplanacağını öğrenmek gerekiyor." Dedi.

Ben de kendisine bunun üzerinde kesin bir şey bilmediğimi ve öğrendiğimde kendisini haberdar edeceğimi ve aradaki dostluk dolayısıyla hiçbir şey saklamayacağımı söyledim.

Binbaşının işgal sorununda dün sözleri çok kesin olduğu halde bugünkü yumuşaklığının nedenini çokça incelemek gerekmez sanıyorum. Bu hususta uzunca yazmayı gereksiz buluyorum. Aynen anlaşılıyor ki bunların düşüncesi kongrenin Sivas'ta toplanmasını ister görünerek kongre delegeleriyle sizi burada toplatmak ve el altından kışkırtmalarda bulunarak bütün arkadaşları ele geçirmekten ve aynı zamanda işgal işini de olupbitti durumuna getirmekten ibarettir. Dün akşam Dâhiliye Nezaretinden aldığım şifre telgraf da başka biçimde olmakla beraber aynı anlamda idi. İşte ben her gerçeği 'gizli tutulmak dileğiyle' efendimize bildiriyorum. Bundan sonra yapılacak işleri düşünmek size aittir. Entrikalı bir tehlikenin bu

denli yakın ve sanki elle tutulacak kadar göz önünde olduğunu bilip dururken, bundan size bilgi vermemeyi ve bunun için de Sivas'ta kongre toplamaktan vazgeçilmesini söylemeyi vicdanıma sığdıramadım.

İşte bunun için sizden ve orada bulunan öbür saygıdeğer arkadaşlardan dileğim şudur ki, ikinci bir kongrenin toplanması kesin olarak gerekmiyorsa vazgeçilsin. Varsa, dört yandan işgali pek kolay olan Sivas'ın toplanma merkezi olmasından vazgeçilerek işgali ihtimali pek uzak olan Erzurum'da ya da uygun görülürse Erzincan'da toplanmasına çalışılmasını memleketin selâmeti namına dilerim.

Kolordu Kumandanı Salâhattin Beyefendi de bununla ilgili düşüncelerini ayrıca yazacaklardır. Şimdi yanımda bulunan eski Sivas Mebusu Rasim Bey de eski Erzurum Mebusu Hoca Raif Efendi hazretlerine bu konudaki bilgi ve düşüncelerini kapsayan bir telgraf çekecektir. Okuduktan sonra Hoca Raif Efendi hazretlerine lütfen yollarsınız. İşte efendim durum böyledir. Herkesçe bilinen yüksek yurtseverlik duygularınıza karşı sizi daha çok tedirgin etmekten sakınır ve emir ve cevabınızı beklerim efendim.

Reşit.

Reşit Paşa, Rasim Bey'le telgrafhaneden çıktığında kendini anlatamamış olmanın karışık psikolojisi içindeydi. Mustafa Kemal'e: < İyi düşün!> demekten de çekinmemişti.

Caddede yürürlerken Rasim Bey birdenbire durakladı:

— Mustafa Kemal Paşa'ya karşı ayıp oldu! Dedi. Ortada ne fol, ne yumurta varken yaygara kopardık. Daha ağır başlı davranabilirdik.

Reşit Paşa içini dökebilmek için bir fırsat yakaladığını anlayarak:

— Birader, dedi. Fransızlar Sivas'ı işgal ederiz diyorlar. Bunu, bu tehdidi Mustafa Kemal Paşa'ya haber vermek lâzımdır. Çünkü kongre kurmayı kararlaştıran odur ve bu halde Fransızların savurdukları tehdit evvelâ ona racidir. Sonra, bu

işe İstanbul da son derece ehemmiyet veriyor. Sivas'ta kongre açılmasına müsaade etmemekliğimi şiddetle ihtar ediyor. İhtarla kalsa yine iyi! Kongreye gelecek azanın " başta tabiatıyla Mustafa Kemal Paşa olmak üzere " tevkif edilmelerini istiyor. Bu vaziyette, telâş etmemek benim için mümkün mü?

Rasim Bey gülümseyerek:

— Telâş etmek belki zarurî idi. Lâkin bu telâşın yersiz olduğu, işte anlaşıldı. Artık bu bahsi kapamak icap eder, dedi.

Reşit Paşa kendini tutamadı:

— Ortada, kongrenin men'i, azanın tevkifi emri var. Buna karşı ne buyurulur?

— Erzurum Valisini taklit etmenizi tavsiye edebilirim.

Ayrıldılar. Rasim Bey evine, Reşit Paşa da daireye gitti.

Dirseklerini masaya dayayarak, o çapraşık düşünce ağından kurtulmanın yollarını arıyordu. Oldukça güç, tedirgin edici bir durumda olduğunu anlıyordu. Ömründe rastladığı en güç durumla karşı karşıya bulunuyordu.

Bu sırada kapıda bekleyen polis içeri girdi:

— Paşa hazretleri, Emir Paşa ile eşraftan birkaç kişi sizi görmek istediklerini söylediler.

Reşit Paşa:

— Gelsinler! Dedi.

Başlarında uzun boylu, kırmızı ince yüzlü, cesur bakışlı bir adam olan konuklar içeri girdiler ve maroken koltuklara yerleştiler.

Elebaşıları olan Emir Paşa:

— Paşa hazretleri, dedi. Sivas'ı Fransızların işgal edeceklerini haber aldık. Zatı âlinizin böyle bir felâketi önlemek için neler düşündüğünüzü bilmiyorsak da sabık mebus Rasim Bey'le müşavere ve müzakere halinde bulunduğunuzu duyduk. Hâlbuki Sivas, sade Rasim Bey'den ibaret değildir. Biz de Sivaslıyız. Memleketimizin mukadderatıyla alâkadarız. Onun için şehir namına hatta vilâyet halkı namına zatı âlinizden soruyoruz. Sivas'ın işgali için Fransızlar tarafından teşeb-

büse girişildiği, zatı âlinize resmî tebligat yapıldığı doğru mudur? Doğru ise bu mühim haber neden Sivas halkından ve onu hakkıyla temsil edebilecek kimselerden saklanıyor da yalnız Rasim Bey'le görüşülüyor?

Bu, karşılık verilmesi oldukça zor bir soruydu. Mustafa Kemal'e çektiği gizli telgraftan sonra içinde ufak da olsa bir umut aydınlığı belirmeye başlamıştı. Onun için Emir Paşa'ya yuvarlak bir karşılık vermekte gecikmedi:

— Fransızlar şuurlu bir millettir. Başaramayacakları işe el vurmazlar, dedi.

Emir Paşa, bu karşılık karşısında afallamıştı. Yine de toparlanarak:

— Sivas'ı işgal meselesinin koca Fransız Devleti için başarılmaz bir iş olduğu nerden malûm?

— Her hamiyetli Türk bu kanaatte olsa gerektir.

— Lütfen açık söyleyiniz, Paşa hazretleri!

— Sözüm açıktır Paşa hazretleri! Yalnız, izah edeyim. Vatanını seven her Türk elde kalmış olan yurt parçalarını kanıyla, canıyla müdafaaya azmetmiştir. Sivas da o cümledendir. Her istilâ ve işgal teşebbüsüne karşı müdafaa olunacaktır. Fransızlar, bu hakikati kavramış olduklarından yeni bir macera ardına düşmezler, arslan ağzından lokma kapmaya kalkışmazlar.

Reşit Paşa, bunu hesaplı konuşmak istememişti. Yine de pek hesaplı düşmüştü. Emir Paşa'nın ağzını mühürlemek için bundan daha güzel söz bulunamazdı.

Vali, sözünü bitirip de Emir Paşa'ya şöyle bir dikkatlice bakınca onun ezilip büzüldüğünü, eski yiğit görünüşünü bütün yitirdiğini gördü. Sonra da bilmeden bunca güzel lâf ettiğini anlayarak sevinmekten kendini alamadı.

Emir Paşa, Çerkez'di. Ömrünün her devresinde de Çerkez kalmıştı.

Reşit Paşa'nın ruhunun derinliklerinde, Mustafa Kemal'in yaktığı ışıldağın gizli pırıltıları pır pır edip duruyordu. O bunu anlamazlıktan geliyordu. İşte Emir Paşa'ya verdiği karşılık da

bugün meydana çıkmıştı. Vatanın her türlü işgal teşebbüsüne karşı savunulacağını söylerken, Mustafa Kemal'in yarattığı inanç kayasına dayandığını seziyordu. Reşit Paşa'nın ' Vatanını seven her Türk' sözü, Emir Paşa'yı cin gibi çarpmıştı. Reşit Paşa'ysa, bu sözü hiç de Emir Paşa'nın Çerkezliğini yüzüne bir suçmuş gibi vurmak için söylememişse de o, bundan alınmıştı.

Valinin:

— Türklere ait işlere karışma! Dediğini kurarak, renkten renge giriyor, şaşkın şaşkın yutkunuyordu.

Emir Paşa'nın yanındaki figüranlar, yerli Sivas Türklerindendiler ve Paşa'nın sözlerinden gerçek olarak heyecana kapılmışlardı.

— Evet, Paşa hazretleri, hepimiz ölmeye hazırız! Demeye başladılar.

Reşit Paşa, bütün yönetim yaşayışı süresince hiçbir insani zümreyi birbirinden üstün ya da aşağı tutmamıştı. Irklar ve milletler de bu düşünce içinde yer alıyordu. Emir Paşa'yı istemeyerek afallatmıştı, buna da gizlice seviniyordu. Türk vatanı ve şehirlerinin kurtuluşu için ölmeye hazır olduklarını söyleyen öbür konuklara bol bol güler yüz gösterdi. Her zaman Çerkezliğiyle övünen Emir Paşa, o şaşkın durumuyla oracıkta kalakaldı.

Reşit Paşa, ötekilere şunları söylemeyi de unutmadı:

— Böyle dedikodulara kulak asmayınız, halkı her vakit düşman propagandasına karşı tenvir ediniz. Aynı zamanda vatan için fedakârlıklar göstermeye hazır bulununuz!

Arkadaşlarının birdenbire kendi düşüncelerinden kopup ayrılma eğilimi gösterdiğini gören Emir Paşa, şöyle bir direnmeyi denedi:

— Bütün bu rivayetler, Sivas'ta açılacak kongre yüzünden çıkıyor. Acaba hükümeti seniyye, bu gibi teşebbüslere karşı kayıtsız kalacak mı, müsamaha gösterecek mi?

Reşit Paşa, sertçe bu karşılığı verdi:

— Orası size gerekmez!

Sonra, Emir Paşa'nın ağzını mühürlemiş olmak için sözünün gerisini şöyle getirdi:

— Şayet sizi kongreye davet ederler veya aza seçerlerse...

Reşit Paşa ziyaretçilerine yol vermek isteyince, eskiden beri bir âdet edinmişti. Şimdi de öyle yaptı. Eline bir kâğıt alarak okumaya başladı. Bunu gören Emir Paşa ile arkadaşları, kendilerine yol göründüğünü anlayarak kalkıp kapıya yöneldiler. Bu adamların kalkıp gitmesiyle Reşit Paşa'nın derdi bitmemişti. Bunlar, Binbaşı Bruno' nun kendisine gizli olarak söylediği şeyleri nereden ve nasıl öğrenmişlerdi? Eğer Mustafa Kemal'e çektiği gizli telgrafı da öğrenmiş ve İstanbul'a duyurmuşlarsa, hali dumandı. Bunun için şimdi tedbir almak zorundaydı. Reşit Paşa için en büyük tehlike işten el çektirilme olabilirdi. Babıâli, onun kendi kirli işlerinde kullanabilecekleri aşağılık tiplerden olmadığını anlamışa benziyordu.

Reşit Paşa, böyle iki yandan gelen baskı arasında hem insanlığını hem haysiyet ve şerefini hem de vatan ve millet sevgisiyle ekmek parasını korumak durumundaydı. Ne yapacağını şaşırmış değildi. Çok sıkışmıştı ve bütün bu saydıklarımızı kurtarabilecek tedbirlerin ne olabileceğini düşünerek kafa patlatıyordu.

Sivas'ın havasını kaplayan Ağustos'un boğucu fırın sıcaklığı, açık yüksek pencereden içeri doluyordu. O, böyle bir kararа yönelmiş düşünceleri içinde bocalayıp dururken, eski mebus arkadaşı Rasim Bey içeri girdi. Vaktiyle o Ergani'den, Rasim Bey de Sivas'tan mebus seçilmiş ve böylece dost ve ahbap olmuşlardı. Onu adamakıllı tanıyordu. Bu yüzden de Sivas'ta sırdaş olarak konuştuğu bir tek adam oydu.

Reşit Paşa onun Doktor Albay İbrahim Tali ve Kolordu Kumandanı Albay Refet Beylerle pek sıkı fıkı olduğunu, Mustafa Kemal'in ihtilâlci düşünceleri çevresinde işbirliği yaptığını yakından biliyordu.

Sonra Mustafa Kemal'in ihtilâlci düşüncelerini Sivaslılar arasında yaymaya çalışan en gayretli militan da oydu.

Reşit Paşa, onunla duyuşça birse de düşünce yönünden ayrı olduğunu anlıyordu. Mevkisi dolayısıyla ondan ayrıldığını biliyor, onu gittiği yoldan ayırmaya çalışmak da hiçbir vakit aklından geçmiyordu. Aralarında böyle bir sanı uyandıracak en ufak bir konuşma bile geçmemişti. Bugün onun böyle birdenbire çıkagelişine Reşit Paşa bir anlam .verememişti. Sivaslı ihtilâlcinin yüzü somurtkandı.

Bu, valiyi düşündürdü:

— Hayrola Rasim Bey, mühim bir haber mi var? Diye sordu.

Aziz dostu, sitem etmek ister gibi derin derin ve kızgın kızgın, Reşit Paşa'nın yüzüne baktı:

— Haber, sizde dedi. Erzurum Kongresi beyannamesinin ve kararlarının vilâyet matbaasında basılmasını menetmişsiniz.

Dostunun dediği doğruydu. Orta çapta iki sayfa tutan on maddelik bir beyanname ile kongre mukarreratını muhtevi iki sayfalık bir broşürün "Müdafaayı Hukuk Cemiyeti " namına istendiği basımevi müdürünce bildirilmesi üzerine Reşit Paşa:

— Olamaz! Demişti.

Vali, ihtilâl beyannamesinin vilâyet matbaasında bastırılmak istenmesini çok tehlikeli bulmuştu.

Reşit Paşa, Rasim Bey'e tatlı dille bunu neden olamayacağını anlattıktan sonra şöyle dedi:

— Hem canım efendim, vilâyet matbaalarıyla alış-veriş şu sırada pahalıya mal olur. Siz kendi maksatlarınıza ait evrakı müstensihle çoğaltırsanız kârlı çıkarsınız.

Rasim Bey donuk bir yüzle bunları dinledi, daha çok direnmedi, yalnız:

— Mustafa Kemal Paşa ile arkadaşları Erzurum'dan ayrılmak üzeredir. Eski valilerden Bekir Sami Bey de kongreye katılmak üzere Sivas'a gelecektir, dedi ve çekilip gitti.

*

* *

Reşit Paşa, gür ve kırçıl sakallarını karıştırarak uzun boyu ile odada dolaşıyor, işlerin günden güne değil saatten saate daha çapraşık bir durum aldığını düşünüyordu. Ağustos, bütün hızıyla sonuna doğru sürükleniyor, Erzurum Yaylası'ndan kalkan karanlık kongre bulutları Sivas ilinin ufuklarına gittikçe yaklaşıyordu. Evet, Sivas ili ve onun valisi için her saati sürprizle dolu, heyecanlı, sırasında tehlikeli günler başlamak üzereydi. İstanbul'dan gelirken sakin, sessiz ve rustaî bir köşe olarak düşündüğü Sivas'ın başında meğer ne belâlı bir kader kuşu dolaşıp duruyormuş.

Bunca tecrübesi vardı, sıkı duracak, açık vermeyecekti. Aklını, zekâsını ve soğukkanlılığını bir an kullanmaktan uzak kalacak olursa memleket içine ne büyük felâketlere yol açacağını anlıyordu.

Yüksek pencereden dışarı baktı. Pek uzakta, sararmış bozkır düzlükleriyle eflâtun renkli kel dağ zincirinin birleştiği yerden yılankavi akan Kızılırmak, güneş altında sert bir çelik parıltısıyla parlıyordu. Ufuklar, bomboş, kımıltısız ve insansızdı. Uzun boylu yemyeşil kavak dizileri, bu sapsarı, ölü ve durgun yayla dekoru ortasında yine de bir parça düşsel bir dünya yaratıyordu.

Bu denli boş, ıssız ve yalnız doğa parçasının, birdenbire çok heyecanlı olaylara sahne olabileceğini bir türlü aklı almıyordu. Civcivli günler gelip çatmıştı. 26 Ağustos 1919 yeni bir tedirginlik getirmekte gecikmedi.

O böyle düşünüp dururken kapı vuruldu, Posta ve Telgraf Başmüdürü içeri girdi. Lütfü Bey, cebinden çıkardığı telgrafı Reşit Paşa'ya uzattı ve bunu okuyan Vali'nin mimiklerini seyre daldı. Bu telgraf, Mustafa Kemal ve adamlarının Sivas'a mutlaka gelip bir kongre de burada yapacağını anlayarak İstanbul'a kaçıp giden Osman Paşazade Halit Bey'den geliyordu.

Valiyi çok güç durumda bırakmışa benzeyen bu telgraf şu anlamdaydı:

"-Sivas'ta Evliya Efendi eliyle Müftü Emir Paşa, Zihni Efendi Hazretlerine ve saygıdeğer eşraf ve ileri gelenlere,

Sivaslılar, yüksek hilâfet ve saltanat makamına candan bağlı ve padişahın emri altındaki hükümetin emirlerine bütün kalbiyle inanan sadık bir kitle olduklarını ve bu sarsılmaz isteği genel arzuya karşı koyacak her türlü teşebbüsü hep birlikte ezerek yok edeceklerini bildirmelidirler. Bütün bilginler, şeyhler, eşraf ve esnaf hep birlikte padişah makamına, sadarete, Dâhiliye Nezaretine hiç vakit geçirmeden bunu bildirmelidirler. Makine başında karşılığınızı bekliyorum.

Osman Zade Halit "

Reşit Paşa, ilkin gözlerine inanamadı. Sivas'ta Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin liderliğini yaptığı sıralarda bu adamın çevresinde iki-üç doğru dürüst üye bile yoktu. Şimdi bu adam padişahla Sivas arasında bir arabulucu rolü oynamaya çalışıyordu. Ellez Zade Halit Bey'in bu yaptığı gerçekten büyük bir küstahlıktı. Sonra Sivas'ta onun sözünü dinleyecek tek bir aklı başında adam çıkacak mıydı? Bu gülünç bir işti. Bu da bir yana önemli olan söyleyerek padişahla Sivaslıları karşı karşıya getirmesi ve böylece yarattığı olupbitti idi.

Halit Bey gibi megaloman bir sarhoşun sözleriyle harekete gelen Babıâli adamları demek ki kendilerini denize düşmüş bir durumda görüyorlardı. Halit Bey gibi bir adamın Babıâli'yi kışkırtabilmesi, artık devlet adamlarının ne kerte aşağılık mallar olduğunu gösteriyordu. Bu durum Reşit Paşa'nın yüreğini sızlatmaktan uzak kalmadı. Bu telgrafın, Sivas halkı üzerinde bir etki yapmayacağını biliyordu. Böyle olduğu halde bu telgraf işini ele almaya ve üzerinde durmaya karar verdi.

İlkin, Müftü Abdurrauf Efendi'yi çağırarak fikrini sordu.

Müftü, derin bir bilgisi olmayan çok namuslu bir adamdı. Telgraftan haberi yoktu. Vali telgrafın suretini ona okudu:

— Ne dersiniz? Diye sordu, böyle bir telgraf yazmak şimdilik doğru olur mu?

Müftü Abdurrauf Efendi hiç düşünmeden karşılık verdi:

— Halit Bey, Hürriyet ve İtilâf reisi değil mi, nal kadar mühür taşımıyor mu? İstediği şeyi kendi yazsın, kendi mühürle-

sin, kendi eliyle de götürüp şuraya buraya assın. Ben onun sözüyle sigaramın külünü bile silkmem.

Reşit Paşa, müftüden sonra Emir Paşa'yı çağırdı. Emir Paşa geldi ve Halit Bey'in telgrafı dolayısıyla çağrıldığını görünce yüzü rahat ve geniş bir gülümseyişle aydınlandı:

— Karganın kılavuzluğunu kabul edecek adamlardan değilim, dedi. Çünkü burnumun temiz kalmasını isterim.

Reşit Paşa, ondaki bu değişikliğe şaşmadı. Şundan ki Emir Paşa bugünlerde memleket ve milletsever bir büyük adamla yakından ahbaplık ediyordu. Bu eski valilerden Bekir Sami Bey'di ve Mustafa Kemal, Rauf Bey Albay Bekir Sami Beylerin gittiği yolun yolcusuydu. Geniş görüşlü ve çok tecrübeli bir adamdı. Sivas Kongresi'nde bulunmak üzere o günlerde Sivas'a gelmiş, Çerkez Ziya Bey'in evine yerleşmişti.

Onun gelişiyle Sivas Çerkezleri hemen hemen hep Kuvayı Milliyeci oldular. Bekir Sami Bey de Çerkez'di ve Rauf Bey'in Sivas'a gelmesini dört gözle bekliyordu.

Emir Paşa'dan sonra sırasıyla çağırılan eşraf, Halit Bey'in telgrafına pul vermediklerini söylemekte acele ettiler.

Bir vali olarak Sivas'ın padişaha asi tanıtılmasını ve bunun için de ona sadakat yemini etmesini hiç doğru bulmuyordu. Halit Bey'in bu telgraftan beklediği çok melunca bir sonuç vardı. Sivas halkını kongrecilerin üzerine çullandırmak istiyordu.

Vali en sonra Halit Bey'in en yakın akrabasının bile bu telgrafa güler yüz göstermediğini anladı ve içi rahatladı. Bu üzüntü de bitmişti.

Ne yazık ki üzüntülerin arkası geleceğe benzemiyordu.

28 Ağustos'ta gelen İstanbul gazetelerindeki bir haber Reşit Paşa'nın ağzının tadını kaçıracak gibiydi. Gazeteler, ağız birliği etmişçesine Reşit Paşa'nın Sivas valiliğinden alındığını yazıyorlardı. Paşa, zaten aylardan beridir bu haberi bekliyor gibiydi. İstanbul'daki Hürriyet ve İtilâf Partisi'nin kodamanları, onu büyük umutlarla Sivas'a uğurladıkları halde o, onlara ufacık bir iyilikte bile bulunmamıştı. Demek ki Damat Ferit, en sonra kızmış onu idareci kadrosundan tekerlemeye karar ver-

mişti. Reşit Paşa'yı çok üzen bir tek şey vardı. Şimdiye dek birçok valiliklerde bulunmuş, mebusluk bile etmiş, bir kulübeye sahip olmak mutluluğuna erişememişti.

Çoluk çocuk yine açıkta kalacaktı demek! Bari emekliye ayrılsaydı hiç olmazsa birkaç kuruşluk bir gelir demek olan bu para ile sokağa düşmezdi. Elli lira tutarında olması gereken bu para, onun ailesini yoksulluktan kurtaramazdı.

Şimdiye dek Reşit Paşa'ya türlü cambazlıklar yaptıran korkunun kaynağı işte buydu. Şimdiye dek Dâhiliye Nezaretini en ağır telgraflarla bombardıman edemeyişinin biricik nedeni işte buydu. İş olacağına varıyordu. Bütün kurnazlığı, diplomatça dil dökmeleri boşa gitmişti.

Bütün bu korkuların kaynağını elinden kaçıran Reşit Paşa, birdenbire gönlünün rahatladığını duymaya başladı. Geçim kaygısından doğan büyük korkusunu yenen Reşit Paşa, şimdi Dâhiliye Nezaretine karşı dozu gittikçe artan bir öfke duymaya başlıyordu. Bütün ömrünce namus ve şerefiyle memleket hizmetinin yüksek basamaklarında bulunmuş bir idare adamı nasıl olur da böyle eski bir çuval, bir paçavra gibi tutulup bir kenara atılabilirdi? Reşit Paşa, uzun bir öfkeli düşünüşten sonra Dâhiliye Nezaretine şu anlamda bir telgraf çekti:

" - Valilikten uzaklaştırıldığımı gazetelerde okudum. İstanbul'dan da bu haberi doğrulayan telgraflar aldım. Valilikten atıldığı herkese işittirilen bir valinin böyle buhranlı bir zamanda iş başında bulunması doğru olamayacağından Sivas'tan hemen ayrılmak üzere yeni vali gelinceye dek vali vekilliğini kime bırakmam uygun görülüyorsa bildirilmesini dilerim.

Reşit "

Nazır Adil Beyden gelen karşılıkta gazete haberine kulak asmayarak yine görevinde kalması Reşit Paşa'ya bildirildi. Reşit Paşa'nın anladığına göre, görevini bir başkasına bıraktıktan sonra Sivas'tan ayrılmak istemesi, onun yine valilikte kalmasını sağlayan bir psikolojik neden olmuştu.

ORTA YAYLADA YANAN MEŞ'ALE

17 Eylül 1919. Sir F. Robeck'ten Lord Curzon'a mektup:
İzmir'in Yunanlılarca işgali üzerine, Mustafa Kemal'ce Erzurum'da başlayan, Kastamonu ve Sivas'a yayılan bir hareket göre, Anadolu'da özgür bir cumhuriyet kurulmak üzeredir.

Anadolu'nun Yüksek Yaylasından birer ikişer ayrılan ihtilâlciler, Orta Yaylaya yollanıyorlardı.

Sivas Kongresi Eylül'ün dördüncü günü toplanacaktı. Yaylanın yüksek, masmavi ve dupduru göğünde kuzeyden gelen büyük leylek sürüleri şöyle bir dolaşıyor, sonra yavaş yavaş güneye doğru iniyorlardı. Müdafaayı Hukukçular da uzun ve tozlu yollara dökülerek güneye gitmeye çalışan İhtilâlci delegeleri ellerinden geldiğince selâmetlemeye çalışıyordu.

Ağustos'un son günleri gelip çatmıştı. Açılacak kongrenin lideri hâlâ Erzurum'daydı. Boş da durulmuyordu. Bir yandan Müdafaayı Hukukçular, bir yandan Mustafa Kemal durmadan öteye beriye propaganda mektupları yazıyorlardı. Bu çalışmalar Müdafaayı Hukuk konağında ya da Mustafa Kemal'in yanında toplanılarak yapılıyordu.

Mustafa Kemal, İkinci Ordu kumandanlığını yaparken tanışmış olduğu aşiret reislerine, şeyhlere uzun ve tatlı mektuplar yazarak onları davaya başlamaya ve Kürt Teali Cemiyeti ile İngiliz Intellicens Servisi'nin oralara saçmakta olduğu çok tehlikeli zehrin etkisini yok etmeye çalışıyordu.

Mustafa Kemal, bununla Erzurum'da son çalışmalarını yapıyordu.

O da Sivas Yaylası'na ineceği gün ve saati iple çekiyordu.

Yola çıkılacağı gün anlaşılmıştı, ama en önemli engel olan parasızlık çözümlenmemişti. Erzurum Belediye Başkanı Zakir

Efendi, dört yaylının Sivas'a dek yüzerden dört yüz liraya tutulabileceğini söylemişti. Bu dört yüz lira nerden bulunacaktı?

Bir akşam yemeğinde Mustafa Kemal, arkadaşlarına:

— Hazır mıyız? Diye sordu.

Mazhar Müfit Bey:

— Elimizde çürük çarık üç otomobil var. Karoserleri berbat, körükleri yırtık pırtık, Lâmbaları da yok, Karpit yakacağız. Geceleri yola devam etmek mecburiyetinde kalırsak karpit de yanmaz. Burada karpit tedarik etmenin de imkânı yok.

— Çürük çarık, lâmbalı lâmbasız gideceğiz. Ancak üç otomobil hepimizi ve eşyamızı nakle kâfi mi?

— Tabii kâfi değil.

— Rauf, Süreyya, Hüsrev, Raif Bey'lerle sen, Cevat Abbas ve Muzaffer otomobillere taksim oluruz. Şeyh Fevzi Efendi için de yer ayrılır. Kendisini Erzincan'dan alırız. Recep Zühtü, Hayati, Memduh ve diğer zabit arkadaşlarla eşyalarımız da arkadan araba ile gelirler.

— Güzel, Paşam. Ben de böyle düşünüyordum. Ancak, üç-dört arabaya ihtiyacımız var. Bugün belediye reisi ile görüştüm, ucuza bize araba temin edecek. Fakat dört yüz lira kadar bir paraya ihtiyacımız, olacak. Tabii yol boyunca ve Sivas'ta da paraya ihtiyacımız olacak. Kasamızsa malûm.

Mustafa Kemal, kaşlarını çatarak ve dişlerini sıkarak, gözlerini masanın üzerinde duran kahve fincanına dikti ve hafif bir sesle:

— Evet, bir de para meselemiz var! Dedi.

— Paşam, siz bu mevzu ile meşgul olmayınız. Elbette bir tedbir düşüneceğiz.

Mustafa Kemal, birdenbire yerinden fırladı. Yüzü kıpkırmızı kesilmişti.

— Ahmaklar, memleketi Amerikan mandasına, İngiliz himayesine terk etmekle kurtulacak sanıyorlar. Kendi rahatlarını temin etmek için bütün bir vatanı ve tarih boyunca devam edip gelen Türk istiklâlini feda ediyorlar.

Mustafa Kemal'in beş parası yoktu. Bir gün onun yanından dönen Kâzım Bey, Müdafaayı Hukukçulara bu haberi verdi. Para bulmadıkça Mustafa Kemal, Erzurum'dan ayrılamayacaktı. Zaten nizamname de temsil heyetinin masraflarını karşılamak ödevini Müdafaayı Hukuk Teşkilâtı'na vermişti.

O gün de Müdafaayı Hukuk'un elinde ancak seksen lira kadar bir para vardı. O zamana dek halktan yalnız bin beş yüz lira tutarında bir şey toplamışlardı. Bu para da gelen delegelerin yerleştirilmesine, telgraf haberleşmelerine harcanmış, suyunu çekmişti. Müdafaayı Hukukçular da beş parasızdı.

Bu iyi insanlar, Mustafa Kemal'e yol parasını nereden bulacaklarını bir türlü kestiremiyor, arpacı kumrusu gibi düşünüp duruyorlardı. En sonra akıllarına bir şey geldi. Çoluk çocuklarının süs eşyalarını satarak paraya çevirmek. Kadınlar, süslerinin arkasından istediklerince ağlayabilirlerdi. Başka hiçbir çare yoktu.

İyice hesaplayınca göçmenlik günlerinin, bütün bu süs eşyasını eritmiş olduğunu anladılar ve umutsuzluğa düştüler. Müdafaayı Hukuk Derneği olarak da para için hiçbir kimseye başvuramazlardı. Bu derneğin çok güçlü ve zengin görünmesi gerekiyordu. Sıkışan kula Hızır yetişir, derler. İşte, bu da öyle oldu. "Heyeti Faale" üyelerinden Emekli Subay Süleyman Bey, hiç kimsenin yapamayacağı şeyi yaptı. Mustafa Kemal'e gerekli olan parayı Müdafaayı Hukuk üyelerine verdi ve onları dünyalarca sevindirdi.

Bu idealist gençlerin umutsuzluk kuyusunda nasıl bocaladığını gören eski mert ve iyi yürekli asker, onlara şöyle dedi:

— Çocuklar, ben bu işin çaresini buldum. Benim tasarruf edilmiş dokuz yüz liram var. Ben altmış yaşını geçmiş bir adamım. Allah'ın rızasından, milletin selâmetinden başka bir dileğim yok. Ben bu parayı size veririm. Fakat bu parayı verdiğimi ne Paşa, ne de başka hiçbir kimse bilmeyecek. İleride Müdafaayı Hukuk'un parası olursa verirsiniz. Olmazsa helâl olsun. Ben devletin verdiği tekaüt aylığı ile geçinir, giderim.

Bu sözleri dinleyen genç idealistlerin gözleri yaşardı. Süleyman Bey, bu sırada gerçekten onlara çok büyük bir iyilik

yapmıştı. Bu hiçbir ölçüye vurulamayacak kadar büyük bir iyilikti. Genç adamlar, Süleyman Bey'in getirip verdiği dokuz yüz liranın üstünü, yüz lira da kendi aralarında toplayarak bütünlediler. Kâzım Bey bin lirayı Mustafa Kemal'e götürüp verdiğinde o, gençler kadar sevindi. Yol parası olarak böyle dişe dokunur bir şey bulunabileceğini hiçbir vakit aklına getirmemişti. O zaman için pek önemli olan bu parayı eline alan Mustafa Kemal, çok sevinmişti. Çünkü bu paranın bulunmayışı bile Türk ihtilalini engeller, zorlaştırır, geciktirebilirdi. Her şey olabilirdi. Mustafa Kemal, parayı eline alır almaz hemen Mazhar Müfit Bey'i çağırttı. Ona kasadarlık görevi veriyordu.

— Mazhar Müfit, tamam yol paramız var. Al sana bin lira! Deyince şaşırmak sırası eski valiye gelmişti.

— Paşam, nasıl oldu bu?

Parmaklarını dudaklarına götüren Mustafa Kemal:

— Üzümünü ye, bağını sorma! Dedi.

Bunu söylerken zor bir işi yenmiş bir insanın sevinciyle yüzü parlıyordu.

*

* *

Artık en çok bir hafta, on gün içinde Sivas Kongresi'ne doğru yola çıkılacaktı. Bu sırada en önemli işlerden biri de Sivas Kongresi'ne götüren yolların güven altına alınabilmesiydi.

Kâzım Karabekir Paşa, Erzurum'a yakın bölgelerde çok sıkı ve etkili güven tedbirleri aldırmış olmakla beraber Orta Anadolu'dan Sivas'a giden yollar çok büyük tehlikeler altındaydı. Ali Fuat Paşa da bu tehlikeli yolları demir gibi bir güven çemberi içine almış, buralardan hiçbir yırtıcı kuş uçurtmuyordu. Böylece Sivas Kongresi'ne gidecek delegeler, her adım başında korunarak, Sivas'a iletiliyordu.

20. Kolordunun bütün araçları, Sivas'a gidecek delegelerin emrine verilmişti. Delegeler, küçük gruplar olarak yola çıkarılıyor ve kongre üzerinde gerekli bilgiler verilerek uyarılıyorlardı. Her grubun yolcu edilişinden sonra Erzurum'a, Mustafa Kemal'e telgraf çeken Ali Fuat Paşa, onların özel düşünceleri üzerinde de bilgi vermekten geri kalmıyordu.

Mustafa Kemal, bu telgrafları aldıkça çevresindeki arkadaşlarına da yüksek sesle okuyor ve arkasından bu en eski okul arkadaşını övmekten de kendini alamıyordu:

— Bravo, Fuat, arslan gibi çalışıyor! Diyordu.

Ali Fuat Paşa'nın güzel telgrafları ve aldığı tedbirler yüzünden övgülere boğulduğu bir gün, üzücü bir haber ortalığı alt üst etti. Sivas Kongresi'nin başında bir kara dumanın döndüğünü bildiren bu haber görünürde heyecan vericiydi.

Mustafa Kemal:

— 29 Ağustos'ta Erzurum'dan ayrılmalıyız! Diye kesin emrini vermişti ve herkes buna göre hazırlanmaya başlamıştı.

Arkadaşlarının içinde yine en sabırsızı Mustafa Kemal'di. Mümkün olabilse kongreyi hemen yarın toplamak için kuş gibi Sivas'a uçacaktı. Ne yazık ki bütün engeller bunu önlüyordu. Her şey bir yana, kongreyi istenilen günde toplayabilmek bile talihin güler yüzüne bağlıydı.

Sivas Kongresi, Mustafa Kemal için bir ölüm-dirim sorunuydu. Erzurum Kongresi gerçi Mustafa Kemal'i şöyle bir şimşek aydınlığı gibi parlatmışsa da bu daha çok Kâzım Karabekir'e büyük bir şans vermiş, onu birdenbire büyük bir güç olarak millete kabul ettirmişti. Bir Sivas Kongresi ise Mustafa Kemal'in kişiliğini bütün dünyaya duyuracak ve Kâzım Karabekir'i gölgesi altına alacaktı. Ve ancak böyle bir ihtilâlci olarak milletin kaderine el atacaktı.

Sivas Kongresi, Erzurum'da vesayet altında toplanan kongreden anlam ve genişlikçe ve yapacağı etkice çok daha büyük olacak ve bütün pısırıklıklara duyulan korkulara erkekçe son verecekti. Onun için Mustafa Kemal, gerçekten kanatları olsa uçarak Sivas'a gidecek ve hürriyet asasını güneşe doğru kaldıracaktı.

Mustafa Kemal bir de İstanbul'dan Anadolu'ya geçeceği günlerin arifesinde böyle sabırsız ve heyecanlıydı. Buradaki engeller de bir o denli tehlikeliydi. Bütün iç ve dış düşmanlar el ele vermiş Sivas Kongresi'nin toplanmaması için görünür görünmez tedbirler almakta, tuzaklar hazırlamaktaydılar.

Evet, bu sabır taşının çattadak çatlayacağı günlerden bir gündü. Öğle yemeğindeydiler. Mustafa Kemal, vaktiyle gönüllü olarak Enver Paşa ve daha birçoklarıyla gidip İtalyan emperyalistleriyle çarpıştıkları günleri anıyor, bu arada Süreyya (Yiğit) Bey'in de o savaşlarda gösterdiği yararlıkları övüyordu. O da gönüllü saflarında ve Mustafa Kemal'in kumandası altında çarpışanlar arasındaydı.

Tam bu sırada emir çavuşu Ali, soluyarak içeri girdi:

— Paşa hazretleri, bir telgraf memuru hemen sizi görmek istiyor.

— Hangi telgraf memuru?

Cevat Abbas'la yaver Hayati hemen dışarı fırlamıştı. Cevat Abbas'ın getirdiği haber şuydu:

— Sivas Valisi Reşit Paşa, zatı devletinizin hemen telgraf makinesi başına teşrif buyurmanızı rica ediyormuş.

Hayati Bey'in getirdiği haber de aynıydı:

— Telgraf memuru, Sivas Valisi Reşit Paşa'nın çok acele ve hemen işareti ile telgrafhaneye teşrif etmenizi rica ettiğini haber vermek üzere gelmiş, Paşam.

Mustafa Kemal, birdenbire kaşlarını çatmış, ciddileşmişti:

— Garip şey, dedi. Acaba Sivas'ta bir hâdise mi var? Bu derece isticale neden lüzum görüldü?

Herkes meraklanmıştı. Süreyya Bey:

— Paşam, herhalde merak edilecek bir şey değildir. Bilirsiniz Reşit Paşa çok hassas ve çok vehhamdır (fazla şüpheci).

Herkes bunda bir bit yeniği olduğunu sezmiş, türlü belkiler üzerinde kafa yormaya başlamıştı.

Bir ihtilâlcinin, en küçük belkilere önem vermesi, onları yabana atmaması gerekti. Mustafa Kemal yemeğini yarıda bırakarak dalgın, merdivenlerden aşağı indi. Mustafa Kemal'le arkadaşları telgrafhaneye vardıklarında telgraf memuru hâlâ Reşit Paşa'nın uzun telgrafını almaya uğraşıyordu. Mustafa Kemal'in telgrafhaneye girmesiyle telgraf memuru telin öbür ucundaki Reşit Paşa'ya:

— Paşa Hazretleri geldi. Şimdi telgrafınızı kendisine veriyorum, dedi ve telgrafın alındığı kâğıtları Mustafa Kemal'e verdi ve ona:

— Sivas Valisi Reşit Paşa Hazretleri makine başında efendimize muntazır bulunuyor, bu telgrafı veriyorlar, dedi ve ona oturması için yer gösterdi. Yeniden makinenin başına geçen telgraf memuru telgrafın gerisini de almaya çalıştı.

Mustafa Kemal, oturduğu yerde içinden telgrafı okuyor, okuduğu kâğıtları da çevresinde dikilen arkadaşlarından Mazhar Müfit Bey'e veriyordu. O da okuduğu kâğıdı hemen sıradaki arkadaşına uzatıyor, böylece hepsi telgrafı sessizce okuyordu. Herkes okuduğu telgraf üzerinde bir şeyler düşünüyor, fakat hiç kimse düşüncesini söylemeye cesaret edemiyordu. Kesin bir şey söylemek hakkı yalnız Mustafa Kemal'indi. Telgraf bitmeden ortaya bir düşünce atmak da doğru değildi.

Bu telgraf, kestirilebileceği gibi Reşit Paşa'ya Sivas'ta kuşkulu haberler veren Fransız subayı Bruno'nun işiyle ilgiliydi.

Yalnız çevresindekiler, dikkatle Mustafa Kemal'in yüzüne bakıyorlar, onun bu konuda neler düşündüğünü yüzünün mimiklerinden anlamaya çalışıyorlardı. Onun ne düşündüğünü anlamak çok güçtü. Son kerte kritik bir haberi okurken ara sıra gülüyor, tek sözcük söylemiyordu. İşin bir noktasında bu gülüşler, Mazhar Müfit Bey'e pek garip gelmeye başlamıştı. Reşit Paşa, telgrafın bir yerinde çok heyecan ve endişe verici sözler söylüyordu:

— Kongreyi burada açtıracaklar, hepinizi toptan yakalayacaklar!

Evet, bu haber büsbütün yersiz olamazdı. Yapılamayacak bir şey değildi.

Telgrafın alınması bitince Mustafa Kemal, telgraf memuruna:

— Paşa Hazretleri, lütfen biraz intizar buyursunlar, hemen kendilerine cevap arz edeceğim! Dedi ve sonra çevresini merakla sarmış olan arkadaşlarına döndü ve hepsinin gözlerine bakarak:

— Çocuklar, verin bana şu kâğıtların hepsini! Diyerek herkesin elindeki kâğıtları topladı.

Bir daha dikkatle hepsini okudu. Telgrafı tamamıyla okuyup bitirdiği ana dek, hepsinin gözleri gayri ihtiyari Paşa'ya ve yüzündeki mimikleri tetkike dalmıştı.

Telgrafı okurken Vali Paşa sanki karşısında imiş de konuşuyormuş gibi yüzündeki hatlar ve renkler devamlı şekilde değişiyor, kâh hiddet, kâh nefret arz ve ifade ediyor, kâh istihfaf ve istihza belirten çizgiler yüzüne yayılıyordu. Fakat heyeti umumiyesiyle Paşa'nın sinirlendiği ve Reşit Paşa'nın izahatını kayıtsızlıkla karşılamadığı açık açık görünüyordu.

Mustafa Kemal, telgrafı bu biçimde ikinci kez okuyup bitirdi ve sonra kendine dikilmiş olan arkadaşlarının sorucu gözlerinde bakışlarını gezdirdi.

Arkadaşlarının yüzlerinde çözümlenmesi çok güç bir bilmecenin derin merakı okunuyordu. Bu bilmecenin anahtarını çıkarıp ortaya atmakta gecikmedi:

— Gülünç! Dedi ve sonra oturmuş kendisine merakla bakan telgraf memurlarından da saklanacak bir şeyi olmadığını gösterircesine yüksek sesle Mazhar Müfit Bey'e ünledi:

— Azizim Mazhar Müfit, dedi. Bunlar hakikaten gülünç şeyler. Fransızlar Sivas'ı işgal edeceklermiş. Kongrenin toplanmasına müsaade etmeyeceklermiş. Sonra, bu fikirlerini değiştirmişler, Düveli İtilâfiyi aleyhine tezahüratta bulunmamak şartıyla kongrenin toplanmasına müsait bir hal almışlar. Beni tevkif ettireceklermiş, şuymuş, buymuş. Fakat Vali Paşanın kanaatine ve Dâhiliye Nazırından Fransız Binbaşısının beyanatına uygun olarak aldığı şifre telgrafının münderecatından edindiği fikre nazaran kongreye müsaade etmeleri bir tuzakmış. Bu vesile ile hepimizi bir arada yakalayıp, millî mücadele ruhunu da boğacaklarmış. Kongreyi Sivas'ta değil Erzincan'da toplamalı imişiz.

Reşit Paşa da bütün bunlara inanmış olarak bizi düşünceleri istikametinde harekete sevk etmek için vicdanî bir vazife yaptığına kani bulunuyor.

Mustafa Kemal bunları, içinde birçok duygu türleri bulunan büyük bir öfke ile söylüyordu. İşin sonu henüz gelmemişti. Telgrafçı, eski Sivas Mebusu Rasim Bey'in, Raif Hoca'ya çektiği telgrafı almaya çalışıyordu.

Mustafa Kemal'in hızı kesilmemişti.

— Teessüf ederim ki, diye yeniden gürledi. Reşit Paşa da, Rasim Bey de manevi bir tezelzüle uğramışlar. Şimdi Paşa'ya gereken cevabı vereceğim. Fakat bu ne gaflet, ne bilgisizlik ve ne görüş kıtlığı. Bir Fransız Binbaşısının gelişi güzel atıp tutmasından ibaret sözler. Sivas'ın işgali kolay mı? Fransızlar bunu hangi kuvve-i seferiye ile hemencecik yapabilecekler?

Arkadaşlar, buna nasıl inanabiliyorlar? Alelade bir propaganda ve blöf karşısında arkadaşlarımızın maneviyat kırıklığına uğramaları şayanı hayrettir doğrusu!

Mustafa Kemal, bu sözleri söyleyip bitirdikten sonra bir moral graniti biçimini almıştı.

— Birer kahve içelim de Vali paşaya cevap arz edelim, dedi.

Bir sigara yakarak oturduğu sandalyeden kalktı ve muhabere salonunun içinde sert adımlarla dolaşmaya başladı. Sigarasını bitirdikten sonra kahve ile yeni bir sigara yaktı ve:

— Ne Sivas'ı işgal edebilirler, ne de kongreye mani olabilirler. Ancak her ne olursa olsun bizim bir an önce Sivas'a gitmemiz iktiza ediyor. Hareketimizi mümkün olduğu kadar tacil etmeliyiz. Göreceksiniz biz Sivas'a gitmeden önce Fransız Binbaşısı Bruno Efendi ve arkadaşları Sivas'ı terk edeceklerdir.

Granitten bir moral heykeli gibi ortada dolaşarak bunları söyleyen Mustafa Kemal, kendisini merak ve sevinçle dinleyen arkadaşlarını da birer moral kayası biçimine getirmişti.

Mazhar Müfit Bey bunun üzerine:

— Haklısınız, Paşam, dedi. Bize hiçbir şey yapamazlar. Karşımızda milletin iradesini önleyecek hiçbir kuvvet yoktur. Reşit Paşa'yı makine başında, fazla bekletmemeniz münasip olacaktır.

Mustafa Kemal:

— Doğru söylüyorsun, zaafımıza hamledebilirler, dedi ve Reşit Paşa'ya verilecek karşılığı yazdırmaya başladı.

Bu gerek Vali Reşit Paşa'nın gerekse Rasim Bey'in bütün gereksiz kuruntularını yıkacak güçte bir karşılıktı.

*

* *

Mustafa Kemal, kendi isteği ve Müdafaayı Hukukçuların da daha büyük isteğiyle Erzurum hemşeriliğine kabul edildikten sonra artık gönlü rahat olarak Sivas'a gitmeye hazırlanıyordu. Mustafa Kemal, Rauf Bey, Raif Hoca, karargâh erkânının çoğunluğu, Mazhar Müfit Bey, Süreyya Bey 29 Ağustos günü otomobille yola çıkacaklardı.

28 Ağustos akşamı Heyeti Temsiliye üyeleri bir kez daha Kâzım Karabekir'in evinde toplandılar. Konuşulup görüşüldü.

Son iç siyasetin almış olduğu yön şöylece yorumlandı:

Padişah ve onun yardakçıları olan hükümet adamları, Türkiye'nin bölünmesine karar vermişlerdir. İstanbul ile memleketin bir bölümünün İngiliz mandası altına girmesine razı olmuşlardır. İzzet Paşa ile kimi namuslu kişiler buna karşı direnmekte ve Amerikan mandasını kötülüğün daha yeğniği olarak görmektedir.

Erzurum'da toplananlar ise iç ve dış düşmanların bütün zorbalıklarına sonuna dek karşı koyarak milleti esarete düşmekten korumak istemektedir. En sonra, hiçbir kurtuluş çaresi kalmazsa yapılacak iş memleketin bütünlüğüne dokunulmamak üzere Amerikan mandası altına girmektir.

Sivas'taki 3. Kolordu Kumandanı Salâhattin Bey'den gelen şifre telgraf işlerin yolunda gittiğini gösteriyordu. Sivas'ta yapılacak kongreyi her türlü görünür görünmez tehlikeye karşı korumak üzere tedbir alınıyordu. Atlı ve katırlı süvari müfrezeleri meydana getirilerek bütünlenmekte ve Sivas'a toplanmaktaydı. Amasya'daki İstihkâm Taburu ile Kolordu Topçu Alayı Sivas'a doğru yola çıkarılmıştı. Bu topçu alayından bir takım, Sivas'a varmış bulunuyordu. İnzibat Bölüğünün başına en gü-

venilir subaylar verilmişti. Yine güvenilir kimi polislerle jandarma eratı sivil giydirilerek kongre emrine verilmek için aleste bekliyordu. Sivas'ın belli başlı giriş ve çıkış yerlerine postalar dikilmişti. Halkın morali her türlü yoldan yükseltilmeye çalışılıyor, bir yandan da kongre emrinde çalışmak üzere bir gazetenin çıkarılması için hazırlıklar yapılıyordu.

Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının Sivas Kongresi için yola çıkacağını Erzurum yolu üzerindeki bütün kumandanlıklara bildirdiği gibi Sivas'taki 3. Kolordu Kumandanı Salâhattin Bey'e de yazmış ve parlak bir karşılama töreni hazırlamasını, yolcuların Erzurum'dan da aynı parlak törenle uğurlanacağını bildirmişti.

29 Ağustos sabahı, Kâzım Karabekir'in hazırlattığı üç binek otomobiliyle birkaç yaylı, Mustafa Kemal'in karargâhının önünde bekliyordu. Mustafa Kemal, Rauf Bey, Raif Efendi, Erzincan Şeyhi Fevzi Efendi ile onlara yoldaşlık edecek iki kumandan, beş subay, eski Bitlis Valisi Mazhar Müfit, eski İzmit Mutasarrıfı Süreyya Beyler yerlerini almaya hazırlanıyorlardı.

Hepsi birkaç gün önce bir otomobil kazasında sakatlanan ayağı yüzünden merdivenleri inemeyen ve evinin penceresi önünde oturan Kâzım Karabekir'le helâlaştılar. Mustafa Kemal'le Rauf Bey, Kâzım Karabekir'e sarılarak öptüler ve aşağıda bekleyen otomobillerine bindiler.

Otomobillerle eşyaları taşıyan arabalar gürültülerle yola çıktı. Bütün Erzurum halkıyla kalabalık bir asker kıtası onları İstanbul Kapısı'ndan uğurlarken parlak bir yayla güneşi, gerek yolcuların, gerekse halkın yüzünde bir umut aydınlığı gibi parlıyordu.

Kâzım Karabekir, dürbününü gözlerine yerleştirerek bu umut kafilesinin arkasından sevgiyle, şefkatle, sevinçle uzun uzun baktı. Kilometrelerce onları bakışlarıyla kovaladı ve onlara hayırlı yolculuklar dileyerek dualar etti. Ruhunda bir mutluluk, bir sevinç denizi kaynıyordu. Evet, güçlüğün yarısı yenilmiş sayılabilirdi. Her başlangıç, güçlüklerle doluydu.

Millî kurtuluş kavgası ise hepsinden güç olacaktı elbet!

Erzurum, bütün dost ve düşman dünyaya şu parolayı haykırmıştı. Ya bağımsızlık, ya ölüm! Türk, hür yaşayacak, ölürken dahi hür ölecekti. Mustafa Kemal gibi, Rauf gibi iki kahraman bu imanla gidiyorlardı.

Kâzım Karabekir, arkadaşlarının gittiğinden ve çevresinin boşaldığından üzgünse de amaca biraz daha yaklaşıldığından sevinçliydi. Sonra aylardır süregelen gürültülü patırtılı bir yorgunluktan da kurtulup, şöyle sere-serpe birkaç gün dinlenecekti. O, bu duygular içinde dinlenmeye hazırlanırken, yaveri içeri girdi ve ona kötü bir haber taşıyan bir telgraf uzattı. Bu, Harbiye Nezaretinden geliyordu. Harbiye Nazırı, Kuvayı İnzibatiye denen gerici kuvvetlerin kurucusu Süleyman Şefik Paşa'ydı. Süleyman Şefik Paşa, Ali Fuat Paşa'yı görevinden uzaklaştırıyor ve yerine reaksiyoner bir paşanın vekil olarak atandığını bildiriyordu. Şifreli yazılması gereken böyle bir telgrafın açıktan açığa her yana çekilmiş olması Karabekir'i çok üzdü. İstanbul, Anadolu'da bir tek işe yarar kumandan bırakmamak için büyük adımlar atıyordu. Bilinmez, günün birinde böyle bir emir kendisi için de gelebilirdi. Erzurum Kongresi'nin kendisinin himayesi altında yapıldığını dünya biliyordu. Bu, Ali Fuat Paşa'yı ürkütecek, sindirecek mi sanıyordu İstanbul?

O, çapraz fişekliği sarınacak, filintasını eline alacak ve batıda düşmana kan kusturmaya başlayan Kuvayı Milliyecilerin yanında Yunanlıların karşısına bir umum Kuvayı Milliye kumandanı olarak dikilmekte gecikmeyecekti.

*

* *

Üç hurda otomobil ve üç yaylı araba bir dizi olarak yola koyulmuş, tangır tungur gidiyordu. Ağustos sonu olduğundan gökyüzü artık bulutlanmaya başlıyor, yağmur yağmadığından otomobillerin kaldırdığı toz bulutları güneşte daha çok sararak geriye, arabalara doğru sürükleniyordu. Alınan karara göre her araç gidebildiğince sürüp gidecek ve hep beraber mola verilecek yerlerden sonra ilk toplanma yeri Hafik olacaktı.

Ondan sonra, tam bir kafile olarak yola çıkılacak ve Sivas'a böylece girilecekti.

Mustafa Kemal'in Erzurum halkının, kendisini şehrin dışına dek uğurlayarak:

— Allah muvaffak etsin, hayırlı olsun! Diye dua edişlerini düşündükçe minnet duygularıyla gözleri yaşarıyordu.

O, Erzurum halkıyla tanışalı az olmuşsa da bu halk ona inanıyordu. Bundan dolayı onun geçip gittiği yol boyunca ışıklı bir kurtuluş umudu da uzuyordu. Halk Sivas'ta ve ondan sonra çok yararlı işler başarılacağına da inanıyordu.

Kafile, Erzurum'dan epeyce uzaklaşmıştı. Bu, yaya yolcuların iki-üç saatte kestirebilecekleri bir yoldu. Mustafa Kemal, kendi hülyalarına gömülmüştü. Gözleri hep geçecekleri yol üzerindeydi.

Sivas'a dek kim bilir onları ne tehlikeler bekliyordu? Elâzığ Valisi Ali Galip de hiç aklından çıkmıyordu. Kâzım Karabekir de sanki neden onun temizlenmesine engel olmuştu? Ebulhindili Cafer'in 30-40 kişilik Kuvayı Milliye çetesi, onu öldürmek için emir almışken Karabekir sanki niye onun öldürülmesini istememiş ve onları yolundan alıkoymuştu? Çünkü tehlikede olan Karabekir değildi de ondan.

Mustafa Kemal, bu sırada arkadaki otomobilde " Ey Gaziler" marşının söylendiğini işitti. Döndü, baktı. Bunu söyleyen Mazhar Müfit Bey'di.

— Daha yüksek sesle! Diye bağırdı.

Bunun üzerine bütün arkadaşlar hep bir ağızdan:

Ey gaziler, yol göründü yine hudut boyuna,
Çoktan beri hasret idik tatlı Tuna Suyuna!

Marşını söylemeye başladılar. Uzaklardaki mavi, mor ve erguvan renklere bürünmüş dağların üzerinde ak bulut yığınları toplanıyor, yukarıdan vadilere doğru gittikçe serinleşen bir rüzgâr esiyordu. Gökyüzü de iyice bulutlanmaya başlamıştı. Güneş, bulut yığınlarının ardından şuraya buraya altın oklar yağdırıyordu. Bodur söğütler ve genç kavaklar altında kaynayan bir pınar başında yemek molası verildiğinde vakit öğleyi geçiyordu.

Eylül'ün dördünde Sivas Kongresi açılacaktı. Zaman çok değerliydi. Makinelerin, atların ve insanların da dinlenmesi gerekiyordu. Mustafa Kemal, inip subaşında elini yüzünü yıkayarak yolun tozlarını temizledikten sonra bir yere ilişti ve:

— Yemeğimizi yiyelim, dedi.

Nevaleler ortaya dökülünce öğle yemeğinin pek yavan olacağı anlaşıldı. Subaşında daha önceden yer almış köylü yolcular da yavan azıklarını yemekteydiler. Peynir, zeytin ve kuru ekmekle yapılan öğle yemeğine köylüler de birkaç baş kuru soğan katarak zenginleştirdiler. Yolculardan hiçbiri bu yoksul yemeği yadırgamadı. Pınarın buz gibi suyunu katık ederek aç kurt gibi yediler. Hepsi, bir şölenmiş gibi, iştahla ve zevkle yemeklerini yedikten sonra, yine otomobillere ve yaylılara doldular. Konuşarak, gülüşerek yol alıyorlardı.

Gökyüzü, gittikçe bulutlanıyor, serin rüzgâr, yolcuların yüzünü yalayıp geçiyor, yol boyundaki kavakların sık yapraklarını gürültüyle çırpındırıyordu. İkindiye doğru gök gürültüsü ve şimşekle şiddetli bir sağanak, bir yaz sonu yağmuru boşanmaya başladı. Önden giden üç otomobilin körükleri her ne kadar örtüldüyse de bunlar yırtık pırtık olduğundan yağmur içeri geçiyor ve yolcuları ıslatıyordu. Sular, Paşanın yüzünden, bıyıklarının uçundan aşağı süzülüyordu. İçine çekilerek büzülen Mustafa Kemal, sağnağın şiddetine böylece karşı koymaya çalışıyordu. O da otomobillerdeki arkadaşları gibi tepeden tırnağa ıslanmıştı. Yaylı arabalarda yolculuk edenler onlardan daha şanslıydı. Perdeleri indirilmiş olan arabaların damlarında trampet çalan yağmur, bir türlü içeri yol bulamıyordu.

Geceyi geçirecekleri köye vardıklarında ortalık iyice kararmıştı. Yağmur da hâlâ yağıp duruyor, yağmurun ve karanlığın zifir gibi kara perdesi, ara sıra keskin şimşeklerle parçalanıyor, düşen yıldırımlar, dağları sarsıyor, yollardan seller gidiyordu. Köye vardıklarında daha önceden onların geleceğini bilen ve yollarını bekleyen köylüler, bu Tanrı konuklarını nereye koyacaklarını bilemediler. Mustafa Kemal'in kim olduğunu ve ne yapmak istediğini onlar da Erzurumlular gibi biliyorlardı.

Köyün en büyük evi, iki toprak yer odalı olanıydı Bu evi olduğu gibi Mustafa Kemal'e ayıran köylüler, öbür arkadaşlarını başka evlere yerleştirdiler. Mustafa Kemal de en yakın arkadaşlarını bu odalardan birine aldı. Yolcuların adamakıllı ıslandığını gören köylüler, ocağa bol odun atarak parlattılar.

Herkesin ilk yaptığı iş soyunup dökünüp ısınmak ve kurunmak oldu. Köylüler biraz sonra ellerindeki en güzel yiyeceklerini konukların önüne getirdiler.

Mustafa Kemal ve arkadaşları evlere yerleşirken bir baskına uğramamak için nöbet tertibatı da aldılar. Karınlarını doyurup kurundular ve sıcak odalarda erken kalkmak üzere uyumaya, çalıştılar. Yerlere serilen yataklardan bit almak korkusuyla rahatça bir uyku çekmekten de yoksun kaldılar.

Mazhar Müfit de Mustafa Kemal'in yerleştiği evin öteki odasında bir sandalyeye oturup öbürüne de bacaklarını uzatarak kestirmek üzereyken Mustafa Kemal'in odasından bir ses geldi:

— Muzaffer, Muzaffer!

Giyneğiyle yatağa uzanmış olan yaver hemen kalkıp öbür odaya koştu. Biraz sonra da döndü:

— Paşa biraz rahatsız, dedi. Ateşi var, ne yapalım?

Mazhar Müfit Bey hemen yerinden fırladı. Mustafa Kemal'in yanına gitmeye davranarak:

— Hemen Doktor Refik Bey'i çağırtalım! Diyerek onun odasına girdi.

Ona da Refik Bey'in çağrılmasını söyledi. O direndi:

— Refik Bey'i rahatsız etmeyin, doktorluk bir şeyim yok.

Çoktan Refik Bey'e haber salınmış ve genç doktor koşarak gelmişti bile. Refik Bey, hemen paşaya derece koydu.

Arkadaşlarına:

— Ateşi 37,5. Bir şey değil, biraz üşütmüş! Dedi.

Hemen ocakta çay kaynattılar. Paşa sıcak çayla bir iki aspirin aldı. Anlaşılan bu, gündüzün yediği yağmurun bir azizliğiydi. Refik Bey onun yanından ayrılırken:

— Geçmiş olsun Paşam, dedi. Sabaha kadar arslan gibi olursun!

Yatmaya giderken de Yaver Muzaffer Bey'le Mazhar Müfit Bey'e şöyle salıkta bulundu:

— Paşanın üzerine biraz kalınca bir şeyler örtün ve terletmeye gayret edin.

Denildiği gibi Mustafa Kemal'in üstünü sıkıca örttüler ve çekildiler. Paşa sabaha dek uyku ile uyanıklık arasında saatleri güçlükle bitirerek yerinden kalktı. Odanın içi karanlıktı. Ocaktaki ateş kül bağlamıştı. Akşamki yağmurun serinliği bir yerlerden odaya sızıyordu. Erkenden yola çıkılacaktı. Herkesten önce kalkması gerekiyordu. O biliyordu ki bundan sonra, en küçük davranışlarda bile örnek olmak zorundaydı. Bu dava ancak böyle yürüyecekti. Bu davayı sonuna dek ciddiye alan bir tek kendisiydi. Herkes, her şeyde baş çekmeyi ondan bekliyordu. Mazhar Müfit Bey'le ötekiler, hasta Paşa'nın herkesten önce kalkmış olduğunu görerek şaştılar, onlar da sandalyelerinden inerek yataklarından kalkmış oldular.

Şafakla beraber yine yola koyuldular. Bu akşam, Erzincan'da olmaları gerekiyordu. Yollar çok bozuktu. Çukurlardan atlaya sıçraya giden otomobiller ikide bir arıza yapıyor, onların onarımı sırasında çok değerli dakikalar belki de saatler yitip gidiyordu.

Öğle olmuştu. Erzincan'a da daha çok vardı. Mustafa Kemal, arkadaşlarına:

— Hiçbir yerde mola vermeyelim, dedi. Zaten peynir, ekmek, zeytin yiyecek değil miyiz? Arabalarda yenilsin.

Emir kesindi. Arabaların ara sıra bozulmaları yüzünden yitirilen zamanı kazanmak için elden geldiğinde hızlı gidilecek ve olur olmaz yerde durulmayacaktı.

Erzincan'a bir saat kala ağaçlık bir subaşında Mustafa Kemal'le arkadaşlarını bekleyen Erzincan mutasarrıfı, askerlik şubesi başkanı ile daha birkaç kişi, onları arabalarından inmek ve bir küçük mola vermek zorunda bıraktılar. Başında indikleri bu su, gazlı bir suydu. Belki de tahlili yapılmamış oldu-

ğu için ismi ve hususiyeti memleketçe meçhul en nefis bir maden suyu idi. Yolcular bu şifalı sudan bol bol içtiler. Erzincanlılar, bu suya Ekşi Su diyorlardı.

Yolcular, Ekşi Su'yun başından ayrılarak Erzincan'a vardıklarında akşam olmuştu. Erzincanlılar, Mustafa Kemal'le arkadaşlarını bir şölenle ağırladılar. Mustafa Kemal, orda toplanan Erzincan ileri gelenlerine büyük ve kutsal bir savaşa atılmış olduklarını anlattı. Erzincanlılar da yurtları yakılıp yıkılmış yurttaşlardı. Onu anlamakta gecikmediler. Bu savaşta onunla birlikte olduklarını ve bu uğurda son damla kanlarını akıtmaktan geri durmayacaklarını söylediler.

Mustafa Kemal, davasına inanan insan yığınları arasında kendini pek mutlu duyuyor, seviniyordu. Onun davasına inanan insanlar, her gün çığ gibi büyüyordu.

Erzincan'ın sabahında serçeler bağrışıp çağrışmaya başlarken Mustafa Kemal ve arkadaşlarının otomobil ve yaylı arabaları da batıya doğru Sivas yoluna dizildi.

Kafile her iki yandan sarp dağ parçalarının birbirine yanaşmasıyla meydana gelen dar boğaza vardığında garip bir olay oldu. Boğaz birkaç jandarma subayı ve onların emrindeki jandarmalarca kapatılmıştı.

Mustafa Kemal, jandarma subaylarıyla jandarmaların otomobillerin yolunu kestiklerini görünce biraz irkilmekle beraber şaşırmadı. Bu adamlarda düşmanlık değil de içten benzer bir telâş, bir tehlike karşısında gösterilen bir koruma psikolojisi göze çarpıyordu. Mustafa Kemal, onların bu ruh durumunu anladıktan sonra sordu:

— Nedir, ne oluyor?

Subaylar, hep bir ağızdan:

— Efendim, Dersim Kürtleri boğazı tutmuşlardır, tehlike var, geçilmez. Merkeze kuvvet gönderilmesini yazdık. O kuvvet gelince tertibat alarak hücum edeceğiz ve eşkıyayı püskürterek yolu açacağız. Ancak o zaman geçebilirsiniz.

— Peki, bu eşkıyanın kuvveti nedir? Neresini ve nasıl tutmuş? Ne kadar kuvvet ve ne zaman gelecek? Diye sordu.

— Hiçbirini kesin olarak bilmiyoruz. Biz yalnızca haber aldık.

Mustafa Kemal, yaş tahtaya basamazdı:

— Fakat biz bu muamma çözülünceye kadar bekleyemeyiz. Erzincan'a dönsek kim bilir ne kadar zaman orada bekleyeceğiz. Bizim işimiz pek acele, biz her şeye rağmen yolumuza gitmeliyiz.

Mustafa Kemal, bir yandan konuşurken, bir yandan da eşkıyaca tutulması akla gelen tepeleri gözleriyle tarıyordu. Uzakta Mercan Dağları'nın kül rengi ve çıplak manzarası, bir eşkıya külahı gibi yükseliyor, yakın tepelerdeki çamlık ve meşeliklerde doğal olmayan hiçbir şey göze çarpmıyordu.

Dersim eşkıyası, gerçi eskiden beri bu boğazlarda adi soygunlar yapıp duruyorsa da Mustafa Kemal'in bu kez aklına gelen "belki" bunlardan başka bir renk taşıyordu.

Elaziz'e vali olarak gönderilen ve kendisini Sivas'ta fena halde faka bastırmış olan Ali Galip namussuzu Dersim eşkıyasını kışkırtmış ve örgütlü bir baskına hazırlanmış olabilirdi. Şu sırada Kâzım Karabekir'e öyle içerliyordu ki, şimdi karşısında olsa onu adamakıllı azarlayabilirdi. İşte böylece Ebulhindili Cafer Bey'i yolundan alıkoymakla Kâzım Karabekir davaya çok büyük bir kötülük yapmış oluyordu. Cafer, bir ayak önce bu hergeleyi temizlemiş olsaydı, şimdi şu geçidin kapanması akla gelebilir miydi? Evet, bu eşkıya işi siyasî bir yön taşıyordu. Belki de ortada hiçbir eşkıya filân yoktu da Ali Galip böyle kuşku verici bir haber, bir balon uçurmuş olabilirdi.

Fırat Irmağı, biraz öteden çağıl çağıl akıp gidiyordu. Söğüt ve kavaklarla örtülü ırmak boyundaki bahçe ve tarlalar bomboştu. Oralarda ne bir hayvan, ne de bir insan kımıldıyordu. Çok yükseklerden çığlıklar atarak turna katarları geçiyor; ağır ağır güneye doğru iniyorlardı. Yağmurdan tozlar bastırılmış, hava da biraz serinlemişti. Güneye doğru koşan kalın yorgana benzer bulut yığınlarının arasından güneş bir çıkıyor, bir kayboluyordu. Fırat boyunda ince bir duman uzuyor, kavakların ve söğütlerin gövdeleri bu sis içine bir batıp bir çıkıyordu,

hava ısındıkça bu duman yükselerek dağlara yayılmaya başlamıştı. Beş dakikanın yitmesi bile Mustafa Kemal'i düşündürüyordu. Sivas Kongresi'nin mutlaka bilinen gün ve saatte toplanması gerekiyordu. Erzurum-Sivas yolunu hesaplanmış olan saatte kestiremez de gecikir, yollarda kalırlarsa çok tehlikeli sonuçlar meydana gelebilir, bütün işler alt üst olabilirdi.

Dersim eşkıyası yüzünden yollarda kalmaları, Ali Galip namussuzunun prestijini arttırır, İstanbul'u umuda düşürebilirdi. Bu da yeni yeni başlamış olan moral yükselmesini birdenbire önler ve meydana gelmiş olanı da yıkabilirdi.

Çanakkale'de, Anafartalar'da tıpkı bunun gibi tehlikeli, hatta korkunç bir geçidi koşarak nasıl geçtiğini ve arkasından o biçimde geçen kuvvetlerle düşmanı nasıl silip süpürdüğünü bir kez daha andı.

Burası da öyle bir yerdi. Burasını da öylece olanaksızlık düşünce ve duygularına meydan okuyarak geçecekti. Onu ancak kendi yüreksizliği ve ürkekliği durdurabilirdi. Bunlar da kendi nitelikleri arasında bulunan nesneler olmadığından boğazdan geçilmesi demek ki kesinleşiyordu.

"O halde karar! Tehlikeyi göze alıp yola devam etmek. Başka çaremiz yok." Diye düşünerek geçiş tertibatı üzerinde kafasını çalıştırmaya başladı.

Osman (Tufan) Bey'in başlarında bulunduğu hafif makineli tüfeklerle gereçlenmiş birkaç arkadaşın bulunduğu otomobil öne sürüldü. Sağdan soldan gelecek uzak mesafedeki ateşlere ehemmiyet vermeyerek otomobiller seri hareketle şose üzerinde ileri yürümeye devam edecekler, vurulan, ölen olursa onlarla meşgul olunmayacak, tam şose üzerinde ve yakınından şoseyi kapayan eşkıyaya temas edilirse hep otomobillerden atlayacaklar ve sağ kalanlar sağlam otomobillere binerek ve hızlıca ileri uzaklaşarak yollarını sürdüreceklerdi. İşte, Mustafa Kemal'in şimşek gibi düşünerek verdiği buyruk buydu. Mustafa Kemal, jandarma subay ve erlerinin şaşkınlıktan bir karış açılmış ağızlarına aldırış etmeyerek yürüyüş emri verdi. Otomobiller, homurdanarak doğanın sessizliğini dağıttı-

lar. Mustafa Kemal, boğazın Kürtlerce tutulacağına yüzde elli inanıyordu. Bunun bir blöf olduğunu da bir o denli seziyordu.

Ne yakın, ne de uzak tepelerden silâh sesi geldi.

Yüzbaşı Osman (Tufan) Bey'in otomobili, sessizliğin kalın barajını aşarak Mustafa Kemal'in otomobiline de yol açtı. Bütün konvoy, Hafik kazasına doğru güven ve sevinç içinde ilerlemeye başladı. Fırat Irmağı'nın çağıltısı, bir süre daha onlara yoldaşlık etti.

Artık 2 Eylül akşamı Sivas'ta bulunmaktan onları hiçbir şey alıkoyamazdı.

*

* *

Mustafa Kemal'le arkadaşları otomobil ve yaylılarla Sivas'a doğru hızla ilerlerken Sivas vilâyetinin bir milyon kişiyi barındıran geniş sınırları içinde bu ilerleyişi büyük yürek çarpıntıları, türlü karşıt duygular ve düşünceler ve büyük bir kaygı ile bekleyen bir adam vardı ki o da Vali Reşit Paşa'ydı.

Öyle tertibat almıştı ki Sivas'ın sınırları içinde sinek uçsa haber alıyordu. Kocaman taş yapının, ikinci katındaki yüksek ve geniş pencerelerin önünde oturup boş ufukları kolluyor ve düşünüyordu. Örsle balyoz arasında kaldığını anlıyordu. Harbiye Nazırı Adil Bey, adamakıllı başında ekşimişti. Buna karşı yine de vali olarak bulunuyordu ama günleri diken üstünde geçiyordu. Kongrede bulunacak delegeler Sivas'a geldikçe onlarla da yakından ilgileniyordu.

Bütün Sivas'ta garip etkiler yaparak yayılan bir haber onun kulağına da geldi. Bu, kongreciler hesabına kötü bir haberdi. Kongreye katılmak üzere gelmiş olan delegelerden biri, birdenbire ortadan silinmişti. Ne oldu, ne oldu derken, adamcağızın korkudan sıvışıp gittiği anlaşıldı. Ondan başka bir tabansız daha çıkmadığından baş gösteren panik çabucak yatıştı. Reşit Paşa'nın dikkatine çarpan çok önemli bir şey vardı. Mustafa Kemal, rütbesini, padişah yaverliğini ve hatta askerliğini feda etmek ve sonu meçhul, muazzam bir maceraya atılmak yüzünden yeni ve büyük bir değer kazanmışa benziyor-

du. Bir nizamî ordu paşası, vaktiyle Enver ve Niyazi Beylerin olduğu gibi birdenbire bir halk kahramanı olup çıkmıştı.

Artık, Mustafa Kemal adı Anadolu halkının ağzında şerefli bir ad oluvermişti. Halkın başı yavaş yavaş ondan yana dönmeye başlıyordu. Halk, Sivas Kongresi'nden, büyük sürprizler bekliyordu. Sivas Kongresi'ni hazırlayan ekibin başında Albay Doktor İbrahim Tali Bey, eski Mebus Rasim Bey, Müftü Abdurrauf Efendi ve Emir Paşa vardı. Kongrenin büyük bir güven içinde yapılabilmesini sağlamak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Müftü Abdurrauf Efendi, bütün Sivas halkını yediden yetmişe karşılayıcı olarak hazırlamak görevini büyük bir aşkla yapıyor; cübbesinin eteklerini toplayarak ev ev, dükkân dükkân dolaşıyordu.

Emir Paşa, kongre heyetinin kendi şahsı hakkında hürmetkâr bir fikir edinmesi için neler yapmak lâzım geldiğini tasarlamakla oyalanıyordu. Çünkü o Sivas'ta bir varlık olarak tanınmak kaygısından başka bir şey düşünmüyordu. Bu kongrenin önemli bir siması olmak için plânlar hazırlıyordu.

Kongreyi hazırlayanların başında bulunan Albay Refet Bey, tam Mustafa Kemal'le arkadaşlarının Sivas'a gelecekleri günlerde birdenbire ortalarda görünmez olmuştu. Sivas'tan ayrılıp bilinmeyen bir yöne gittiği söyleniyordu. Bu, Reşit Paşa'nın kafasına bir türlü anlayamadığı bilmece gibi takılıp kaldıysa da bunda yalnız değildi. İlgili herkes, bu karanlık gidişin arkasında kafa patlatıyordu. 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa, babası İsmail Fazıl Paşa, elçilerden Rüstem Bey, Kurmay Albay Kara Vasıf Bey, Bekirağa Bölüğü'nden yeni kurtulup hemen kapağı Sivas'a, eski arkadaşı Mustafa Kemal'in yanına atan Manastırlı meşhur Hüsrev Sami Bey, "Memleket" gazetesi sahibi İsmail Hami Danişment Bey, göze çarpanlar arasında bulunuyordu. Bunlardan başka, Ankara'da ilkin Ali Fuat Paşa'yla bir konuşma yapmış olan Amerikalı gazeteci Mr. Edgar Brown da gözlemci olarak Sivas'a gelenler arasındaydı. Bu Brown, Ali Fuat Paşa'ya Karadeniz'de iki takanın, içi silâhlı İngiliz askeriyle dolu bir yolcu vapurunu nasıl soydu-

ğunu " çünkü kendisi de soyulanlar arasındaydı " anlatmış ve gerek subaylardan, gerekse bine yakın askerden hiçbirisinin bu soyguna karşı koymadığını anlatmıştı.

Amerikalı gazeteci, bu olayın hikâyesiyle zeki Türk Generaline psikolojik bir ipucu vermek istemişti. İtilâfçı Devletlerin askerleri artık savaş istemiyorlardı. Yani büyük devletler, Türkiye'ye bir çıkarma yapamazlardı. Genç Paşa için bu düşünce çok değerliydi. Bu, Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir, Rauf Bey ve kendisi arasında başlangıçtan beri tartışılan ve henüz tam anlamıyla çözümlenemeyen bir sorundu.

Brown şimdi, Sivas'ta Amerikan mandasının, Türklerce kabulüne belki de zemin hazırlamak için bulunuyordu.

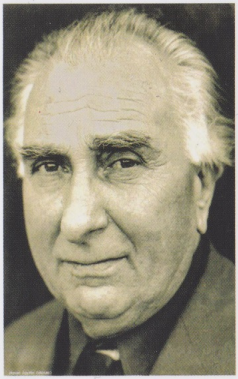
Bu sırada, General Harbord Heyetinin de Sivas'a geleceği haberini alan Reşit Paşa, talihine küsmek mi sevinmek mi gerektiğini anlayamayacak hale gelmişti.

Şu sırada yalnız Türkiye'nin değil bütün dünyanın gözleri onun üzerindeydi. Herkes, bu şehre kendine özgü bir ilgi ile bakıyordu. İşte böyle önemli bir şehrin valisi olmak da o denli kaygı verici bir iş oluyordu. Reşit Paşa'nın bir türlü karar veremediği sorun şuydu:

Sivas'a nerdeyse ayak basacak olan Mustafa Kemal'i karargâh olarak kullanılacak olan Sivas Lisesi'nin kapısında karşılayacaktı. Böylece hem onu çokça kırmamış, hem de İstanbul Hükümetine açıktan açığa meydan okumamış olacaktı.

Bu karara vardıktan sonra içi biraz olsun durulmuştu. Öğleden sonra, ikindiye doğru pencerenin önüne otururak Mustafa Kemal'in gelişini bekledi. Onun otomobili görününce adımlarını öyle düzenleyecekti ki tam lisenin cümle kapısı önünde yüz yüze gelmiş olacaklardı. Yine de çok önemli bir olayla karşı karşıya olduğunu biliyor, heyecandan yerinde duramıyor, kalkıp odada bir aşağı, bir yukarı geziniyor, sonra, yine gelip eski yerine oturuyordu.

İKİNCİ KİTABIN SONU

1909 - 1989

HASAN İZZETTİN DİNAMO

KUTSAL İSYAN -2-

Mıntaka Palas, iskeleye çok yakın olduğundan Mustafa Kemal önde, arkadaşlarıyla karşılayıcılar arkada olduğu halde oraya dek yayan yürüdü.

Otelde hepsi soyunup döküntüler, yıkandılar ve kendilerini bekleyen daha güç görevler için elden geldiğince dinlendiler. Mustafa Kemal, ilk iş olarak annesine bir telgraf çekerek sağ salim Samsun'a ayak bastığını ve sıhhatte olduğunu bildirdi. Aradan ancak bir saat geçmişti ki Mustafa Kemal'in Şişli'deki evden beri yanında getirdiği ve çok güvendiği emir eri Halit, koşarak paşanın kapısını çaldı.

— Ne var Halit?

— Torpido gelmiş, Paşam!

— Hangi torpido, çocuk?

— Zahir, sizi yakalamak isteyen torpido!

Mustafa Kemal, hemen dürbününü alarak balkona koştu. Gerçekten de kıçında kocaman bir İngiliz bayrağı görünen bir İngiliz savaş gemisi Samsun Limanı'na demir atıyordu. Baktı: Vefalı küçük Bandırma teknesi, Refet Bey'in on sekiz atıyla öbür yüklerini boşaltmış, Çaltı Burnu açıklarında dumanlar savurarak Trabzon'a doğru yol alıyordu.

Şimdi, bütün Argonotlar, onun çevresini almış, garip duygularla torpidoyu seyrediyorlardı.

ISBN: 978-975-478-050-5 (Takım No.)
ISBN: 978-975-478-056-7 (2. Cilt)

